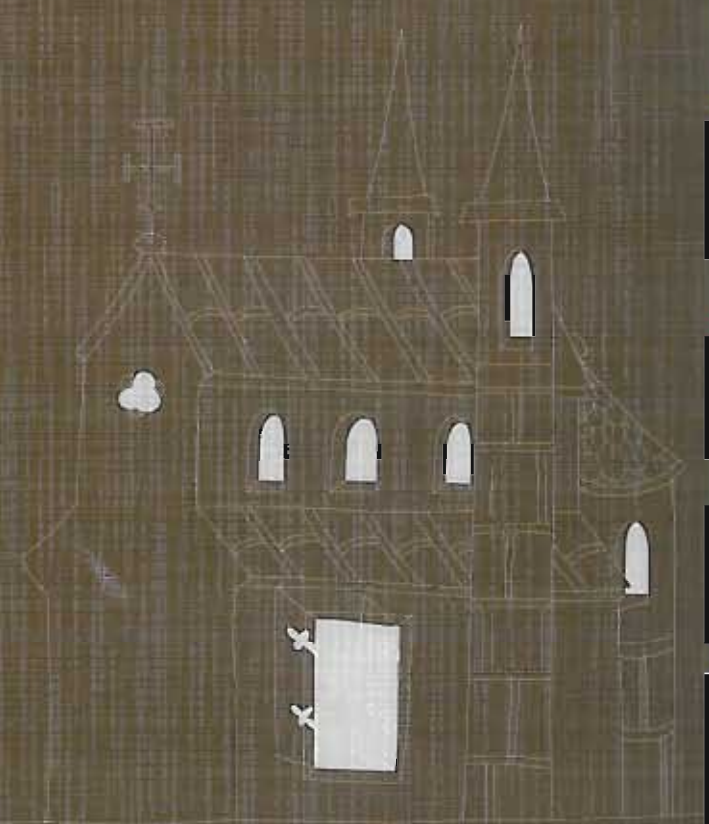
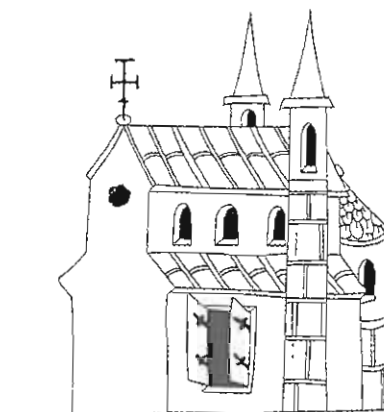

Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu

Výpověď archeologických pramenů

NEJSTARŠÍ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA PRAŽSKÉHO HRADU

Výpověď archeologických pramenů

Jan Frolík – Jana Maříková-Kubková – Eliška Růžičková – Antonín Zeman

S příspěvky Marshalla Josepha Beckera a Jitky Petříčkové

Nakladatelství **PERES**
PRAHA, 2000

OBSAH

1. Úvod	1
1.1. Dějiny problému (1), 1.2. Cíl práce (12), 1.3. Metoda studia a postup zpracování (12), Poděkování (15).	
2. Kostel Panny Marie	17
2.1. Úvod (17), 2.2. Archeologická situace (17), 2.2.1. Výzkum v roce 1995 (17), 2.2.1.1. Popis dokumentovaných terénů a zdív, rekonstrukce stratigrafie uvnitř a vně kostela (18), 2.2.2. Předchozí archeologické práce (1930, 1946, 1950–52, 1955) (48), 2.2.2.1. Původní dokumentace (50), 2.2.2.2. Kampaň v roce 1930 (51), 2.2.2.3. Situace na jižní straně průjezdu (výkopy v roce 1946 a 1950) (53), 2.2.2.4. Archeologické práce v letech 1950–1952 (54), 2.2.2.5. Nálezy v letech 1954 až 1955 (66), 2.3. Rozbor archeologických nálezů (67), 2.4. Rekonstrukce nálezové situace a její datování (83), 2.5. Nástin vývoje kostela Panny Marie a jeho nejbližšího okolí (92).	
3. Basilika sv. Jiří	97
3.1. Úvod (97), 3.2. Archeologická situace (98), 3.2.1. Deníky I. Borkovského (98), 3.2.1.1. Zdiva nejstaršího kostela (105), 3.2.1.2. Archeologická situace v okolí nejstarších (přemyslovských) hrobů (111), 3.2.1.3. Jižní podvěžní kaple (112), 3.2.2. Doplnky podle monografického zpracování (114), 3.2.3. Plánová a fotografická dokumentace (116), 3.2.4. Pozorování z rekonstrukce na přelomu 19. a 20. století (118), 3.2.5. Vlastní pozorování (121), 3.2.6. Archeologický materiál (121), 3.3. Rekonstrukce nálezové situace a její datování (129), 3.4. Poznámky k vývoji svatojiřské basiliky (140).	
4. Rotunda sv. Víta	145
4.1. Úvod (145), 4.2. Archeologické prameny (145), 4.2.1. Podzemí chrámu sv. Víta (145), 4.2.1.1. Jižní apside (145), 4.2.1.2. Interiér jižní apsidy (154), 4.2.1.3. Severní apside (155), 4.2.2. Základní publikace (159), 4.2.2.1. Výzkum jižní apsidy – rok 1911 (159), 4.2.2.2. Nález z roku 1913 (161), 4.2.2.3. Výzkum severní apsidy – rok 1928 (161), 4.2.2.4. Výkopy v roce 1974 (162), 4.2.3. Archivní dokumentace (162), 4.2.3.1. Zprávy Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta (162), 4.2.3.2. Stavební deníky (163), 4.2.3.3. Tzv. skicáře (164), 4.2.3.4. Tzv. desky (165), 4.2.3.5. Plánová dokumentace (165), 4.2.3.6. Fotografická dokumentace (165), 4.3. Interpretace objevené situace a její chronologické zařazení (166), 4.4. Nástin stavebního vývoje, pokus o chronologické zařazení (203), 4.5. Závěr (205).	
5. Basilika sv. Víta	209
5.1. Archeologický výzkum a první rekonstrukce (209), 5.1.1. Výpověď' archivní dokumentace (209), 5.1.2. První rekonstrukce (214), 5.2. Dnešní stav (216), 5.2.1. Východní partie (216), 5.2.2. Západní partie (216), 5.3. Liturgické prameny (216).	
6. Kaple P. Marie (dnes sv. Anny) v Jiřském klášteře	219
6.1. Úvod (219), 6.2. Archeologické prameny k rekonstrukci původní nálezové situace (219), 6.2.1. Písemná a obrazová dokumentace (219), 6.2.2. Archeologický materiál (224), 6.3. Rekonstrukce terénní situace v interiéru současné kaple (225), 6.3.1. Rekonstrukce nálezové situace podle terénních deníků a přírůstkového seznamu (225), 6.3.1.1. Interiér románské apsidy (230), 6.3.1.2. Severovýchodní roh kaple (234), 6.3.1.3. Jihoovýchodní roh kaple (235), 6.3.2. Popis situace podle monografie I. Borkovského (237), 6.3.3. Výkop v roce 1973 (239), 6.3.4. Rekonstrukce nálezové situace a její chronologické členění (239), 6.3.5. Rozbor archeologických nálezů (242), 6.3.6. Poznámky k vývoji kaple P. Marie (252).	
7. Analýza zdív	259
7.1. Předrománské stavby (259), 7.2. Stavby raně románské (260), 7.3. Basilika sv. Víta (260), 7.4. Shrnutí (260).	
8. Malty na vybraných středověkých stavbách na Pražském hradě	261
8.1. Úvod (261), 8.2. Definice základních pojmů (261), 8.3. Metodika (262), 8.4. Kostel Panny Marie (263), 8.4.1. Rozdělení vzorků podle technologických vlastností (264), 8.4.2. Pozice vzorků ve stavební konstrukci (269), 8.4.3. Mineralogicko-petrografické a jiné zvláštnosti některých vzorků a jejich interpretace (270), 8.4.4. Závěry (270), 8.4.4.1. Rozdělení vzorků podle archeologického datování a jejich korelace s technologickými skupinami (271), 8.4.4.2. Porovnání vzorků malt z kostela Panny Marie s jinými lokalitami (271), 8.5. Chrám sv. Víta (272), 8.5.1. Rozdělení vzorků podle technologických vlastností (272), 8.5.2. Porovnání vzorků malt z chrámu sv. Víta s jinými lokalitami (274), 8.6. Chrám sv. Jiří (274), 8.7. Rozdělení vzorků podle technologických vlastností (274), 8.8. Mineralogicko-petrografické a jiné zvláštnosti některých vzorků a jejich	

interpretace (276), 8.9. Porovnání vzorků malt ze sv. Jiří s jinými lokalitami na Pražském hradě (276), 8.10. Závěr (277), Komentář z archeologického hlediska (278).

9. Závěrečné shrnutí 279

9.1. Rekapitulace výsledků (279), 9.2. Poznámky k metodice (280), 9.3. Kostely na Pražském hradě v kontextu české církevní architektury 9. a 10. století (282), 9.4. Liturgická zařízení (285), 9.5. Závěr (286).

Exkurzy:

1. Human Skeletal Remains Recovered from Excavations in the Area of the Church of the Virgin Mary, Prague Castle, Czech Republic (M. J. Becker) 289

1.1. Introduction (289), 1.2. Goals of this study (289), 1.3. Material (290), 1.4. Method (290), 1.5. Findings (291), 1.5.1. Bones from various burials and mixed lots from the 1930. Carriageway Excavations (291), 1.5.2. The 1946 Excavations: Skeletal Material (296), 1.5.3. The 1950 Excavations: Skeletal Material (297), 1.5.4. 13253: Princely Tomb Material (310), 1.5.5. Excavations 1950 – Courtyard II (311), 1.5.6. 1955 Excavations at the „Kostel Panny Marie, Praha – Hrad“ (319), 1.5.7. 1995 excavations at the „Kostel Panny Marie, Praha – Hrad“ (322), 1.6. Discussion (327), 1.7. Conclusions (331), Tables (334), **Appendix I:** Prince Spytihněv I. and His Wife (342), **Appendix II:** A General Listing of the „Grave“ Excavations and Ancillary Data (348), **Appendix III:** Concordance for Equivalent Units (352), **Appendix IV:** Borkovský's 3 Trenches from 1950 and Correspondances with the re-excavation of 1995–1996 (353).

2. Osteologický nálezy z kostela P. Marie a z kaple P. Marie v Jiřském klášteře (J. Petříčková) 355

2.1. Nálezy z výzkumu kostela P. Marie (355), 2.1.1. Úvod (355), 2.1.2. Metodika (355), 2.1.3. Obecné závěry (355), 2.1.4. Morfologické úvahy (357), 2.1.5. Závěr (358), 2.2. Osteologické nálezy z kaple P. Marie/sv. Anny v klášteře sv. Jiří (358), 2.2.1. Úvod (358), 2.2.2. Výsledky rozboru (358), 2.2.3. Morfologické úvahy (360), 2.2.4. Závěr (361), 2.3. Příloha: Určení jednotlivých kostních fragmentů (362), 2.3.1. Výzkum kostela P. Marie (362), 2.3.2. Výzkum basiliky sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny a kláštera sv. Jiří (371).

3. Fotografie z archeologických výkopů v chrámu sv. Víta, uložené v Archivu Štenc 399

3.1. Soupis fotografií (399), 3.1.1. Fotografie z výzkumu v roce 1911 (399), 3.1.2. Fotografie z roku 1913 (400), 3.1.3. Fotografie z výzkumu v roce 1928 (400), 3.1.4. Fotografie známé z literatury (401).

Cizojazyčné souhrny 423

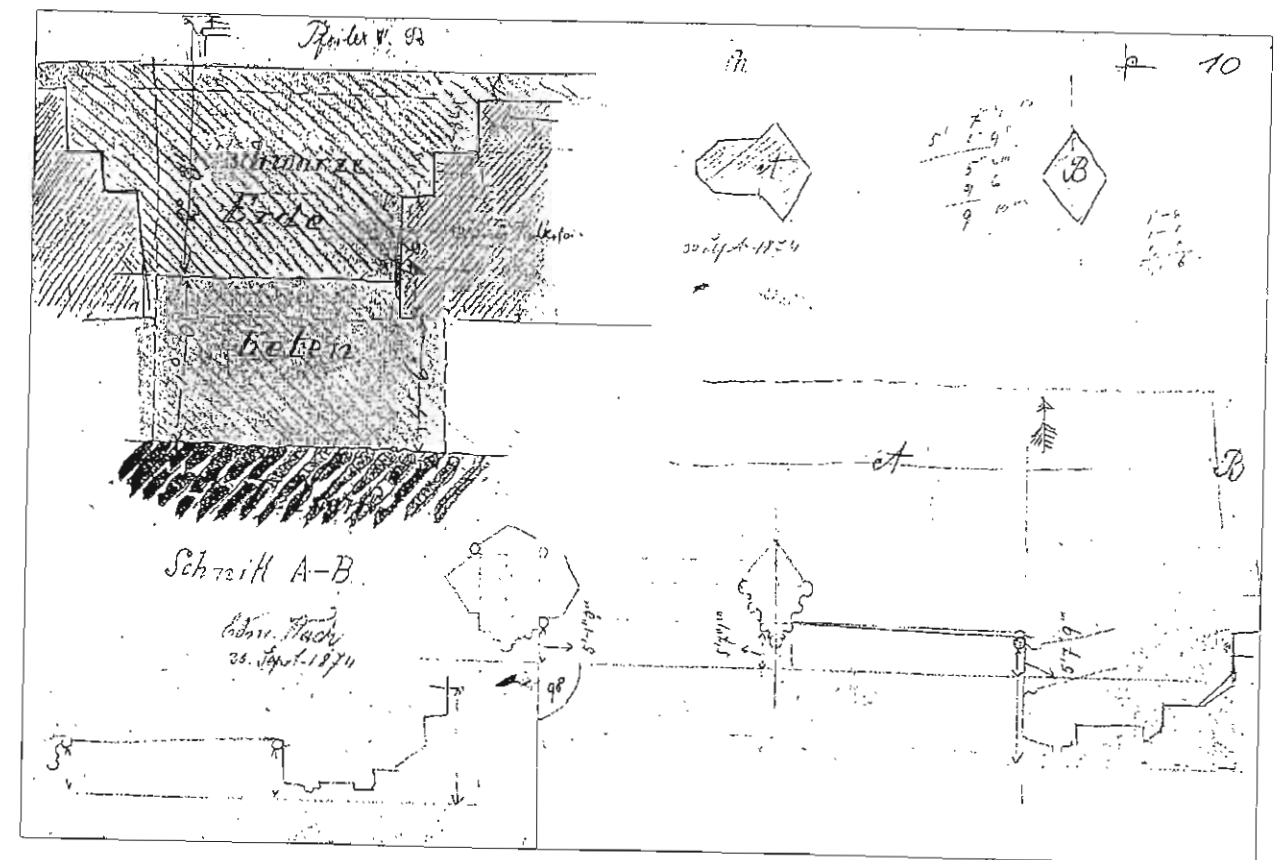
Použitá literatura 429

Soupis vyobrazení v textu 437

1. ÚVOD

1.1. DĚJINY PROBLÉMU

Systematický archeologický výzkum Pražského hradu trvá dnes již 75 let a během této doby podstatnou měrou přispěl k poznání památky, která patří k symbolům české státnosti. Historie jejího poznávání ale sahá až do roku 1837, kdy byl do Národního muzea uložen první nález z této lokality (Sklenář – Sláma 1976). Dalším mezníkem je rok 1874. Tehdy se stavitelé při přípravných pracích pro rekonstrukci a dostavbu katedrály prvně setkali s předchůdcem gotické stavby a provedli první dokumentaci zdíva. Tyto předkové výkopových deníků jsou dodnes uchovávány ve fondu „Jednota pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta na hradě pražském“ (obr. 1/1 až 1/5). Při studiu hradních památek je tedy možné vracet se až do tak vzdáleného období a znovu přehodnotit výsledky práce v terénu.

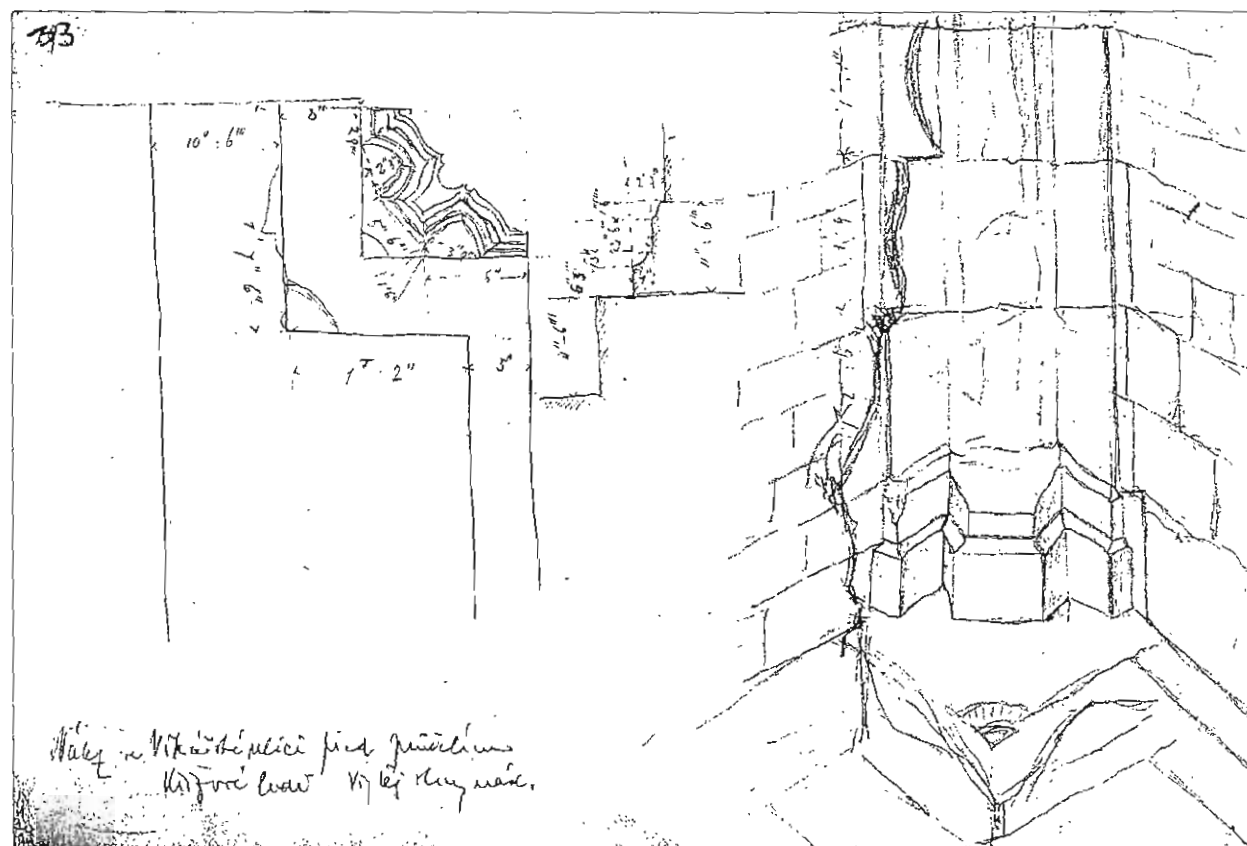

Obr. 1/1: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Řez stěnou (statické?) sondy v západní části dnešního chrámu, dokumentováno 30. 9. 1874, signováno „Edm. Wach“. Skicář č. 5, strana 10. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu. Nejstarší dochovaná archeologická dokumentace týkající se chrámu sv. Víta.

Abb. 1/1: Prager Burg, Veitsdom. Schnitt durch die Wand einer (statischen?) Sonde im Westteil der heutigen Kirche. 30. 9. 1874, Unterschrift „Edm. Wach“, Skizzenheft Nr. V, 10. Fond des Prager Dombauvereins, Archiv der Prager Burg. Die älteste erhaltene „archäologische“ Dokumentation zum Veitsdoms.

Díky péči našich předchůdců byly vyneseny na povrch svědkové dávno uplynulých staletí a zmínky v legendách a análech začaly postupně nabývat hmotnou podobu. Mezi nejdůležitější patří problém sakrální architektury. Kostely také jako jediné, ač často zcela transformovány, existují do-

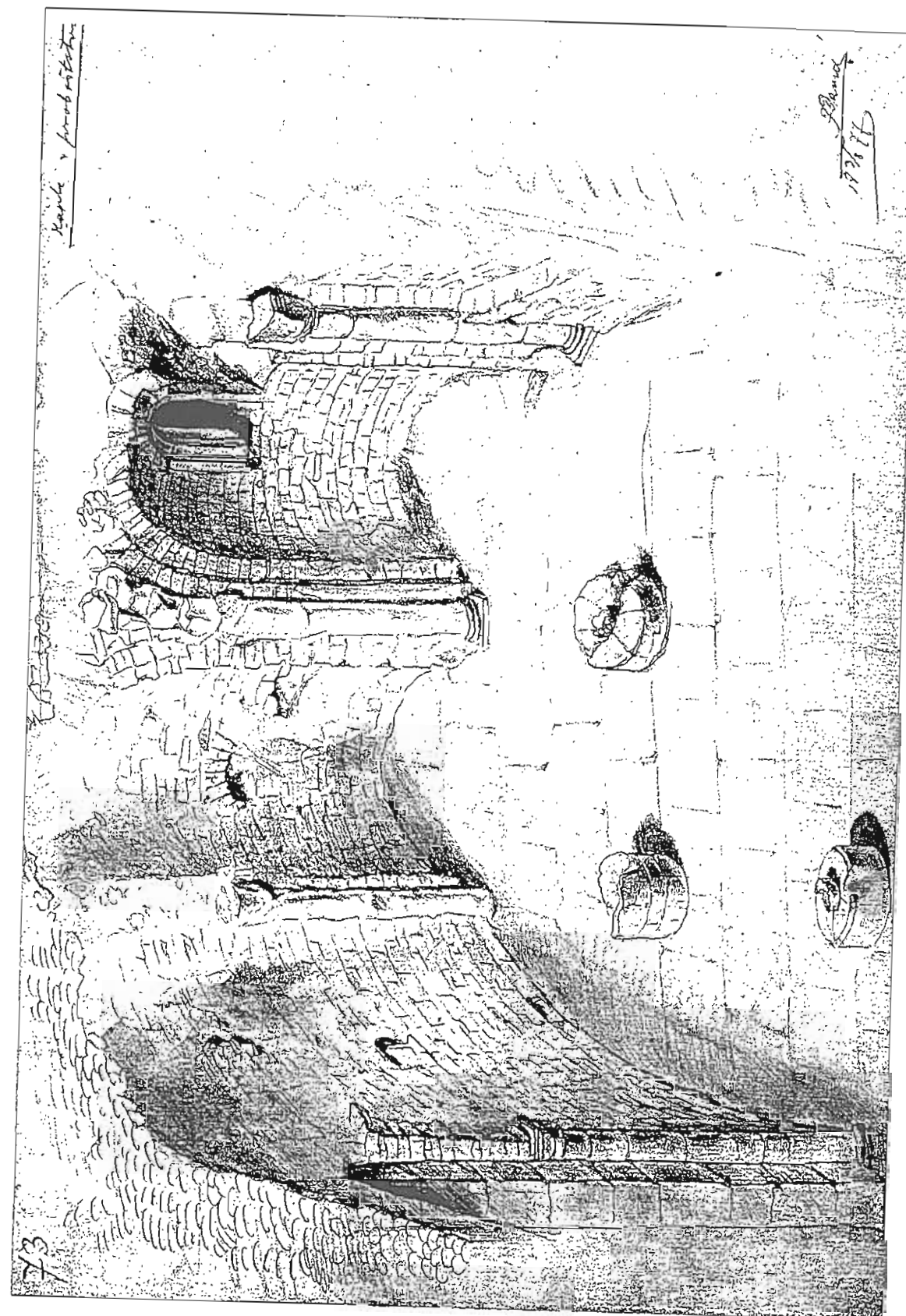
sud. Je proto přirozené, že se na ně záhy soustředila pozornost různých vědeckých disciplin. Nejprve to byla historie, s objevením fragmentů zdív se připojují dějiny architektury a dějiny umění. To platí zejména o chrámu sv. Víta. Pozůstatky románské svatovítské baziliky byly nejprve objeveny záhy však plánovitě zkoumány po celou dobu dostavby katedrály (např. *Kalousek 1878; Hilbert 1914; 1919; Podlaha 1903; 1906; Podlaha – Hilbert 1906*). Výzkum předchůdců gotické katedrály se odehrává v období od roku 1876 až do roku 1928. Během této doby byla získána představa o celkové podobě románské baziliky, ale detailní monografie, která by podala popis objevených částí, věnovala se jejich chronologii a sestavila obraz architektonické podoby, chybí dodnes.

Obr. 1/2: Praha – Hrad, Vikářská ulice. Severozápadní nároží zaniklého ambitu „kláštera kostela pražského“, dokumentované 5. 4. 1876, signováno „J. Mocker“. Pohled od jihovýchodu. *Skicář č. 6, strana 33*. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.

Abb. 1/2: Prager Burg, Vikariusgasse. Blick von Südosten auf die Nordwestecke des abgerissenen Kreuzgangs des „monasterium ecclesiae pragensis“. 5. 4. 1876, Unterschrift „J. Mocker“, *Skizzenheft Nr. VI, 33*. Fond des Prager Dombauvereins, Archiv der Prager Burg.

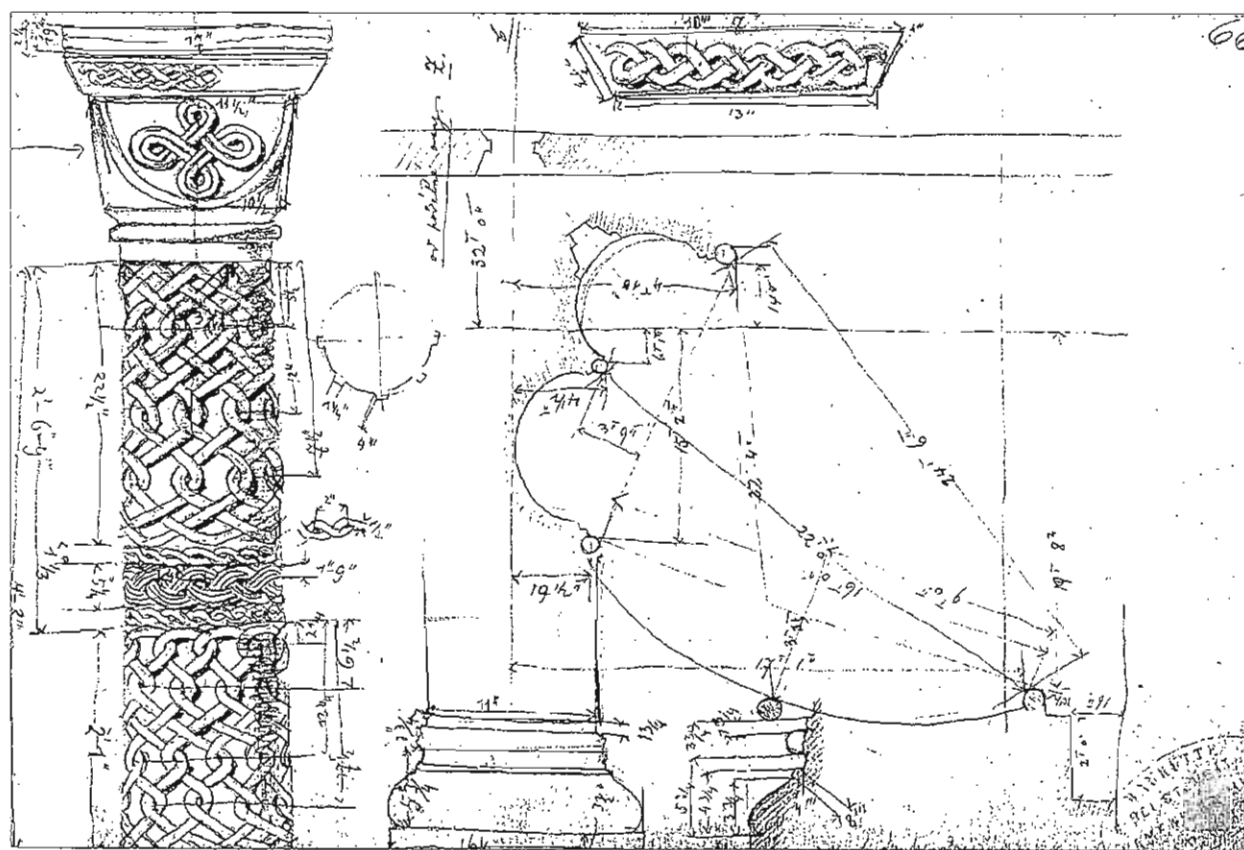
V roce 1911 se výzkum poprvé dotknul pozůstatků prvního svatovítského chrámu, rotundy založené knížetem Václavem. Byl veden metodami čistě archeologickými a probíhal v letech 1911 až 1928 (*Hilbert 1915; 1934; Podlaha 1911a; 1911b*). Základní publikace o terénních pozůstatcích rotundy byly považovány za natolik dostatečné, že se staly východiskem pokusu o rekonstrukci památky celé (*Cibulka 1934*). Nad výsledky výkopových prací v rotundě a zejména nad rekonstrukcí J. Cibulky se odehrála zajímavá diskuse, v jejímž rámci zazněly všechny argumenty pro i proti (*Birnbaum 1926/1927; Guth 1924/1925; 1934a; 1934b; Richter 1936*) a naše výsledky v ní byly několikrát anticipovány. Nejasné momenty v podobě a vývoji rotundy však diskuse nepřekonala a je zajímavé sledovat, že vlastní terénní situace se v argumentaci téměř nevyskytuje.

Obr. 1/3: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Pohled do zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta. Pohled od východu. 3. 8. 1877. Signováno „F. David“. *Skicář č. 6, strana 73*. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.

Abb. 1/3: Prager Burg, Veitsdom. Blick von Osten auf die abgerissene Westkrypta der romanischen Basilika. 3. 8. 1877, Unterschrift „F. David“, *Skizzenheft Nr. VI, 73*. Fond des Prager Dombauvereins, Archiv der Prager Burg.

Od roku 1889 se v literatuře objevuje problematika vázaná na zahájenou a poměrně dlouho probíhající rekonstrukci baziliky sv. Jiří, i když zájem o dějiny tohoto druhého nejstaršího hradního kostela je samozřejmě staršího data (např. *Zap 1861*). Rekonstrukce v sobě zahrnovala také prvky stavebně historického průzkumu, ale i výkopové práce, při nichž byly nacházeny předměty a archeologické situace. Počáteční stadium prací sledoval Mořic *Lüssner*, jeden z prvních skutečných archeologů, takže jím zachycené objevy mají dodnes vysokou dokumentární hodnotu (*1889a; 1889b; 1889c*). Architektonické články, odhalené při rekonstrukčních pracích v letech 1888 až 1919, se dochovaly jen z malé části, další nálezy nikoliv. Jednotlivá, převážně architektonická a stavebně historická pozorování byla shrnuta v dílčí publikaci v Památkách archeologických (*Mach – Šittler 1906; 1910–12; 1913*), ale celková publikace z pera Františka Macha zůstala v obtížně přístupném rukopise (*Mach rkp.*). Výsledky výzkumu posloužily pro dvojí formulaci představy o vývoji baziliky (*Cibulka 1936; Mencl 1939–1946*). Jen okrajová pozornost byla v literatuře věnována kapli P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře, i když pozdější kompletní archeologický odkryv interiéru této památky prokázal, že se zde také odehrály výkopové práce, které již tehdy odhalily její románskou podstatu.

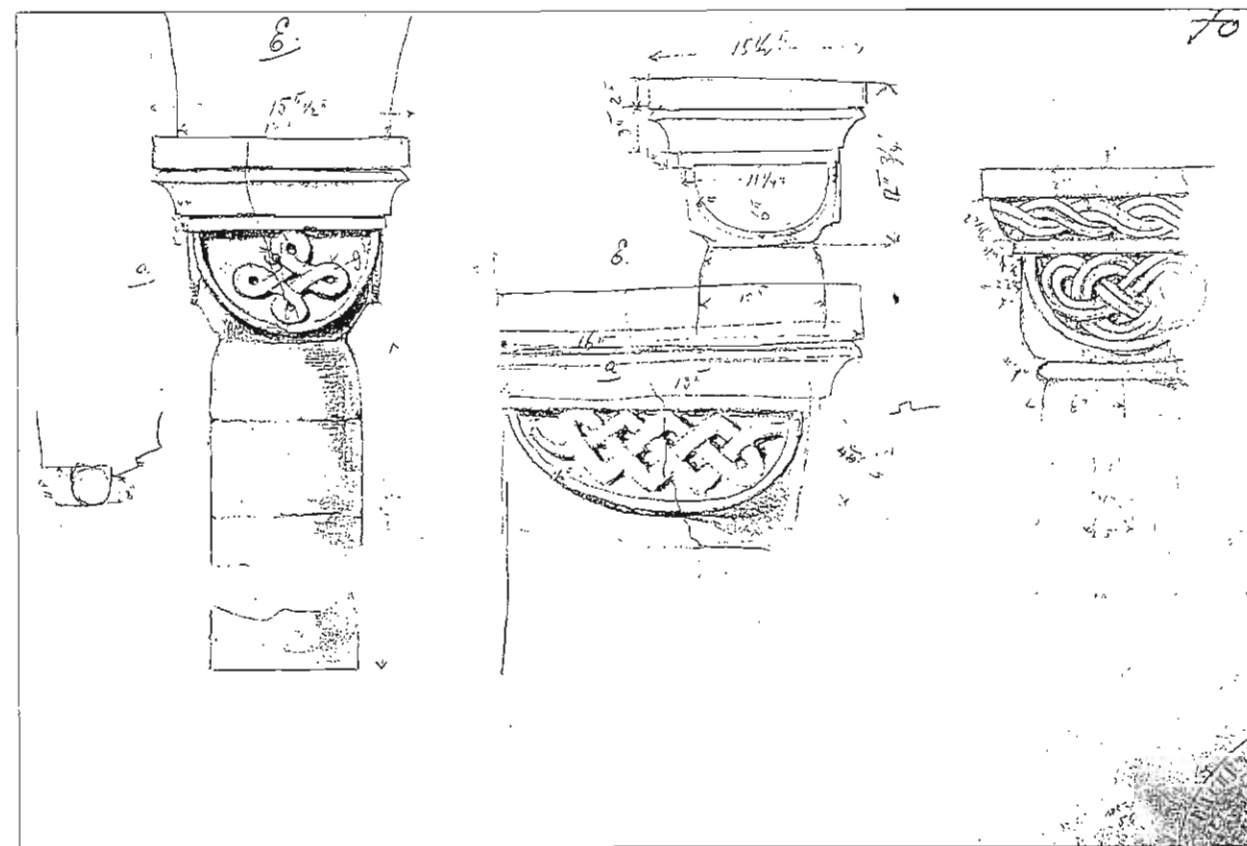
Obr. 1/4: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Půdorys částí zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta a nákres detailů objevených sloupů. Pravděpodobně r. 1877. *Skicář č. 6, strana 66*. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.

Abb. 1/4: Prager Burg, Veitsdom. Grundriß eines Teils der Westkrypta der romanischen Basilika und Details der entdeckten Säulen. Wohl 1877, *Skizzenheft Nr. VI, 66*. Fond des Dombauvereins, Archiv der Prager Burg.

Zatímco archeologické práce na chrámu sv. Víta po roce 1928 víceméně ustaly, bazilice sv. Jiří i s přilehlým klášteřem se dostalo nové pozornosti v letech 1959 až 1963, kdy proběhla další rekonstrukce. Díky tomuto stavebnímu zásahu se také pro další bádání uzavřely možnosti dalšího

archeologického poznávání. Výsledky nových průzkumných prací se dočkaly dvou samostatných monografií, uměleckohistorické (*Merhautová 1966*) a archeologické (*Borkovský 1975*), ale podíl archeologie v argumentaci nebyl příliš velký a výsledky se nestaly nedílnou součástí představ o vývoji a podobě této památky.

Stranou bádání dlouho zůstával nejstarší hradní kostel P. Marie, bezesporu proto, že již ve středověku beze stopy zanikl. Větší část staršího bádání se snažila o jeho lokalizaci (např. *Birnbaum 1919; Cibulka 1933; Guth 1934a; Richter 1936*). Zákruty této kapitoly dějin poznávání Pražského hradu nebudeme v této práci detailněji sledovat, ale bylo velkým vkladem archeologie, že se právě jejími metodami podařilo správně určit polohu (*Borkovský 1949*), následovaná ověřením v terénu (*Borkovský 1953*). Pro recepci archeologických výsledků je zajímavé, že ani potom neustaly pokusy umístit kostel P. Marie jinam (*Cibulka 1958; Libal 1966*).

Obr. 1/5: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Detaily sloupů ze zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta. Pravděpodobně r. 1877. *Skicář č. 6, strana 70*. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.

Abb. 1/5: Prager Burg, Veitsdom. Details der Säulen der abgerissenen Westkrypta der romanischen Basilika. Wohl 1877, *Skizzenheft Nr. VI, 70*. Fond des Prager Dombauvereins, Archiv der Prager Burg.

Stručný přehled vývoje poznávání jednotlivých církevních objektů vede ke konstatování, že ani u jednoho z nich nebylo dosaženo nezpochybnitelného závěru. Přetrvávaly základní pochybnosti o vzhledu, vývoji a chronologii jednotlivých stavebních etap u všech těchto budov. I když je zřejmé, že fragmentárně dochované situace jen zřídka připouštějí nesporná a jednoznačná řešení, v některých případech byly výsledky zkoumání metodami různých vědeckých disciplin zcela protikladné (např. bazilika sv. Jiří – *Merhautová 1966; Borkovský 1975*). Problematická místa se vy-

hranila všude, kde bylo možno ověřovat tvrzení dosavadní literatury přímým srovnáním s dochovanou terénní situací.

1.2. CÍL PRÁCE

Naším cílem bylo ověření všech terénních, stavebně historických a chronologických pozorování třech nejstarších církevních památek Pražského hradu, které dle svědectví písemných pramenů existovaly v 9. nebo 10. století (kostel P. Marie, bazilika sv. Jiří, rotunda sv. Víta – obr. 1/6). V literatuře je architektura 10. století atributována také kaple P. Marie/sv. Anny v klášteře sv. Jiří (obr. 1/6). Vzhledem k tomu byl program revize nálezové situace rozšířen i na tuto památku, i když se zdálo, že právě zde jsou závěry dosavadního výzkumu nejpevnější. Naopak jsme vypustili posledního možného kandidáta, biskupskou kapli sv. Mořice. Chronologicky by do našeho vymezení sice mohla náležet, ale archeologických pramenů pro přiléhající biskupský palác počátečního období (tj. poslední čtvrtinu 10. století) je tak málo, že zařazení je problematické, zejména může-li kaple být i mladší (z období do roku 1060, srovnej *Boháčová – Frolik – Chotěbor – Žegklitz 1986*). Přesto pocítujeme absenci kaple sv. Mořice v našem zpracování jako určitou mezeru, která bude zaplněna samostatným pojednáním. Naopak může vzhledem k názvu práce působit cizorodě zařazení kapitoly o svatovítské románské bazilice. Její vývoj je natolik úzce provázán s jejím předchůdcem – rotundou, že se některými aspekty jejího vývoje musíme zabývat. Kapitoulou v tomto pojednání se však problematika svatovítské baziliky nevyčerpává a i ona by měla ještě být podrobena dalšímu zpracování.

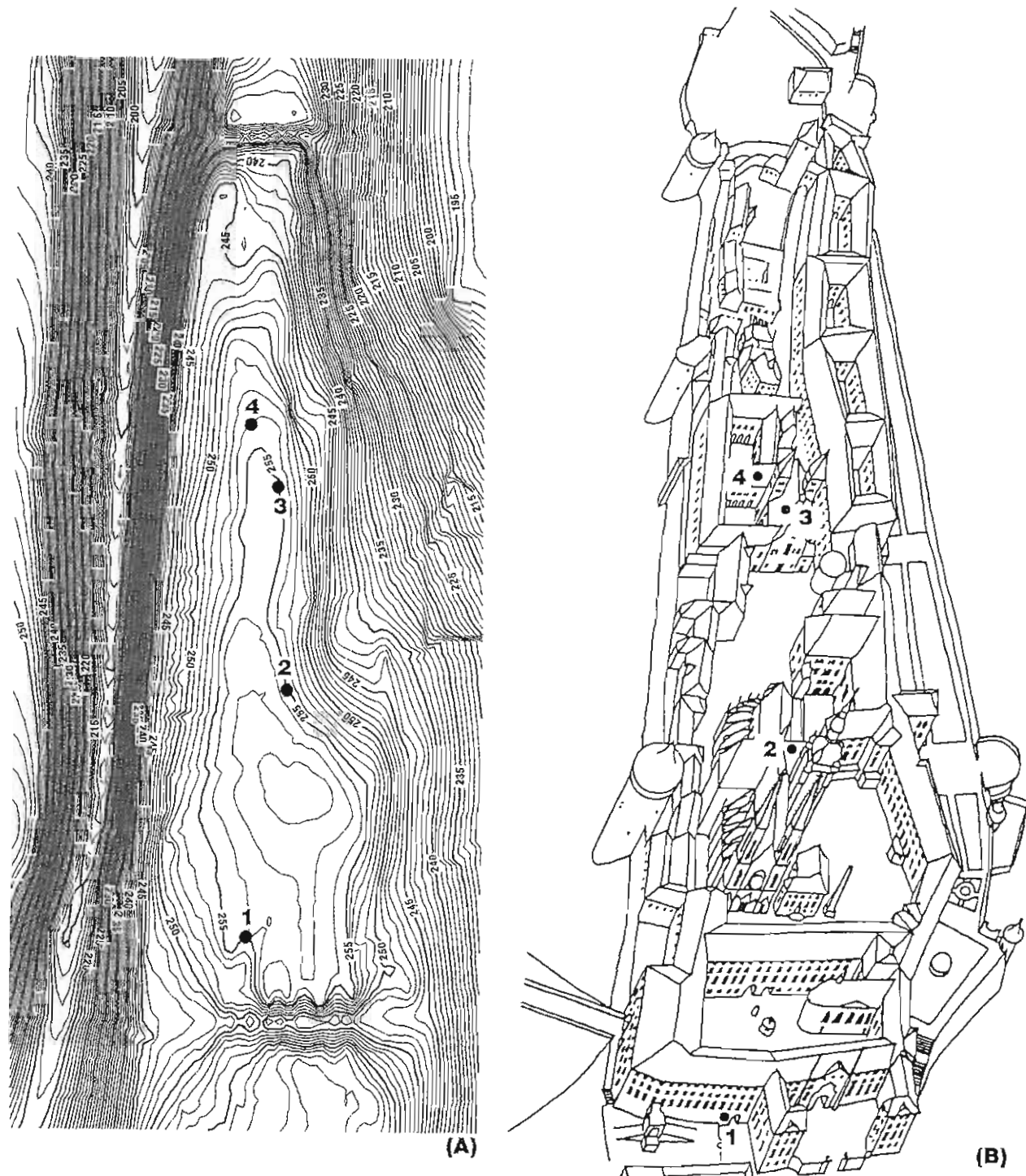
Od naznačené revize jsme očekávali doplnění poznatků o vyjmenovaných kostelech a odstranění některých křiklavých rozporů. V případě příznivých podmínek se dalo čekat také zpřesnění poznatků o jejich jednotlivých stavebních etapách a časovém zařazení. Nejstarší církevní stavby Pražského hradu měly být zařazeny do celkového obrazu nejstarší české architektury aby umožnily přesnější vyjádření k jejich původu, zejména ve vztahu ke starší velkomoravské architektuře, a širšímu kontextu vůbec.

1.3. METODA STUDIA A POSTUP ZPRACOVÁNÍ

Zjištění rozdílů mezi tvrzeními v literatuře a dochovanou terénní situací, pokud jí bylo možno ověřit, vedlo k záměru nejprve shromáždit veškerou archivní terénní dokumentaci (písemnou, obrazovou a plánovou).

Jednodušší to bylo v těch případech, kde výzkum zmíněných památek byl dílem Archeologického ústavu AV ČR Praha – pracoviště Pražského hradu, tedy v případě baziliky sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny v jiřském klášteře a v kostele P. Marie. V archivu našeho pracoviště a v pozůstalosti I. Borkovského se uchovala téměř kompletní dokumentace jednotlivých terénních akcí, a to písemná, plánová i fotografická. Ta umožnila doplnit naše poznatky tam, kde jsou v literatuře mezery a odstranit většinu rozporů. Základním zdrojem nesrovnalostí se ukázal především výběrový charakter publikovaných pramenů (do jisté míry nutný vzhledem k jejich rozsahu), ale i výběrový charakter jejich zpracování (pravděpodobně opět nutný, ale bez revize veškerého materiálu nezjistitelný).

Složitější situace nastala u dříve zkoumaných situací, tj. u rotundy sv. Víta a svatovítské baziliky. Díky spolupráci s řadou institucí se podařilo získat nové prameny (či spíše „staronové“) k výkopovým pracím v chrámu sv. Víta, a to převážně z fondu „Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta“ a z „Archivu Štenc“, kterými se dosud nikdo vážně nezabýval, přestože právě tyto prameny

Obr. 1/6: Praha – Hrad. Poloha jednotlivých kostelů. (1) zaniklý kostel P. Marie, (2) rotunda a posléze basilika sv. Víta, (3) basilika sv. Jiří, (4) kaple P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře. (A) poloha kostelů vztahovaná k původnímu reliéfu hradního ostrohu, (B) poloha kostelů vztahovaná k současné situaci.

Abb. 1/6: Prager Burg. Lage der einzelnen Kirchen. (1) abgerissene Marienkirche; (2) Rundkirche und spätere St-Veits-Basilika; (3) St-Georgs-Basilika; (4) Marien-/St-Anna-Kapelle im St-Georgs-Kloster. (A) Lage der Kirchen im ursprünglichen Geländerelev des Burgbergs; (B) Heutige Lage der Kirchen.

(a jen ony) dovolují ověřit přesnost publikovaných výstupů. Jejich zpracování ukázalo, že i zde existuje velká diference mezi běžně v literatuře publikovanými závěry a skutečnou situací. Jiným

zdrojem poznání byla pozůstalost a korespondence archeologa Mořice Lüssnera, zčásti známá a zčásti šťastně objevená právě během řešení našeho projektu.

Nedílnou součástí práce byla i nová dokumentace dochovaných terénních relikvů. Příznivá a neopakovatelná situace se naskytla v případě kostela P. Marie. Rekonstrukce Obrazárny Pražského hradu, jejíž jsou pozůstatky kostela součástí, umožnila rozvinout dokumentační práce do potřebné hloubky a zároveň upravit památku do důstojné podoby a uchovat její podstatu pro další vědecké bádání. S jedinou drobnou výjimkou jsme záměrně upustili od nové sondáže, která by podle našeho názoru poznatky nedoplnila a vzhledem ke specifické situaci spíše omezila budoucí poznání.

Nová dokumentace proběhla také v podzemí chrámu sv. Víta, především fragmentů svatovávčanské rotundy. Přes počáteční skepsi byly i zde získány zásadní poznatky, měnící pohled na tuto památku.

Vlastní postup zpracování výsledků byl u všech staveb stejný. Na základě v terénu dochované či v dokumentaci zachycené terénní situace byl zpracován stratigrafický vývoj, který měl určit základní (relativní) chronologické etapy. Teprve potom byl zpracován archeologický materiál, který měl přispět k určení absolutní chronologie. Určitý posun by způsoben tím, že některé památky bylo možno studovat již jen na základě druhotné dokumentace a nikoliv přímých terénních pozorování. Limitujícím faktorem je zde (kromě neúplné dokumentace) především přesnost zachycení již neexistujících situací a určitá bohatost zachycené informace, která umožňuje zjišťovat nové poznatky.

Na tomto základě byl vývoj jednotlivých památek konfrontován s již dříve formulovanými hypotézami. Cílem bylo přinejmenším získat i nadále platný soubor poznatků k vývoji jednotlivých staveb, v optimálním případě vypracovat komplexní model hradní církevní architektury a jejího vývoje v předrománském období.

Snažili jsme se také rozšířit možnosti poznání aplikací některých méně používaných metod. Ze všech staveb se podařilo získat vzorky malt (ať již odběrem v terénu nebo z depozitárních fondů), které byly podrobeny rozboru. Tento směr zkoumání vycházel z předpokladu, že různé vývojové etapy jednotlivých staveb mohly vykazovat rozdíly v užívaných recepturách malt. V příznivém případě měla být synchronizace jednotlivých staveb tímto způsobem ověřena.

Dále jsme uplatnili metrickou analýzu zdív, opět se snahou stanovit signifikantní chronologické rozdíly a srovnat je s jinými popř. lépe datovanými stavbami. Nebylo možno aplikovat přírodovědecké datovací metody (např. metodu ¹⁴C), jelikož není k dispozici dostatek nového materiálu z přesně definovaných situací a u starých vzorků nelze vyloučit kontaminaci způsobenou nevhodnou manipulací či uložením.

Během práce na projektu se podařilo shromáždit takové množství dokumentace a archeologického materiálu, že na tomto místě může být zpřístupněna jenom základní část, která je i tak velmi široká. Kromě některých dosud nepublikovaných pramenů jsou přetištěna i zobrazení v literatuře hůře dostupná. Z archeologického materiálu zveřejňujeme vzorek, který má doložit chronologii některých vývojových etap. Vzhledem k rozsahu práce nebylo ani možno všechen relevantní materiál zveřejnit. Předpokládáme, že budou následovat „edice pramenů“ k jednotlivým památkám v plné šíři. Jednak proto, že si to význam studovaným objektů vyžaduje, a jednak proto, že jen tímto způsobem lze předejít pochybnostem o jeho vypovídací hodnotě (a to i tam, kde je dnes velmi malá). Nezanedbatelným aspektem je rovněž uchování tohoto materiálu pro budoucí bádání. Většina existuje pouze v jediné, často již chatrné kopii, jejíž poškození či eventuální zánik by v některých případech nenapravitelně ochudil naše poznání. Obrazovou a písemnou dokumentaci přetiskujeme bez jakýchkoliv úprav. Při citaci pramenů se dává přednost deníkovým záznamům, které vznikly nejdříve po nález. Otištěny jsou v původním znění, bez ohledu na terminologické

a gramatické zvláštnosti. Některé formulace připouštějí vícery výklad a jejich interpretace by opakovala stejnou chybu jako dřívější publikace. Připouštíme také, že ani náš výklad nemusí být přesný či správný a je nezbytné umožnit jeho ověření. Při publikaci plánů jsme dali přednost přetištění některých starších elaborátů před vyhotovováním plánů nových. V případě, že je část dochovaných terénů dnes nepřístupná, znamenalo by to interpretovat situaci, jejíž detaily neznáme. Za schůdnější cestu považujeme doplnění starších plánů o zřetelně vymezené dodatky. Z fotografického materiálu bylo možno zveřejnit jen úzký výběr. Má především jednoznačně potvrdit či vyvrátit některá dosud nejasná či sporná tvrzení v literatuře. Fotografický fond, uložený v archivu Archeologického ústavu AV ČR Praha – výzkumu Pražského hradu, bude v brzké době zpřístupněn veřejnosti na CD-ROMu či jiném elektronickém nosiči.

Práce je rozdělena do dvou částí. První pojednává o počátcích hradních kostelů, ve druhé je formou exkurzů zpřístupněna první část získaných a v tomto případě i zpracovaných materiálů.

PODĚKOVÁNÍ

Tato práce by nemohla vzniknout bez podpory a přátelské pomoci řady osob a institucí. Na začátku bychom rádi poděkovali všem stejně a bez rozdílu a předesíláme, že pokud jsme někoho omylem vynechali, nebylo to úmyslně.

Naše poděkování patří všem těm, kteří nám byli nápomocni při shromažďování a revizi materiálu, jmenovitě PhDr. M. Kostílkové, ing. R. Drbalové, dr. V. Vávrové i všem dalším pracovnícům a pracovníkům Archivu Pražského hradu; dále ing. arch. V. Škabradové, spravující Archiv Štenc; mgr. M. Šášinkové a mgr. P. Kobetičovi z Okresního musea v Chrudimi a dr. J. Siglovi z Musea východních Čech v Hradci Králové. Technické a laboratorní ošetření archeologického materiálu by se neobešlo bez práce řady brigádníků-studentů, dokumentátorů a kresličů, jmenovitě Š. Danča, V. Fráňové, J. Kučírka, G. F. Michl, V. Příhonské, V. Richterové a E. Witzové.

Stejně díky náleží také všem, kteří ochotně poskytli vzorky pro srovnávací analýzu malt, zejména dr. L. Poláčkovi z Archeologického ústavu AV ČR Brno, dr. Peteru Baxovi z Pamiatkového ústavu v Bratislavě, dr. Z. Pianowskému a dr. J. Firletovi ze Zamku Królewskiego na Wawelu a dr. M. Malachowiczowi z Politechniki wroclawskiej. Všem jmenovaným patří poděkování za ochotu, s níž nás seznamovali s výsledky vlastních bádání o raně středověké architektuře.

Za přátelskou podporu a četné diskusní podněty jsme zavázáni kolegům z výzkumu Pražského hradu, dále ing. arch. P. Chotěborovi z Odboru památkové péče KPR a zejména dr. P. Sommerovi. Vděční jsme také všem, kteří byli ochotni přečíst rukopis v nehotovém stavu a přispěli svými připomínkami. Za všechny chyby a nedostatky této práce ale samozřejmě nesou plnou zodpovědnost sami autoři.

2. KOSTEL PANNY MARIE

2.1. ÚVOD

Kostel Panny Marie je první církevní památkou na Pražském hradě a dle historických pramenů druhým nejstarším kostelem v Čechách. Jedná se o stavbu přímo spjatou s počátkem Pražského hradu, mocenského centra rodiny Přemyslovců, o památku spojenou s christianizací Čech a úzce provázanou s počátkem českého státu. Z tohoto důvodu na něj vždy byla soustředěna pozornost badatelů. Jeho poloha nebyla dlouho známa a jedním ze základních cílů systematického archeologického výzkumu Pražského hradu zahájeného v roce 1925 bylo její určení. Až roce v 1950 byly fragmenty sakrální stavby nalezené v Severozápadním křídle ztotožněny s prvním hradním kostelem. Záhy byly výsledky výzkumu zpřístupněny veřejnosti (*Borkovský 1950a; 1951a; 1951b; 1953*), nebyly ale přijaty bez výhrad a nad interpretací objevené památky se rozproudila diskuse (*Cibulka 1958*), která obsahovala odlišné (*Merhautová 1983*) i zamítavé názory (*Líbal 1966*). Přetrvávající pochybnosti bylo možné odstranit jedině na základě nového posouzení celé situace, které však bylo po dlouhou dobu znemožněno znepřístupněním prostoru, v němž se památka nalézala. Nová příležitost se objevila až po roce 1990 v souvislosti s rekonstrukcí Obrazárny Pražského hradu, v jejímž podzemí se pozůstatky kostelíka nacházejí. V souvislosti s touto rekonstrukcí a následnou památkovou úpravou, která zdůraznila význam objektu, proběhl revizní výzkum, jehož výsledky částečně změnily závěry I. Borkovského. Výsledek nového výzkumu a konfrontace se závěry prací předchozích jsou popsány v následujících řádcích.

2.2. ARCHEOLOGICKÁ SITUACE

Na rozdíl od následujících kapitol nezahlásíme seznámení s nálezovou situací nejstaršími archeologickými pracemi (tj. od r. 1930), ale budeme se věnovat přednostně výsledkům výzkumu v roce 1995. Právě jeho zjištění umožnila korekci některých tradovaných závěrů a dovolila nový pohled na vývoj stavby. Závěry předchozích výzkumných sezón se budeme zabývat jen tam, kde již dnes není možné studovat situaci přímo v terénu, a tam, kde jsou naše závěry odlišné.

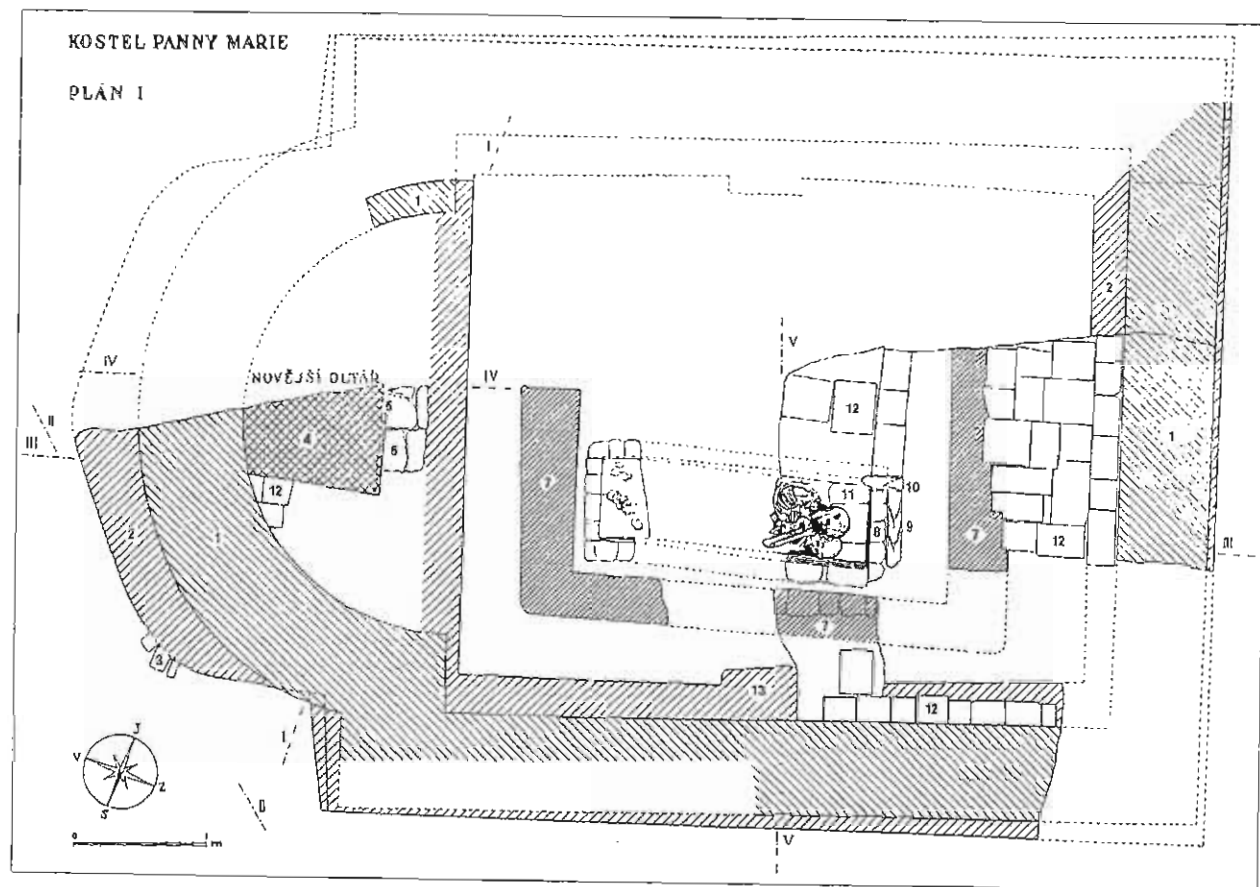
2.2.1. VÝZKUM V ROCE 1995

Plánovaná rekonstrukce Obrazárny Pražského hradu s sebou nesla potřebu nově upravit suterénní prostory v nichž se nacházely i reliktů kostela Panny Marie, zanechané zde výzkumem z let 1950 až 1952. Poprvé od 70. let, kdy byl tento prostor uzavřen, aby se stal zázemím trafostanice, měla odborná veřejnost příležitost konfrontovat publikované výsledky se skutečností.

Areál kostela musel být nejprve důkladně vyčištěn od stavební suti, prachu a odpadků zanechanými technickými pracovníky. Vně kostela byly znovu vybrány všechny sondy I. Borkovského zavezené nevhodným materiálem. Následně byly kresebně zdokumentovány všechny řezy v interiéru a exteriéru kostela a vybrané úseky zdív. S jedinou výjimkou jsme záměrně nepřistoupili k rozebírání dochovaných archeologických situací.¹

¹ Důsledkem nevhodného využívání prostoru s kostelem Panny Marie a těsného sousedství s intenzivně fungující kotelnou bylo značné proschnutí všech terénů znemožňující jejich odpovědný výzkum po přirozených terénních vrstvách. Pro účely dokumentace byl tento nedostatek překonán navlhčováním dokumentovaných řezů a jejich pečlivým začišťováním.

Zmínovanou výjimkou byl drobný řez, vedený na základovou spáru tzv. starší apsidy, realizovaný v březnu 1997 na základě doporučení odborné komise z ledna 1996.

Obr. 2/1: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Půdorys odhalené části kostela. Podle I. Borkovského (1953, 172, obr. 22; ponechán původní popis, kurzívou doplněny interpretační změny podle výzkumu v roce 1995). (1) zdivo mladšího kostela (kontext 903, nadzemní zdivo mladšího kostela); (2) zdivo staršího kostela (kontext 900, základové zdivo mladšího kostela); (3) kusy opuky vytržené ve zlomu starší apsidy při hloubení hrobové jámy (místo dnes nelze revidovat); (4) mladší oltář (kontext 909); (5) základy staršího oltáře (kontext 908); (6) pískovcový stupeň před oltářem; (7) zdivo tumb (kontext 904); (8) mladší hrobka (kontext 905); (9) dřevěná podložka pod dřevěné víko a náhrobní desku; (10) zbytky dřevěného víka; (11) dva opukové ploché kameny, podložka pod lebky mrtvých; (12) nejmladší dlažba kostela z opukových desek (kontext 100); (13) výstupek v základech severní zdi staršího kostela pro zamýšlený klenební pás (kontext 900, nejedná se o základ nějaké zvláštní konstrukce, jde o nepravdivost základového zdiva).

Abb. 2/1: Prager Burg, Marienkirche. Grundriß der entdeckten Baureste. Bildbeschreibung nach I. Borkovský (1953, 172, Abb. 22), Bemerkungen zur Interpretation aufgrund der Untersuchung 1995 kursiv: (1) Mauer der jüngeren Kirche (Kontext 903, überirdische Mauer der jüngeren Kirche); (2) Mauer der älteren Kirche (Kontext 900, Grundmauer der jüngeren Kirche); (3) Plänenfragmente aus der Ecke der älteren Apsis aus dem Aushub der Grabgrube (heute nicht mehr erhalten); (4) jüngerer Altar (Kontext 909); (5) Grundmauern des älteren Altars (Kontext 908); (6) Sandsteinstufe vor dem Altar; (7) Mauer der sog. Tumba (Kontext 904); (8) jüngerer Grab (Kontext 905); (9) Holzunterlage des Holzdeckels und Grabplatte; (10) Reste vom Holzdeckel; (11) zwei flache Plänensteine als Unterlage für die Schädel der Bestatteten; (12) die jüngste Pflasterung der Kirche aus Plänenplatten (Kontext 100); (13) Vorsprung in der Grundmauer der Nordwand der älteren Kirche für einen geplanten Gewölbebogen (Kontext 900, tatsächlich handelt es sich um Unregelmäßigkeiten in den Grundmauern).

2.2.1.1. POPIS DOKUMENTOVANÝCH TERÉNŮ A ZDIV, REKONSTRUKCE STRATIGRAFIE UVNITŘ A VNĚ KOSTELA

V interiéru dochované části kostela bylo dokumentováno celkem sedm řezů terénem (jejich umístění – obr. 2/12; řezy A [obr. 2/13], B [obr. 2/14], C [obr. 2/15], D [obr. 2/16], E [obr. 2/17], F [obr. 2/18] a G [obr. 2/19]) a dva pohledy (obr. 2/27 a 2/28) na zdiva. Vně kostela bylo dokumentováno šest řezů (řezy u západní stěny [obr. 2/25], B1/1 [obr. 2/20], B1/2 [obr. 2/21], B2/1 [obr. 2/22], B2/2 [obr. 2/23] a B3 [obr. 2/24]) a tři pohledy (obr. 2/26 a 2/29) na zdivo. Na základě studia těchto řezů a jejich vzájemného srovnání je možné rekonstruovat vývoj kostela a jeho nejbližšího okolí (obr. 2/30 až 2/32).

a) zdiva konstrukce kostela

Severní zdivo západní části mladší fáze se zachovalo zejména v interiéru kostela. Z nadzemního zdiva lze pozorovat vnitřní (obr. 2/28) a v menší míře i vnější líc severní poloviny apsidy (obr. 2/29 vlevo), její jižní nároží, téměř celou délku severního obvodového zdiva do výšky 1,5 m a více než polovinu délky západní obvodové zdi. Ze zdiva základového se kromě výše jmenovaných dochoval ještě pas vítězného oblouku.

Základ západní stěny (obr. 2/26, 2/44), hluboký max. 0,9 m je vyzděn z otloukaných opukových bloků o velikosti 0,1 x 0,15–0,3 m, které jsou na sebe kladeny do vysokých maltových lůžek, technikou připomínající *opus spicatum*. Základ je pak překryt vodorovně položenými, lépe opracovanými, bloky (o průměrné velikosti 0,1 x 0,3 m) které tvoří základnu pro nadzemní zdivo. To se zachovalo do výšky 1,6 m a je tvořeno pravidelnými opukovými bloky o velikosti 0,05 až 0,08 x 0,2 m a 0,1–0,15 x 0,2–0,4 m kladenými do nízkých maltových lůžek. Na fasádě je zřetelná tendence ke střídání nižších a vyšších řádků. V interiéru je větší část stěny zakryta terénem.

Severní obvodová zeď (obr. 2/27) se dochovala v celé své délce do výšky 1,2 m, vnější líc je poškozen zdi z 18. století. V základu severovýchodního nároží je zazděn pískovcový blok (obr. 2/29 vpravo, 2/38, 2/42). V interiéru můžeme studovat, jak zdivo základové, tak nadzemní. Základ, vyzděný z otloukaných opukových bloků, je hluboký max. 0,5 m. Podobně jako u západní stěny, kladení jednotlivých kamenů připomíná techniku klasového zdiva a celý základ je překryt vodorovně položenými bloky vyrovnávajícími základ. V této partii je zvláště zřetelná odchylka v orientaci základového a nadzemního zdiva, které je tvořeno pravidelně opracovanými kvádry o průměrné velikosti 0,1 x 0,2–0,5 m, kladenými do nízkých maltových lůžek. Dokladem požáru je začervnění a lasturovitě olámaní opuky, které je zřetelné po celé ploše horní poloviny stěny a neklesá pod úroveň 0,4 m nad základem.

Severní partie exteriéru apsidy (obr. 2/29 vlevo, 2/36, 2/37) je dochována v šířce max. 1,2 m a do výšky 2 m od základové spáry. Základové zdivo je tvořeno jednou řadou šikmo kladených drobnějších opukových kvádrů ve vysokých lůžkách malty (obr. 2/41). Pak následuje jeden nižší (0,1 m) a jeden vyšší (0,15 m) rovný řádek otloukaných opukových kvádrů dlouhých 0,2 m a 0,4 m. Na ně nasedá okrouhlé zdivo vyzděné také z otloukaných opukových kvádrů o průměrné velikosti 0,1–0,15 x 0,2–0,4 m. Tendence ke střídání nižších a vyšších řádků je zde umněšena. Obě poslední části spočívají v nízkých maltových lůžkách. V interiéru je zdivo apsidy dochováno v délce 3 m a výšce 1,5 m a vyzděno z otloukaných opukových kvádrů kladených do nízkých maltových lůžek. Šířka jednotlivých kvádrů se pohybuje nepravidelně od 0,1 m do 0,5 m, výška řádků nepravidelně variuje mezi 0,05–0,15 m. Jižní nároží apsidy, shodně se severní polovinou, se dochovalo v šířce 0,5 m a výšce 0,6 m.

V interiéru kostela byl odkryt základový pas vítězného oblouku do hloubky 0,5 m a v délce 1 m, plynule provázaný se základovým zdivem severní obvodové zdi. Je vyzděný, stejně jako ostatní základy, technikou připomínající *opus spicatum*, z opukových bloků o průměrné velikosti 0,1 x 0,2 m.

b) oltář

Ke stěně ve středu apsidy těsně přiléhají dvě fáze oltáře (obr. 2/45). Starší, vyzděnou z menších nepravidelně kladených opukových kamenů, lze na jejím severozápadním nároží pozorovat do hloubky 0,35 m. Nároží je vyzděno z masivnějších bloků 0,25 x 0,1 x ? m. Z mladší fáze zůstala zachována její severní polovina o rozměrech 0,6 x 0,8 x 1 m. Severní a neúplný západní líc je vyzděný z dobře opracovaných hlazených kvádrů, nároží je zpevněno masivnějšími bloky, obě velikosti jsou kladené do nízkých maltových lůžek a spáry jsou seříznuty. I. Borkovský (1953,

145) sledoval při výzkumu návaznost jednotlivých fází, lic starší fáze byl stržen a takto vzniklá homole byla rozšířena, zvýšena a obložena lícem novým.

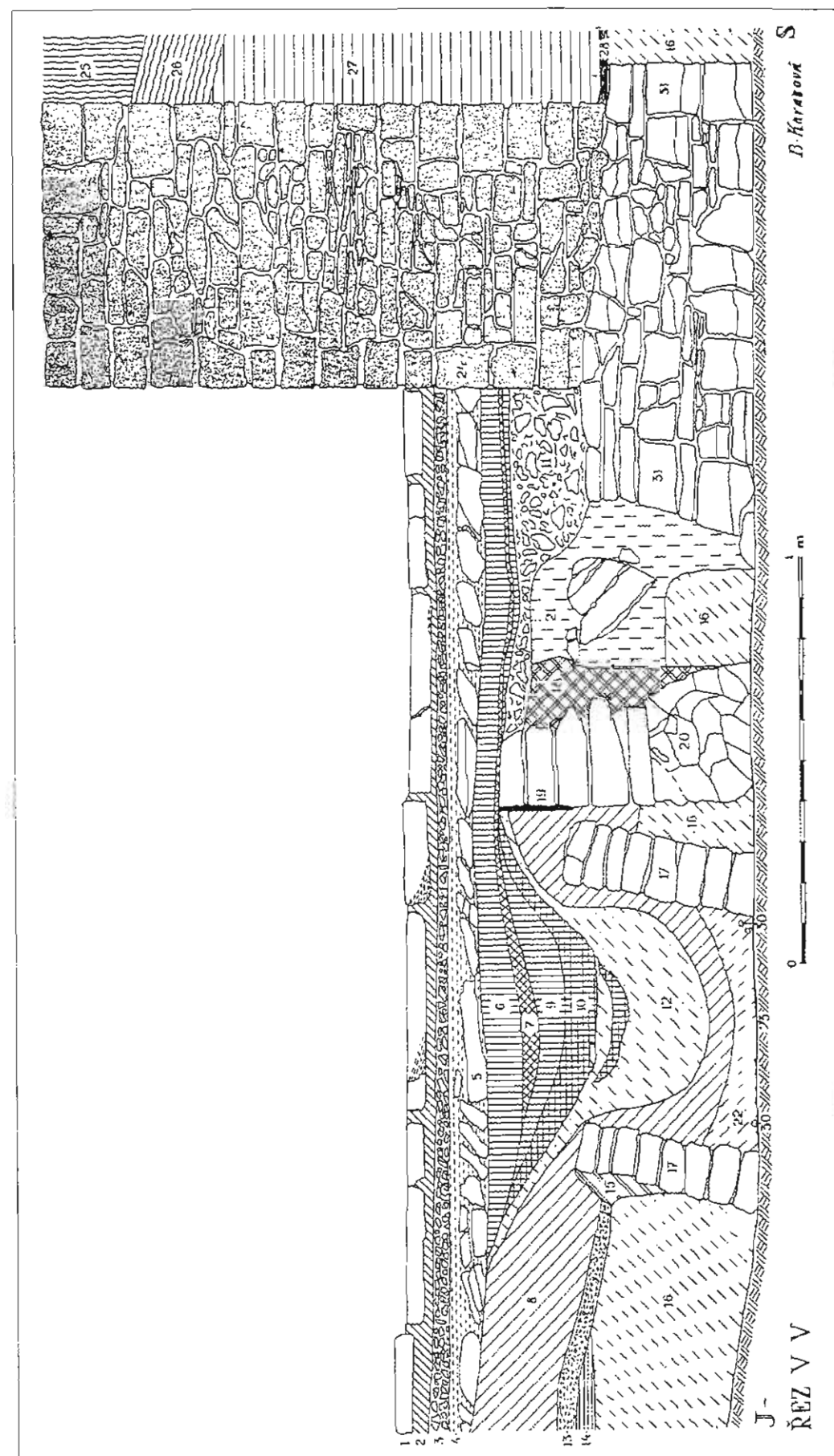
c) archeologické zhodnocení dochovaných terénů – interiér kostela

V interiéru kostela jsou patrné dva bloky terénů se zachovaným zvrstvením.² Blok v západní části kostela, přiléhající k západní obvodové zdi, byl dokumentován ze severní (řez A [obr. 2/13], řez byl v lepším stavu již dokumentován – Borkovský 1953, 163, obr. 19, řez III-III – obr. 2/3) a jižní strany (řez E – obr. 2/17). Oba dokumentované profily mají vysokou vypovídací hodnotu. Východní hranou tohoto bloku prochází řez (řez C – obr. 2/15), který byl již publikován I. Borkovským (1953, 165, obr. 20, řez V-V – obr. 2/2). Podél jižní strany západní části severní zdi kostela probíhá řez B (obr. 2/14). Ve východní části se dochoval blok terénů v severovýchodním rohu. Dokumentována byla jeho západní hrana (řez D – obr. 2/16) a jižní hrana (řez F [obr. 2/18], ta byla zčásti v lépe dochované podobě již dokumentována – Borkovský 1953, 163, obr. 19, řez III-III – obr. 2/3). Malý zbytek terénů se dochoval v apsidě, na severní straně oltáře (řez G [obr. 2/19], viz také Borkovský 1953, 140, obr. 5 [obr. 2/4]). V interiéru kostela nebylo bohužel možné revidovat řez apsidou podél jižní hrany dochované části kostela (srovnej Borkovský 1953, 146, obr. 5, pohled IV-IV), protože jeho spodní část je dnes zalita betonem a v době výzkumu byla překryta zmetí kabelů.

Náš popis začínáme u terénů dochovaných v západní části, protože nám poskytly více informací. Ve středu lože byla jako podloží zachycena skála (kontext 143, řez E),³ rozvětralý skalní povrch (kontext 120) je spodní úroveň i na obou dalších řezech (A, C). Na něj místy nasedá 2 cm

⇒ Obr. 2/2: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Příčný řez kostel ve směru sever-jih. Podle I. Borkovského (1953, 165, obr. 20, uvedeny pouze interpretační údaje a popis tam, kde není situace dochována, kurzívou doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995 a interpretační změny): (1) kontext 100; (2) kontext 101; (3) kontext 102; (4) kontext 103; (5) kontext 105; (6) kontext 128 (?); (7) kontext 127 (?); (8) kontext 131; (9) kontext 126 (?); (10) naplavená žlutá hlína (dnes nedochována); (11) kontext 108; (12) naplavená černá hlína s kousky malty, promíšená vrstvičkami žluté hlíny (dnes nedochována); (13) kontext 121; (14) kontext 142; (15) dlažba tumby, poškozená stavbou jižní zdi mladší hrobky (dnes zakryto recentní přízdívkou, patrně součástí kontextu 121); (16) kontext 120 /podloží/, na vnější straně kostela kontext 156, který je mladší !!! než zed kostela; (17) kontext 905; (18) zásyp promíšený malou a drobnou opukou, vzniklou po výstavbě tumby (při dokumentaci v roce 1995 nerozlišeno, patří ke vkopu severní zdi kostela); (19) kontext 121; (20) kontext 904; (21) kontexty 113, 123 a 124; (22) černý humus na kostrách v mladší hrobce (dnes nedochováno); (23) kontext 152; (24) kontext 903; (25) jílovitá navážka vzniklá po zboření kostela (dnes nedochováno); (26) opuková bouračka (dnes nedochováno); (27) navezená břidla (dnes nedochováno); (28) kontext 160; (29) kontext 143; (30) ramenní kosti, viditelné v profilu mladší hrobky; (31) kontext 900, základové zdívo mladšího kostela.

Abb. 2/2: Prager Burg, Marienkirche. Nord-Süd-Querschnitt. Nach I. Borkovský (1953, 165, Abb. 20), Bemerkungen zur Interpretation aufgrund der Untersuchung 1995 kursiv: (1) Kontext 100; (2) Kontext 101; (3) Kontext 102; (4) Kontext 103; (5) Kontext 105; (6) Kontext 128(?); (7) Kontext 127(?); (8) Kontext 131; (9) Kontext 126(?); (10) angeschwemmter gelber Lehm (nicht erhalten); (11) Kontext 108; (12) angeschwemmte schwarze Erde mit Mörtelstücken, dünne gelbe Erdschicht (nicht erhalten); (13) Kontext 121; (14) Kontext 142; (15) Pflasterung der sog. Tumba, beschädigt beim Bau der Südmauer des jüngeren Grabs (heute durch neuzeitliche Grundmauer verdeckt, wohl Teil von Kontext 121); (16) Kontext 120 (Untergrund), an der Kirchenaußenseite Kontext 156, der jünger (!) ist, als die Kirchenmauer; (17) Kontext 905; (18) Verfüllung vermisch mit Mörtel und feinem Pläner, entstanden nach dem Bau der sog. Tumba (in der Dokumentation von 1995 nicht unterschieden, gehört zur Grube der nördlichen Kirchenwand); (19) Kontext 121; (20) Kontext 904; (21) Kontexte 113, 123 und 124; (22) schwarze Humusschicht über den Skeletten im jüngeren Grab (nicht erhalten); (23) Kontext 152; (24) Kontext 903; (25) Lehmschicht aus der Zeit nach dem Abriß der Kirche (nicht erhalten); (26) Plänerversturz (nicht erhalten); (27) umgelagerter Schiefer (nicht erhalten); (28) Kontext 160; (29) Kontext 143; (30) Schulterknochen, sichtbar im Profil des jüngeren Grabs; (31) Kontext 900, Grundmauern der jüngeren Kirche.

² V dalším textu bude u jednotlivých vrstev a objektů připojeno přírůstkové číslo, pod nímž jsou uloženy keramické nálezy z něho. Pomíjíme však nálezy z nestratifikovaných situací a ze situací recentních (např. ze zásypů sond z 50. let).

³ Podrobný popis jednotlivých kontextů je uveden ve zprávě č. j. 5345/95 (Frolík – Kubková 1995), uložené v archivu ARÚ AV ČR Praha. V tomto textu je uveden jen základní charakter jednotlivých kontextů, byl by jinak byl neúnosně zatížen dlouhými popisy.

silný jílovitý proplást (kontext 119 v řezu A). V méně porušených partiích je překryt vrstvou půdního typu (kontext 118) s uhlíky, slabými stopami po přeměně v kulturní vrstvu. Zda dochovaná mocnost tohoto kontextu (0,1 m) je úplná, nebo zde byl terén uměle snížen, nelze rozpoznat.

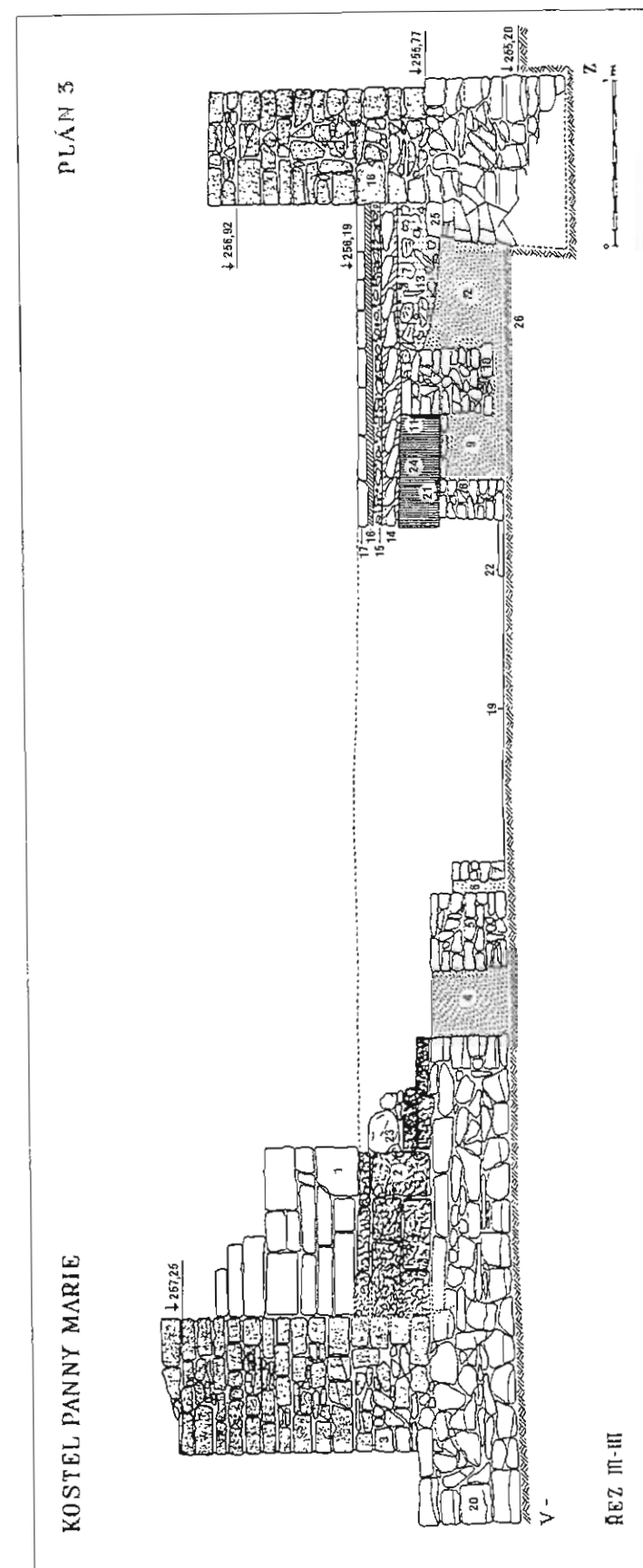
Do kontextu 118 byl vyhlouben výkop (kontext 500, řezy A, C, E) pro zdivo tzv. tumby (kontext 904). Z řezů A a C vyplývá, že zdivo tzv. tumby bylo do podloží zahlobeno 0,22 až 0,25 m. Směrem k základové spáře se zeď tzv. tumby jen mírně zužuje (řez E), případně zůstává stejně široká (řezy A, C). Stanovit původní šířku zdiva tzv. tumby není jednoduché, na všech řezech bylo na vnější straně poškozeno pozdějšími stavebními aktivitami. V dolní nenarušené polovině řezu C je široké 0,4 m, ve stejné poloze na řezu A dosahuje šířky 0,45 m. Na pohledu E se zdivo rozšiřuje z 0,3 m na 0,4 m, v horní části ale může být poškozeno. Vkop pro zeď byl vyplněn hlinitým zásypem s kameny a maltou (kontext 117), eventuálně překopaným podložím (kontext 153). Na vnější straně tzv. tumby je na všech řezech situace narušena respektive druhotně snížena tak, že nelze stanovit původní úroveň terénu, z níž byl hlouben výkop. Uvnitř tzv. tumby při její severní stěně, byla uložena stavební vrstva (kontext 130), posléze využitá jako podklad pod podlahu (hlinitá vrstva s maltou a plochými kameny, kontexty 116 a 142) o mocnosti 2–8 cm. Na něj byla položena až 8 cm silná vrstva malty (kontext 121), přecházející plynule do omítky vnitřní stěny tzv. tumby (silné 2 až 6 cm).⁴

V další etapě byla maltová podlaha v tzv. tumbě prolomena vložením menší hrobky. Stratigrafický vývoj této události je dnes patrný jen na řezu C. Do podlahy tzv. tumby byl vyhlouben asi 0,35 m hluboký výkop (kontext 502), do něj pak byla vložena vlastní zeď hrobky (kontext 905), lícovaná pouze na vnitřní straně. Zůstala zachována do výšky 0,33 m, u dna je široká 0,2 m a směrem nahoru se zužuje na 0,13 m. Na dno hrobky byla položena maltová podlaha (kontext 152). Vkop podél vnější strany zdi (kontext 905) byl vyplněn hlinitou vrstvou obsahující maltu (kontext 129). Vlastní výplň hrobky se *in situ* nedochovala. Z celkových vztahů mezi dokumentovanými řezy je však zřejmé, že interiér tzv. tumby byl po vložení hrobky (?) vyplněn jednotnou jílovitou zavázkou (kontext 131) silnou až 0,18 m.

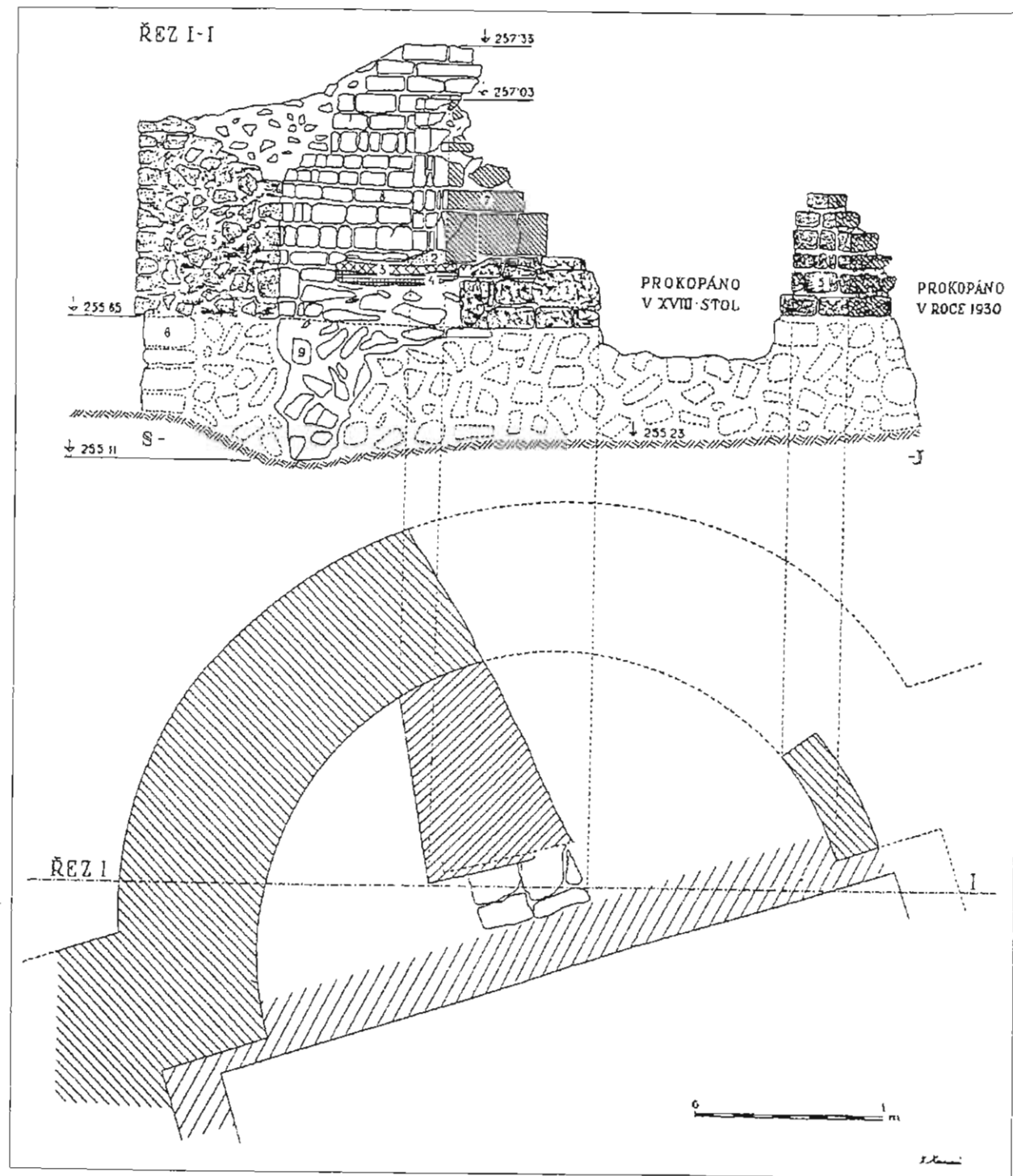
Složité vývoj proběhl podél vnější strany tzv. tumby. Na všech třech řezech je patrný až 0,6 m široký vkop (kontext 501), který nerespektoval zdivo tzv. tumby. Směrem ke dnu se stupňovitě či nálevkovitě zužuje a jeho dno se nepodařilo určit, je však hlouběji než základová spára tzv. tumby (kontext 905). Do vkopu byla vložena západní a severní zeď kostela (označeno jako kontext 900

⇒ Obr. 2/3: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Podélný řez ve směru východ - západ. Podle I. Borkovského (1953, 163, obr. 19, uvedeny pouze nedochované a interpretační údaje I. Borkovského, kurzívou doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995 a interpretační změny. (1) kontext 909; (2) kontext 908; (3) kontext 903; (4) kontexty 118 a 120; (5) kontext 904; (6) kontext 120; (7, 8) kontext 905; (9) kontexty 118, 119 a 120; (10) kontext 904; (11) kontext 121; (12) kontext 120, v tomto místě při původní dokumentaci nerozeznán vkop, vyplněný kontexty 113, 114 a 115; (13) kontext 108; (14) kontext 105; (15) kontext 109; (16) kontext 101; (17) kontext 100; (18) kontext 903; (19) kontext 152; (20) kontext 907, patrně náleží cele mladšímu kostelu; (21) prkno jako podložka pod dřevěné víko a náhrobní desku mladší hrobky (dnes nedochováno); (22) ploché opukové kameny jako podložka pod lebky mrtvých v mladší hrobce (dnes nedochováno); (23) pískovcový stůp před starším oltářem; (24) kontext 131; (25) kontext 900, základová zeď mladšího kostela. Reprodukovaný řez byl pořízen až po provedení odkryvných prací, nezachycuje proto řadu důležitých skutečností.

Abb. 2/3: Prager Burg, Marienkirche. Ost-West-Längsschnitt. Nach I. Borkovský (1953, 163, Abb. 19), Bemerkungen zur Interpretation aufgrund der Untersuchung 1995 kursiv: (1) Kontext 909; (2) Kontext 908; (3) Kontext 903; (4) Kontexte 118 und 120; (5) Kontext 904; (6) Kontext 120; (7, 8) Kontext 905; (9) Kontexte 118, 119 und 120; (10) Kontext 904; (11) Kontext 121; (12) Kontext 120, an dieser Stelle ist bei der ursprünglichen Dokumentation ein Aushub mit den Kontexten 113, 114 und 115 übersehen worden; (13) Kontext 108; (14) Kontext 105; (15) Kontext 109; (16) Kontext 101; (17) Kontext 100; (18) Kontext 903; (19) Kontext 152; (20) Kontext 907, gehört wohl zur jüngeren Kirche; (21) Brett als Unterlage für Holzdeckel und Grabplatte des jüngeren Grabs (nicht erhalten); (22) Flache Plänensteine als Unterlage für die Schädel der Toten im jüngeren Grab (nicht erhalten); (23) Sandsteinstufe vor dem älteren Altar; (24) Kontext 131; (25) Kontext 900, Grundmauer der jüngeren Kirche. Der hier abgebildete Schnitt kann erst nach den Grabungsarbeiten gezeichnet worden sein und läßt damit eine Reihe wichtiger Gegebenheiten aus.

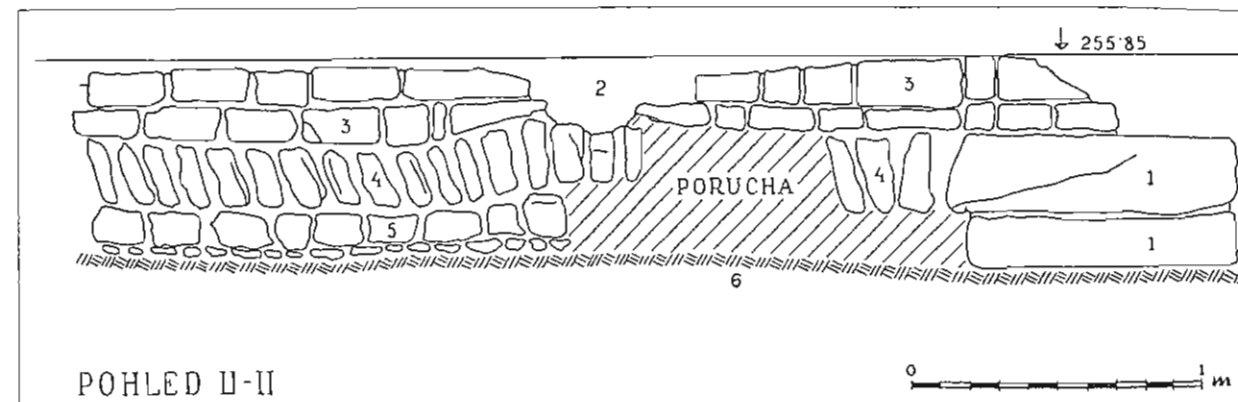

⁴ Tento detail byl nejlépe dochován podél západní stěny tumby, kde byl bohužel svévolně poškozen při stavebních pracích na zabezpečení kostela. Před tím byl naštěstí fotograficky zdokumentován.

Obr. 2/4: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Apsida kostela, půdorys a řez interiérem apsidy. (1) pískovcový stupeň před oltářem; (2) nejmladší dlažba (kontext 107); (3) podložka pod nejmladší dlažbu (kontext 161); (4) mazanice podlaha ke staršímu oltáři (kontext 162); (5) zdivo mladšího kostela (kontext 903); (6) kompaktní zdivo starší apsidy (kontext 900); (7) mladší oltář (kontext 909); (8) pohled na zdivo mladší apsidy; (9) sonda na rostlý terén; (10) povrch rostlého terénu (kontext 143). Podle I. Borkovského (1953, 140, obr. 5). Zachován původní popis I. Borkovského, doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995.

Abb. 2/4: Prager Burg, Marienkirche. Apsis, Grundriß und Schnitt durch das Interieur. Nach I. Borkovský (1953, 140, Abb. 5), Bemerkungen zur Interpretation aufgrund der Untersuchung 1995 kursiv: (1) Sandsteinstufe vor dem Altar; (2) jüngste Pflasterung (Kontext 107); (3) Unterlage unter der jüngsten Pflasterung (Kontext 161); (4) Lehm Boden zum älteren Altar (Kontext 162); (5) Mauer der jüngeren Kirche (Kontext 903); (6) Kompaktes Mauerwerk der älteren Apsis (Kontext 900); (7) jüngerer Altar (Kontext 909); (8) Mauerwerk der jüngeren Apsis; (9) Sonde bis auf den gewachsenen Boden; (10) Oberfläche des gewachsenen Bodens (Kontext 143).

Obr. 2/5: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Rozvinutý pohled na zdivo tzv. starší apsidy a východní líc severovýchodního nároží lodi. (1) nárožní pískovcové desky pod severní zdi kostela (kontext 906, P1 a P2); (2) poškození zdi, vzniklé při hloubení hrobové jámy; (3) dva řádky nadzemního zdiva tzv. starší apsidy (kontext 907); (4) šikmo uložené kameny v základovém zdivu (kontext 907); (5) rovná řada kamenů v základech (kontext 907); (6) rostlý terén (kontext 143). Podle I. Borkovského (1953, 141, obr. 6). V současnosti je větší část zdiva apsidy zabetonována, a proto nepřístupná.

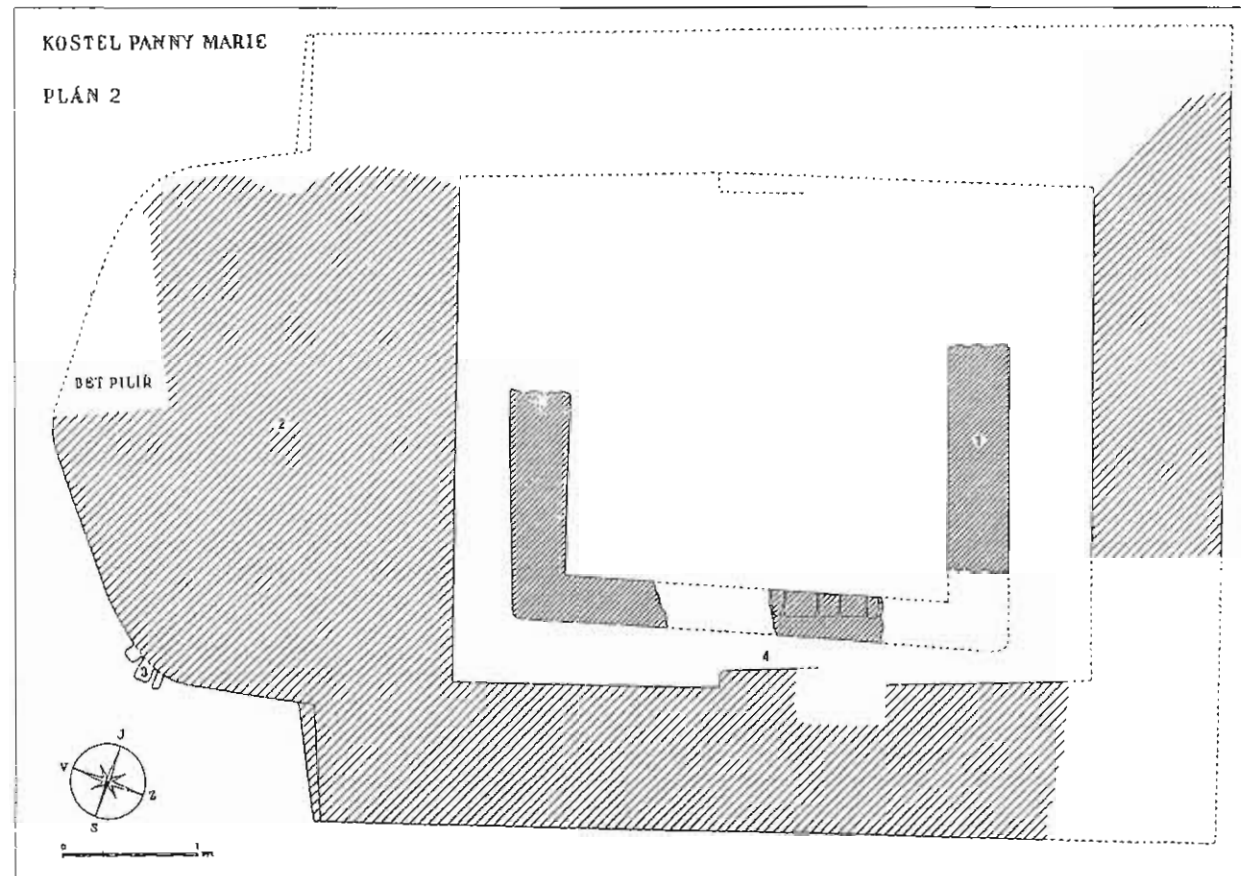
Abb. 2/5: Prager Burg, Marienkirche. Blick auf das Mauerwerk der sog. älteren Apsis und die Ostfassade der Nordostecke des Schiffs. Nach I. Borkovský (1953, 141, Abb. 6), Bemerkungen zur Interpretation aufgrund der Untersuchung 1995 kursiv: (1) Ecke der Sandsteinplatte unter der Kirchennordwand (Kontext 906, P1 und P2); (2) Beschädigung der Mauer, entstanden beim Aushub der Grabgrube; (3) zwei Steinreihen der oberirdischen Mauer der älteren Apsis (Kontext 907); (4) schräg verlegte Steine in der Grundmauer (Kontext 907); (5) gerade Steinreihe im Fundament (Kontext 907); (6) gewachsener Boden (Kontext 143). Zur Zeit ist der Großteil der Apsis zubetoniert.

v případě základové části a kontext 903 v případě nadzemního zdiva). Základové zdivo je na vnitřní straně širší o 0,08–0,25 m než zdivo nadzemní. Do vkopu se uložilo více vrstev různého charakteru a původu (kontexty 113–115,⁵ 122–125, 137–141), dostal se sem také blok zdiva z narušené tzv. tumbky (na řezu C v rámci kontextu 123). Vkop byl vyplněn až po úroveň stávající koruny zdiva tzv. tumbky uloženinami, které na západní straně částečně překrývaly i základový ústupek zdi kostela (kontextem 113). Vrstva stavební destrukce, místy proložená vrstvou kompaktní malty (kontext 108) převrstvila na všech dokumentovaných řezech povrch výplně vkopu a základový ústupek v místech, kde ještě překryt nebyl. Vyrovнала tak terén uvnitř kostela a překryla korunu zdiva tzv. tumbky (na všech řezech). Na řezu A a E ji překrývá tenká (2 až 4 cm) jílovitá vrstva (kontext 112), svým vzhledem blízká výplni tzv. tumbky (kontext 131). Přímý vztah mezi těmito dvěma vrstvami je dnes přerušen. Pokud je ztotožníme (tedy 112 = 131), znamenalo by to, že do této doby respektovaný interiér tzv. tumbky byl po postavení nové kostelní zdi (kontexty 900 a 903) a vyplnění jejího vkopu v podstatě jednorázově zavezen odlišnou závažkou. Na řezu C nahrazuje tuto vrstvu podobná vrstva (kontext 128), jejímuž vzniku předcházelo uložení dvou tenkých proplátek (kontexty 126 a 127). Kontext 127 má ušlapaný povrch, představuje tedy alespoň krátkodobou komunikační úroveň (během stavebních úprav?).

Další vývoj je již spojen s položením nejstarší dochované podlahy v interiéru kostela. Sekvenci jednotlivých podlahových úrovní můžeme sledovat také na řezu B, který je veden podél vnitřního líce severní zdi kostela u severozápadního rohu nad základovým ústupkem (nezachycuje tedy starší vývoj před postavením této zdi). Stopou první podlahové úrovně je vrstva hrubšího písku (kontext 107), dochovaná ostrůvkovitě na řezu E a průběžně na řezu B. Na řezu C ji můžeme sledovat v podobě tenkého proplátku (kontext 132). Následuje tenká heterogenní (písek, malta, kámen, uhlíky, zlomky dřeva) vrstvička (kontext 106) o síle až 4 cm. Do této vrstvy (na řezu E) nebo na její povrch byla položena vrstva plochých, ale nijak pravidelně neupravených, opukových kamenů (kontext 105), která je další úrovní podlahy (nebo alespoň jejím podkladem). Vrst-

⁵ V rámci kontextu 113, v jeho spodní části, byl zjištěn okrajový zlomek s klasicky kalichovitou profilací. Jeho pozice v souvrství má velkou vypovídací hodnotu, proto nebyl vyjímán.

va/kontext 105 byla jako výrazná aktivita registrována na všech dokumentovaných řezech v síle 5–9 cm. Následuje nerovnoměrně dochovaná maltová vrstva (kontext 104), stopa stavebních úprav v interiéru kostela. Na jejím povrchu byla v mělké prohlubni (řez A) zjištěna lokálně omezená stopa ohně (kontext 110), podložená tenkou našlapanou vrstvičkou (kontext 111). Po celé ploše se následně rozložila jílovitá vrstva 103 o mocnosti až 7 cm, patrně podklad další úrovně podlahy. Tou je jílovitá vrstva s kameny (kontext 102), silná až 7 cm. Jen na řezu A ji nahrazuje kontext 109, vrstva písku a drobných opukových kamenů – stavebního odpadu. Předposlední uloženinou je jílovitá vrstva (kontext 101), tvořící podklad pro dlažbu z různě velkých pravouhlných

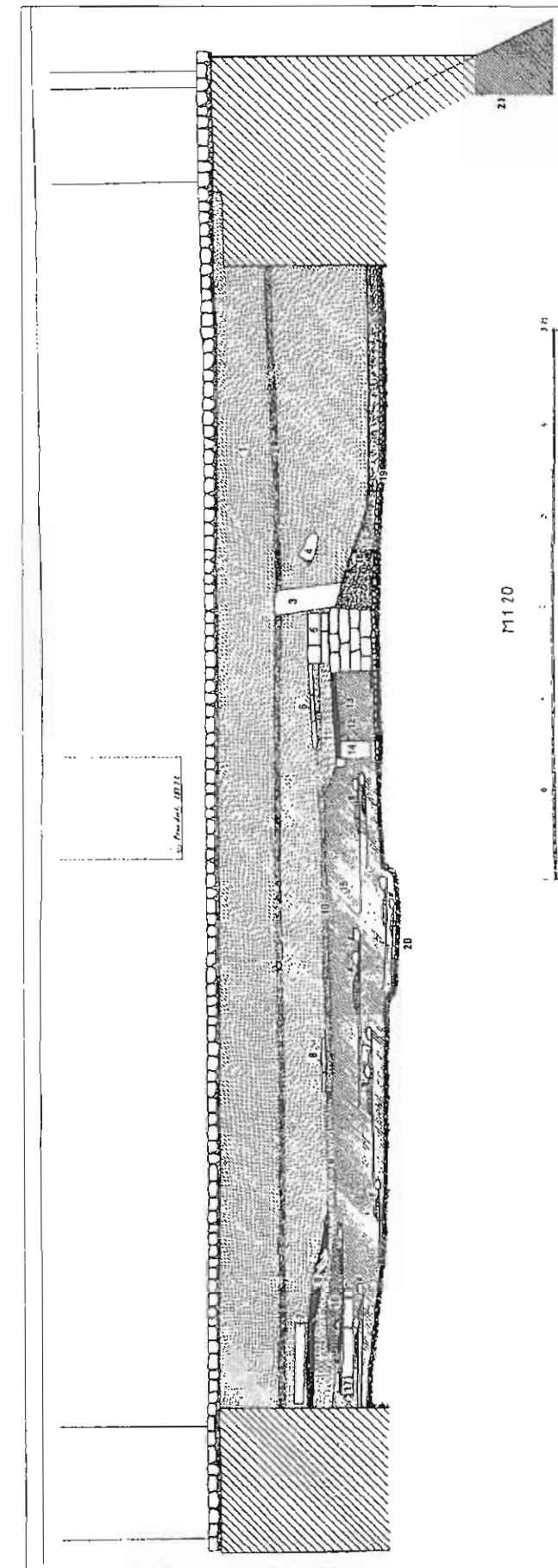

Ň Obr. 2/6: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Půdorys zdiva tzv. staršího kostela (podle *I. Borkovského* 1953, 163, obr. 18). Půdorys ve skutečnosti zachycuje základové zdivo mladšího kostela (2), ke staršímu kostelu náleží bezpečně pouze tzv. tumba (1). Tento plán jako jediný zachycuje tvar tzv. starší apsidy, dnes zčásti překrytý betonem.

Abb. 2/6: Prager Burg, Marienkirche. Grundriß der sog. älteren Kirche (nach *I. Borkovský* 1953, 163, Abb. 18). In Wirklichkeit handelt es sich um die Mauern der jüngeren Kirche (2), zur älteren Bauphase gehört nur die sog. Tumba mit Sicherheit (1). Dieser Plan zeigt als einziger die ältere Apsis, heute teilweise zubetoniert.

⇒ Obr. 2/7: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. Podélný řez průjezdem mezi II. a IV. hradním nádvořím, výzkum v roce 1930. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/18 – 0217. Originální matrice na pauzovacím papíře. (1) břidlová navázka, (2) renesanční písek, (3) červený pískovec (ostění?), (4) úlomek červeného pískovce, (5) románská zeď, (6) dlažba, (7) opuková deska, (8) ušlapané bláto, (9) hnědý terén, (10) žlutka, (11) šedočerná hlína, (12) malta, (13) černé bláto, (14) otvor obložený kameny, (15) černý románský terén, (16) popel, (17) hrob obložený kameny, (18) cesta, (19) cesta, (20) rostlý jíl, (21) východní zeď příkopu.

Abb. 2/7: Prager Burg, Nordwestflügel. Längsschnitt der Durchfahrt zwischen dem II. und IV. Burghof, Ausgrabung 1930. Plan im Archiv der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR Prag, Sign. 4/18 – 0217. Druckvorlage auf Pauspapier. (1) Schieferaufschüttung; (2) Sand aus der Renaissancezeit; (3) roter Sand (Gewände?); (4) rotes Sandsteinfragment; (5) romanische Mauer; (6) Pflasterung; (7) Plänerplatte; (8) eingestampfter Schlamm; (9) brauner Boden; (10) gelbe Lehmklumpen; (11) grauschwarze Erde; (12) Mörtel; (13) schwarzer Schlamm; (14) Öffnung mit Steinverkleidung; (15) schwarzer romanischer Boden; (16) Asche; (17) Grab mit Steinverkleidung; (18, 19) Wege; (20) Lehm des Untergrundes; (21) Ostwand des Grabens.

opukových dlaždic (kontext 100), dochovaných dnes v podobě tří ostrůvků. Povrch většiny dlaždic poškozený ohněm, rozpraskaný a načervenalý, poznamenaný je i podkladový jíl (kontext 101). Pokud budeme považovat již vrstvu/kontext 107 za stopu podlahy, registrujeme v interiéru mladšího kostela celkem čtyři. Jejich postupné pokládání zvýšilo terény v kostele o 0,22–0,28 m.

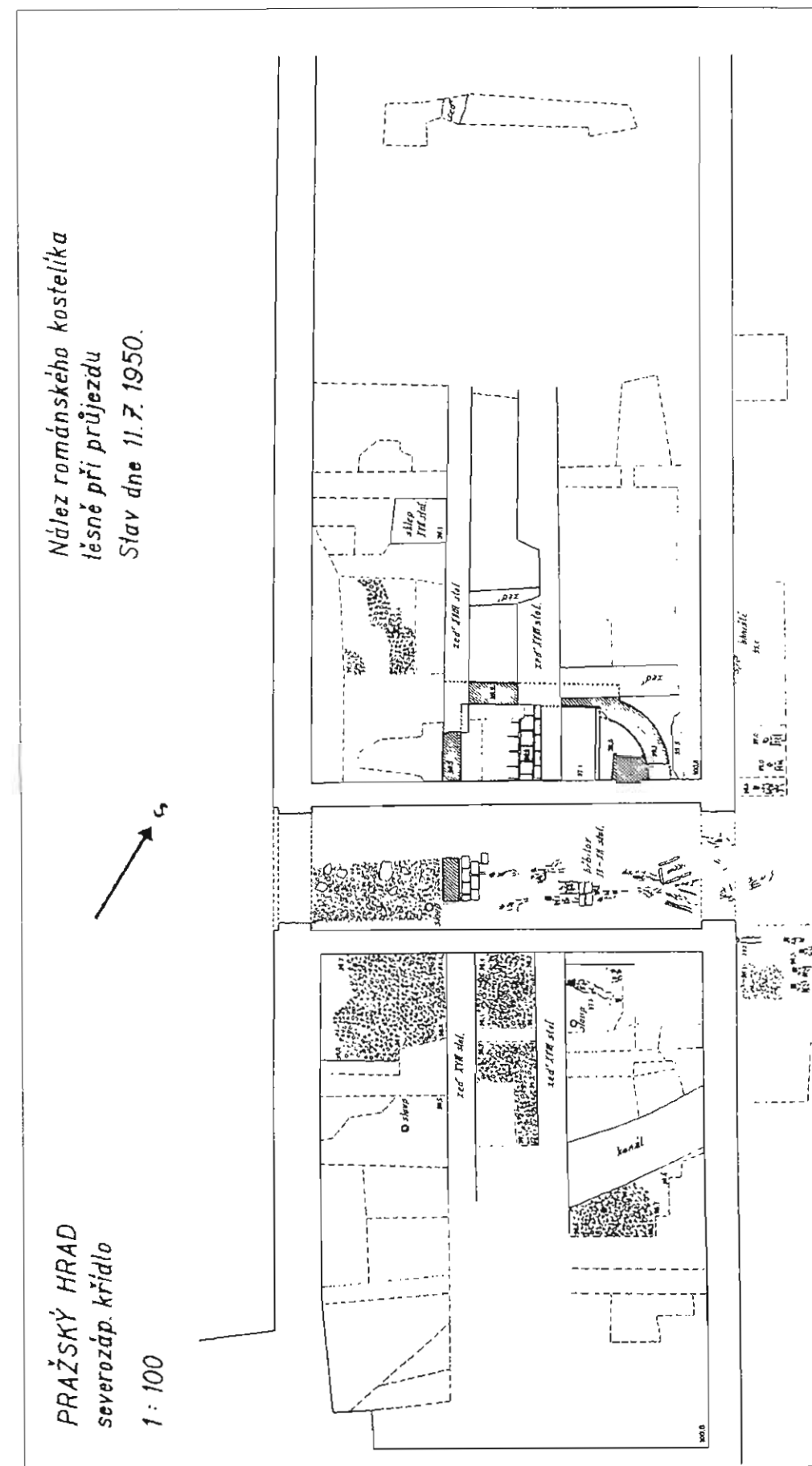
Mnohem jednodušší situaci konstatujeme v bloku terénů ve východní části lodi kostela, dokumentovanou řezy D a F. Skalní podloží (kontext 143) zde bylo zachyceno jen na jižním konci řezu D, jinak je úroveň podloží zjílovatělý povrch skály (kontext 120). Půdní typ (kontext 118, př. číslo 28/95) na něj nasedá jen na řezu F, a to v nepatrném zbytku. Řez však nezachycuje původní situaci, terén byl snížen při archeologickém výzkumu v letech 1950–52. Do dochované úrovně kontextu 120 se zahlubuje výkop (kontext 500) pro založení zdiva tzv. tumby (kontext 904). Na rozdíl od západní části kostela zde není dochována jednoznačná úroveň interiéru v tzv. tumbě. Na řezu D se zdivo tzv. tumby směrem k základové spáře nepravidelně kónicky zužuje. Mezera mezi zdí (kontext 904) a hranou vkopu je vyplněna hlinitou výplní (kontext 117). V interiéru tzv. tumby je zahlubena hrobka (výkop 502, zdivo 905), zdivo hrobky je směrem do interiéru spojováno maltou, maltové je i její dno (kontext 152). Nepravidelná mezera mezi zdivem hrobky a hranou výkopu je vyplněna hlinitým zásypem s příměsí malty (kontext 129). Zdivo hrobky se ve východní části dochovalo do výšky 0,8 m. Vzájemný vztah tzv. tumby a hrobky zde nelze posoudit.

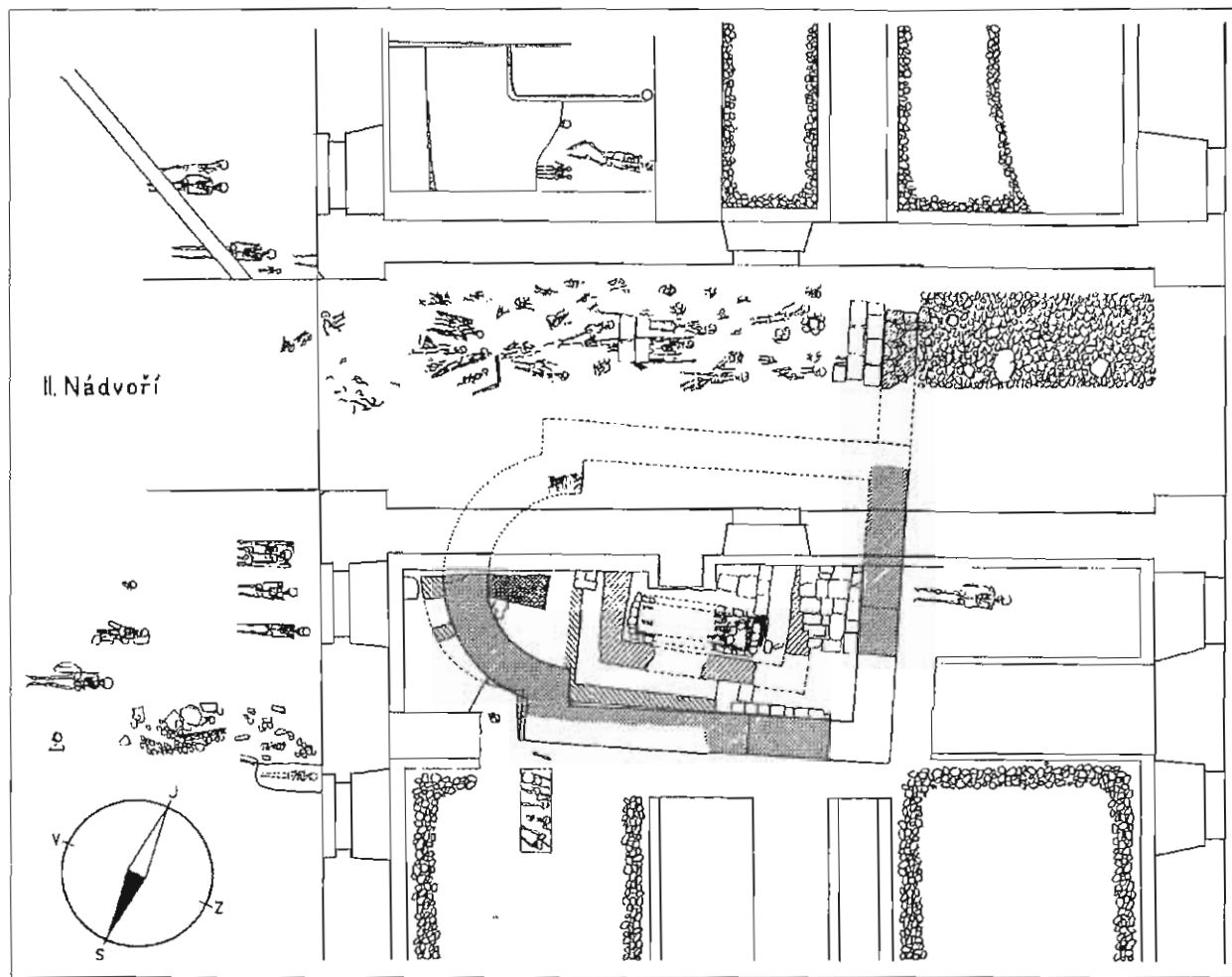
V řezu D je patrná relace mezi zdivem tzv. tumby a severní zdí kostela. Také zde byl pro ni vyhlouben poměrně široký vkop (až 0,45 m), přiléhající na jižní straně až ke zdivu tzv. tumby. Do něj byla vložena základová zeď kostela (kontext 900), vysoká nejméně 0,5 m a oddělená od zdiva nadzemního (kontext 903) 0,28 m širokým ústupkem. Vkop byl vyplněn několika vrstvami. Situace na řezu D umožňuje dvojitý výklad. Všechny zbylé kontexty (tj. 133, 134 a 135) buď patří do výplně výkopu nebo je kontext 134 pozůstatkem situace, která je starší než vkop severní zdi kostela. Mohl by pak být fragmentem zahlubené objekty. Na rozdíl od kontextů 133 a 135 neobsahuje vrstva/kontext 134 úlomky malty, v jílovité výplni byl zjištěn jen ojedinělý uhlík. Zcela jinak byla založena apside. Její základový vkop, zachycený z úrovně půdního typu (kontext 118) je velmi úzký, zeď (kontext 900) ho téměř vyplňuje. Základová zeď severní stěny kostela a základová zeď vyplňující celý prostor apsidy jsou provázány.

Poslední útržek terénní situace se dochoval v apsidě, v koutě mezi zdí apsidy a ke zdi přiloženým oltářem. Již I. Borkovský řešil problém zda apside náleží jedné či dvěma fázím. Z tohoto důvodu nechal do základového zdiva (plně vyzděného v celé její ploše) vyhloubit otvor, kterým se snažil proniknout až na základovou spáru a který byl znovu otevřen revizním výzkumem. Základová spára ležící až na skalním podloží (kontext 143) je 0,8 m pod povrchem základového zdiva. Spodní partie vysoká 0,2 m vykazuje shodné rysy se základem zjištěným na vnější straně severní obvodové zdi kostela (zdivo/kontext 906), nicméně malý prostor sondy není dostatečný pro jednoznačné rozhodnutí. Zbylých 0,6 m výšky základu je totožných se základem na vnitřní straně severní a západní zdi (kontext 900). Nasedá na něj nadzemní zdivo apsidy (kontext 903) a zeď oltáře (jeho starší fáze – kontext 908). Na koruně základu leží až 0,2 m silná vrstva suti (kameny a písek, kontext 164), zřejmě totožná s vrstvou 108 zjištěnou v západní části kostelního interiéru.

⇒ Obr. 2/8: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. „Nález románského kostelíka těsně při průjezdu. Stav dne 11. 7. 1950“. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/10 – 0209. Plán jako jediný zachycuje úplnější situaci v části jižně od průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím, tj. „cestu“ vedoucí ke kostelu a fragment sídlištní situace jižně od ní („sloup“). V části severně průjezdu je zachycen neúplně odkrytý kostel P. Marie a původní situace mladších zdí

Abt. 2/8: Prager Burg, Nordwestflügel. „Fund einer kleinen romanischen Kirche dicht an der Durchfahrt. Stand vom 11. 7. 1950“. Der im Archiv der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR, Prag (Sign. 4/10 – 0209) verwahrte Plan enthält als einziger einen größeren Teil der Situation südlich von der Durchfahrt zwischen dem II. und IV. Burghof, d. h. den „Weg“ zur Kirche und ein Fragment der Fundsituation südlich davon („Säule“). Nördlich von der Durchfahrt ist die teilweise abgedeckte Marienkirche mit der ursprünglichen Situation der jüngeren Mauern eingezeichnet.

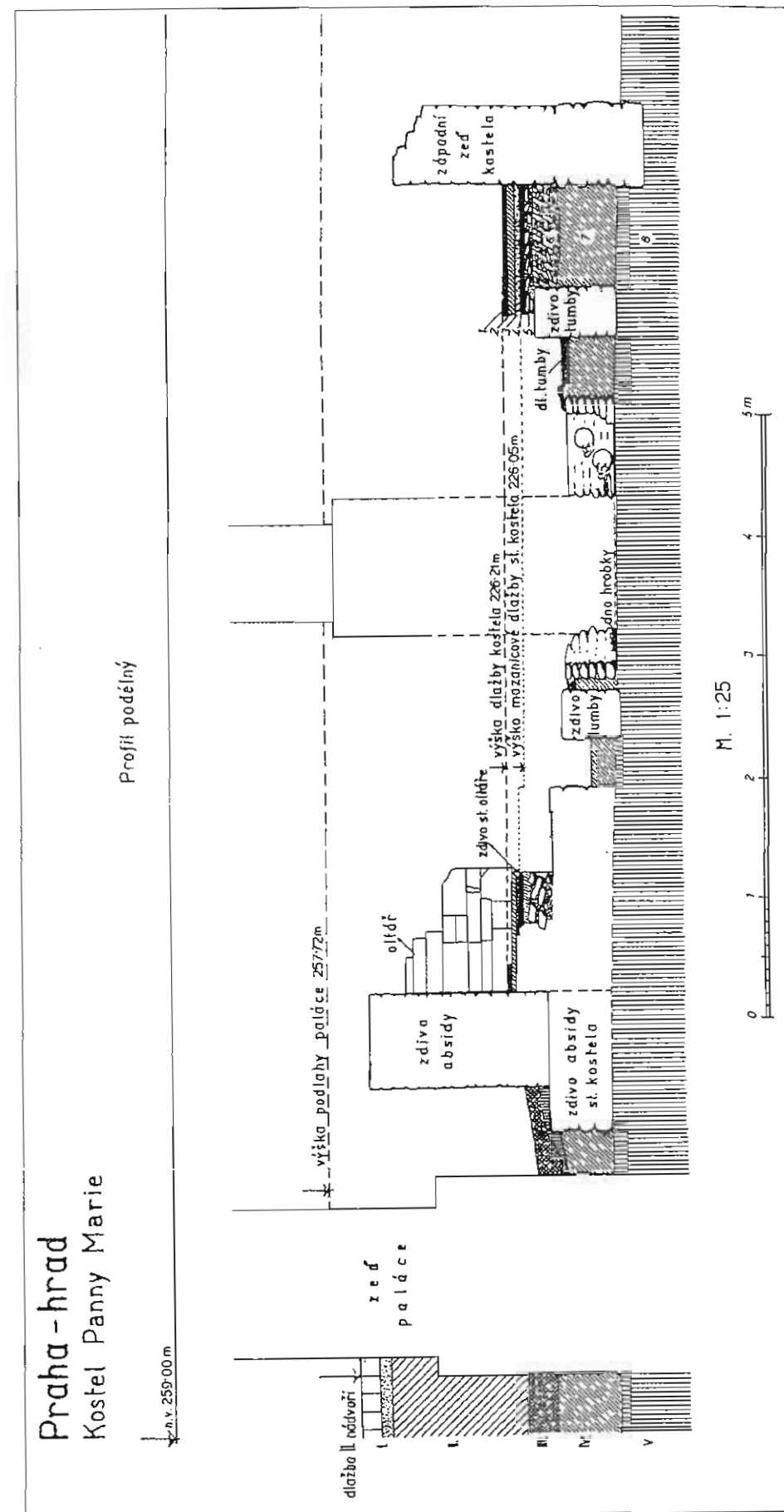
Ť Obr. 2/9: Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. Okolí kostela P. Marie s vnesenými nálezy hrobů. Stav k 10. říjnu 1950. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/11 – 0120.

Abb. 2/9: Prager Burg, Nordwestflügel. Umgebung der Marienkirche mit eingezeichneten Grabfunden. Stand zum 10. Oktober 1950. Archiv der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR, Prag, Sign. 4/11 – 0120.

Na jejím povrchu byla zjištěna vrstva jemnější suti (kontext 163), snad totožná s vrstvou 106 a silná až 0,13 m. Možné je i ztotožnění s vrstvou/kontextem 107. Na ni byla položena jílovitá vrstva s kameny (kontext 162), přiléhající ke starší fázi oltáře. Vrstva/kontext 162 je nejstarší úrovní podlahy, nalezenou v apsidě, odpovídající vrstvě/kontextu 105 v západní části kostela. Následuje vrstva malty (kontext 161), jejíž povrch je v rovině s korunou zdi staršího oltáře (kontext 908) a která je zřejmě stopou stavebních úprav kostela a odpovídá vrstvě/kontextu 103. Na této úrovni

⇒ Obr. 2/10: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Podélný řez ve směru východ-západ. Řez zachycuje v interiéru kostela situaci totožnou s řezem na obr. 2/3. Jako jediný dokumentuje situaci vně apsidy, v interiéru severozápadního křídla (vrstvy III. a IV. a neoznačená vrstva mezi nimi) a v přilehlé ploše II. hradního nádvoří (vrstvy I., II., III., IV., V.). Stav k říjnu 1950. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/26 – 0240.

Abb. 2/10: Prager Burg, Marienkirche. Ost-West-Längsschnitt durch dieselbe Situation wie in Abb. 2/3. Zeigt als einziger die Situation außerhalb der Apsis, im Inneren des Nordwestflügels (Schichten III. und IV. und die nicht bezeichnete Schicht dazwischen) und die anliegende Fläche des II. Burghofs (Schichten I., II., III., IV., V.). Stand: Oktober 1950. Plan in der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR, Prag, Sign. 4/26 – 0240.

byl na zdivo staršího oltáře (dochovaná výška činí 0,32 m) nazděn oltář mladší (kontext 909, výška 0,58 m). K jeho spodní části přiléhala jílovitá vrstva (kontext 101), která je v západní části kostela podkladem nejmladší zjištěné podlahy z opukových dlaždic (kontext 100) v apsidě nedochované.

Shrnutí poznatků (obr. 2/30) získaných studiem řezů vede k závěru, že stavbě kostela předcházela půdní horizont (kontext 118), jen málo dotčený lidskou činností, na jednom místě možná s nejistou stopou objektu (kontext 134). Stratigraficky nejstarším objektem je tzv. tumba (kontext 904) s maltovou podlahou. Vztah tzv. tumby k okolnímu terénu je na všech řezech poškozen mladšími zásahy a nelze jej rozpoznat. Druhotně byla do dna tzv. tumby vložena zděná hrobka (kontext 905).

Z vnější strany tzv. tumby byl posléze vyhlouben na západní a severní straně široký výkop (kontext 501), který narušil její zdivo. Do výkopu bylo založeno základové zdivo kostela (kontext 900), zbylá část výkopu byla vyplněna závázkou k podkladu pro budoucí dlažbu kostela (s výjimkou východní strany, kde je výkop od tzv. tumby vzdálen a základová zeď jej zcela vyplňuje). Teprve po té byl zavezen do stejné úrovně také interiér tzv. tumby. Interiér kostela byl pak zvyšován novými podlahami (registrovány tři až čtyři), alespoň jednou došlo k výraznějšímu stavebnímu zásahu, k vybudování nového oltáře v apsidě. V období po položení poslední podlahy z opukových dlaždic následoval požár, kterým je dochovaná stratigrafie v interiéru kostela ukončena.

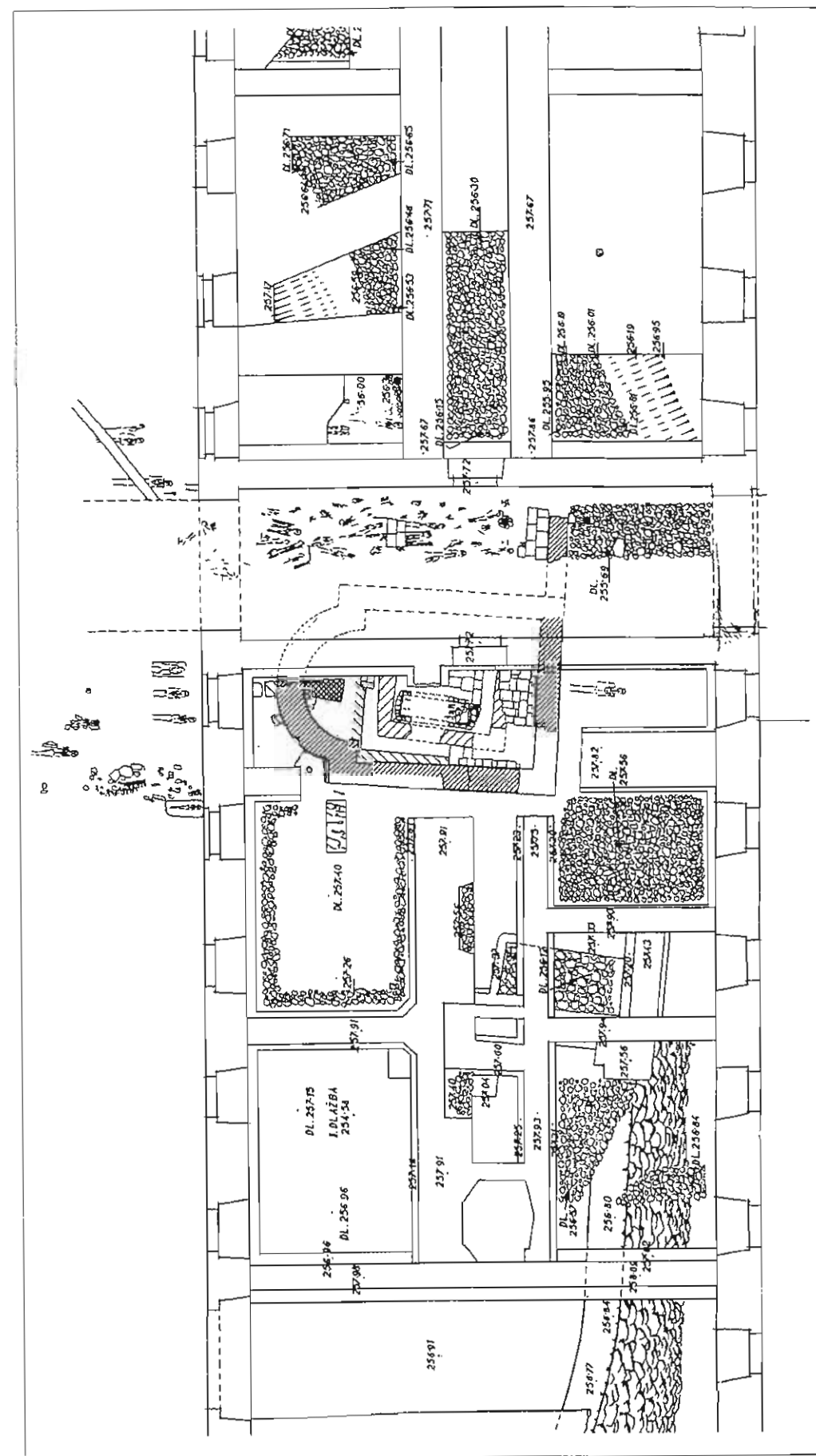
d) archeologické zhodnocení dochovaných terénů – exteriér kostela

Západně kostela byl zdokumentován vysoko dochovaný blok terénu s dobře dochovanou stratografií (obr. 2/25). K dalším řezům posloužily stěny jednotlivých sond, vyhloubené I. Borkovským, podél severní fasády. V sondě B1 (novodobé označení, původní značení I. Borkovského není známo), v koutě mezi severovýchodním rohem kostela a apsidou, jsou řezy navzájem kolmé, jeden je veden na základ apsidy (řez B1/1 – obr. 2/20), druhý na severovýchodní nároží kostela (řez B1/2 – obr. 2/21). V sondě B2, kolmé na severní stěnu kostela, u jeho severovýchodního rohu to byly dva řezy, jeden vedený východní stěnou sondy (řez B2/1 – obr. 2/22) a druhý její západní stěnou (řez B2/2 – obr. 2/23). Dále na západ byl zdokumentován řez ve východní stěně malé sondy B3 (obr. 2/24; v těchto místech byl řez patrně již dokumentován – je součástí severního konce řezu V-V (Borkovský 1953, 165, obr. 20 [obr. 2/2])).

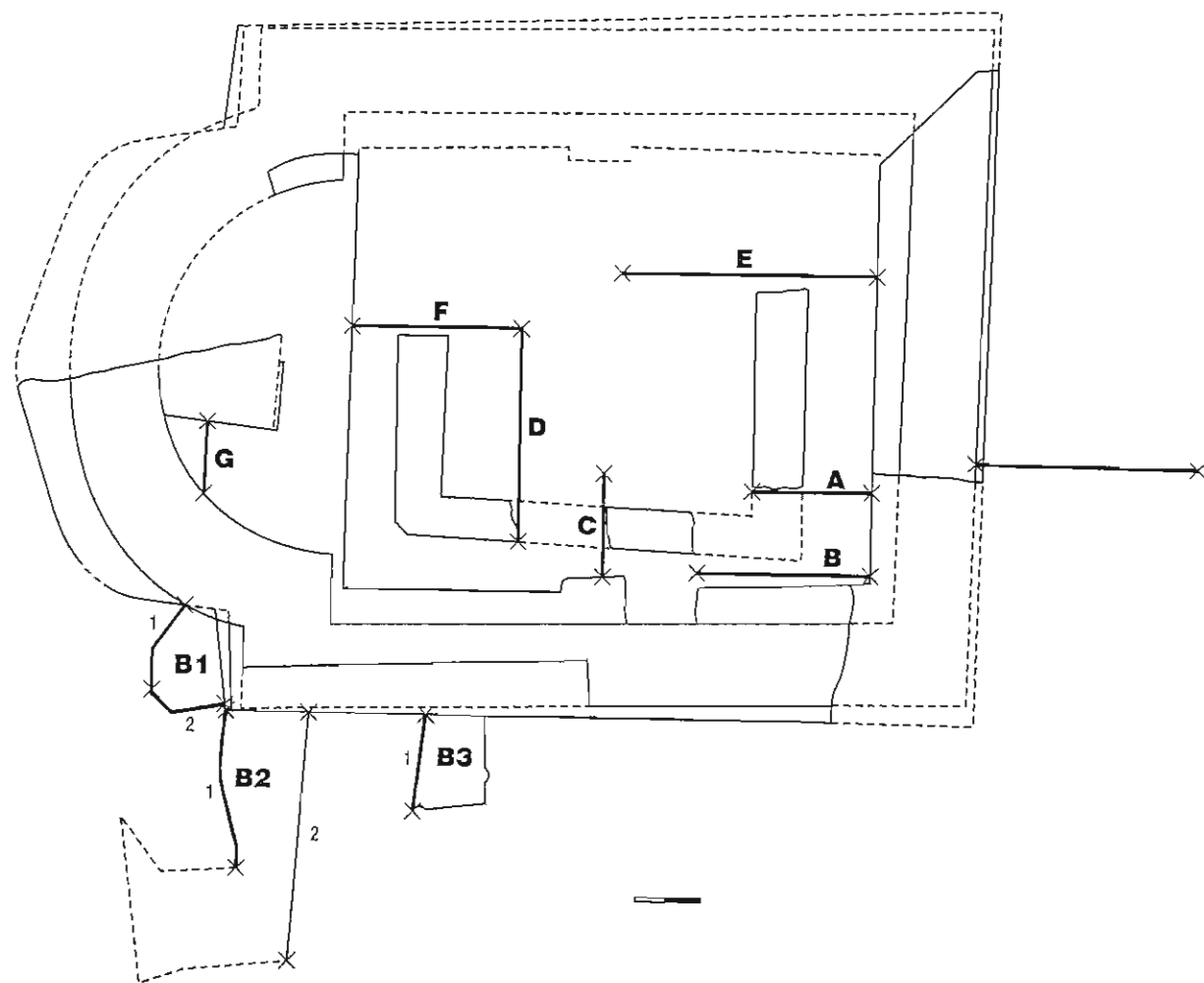
Řez vedený kolmo na západní stěnu kostela (obr. 2/25), u jeho severního zachovaného konce dokumentoval 1,9 m vysoké souvrství (nejvýše dochované v okolí kostela). Podloží je zvětralá skála (kontext 143), na kterou nasedá až 0,25 m silná vrstva zjílovatělé, zvětralé, podložní skály (kontext 120), přecházející pozvolna v půdní horizont (kontext 118 o výšce až 0,32 m). Toto zvrstvení se dochovalo v neporušené podobě pouze podél základu západní zdi kostela. Ve vzdálenosti 0,5 m od ní se do kontextu 118 zahlubuje jáma (výkop 503), vyplněná dvěma uloženinami (kontexty 145 a 146), z nichž horní obsahuje větší opukové kameny. Celková hloubka výkopu činí 0,62 m. Vzhledem k tvaru a charakteru výplně by se mohlo jednat o hrobovou jámu, ačkoli kosterní pozůstatky nejsou na profilu patrné. Výplň tohoto objektu překrývala tenká jílovitá vrstvička (kontext 147). Další hlinitá vrstva o síle 0,15 m překryla nejen výkop/hrob 503, ale nad půdním horizontem (118) dosahuje až ke zdi kostela. Rozhraní mezi těmito dvěma kontexty se však nepodařilo rozlišit. Na povrchu vrstvy/kontextu 136 byla zjištěna narušená, 9 cm silná hlinitá vrstva

⇒ Obr. 2/11: Praha – Hrad. Severozápadní křídlo, II. a IV. hradní nádvoří. Archeologická situace kostela P. Marie, cest a příkopů. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/12 + 8/4 – 0211. Jako jediný plán uchovává údaje o nivelaci.

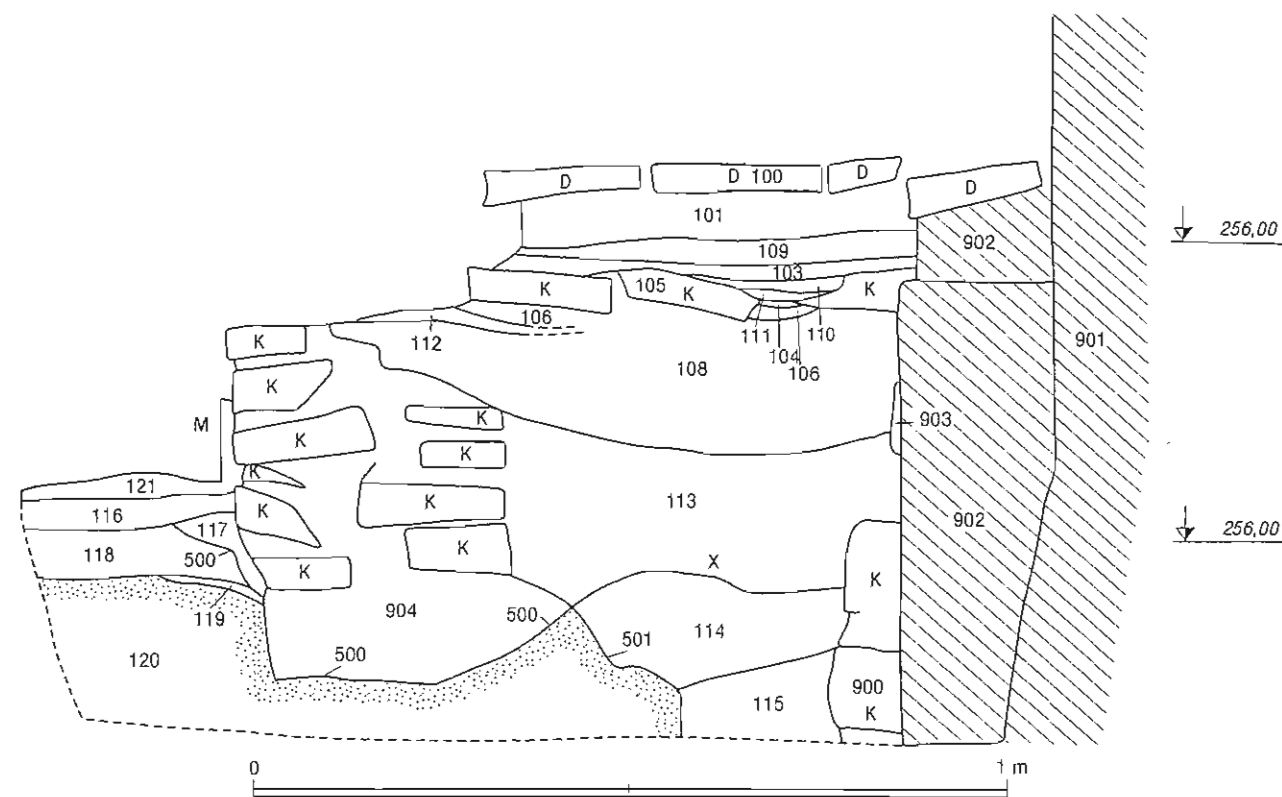
Abb. 2/11: Prager Burg. Nordwestflügel; II. und IV. Burghof. Lage der Marienkirche, der Wege und des Grabens. Plan im Archiv der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR, Prag, Sign. 4/12 + 8/4 – 0211. Der einzige Plan mit Angaben zur Nivellierung.

(kontext 144), jejíž rozhraní směrem dolů je nezřetelné, jeho povrch se nedochoval, dnes jej tvoří dno výkopu (patrně sondy, vedené podél západní stěny kostela). Od povrchu kontextu 144 je zřetelný úzký vkop základové zdi kostela (kontext 900), viditelný jako nepravidelná úzká dutina. Základový ústupek je v rovině se stávajícím povrchem kontextu 144. Ve vzdálenosti 0,33 m od zdi nasedá na vrstvu 144 asi 0,02 m silná vrstva malty a opukových kamínků (kontext 149), nepochybně stavební vrstva ke kostelu. Bohužel její bezprostřední návaznost na kostelní zeď a vztah k základovému vkopu (kontext 501) není dochován. Na stavební vrstvičku/kontext 149 nasedá hlinitá vrstva o mocnosti 0,15 m (kontext 150), překrytá až 0,9 m silnou vrstvou překopaného skalního podloží v podobě různě velkých frakcí břidlových kamenů a jílu (kontext 151). Povrch této vrstvy není dochován, zároveň však tvoří nejvyšší dochovanou úroveň vrstev vně kostela v jeho přímém sousedství.

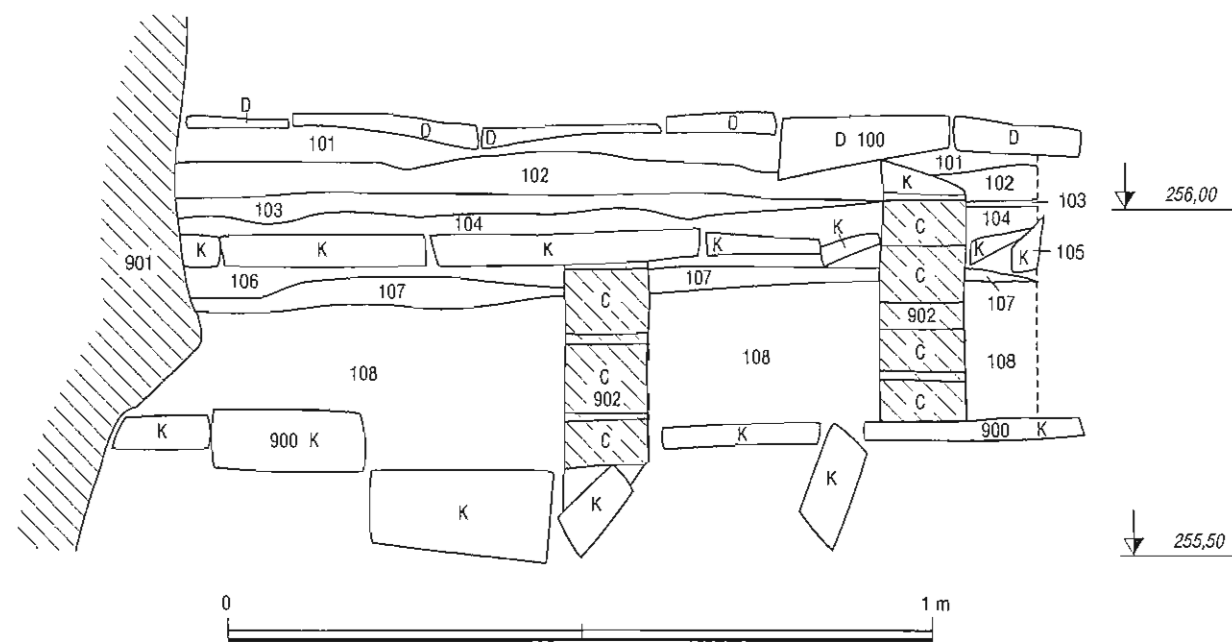

Obr. 2/12: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, vyznačena poloha jednotlivých řezů a sondy B1 až B3.
Abb. 2/12: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Angabe der einzelnen Schnitte und Sonden B1–3.

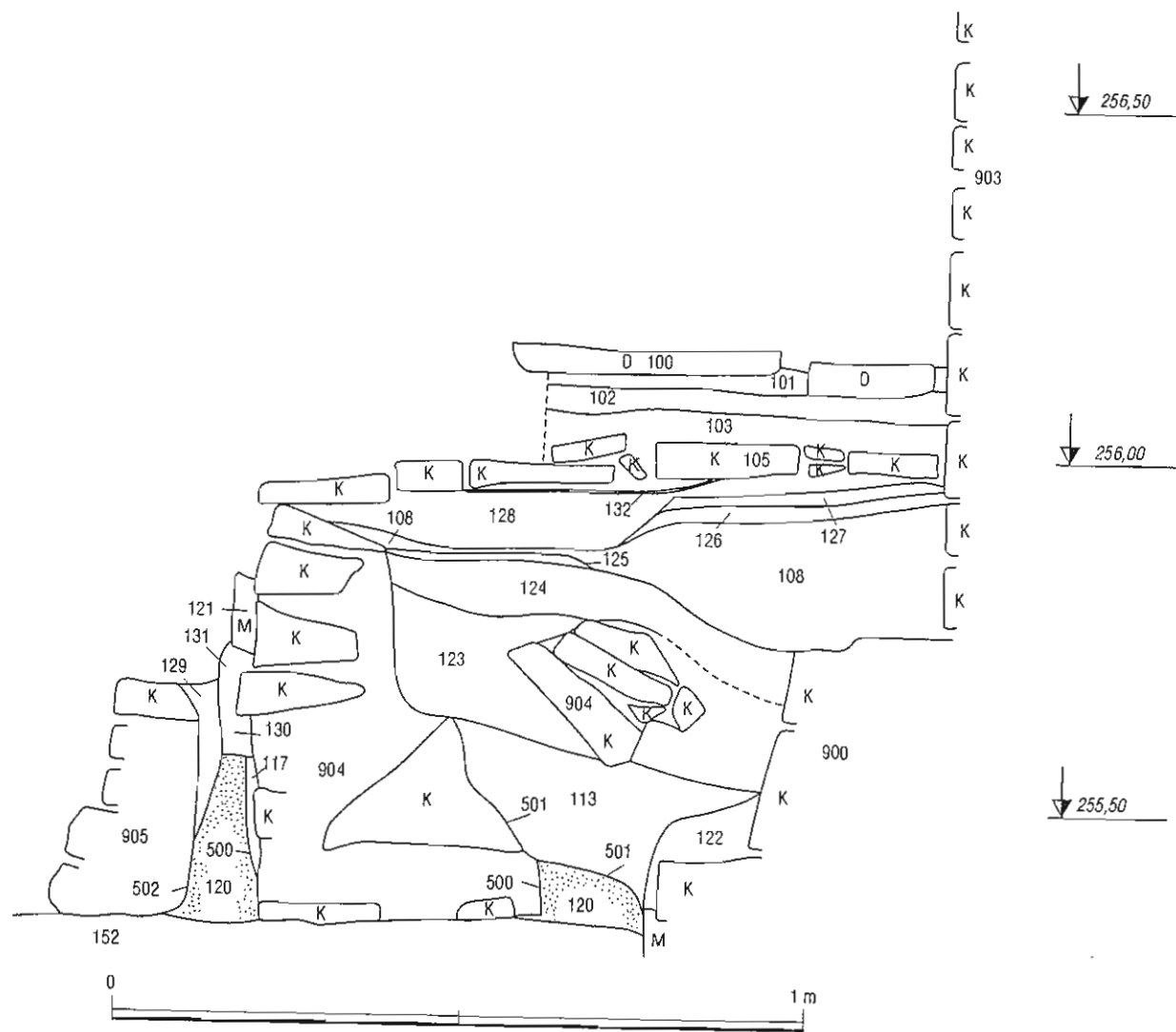
Obr. 2/13: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez A v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu, křížek v rámci kontextu 113 označuje pozici okrajového zlomku s kalichovitou profilací okraje. Tečkované podloží, šrafované novověká zdiva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech. Obr. 2/13 až 2/29 kreslili J. Frolík, J. Kučírek, J. Maříková a V. Richterová.

Abb. 2/13: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt A im Westteil der Kirche, Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil, das Kreuz im Rahmen von Kontext 113 bezeichnet die Lage eines kelchförmig profilierten Randfragments. Punktierter Untergrund, schraffiert: neuzeitliche Mauern und Konstruktionen aus den 50er Jahren.

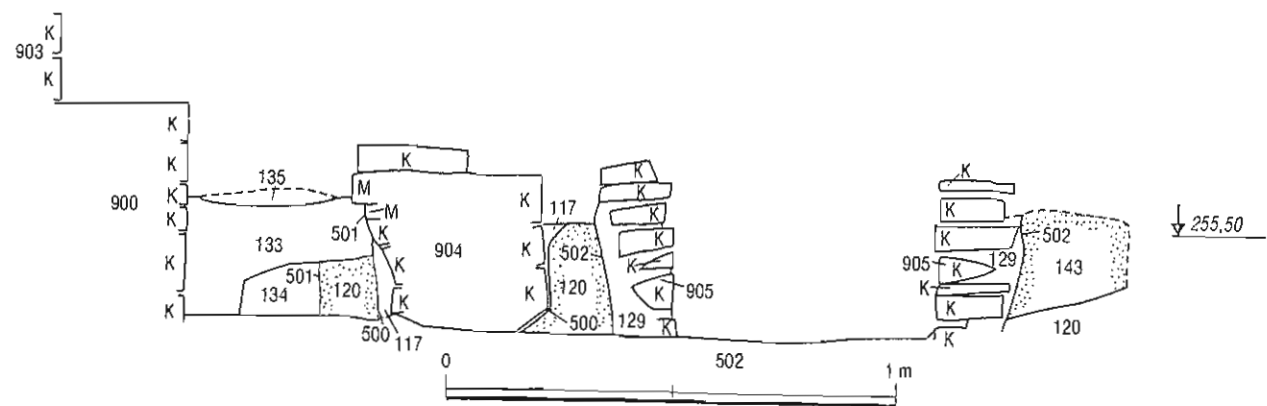
Obr. 2/14: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez B v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Šrafované novověká zdiva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech.

Abb. 2/14: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt B im Westteil der Kirche. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Schraffiert: neuzeitliche Mauern und Konstruktionen aus den 50er Jahren.

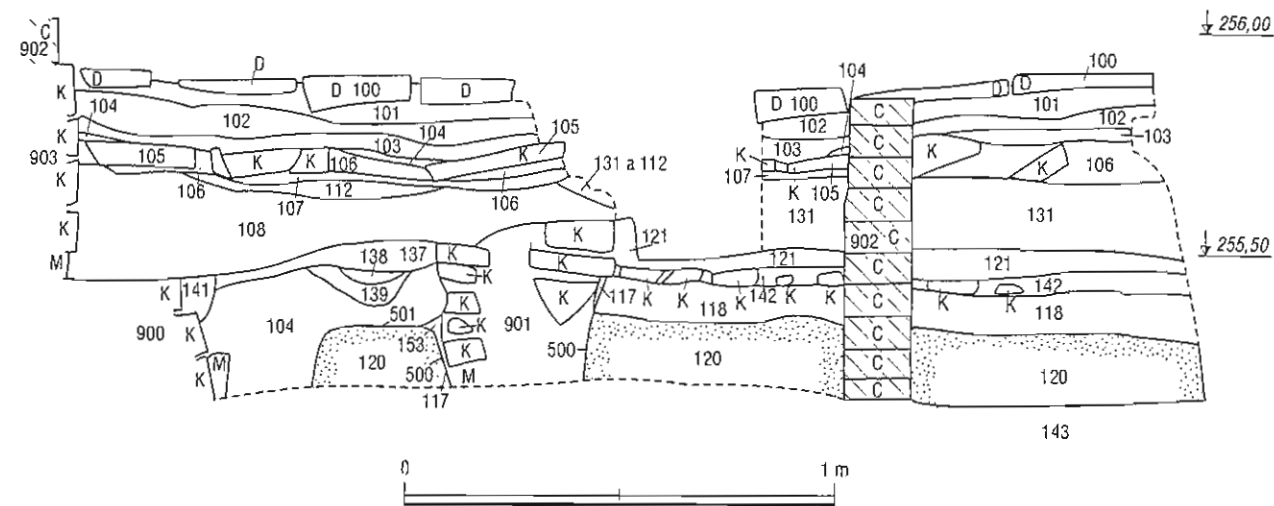
Obr. 2/15: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez C v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Řez zobrazuje severní část téže situace, jaká je zobrazena na řezu na obr. 2/2. Tečkovaně podloží.

Abb. 2/15: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt C im Westteil der Kirche. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Der Schnitt zeigt dieselbe Situation wie Abb. 2/2. Punktiert: Untergrund.

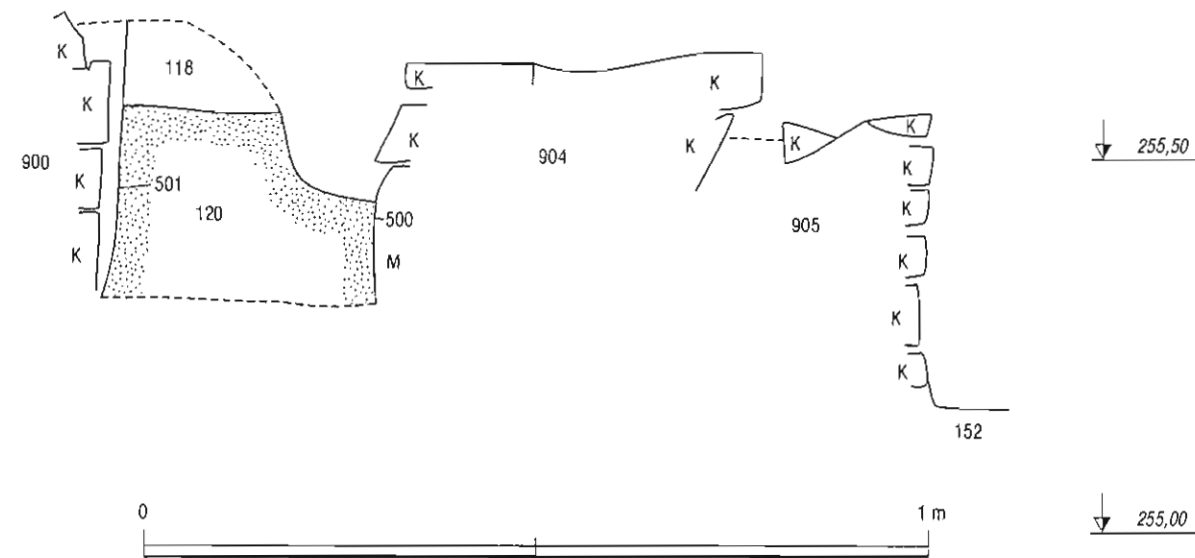
Obr. 2/16: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez D ve východní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží.

Abb. 2/16: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt D im Ostteil der Kirche. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Punktiert: Untergrund.

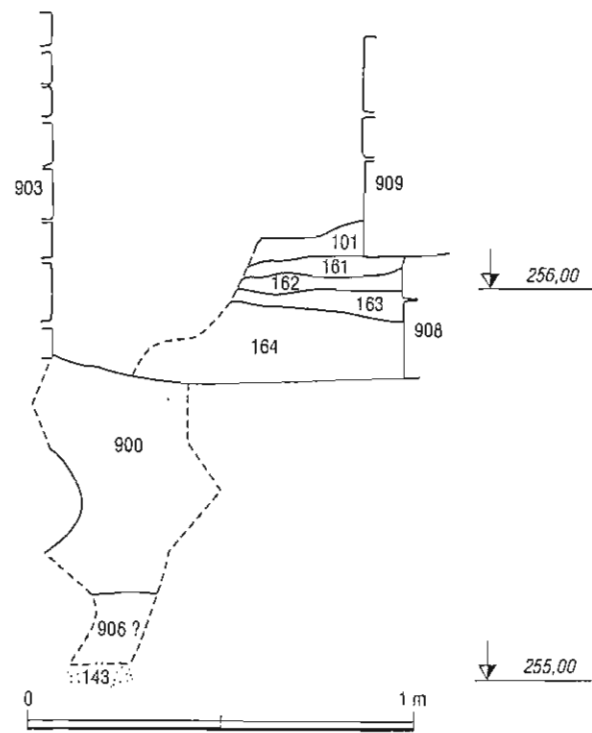
Obr. 2/17: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez E v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží, šrafované novověká zdíva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech.

Abb. 2/17: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt E im Westteil der Kirche. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Schraffiert: neuzeitliche Mauern und Konstruktionen aus den 50er Jahren.

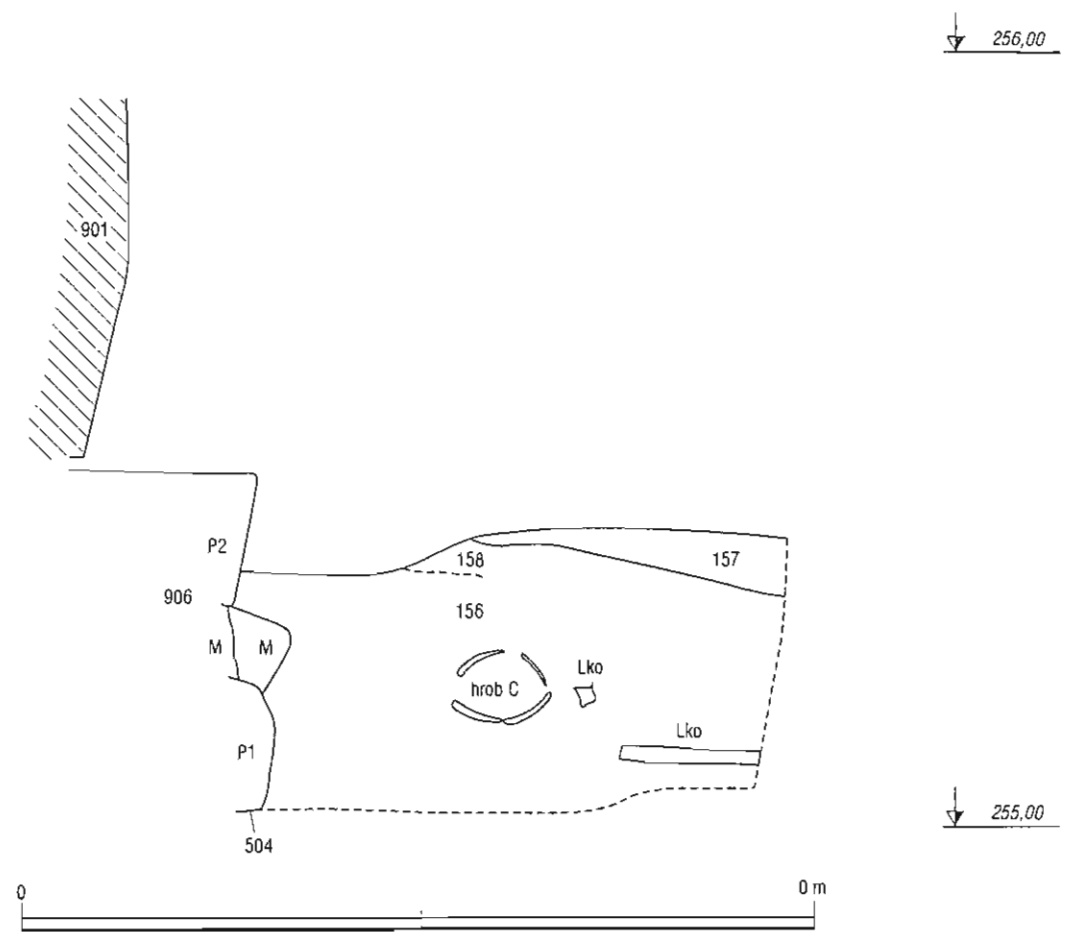
Obr. 2/18: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez F ve východní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží.

Abb. 2/18: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt F im Ostteil der Kirche. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Punktiert: Untergrund.

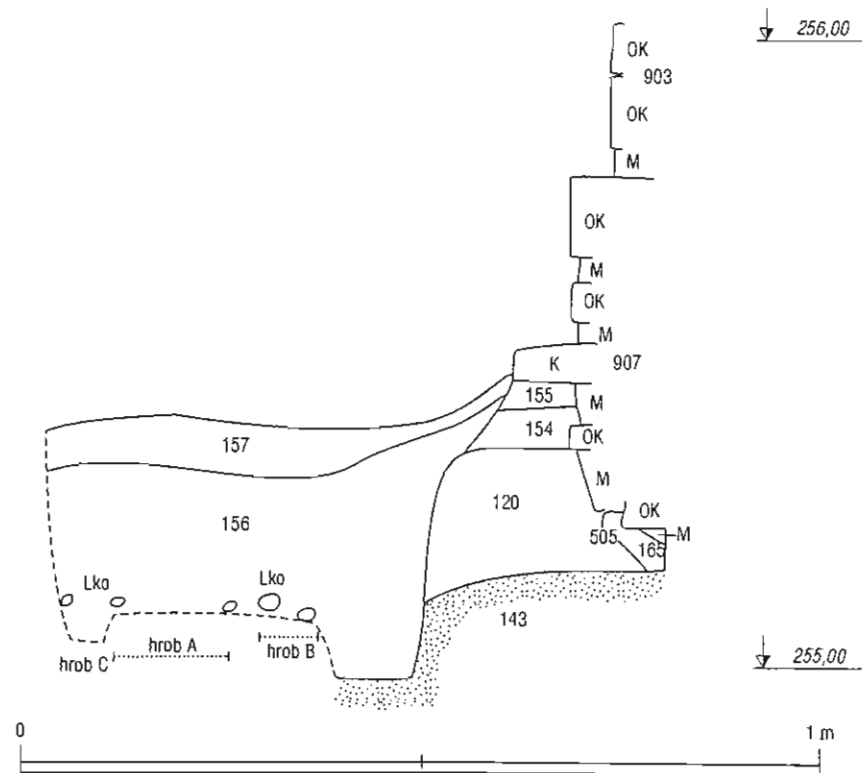

Obr. 2/19: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez G v apsidě kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží. Řez zobrazuje část této situace, jaká je zachycena na Obr. 2/4.

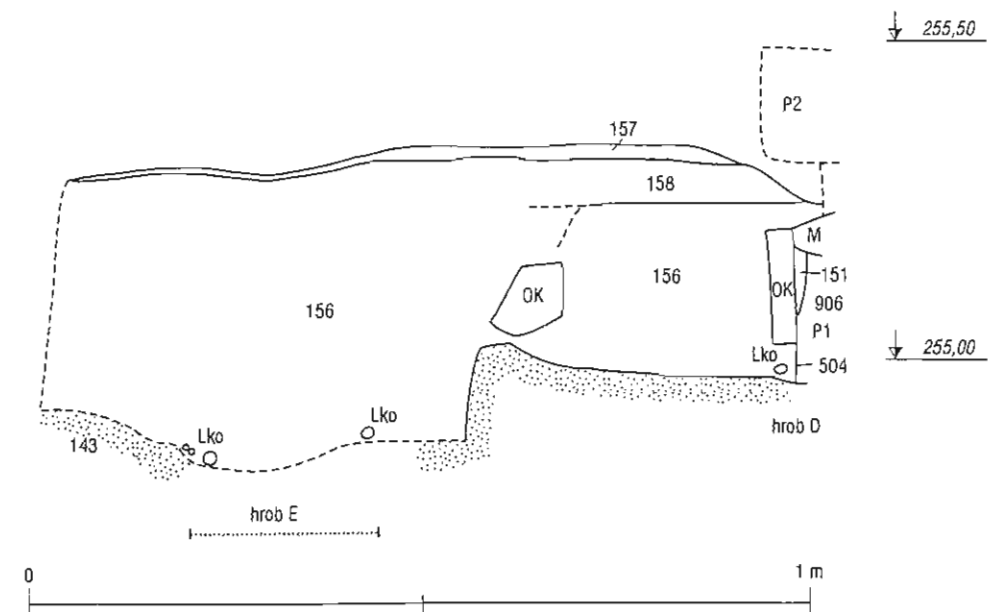
Abb. 2/19: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995, Schnitt G durch die Apsis. Beschreibung der einzelnen Kontexte im Textteil. Punktiert: Untergrund. Der Schnitt zeigt dieselbe Situation wie Abb. 2/4.

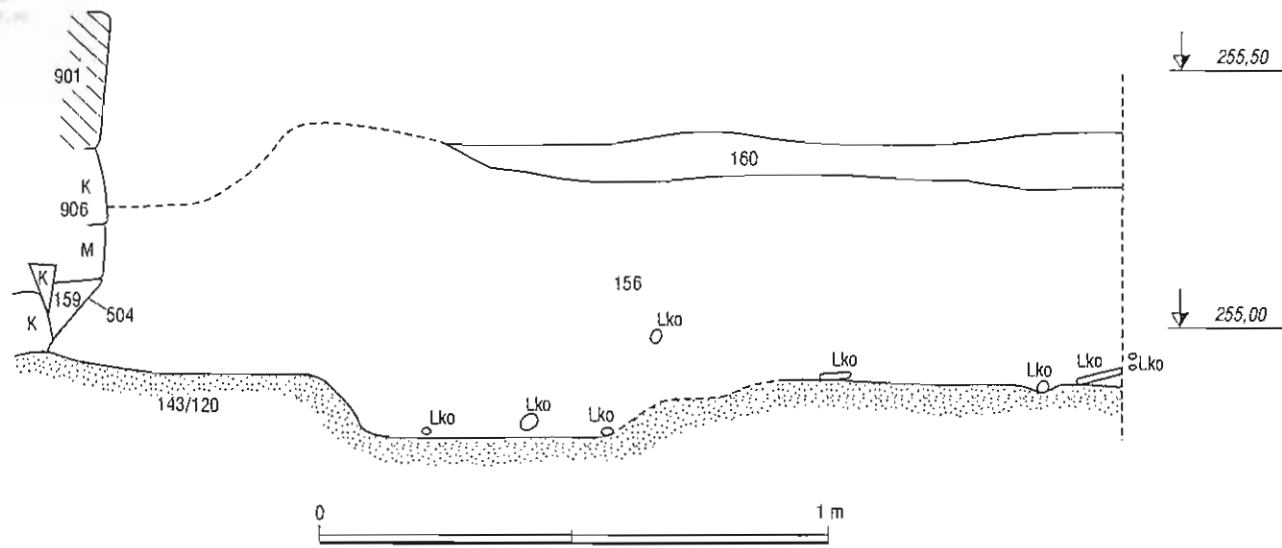
Obr. 2/21: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B1, řez severní stěnou. Šrafovane novoveká zdiva.
Abb. 2/21: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Sonda B1, Schnitt durch die Nordwand. Schraffiert: neuzeitliche Mauern.

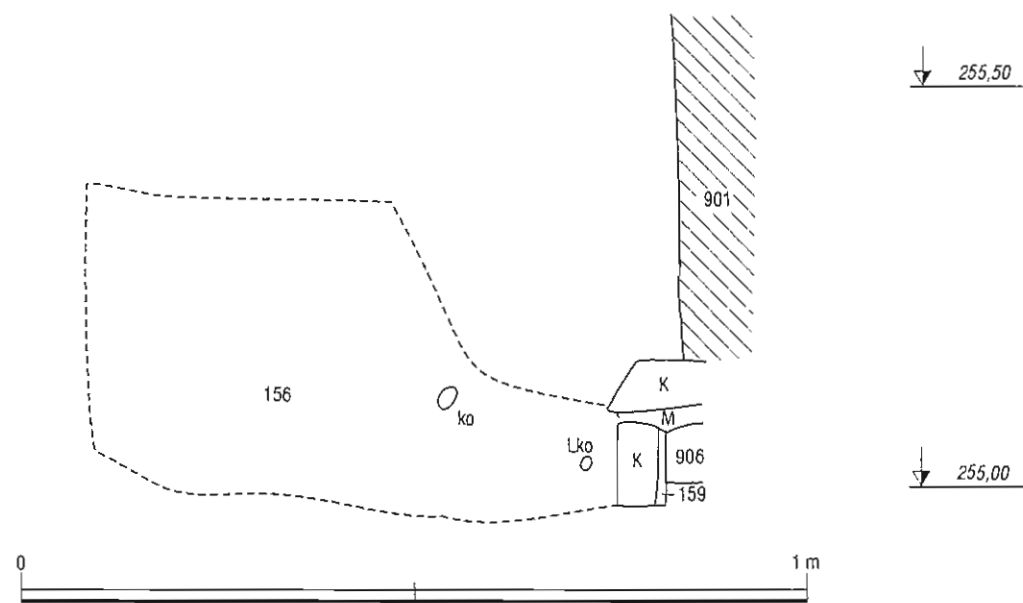
Obr. 2/20: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995 a 1997. Sonda B1, řez východní stěnou. Podloží tečkovaně.
Abb. 2/20: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995 und 1997. Sonda B1, Schnitt durch die Ostwand. Punktiert: Untergrund.

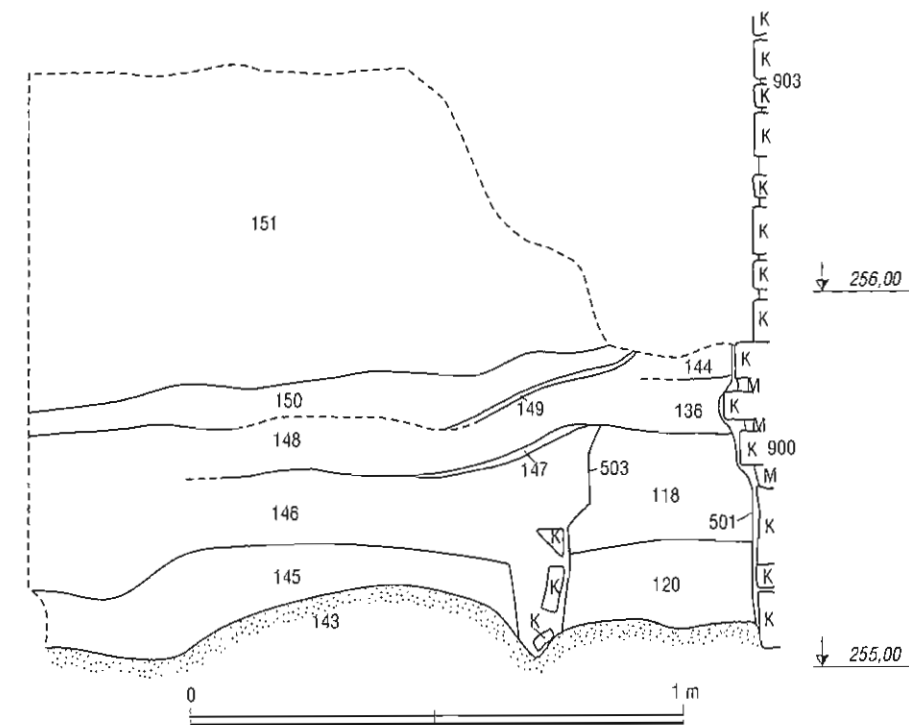
Obr. 2/22: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B2, řez východní stěnou. Tečkovaně podloží.
Abb. 2/22: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Sonda B2, Schnitt durch die Ostwand. Punktiert: Untergrund.

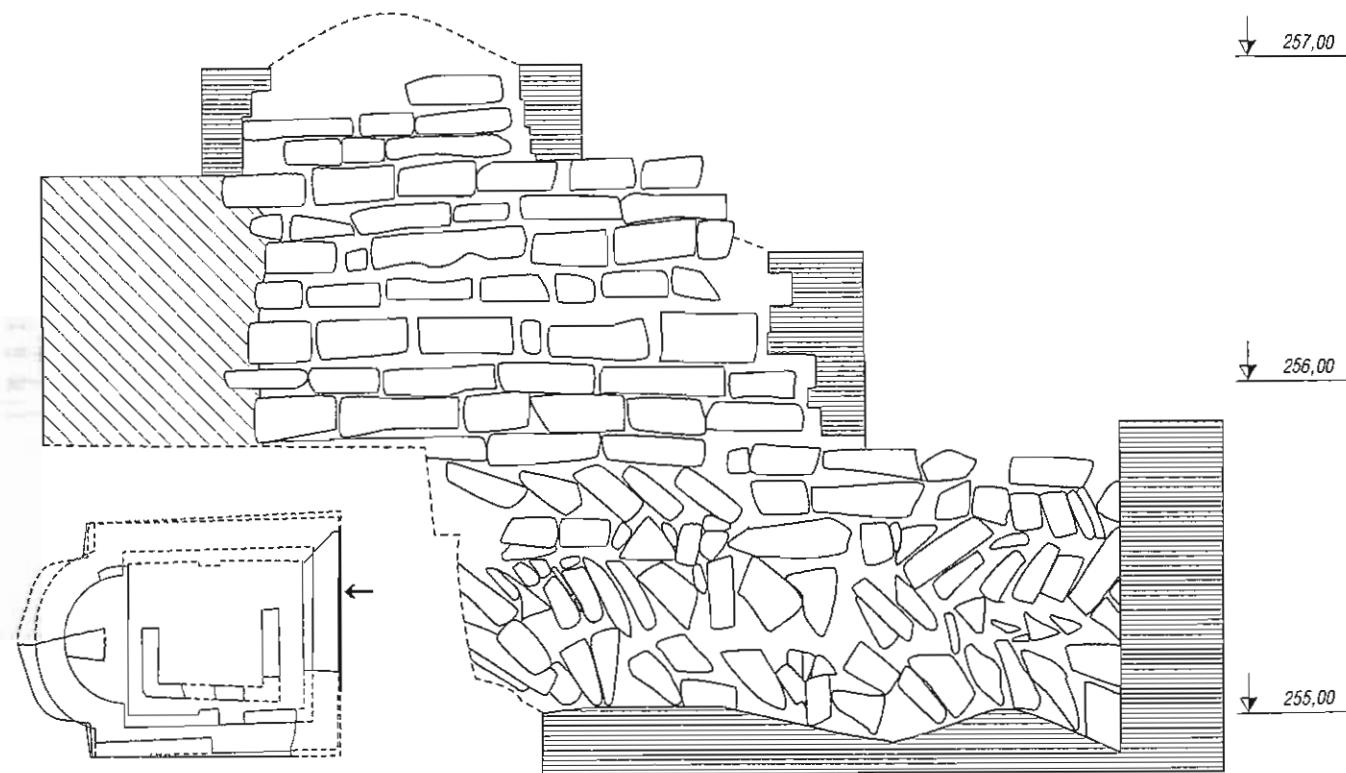
Obr. 2/23: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B2, řez západní stěnou. Tečkovaně podloží, šrafovaně novověká zdiva.
 Abb. 2/23: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Sonde B2, Schnitt durch die Westwand. Punktiert: Untergrund, schraffiert: neuzeitliche Mauern.

Obr. 2/24: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B3, řez východní stěnou. Šrafovaně novověká zdiva.
 Abb. 2/24: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Sonde B3, Schnitt durch die Ostwand. Schraffiert: neuzeitliche Mauern.

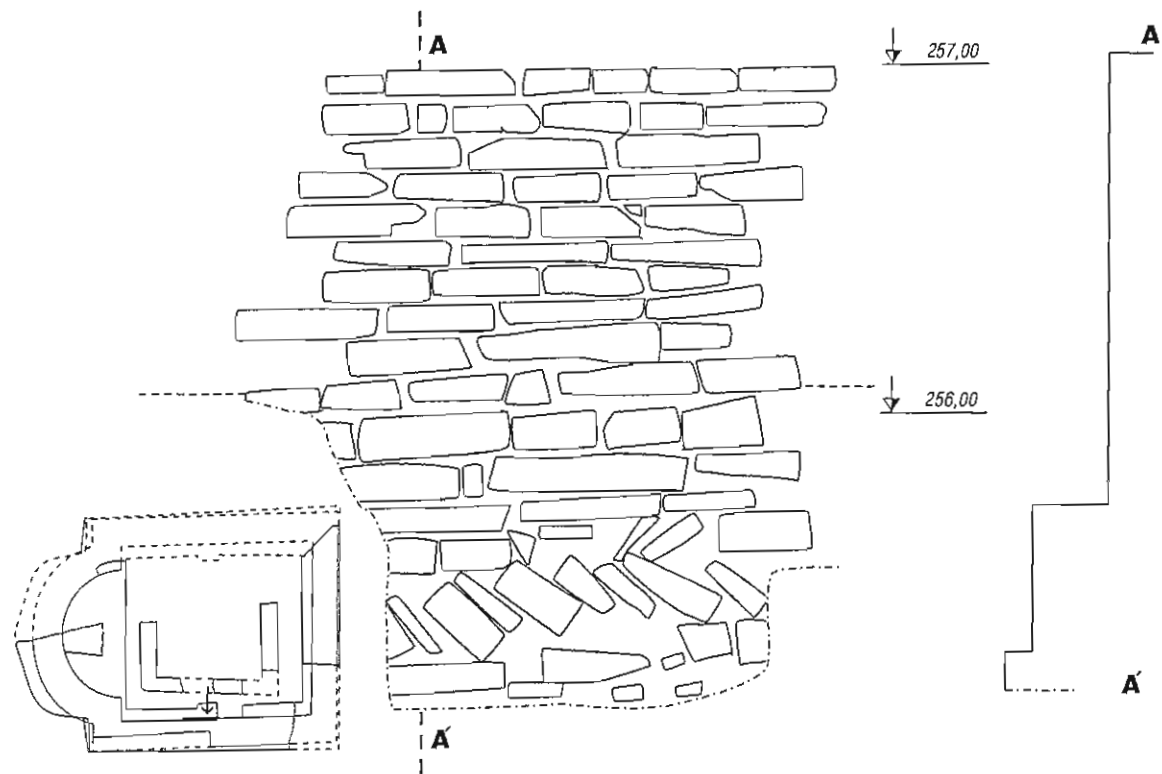

Obr. 2/25: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Řez vedený z vnější strany na západní zeď kostela. Tečkovaně podloží.
 Abb. 2/25: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Schnitt durch das Exterieur an der Westwand. Punktiert: Untergrund.

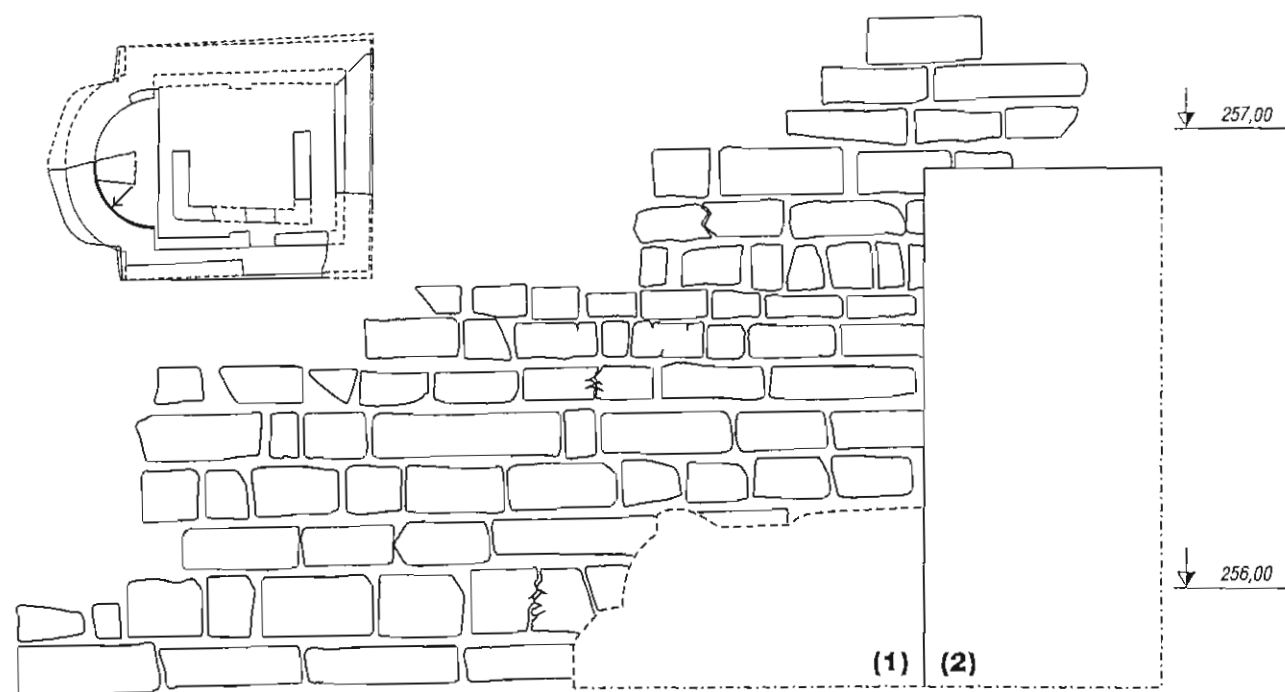
Obr. 2/26: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnější líc západní zdi kostela. Šíkmo šrafovaně novověká zdiva, vodorovně šrafovaně konstrukce vložené při památkové úpravě v 50. letech.

Abb. 2/26: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick auf die Außenfassade der Westwand. Schräg schraffiert: neuzeitliche Mauern, waagrecht schraffiert: Konstruktion aus den 50er Jahren.

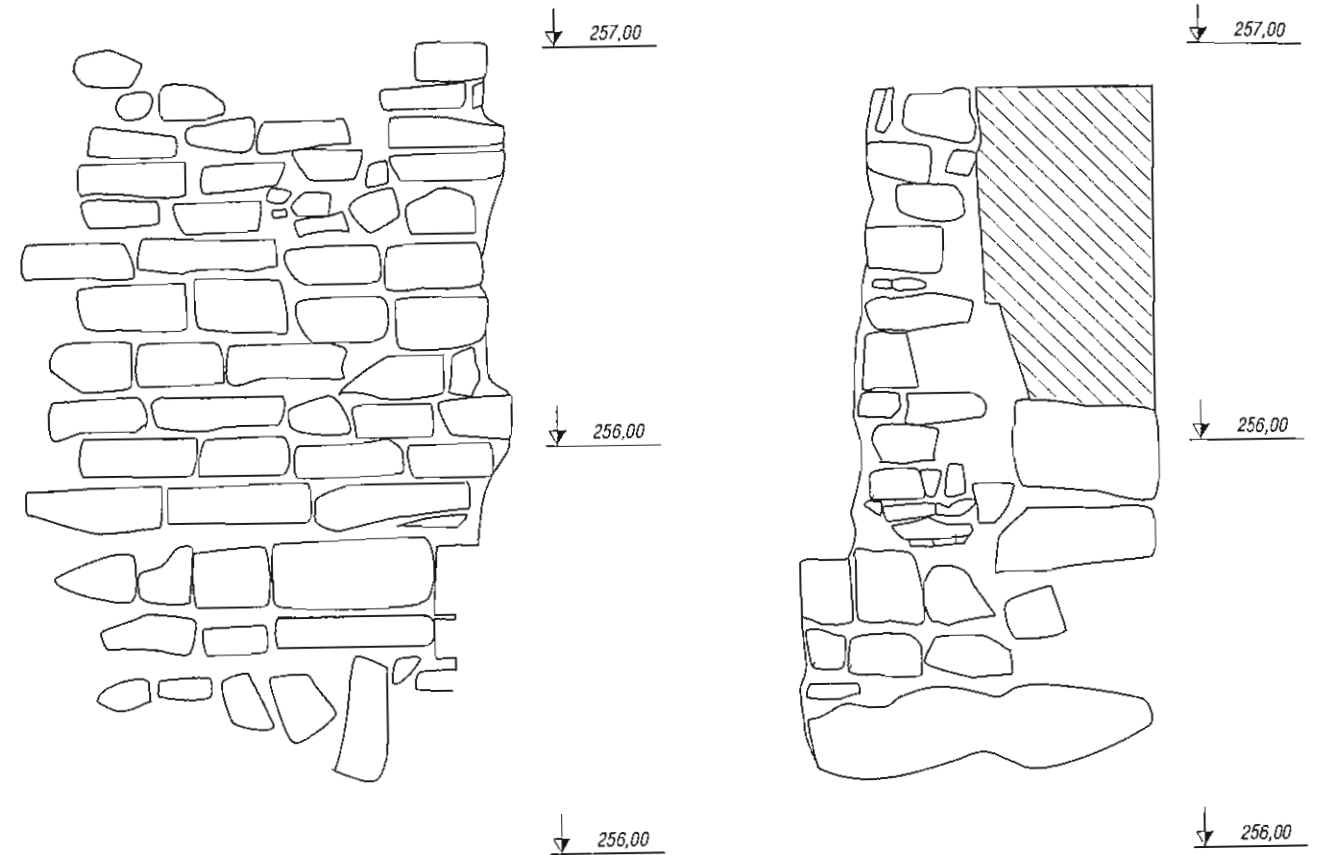
Obr. 2/27: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnitřní líc severní zdi kostela. Vpravo řez zdí, zachycující ústupky v základovém zdivu. Vodorovná čárkovaná linie vyznačuje spodní hranici ohořelého zdiva.

Abb. 2/27: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick auf die Außenfassade der Nordwand. Rechts: Schnitt durch die Wand mit Vorsprüngen in der Grundmauer. Die waagrechte Strichlinie bezeichnet die untere Grenze der Mauern mit Brandspuren.

Obr. 2/28: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnitřní líc apsidy, nadzemní zdivo. (1) fragment terénního zvrstvení; (2) oltáře.

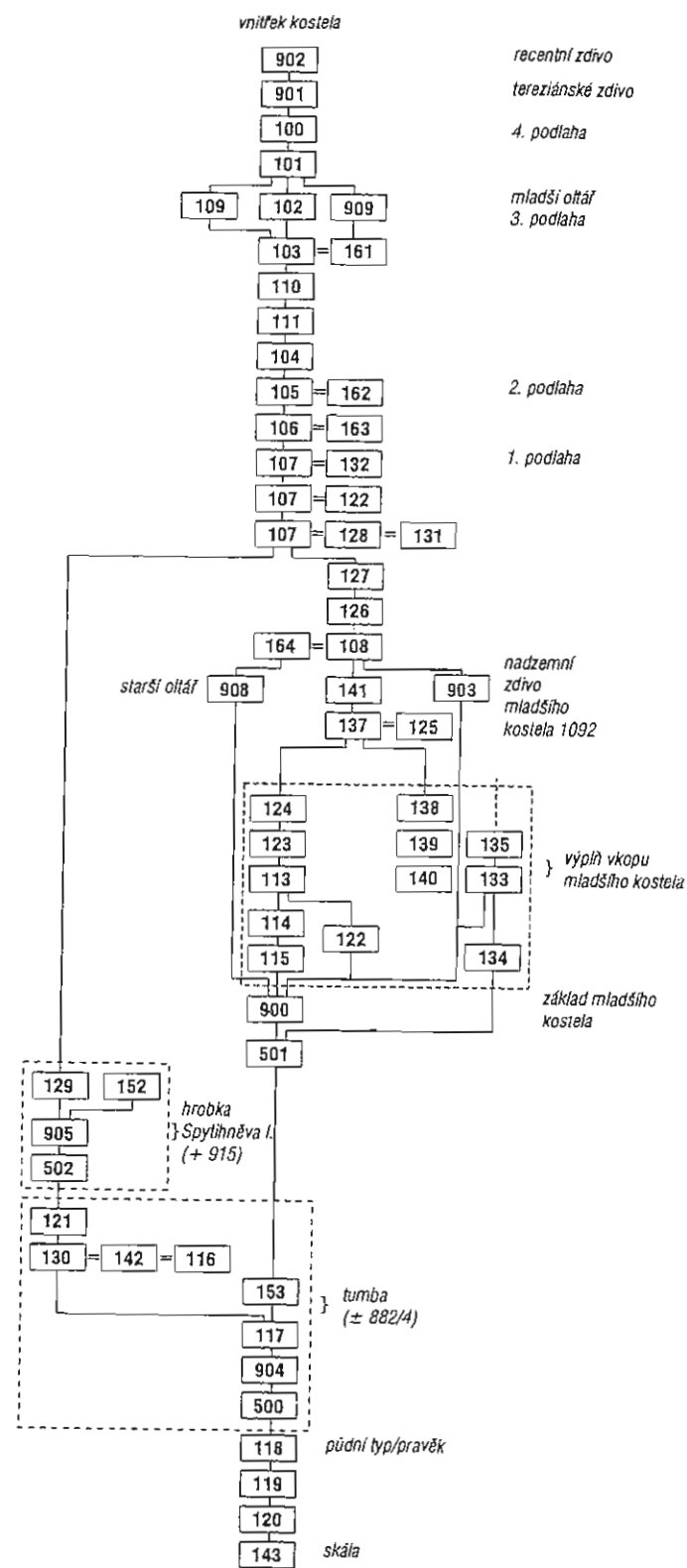
Abb. 2/28: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick auf die Innenfassade der Apsis, überirdische Mauern. (1) Fragment der Terrainsituation; (2) Altäre.

Obr. 2/29: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Vlevo pohled na vnější (severní líc) apsidy, vpravo vnější východní líc severovýchodního nároží kostela. Šrafované novověká zdiva.

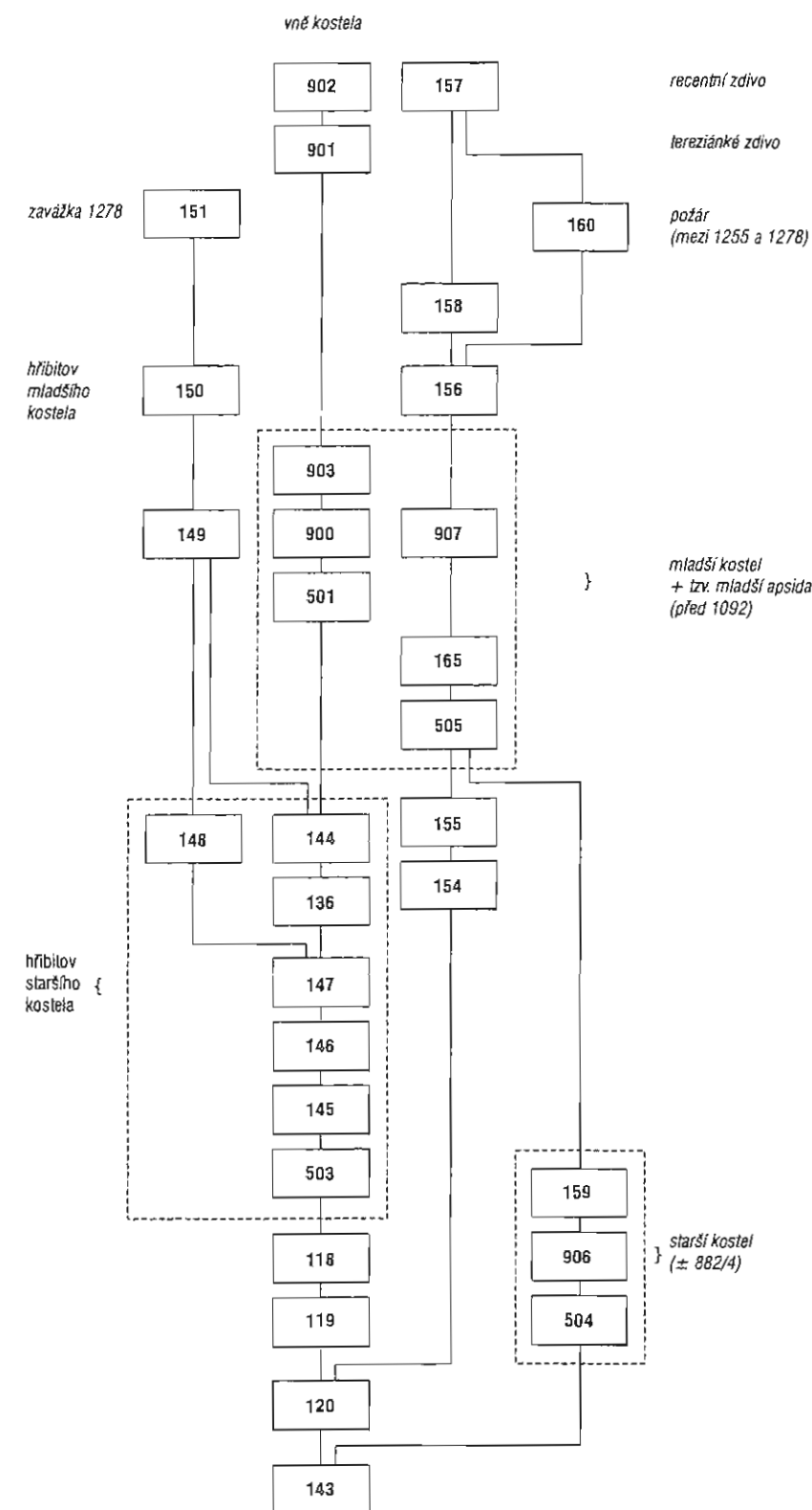
Abb. 2/29: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Links: Blick auf die nördliche Außenfassade der Apsis. Rechts: östliche Außenfassade der Nordostecke der Kirche, schraffiert: neuzeitliche Mauern.

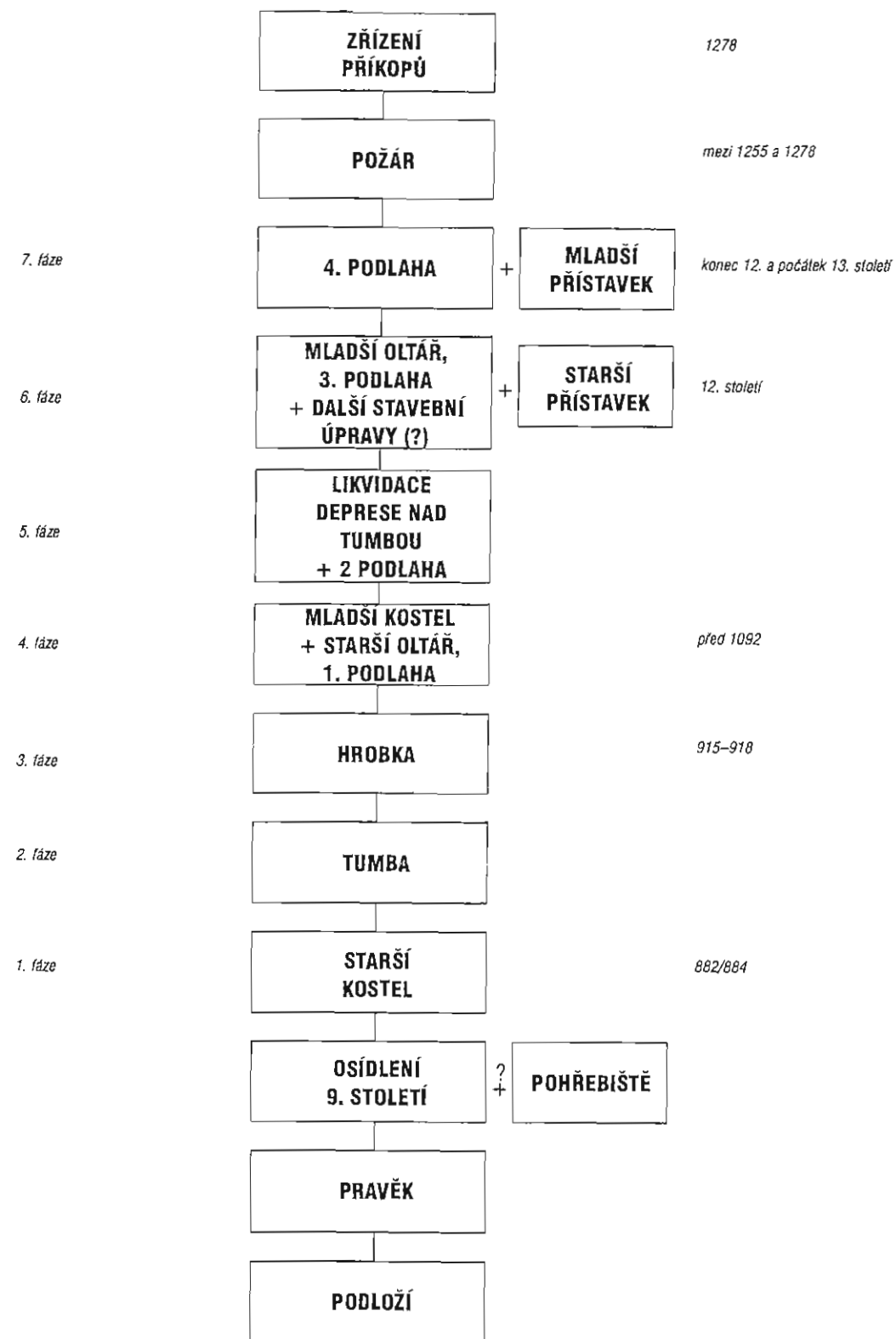
Obr. 2/30: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Stratigrafický vývoj v interiéru kostela, zpracovaný formou Harrisova diagramu podle výzkumu v roce 1995. Doplněno určení důležitých situací a datování. Obr. 2/30 až 2/32 vypracovali J. Frolík a J. Kučírek.

Abb. 2/30: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Stratigraphische Entwicklung im Interieur, Harris-Matrix aufgrund der Ausgrabung 1995. Ergänzt ist die Bestimmung chronologisch relevanter Situationen.

Obr. 2/31: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Stratigrafický vývoj vně kostela, zpracovaný formou Harrisova diagramu podle výzkumu v roce 1995. Doplněno určení důležitých situací a datování.

Abb. 2/31: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Stratigraphische Entwicklung im Exterieur, Harris-Matrix aufgrund der Ausgrabung 1995. Ergänzt ist die Bestimmung chronologisch relevanter Situationen.

Obr. 2/32: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Zjednodušený vývoj naleziště a kostela podle jednotlivých fází. Připojeno datování.

Abb. 2/32: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Vereinfachte Darstellung der Entwicklung des Fundplatzes und der Kirche nach einzelnen Phasen mit Datierung.

Pokud bychom měli dokumentované zvrstvení interpretovat (obr. 2/31), zdá se, že žádné osídlení v tomto místě pohřbívání nepředcházelo nebo bylo mladšími aktivitami odstraněno. Přímě do půdního horizontu se zahluhuje hrobová (?) jáma (kontext 503), překrytá hřbitovním horizontem (kontext 148). Jeho nárůst byl přerušeno konstrukcí západní zdi kostela (kontexty 501, 900, 149). Po dokončení kostela pokračoval přirozený nárůst hřbitovní (či kulturní?) vrstvy (kontext 150), uzavřela jej jednorázová navážka, dosahující ještě i dnes téměř až do úrovně dochované koruny západní zdi.

Situaci, dokumentovanou řezy na vnější straně severní zdi kostela můžeme popsat najednou (obr. 2/20–2/24). Ve všech třech sondách (a na pěti řezech) bylo dokumentováno prakticky jednotné terénní zvrstvení. Podloží, pokud bylo dosaženo, je také zvětralá skála (kontext 143). Pouze v sondě B2 se na jejím dně objevuje skalní podloží v rozvětralé podobě (kontext 120), přičemž rozhraní mezi kontexty 143 a 120 není patrné. Narušený fragment původní terénní situace se dochoval pouze u zdi apsidy (tj. ve východní stěně sondy B1 (řez B1/1)). Na skalní podloží (kontext 143) nasedá jeho povrchová zvětralá část, označená jako kontext 120. Na něj (př. č. 33/95, obsahuje pouze uhliky) nasedá vrstva půdního horizontu o mocnosti až 8 cm, která ale obsahuje malé fragmenty malty (kontext 154). Na něm leží vrstva stejného složení (kontext 155) o síle 0,05 m, která se od předchozí odlišuje zejména tím, že je silně proschlá. Z povrchu vrstvy/kontextu 155 se zahluhuje výkop (kontext 505) pro základ tzv. starší apsidy kostela (zeď 907), který je v dokumentovaném místě hluboký 0,3 m a ke dnu se konicky zužuje. Ještě před uložením první vrstvy stavebního kamene do něj napadala zemina (kontext 165, př. č. 32/95). Zdivo tzv. starší apsidy se dochovalo do výšky 0,58 m, přičemž od povrchu vrstvy 155 výše byla mladší zvrstvení odstraněna při výzkumu v letech 1950–52. Ve výši 0,26 m nad základovou spárou vyčnívá ze základového zdiva opukový kámen. Od jeho spodní hrany, vyčnívající asi 0,1 m, se zahluhuje do vrstev/kontextů 155, 154 a 120 jednotná hlinitá vrstva (kontext 156, př. č. 14/95, 15/95, 25/95, 26/95, 29/95) obsahující mj. lidské kosti. Zahluhuje se také do skalního podloží (kontext 143), v sondě B1 nejméně 0,15 m. Ve své mocnosti (až 0,6 m) obsahuje části lidských koster v anatomickém uložení (všechny tři sondy u severní strany kostela mají jen omezenou velikost, proto nemohou zachytit celé lidské kostry).⁶ V sondě B1 registrujeme části tří koster – nejbliže k apsidě skupinu dlouhých kostí (hrob A), těsně s ní sousedí hrob (hrob B) s patrnou horní částí kostry s fragmenty lebky, hlava je orientována k západu. Již v severní stěně sondy byl zachycen třetí skelet, opět horní část s lebkou (hrob C). V sondě B2 u severovýchodního nároží kostela byly zjištěny části čtyř koster. Přímě u stěny kostela je to ojedinělá dlouhá kost, označená jako hrob D (obr. 2/38, 2/43), která ležela na dně mělkého zahloubení (jen asi 0,06 až 0,07 m), které postupně vyklíňovalo ve vzdálenosti 0,45 až 0,5 m od zdi kostela. Na jeho dně byly registrovány stopy dlouhých kostí (hrob I). Mohlo být dnem hrobové jámy, jehož hrany v rámci vrstvy 156 však nejsou čitelné. Směrem k severu rovnoběžně s hrobem I byla zjištěna, tentokrát bezesporu, spodní část hrobové jámy (do skalního podloží se zahluhovala až 0,2 m, její šířka v sondě je 0,5 až 0,6 m, hrob F), na jejímž dně se dochovaly rozložené kosti nohou, pánve a jedné ruky jedince, orientovaného hlavou k západu. Ve vzdálenosti asi 0,4 m severně od okraje hrobové jámy hrobu F byly registrovány kosti dalšího jedince (hrob H). U severního okraje sondy byly zjištěny žebra a kosti ruky (hrob G). Poslední hrob byl zjištěn v sondě B3. Vrstva 156 je natolik homogenizována a zároveň natolik proschlá, že ani opakované čištění po předchozím navlhčení nedokázalo rozlišit jednotlivé hrobové jámy. Vrstva 156 je místně překryta až 8 cm silnou vrstvou/kontextem 158, která se od předchozí vrstvy liší jen přítomností na plochu položených opukových kamenů. Směrem k západu

⁶ Kosterní pozůstatky nebyly vybírány. Získat by bylo možno bez rozšíření sond jen fragmenty skeletů. Některé kostry, podle fotodokumentace odkryté již v 50. letech a ponechané na místě, byly dochovány ve velmi špatném stavu s rozpadlými kostmi.

byla tato vrstva nahrazena 0,12 m silnou uloženinou charakteru spáleniště (kontext 160). Místně byla registrována poslední, heterogenní vrstva 157, podle příměsí cihel a recentní malty nejspíše vzniklá během památkových úprav kostela v padesátých letech.

Zbývá popsat vztah hřbitovní vrstvy 156 k severní zdi kostela. Severní zeď kostela (kontext 906) byla v sondách B1 až B3 odhalena až k základové spáře. Její jádro tvoří rozměrné pískovcové a opukové bloky, spojované maltou. Na vnější straně byl takto vzniklý základ zdi obložen opukovými kameny, postavenými na výšku a mezery mezi nimi byly vyplněny hlinitou vrstvou (kontext 159). Výkop pro tuto zeď se nedochoval s výjimkou malého úseku v sondě B2 (kontext 504). Vrstva 156 přiléhá ke zdi 904 natolik těsně, že zničila pozůstatky všech zvrstvení i původní vztah těchto vrstev ke zdi 904. Relaci zdí na severní straně lze stanovit následovně. Nejstarší je základová část severní zdi a severovýchodní nároží kostela (zeď 906), k ní je přizděna spodní část apsidy, sestávající ze dvou částí – spodní, z klasového zdiva a horní, tvořená dvěma pravidelnými kvádríkovými řádky (tzv. starší apside – zeď 907). Na ně nepravidelně nasedá tzv. mladší apside (zdivo 903). Vzhledem k absenci stratigrafie nelze rozhodnout z jakého důvodu je zdivo apsidy takto členěno, zdá se ale, že jde o změnu dispozice v jedné stavební etapě. Nadzemní část severní zdi kostela byla později poničena vložím smíšeného zdiva (zeď 901), a to natolik, že ze zdi 906 se dochovalo pouze torzo o proměnlivé výšce 0,2–0,5 m.

2.2.2. PŘEDCHOZÍ ARCHEOLOGICKÉ PRÁCE (1930, 1946, 1950–52, 1955)

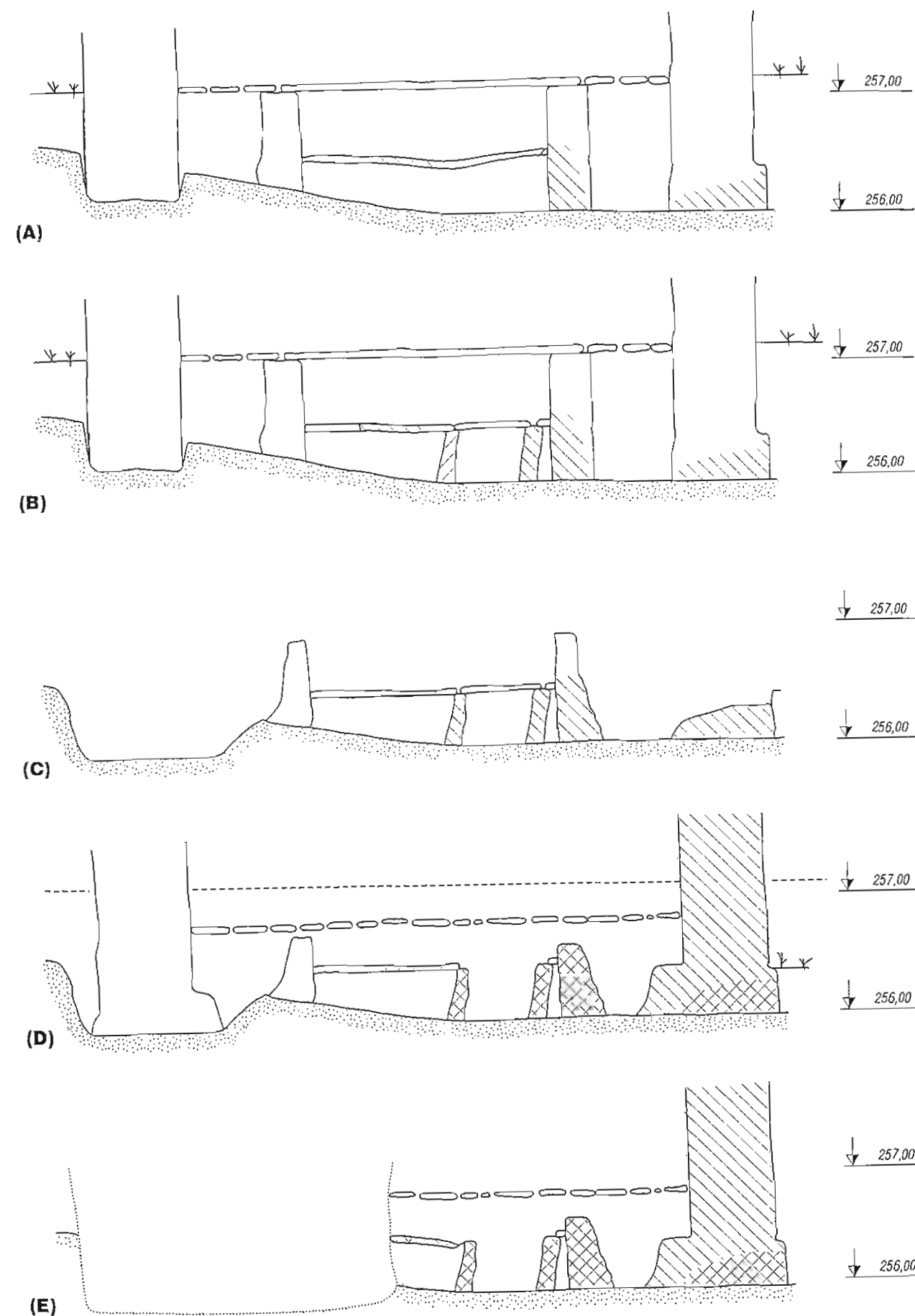
Prostor kolem kostela Panny Marie (dnes Severozápadní křídlo či Obrazárna Pražského hradu) byl archeologickým výzkumem dotčen několikrát. Poprvé se tak stalo v roce 1930, kdy byl průjezdem spojujícím II. a IV. hradní nádvoří hlouben kolektor. Výkopové práce zde zachytily románské zdivo a část pohřebiště. Právě tento nález vedl I. Borkovskému k vypracování hypotézy o lokalizaci nejstaršího hradního kostela do těchto míst. Ač byla publikována poprvé až v roce 1948 (*Borkovský 1948*),⁷ I. Borkovský se jí pokusil ověřit již v roce 1946 (prozatím neúspěšně) sondáží jižně od zmíněného průjezdu. Větších rozměrů výzkum dosáhl až v roce 1950 a trval, po nálezu kostelíka, až do roku 1952.⁸ Kromě plochy severně a jižně od průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím zasáhl i na přilehlou část II. hradního nádvoří (*Borkovský 1953; 1969, 90–102*). Drobnější záchranné akce zde proběhly ještě v letech 1954 a 1955.

⇒ Obr. 2/33: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Pokus o vyjádření výškového vztahu úrovně staršího a mladšího kostela na příčném řezu ve směru sever-jih. (A) rekonstruovaný řez starším kostelem s tumbou, rekonstruována úroveň podlahy i okolního terénu, šrafovaně dochované části zdí, tečkovaně skalní podloží; (B) rekonstruovaný řez starším kostelem s tumbou po vložení hrobky knížete Spytihněva I., šrafovaně dochované části zdí, tečkovaně skalní podloží; (C) rekonstruovaný řez situací po vykopání základových rýh pro mladší kostel, tumba s hrobkou je respektována, šrafovaně dochované části zdí, tečkovaně skalní podloží; (D) rekonstruovaný řez po dokončení mladšího kostela, v mladším kostele vyznačena úroveň podlahy, čárkovaně úroveň podlahy a terénu staršího kostela, šrafovaně dochovaná zdiva mladšího kostela, křížem šrafovaně zdiva staršího kostela, podloží tečkované; (E) výzkumem zjištěná situace, narušená novověkými zásahy, šrafovaně dochovaná zdiva mladšího kostela, křížem šrafovaně zdiva staršího kostela, podloží tečkované. Kreslil J. Frolík.

Abb. 2/33: Prager Burg, Marienkirche. Modell der Niveau-Unterschiede zwischen älterer und jüngerer Bauphase aufgrund des Nord-Süd-Querschnitts. (A) Rekonstruktion des Schnitts der älteren Kirche mit sog. Tumba, des Bodenniveaus und der Umgebung der Kirche, schraffiert: erhaltene Mauerreste, punktiert: Felsuntergrund; (B) Rekonstruktion des Schnitts durch ältere Kirche mit sog. Tumba nach der Grablegung Fürst Spytihněvs I., schraffiert: erhaltene Mauerreste, punktiert: Felsuntergrund; (C) Rekonstruktion des Schnitts durch die Situation nach dem Aushub für die Fundamentgrube der jüngeren Kirche, dabei wurde die sog. Tumba und Grab respektiert, schraffiert: erhaltene Mauerreste, punktiert: Felsuntergrund; (D) Rekonstruktion des Schnitts nach der Fertigstellung der jüngeren Kirche, eingezeichnet ist das Bodenniveau, strichliert: Bodenniveau der älteren Kirche, schraffiert: erhaltene Mauern der jüngeren Kirche, kreuzschraffiert: Mauern der älteren Kirche, punktiert: Untergrund; (E) Ausgrabung der festgestellten Situation, gestört durch neuzeitliche Eingriffe, schraffiert: erhaltene Mauern der jüngeren Kirche, kreuzschraffiert: Mauern der älteren Kirche, punktiert: Untergrund.

⁷ V detailně argumentované a rozvinuté podobě byla zveřejněna až v roce 1949 (*Borkovský 1949*).

⁸ Archeologický výzkum předcházel rozsáhlým stavebním úpravám tohoto křídla Pražského hradu. Je pravděpodobné, že kdyby nebyl v těchto místech hledán kostel P. Marie, nebyly by archeologické práce uskutečněny v takovém rozsahu.

2.2.2.1. PŮVODNÍ DOKUMENTACE

Výsledky archeologických prací byly shrnuty v obsáhlé studii (*Borkovský 1953*), navazující na některá předběžná sdělení (*Borkovský 1950a; 1951a; 1951b*). Studie z roku 1953 byla východiskem pro konfrontaci s novými archeologickými pracemi. Využit bylo možno také deníkových záznamů, a to pro práce z roku 1930 (*Prodloužení deníku archeologického výzkumu na Hradě pražském 19. VI. 1929 – 8. I. 1934, 1212–1222*).⁹ Pro práce v letech 1946, 1950–52, 1954 a 1955 jsme v obtížnější situaci. Kompletní řada deníků, vedená od roku 1925 končí záznamem z roku 1943 a navazuje na něj až další deníková řada, začínající rokem 1959. V období 1944 až 1958 tento typ záznamů postrádáme. Částečně je nahrazují zápisky o jednotlivých výzkumných akcích, vedené často na volných listech, takže není zaručena jejich úplnost. Ztrátu některých z nich nelze vyloučit. Tak se pro rok 1946 dochovaly pouze záznamy k 15. 7. 1946, 16. 7. 1946 a 29. 7. 1946. Pro výzkum v letech 1950 až 1952 je k dispozici zřejmě úplný deníkový záznam, počínající 5. 6. 1950 a končící záznamem z 19. 12. 1952. Deník však byl veden nepravidelně a mezi některými zápisy je velký časový odstup, ačkoli archeologické práce v tomto období pobíhaly. Nejlepším svědectvím jsou záznamy v přírůstkových knihách,¹⁰ které u řady zapisovaných předmětů a souborů uvádějí detaily nezaznamenané v deníku. Zápisy v přírůstkové knize nás také informují o nálezech z let 1954 a 1955, které se v deníkových zápiscích neobjevují vůbec. Z porovnání zápisů do přírůstkového seznamu a deníkových záznamů můžeme vyvodit ještě jednu skutečnost. Část archeologických nálezů byla registrována v přírůstkovém seznamu s delším časovým odstupem, někdy až ročním.

Kromě toho existují v pozůstalosti I. Borkovského rukopisné zprávy výročních shrnutí prací na Pražském hradě za rok 1950 a 1952 (*Borkovský 1950b; 1952*). Bezprostřední nahlédnutí do probíhajícího výzkumu a pracovních způsobů dává zpráva za období 7.–11. 8. 1950, kdy nepřítomného I. Borkovského zastupoval dr. Formánek. Všechny tyto písemné podklady umožňují podrobnou rekonstrukci terénních situací pro výzkum v letech 1950 až 1952. Pro sezónu 1946 jsou základním informačním zdrojem publikovaná sdělení (*Borkovský 1949; 1953*), část údajů ale zůstává nesrozumitelná. Kromě písemné dokumentace byl prostudován také konvolut plánů (všechny uloženy na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha), z nichž jsou pro námi sledovanou problematiku důležité:

Soupis plánů:

- Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. Podélný řez průjezdem mezi II. a IV. hradním nádvořím, výzkum v roce 1930. Originální matrice na pauzovacím papíře s tužkovými doplňky. Archiv výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/18 – 0217; *obr. 2/7*.
- Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. „Nález románského kostelíka těsně při průjezdu. Stav dne 11. 7. 1950“. Originální matrice na pauzovacím papíře. Archiv výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/11 – 0210; *obr. 2/8*.
- Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. Kostel P. Marie a okolí s vynesnými hrobovými nálezy. Stav k 10. říjnu 1950. Originální matrice na pauzovacím papíře. Archiv výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/11 – 0120; *obr. 2/9*.

⁹ Archeologické práce probíhaly intenzivně od 11. 10. 1930 do 16. 10. 1930. Navázalo na ně sledování hloubení štoly/kolektoru na II. hradním nádvoří od 5. 11. 1930 do 10. 11. 1930 (Deník, 1223–1225). Deník je uložen na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha.

¹⁰ *Pražský hrad. Nálezový materiál – Předmětový katalog č. 2, 1–219, př. č. 12918 až 13384 a Pražský hrad. Nálezový materiál – Předmětový katalog č. 3, 1–191, př. č. 13385 až 14726*. Nálezy z roku 1930 jsou zapsány v *Seznamu při archeologickém výzkumu předmětů nalezených na Pražském hradě od roku 1925, 1–397, př. č. 10001–12917*.

- Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. Podélný řez kostelem P. Marie ve směru východ–západ. Situace v říjnu 1950. Archiv výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/26 – 0240; *obr. 2/10*.
- Praha – Hrad. Severozápadní křídlo, II. a IV. hradní nádvoří. Objevené archeologické situace s důrazem na kostel P. Marie a soudobé objekty. Poškozená matrice na pauzovacím papíře, doplněna nivelace. Archiv výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/12 + 8/4 – 0211; *obr. 2/11*.

Pozornost byla věnována také fotografické dokumentaci (č. neg. 1420–1445, 6444–6555 a 10683 až 10746, uložená ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha), z níž byla v publikacích zpřístupněna jen malá část. Poznatky jednotlivých výzkumných sezón s důrazem na skutečnosti, které výzkum v roce 1995 již nemohl zachytit, můžeme shrnout následovně.

2.2.2.2. KAMPAŇ V ROCE 1930

Výzkumné práce se v roce 1930 odehrávaly v průjezdu spojujícím II. a IV. hradní nádvoří. Byly spojeny s vyhloubením štoly (kolektoru) v jižní polovině průchodu. V severní polovině průchodu byla archeologická situace bohužel zničena již předchozím pokládáním inženýrských sítí. Během této akce bylo možno také studovat zvrstvení v pruhu terénu, který spojoval průchod mezi II. a III. nádvořím s průchodem mezi II. a IV. hradním nádvořím.¹¹

Stratigrafie se v průjezdu rozpadá na dvě samostatné části (*obr. 2/7*). Rozdílné zvrstvení je rozděleno románskou zdí z opukových kvádrů, orientovanou ve směru sever–jih a nalezenou v prodloužení západní zdi kostela. Stratigrafie západně od ní (tj. směrem ke IV. hradnímu nádvoří) byla velmi jednoduchá.¹² Na jílovité podloží (patrně totožném s vrstvou 120 z výzkumu v roce 1995) nasedá vrstva interpretovaná jako „cesta“, skládající se z opukových kamínků a valounků. Na ní se muselo uložit další zvrstvení, bohužel bližší nepopsané, do něhož byla založena zmíněná románská zeď. Vyplývá to ze zmínky o 0,33 m vysokém základovém zdivu (*Borkovský 1949, 67*). K románské zdi přiléhá další, druhá úroveň povrchové úpravy („cesta“), u zdi je rozdíl mezi oběma cestami 0,34 m, což odpovídá zmíněné výšce základového zdiva. Mladší cesta se svažuje směrem k západu. Nad ní byl nalezen již jen břidlový zásyp silný 0,6–0,8 m, překrytý vrstvou písku (v deníku a na řezu zmíněn jako renesanční). Písečná vrstva byla překryta další břidlovou vrstvou o síle 0,6 m, nacházející se již bezprostředně pod tehdejší dlažbou.

Odlišná byla situace na východní straně románské zdi (z dalších souvislostí vyplyne, že se jednalo o interiér této stavby). Pod dvěma vrstvami břidlových navážek proložených vrstvou písku a nacházejících se pod tehdejší dlažbou, byla objevena plocha z opukových, pravoúhle osekáných

¹¹ Stratigrafie v průjezdu byla popsána dvakrát. Poprvé podrobněji v roce 1949 (*Borkovský 1949, 67–73, obr. II a III*), podruhé ve stručné podobě v roce 1953 (*Borkovský 1953, 130*). Nejvíce informací přináší řez ve směru východ–západ (*obr. 2/7*), dochovaný nejen ve formě čistopisu, ale i terénního záznamu s popisem.

¹² „11–14. X. 1930. Průjezd ze IV. na II. nádvoří. Při hloubení štoly na druhé nádvoří po odstranění 20 cm dlažby z navážky sestávající z větších kusů břidly přišlo se přímo u vchodu policejní strážnice na zdivo s opukovou dlažbou. Po vyčištění shledal jsem, že se zde nalézá zeď běžící přesně z J-V na S-Z ... Základy stojí přímo na cestě rom. opukové a valounkové. Cesta tato byla však během doby podsypávána, jde však jen ke sloupku 105 cm vysokému ... z červeného pískovce, který stojí na spodní cestě ... jde k němu druhá cesta horní z valounků michaná se žlutkou, na povrchu silnou 5 cm. Od západu směrem k pískovci zvyšuje se ve vzdálenosti 120 cm tak, že u samé západní stěny pískovce je již zvýšena o 34 cm nad povrch cesty spodní, která je na rostlém jílu. ... ulomený vršek pískovce ležící v břidlovém svahu násypu cesty ... Zásyp břidlový je asi ze dvou vrstev a je nad cestou silný 60–80 cm, od hlavní navážky břidlové oddělený vrstvou renesančního písku 7 cm silnou a na ní teprve navážka břidly 60 cm silná pod dlažbou. Popsané terény jsou západně od rom. zdi...“ (Deník, 1212–1213)

dlaždic, položená do žluté jílovité vrstvy s kousky vápna.¹³ Pod nimi se nacházela „šedočerná hlína se střepy“, ležící na 6–8 cm silné vrstvě malty, o níž se konstatuje, že byla stavbou románské zdi prokopána, nemůže s ní tudíž souviset.¹⁴ Pod maltou bylo zjištěno „černé bláto“ s množstvím lidských kostí a také jednotlivé, různě dochované hroby. Obdobné zvrstvení pokračovalo také východním směrem, kde byl zjištěn druhý fragment podlahy z opukových dlaždic.¹⁵ O tom, že dlažba byla původně po celé ploše, svědčí její dochovaný jílovitý podklad, nalezený i mezi oběma fragmenty dlaždicové podlahy. Jsou konstatovány stopy ohně, postihnuvšího jak dlaždicovou podlahu, tak žlutou jílovitou pod ní. Popis vrstev nad dlažbou není zcela jednoznačný, řez zobrazuje složitější zvrstvení, jílovitý podklad pod dlažbou převrstvuje vrstvou nazvanou „hnědý terén“, která pokračuje až k východní zdi průjezdu. Na ní leží „ušlapané bláto“ a „opuková deska“ (větší dlaždice?). Nápadné je, že nebyla zjištěna východní zeď románské stavby na západním konci průjezdu, a chybí i stopa její destrukce či vybrání. Pod jílovitým podkladem dlažby se i zde nacházely četné lidské kosti a celé hroby (obr. 2/9). V hřbitovní vrstvě byly snad rozlišeny dvě vrstvy (př. č. 12165, 12166, 12194, 12195, 12213). Rozbor celého popsaného souvrství potvrdil, že románská zeď je mladší než hřbitov, její základový vkop byl zahlouben do hřbitovní vrstvy a lidské kosti se našly přímo pod zdí.¹⁶ Bylo také zjištěno, že tzv. spodní cesta původně pokračovala východním směrem. Ze situací starších než pohřebiště je možno zmínit jen žlábek, zahloubený do podloží ve směru východ-západ, jehož účel není jasný.

Shrneme-li náš stručný popis, dospíváme k chronologii jednotlivých událostí: žlábek v podloží – tzv. starší cesta – pohřebiště – maltová vrstva – románská zeď – „šedočerná hlína se střepy“ – podlahy z opukových dlaždic, položená do žlutého jílu – tzv. mladší cesta na západní straně zdi – břidlové navážky.

¹³ „11.–14. X. 1930. ... Na východní straně odkryta dlažba z opukových desek nesoucí stopy po ohni kladené přímo k lici vých. zdi, což ukazuje, že zde byl vnitřek budovy, asi kostela ... Pod dlažbou desek jest vrstva žlutky, na které byly uloženy desky, byla to asi velice špatná malta, protože jsou v ní zjištěny stopy po vápně. Vrstva žlutky je silná 6–8 cm. Pod vrstvou je šedočerná hlína se střepy, 20 cm silná. Pod vrstvou této hlíny, která je těsně u východní stěny zdi, jež vybíhá zde v sokl. Sokl ten má ještě 6 cm černošedé hlíny pod coklem. Pod šedočernou hlínou je vrstva malty bílé, vzdálené však od stěny zdi 6 cm, což nasvědčuje, že byla prokopána při stavbě zdi. Vrstva malty je silná 8 cm, ale ve vzdálenosti 100 cm východně úplně zaniká. Uložena je na upěchovaném rom. terénu.“ (Deník, 1213 až 1214).

¹⁴ V popisu je toto konstatování jednoznačné. Dochovaný řez (obr. 2/7) tak přesvědčivý není.

¹⁵ „11.–14. X. 1930. ... Terén románský, který východně od vrstvy malty spojuje se s hořejším a pokračuje směrem východním do vzdálenosti 4 m do druhého kousku odkryté dlažby. Na něm je vrstva žlutky, která jde pod dlažbu a na ní leží také zde a zdá se zvyšovati a je silná 8 cm. Žlutku odděluje od černého románského terénu šedohnědá vrstva promíchaná opukou a kostmi a je nad dlažbou silná 34 cm. ... V románském terénu po celé délce uvnitř místnosti /východní zeď nenalezena/ pod dlažbou jsou pohřby ...“ (Deník, 1215)

„14. X. 1930. Odpoledne. ... Pod základy románské zdi, přímo pod kameny v černém románském terénu, je kousek lidské kosti (kostry?), 2 nohy, což nasvědčuje, že zde již pohřebiště bylo a teprve pak byla vystavěna románská zeď s dlažbou. Románská zeď se však u štoly končí rovně a zdá se jakoby zde byl vchod a vrstva malty, která byla u východní stěny zdi a pokračuje nepřerušeně dále pod zdí paláce v průjezdu /palác zbrojnice/.“ (Deník, 1218).

¹⁶ „15. X. 1930. Zeď románská byla prokopána do terénu staršího románského. ... terén ve vzdálenosti 30 cm je intaktní a výplň mezi zdí a tímto terénem je syká hlína promíchaná kousky opuky a pokryta byla žlutkovou vrstvou, jako pod dlažbou místnosti. Cesta spodní, která jde k západní stěně místnosti pokračovala asi dále na východ, zjištěna jest u jižního cípu zdi, kde její základy nebyly sbourány a směrem východním byla stržena pohřebištěm.

Relativní stáří a poměr k sobě odkrytých věcí: spodní cesta, pohřebiště, rom. zeď s dlažbou, vrchní cesta zvedající se od ostění k západní stěně zdi ve vzdálenosti 120 cm, tam jest na úrovni starší cesty a u ostění jest její výška 35 cm ... Na místě, kde byla hrobka z opukových desek je rostlý terén prokopaný do hloubky 15 cm ... Hroby nebyly již nikde zapuštěny do rostlého terénu. Od severního konce románské zdi ve vzdálenosti 50 cm, od jižního konce 140 cm byla však v rostlém terénu vykopána strouha 15 cm hluboká, 42 cm široká, se spádem od východu k západu, tak přesně byla i orientovaná...“ (Deník, 1221).

Z pozorování učiněných v roce 1930 vyplývá, že archeologická situace za jižní zdi kostela (která nebyla tehdy nalezena) byla do jisté míry podobná situaci na straně severní (viz kap. 2.2.1.) Situaci zde značně zjednodušila existence pohřebiště (totožného s vrstvou/kontextem 156 na severní straně kostela), které zničilo téměř všechny starší situace a jejich pozůstatky homogenizovalo do hřbitovní vrstvy. Dochovaly se jen stopy blíže neidentifikovaného žlábků v podloží, pohřebiště poničilo také komunikační úroveň, jejíž stopy na severní či západní straně kostela nenacházíme. Budeme-li podlahu z opukových dlaždic s jílovitým podkladem synchronizovat s nejmladší podlahou v kostele (kontexty 100 a 101), s ohledem na jejich stejný charakter, můžeme pak považovat maltovou vrstvu, překrývající hřbitovní horizont, za stopu stavební činnosti, snad vázanou na výstavbu kostela (současná s vrstvou/kontextem 104 v interiéru kostela?). „Šedočerná hlína se střepy“ je patrně planýrkou či terénní úpravou před položením dlaždicové podlahy uvnitř stavby vymezené na západní stranou románskou zdí. Že byla položena po dokončení této zdi vyplývá z faktu, že překrývá základový ústupek. Západně od románské zdi byly nalezeny jen komunikační úrovně, z nichž mladší souvisí s románskou zdí.

Mnohem jednodušší situace byla konstatována východně od průjezdu v ploše II. nádvoří.¹⁷ Podloží zde stoupá pozvolna nahoru a také tzv. románský terén pozvolna vyklíňuje přibližně ve vzdálenosti 11 metrů od průjezdu (př. č. 12215).¹⁸ Je překryt mladšími komunikačními úrovněmi a dlažbami (př. č. 12220).¹⁹ Náčrt z 5. XI. 1930 (Deník, 1222) zachycuje v rámci „románského terénu“ kostru, pohřebiště tedy pokračovalo také tímto směrem. Z pouhého náčrtu nemůžeme však usoudit, jak daleko na východ pohřebiště sahalo.

2.2.2.3. SITUACE NA JIŽNÍ STRANĚ PRŮJEZDU (VÝKOPY V ROCE 1946 A 1950)

Po roce 1930 byla, ve snaze najít kostel P. Marie, realizována sondáž na jižní straně průjezdu v interiéru západního křídla. Práce nebyly v roce 1946 dokončeny a pokračovaly až v roce 1950. Popis nálezové situace je poměrně kusý a lze ho rekonstruovat jen s určitými obtížemi. S vlastním kostelem situace zde zkoumaná přímo nesouvisí, přesto se jí budeme zabývat s ohledem na některé nálezy.

V roce 1946 byl prostor jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím rozdělen dvěma zdmi na tři prostory, v nich byly položeny celkem 3 sondy (obr. 2/8, 2/11). Pod tehdejší dlažbou byla zjištěna vrstva přemístěného břidlového podloží (totožného s břidlovou navázkou zjištěnou v roce 1930 v průjezdu), která dosahovala až 1,65 m (př. č. 13072, 13074, 13081, 13082, 13088, 13097, 13101, 13142, 13199). Navážka vyplňovala mísovité proláklý terén, který stoupal směrem k jihu, takže u jižní stěny zkoumané části interiéru měla navážka mocnost jen 0,3 m (Borkovský 1953, 134).²⁰ Pod ní byla v nejhlubším místě prolákliny zjištěna cesta vyložená oblázky a šterkem,

¹⁷ „16. X. 1930. U východního konce štoly pod průjezdem, kde žlutka je zvýšená, nalézá se vrstva terénu románského, hnědošedého 30 cm silného, nad rostlým terénem je 20 cm silná vrstva černého starého bláta románského, ve které nalezeny 4 esovité malé náušnice a půl skleněného prstenu. V tomto terénu jsou také rozházené lidské kosti.“ (Deník, 1222)

¹⁸ Popis terénu na II. nádvoří není dochován ve slovní podobě, v deníku je však zachyceno několik náčrtů stratigrafie, které tento popis nahrazují (Deník, 1222–1225). Problematická je přesná lokalizace některých náčrtů do plochy II. nádvoří.

¹⁹ Vrstvy, u nichž máme jistotu, že byly dokumentovány v blízkosti průjezdu se popisují jako „prejzy, cihly, písek, opuka, břidla“, „navážka, cihly, opuka, prejzy“, „písek, cihly, malta“.

²⁰ „29. července 1946. Při ohledávání terénu se zjistilo, že 10 cm pod vrstvou prachu a malty, která byla podložkou dlažby přizemních místností vybouraného traktu, je rostlá břidla, která se ukázala jako navážka. Upěchovaná navážka břidly přišla sem asi ve 13.–14. století, neboť obsahuje keramické zlomky a kosti z téže doby. Byla patrně navážena pro vyrovnání terénu v karolinské době. Zatím nevíme. Navážka břidly je u západního konce jižní zdi průjezdu“.

směřující jihovýchodním směrem (na cestě nalezeno př. č. 13077, pod cestou př. č. 13076). Její rozměry se nikde nezmiňují, z údajů na plánu (obr. 2/8, 2/11) je můžeme odhadnout asi na 5 metrů.

Na severovýchodě se terén zdvihá od cesty nahoru, a to o 0,6–0,8 m. Byly v něm zjištěny kostry. Jedná se tedy o hřbitovní horizont (př. č. 13093, 13094, 13095, 13384), registrovaný v průjezdu a severně od kostela (kontext 156). Na opačné straně (jihozápadní) se terén za cestou zdvihal o 0,4–0,55 m a pokračoval rovně směrem k jihu. Na této rovné ploše byly objevena 0,2 m silná vrstva humózní hlíny a pod ní spáleniště („jakási spálená dřevěná budova“, za jejíž stopu byla pokládána objevená křivá jamka, Borkovský 1953, 134; viz též obr. 2/8, př. č. 13090, 13091). V této situaci byla nalezena původně celá nádoba (Borkovský 1953, 190, obr. 31, př. č. 13098) a spolu s ní tzv. „sceatta“ (Radoměřský 1951). Podle popisu nálezů v přírůstkovém seznamu můžeme říci, že souvrství jižně od zářezu cesty bylo složitěji stratifikováno, ale jeho výzkum nebyl zřejmě doveden až na podloží a ani rozvinut do náležité šířky.²¹

Celou, nedostatečně popsanou situaci je obtížné vyložit. Je zřejmé, že zkoumaným prostorem procházela ve směru jihovýchod-severozápad cesta, která snad míjela kostel a jeho jižní přístavek u jihozápadního rohu. Cesta se do terénu zařezávala formou úvozu, i když I. Borkovský (1953, 134) předpokládá opačný sled, tedy terén se kolem cesty postupně zvyšoval nárůstem vrstev. Je ovšem obtížné si představit, že by se severně od cesty terén mohl v důsledku pohřbívání zvýšit o 0,6 až 0,8 m, aniž by se to projevilo na úrovni komunikace. Situace není popsána natolik detailně, aby bylo možno zcela jednoznačně rozhodnout. V každém případě tvořila cesta jižní hranici pohřebiště, jižně od ní nebyly žádné pohřby zjištěny. Naopak, bylo zde sídliště, jehož součástí byla pravděpodobně dřevěná budova. Cesta byla zavezena mohutnou břidlovou navážkou, zjištěnou i v průjezdu a západně od kostela. Jedná se o velmi výraznou terénní úpravu.

2.2.2.4. ARCHEOLOGICKÉ PRÁCE V LETECH 1950–1952

Archeologické práce v uvedených letech obsáhly kromě plochy jižně průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím zejména prostor severně průjezdu, s vlastními pozůstatky kostela a dále pak přilehlou část II. nádvoří, kde bylo zkoumáno ve dvou oddělených plochách (opět jižně a severně od průjezdu) pohřebiště. Výzkum zde probíhal od svého komisionálního zahájení 5. června 1950

du 165 cm silná, pod ní je románský terén a dlážděná cesta. U východního konce za průjezdovou zdí byly nalezeny kost a také dlažba. ...“

²¹ Ne zcela srozumitelný popis můžeme rekonstruovat tak, že na vrstvě popela ležely dvě černé vrstvy (horní černá vrstva – př. č. 13083, 13102; spodní černá vrstva – př. č. 13087, 13089, 13098), oddělené vrstvou opuky. V jednom místě byla spáleniště zjištěna dvě (horní spáleniště – př. č. 13080).

„5. června 1950. ... Povrch tohoto terénu pochází asi z doby Přemysla Otakara II.; v tomto terénu bylo nalezeno falsum denárku Boleslava II. (míní se tzv. „sceatta“) a pak 30 cm pod povrchem ohniště z kamení a v něm rozdrčená nádoba (př. č. 13098) patřící 11.–12. století. Pod touto vrstvou – jižněji v prodloužení sondy č. 3 –, která je navežena, byla spolu s denárkem ... uložená zmíněná nádoba. ... Ještě na jejím povrchu proti druhému oknu jižně průjezdu je jen kus na hlínu stavěné zdi.“

Př. č. 13098 – „Střepy nalezené vespod první části černé vrstvy nad druhou černou sytou vrstvou (vrstva popela), tj. horní černá vrstva se dělí na dvě vrstvy oddělené opukou ... 22. VI. 1950.“

Př. č. 13089 – „Střepy, kosti a denárek (falsum) byly nalezeny pohromadě v černé vrstvě jižně sondy č. 3 (u západ. stěny křídla) nad spálenou vrstvou popela a pod druhou vrstvou břidly. Vrstva černá, hutná, bez opuky, silná 20 cm, pod černou vrstvou s opukou, ve které byl nalezen denár (falsum). VI. 1950.“

Př. č. 13080 – „... severně od cest u západní stěny. Střepy a kosti nalezené ve vrstvě nad horním spáleništěm (spodní spáleniště, popel s jámou pro sloup. Nad tímto popelem je v výšce 30 cm další horní spáleniště. Střepy a kosti jsou právě nad ním). U západ. dlouhé zdi chodby. 26–28. IX. 1950.“

(Borkovský 1950, 134) s přestávkami nejméně do 19. prosince 1952 podle zápisu v deníkových poznámkách. Nejintenzivněji se pracovalo v roce 1950.

Na ploše severně průjezdu s kostelem P. Marie se soustředíme jen na situace, které výzkumem v letech 1950–52 zanikly a nemohly být podrobeny revizi v roce 1995. Týká se to především zvrstvení, uložených po zániku kostela a situace, přiléhající k apsidě z východní strany, kde zcela zanikla při následných stavebních pracích.²²

V interiéru kostela se dochovala až do současnosti většina důležitých zvrstvení, která mohla být znovu dokumentována v roce 1995. Pro pochopení celkové situace představují zjištění učiněná v letech 1950 až 1952 doplněk, především k období po jeho zániku. Interiér zaniklého kostela byl v 18. století zčásti odstraněn stavbou dnešního tzv. Západního (či Severozápadního) křídla. To znamenalo úplnou likvidaci téměř celé jižní poloviny kostela. Jižní zeď průjezdu, spojujícího II. a IV. hradní nádvoří byla založena tak hluboko, že ze západní zdi kostela a ze zdi apsidy přetrvala pouze nejspodnější část základu.²³ Kostel byl dále rozdělen na dvě přibližně stejné části příčkou ve směru sever-jih. Tato příčka je zároveň určitou hranicí mezi rozdílnou situací ve východní a západní části interiéru. Do východní části byl totiž vložen cihlový klenutý sklípek (Borkovský 1953, 135–136) se schodištěm na východní straně. Jeho odstranění ukázalo, že podlaha sklípku byla níže, než původní podlahy v kostele, proto se v této části nedochovaly. Přímo pod podlahou sklípku bylo zjištěno zdivo tzv. tumbly, snížené až téměř na úroveň hrobky, do ní vložené. Kolem tzv. tumbly se dochovalo pouze podloží (kontexty 143 a 120 podle výzkumu v roce 1995) a půdní horizont (kontext 118). Také v apsidě byla situace narušena. Schodiště do sklípku bylo položeno na zbytky oltářů, východní stěna sklípku byla založena na základovém pasu triumfálního oblouku. Dochovaný blok terénu za touto zdí zůstal prakticky nedotčen a mohl být revidován v roce 1995 (řez G, obr. 2/19), pokud pomineme zbytky stavební suti, nalézající se nad nejmladší podlahou (kontext 100) a podlahu samotnou, jejíž přítomnost můžeme doložit jen podle otisků dlaždic v kontextu 101, ležícím pod ní. Nelze tak ověřit pozorování I. Borkovského (1953, 145–146), že mladší oltář byl postaven až po zřízení této podlahy. Dlaždice u oltáře byly údajně poškozeny, vyštípnuty nebo praskly. Dokumentovaný řez G (obr. 2/19) však této následnosti nenásvědčuje. podklad dlaždicové podlahy (kontext 101) se o zdivo mladšího oltáře (kontext 909) opírá.

V západní části interiéru byla nad podlahou z opukových dlaždic (kontext 100) poměrně jednoduchá stratigrafie. Na dlaždicích byla prozkoumána vrstva břidlice o síle 0,5–0,6 m (př. č. 13199). Na ní se nalézala vrstva stavební suti o mocnosti 0,6 m (Borkovský 1953, 136). I. Borkovský si povšiml stop požáru na stěnách a podlaze, konstatuje také, že pod vrstvou břidly nebyla

²² „Po straně vnější bylo nutné prozkoumat terény, a to z těch důvodů, že v těchto místech kolem apsidy stavební podnik zesiloval do hloubky základy vých. stěny traktu, takže podle stavebních výpočtů betonového zesílení základu přiléhá těsně ke staré apsidě.“ (Borkovský 1952)

²² „22. července–26. července 1950 ... Výzkum byl započat těsně u severní zdi průjezdu v místech, kde se přestalo v roce 1946. Byla nejdříve sebrána vrchní navážka – 54 cm silná bouračka – u severní strany průjezdu u vrat na severní straně je 95 cm silná. Bouračka je po celé ploše a byla nasypána v době výstavby křídla za Marie Terezie. U dna je dlažba místnosti. Bouračka skládající se z malty, z cihel z kusů dlaždic a prejzů byla nasypána na dlažbu, která patří k budově ze 17. stol. Dlažba leží na břidle /na východní straně traktu/, na západní straně traktu leží na černé navážce. Dlažba z kočičích hlav je 16 cm silná. Břidla je 184 cm silná vrstva a leží na terénu, který patří ke kapli.“

²³ Část kostela, která zasahovala až do prostoru průjezdu, byla zničena při pokládání kabelů a potrubí někdy před rokem 1930 („vše bylo zničeno kanalisací a hloubením štol pro kabely a vodovodní potrubí snad již před první světovou válkou, pak po roce 1918 ...“, Borkovský 1953, 136).

nalezena vrstva spáleniště, i když některé nálezy opálené byly (př. č. 13201). Ohněm ožehnuté stěny byly údajně po požáru omítnuty (Borkovský 1953, 136).²⁴

Velká pozornost byla oprávněně věnována tzv. tumbě a hrobce do ní vložené (obr. 2/1, 2/2, 2/3, 2/10, 2/34). O jejich výplni (především hrobky) se dnes můžeme informovat pouze z terénních záznamů z let 1950–1952. Tzv. tumba se dochovala natolik, že starší pozorování mohou doplnit jen málo údajů. Již tehdy bylo zřejmé, že zdiva tzv. tumbly původně sahala výše, podle I. Borkovského nad úroveň podlahy tzv. staršího kostela (1953, 148). Mnohem větší pozornost byla věnována mladší hrobce. Do hrobky, nějakou dobu po jejím zřízení, byl pohřben muž. Po dalším časovém odstupu byla do hrobky pohřbena žena, vybavená na poslední cestu dvěma stříbrnými hrozníčkovitými náušnicemi a záušnicí s očkem (př. č. 13251). Hrobka byla překryta látkou

Obr. 2/34: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na řez kostelem ve směru sever-jih (kresebně zachycen na obr. 2/2). Pohled od východu. Foto č. neg. D6517.

Abb. 2/34: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick von Osten auf den Nord-Süd-Schnitt durch die Kirche (vgl. Abb. 2/2). Negativ Nr. D6517.

²⁴ Toto sdělení nemohl výzkum v roce 1995 potvrdit. Ani na vnější a ani na vnitřní straně zdi se omítka nikde nedochovala. Navíc argument I. Borkovského (1953, 136) je rozporný. Jím uváděná omítka, dokumentovaná fotografií (Borkovský 1953, 167, obr. 21), se nacházela v apsidě a přislíňší ke starší podlaze („první mazaniceová dlažba“ – kontext 105) než je podlaha z opukových dlaždic (kontext 100). Stejně tak by se musela omítka, pokud by byla zřízena až po požáru po položení podlahy z opukových dlaždic, nacházet ve spáře mezi mladším oltářem a vnitřním lícem apsidy. Na několika místech ale můžeme pozorovat rozetřenou vyhřezlou maltu.

a posléze prknem (prkny).²⁵ Dále byl hrob údajně překryt náhrobní opukovou deskou, jejíž části byly v tzv. tumbě nalezeny. Nad kostrami byla zjištěna „černá vrstva hlíny“ (obr. 2/2, č. 22), patrně vzniklá rozpadem těl. Nad ní byla zjištěna vrstva „žluté tuhé hlíny“ a nad ní vrstva „šedivé hlíny“. O nich I. Borkovský předpokládá, že byly do hrobky naplaveny (1953, 153). Na rozhraní černé (př. č. 13235) a žluté „naplavené“ hlíny byla objevena samostatná lebka, o níž I. Borkovský soudil, že se do hrobky dostala druhotně při zpusťování kostela a narušení hrobky (1953, 153, 160).²⁶ „Naplaveninami“ vyplněná hrobka byla překryta podlahami kostela (obr. 2/35).

Z našeho hlediska je nejzajímavější situace kolem apsidy, z které se dochoval jen malý fragment. Pod vrstvami z 18. století zde byla zjištěna jako nejmladší vrstva břidlové navážky (př. č. 13113, 13170; Borkovský 1953, 137) o mocnosti 1,2 až 1,8 m, která překrývala spáleniště.²⁷ Podle dochovaného řezu je zřejmé (obr. 2/10), že spálená vrstva – křížem šrafovaná, označena III – překrývala zdivo tzv. starší apsidy (kontext 907) a přiléhala ke zdi mladší apsidy (kontext 903). Spálená vrstva (př. č. 13104, 13157, 13166, 13168, 13184, 13185, 13186, 13187) ležela na černé vrstvě (př. č. 13183, 13200), silné 0,09 až 0,16 m, její síla narůstala směrem k jihu (obr. 2/10,

²⁵ „21. srpna 1950. Čistila se část hrobky. Na povrchu hrobky byla černá hlína míchaná s maltou. Ve falci je žlutka, pak světlejší hlína také s maltou; na kostře je žlutka. Stěny byly omítnuty, na omítce byl otisk látky. Hrobka byla 45 cm hluboká a měla i zděné dno. Podle otisku prkna rakve a podle nalezených nahnědlých kusů prkna byla kostra v rakvi. Otisky látky na stěnách hrobky nasvědčují tomu, že vnitřek hrobky byl při pohřbu vyložen látkou ...“

²⁶ Popis není zcela srozumitelný. Pokud vyjdeme z textu (Borkovský 1953, 153), musela být lebka nalezena na rozhraní černé původní výplně hrobu a žluté tuhé hlíny (obr. 2/2, vrstvy č. 8 a 22). Zobrazení téže situace (obr. 2/2; Borkovský 1953, 165, obr. 20) a zejména popis k ní hovoří o následnosti vrstev /zduřazněna jejich barva/: odspodu 22 – černý humus; 8 – kompaktní žlutá hlína; 12 – černá hlína, proníšená kousky malty a vrstvičkami žluté hlíny; 10 – naplavená žlutá hlína; 9 – naplavená tmavá vrstva; 7 – vrstva malty; 6 – naplavená žlutá hlína. Tento popis je mnohem detailnější.

Sdílnější jsou deníkové záznamy: „29. srpna 1950 ... Hlavně nad hrobkou byl terén vyrovnáván, kde přímo uvnitř hrobky je proláklina. Uvnitř hrobky odděluje spodní navážku žlutky od vrchní vrstvy světle šedé malty, která je uvnitř hrobky 8 cm silná, táhne se přes severní zdivo hrobky tenkou vrstvou pod kameny severní zdi ... hrobka ... se propadla, na kostru se dostala žlutá navážka, která souvisí i se žlutkou ve falci, pak na ni byla uložena černá hlína se zrnkami opuky a malty, je proláklá, a na její povrch se dostala vrstva žlutky, avšak kompaktní; jakoby na jejím proláklém povrchu naplavena je vrstvička černé naplaveniny pod zmíněnou vrstvou malty ve hrobce. Černá (první) naplavená vrstva – její pruhy jsou po obou stranách hrobky – společně s černou vrstvou ve hrobce se trychtýřovitě svažuje; na této vrstvě je rovněž proláklá žlutka, na ní hutná černá a hladká naplavená vrstvička. Z toho lze usuzovat ... že voda dovnitř zatékala a sbírala se ve hrobce, čímž se vytvořila trychtýřovitá jáma s černou navážkou ve hrobce, s černými oblouky ode zdi ke zdi hrobky, pak přišla naplavená žlutka a na ni černá vrstvička, a pak se terén dále vyrovnával vrstvou malty uvnitř hrobky a vrstvou žlutky jako podložkou pro druhou dlažbu ...“

„9. září 1950 ... To vše bylo ve žlutce, a tato u západní stěny vyplňovala hrobku do hloubky 10 cm; ve žlutce byly nalezeny kostičky, malta a kus bronzového plíšku s korálkem (př. č. 13252). Pod žlutkou byla černá hlína, která je ve zdi poškozeném profilu těsně nad žlutkou, která je na kostře. Černá navážka klesá od západní stěny hrobky směrem východním. V této černé hlíně leží blíže k jižní stěně hrobky rozmáčká, temenem k severozápadnímu rohu hrobky ve žlutce obrácená lebka bez dolní čelisti.“

Ze srovnání údajů plyne, že samostatná lebka mohla být nalezena na rozhraní vrstev 22 a 8, ale mohlo to být i rozhraní mezi vrstvami 10 a 12. Situaci jednoznačně řeší snímek D6532, ukazující polohu lebky na povrchu vrstvy 12 (obr. 2/35).

O tom, že ne všechny vrstvy byly naplavené, svědčí samotný řez. Vrstvy 6, 7, 9 pokračují mimo prostor tzv. tumbly a podle pozorování z roku 1995 jsou pozůstatky stavební činnosti a starších úrovní podlah v lodi kostela. Jejich struktura a nepravidelný průběh vylučuje naplavení. Naplavena není ani vrstva 8 (kontext 131 podle roku 1995), která se v popisu k řezu správně identifikuje jako „navážka“.

²⁷ „... vrstva ... ležela na spálených opukových kamenech, uhlících, popelu a do červena vypálené hlíně“ (Borkovský 1953, 137);

„... leží na vrstvě, zčervenalé ohněm, silné 10–25 cm a obsahující ohněm zčervenalou opuku, popel, uhlíky, ba i spálené trámce, které při požáru spadaly se střechy a krovu kostela.“ (Borkovský 1953, 141).

Dnes je tato vrstva fragmentárně dochována jen podél severní stěny kostela (kontext 160).

číslem neoznačená svíslé šrafovaná vrstva, ležící na zdivu tzv. starší apsidy). Pod ní se nacházela u líce tzv. starší apsidy vrstva opukové drti o síle 0,12 m.²⁸ Pod ní se nacházel „tmavošedý terén“, přecházející v „tmavý rostlý jíl“.²⁹ Obě vrstvy byly vysoké 0,2 m a odpovídají kontextu 120 výzkumu v roce 1995 (obr. 2/20). Ještě níže byl zjištěn „přirozeně zbarvený rostlý hnědý jíl“, tj. kontext 143 podle označení z roku 1995. Totožné se zjištěními v roce 1995 je i prokopání vrstev, počínaje „opukovou drtí“, hrobovým horizontem (kontext 156; př. č. 13173, 13181, 13197), v místě popisovaném I. Borkovským ve vzdálenosti 0,3 m od základové zdi tzv. starší apsidy (1953, 141). Vrstva s hroby je pak zachycena i na řezu (obr. 2/10, označena IV; viz též 2/39 a 2/40). Podle I. Borkovského „černá vrstva“ hrobovou jámu překrývala a nebyla jí porušena. Zmiňovaný hrob byl ponechán na místě, v roce 1995 dostal označení „hrob A“,³⁰ je součástí hrobového horizontu (kontext 156), který porušil všechny tehdy dokumentované terény (kontexty 120, 143, 154 a 155). Pozorování v letech 1950 až 1952 přinesla ještě jeden důležitý poznatek. Tzv. starší apside (kontext 907) zcela vyplňovala jakousi proláklínu v terénu. Teprve v samém závěru prací byl zjištěn víceboký tvar vnějšího líce apsidy, ovšem dochovaná dokumentace je velmi torzovitá.³¹

²⁸ „26. září 1950. Za apsidou, těsně u spálené stěny Břídla leží na červené, 10 cm silné vrstvě spálené břídly, hlíny, popele a uhlíků, pocházejících z požáru kaple. Vrstva je uložena svahovitě na černé, drobnou opukou promíšené vrstvě. Tato černá vrstva je 12 cm silná. Její povrch je hodně pevný a na něm se nalézají zašlapané střepey. Tato černá vrstva jde přes kameny řádkového zdiva staré apsidy a je terénem k mladšímu kostelu, resp. k apsidě. ... K líci řádkových kamenů starší apsidy přiléhá svahovitě nasypaná a udusaná hlína, promíšená plochými opukovými kameny. Tato svahovitá výplň je 18 cm vysoká a od líce 25 cm široká. Výplň je opřena je 18 cm vysoká, a, jak se zdá, původně pochází od zpracovaného kamene starší apsidy, tvořící svah, po kterém tekla voda, a obě dnes viditelné řádky kamenů staré apsidy byly pod povrchem niveau ...“

Vrstva opukové drti není dokumentována na žádném dochovaném řezu. Zcela srozumitelný není ani pohled na částečně prozkoumané terény u apsidy (Borkovský 1953, 139, obr. 4), zachycený i fotograficky (č. neg. 6486, 6489, D6537 – obr. 2/36 a 2/37). Kontrolní blok, přiléhající k apsidě je snížen odstraněním břídlové navážky na povrch spáleništní vrstvy. Schodovitý stupeň na něm snad vyznačuje povrch „černé vrstvy“. Směrem dolů je na stěně bloku viditelná kamenitá čočka, přiléhající ke zdi tzv. starší apsidy, která nepokračuje dále směrem od zdi. V této podobě by se patrně jednalo o výplň vkopu pro tzv. starší apsidu a snad lze tak chápat i popis v deníkovém záznamu. Do jaké míry souvisí „vrstva opukové drti“ s kontexty 154 a 155, zjištěnými při výzkumu v roce 1995 (východní řez v sondě B1, obr. 2/19), je nejasné.

²⁹ Zdálnivě jasný popis stratigrafie komplikuje záznam o nalezení materiálu („13188 – Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, apside kostelíka P. Marie. V sondě, již pod spodkem základu starší apsidy je 10 cm silná vrstva hnědého jílu (navězený). Na něm stojí základy. Pod jilem je černá vrstva a v ní střepey. Nalezen střepej okraje a jiné střepey. Je to rostlý terén, do něhož byla vyhloubena hrobová jáma, v ní černá hlína a v hlíně střepey. 27. IX. 1950.“), který není příliš jasný. Nalezené střepey by podle této informace mohly být starší než tzv. starší apside.

³⁰ „26. září 1950. ... U severní strany starší apsidy byla 60 cm od zdi objevena kostra /lebka/, jež je starší než černý ušlapaný povrch, ten je neporušený. V zášypu jsou kusy opuky a bílá malta. Základy starší apsidy stojí již na rostlém terénu ...“

³¹ „... Po straně vnější starší apsidy bylo nutné prozkoumat terény, a to z těch důvodů, že v těchto místech kolem apsidy stavební podnik zesiloval do hloubky základy vých. stěny traktu, takže podle stavebních výpočtů betonového zesílení základu přiléhá těsně ke staré apsidě. Proto se přikročilo k rychlému prozkoumání zmíněného místa. Kontrolní bloky hlinité navážky, které byly původně ponechány na zbytku starší apsidy, musely být odstraněny.

Po jejich odstranění se ukázalo, že starší apside nebyla polokulovitá, ale hranatá, přesněji trojboká. Pod kontrolním blokem, který stál přímo na zlomu apsidy, bylo vyčištěno zdivo základové staré apsidy a ukázalo, že zlom apsidy (roh) je poškozen hloubením jámy pro kostru ke mladšímu kostelu, které lebka byla těsně u základu. Proto nelze s jistotou říci, zda byl roh hranatý aneb zaoblený. Na místě leží však kusy kamenů, které byly /hloubením/ jámy hrobové nástrojem od základu vytrženy. Kolem apsidy bylo nalezeno 5 koster, a pak také lidské kosti volně ležící z hrobů porušených. Práce zde však byla narychlo provedena, a to již společně s dělníky od stavebního podniku, kteří pracovali na této malé prostora pneumatickým kladivem. ... Při odstraňování základu severní zdi průjezdu hledáno, zda ve zdivu nejsou zachovány jižní části apsidy. Opatrným odstraňováním tvrdého tereziánského zdiva bylo nalezeno jižní rameno apsidy, a to její licované ukončení a část oblouku, čímž byly získány přesné rozměry šířky mladší apsidy. Zaoblené zdivo apsidy od tohoto místa směrem za oltář bylo také zjištěno z větší části, avšak nepozorností

Velmi kusý je další popis terénů vně kostela. Můžeme ho rozdělit na několik částí (obr. 2/9, 2/11). V interiéru severního křídla byl vně kostela severně od jeho severní zdi konstatován asi 3 metry široký pruh hřbitova (Borkovský 1953, 168).³² Podloží zde pozvolna klesá a síla hřbitovní vrstvy narůstá (př. č. 13155, 13161, 13163, 13171, 13178, 13192, 13193). U zdi kostela činí 0,35 až 0,4 m (podle měření z roku 1995), ve vzdálenosti 3 metry od kostela je to 0,5 až 0,6 m. Po celé ploše překrývalo hřbitovní horizont spálenišť (př. č. 14604). Další popis terénu směrem k severu se neuvádí, zmiňuje se pouze „cesta“ (Borkovský 1953, 132, obr. 1a), a to ve vzdálenosti „asi 11 metrů od kostela“ (Borkovský 1953, 168). Cesta však není vztažena k žádnému zvrstvení a její chronologická pozice je nejasná (obr. 2/11).

Situace západně od kostela se v publikaci připomíná pouze jedinou větou (Borkovský 1953, 168 „Jeden hrob, orientovaný od Z-V, byl objeven na západ od kostela“; př. č. 13144, 13145, 13158). O něco sdílnější jsou deníkové záznamy.³³ Více pozornosti se věnuje situaci jižně kostela (stručně se parafrázuje situace hrobů, zkoumaných v roce 1930 – Borkovský 1953, 168) a nejvíce situaci na východ od kostela, na ploše dnešního II. hradního nádvoří (obr. 2/8, 2/9, 2/11). Zdejší areál byl zkoumán ve dvou oddělených plochách. Jednodušší situace byla na ploše jižně od průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím. Pod hřbitovním horizontem (př. č. 13123) s celkem 6 nalezenými celými či úplnějšími kostrami byla na části plochy zjištěna komunikační úroveň („cesta“), na části bylo zjištěno nejasně popsání zvrstvení,³⁴ na části plochy však nasedal hřbitovní horizont přímo na podloží (př. č. 13120, 13122, 13141). Podle stratigrafických souvislostí by

dělníka bylo z větší části zbořeno pneumatickým kladivem tak, že byl v poslední chvíli zachráněn jen zbytek souvislé s výše popsaným jižním ramenem mladší apsidy. ...“

³² „16. října 1950. Dnes byly zjištěny u starší apsidy na sever, ale těsně vedle kostry, o které jsem již věděl (viz předchozí poznámka), další kostry, které však neleží v jilu na dně vykopané hrobové jámy, ale jsou o něco k severu posunuty. Pak jsou u základů nárožní pískovcové desky, jak se zdá, prokopané kusy bílého pískovce a pod nimi jáma v jilu pokračuje dál. Očekával jsem, že pod kostrami je ještě jedna kostra a že hrobová jáma pokračuje pod základy rohu starší apsidy /lodě/. Dal jsem proto kopati do hloubky až na dno hrobové jámy, při čemž se ukázalo, že pod oběma je další kostra, která má horní část těla i s lebkou poškozenou prokopáním základu rohu starší apsidy. Nejsme však ještě na dně hrobové jámy; tam vidět základy prokopané obratle. Základy starší lodě jdou hlouběji do země, je vidět, jak se prohlubují, za to základy starší apsidy jsou mělčeji a východní směrem se zvyšují a budou asi ještě mělčeji než zde v rohu apsidy a lodě kostela.“

„18. a 19. října 1950. ... Byly zjištěny nejen základy a jejich pokračování, ale také i další kostry prokopané severní lodí současně se starší apsidou. Kromě toho bylo zjištěno, že nárožní pískovcová deska je na kraji hradby (hrany?) (ušší) podepřena dvěma opukovými placáky; ...“

³³ „22. července–26. července 1950 ... 26. 7. se mimo ostatních prací odstraňoval kanál u severní zdi průjezdu. V sondě u západní zdi kaple byla těsně u této zdi pod základním soklem nalezena kostra a dětská lebka. ... Západní zeď kostela, má zachovaný líc, ... Kostel byl stavěn již do terénu, který byl 50 cm nad jilem. U západní zdi je 167 (cm) dlouhá vrstva. U levé ruky jsou kameny a kosti jiné kostry, položené více k jihu. ... Černá vrstva nad jilem u kostry je 53 silná. Kostra je orientována hlavou k západu. Mezi nohama kostry byly nalezeny 2 kusy malty. Malta po srovnání s maltou, která se nachází v západní zdi kaple, není jí podobná a pochází odněkud z jiné stavby. ... Je zde zachován terén, do kterého je stavěna kaple, terén je stejně vysoký jako sokl kaple. Je ho zachován jen úzký pruh. ... V tomto terénu se však vyskytují také lidské kosti, což nasvědčuje tomu, že tento terén byl prokopán hrobovými jamami ... Nález kostry u západní stěny kaple nasvědčuje tomu, že zde v západní stěně nebyl vchod ...“

³⁴ „12. září 1950. Jižně průjezdu byly nalezeny kostry. Černý kulturní terén, ve kterém byly kostry, byl 67–112 cm pod povrchem dlažby. Původní byl ve hloubce 112 cm. Vrstva byla 30–40 cm silná, obsahovala střepey a zvířecí kosti, ležela na rostlém terénu. Těsně u zdi traktu a těsně u jižního průjezdu na II. nádvoří byla ve hloubce 20 cm opukovou zdi prokopaná dlažba, a, jak se zdá, byla to cesta od severozápadu od cesty, která je již ve hluboké sondě u vrat traktu ...“

„26. září 1950 ... Po levé straně průjezdu na II. nádvoří byly odstraněny kostry; 8 cm pod nimi se nachází hnědá, popelovitá, 1 cm silná vrstva ... Střepey jsou mezi kostrami a nad nimi ...“

Obr. 2/35: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled do západní části mladší hrobky, s horní částí skeletu knížete Spytihněva I. a jeho manželky a mladší třetí lebky. Pohled od severovýchodu. Foto č. neg. D6532.

Abb. 2/35: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick von Nordosten auf den Westteil des jüngeren Grabs mit dem Oberteil des Skeletts von Fürst Spytihněv I., seiner Frau und dem jüngeren dritten Schädel. Negativ Nr. D6532.

mohla zjištěná „cesta“ souviset s komunikační úrovní, nalezenou v průjezdu pod západní zdi románského přístavku. K výbavě hrobů náležely záušnice, nalézané převážně volně v hřbitovní vrstvě (př. č. 13093, 13118, 13121).

Obr. 2/36: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na apsidu kostela s částečně patrným přiléhajícím zvrstvením. Foto č. neg. 6486, foto I. Borkovský.

Abb. 2/36: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick auf die Apsis mit den teilweise sichtbaren anliegenden Schichten. Negativ Nr. 6486 I. Borkovský.

Mnohem bohatší byl hřbitovní horizont na ploše (o velikosti 6 x 5 m) východně od apsidy kostela P. Marie, situované severně od průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím. O stratigrafické situaci nás částečně informuje řez (obr. 2/10), na němž je rozlišeno celkem 5 vrstev. Podle popisu situace v interiéru Severozápadního křídla můžeme odvodit, že jako I. byla označena současná dlažba II. nádvoří, pod níž se nacházela vrstva břidlové navážky (vrstva II.), pokud nebylo pod toto označení shrnuto více mladších úrovní (ty jsou doloženy v pruhu proti průjezdu, viz popis situace výzkumu v roce 1930). O původně složitější stratifikaci svědčí i vztah této vrstvy ke zdi Severozápadního křídla, kde není zachycen vkop či stavební vrstva. Mocnost této vrstvy/souvrství činila 1,15 m. Pod ní byla zjištěna požárová vrstva o síle 0,25 m (označena III., př. č. 13125, 13126). Ještě níže byl registrován hřbitovní horizont na řezu o mocnosti asi 0,5 m (označen IV., př. č. 13127, 13129, 13130, 13137, 13140, 13268, 13274, 13381, 13382), který ležel přímo na podloží (vrstva V.). Hřbitovní horizont, v textu o uvedené mocnosti až 0,9 m, obsahoval až čtyři vrstvy koster (Borkovský 1953, 168),³⁵

³⁵ „12. září 1950 ... zase severně, těsně u průjezdu, byly těsně u východní zdi traktu kostry ve třech vrstvách. Spodní vrstva koster byla úplně v rostlém jílů pod zdi. Kostry byly rovněž v rakvích, neboť byly zjištěny stopy po dřevě ...“

„3. října 1950. II. nádvoří /těsně/ severně průjezdu a těsně pod červenou vrstvou patřící ke spálenému kostelu. V černé navážce, plně střepů je ve hloubce 10 cm první vrstva koster. První je volně ležící lebka. Druhá je dětská kostra, obložená opukovými kameny, pod levou stranou hrudního koše je nádoba položená dnem nahoru, její vršek je vespod rozdrčený (př. č. 13133). Patří asi ke kostře, která byla porušena. ... Vedle této kostry severně leží kostra ženy, má porušenou lebku, u pravé nohy opukové kameny, ruce nataženy a po obou stranách lebky po jedné esovité záušnici (př. č. 13131, pod kostrou nádoba – př. č. 13277). Po celé ploše lze viděti kusy opuky náležející k obložení hrobů. Poda zdi je náhrobní pískovcová deska (v hrobě záušnice – př. č. 13139) a západně kostry se záušnicemi byla objevena další kostra, o 15 cm níže předešlé. Kostry leží za apsidou a jsou zde ve 3–4 vrstvách nad sebou. ... Červená vrstva pozůstalá po spálení kostela šíří se dále východně směrem na II. nádvoří, je 20–30 cm silná, porušená (promíšená?) uhlíky, červenou hlinou a spálenou opukou. 10–20 cm pod ní je černá navážka plná střepů a pak začíná vrstva koster, kde byly nalezeny velké záušnice, opukové kameny z obložení hrobů. Kostry jsou uloženy 80 cm hluboko, ještě v rostlém terénu. Na východ od apsidy jsou kostry uloženy nejhustěji. Na červeném povrchu je 20 cm nazelenalého terénu – šutru a břidly.“

Obr. 2/37: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na apsidu kostela a přiléhající zvrstvení. Tatáž situace jako na obr. 2/36 zvýrazněná překreslením A. Kubaštou. Foto č. neg. 6489.

Abb. 2/37: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick auf die Apsis und die anliegende Stratigraphie. Dieselbe Situation wie in Abb. 2/36; Hervorhebungen durch A. Kubašta. Negativ Nr. 6489.

Obr. 2/38: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Základová zeď v severovýchodním nároží lodi kostela (tj. pozůstatek zdiva staršího kostela). Pod kameny vyčnívají lidské kosti staršího (?) hrobu. Pohled od severu. Č. neg. 6488, foto I. Borkovský.

Abb. 2/38: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick von Norden auf die Grundmauer in der Nordostecke des Kirchenschiffs (Mauerfragmente der älteren Kirche). Unter den Steinen sind menschliche Knochen von einem älteren (?) Grab sichtbar. Negativ Nr. 6488, I. Borkovský.

Obr. 2/39: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Situace vně apsidy kostela. Patrný jednotlivé hroby a průběh zdiva tzv. starší apsidy. Pohled shora. Č. neg. 10697, foto I. Borkovský.

Abb. 2/39: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick von oben auf die Lage außerhalb der Apsis. Einzelne Gräber und Verlauf der Mauern der älteren Apsis. Negativ Nr. 10697, I. Borkovský.

Obr. 2/40: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Situace vně apsidy kostela. Patrný průběh zdiva tzv. starší apsidy a část pohřbů. Pohled od severu. Č. neg. 10703, foto I. Borkovský.

Abb. 2/40: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1950–52. Blick von Norden auf die Lage außerhalb der Apsis. Verlauf der Mauern der älteren Phase und Teil der Gräber. Negativ Nr. 10703, I. Borkovský.

Obr. 2/41: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na přístupnou část zdiva tzv. starší apsidy. Pohled od severu, č. neg. 90140.

Abb. 2/41: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick von Norden auf den zugänglichen Teil der Mauern der älteren Apsis. Negativ Nr. 90140.

Obr. 2/42: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Severovýchodní nároží lodi kostela a přiléhající část zdiva apsidy. Spodní dvě řady kamenů v nároží kostela jsou pozůstatkem zdiva staršího kostela. Pohled od severovýchodu. Č. neg. 90126.

Abb. 2/42: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick von Nordosten auf die Nordostecke und die anliegenden Apsidenmauern. Die unteren zwei Steinreihen in der Ecke gehören zur älteren Bauphase. Negativ Nr. 90126.

Obr. 2/43: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Detail lidských kostí, vyčnívajících zpod severovýchodního nároží kostela. Taktá situace jako na obr. 2/39 po novém odkrytí. Pohled od severu. Č. neg. 90141.

Abb. 2/43: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick von Norden auf die menschlichen Knochen unter der Nordostecke der Kirche. Dieselbe Situation wie in Abb. 2/39 nach der Wiederabdeckung. Negativ Nr. 90141.

Obr. 2/44: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Vnější líc západní zdi lodi kostela. Pohled od západu. Č. neg. 90149.

Abb. 2/44: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Außenfassade der Westwand von Westen. Negativ Nr. 90149.

Obr. 2/45: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na zdiwa obou fází oltáře a zbytek terénních zvrstvení v apsidě. Pohled od severozápadu. Č. neg. 90133.

Abb. 2/45: Prager Burg, Marienkirche. Ausgrabung 1995. Blick von Nordwesten auf die Mauern beider Bauphasen des Altars und die Reste der Stratigraphie in der Apsis. Negativ Nr. 90133.

ovšem žádný originální plán tuto komplikovanou náleзовou situaci nezachycuje v úplnosti. Hřbitovní horizont poskytl také několik záušnic (př. č. 13128, 13138), skleněné kroužky (př. č. 13132) a malou bronzovou sošku Ukřižovaného (př. č. 13136). Přimo v hrobech byly záušnice nalezeny výjimečně.³⁶ Hřbitovní horizont, totožný s kontextem 156 (registrovaným severně od kostela v roce 1995), obsahoval také značné množství střepů a zvířecích kostí (př. č. 13135), dokonce kostry celých selat (Borkovský 1953, 168). Detailně však tato situace nebyla dokumentována.

U hrobových nálezů upozorňuje I. Borkovský na skutečnost, že některé hroby se nacházely velmi mělko pod povrchem, u apsidy jen 0,1–0,2 m pod povrchem hřbitovního horizontu,³⁷ překrytého požárovou vrstvou (1953, 169). Uvažuje o možnosti druhotného snížení

terénu, zejména při stavbě mladšího kostela, s tím, že mělce uložené hroby by náležely starší etapě. Tuto úvahu je obtížné potvrdit nebo vyvrátit, protože hroby neobsahovaly žádné přídavky či milodary, podle kterých by bylo možno je blíže chronologicky zařadit.

2.2.2.5. NÁLEZY V LETECH 1954 AŽ 1955

Drobným doplňkem k předchozím archeologickým aktivitám jsou stručné zmínky o nálezech dalších hrobů v letech 1954 a 1955. Víme o nich pouze na základě údajů v přírůstkovém seznamu nálezů, deníkový záznam či jiná dokumentace není dochována.³⁸ V roce 1954 byl objeven hrob jižně plochy zkoumané na II. nádvoří jižně od průjezdu. Můžeme tak soudit ze srovnání plánu z 11. 7. 1950 (obr. 2/8) a údaje o barokním kanálu v přírůstkovém seznamu.³⁹

Podobně tomu bylo v roce 1955, kdy byly objeveny nejméně dva hroby, jeden s kostrou dospělého a druhý s dětskou kostrou. V tomto případě byl nález situován do interiéru křídla, jižně od

³⁶ Konkrétně se zmiňují u pohřbu ženy s opukovým obložením (př. č. 13131) a v hrobě s pískovcovou náhrobní deskou (př. č. 13139).

³⁷ Tutéž situaci zjistil i revizní výzkum v roce 1995, na severní straně kostela (sondy B2 a B3, obr. 2/22 až 2/24) se nacházejí hroby v hloubce 25 až 50 cm, u apsidy (sonda B1, obr. 2/20 a 2/21) v hloubce 15 až 25 cm.

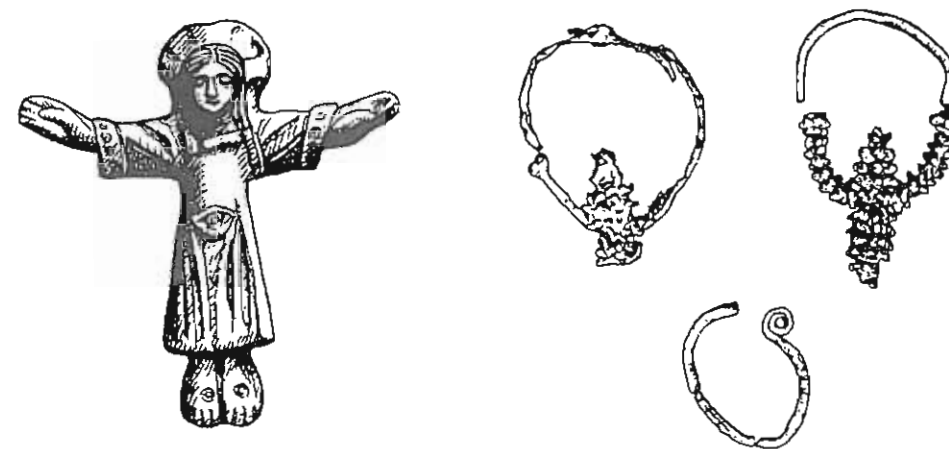
³⁸ Viz poznámka 10.

³⁹ „Př. č. 13363. II. nádvoří. Střepy a kostra nalezené při hloubení sondy pro okap v hloubce 110–120 cm proti 1. oknu, jižně průjezdu na IV. nádvoří. Pokračování hřbitova z r. 1950. V rostlém terénu je barokní kanál, těsně jižně kanálu. 12. VIII. 1954.“

průjezdu, ovšem popis není zcela srozumitelný.⁴⁰ Nálezem ze 16. května 1955 končí náš popis náleзовých situací bezprostředně spojených s kostelem P. Marie.

2.3. ROZBOR ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

Během jednotlivých etap archeologického výzkumu bylo získáno velké množství archeologického materiálu. Revize ukázala, že se dochoval téměř v úplnosti.⁴¹ Vzhledem k jeho množství se omezíme jen na rozbor z klíčových stratigrafických situací a na revizní posouzení situací, jejichž analýza byla publikována již I. Borkovským (1953, 181–191). Rozbor je zaměřen v souladu s hlavním cílem naší práce především na chronologické otázky spojené se stavbou. Ostatní (nikoli nedůležité) problémy budou rozebrány v samostatných studiích.⁴²

Obr. 2/46: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Vlevo bronzová figurka Ukřižovaného ze hřbitovní vrstvy východně od kostela (př. č. 13136), vpravo soubor šperků manželky knížete Spytihněva I. (+ asi 918) z hrobky v kostele (př. č. 13251). Podle I. Borkovského.

Abb. 2/46: Prager Burg, Marienkirche. Links: Bronzekruzifix aus einer Schicht des Gräberfelds östlich der Kirche (Eing.-Nr. 13136); rechts: Schmuckgarnitur der Frau des Fürsten Spytihněv I. (+ ca. 918) aus dem Grab im Interieur (Eing.-Nr. 13251). Nach I. Borkovský.

Pro rozbor keramiky je použit postup, vypracovaný pro zpracování rozsáhlejších souborů z výzkumu Pražského hradu. Keramika je podle jednotlivých makroskopicky pozorovatelných technologických rysů členěna do jednotlivých „technologických“ skupin. Navazuje na metodiku vypracovanou M. Parczewským (1982) a upravenou pro Pražský hrad (Frolík 1987; 1995; 1997;

⁴⁰ „Př. č. 13364. Severozápadní křídlo. Střepy nad kostrou a pod dlažbou traktu. Kosti. 16. V. 1955“.

„Př. č. 13462. ... plocha sz. křídla směrem k malému vchodu do Matyášovy brány ...“.

S určitou licencí snad můžeme uvažovat o bloku terénu v severovýchodním koutě plochy jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím. Na plánu z 11. 7. 1950 (obr. 2/8) je zde zachycena plocha bez nálezů, patrně nezkoumaná. Pokud by byly pohřby objeveny jižněji (což by mohla naznačovat nejasná zmínka o Matyášově bráně), byly by jako jediné situovány jižně od komunikační úrovně, nalezené v prostoru jižně od průjezdu.

⁴¹ Archeologický materiál z roku 1930 je zapsán pod přírůstkovými čísly 12165–12172, 12174–12197, 12213–12217, 12219–12221, 12225 a 12229. Materiál z let 1946, 1950 až 1952 byl zapisován společně a podle dat připojených k jednotlivým zápisům až s větším odstupem. Zahnuje přírůstková čísla 13071–13277, 13349–13352, 13356, 13357, 13366, 13381, 13382, 13384, 13456, 13457, 14604 a 14606. Př. číslo 13363 náleží k záchranné akci z roku 1954, nálezy z roku 1955 jsou zapsány pod př. č. 13364, 13365, 13462 a 13463. Archeologické nálezy z výzkumu v letech 1995 až 1997 byl zapsán pod př. č. PH-SZK 1 až PH-SZK 34.

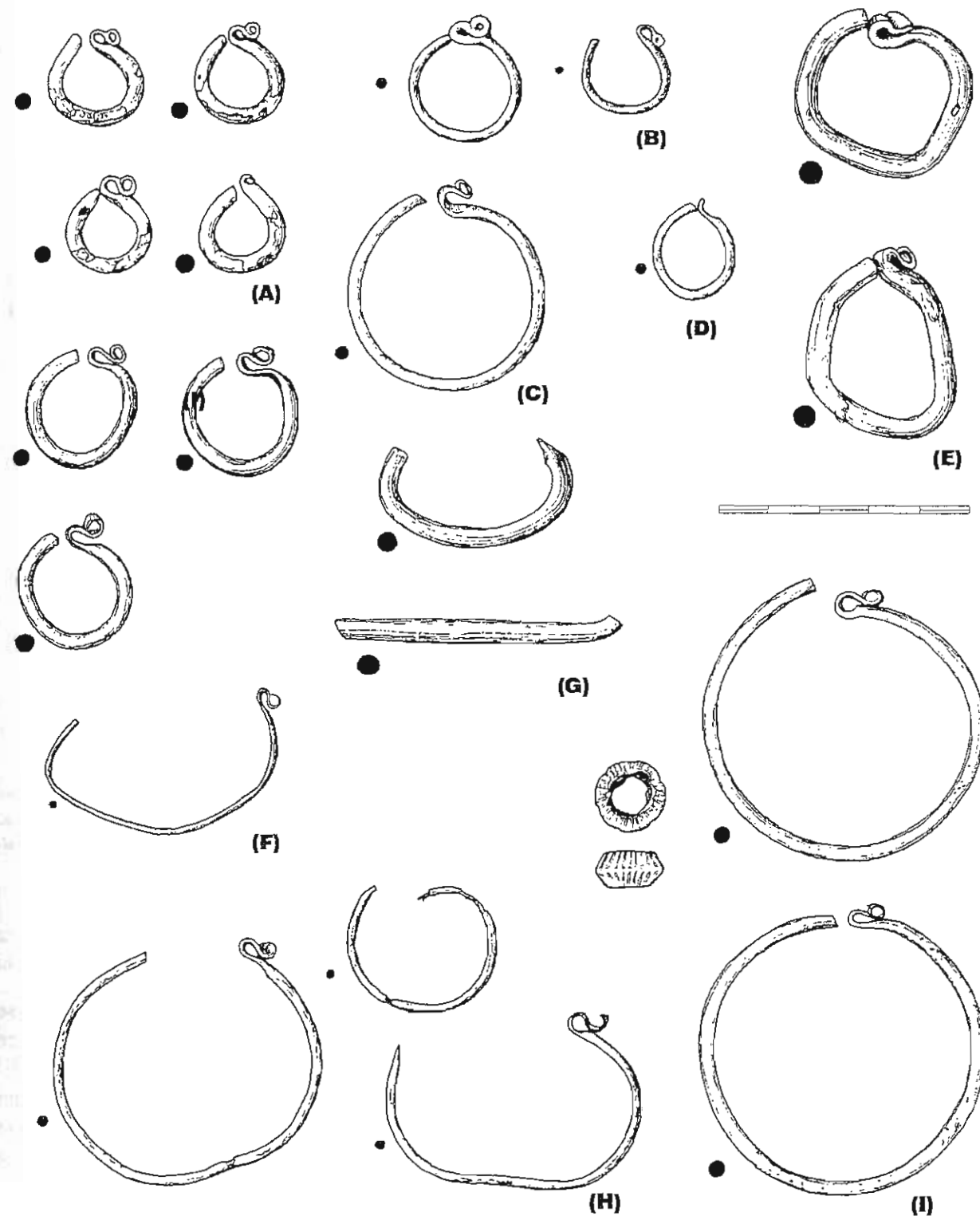
⁴² Připomeňme otázky spojené s osídlením kolem kostela, detailní zpracování pohřebních nálezů či vývoj na lokalitě po zániku kostela až do novověku. Veškerý archeologický materiál bude publikován formou edice pramene.

v tisku a). Na základě studia souborů, čítajících tisíce zlomků byly vyčleněny následující skupiny⁴³ „H1“, „H2“, „J“, „JK“, „kalichovitá“, „zduřelá“, „HK“, „TM“, „OST“, „S/T“, „ČMD“, „VS2“, „tuha“, „neurčitelný“. Jednotlivé skupiny charakterizují následující znaky (definuje-li se výpal, míní se oxidační, není-li uvedeno jinak):

- „H1“: slídnaté ostřívo, kvalitní výpal, opticky a na omak působí dojmem, že je měkčí než ve skupině „kalichovitá“, povrch hladký, barva povrchu je převážně hnědých a okrových odstínů s častými odchylkami do červena.
- „H2“: barva převážně cihlově červená či cihlově hnědá, ostřívo hrubší, převážně písčité, obsahující také slídu, povrch hladký, pokud vystupují na povrch jednotlivá zrna netvoří krupičkový povrch, výpal je opticky a na omak „měkčí“ než u skupiny „kalichovitá“.
- „J“: ostřívo je velmi jemné, mikroskopické, na omak nezachytitelné, povrch hladký, kvalitní výpal, barva převážně šedá až černá.
- „JK“: dobrý výpal, krupičkový povrch, písčité ostřívo, převážně šedá barva, kolísající v různých odstínech od bělavých až po téměř černou, ostřívo je jemnější, tudíž i krupičkový povrch je jemnější. Blíží se technologii „kalichovitá“.
- „kalichovitá“: makroskopické písčité ostřívo, krupičkový drsný povrch, silnější stěny, časté zesílení podhrdlí na vnitřní straně, často přetah na povrchu, barva povrchu (ne však vždy) v šedých odstínech.
- „zduřelá“: jemné ostřívo, hladký či téměř hladký, jemný povrch, střepe často tenký, častější světle šedé či hnědé odstíny.
- „HK“: jemnější písčité ostřívo, vystupující na povrch, který je krupičkový, kvalitní výpal, často hnědavé či červenavé odstíny, častý je bílý přetah či bílé malování.
- „TM“: téměř výlučně cihlově červené či červenavé barvy povrchu, povrch hlazený, takže na něj neprostupuje hrubší ostřívo, kvalitní výpal, v převážné většině náleží miskovitým tvarům.
- „OST“: hladký povrch, kvalitní výpal, opticky kvalitnější než skupiny „H1“ a „H2“, celkově znakově pestrá, směřující znaky několika skupin (např. „zduřelá“ či „jemné“).
- „S/T“: rozmanité barvy od béžových přes hnědé až po černé, zřídka se vyskytují cihlové či červenavé odstíny, slídnaté ostřívo v kombinaci písek, slída (slídnatá složka může být zastoupena velmi jemnou frakcí), hladký povrch, opticky tvrdý výpal (tvrdší než u skupiny „kalichovitá“).
- „ČMD“: hladký povrch převážně bílý či bělavých odstínů, kvalitní tvrdý výpal, často tenký střepe, časté červené malování (tzv. světla kolonizační červeně malovaná keramika).
- „VS2“: heterogenní skupina, zahrnující zlomky charakteristické pro neglazovanou keramiku 14. až 16. století, kvalitní oxidační výpal, převážně tenký střepe. V rámci této práce byla vyčleněna účelově pro vymezení keramiky naznačeného období.
- „tuha“: keramické zlomky, v jejichž hmotě je užita tuha, v důsledku toho téměř výlučně šedých odstínů, měkký výpal.
- „neurčitelný“: blíže nezařaditelné zlomky vymykající se z předchozích tříd, často střepe přepálené.

Přes úsilí o co nejpřesnější přiřazování keramických zlomků k jednotlivým skupinám je nutné poznamenat, že se nelze vyhnout určitému stupni subjektivního posuzování (jak je tomu při aplikaci každé metody, založené na makroskopickém posuzování), zejména u drobnějších fragmentů. Chyba, která tím vzniká, by měla být eliminována příslušnou početní velikostí souboru.

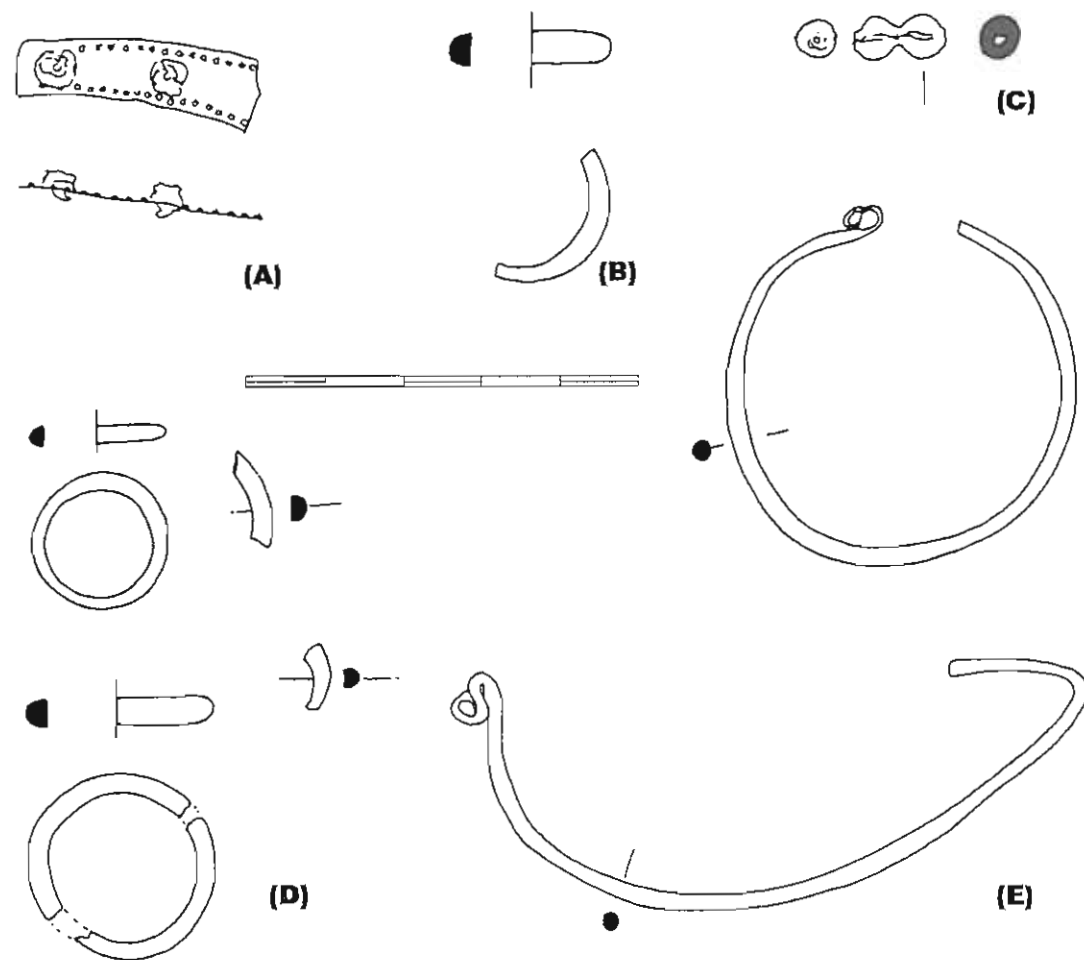
Výše vymezené skupiny jsou dále posuzovány ve vazbě na určité typy okrajů, ve dvou případech je tato skutečnost vyjádřena přímo názvem skupiny – skupina „kalichovitá“ se váže převážně na okraje kalichovité profilace, skupina „zduřelá“ na různé varianty okraje zduřelého, nejčastěji na tzv. okraj klasicky zduřelý. Z vazby technologická skupina, profilace okraje a někdy také výzdobný motiv vyplývá její časové zařazení, které může být novějšími nálezy upřesňováno (ale patrně nikoliv radikálně měněno). Především na počátku našeho rozboru, že skupina „H1“ je charakteristická pro keramiku 9. a 10. století, kterou bychom mohli zjednodušeně označit jako typicky středohradištní. Skupina „H2“ vystupuje průběžně, zejména v 11. a 12. století. Skupina

Obr. 2/47: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Nálezy z pohřebiště kolem kostela. (A) př. č. 12195, (B) př. č. 13139, (C) př. č. 13116, (D) př. č. 13138, (E) př. č. 13093, (F) př. č. 12165, (G) př. č. 13128, (H) př. č. 13118, (I) př. č. 13131. Obr. 2/47 a 2/49 kreslila E. Witzová.

Abb. 2/47: Prager Burg, Marienkirche. Funde vom Gräberfeld in der Umgebung der Kirche. (A) Eing.-Nr. 12195; (B) Eing.-Nr. 13139; (C) Eing.-Nr. 13116; (D) Eing.-Nr. 13138; (E) Eing.-Nr. 13093; (F) Eing.-Nr. 12165; (G) Eing.-Nr. 13128; (H) Eing.-Nr. 13118; (I) Eing.-Nr. 13131.

⁴³ Názvy či spíše symboly označující jednotlivé skupiny jsou voleny převážně zcela mechanicky a neoznačují žádnou vlastnost zmíněné skupiny.

Obr. 2/48: Praha – Hrad, kostel P. Marie. (A) zlomek kování ze zásypu hrobky kněžze Spytihněva I. a jeho manželky (př. č. 13252), (B) zlomek skleněného kroužku (př. č. 12195), (C) skleněný korál (př. č. 12166), (D) skleněné kroužky a jejich zlomky (př. č. 13132), (E) bronzové záušnice (údajně př. č. 12165). Kreslíla V. Píhonská.

Abb. 2/48: Prager Burg, Marienkirche. (A) Fragment eines Beschlags aus der Verfüllung des Grabs Spytihněvs I. und seiner Frau (Eing.-Nr. 13252); (B) Fragment eines Glasrings (Eing.-Nr. 12195); (C) Glasperle (Eing.-Nr. 12166); (D) Glasringe und Fragmente (Eing.-Nr. 13132); (E) Bronzeschließenring (wohl Eing.-Nr. 12165).

„J“ se vyskytuje nejvíce v 9. a 10. století, dále přežívá v nehojném zastoupení, podobně je tomu se skupinou „JK“, kterou nejčastěji řadíme do 10. století. Zároveň je nutné poznamenat, že zástupce těchto dvou keramických skupin je někdy obtížné rozlišit od skupiny „zduřelá“. Skupina „kalichovitá“ se váže, jak již bylo zmíněno, na keramiku s kalichovitou profilací okraje, převládající v 2. polovině 10. a v 11. století. Užití této technologie ovšem takto vymezený interval poněkud předchází i překračuje. Skupina „zduřelá“ a vůbec všechna keramika se zduřelou profilací okraje na základě posledních interpretací (Hrdlička 1997; Dragoun 1999) zaujímá poněkud širší chronologický záběr, než se dříve předpokládalo. Vzhledem k nevyjasněnému postavení jejich jednotlivých variant nezbyvá prozatím než se spokojit s chronologickým vymezením, které zahrnuje větší část 12. století a minimálně první třetinu století 13. Během existence této skupiny se vyvíjejí také skupina „HK“ (mj. je pro úpravu povrchu alespoň částečně charakteristické užití bílého přetahu či bílého malování), spodní hranice nástupu této skupiny je zatím nejasná, ale patrně nastupuje již v 11. století. Částečně souběžná se skupinou „zduřelá“ je i skupina „TM“ (nejčastěji, ale nikoliv bezvýhradně se váže na tzv. technické misky, jejichž původní funkce zůstává nejasná)

Obr. 2/49: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Vlevo nádoba ze zásypu hrobu východně od kostela (př. č. 13277); vpravo nádoba ze sídlištní situace jižně od kostela (př. č. 13098), spolu s ní byla nalezena tzv. „sceatta“.

Abb. 2/49: Prager Burg, Marienkirche. Links: Gefäß aus der Verfüllung eines Grabs östlich der Kirche (Eing.-Nr. 13277); rechts: Gefäß aus einer Siedlungssituation südlich der Kirche (Eing.-Nr. 13098), aus demselben Kontext stammt auch die sog. „sceatta“.

a „OST“, jež je patrně nejmladší a určitě zasahuje až do 13. století. Do 13. století zasahuje i skupina „TM“. Skupinu „S/T“ nejlépe charakterizuje keramika z lokality Hradištko – Sekanka (Richter 1982) a s jejím výskytem můžeme počítat od 1. třetiny 13. století patrně až do jeho konce. Skupina „ČMD“ je spojena se světlou, často červeně malovanou keramikou, nastupující v našem prostředí také někdy během 1. třetiny 13. století. Skupina „tuha“ je průběžná, i když jen nehojně zastoupená. Pod skupinu „VS2“ zahrnujeme bez dalšího detailního rozpracování veškerou keramiku, kterou můžeme datovat do 14. a 15. století. Skupinu „neurčitelná“ zahrnuje nejen zlomky natolik poškozené, drobné či nevýrazné, že je nelze přesněji zařadit, ale také keramiku přepálenou. Tento stručný výčet můžeme uzavřít konstatováním, že chronologicky nejvýraznější jsou pro nás skupiny „H1“, „kalichovitá“, „zduřelá“, „S/T“ a „ČMD“.

I. Borkovský věnoval značnou pozornost keramice, která byla podle jeho rozboru z terénů starších než obě fáze kostelů (1953, 182). Zahnovala nálezy př. č. 13145, 13158, 13173, 13204 a 13200⁴⁴ (obr. 2/60). Při současné revizi nebyla nalezena keramika př. č. 13158 a 13173, takže ji můžeme studovat jen na základě publikace (Borkovský 1953, 182–183, 185, obr. 26/2–4, obr.

⁴⁴ 13145 – ... část severně průjezdu, terén u západn. zdi kostelíka, do kterého byl kostel založen. Terén od soklu až na jíl (na kostru). Střepey, lidské a zvířecí kosti. (Materiál důležitý pro datování vzniku kaple). 25.–26. VII. 1950.

13158 – ... část severně průjezdu, sonda těsně západ. u západ. stěny kostelíka P. Marie. Terén, do kterého byl kostelík stavěn. Střepey a lidské kosti ze zmíněného terénu. 27.–28. VII. 1950.

13173 – ... část severně průjezdu, kostelík P. Marie. Sonda u spojení starší apsidy se starší lodí. Střepey, lidské kosti, malta a opuka z terénu od základu starší apsidy, do kterého byl starší kostel stavěn. 26. IX. 1950.

13204 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepey nalezené mezi předzákladem kostela P. Marie a severovýchod. rohem hrobky v černém terénu, do kterého byly stavěny kostel a hrobka. Kousky vápna a uhliky. 18. VIII., 13. IX. 1951.

27/2–4). Stejně nálezné okolnosti doprovázejí také př. č. 13188 a 13202⁴⁵ (obr. 2/60), která I. Borkovský ke svému rozboru nepoužil. Z hlediska nálezných okolností, se tato keramika rozpadá na několik skupin. Fragmety př. č. 13145 a 13173 byly nalezeny u západní stěny mladšího kostela. Dochovaný řez těmito terény v roce 1995 ukázal (obr. 2/25), že zahrnují, jak vrstvy/kontexty, jež mohou skutečně předcházet stavebním a pohřebním aktivitám na zkoumaném místě (kontext 118), tak kontexty spojené již s pohřbíváním (kontexty 136 a 144, pokud zahrneme jen ty, co leží pod úrovní základového ústupku). Obě zmíněná přírůstková čísla tak zřejmě zahrnují obsah více vrstev.⁴⁶ Př. č. 13145 zahrnuje celkem 14 keramických zlomků, z nichž 8 můžeme přiřadit ke skupině „kalichovitá“ (v tom i 3 okrajové zlomky) a 6 ke skupině „JK“ (včetně jednoho okrajového zlomku). Takové rozčlenění vede k datování do 10. století (možná do jeho starší části), s čímž je v souladu i profilace okrajových zlomků, blízká spíše nepravému okruží.⁴⁷ Nenažené př. č. 13158 zastoupené v publikaci jediným okrajovým zlomkem působí dojmem vyspělejší profilace, která není typická ani pro skupinu „H1“ a ani pro skupinu „kalichovitá“. Celkově musíme konstatovat, že keramika př. č. 13145 a 13158 nemůže být starší než starší fáze kostela.

Další skupina keramiky, která má být starší než kostelní stavby, pochází z míst napojení starší apsidy na loď kostela. Zahrnuje podle I. Borkovského př. č. 13173. Jeho zahrnutí do této skupiny je zjevným omylem, je-li mezi nalezeným materiálem zmíněna také malta (!). Vyobrazení okrajových zlomků z nenalezeného souboru (1953, 183, obr. 26/3, 4; 185, obr. 27/3, 4) dovoluje identifikovat oba jako zástupce patrně jako příslušné ke skupině „kalichovitá“. Stejná, i když ne úplně jednoznačná identifikace, provází také př. č. 13188. I zde je nebezpečí, že soubor zahrnuje více kontextů (podle výzkumu z r. 1995 kontexty 120, 154, 155 a 156; viz obr. 2/20). Tento soubor čítá 9 zlomků, z toho 6 ze skupiny „kalichovitá“ (v tom dva kalichovité okraje), 1 ze skupiny „JK“, 1 ze skupiny „OST“ a jeden blízký skupině „H2“ (jedná se o jednoduše profilovaný okraj a podle celkového posouzení patrně o mimopražský import). Absence skupiny „H1“ a přítomnost skupin „OST“ a „H2“ vylučuje, že by mohlo jít o soubor starší než kostelní stavby. Spíše je pravděpodobné, že pochází ze hřbitovního horizontu (kontextu 156).

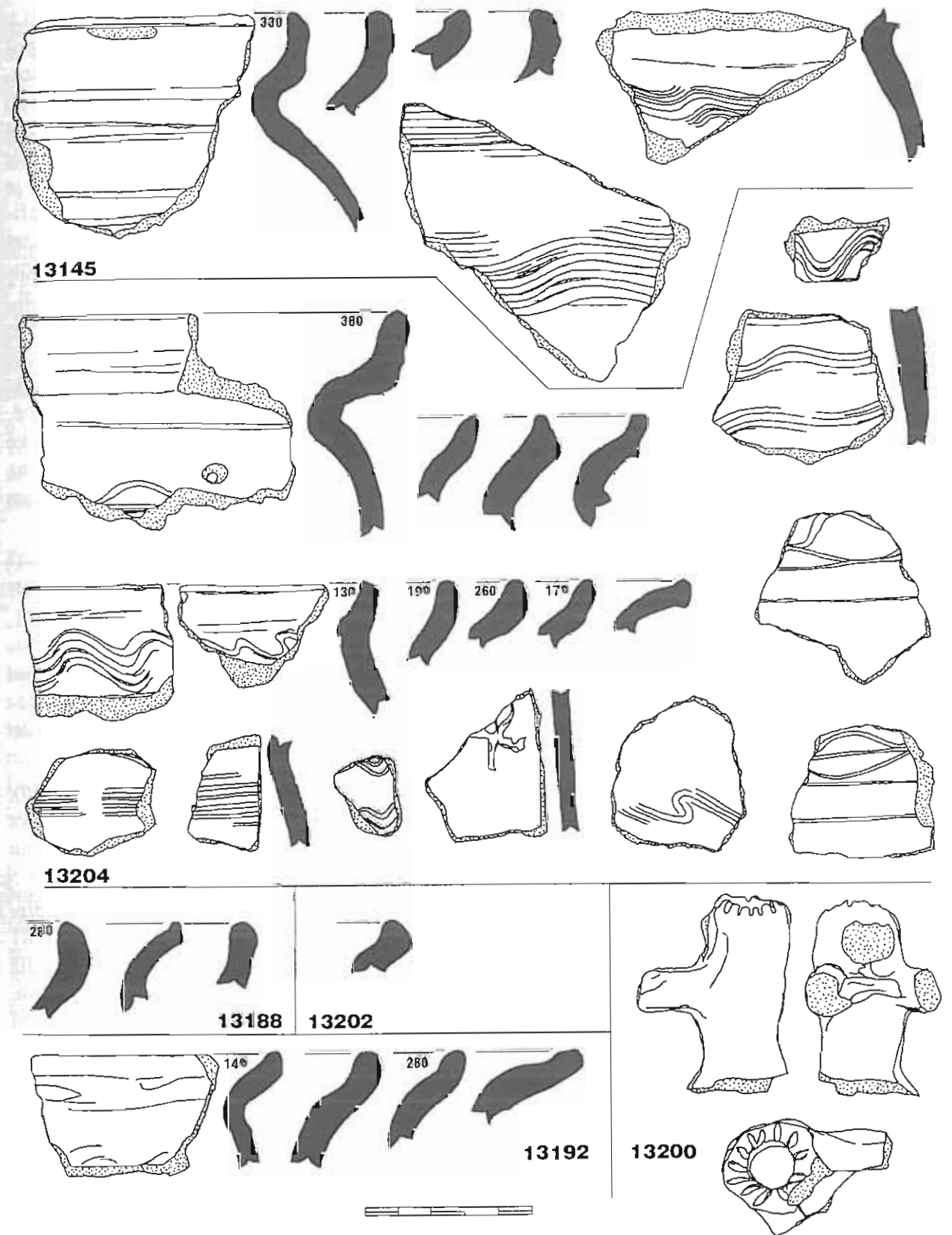
Poslední skupina nálezů, majících být starší než kostelní stavba pochází z jeho interiéru. V rozboru I. Borkovského ho reprezentuje keramika př. č. 13204 (1953, 182). I zde měla již při původním posuzování zneklidňovat přítomnost vápna. Soubor zahrnuje 70 zlomků keramiky, z toho 11 okrajů (po slepení 10), z nichž I. Borkovský použil pro svůj rozbor jenom tři. Podle popisu nálezných okolností v konfrontaci se revizí z roku 1995 pochází ze základového vkopu pro mladší kostel (kontexty 133 a 135, možná také 134; obr. 2/16). Mezi zastoupenými keramickými technologickými skupinami převažuje skupina „kalichovitá“ (39 zlomků, z toho 6 okrajů). Dále

⁴⁵ 13188 – ... část sever. průjezdu, apside kostelíka P. Marie. V sondě, již pod spodkem základu starší apsidy je 10 cm silná vrstva hnědého jílu (navežený). Na něm stojí základy. Pod jílem je černá vrstva a v ní střepy. Nalezen střep okraje a jiné střepy. Je to rostlý terén, do něhož byla vyhloubena hrobová jáma, v ní černá hlina a v hlině střepy. 27. LX. 1950.

13202 – ... část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střepy z pruhu černého humusu, který zůstal zachován u základu severní stěny kostela u severozápad. rohu, uvnitř kostela, mezi líci základ. zdi rudolfské (která tento roh poškodila) a základovou líci kostela. Terén od předzákladu dolů do hloubky. 11. VI. 1952.

⁴⁶ O tom, že nebudou starší než kostelní stavby svědčí i to, že obě přírůstková čísla zahrnují také lidské kosti, pokud nepřipustíme pohřbívání předcházející postavení kostela. Přítomnost lidských kostí by spíše svědčila pro původ ve vrstvách/kontextech 136 a 144.

⁴⁷ Za velmi závažnou skutečnost je nutné považovat také zjištění, že I. Borkovský publikoval pouze výběr z keramiky v rámci jednotlivých souborů, při čemž tuto skutečnost neuvedl. V dochované části keramických nálezů se podařilo jím vybrané zlomky bez problémů identifikovat (I. Borkovský je také nechal zvlášť označit), ale klíč k poměrně užkému a nerepresentativnímu výběru zůstává nejasný.

Obr. 2/50: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13145, 13188, 13192, 13200, 13202, 13204. Obr. 2/50 až 2/53 kreslil J. Frolík a Š. Dančo. Abb. 2/50: Prager Burg, Marienkirche. Keramik. Eing.-Nr. 13145, 13188, 13192, 13200, 13202, 13204.

jsou zastoupeny skupiny „JK“ (23 zlomků, z toho po slepení 4 okraje), „J“ (4 zl.) a „H1“ (2 zl.). 1 keramický zlomek je pravěký (tedy nesporné reziduum) a jeden redukčně vypálený, pravděpodobně intruze, vysvětlitelná skutečností, že ve východní části kostela narušil raně středověké situace mladší sklípek. Celkově vede převaha skupiny „kalichovitá“ a přítomnost kalichovitých okrajů starší profilace blízké nepravým okružím k datování až do 10. století. Soubor př. č. 13204 tedy není starší než starší fáze kostela, jak předpokládal I. Borkovský, ale datuje stavbu kostela mladšího, a to nejdříve do průběhu 10. století nebo později. Stopou aktivity starší než kostel je přítomnost pravěkého (blíže však neurčitelného) zlomku a možná (ale nikoliv nevyhnutelně) i přítomnost dvou zlomků skupiny „H1“. Ze vkopu pro postavení mladšího kostela musí pocházet soubor př. č. 13202 (patrně z některého z kontextů 113 až 115, *obr. 2/13*). Jedná se o malou skupinu zlomků o počtu 8 kusů s pestrým zastoupením jednotlivých skupin („kalichovitá“ – 3 zl., v tom 1 okraj; „J“ – 2 zl.; „JK“ – 1 zl.; „H1“ – 1 zl., pravěk – 1 zl.). Soubor je zastoupením jednotlivých skupin blízký souboru př. č. 13204 a lze ho datovat stejně.

Mezi keramiku starší než postavení kostela zařadil I. Borkovský také netypický fragment nádob s výlevkou se zářezy na okraji a dvěma odlomenými výčnělky, jakoby nožičkami (př. č. 13200). Fragment můžeme řadit ke skupině „kalichovitá“, z čehož vyplývá i jeho chronologické zařazení (10.–11. století). Dobu, kdy se dostal do země, však určuje skutečnost, že byla nalezena ve vrstvě překrývající tzv. starší apsidu a pod spáleništem, které vzniklo v souvislosti se zánikem kostela.⁴⁸

Náš rozbor doložil, že překvapivě ani jeden soubor označený I. Borkovským jako starší než kostelní stavby nemůže z této doby pocházet. Část je jich ze vkopu pro mladší kostel a část z vrstev narušených pohřbíváním kolem kostela.

Výzkum v roce 1995 a 1997 přinesl dva nálezy, které mohou z této periody pocházet. Z půdního horizontu (kontextu 118; řez F, *obr. 2/18*) mezi tzv. tumbou a východním základem apsidy byl získán drobný keramický zlomek (o váze pouhých 2 gramů, př. č. PHSZK 28) s výhradou náležející ke skupině „kalichovitá“. Pro přesné posouzení je tento zlomek příliš malý a na uvedené místo se mohl dostat i při stavbě mladšího kostela.

Druhý soubor pochází ze dna výkopu pro postavení tzv. starší apsidy (kontext 165, *obr. 2/20*). Čítá pouhé dva zlomky (př. č. PHSZK 32), z nichž jeden, zdobený hřebenovou linií, náleží ke skupině „J“ a druhý ke skupině „JK“ (*obr. 2/61*). Datování takto malého souboru je jen s obtížemi definitivní, ale mohl by náležet již konci 9. století.

Další skupinou nálezů, rozebíranou I. Borkovským, je keramika, jím vztažená k terénům, náležejícím ke staršímu kostelu (1953, 184). Zahrnuje celkem 4 celky (př. č. 13155, 13171, 13181 a 13192; *obr. 2/60, 2/51*),⁴⁹ ale dva z nich nebyly v depozitáři nalezeny (př. č. 13255 a 13171). Již sám záznam v přírůstkové knize nálezů vzbuzuje pochybnost, zda skutečně náleží k terénům, spojeným s existencí staršího kostela (v rámci př. č. 13181 se zmiňuje „spálená hlína“). Revizní výzkum v roce 1995 ukázal, že starší terény kolem severovýchodního nároží kostela byly poniče-

⁴⁸ „13200 – ... část severně průjezdu, kostel P. Marie, stará apside. Výlevka nalezená u základu staré apsidy v černé navážce pod ušlapaným povrchem. 22. IX. 1950.“

⁴⁹ „13155 – ... část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střeby a kosti nalezené u severní stěny kostela, u základu západ. rohu (u stěny základu) vespod pod terénem k mladší apsidě. 19. X. 1950.“

„13171 – ... část sever. průjezdu, terén současný se starší apsidou. Střeby, lidské kosti, bílý pískovec, nalezené u terénu staré apsidy a lodě u koster a nárožní desky základu, pod terénem mladší apsidy. 19. X. 1950.“

„13181 – ... část sever. průjezdu, apside kostelíka P. Marie. Uhlíky, střeby, malta, spálená hlína a kosti nalezeny u venkovní stěny starší apsidy u odsazení (vítězný oblouk). Nalezeny níže řádkové zdi. 20. IX. 1950.“

„13192 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střeby z terénu ke starší apsidě nad druhou kostrou. Lidské kosti. 3. VI. 1950 (patrně omyl, správně zřejmě 1951).“

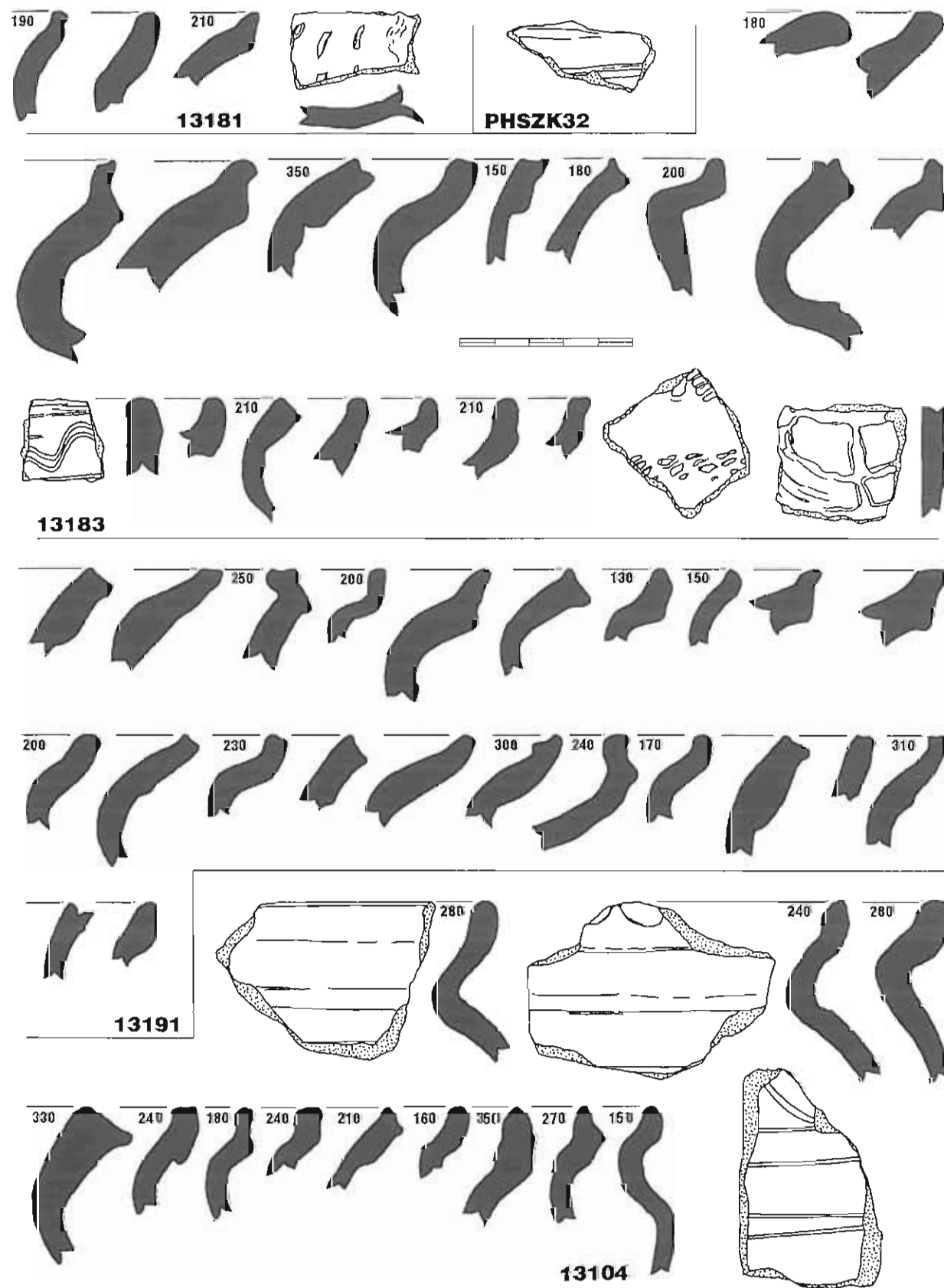
ny a homogenizovány intenzivním pohřbíváním (kontext 156). Do této kategorie spadají př. č. 13171 a 13181. Podle fotografie (*Borkovský 1953*, 183, obr. 26/11, 12) a kresby (*Borkovský 1953*, obr. 27/11, 12) náleží dva zlomky př. č. 13155 k archaicky profilovaným kalichovitým okrajům a patrně tedy i technologické skupině „kalichovitá“. Z př. č. 13171 analyzoval I. Borkovský jen dva zlomky (1953, 185, obr. 27/13, 14; 186, obr. 28/13, 14), z nichž jeden zřejmě také náleží ke kalichovitým okrajům, druhý je patrně mladší – typologicky se jedná o okraj malý vzhůru vytažený – ale posouzení podle fotografie není spolehlivé.

Snadnější je naše pozice u souboru př. č. 13181, který se dochoval v počtu 20 zlomků, mezi nimiž jsou i dva popsány a datovány I. Borkovským (1953, 183, obr. 26/9, 10; 185, obr. 27/9, 10). Technologicky se jedná o pestrý soubor, jehož největší část zahrnuje skupinu „kalichovitá“ (8 zl., zahrnuje 1 okraj),⁵⁰ dále je přítomna skupina „tuha“ (3 zl.), „JK“ (1 zl.), „TM“ (1 zl.), „HK“ (1 okrajový zl.; *Borkovský 1953*, 183, obr. 26/9; 185, obr. 27/9) a „OST“ (1 okrajový zl.; *Borkovský 1953*, 185, obr. 26/10). 4 zlomky nelze blíže klasifikovat a 1 je pravěký. Velmi heterogenní zastoupení charakter souboru a přítomnost skupiny „HK“ vede k datování do 12. století; skupinu „TM“ řadíme také do 12. století, a to nikoliv do jeho nejstarší části, s možným přesahem do století 13. Zlomek skupiny „OST“ také nevyklučuje zařazení až do století třináctého. Soubor tedy nemůže souviset se starší fází kostelní stavby, přítomnost přepálených střepeň spíše souvisí až se zánikem stavby. Potvrzuje se obava, že soubor spíše pochází ze hřbitovní vrstvy (kontext 156).

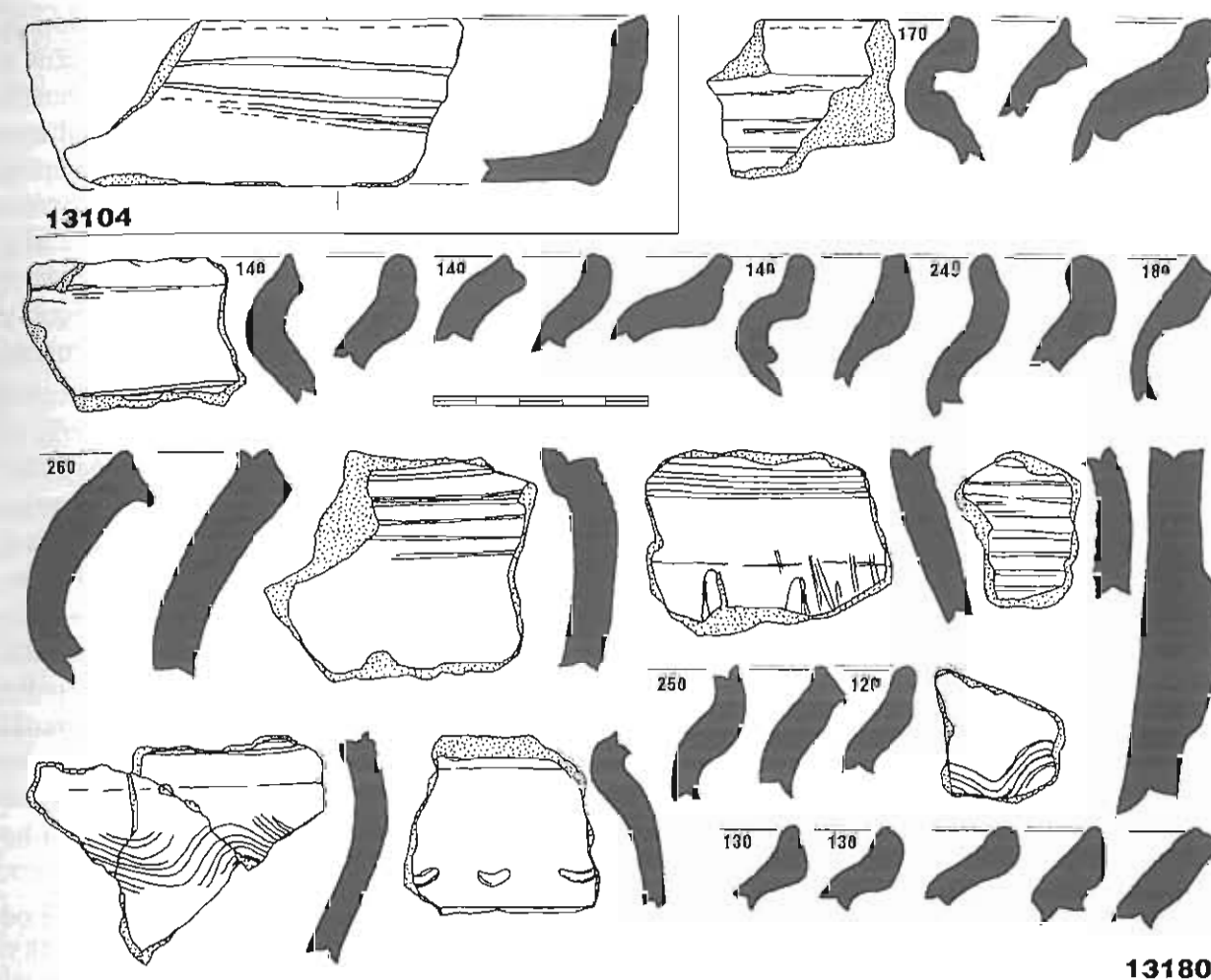
Celek př. č. 13192 zahrnuje celkem 30 jedinců, z nichž I. Borkovský publikoval pouze 1 okraj (1953, 183, obr. 26/8; 185, obr. 27/8). Největší zastoupení připadá skupině „kalichovitá“ (12 zl., 1 okraj), následuje skupina „JK“ (6 zl., v tom 2 okraje), dále skupina „zduřelá“ (5 zl.), skupina „H2“ (4 zl.), skupina „OST“ (2 zl.). Pořadí uzavírá skupina „HK“ (1 okrajový zlomek, analyzovaný I. Borkovským). Přítomnost skupiny „HK“ a „OST“ znamená datování do pokročilého 12. století, ne-li do počátku století následujícího. Blíží se tedy svým zařazením souboru př. č. 13181, i když obsahuje větší podíl starší keramiky 10. a 11. století (skupiny „kalichovitá“ a „JK“). Chybí také přepálená keramika. Ani zde nepochybíme, když budeme spojovat tento soubor spíše s homogenizovanou hřbitovní vrstvou (kontext 156), čemuž nasvědčuje i text v přírůstkové knize. Další situací, z níž byl publikován výběr keramického materiálu, je „černá navážka“ na povrchu tzv. starší apsidy (*Borkovský 1953*, 184–186, 187, obr. 27/15–19; obr. 28/15–19). Je zřejmé, že vrstva uložená na zdivu tzv. starší apsidy by neměla být narušena mladším pohřbíváním. Podle popisu I. Borkovského však zasahovala i mimo zdi apsidy a překrývala minimálně jeden hrob. Není tedy jistoty, zda nemůže být kontaminována pohřebními aktivitami. Soubor př. č. 13183⁵¹ (*obr. 2/61*) obsahuje mj. lidské kosti, takže určitě s pohřebními aktivitami nějakým způsobem souvisí. Sestává ze 133 keramických zlomků, zahrnujících téměř všechny technologické skupiny. Nejpočetněji je zastoupena skupina „kalichovitá“ (63 zl., z toho 8 okrajových, ve výběru I. Borkovského č. 16 a 17 na obr. 27 a 28). Ostatní skupiny následují v pořadí: „JK“ (18 zl., v tom 1 okraj), „HK“ (14 zl., v tom 3 okraje, „zduřelá“ (13 zl., v tom 2 okraje, č. 18 a 19 na obr. 27 a 28 podle I. Borkovského 1953), „H2“ (11 zl., v tom 4 okrajové, č. 15 na obr. 27 a 28 podle *Borkovského 1953*), „tuha“ (10 zl. z rozměrných zásobnic), „TM“ (1 okrajový zlomek), „H1“ (1 zl.), „J“ (1 zl.). Jeden zlomek je neposuzovatelný. Tento výčet naznačuje, že soubor lze datovat do 12. století, přítomnost zlomku „TM“ z charakteristické misky ho řadí spíše do pokročilejší části tohoto

⁵⁰ Ve vyobrazeních v publikaci (*Borkovský 1953*, 183, obr. 26; 185, obr. 27) a došlo k chybě – zlomek č. 10 na obr. 26 má ve skutečnosti kalichovitou profilaci, jemu přiřazená profilace na obr. 27/10 náleží jinému okraji, který však není v textu zmíněn.

⁵¹ „13183 – ... část severně průjezdu, těsně u apsidy kostel. P. Marie, venkovní východní stěna. Střeby z černého terénu na starší apsidě. Terén k apsidě mladší, po němž se chodilo. Malta, lidské kosti. 20.–22. IX. 1950.“

Obr. 2/51: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13104, 13181, 13183, 13191, PHSZK32.
 Abb. 2/51: Prager Burg, Marienkirche. Keramik. Eing.-Nr. 13104, 13181, 13183, 13191, PHSZK32.

Obr. 2/52: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13104, 13180.
 Abb. 2/52: Prager Burg, Marienkirche. Keramik. Eing.-Nr. 13104, 13180.

století nebo až do starší části 13. století. Vrstva se uložila v době existence mladší apsidy a tvořila povrch terénu až do požáru kostela, proto je zřejmě také část zlomků (6 ks) přepálena.

Značná část materiálu se váže k době existence mladšího kostela a k požáru, který byl příčinou jeho zániku. I. Borkovský analyzoval celkem 5 souborů (př. č. 13104, 13106, 13178, 13180 a 13191 – obr. 2/53–2/61)⁵², z nichž dnes chybí př. č. 13178, kterému náleží 4 zobrazené zlomky (Borkovský 1953, 185, obr. 27/20–23; 186, obr. 28/20–23). Podle toho můžeme dva zlomky (20 a 22) přiřadit

⁵² „13104 – ... část sever. průjezdu, sonda č. 1 (spojena později s č. 3) proti vratům. Střeby, lidské kosti a spál. opuka s povrchu černého terénu pod vrstvou břídlu (silné 100–140 cm). 4. VIII. 1950.“

„13106 – ... část severně průjezdu, sonda č. 3 proti velkým vratům. Střeby, kosti, kousek opuky s otiskem z černé vrstvy oddělené od navežené břídlu, která je na jejím povrchu v sondě č. 3 (spojena později se sondou č. 1) proti velkým vratům, východně od Přemyslova příkopu. Až do hloubky 3 m. VII. – 27. IX. 1950.“

„13178 – ... část sever. průjezdu, kostelík P. Marie. Střeby z povrchu koster severně apsidy pod červenou spálenou sstutí pocházející z požáru kostela. Kosti. 19. IX. 1950.“

„13180 – ... část severně průjezdu, kostelík P. Marie, sonda 1, 2. Střeby nalezené pod spálenou vrstvou kamene u apsidy kostelíka nad kostrami. 1. IX. 1950.“

„13191 – ... část severně průjezdu, kostel P. Marie. Střeby z terénu k mladší apsidě. 30. VI. 1950 (patrně má být 1951).“

ke kalichovitým okrajům, zlomek č. 21 k okrajům (nejspíše klasicky) zduřelým. Okrajový zlomek č. 23 je evidentní mladší intruzí, podle fotografie se jedná o zlomek zdobený radélkem, běžným v 15. století. Soubor př. č. 13191 byl v analýze *I. Borkovského* posuzován společně s předchozím celkem (fakticky jen jediný okrajový zlomek; 1953, 185, obr. 27/43; 188, obr. 30/43). Pod toto přírůstkové číslo bylo zapsáno celkem 125 zlomků keramiky velmi pestrého složení – skupina „JK“ (32 zl., v tom 5 okrajových), „kalichovitá“ (30 zl., v tom 3 okrajové), „HK“ (24 zl., z toho 5 okrajových), „zduřelá“ (16 zl.), „H2“ (14 zl., v tom 4 okrajové), „tuha“ (4 zl.), „OST“ (2 zl.), „S/T“ (1 okrajový zlomek), „ČMD“ (1 okrajový zlomek). Jeden okrajový zlomek s ovalným okrajem redukčního výpalu je intruzí a se zbytkem souboru nemá patrně nic společného. Soubor je velmi heterogenní, opět vysvětlitelný jako důsledek intenzivního pohřbívání. Jeho nejmladší prvky (mimo zmíněnou intruzi) můžeme zařadit do 13. století (skupiny „ČMD“ a „S/T“), ač jsou zastoupeny pouze ojedinělými zlomky.

Také ze souboru 13180 byl v publikaci zpřístupněn jen omezený výběr (*Borkovský* 1953, 185, obr. 27/24–29; 186, obr. 28/24–25; 187, obr. 27–29). Celkově toto př. č. zahrnuje 239 keramických zlomků. Zahrnuje pestrou škálu keramických skupin („kalichovitá“ – 71 zl., v tom 10 okrajů; „tuha“ – 43 zl., z toho 1 okraj; „JK“ – 35 zl., v tom 5 okrajů; „HK“ – 27 zl., v tom 3 okraje; „zduřelá“ – 19 zl., z toho 2 okraje; „OST“ – 14 zl., „H2“ – 11 zl., v tom 3 okrajové; „ČMD“ – 3 zl., „H1“ – 2 zl.). Zjištěn byl také 1 zlomek pravěký a jeden zlomek zvláštní keramické skupiny s leštěným povrchem, připomínajícím pravěkou úpravu. 10 zlomků je neurčitelných. Dva zlomky (jeden glazovaný a jeden se skvrnkou glazury) hodnotíme jako mladší intruzi. Přítomnost světlé keramiky („ČMD“) a zlomku s „pravěkou úpravou“ povrchu vede k datování do pokročilejšího 13. století (2. třetina?). Celek př. č. 13180 je obdobně jako předchozí soubory heterogenní a nejspíše důsledkem pohřebních aktivit v okolí kostela. Skutečnost, že je část střepů (42 ks) přepálena ho řadí do blízkosti požáru, jímž se končí existence kostela.

Soubory př. č. 13104 a 13106 nás informují o stáří jinak málo poznaných zvrstvení severně od kostela P. Marie. Př. č. 13104 (z něhož byly zpřístupněny jen 4 zlomky – *Borkovský* 1953, 185, obr. 27/32–35; 187, obr. 29/32–35) čítá 46 zlomků s pestrým technologickým zastoupením („kalichovitá“ – 26 zl., v tom 7 okrajů; „zduřelá“ – 5 zl., v tom 3 okraje; „JK“ – 4 zl.; „OST“ – 3 zl.; „H2“ – 2 zl.; „tuha“ – 2 zl., z toho 1 okraj; „HK“ – 2 zl., z toho 1 okraj; „H1“ – 1 okrajový zlomek). Soubor př. č. 13106 je větší (75 zl.), ač jsou publikačně zpřístupněny jen dva zlomky (*Borkovský* 1953, 185, obr. 27/36–37; s. 187, obr. 29/36–37). Jeho složení je obdobné jako u př. č. 13104 („kalichovitá“ – 31 zl., v tom 3 okraje; „zduřelá“ – 9 zl., v 2 okraje; „OST“ – 8 zl., z toho 3 okraje; „JK“ – 6 zl.; „H2“ – 5 zl., v tom 1 okraj; „tuha“ – 5 zl., v tom 1 okraj; „TM“ – 4 zl., z toho 1 okraj; „HK“ – 4 zl. včetně 1 okraje; „H1“ – 1 zl.; „J“ – 1 zl.). 1 glazovaný okrajový zlomek, datovatelný do 16. století je snad intruzí. Oba soubory zahrnují keramiku 11. a 12. století, snad s malou příměsí keramiky starší (skupina „H1“). Původ obou celků je však obtížně stanovitelný, protože o stratifikaci terénu severně od kostela za doloženým třímetrovým pruhem pohřbů je jen málo informací. Pokud by sem pohřby pokračovaly (jak naznačuje zmínka o lidských kostech v rámci př. č. 13104), jednalo by se opět nejspíše o hřbitovní horizont.

Naši pozornost zaměříme ještě na dvě části nálezové situace. *I. Borkovský* se zabývá nálezy z tzv. tumbly v kostele (1953, 185, 188–190, obr. 27/40–41, obr. 30/40–41). Nálezy, které mohou být z interiéru kostela chronologicky citlivé, zahrnují př. č. 13205, 13219, 13220, 13224, 13234, 13235, 13251, 13252 a 13253.⁵³ Byly získány ze dvou odlišných situací, soubory př. č. 13219 a 13220,

⁵³ „13205 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepy nalezené ve žlutce, která ležela a šla přes odbouranou západ. stěnu starší hrobky pod dlaždicí č. 35, těsně na zdi (na povrchu) pod druhou dlažbou. 13. IX. 1951.“

„13219 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepy byly nalezeny v sypké písčité navážce pod druhou (mazanicovou) dlažbou (upěchovaná žlutka, těsně po levé (severní) straně oltáře). 13. IX. 1950.“

13224 pocházejí z vrstev/kontextů v sousedství oltáře. Zbylá př. č. 13205, 13234, 13235, 13251 až 13253 byla nalezena v souvislosti v výzkumem v tzv. tumbě a mladší hrobce. Pro revizní posouzení nebyla k dispozici př. č. 13224, 13234 a 13235, poslední dvě lze studovat podle fotografie.

Početně malý soubor byl získán z kontextu 163 v sousedství staršího oltáře (př. č. 13219 a 13220; obr. 2/53). Celkem zahrnuje pouhých 5 zlomků keramiky a kostěné šídlo. Dva zlomky náleží technologické skupině „kalichovitá“, 2 zl. skupině „HK“ a 1 zl. skupině „H2“. Přítomnost skupin „HK“ a „H2“ by vedla k datování tohoto kontextu spíše do 12. století, i když u obou skupin je možný výskyt již v pokročilém století jedenáctém.

Nálezy z tzv. tumbly byly již zčásti důkladně analyzovány. Týká se to zejména stříbrných šperků (dvou stříbrných hrozníčkovitých náušnic a jedné záušnice s očkem – obr. 2/46), nalezených u lebky kněžny neznámého jména, manželky knížete Spytihněva I. Rozbor dospěl k datování do by před rokem 918 (*Smetánka – Vlček – Eisler* 1983, zejména 72; starší rozbor *Borkovský* 1953, 180–181), na kterém ani novější nálezy a poznatky nic nezměnily. Ostatní předměty byly nalezeny ve vrstvách z doby, kdy byla hrobka zavezena a později překryta mladšími podlahami. Stratigraficky nejstarší byly nalezeny v prvotní zavážce (podle výzkumu z r. 1995 kontext 112 = 131, podle označení *Borkovského* 1953, 165, obr. 20 – vrstva č. 8). Jde o celek tvořený dvěma drobnými střepy skupiny „JK“ (př. č. 13205), kterou datujeme do 10. století. Zbylé nálezy jsou jen jednotlivosti. Chronologicky výraznější je zlomek př. č. 13234, který můžeme i podle kresby a fotografie přiřadit ke starší variantě kalichovitě profilovaných okrajů a datovat do 10. či staršího 11. století. Byl získán z vrstvy č. 10 na obr. 20 (*Borkovský* 1953, 165). Druhý okrajový zlomek (př. č. 13235) není natolik výrazný, aby bylo jeho určení podle kresby či fotografie bez problémů možné, podle popisu není ani zřejmé, zda byl získán ve vrstvě č. 9 nebo 12 na citovaném obr. 20 v práci *I. Borkovského* (1953, 165). Na rozhraní vrstev 10 a 12 na témže obrázku byl nalezen bronzový pozlacený plíšek se dvěma nýtky a řadou drobných punců, lemujících okraj (př. č. 13252; obr. 2/48a; *Borkovský* 1953, 179, obr. 25/25). Jedná se o zlomek většího předmětu, jehož účel není zcela zřejmý (kování jakéhosi předmětu?). Chronologické zařazení je z jedné strany dáno druhotnou pozicí v zásypu (i když se sem mohl dostat jako předmět staršího původu). Určitým vodítkem může být také užití drobných punců, které je blízké podobným motivům na stříbrných kaptorgách 10. století. Právě pozlacení řadí tento zlomek do blízkosti luxusního šperku. Velmi blízkou analogii představují cinové zlomky pocházející z výzkumů na hradišti v Libici nad Cidlinou, považované za zbytek relikviáře a zlomky kování snad z knižních vazeb z postříbřeného bronzu a datované do 10. století (*Turek* 1966–68, 94, 96).

„13220 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Kostěný nástroj, kosti a střep, nalezené pod druhou upěchovanou dlažbou v písčité navážce, pod ní. Druhá dlažba k dnešnímu oltáři. 13. IX. 1950.“

„13224 – ... část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepy a kančí zub nalezené ve žluté podložce pod nejmladší dlažbou vlevo (severně) oltáře. Žlutka na povrchu druhé mazanicové dlažby. 14. IX. 1950.“

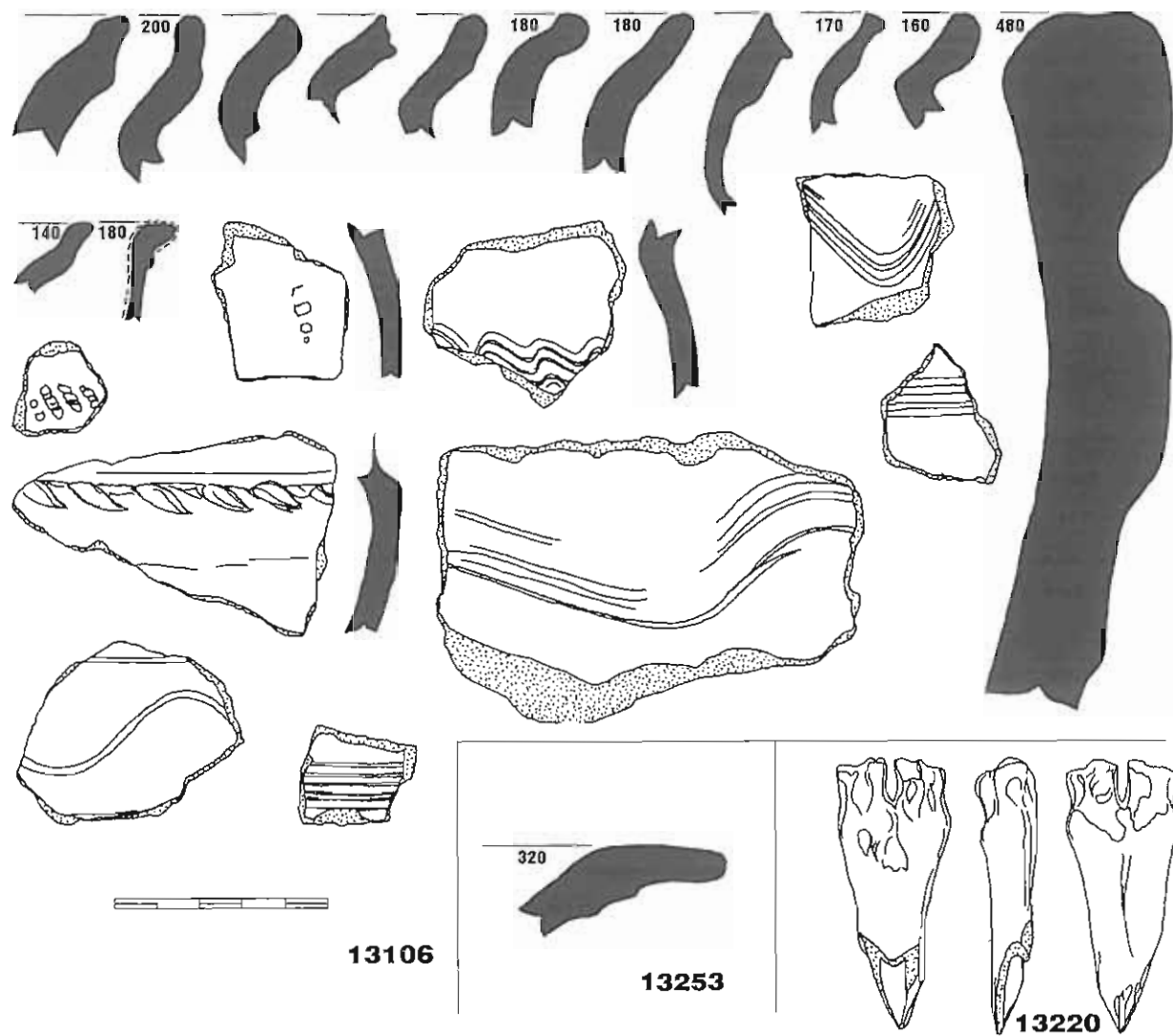
„13234 – ... část severně průjezdu, mladší hrobka v kostele P. Marie. Střep (slepený ze 2 kusů) nalezený v mladší hrobce ve žluté vrchní navážce (náplavu) těsně nad povrchem černé vrstvy. 15. IX. 1950.“

„13235 – ... část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Střepy nalezené v černé navážce uvnitř hrobky, zvířecí kosti. (Důležité pro datování). 9. IX. 1950.“

„13251 – ... část sever. průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Při rozebírání koster v hrobce byla nalezena pod levým spánkem vrchní kostry (mladší pohřeb) jedna celá ženská stříbrná hrozníč. náušnice. Při probírání hlíny byly nalezeny zlomky druhé náušnice, granulované, hrozníčkovité, stříbrné. Máková granulace druhé náušnice se ve vědě rozpadla. V hlíně u těžce lebky byla ještě nalezena stříbrná záušnice s očkem. 1. XII. 1950.“

„13252 – ... část severně průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Bronzový plíšek se stříbrnými nýtky, nalezen v hrobce vedle 3. lebky, na spodku vrchní žlutky a povrchu černé vrstvy, na které leží 3. lebka. 14. IX. 1950.“

„13253 – ... část sever. průjezdu, hrobka v kostele P. Marie. Kostičky z obou koster, které nechali antropologové. V krabičce uhliky a červená hruška. 1–4. XII. 1950.“

Obr. 2/53: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 12253, 13106, 13220 (kost).
Abb. 2/53: Prager Burg, Marienkirche. Keramik. Eing.-Nr. 12253, 13106, 13220 (Knochen).

Jako určitou kuriozitu uvedme ještě okrajový zlomek př. č. 13253 (obr. 2/63), který byl nalezen v černém zasypu, v němž ležely kosterní pozůstatky. Zlomek lze určit jako okraj nádoby kultury knovízské či štitarské a je to jediný výraznější pravěký zlomek z celého nálezového souboru. Nelze pochybovat o tom, že se do hrobky dostal druhotně.

I když není prvotním cílem tohoto pojednání zabývat se sídlištní situací jižně od kostela za objevenou cestou, přesto se zmíníme alespoň o jednom nález. Je jím nádoba objevená ve „vrstvě popela“ právě v těchto místech (př. č. 13098 – obr. 2/49).⁵⁴ Zcela nepochybně se jedná rozměrný bezuchý hrnec vyrobený technologií „zduřelá“ a profilací okraje, odpovídající této skupině. Její datování, a spolu s ní i celé sídlištní situace se tak posouvá až do 12., ne-li až na počátek 13. sto-

⁵⁴ „13098 – ... část jižně průjezdu. Střepey nalezené vespod první části černé vrstvy nad druhou černou sytou vrstvou (vrstva popela), tj. horní černá vrstva se dělí na dvě vrstvy oddělené opukou. Pocházejí ze spodní. 22. VI. 1950.“

letí. Toto zjištění zpochybňuje datování jiného zde nalezeného předmětu, tzv. „sceatty“ (př. č. 13089)⁵⁵ do doby před 1. polovinou 10. století (Radoměský 1951, zejména 41).⁵⁶

Poslední skupinou předmětů, kterými se budeme zabývat jsou nálezy hrobového charakteru z pohřebiště kolem kostela, zahrnující záušnice (př. č. 12165, 12195, 13093, 13116, 13118, 13121, 13128, 13131, 13138, 13139; obr. 2/47), skleněný korálek (př. č. 12166; obr. 2/48c), olověný korálek (?; př. č. 13131; obr. 2/47), skleněné kroužky (př. č. 12195, 13132; obr. 2/48b, d), bronzová soška Ukřížovaného (př. č. 13136; obr. 2/46) a nádoba (př. č. 13277; obr. 2/49).⁵⁷

⁵⁵ „13089 – ... část jižně průjezdu, jižně sondy č. 3. Střepey, kosti a denárek (falsum) byly nalezeny pohromadě v černé vrstvě jižně sondy č. 3 (u západ. stěny křídla) nad spálenou vrstvou popela a pod druhou vrstvou břídlů. (Vrstva černá, hutná, bez opuky, silná 20 cm, pod černou vrstvou s opukou, ve které byl nalezen denár (falsum). VI. 1950.“

Soubor obsahuje 435 zl. keramiky mezi nimiž jsou hojně zastoupeny skupiny „zduřelá“, „H2“, „OST“ a „tuha“, vyskytne se i tzv. technická miska. Datování by se tedy nelišilo od datování nádoby př. č. 13098.

⁵⁶ Předmět je v současné době podrobován novému zkoumání, nicméně původní interpretace je v širších souvislostech málo pravděpodobná (datování před 1. polovinou 10. století směřuje do století 9. a lze si jen obtížně představit, proč by tehdy byla napodobována v našem prostředí mince).

„Nevykazuje charakteristické rysy známých platidel ...“ (podle posudku dr. P. Vorla z 24.1.1997)

⁵⁷ „12165 – nalezené v horním románském terenu při odkryvání koster č. 3 a 4, v průjezdu z IV. na II. nád. / Tři záušnice bronzové + 1 záuš. rozvinutá. 10. X. (1930).“

„12166 – nalezený v středním románském terenu při odkryvání kostry č. 8, ve vých. konci štoly z IV. na II. nád. v průjezdu. – (střední rom. teren u vých. konci štoly je teren horní, pod ním spodní teren rom.) – Modrý skleněný korálek. 11. X. (1930).“

„12195 – nalezené v blatovitým, černým román. terenu, starsím – spodním pod terénem koster ve vých. konci průjezdu. – 4 esovité záušnice a půl zeleného, skleněného prstenu (?). 16. X. (1930).“

„13093 – ... část jižně průjezdu, u východ. konce jižní zdi průjezdu. 2 esovité záušnice, olověné, byly nalezeny volně v navážce v úzké sondě S-J východně kostry, na svahu ke kostře, v hloubce 15 cm. 20. LX. 1950, 11. IV. 1951.“

„13116 – ... část severně průjezdu, v terénu zdi tereziánské chodby sev. kostela. Esovitá bronz. záušnice nalezená ve zbourané chodbě, nad bouračkou u román. zdi (východně) v černé navážce. 30. VI. 1950.“

„13118 – ... jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. 3 bronzové esovité (z nichž jedna bez závitů a deformována, druhá deformována) byly nalezeny u lebky č. 3 prokopané kostrou č. 2. 7. VII. 1950.“

„13121 – ... jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří, sonda u východ. stěny křídla. 3 záušnice volně ležící v černém terénu pod horní vrstvou koster. Zlomky shnilého dřeva z rakve. Polovina hliněného korálu. VIII. 1950.“

„13128 – ... severně průjezdu na IV. ze II. nádvoří, těsně u průjezdu, hřbitov východ. apsidy kost. P. Marie. Černá vrstva, v níž jsou kostry. Bronzová záušnice (poškozená, jen asi polovina) nalezená ve vrstvě 10 cm od povrchu černé, kde se objevují nové kostry. terén hřbitova ke kostelu P. Marie. Bronzová kulatá tyčinka, želez. hřebík. 13. IX. 1950.“

„13131 – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 3 velké esovité bronzové záušnice nalezené u kostry ženy po obou stranách lebky domnělé ženy obložené opukovými kameny. Kostra z 1. vrstvy těsně pod spálenou vrstvou. Olověný dvojkónický korálek, rýhovaný. 3.–10. X. 1950.“

„13132 – ... II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 2 skleněné kroužky (ve zlomcích) byly nalezeny v navážce vedle kostry ženy s velkými záušnicemi. 9. X. 1950.“

„13136 – ... část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Ukřížovaný (bronzový) nalezený ve vrchní vrstvě povrchu hřbitova mezi kostrou dětskou a kostrou ženy s velkými záušnicemi. 6. X. 1950.“

„13138 – II. nádvoří, část severně průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Esovitá, bronzová záušnice (závit ulomen) byla nalezena ve vrstvě prvních koster vedle pískovcové desky v černém materiálu, navážce pod spáleništěm, ojedinelé. 9. X. 1950.“

„13139 – II. nádvoří, část sever. průjezdu, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. 5 zlomků záušnic, bylo nalezeno u dětské kostry, orientované Z-V, ruce natažené podél těla, pod pískovcovou deskou pod východní zdi traktu. (Zlomky nalepeny na sklo – 1 celá, druhá necelá záušnice). Kosti dětské kostry. 13. X. 1950.“

„13277 – II. nádvoří, hřbitov východ. apsidy kostela P. Marie. Nádoba nalezená pod pravým ramenem kostry se záušnicemi. V hloubce nebyla nádoba vidět. Objevila se, až když se odstranila kostra a odhrabala hlína. 6. X. 1950.“

Nověji byla podrobena rozboru pouze soška Ukřižovaného (*Kubková 1997*), zařazena na konec 10. století a spojena s jihoněmeckým prostředím.

Největší část nálezu tvoří záušnice (celkem 23 kusů),⁵⁸ z nichž jen menší část byla nalezena jako hrobový přídavek (př. č. 13118 – 3 kusy, v hrobě, z něhož zůstala jen lebka, podle kreseb pravděpodobně dospělého jedince; př. č. 13131 – 2 kusy a olovený korál, v době dospělé ženy;⁵⁹ př. č. 13139 – 2 kusy, dětský hrob). Zbylé byly objeveny volně ve hřbitovní vrstvě. Podrobná a ověřená chronologie záušnic je v současné době obtížným problémem (poslední shrnutí *Krumphanzlová 1974*, 49–54), zejména záušnice menšího průměru se mohou vyskytovat v rozpětí 10. až 13. století (ač se ve 13. století vyskytují spíše v sídlištních souvislostech). Ze souboru se vymykají také dvě olovené záušnice (př. č. 13093), které mohou mít vlastní vývoj a jejichž značná masivnost je dána materiálem, z něhož jsou vyrobeny. V nálezech nejsou příliš časté, podobně jako jim blízké záušnice cínové (*Dragoun 1988*, 410–411), v lépe posuzovatelných polských situacích jsou datovány do 10. až 12. století (*Krumphanzlová 1974*, 56). V případě ostatních záušnic se soustředíme pouze na časový interval, který vymezují. Vzhledem k průměru (v obou případech shodně 55 mm)⁶⁰ jsou nejmladší záušnice z hrobu ženy př. č. 13131, které je možné zařadit do 12. století (četné příklady *Nechvátal 1999*, 109–111, obr. 90–94). Toto datování potvrzuje také nález oloveného korálu (?) z téhož hrobu, pro který známe pouze jedinou analogii. Téměř identický předmět pochází ze sídlištního kontextu 12. a počátku 13. století (keramika s klasicky zduřelými okraji) byl nalezen při nepublikovaném záchranném výzkumu J. Frolíka v domě čp. 142/I („U Rotta“) na Malém náměstí na Starém Městě pražském.

Spodní časovou hranici klademe do 10. století, a to na základě bronzových záušnic malého průměru plátovaných stříbrem (16,5 x 18 mm, 19 x 17 mm, 19 x 17 mm, 19 x 18 mm; př. č. 12195; 17 x 17 mm – klička ulomena, př. č. 13121). Zvětšování průměru nastává u záušnic až v 11. století, podle starších pozorování R. Turka přesahují průměr 18 mm ve 2. polovině tohoto století (*Turek 1948*, srovnej též *Krumphanzlová 1974*, 52–53). Záušnice tak vymezují pro hrobové nálezy období 10. až 12. století. Spodní hranice je zvýrazněna ještě výskytem segmentové perly z modrého skla, kterou můžeme datovat také do 10. století. Z prostředí Pražského hradu je známe z pohřebiště v Jelení ulici (*Sláma 1977*, 98, obr. 24/15). K datování do 10. století dospěl také rozbor *D. Staššikové-Štukovské (1997)*. K záušnicím ještě doplníme, že v případě př. č. 13128 se nemusí o záušnice jednat, a to zejména v případě téměř rovné, 55 mm dlouhé bronzové tyčinky. Potvrzuje se také pozorování, že dětské záušnice (2 kusy, př. č. 13139) jsou vyrobeny z tenkého drátu (*Frolíková v tisku*).

Nálezem, kterému přiřkládáme hrobový původ je lahovitá nádoba (př. č. 13277), nalezená pod kostrou v hrobu s velkými záušnicemi. Vzhledem k poloze nebyla přídavkem do tohoto hrobu, ale musela pocházet z hrobu staršího.⁶¹ Radíme ji k technologické skupině „kalichovitá“ a nesouvislá, nepravidelná vlnice by ukazovala ke staršímu horizontu této skupiny, tj. do 10. století (i když s výhradou, že se jedná o lahovitou nádobu, k níž je minimum analogií).

⁵⁸ *I. Borkovský (1953, 179, obr. 25)* jich zobrazuje jen 22, chybí deformovaná záušnice zapsaná pod př. č. 12165. V současné době jsou pod př. č. 12165 zapsány 2 záušnice většího průměru, z nichž je jedna deformovaná. Zobrazeným záušnicím odpovídá soubor zapsaný také pod číslem př. č. 12165, ale odděleně. V našem rozboru jsme se přidrželi identifikace záušnic podle počtu a vyobrazení (tj. tento oddělený soubor př. č. 12165 považujeme za původní př. č. 12165; další př. č. 12165 patří k posuzovanému souboru nepatří).

⁵⁹ V rámci př. č. 13131 jsou dochovány 2 záušnice, zápis v přírůstkové knize zmiňuje 3 (omylem?).

⁶⁰ Záušnice jsou měřeny ve dvou na sebe kolmých průměrech, z nichž jeden je měřen přes kličku.

⁶¹ Hrobový původ předpokládáme proto, že nádoba je celá, slepená jen z malého počtu fragmentů. Je to jediný případ na celém pohřebišti.

Chronologickým ukazatelem je také výskyt hrobů, překrytých pískovcovými náhrobními deskami, a to nejméně ve dvou případech, situovaných v blízkosti apsidy kostela. V jednom hrobě byla pod deskou zjištěna dětská kostra se záušnicemi (př. č. 13139), v druhém nevíme, jaký pohřeb deska překrývala.⁶² Datovány bývají od 11. století až do století 14. (*Hamuliak 1978*), v našem případě se přikloníme k období staršímu (11. a 12. století).

I. Borkovský přiřadil k hrobovým nálezům také zlomky skleněných kroužků – prstýnků (př. č. 12195, 13132), jež jsou datovány obvykle do 11. až 14. století (*Černá 1981*). Pocházejí spíše ze sídlištních souvislostí, v nichž se nacházejí častěji.

2.4. REKONSTRUKCE NÁLEZOVÉ SITUACE A JEJÍ DATOVÁNÍ

Rozbor vybrané části nálezů, důležitých pro datování jednotlivých úseků nálezu, a jeho konfrontace se stratigrafickým vývojem dovoluje stanovit následující vývoj. Původní přírodní terén na místě pozdějšího kostela je možné rekonstruovat jen s určitými obtížemi, protože schází dostatečný počet bodů, zejména ve vzdálenějším okolí kostela. Nejnovější studie georeliéfu (*Frolík v tisku b*) ukazuje, že kostel stál na nepříliš výrazném výběžku terénu, situovaném na severním svahu skalního hřbetu/ostrohu.

Skalní podloží bylo pokryto půdním horizontem, který se v nepoškozené podobě (ale pravděpodobně snížený) dochoval jen v interiéru kostela. Vně kostela se vyskytují jen nepatrné fragmenty, a to ještě jen těsně u vnějšího líce obvodové zdi (především na západní straně – *obr. 2/25*), kde nebyly poškozeny mladšími aktivitami. Půdní horizont (kontext 118 v dokumentaci roku 1995) byl slabě zkulturněn sídlištními aktivitami, obsahoval uhliky a byl z něj získán i jeden drobný zlomek raně středověké keramiky. Je ovšem nutné poznamenat, že ani při výzkumu v letech 1950–52 ani v roce 1995 nebyl rozebírán. V mladších uloženinách se vyskytují v malé přiměsí (v okolí kostela celkem 13 kusů)⁶³ zlomky pravěké keramiky (nejvýraznější se dostal do mladší hrobky, podle něj pokládáme pravěké osídlení za knovízské). Pokud pocházejí z kontextu 118, což je nejpravděpodobnější předpoklad, jedná se o analogickou situaci, která byla v malém rozsahu zkoumána v nedalekém tzv. Severním výběžku (*Frolík 1997*, 77), kde byl v půdním horizontu objeven pravěký zlomek keramiky. V této souvislosti upozorníme na kontext 134 v řezu D ve východní části interiéru kostela. Již při popisu terénní situace bylo konstatováno, že jedním z možných výkladů je, že kontext je fragmentem zahloubeného objektu, který by mohl v naznačených souvislostech být i pravěký. Nesporný důkaz by mohl být získán jen jeho výzkumem.

Vzhledem k intenzivnímu pohřbívání kolem kostela je velmi obtížné zjistit, zda jeho konstrukci předcházelo nějaké starší raně středověké osídlení, tedy z doby před 882/884. Žádná intaktní situace, která by dovolila takové datování, zjištěna nebyla. V těsném sousedství kostela bylo vše poničeno intenzivním pohřbíváním a ve vzdálenějším okolí nebyla sondáž dovedena až na podloží. Jižně kostela pochází z vrstvy popsané jako ležící na podloží pouze jediný soubor (př. č. 13086).⁶⁴ Obsahuje však jen jediný nezdobený zlomek keramické třídy „H1“, který by mohl pocházet již z 9. století a dva nezdobené zlomky keramické skupiny „J“.⁶⁵ Severně kostela byl vý-

⁶² „Červená náhrobní pískovcová deska se dvěma otvory na povrchu, ležící u jižního konce starší apsidy, dlouhá 65 cm, jejíž jeden konec byl poškozen při stavbě východní zdi traktu v době tereziánské, byla neopatrností dělníka rozbita pneumatickým kladivem.“ (*Borkovský 1953*, 140).

⁶³ V rámci př. č. 13077 (1 zl.), 13112 (2 zl.), 13113 (3 zl.), 13124 (1 zl.), 13130 (1 zl.), 13141 (1 zl.), 13168 (2 zl.), 13198 (1 zl.), 13274 (1 zl.).

⁶⁴ „13086 – ... část jižně příjezdu, vých. stěna (asi 10 m) nad jižní stěnou tereziánského kanálu. Střepey z černé navážky 20 cm silné (na rostlém terénu). 7. V. 1951.“

⁶⁵ Soubor př. č. 13086 čítá celkem 98 zl. keramiky (keramická třída „kalichovitá“ – 79 zl., v tom 7 okrajů; „HK“ – 14 zl., z toho 4 okraje; „TM“ – 2 zl.; „J“ – 2 zl.; „H1“ – 1 zl.)

zkum doveden až na podloží jen ve dvou malých sondách, ovšem materiál z nich nebyl zapsán do přírůstkového seznamu. I. Borkovský uvádí, že zdejší terény zkoumány nebyly.⁶⁶

Další možnost skýtá obsah hřbitovní vrstvy, která by měla v případě, že narušila či zcela zničila starší sídlištní situace, obsahovat keramiku tohoto období. Ve třech případech se přímo zmiňuje, že soubor pochází z polohy nad podložím (př. č. 13120, 13141 a 13382), což ještě neznamená, že je zbytkem starší sídlištní situace. Ve dvou případech byly zapsány soubory, nacházející se pod kostrami (př. č. 13123, 13130).⁶⁷ Celkem obsahují 27 zlomků keramiky skupiny „H1“,⁶⁸ jedná se tedy o velmi malou příměs (kolísá mezi 0,8 % až 4,9 %). Ostatní studované soubory obsahují ještě dalších 18 zlomků keramiky skupiny „H1“.⁶⁹ Posouzení není snadné. Srovnání opět poskytuje již zmíněný výzkum v tzv. Severním výběžku, kde byly registrovány dva nálezy poměrně chudé horizonty studovaného období (Frolík 1997, 77–78, 84, 89; horizonty I/2 a I/3). V Severním výběžku tvoří keramiky skupiny „H1“ jen nepatrnou část nálezového souboru a podařilo se zde dokumentovat značnou míru destrukce starších horizontů osídlením zejména 12. a 13. století (Frolík 1997, 89), která dosáhla na velkých plochách až na podloží. Domníváme se, že v případě okolí kostela P. Marie registrujeme podobnou situaci. I zde osídlení starší než výstavba kostela existovalo, ale dochovalo se pouze v podobě druhotně přemístěných nálezů. Původní podoba osídlení 9. století bude obtížně rozpoznatelná i při eventuálním dalším výzkumu.

Další horizont představuje konstrukce kostela, jehož podoba je na základě studia stratigrafických souvislostí jeví méně určitá, než se doposud předpokládalo. Ke kostelní stavbě starší fáze náleží především tzv. tumba (kontext 904) s její maltovou podlahou (kontext 121), pro jejíž položení byl zhotoven podklad (kontext 116 = 130 = 142). Tumba byla zahloubena do půdního horizontu (kontext 118), ovšem úroveň, z kterého byla stavěna, není na vnější straně nikde zachována. Na řezech vedených ze severní strany (řez A, obr. 2/13; řez D, obr. 2/16) a ze západní strany (řez C, obr. 2/15; řez E, obr. 2/17) je možno pozorovat, že původní úroveň byla zcela rozrušena při hloubení výkopu pro zdi mladšího kostela (pokud nebyla odstraněna již dřívě). Na straně východní (řez F, obr. 2/18) sice vkop pro mladší kostel chybí, ale situace je natolik snížena předchozím archeologickým výzkumem, že ji nelze z hlediska stanovení původní úrovně posuzovat. Je ovšem pravděpodobné, že nebyla dochována ani před výzkumem v letech 1950–52, protože situace právě v této části kostela byla hluboce zasažena druhotným vložením mladšího sklípku. Vnější strana zdiva tzv. tumbky je vkopem pro mladší kostel narušena natolik, že ji nelze nikde pokládat za vnější líc. Také původní šířku zdiva lze stanovit jen s jistými obtížemi. V nejspodnějších, mladším

⁶⁶ „V okolí kostela jsou ještě neprozkoumané objekty, na př. severně od kostela hřbitov a celá plocha s cestou k Jelenímu příkopu. Ale k výzkumu těchto míst bude možno přikročit teprve potom, až stavební a instalační práce v severozápadním křídle pokročí tak daleko, že nebudou na překážku archeologickému výzkumu.“ (Borkovský 1953, 169). Můžeme jen dodat, že výzkum zde již proveden nebyl a některé části dochovaných situací jsou dnes prakticky nepřístupné.

⁶⁷ „13120 – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby a kosti z černé vrstvy, ve které jsou kostry. Černá vrstva je na rostlém terénu, terén hřbitova. VIII. 1950.“

„13123 – II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby z černé navážky pod kostrami jižně průjezdu nad hnědou vrstvou. Kosti a želez tyčinka ve 2. zlomcích. 28. IX. 1950.“

„13130 – II. nádvoří, severně průjezdu, hřbitov vých. apsidy kostela P. Marie. Střeby a kosti z černé navážky pod kostrami porůznu nalezené. 29. IX. 1950.“

„13141 – II. nádvoří, část jižně průjezdu, těsně u průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střeby a kosti nalezené pod kostrami. Černý terén až na jíl, 30 cm silný. 28. IX. 1950.“

„13382 – II. nádvoří, hřbitov východně apsidy kostela P. Marie. Střeby nalezené pod kostrami, vrstva hřbitova až na rostlý jíl. 10.–12. X. 1950.“

⁶⁸ Př. č. 13120 (1 zl. z 29), 13123 (16 zl. z 691), 13130 (1 zl. ze 115), 13141 (5 zl. ze 102), 13382 (4 zl. z 227).

⁶⁹ Př. č. 12229 (2 zl.), 13073 (2 zl.), 13087 (1 zl.), 13095 (1 zl.), 13096 (5 zl.), 13103 (1 zl.), 13126 (1 zl.), 13127 (1 zl.), 13168 (3 zl.) a 13274 (1 zl.).

vkopem nenarušených, partiích dosahuje maximální šířky 0,45 m, v nejvýše dochovaných partiích kolísá mezi 0,4 až 0,45 m (větší rozměr ovšem mohl vzniknout narušením zdiva – viz řez F, obr. 2/18). Interiér tzv. tumbky byl vybaven již zmíněnou maltovou podlahou, která plynule přecházela v omítku na stěnách, dochovaných do maximální výšky 0,25 m nad úroveň podlahy. Jiné vybavení tzv. tumbky se nedochovalo. Nelze zcela vyloučit, že se mohlo nacházet v nedochované jižní části, ovšem jedná se o pouhou spekulaci. Z tzv. tumbky je totiž dochována jen severní část, a to ještě s narušenou severní stěnou (vložením tereziánské zdi v 18. století) a chybějícím severozápadním nárožím (narušeno vložením jiné, stejně staré zdi). Jižní část zcela zmizela při zakládání jižní zdi průjezdu, spojujícího II. se IV. nádvořím. Jisté je jen to, že tzv. tumba nezasahovala až do plochy, zkoumané v jižní polovině průjezdu v roce 1930. Dochovaný rozměr tzv. tumbky ve směru východ-západ činí 3,8 m (rozměr interiéru 2,95 m; Borkovský 1953, 148). Maximální dochovaný rozměr ve směru sever-jih je 2,1 m.

Jediným dochovaným svědectvím po událostech, odehrávajících se v tzv. tumbě, je vložení tzv. mladší hrobky. Hrobka o rozměrech 2,1 x 0,55–0,6 m (Borkovský 1953, 149) byla vybudována do výkopu (kontext 502), zahloubeného do maltové podlahy v tzv. tumbě. Dno budoucí hrobky bylo vylito maltou a uhlazeno (kontext 152) a stěny hrobky vyzděny (kontext 905). Do hrobky byl nejprve pohřben muž a po nějakém čase žena, vybavená stříbrnými hrozníkovitými náušnicemi a záušnicí s očkem. Analýza vedla již I. Borkovského k závěru, že jde o pohřb knížete Spytihněva I. (+915) a jeho manželky neznámého jména. Mezi jejich pohřby uplynula podle I. Borkovského „dlouhá doba“ (1953, 180–181). Ta byla posléze na základě antropologického rozboru a vzájemné polohy kostí jednotlivých koster stanovena na asi 3 roky (Smetánka – Vlček – Eisler 1983, 71–72). Tím bylo datum úmrtí kněžny určeno přibližně k roku 918. Rozbor kněžniných šperků je v souladu s tímto určením (Smetánka – Vlček – Eisler 1983, 72). Hrobka byla původně vyložena látkou a překryta kamennou deskou či deskami (př. č. 13231),⁷⁰ takže tvořila dutinu (podrobný popis nálezové situace v hrobce Borkovský 1953, 149–152). V interiéru kostela jsou tzv. tumba a mladší hrobka jedinými situacemi, které jsou starší než mladší kostel.

Studium zdiva vyloučilo, že by spodní, základová část dochovaných zdí (kontext 900) lodi mohla patřit ke staršímu kostelu. Na vnitřní straně jsou tato zdiva na západní i severní straně prokazatelně vložena do jednotného vkopu (kontext 501), z něhož byla jednotným způsobem vyzdívána i část nadzemní (kontext 903). Základový pas vítězného oblouku je plynule provázán se základem lodi. Jedinou výjimkou je vnější strana severovýchodního nároží. Při popisu nálezové situace jsme upozornili, že základová část této zdi (kontext 906) je v rozsahu sond B1 až B3 založena odlišným způsobem. Vnitřní část zdi tvoří rozměrné kamenné bloky spojované maltou, vnější strana je obložena menšími kameny a spára zasypána hlinitým pojivem (kontext 159)⁷¹ (obr. 2/38, 2/42). K vyčlenění tohoto fragmentu jako samostatné fáze přispěl kromě odlišné techniky zdění také rozbor malty, který konstatoval značnou shodu s maltou tzv. tumbky a především odlišnost od prokazatelných zdí mladšího kostela. Velmi obtížné je posouzení vztahu tohoto fragmentu zdi k tzv. starší apsidě. Zdivo apsidy sestává ze tří částí (obr. 2/29, 2/36, 2/37, 2/41). Horní část tvoří nadzemní zdivo tzv. mladší apsidy (kontext 903) v rozsahu stanoveném shodně s I. Borkovským. Tato zeď nasedá nepravidelně na zeď tzv. starší apsidy, a to tak, že v nejsevernější části

⁷⁰ V dochované dokumentaci se nikde neuvádí v jaké pozici vůči dokumentovaným vrstvám tyto fragmenty desky byly. Jako pravděpodobnou polohu je možno odvodit rozhraní mezi Borkovskými vrstvami 22 a 8 (Borkovský 1953, 165, obr. 20).

⁷¹ I. Borkovský si povšiml odlišnosti nároží, zejména proto, že je v jeho základu užitá pískovcová deska. Původně ji považoval za součást zdi staršího kostela, později (Borkovský 1960, 354–5) ji intepretoval tak, že deska (jím považovaná za náhrobní) byla vsunuta do nároží dodatečně v souvislosti s mladším kostelem. Z technického hlediska by byl tento postup obtížně možný, zejména v pokračování zdi západním směrem, zděné totožným způsobem. Otázce hrobu narušeného tímto nárožím se budeme ještě věnovat.

zdivo mladší apsidy předstupuje před zdivo starší apsidy. Ve zbylé části naopak zdivo starší apsidy výrazně předstupuje před apsidu mladší. Zdivo starší apsidy je dnes přístupné jen v nejsevernější části (v rozsahu sondy B1). Zbytek je zabetonován a vzhled líce můžeme studovat jen na základě dokumentace, z níž je nejuvýmluvnější rozvinutý pohled na líc apsidy (*Borkovský 1953*, 141, obr. 6, obr. 2/6). Žádná z pořízených fotografií nezachycuje líc v dostatečné přesnosti, patrně proto, že nebyl pro pořízení snímků dostatečný odstup (obr. 2/39, 2/40). Porovnání zmíněné kresby se dvěma existujícími modely náleзовé situace kostela P. Marie, které jsou uloženy ve sbírkách Pražského hradu, ukázalo, že byly pořizovány nejspíše podle publikované dokumentace a naše poznání neprohlubují. Přes všechny potíže můžeme konstatovat, že zdivo tzv. starší apsidy (kontext 907) sestává ze dvou částí. Spodní tvoří jeden řádek na šikmo kladených kamenů (*opus spicatum*), který však v nejuvýchodnější části nepravidelně předstupuje před linii tvořenou zbylými kameny. Podle dochované kresby tento řádek kamenů pokračoval podél celého líce apsidy. Pod ním byl zjištěn ještě jeden řádek nepravidelných kamenů. V části východní ho od základové spáry odděloval další řádek, a to drobných kamenů. Výrazně pravidelnější jsou horní dva řádky, zděné z otloukaných kvádrů, které jsou shodné, jak velikostně, tak opracováním s ostatními partiemi nadzemního zdiva a také mají tendenci napodobovat střídání vyšších a nižších řádků.⁷² Obě dolní části zdiva apsidy jsou přizděny k severovýchodnímu nároží lodi kostela, tj. ke zdi identifikované jako pozůstatek staršího kostela (kontext 906). Situace zjištěná v řezu na základovou spáru registrovala přítomnost vrstvičky, vzniklé před založením zdiva (kontext 165) a konstatovala maltu, částečně přibuznou s maltami v tzv. tumbě a severovýchodním nároží kostela. Keramika (př. č. PHSZK 32) může být datována již do konce 9. století, takže by nevyklučovala datování do období stavby a existence staršího kostela. Sonda vedená do zdiva v apsidě však jednoznačně zdivo náležející ke staršímu kostelu neprokázala (hypoteticky je k němu řazena jen nejspodnější úroveň kamenů). Interpretovat náleзовou situaci tzv. starší apsidy je obtížné. Zdá se, že její nejspodnější části mohou uchovávat zbytky zdív, příslušných ke staršímu kostelu, ale žádný přístupný fragment líce mu připsat nemůžeme. Vzhled líce na severní straně je velmi blízký základovému zdivu mladšího kostela na jeho západní straně z přístupného vnějšího líce (obr. 2/26) a severní straně z vnitřního líce (obr. 2/27). Zdá se tedy, že tzv. starší apsidy je základovou substrukcí pro apsidu mladší. Byla však postavena s využitím staršího zdiva, které dnes tvoří alespoň zčásti její nejspodnější partii. Pokud spojíme všechny části apsidy do jedné architektonické fáze, musíme připustit, že tvar tzv. starší apsidy není výsledkem nějakého zvláštního architektonického záměru, ale reaguje na nějaké nepravidelnosti v základech nebo využil staršího zdiva. Již *I. Borkovský* konstatoval, že jediný prokazatelný lom na tzv. starší apsidě byl narušen mladším hrobem a tvar zlo- mu nelze rekonstruovat (1953, 137). Celkový tvar tzv. starší apsidy pak vznikl symetrickým promítnutím dochované situace, jež nemuselo odpovídat původní situaci. Nepravidelný tvar apsidy mohl vzniknout i vyplněním nepravidelnosti v podloží na jejím místě, ať již vznik této „nepravidelnosti“ připišeme přírodním procesům nebo starší lidské aktivitě (srov. *Borkovský 1953*, 141 a 144). Rozdílný tvar tzv. starší a tzv. mladší apsidy může být důsledkem změny plánu a rozdíly v průběhu zdiva základového a nadzemního známe i odjinud.

Shrme-li naše pozorování, náleží ke staršímu kostelu tzv. tumba, hrobka v ní, základové zdivo severovýchodního nároží lodi a přilehlá partie základu zdi severní a blíže neurčitelné části nejspodnějšího základu zdiva apsidy. Chronologické zařazení se opírá o dva náleзовé celky. Prokazatelněji o šperky nalezené v mladší hrobce, pro jejichž nejmladší uložení bylo stanoveno datum 918, opírající se o antropologická pozorování vzájemné pozice koster a z ní odvozené doby od

⁷² Krom toho je kvádrkové zdivo spojeno s románskou architekturou, u zdiva předrománského opukového bychom předpokládali zdivo lomové, jak je tomu na Pražském hradě v případě vnitřního prstence jižní apsidy rotundy sv. Víta.

pohřbení starší z koster, náležející knížeti Spytihněvu I., který zemřel v roce 915.⁷³ Méně prokazatelně (vzhledem k velikosti celku) o keramický soubor z ložné spáry tzv. starší apsidy, který může být řazen do konce 9. století. Vzhledem k tomu, že hrobka byla do podlahy tzv. tumbly vložena až dodatečně, musíme předpokládat, že stavba prodělala určitý vývoj. Z tohoto důvodu se shodujeme s *I. Borkovským* v připsání starší stavby knížeti Bořivojovi I. (1953, 177) a její konstrukci klademe do let 882 až 884.

Mladší kostel byl vybudován bez respektu ke starší stavbě s výjimkou tzv. tumbly a v ní situované mladší hrobky. Pro základy byl na dochované západní a severní straně vyhlouben široký výkop (kontext 501), zasahující v interiéru kostela až do vnějšího líce zdiva tzv. tumbly (kontext 904). Minimálně na západní straně bylo zdivo do výkopu zakládáno asymetricky, na straně vnější přiléhá ke stěně výkopu, takže mezi lícem základového zdiva a hranou výkopu zůstala jen úzká mezera. Na straně vnitřní byl ponechán ve výkopu volný pruh o šíři 0,22–0,57 m na západě a 0,13–0,85 m na severu, na východě byl vnitřní líc základu plně vyžděné apsidy vložen do výkopu bez ponechání mezery. Do výkopu bylo založeno základové zdivo, místy s nepravidelným lícem jednou či dvakrát odstupněným a zužujícím se směrem nahoru, k základovému ústupku. V základu se střídají nepravidelné klasové řádky s řádky vodorovně kladenými. Koruna základu je však sjednocena jednou až dvěma řadami hrubě osekáných kvádrů. Na takto vytvořenou úroveň bylo zděno nadzemní zdivo z nepřilíš pravidelných a různě vysokých řad kvádrů. Zdivo je dochováno do maximální výše 14 řádků (v apsidě). Apsida byla vyžděna v základu plně, v celé ploše, a na základu bylo založeno pravidelné půlkruhové nadzemní zdivo. Pokud můžeme soudit, nově zakládané zdi jen ve velmi malé míře (v nejspodnější části základu) využily dispozici nebo materiál svého předchůdce. Po vyždění obvodových stěn a apsidy byl volný prostor ve výkopu na vnitřní straně vyplněn vrstvami různorodého charakteru (kontexty 113–115, 123–125, 133–135, 137–141) až přibližně do úrovně dnes dochované koruny zdiva tzv. tumbly. Do interiéru apsidy byl vložen oltář. Teprve potom byl celý vnitřek kostela podél obvodových stěn vyrovnán do přibližně téže úrovně vrstvou stavební destrukce, která překryla i korunu zdiva tzv. tumbly. Podle stejného charakteru a vzhledu malty lze soudit, že tato vrstva stavební destrukce (kontexty 108, 164) pochází právě ze zdiva tzv. tumbly, které muselo být až do tohoto zásahu zachováno podstatně výše a zřejmě bylo sníženo do úrovně nové podlahy v kostele. Znamenalo by to, že tzv. tumba (nebo spíše hrobka v ní) byla respektována po celou dobu výstavby, a to jako jediná nám známá součást staršího kostela. Teprve po uložení vrstvy destrukce a před položením nejstarší podlahy nového kostela byl interiér tzv. tumbly zavezen žlutou jílovitou závázkou. Vnitřek tzv. tumbly byl zcela vyplněn a jílovitá vrstva (kontext 112 = 131) přesáhla vně tzv. tumbly a překryla částečně destrukční vrstvu (kontext 108). Lze předpokládat, že nějakou dobu potom došlo k prolomení krytu z kamenných desek na hrobce v tzv. tumbě (z důvodu přílišného zatížení?) a proklesnutí vrstvy 108 do hrobky. Jen tak je možno vysvětlit průběh vrstev na řezu, dokumentovaném *I. Borkovským* (1953, 165, obr. 20), při němž nebyl vlastní obsah hrobky narušen (obr. 2/34).

Po zavezení tzv. tumbly byla patrně v lodi i apsidě položena podlaha. Její stopou může být písčité vrstva (kontext 107), dochovaná ostrůvkovitě v západní části lodi. V apsidě by jí odpovídala částečně odlišná vrstva/kontext 163. Tyto dva kontexty (107, 163) jsou však spíše podkladem pro nedochovanou vlastní podlahu než podlahou samotnou. Nelze rozhodnout, zda bylo místo původní hrobky nějak v této podlaze vyznačeno. Kontext 107 sice přesahuje ze západní strany i do plochy bývalé tzv. tumbly, ale nikoliv takovým způsobem, aby nějaké odlišné označení (např. větším náhrobním? kamenem) vylučoval.

⁷³ Přikláníme se k datu úmrtí knížete Spytihněva I. roku 915, na němž se shodlo novější bádání (např. *Třeštík 1997*, 176–195) a nikoliv ke dříve uváděnému roku 905, i když by to naše závěry ještě více zvýraznilo. Stejně tak nepochybujeme o připsání knížeti Spytihněvu I. (*Smetánka – Vlček – Eisler 1983*, 70–72; *Frolík – Smetánka 1997*, 76).

Nejstarší podlaha byla po nějaké době nahrazena novou podlahou, tvořenou heterogenním písčným a maltovým podkladem (kontext 106), na který byly do jílovitého lože položeny ploché opukové kameny (kontext 105, v apsidě kontext 162, „mazanická podlaha“ podle Borkovský 1953, 165, obr. 20). Tato podlaha také definitivně bez nějakého odlišení překryla starší hrobku.⁷⁴ Před jejím položením se museli stavebníci vypořádat s prosedáním záspy nad hrobkou, vzniklým v důsledku prolomení jejího krytu. Proláklna byla zavezena několika vrstvami odlišného charakteru (vrstvy 12, 10, 9 podle Borkovský 1953, 165, obr. 20), s nimiž se do hrobky dostal i druhotně přemístěný materiál (např. izolovaná ženská lebka či zlomek zlaceného bronzového kování).⁷⁵

Pak následovaly v kostele stavební zásahy, jejichž rozsah je těžké stanovit. V lodi se projevil ostrůvkovitým uložením maltové vrstvy (kontext 104), lokálně se stopou ohně (kontext 111). V apsidě odpovídá vrstvě/kontextu 103 maltová vrstva/kontext 161. Na vrstvu 161 bylo založeno zdivo mladšího oltáře, ale souvisí-li jeho zřízení již s touto etapou, nelze jednoznačně rozhodnout. Stavební práce byly uzavřeny položením další podlahy, obdobného charakteru jako podlaha předchozí (jílovitá vrstva/kontext 103 jako podklad, jílovitá vrstva s kameny – kontext 102 – jako podlaha samotná). Poslední stavební aktivitou, která se odehrála v lodi, bylo položení poslední (tedy již čtvrté) podlahy, sestávající z jílovité podložky (kontext 101) a opukových dlaždic (kontext 100). V apsidě byl zřízen mladší oltář, opět přízděný k vnitřnímu líci apsidy. Rozměrově poněkud přesahoval oltář starší (obr. 2/45). Jeho stratigrafická pozice je taková, že se o něj vrstvy nejmladší podlahy (konkrétně kontext 101) opírají a vrstvu (kontext 161) vzniklou před položením předposlední podlahy (kontexty 102 a 103) překrývá. Nelze tedy určit, zda byl zřízen spolu s podlahou poslední či předposlední.

Následný vývoj v interiéru kostela můžeme rekonstruovat jen na základě dokumentace I. Borkovského. Kostel byl (nerovnoměrně) postižen požárem, který poznamenal části líců zdiva a téměř celou dochovanou podlahu z opukových dlaždic. Žár byl natolik intenzivní, že zčásti propálil i podkladovou vrstvu této podlahy (kontext 101). Kostel již obnoven nebyl, nejsou doloženy stopy odstraňování následků požáru, i když spáleniště v interiéru kostela přesvědčivě doloženo nebylo. Nelze také prokázat, že by byl kostel po požáru omítnut (Borkovský 1953, 136). Místa, na nichž by bylo možno doložit omítnutí ohořelého zdiva, se nikde nedochovala.⁷⁶ Jako následující událost byl interiér kostela zavezen břidlovou navázkou 0,5–0,6 m silnou, překrytou vrstvou stavební suti. Plně logické je vysvětlení, že suti pochází ze zdiva kostela vyčnívajících z břidlové navázky (Borkovský 1953, 137). Mladší aktivity zde již popisovat nebudeme, ve svém důsledku však znamenaly postupnou minimalizaci nálezové situace zaniklého kostela a probíhaly podle historických souvislostí od 18. století až do roku 1930.

Pokusme se nyní vývoj mladšího kostela popsat na základě stratigrafie vrstev a zdiva chronologicky blíže definovat. Pro dobu postavení kostela jsou k dispozici nálezy ze záspy základového

⁷⁴ I když i zde by plošně malé označení mohlo přetrvat. Na Borkovského řezu V-V (Borkovský 1953, 165, obr. 20) probíhá „mazanická podlaha“ – vrstva 4 (kontext 105), ale na kolmém řezu „E“ (obr. 2/17), tuto podlahu přibližně nad středem tzv. tumbly v 40 cm dlouhém úseku postrádáme. Velikost místa, kde se tato podlaha nedochovala mohla být ještě větší, protože východní pokračování bylo zničeno základem zdi z 18. století.

⁷⁵ I. Borkovský předpokládal, že vrstvy 12, 10 a 9 a také 6 byly do hrobky naplaveny při jakési devastaci kostela, po níž měl zůstat nějakou dobu v pobořeném stavu (Borkovský 1953, 153). Vzhledem k nálezové situaci uvnitř kostela, kde kromě hrobky nebyly zjištěny žádné jiné pohřby, by se tímto způsobem těžko vysvětlovala přítomnost téměř celé lidské lebky (obr. 2/35). Stejně tak by zůstalo nevysvětleno, z jakých výše umístěných poloh by byly do kostela splavovány vrstvy žluté a černé hlíny. Mnohem přirozenější se zdá vysvětlení, že proláklna byla intencionálně zavezena materiálem z blízkého sousedství, pravděpodobně přímo ze hřbitova u kostela. Srovnáme-li řez I. Borkovského (1953, 165, obr. 20) a dokumentaci části téhož řezu z roku 1995 je zřejmé, že vrstvy 9 a 7 neměly nepřerušovaný průběh od hrobky až ke stěně kostela. Přerušuje je mírná proláklna vyplněná kontextem 128.

⁷⁶ Údaje o omítnutém interiéru jsou pravděpodobně omylem, uvažovat můžeme maximálně o ostrůvkovitých vyhřezlé malty, rozetřené, aby vyrovnala eventuální nerovnost vzniklou neúplností kvádříku.

vkopu (př. č. 13204), který je datován nejdříve do 10. století. Stejně jsme zařadili také soubor př. č. 13202 s obdobnými nálezovými okolnostmi. Znamená to, že kostel byl postaven v tomto období, ale mohlo to být i později.

Pak následuje soubor z kontextu 163, souvisejícího se zřízením nejstarší podlahy v mladším kostele. Nevelký soubor (př. č. 13219, 13220) obsahuje prvky časté ve 12. století (námi definované skupiny „H2“ a „HK“), ale lze připustit jejich výskyt v končícím století 11. Podle tohoto neúplného svědectví bychom uvažovali o výstavbě mladšího kostela v pokročilém 11. století s ohledem na nálezy spojované s nejstarší podlahou v kostele, i když keramický soubor není příliš rozsáhlý. Určitý význam zde má i svědectví písemných pramenů, z něhož vyplývá, že kostel v roce 1092 stál.⁷⁷ Zbylé nálezy z doby po postavení mladšího kostela pocházejí z výplně proláklny nad mladší hrobkou (př. č. 13234, 13235, 13252). Je zřejmé, že jde o druhotně přemístěné nálezy, i když jsme je datovali do 10. století.

Pro datování dalších mladších úprav v kostele, spojených především s kladením mladších podlah a stavební úpravou, spojenou se zřízením mladšího oltáře, musíme obrátit svoji pozornost k přístavku, stojícímu jižně od kostela. Archeologická situace, zkoumaná v roce 1930, ukázala poměrně jednoduchou situaci. Na podloží se nacházely zbytky úpravy povrchu, interpretované jako komunikace, jejichž vztah ke kostelu není zřejmý. Přístavek byl mladší než tato komunikační úroveň. V interiéru pozdějšího přístavku byla odstraněna pohřbíváním, zasahujícím jednotlivými hrobovými jamami až do podloží. Z překrytí minimálně jednoho hrobu západní zdi přístavku lze soudit, že hřbitov původně pokračoval i tímto směrem. První stopu změny využívání této plochy představuje vrstva malty a snad i kúlová jáma, zachycená v kontaktu s ní (obr. 2/7), i když vzájemný vztah maltové vrstvy a jámy není zřejmý. Řez terénem také ukazuje, že tato aktivita znamenala konec pohřbívání v uvedeném místě. Snad nepochybně, budeme-li považovat tyto sporé stopy za starší fázi zmíněného přístavku. Jeho zřejmě jednoduchá (dřevěná?) podoba byla po nějaké době nahrazena zděnou novostavbou. Je z ní známa západní zeď a dva fragmenty podlahy z opukových dlaždic, stejných, jaké tvoří nejmladší podlahu v kostele (kontext 100). To by je zařazovalo do stejné stavební fáze. Z přístavku není známa ani jižní a ani východní obvodová zeď, při čemž absence východní zdi překvapuje. Zdá se, že přístavek netvořil nějaký uzavřený prostor. Jeho celkovou podobu neznáme a ani jeho funkci. Mohl souviset se vstupem do kostela, který je situován na jižní stranu s ohledem na komunikační schéma a na stav dochované severní a západní zdi, v nichž nebyl dveřní otvor registrován.

Chronologicky se můžeme pokusit stanovit dobu postavení přístavku podle nejmladších hrobových nálezů. Jejich výpověď je však pro tento areál nevýrazná. Z průjezdu neznáme záušnice větších průměrů, datovaných do 12. století, ale také ze zbylé (rozsáhlejší) části pohřebiště jich známe málo, takže absence v těchto místech není nesporným svědectvím.⁷⁸ Druhou možnost představují keramické zlomky z hřbitovní vrstvy, překryté podlahou přístavku. Dochoval se však jen jediný okrajový keramický zlomek (př. č. 12194) v technologickém i morfologickém provedení „kalichovitá“, který by se ve 12. století již neměl vyskytovat. Svědectví jediného zlomku je však limitované.

Nabízí se však synchronizace s vývojem kostela, kde zjišťujeme stopy stavební aktivity (kontext 104) před pokládáním třetí podlahy (kontexty 102 a 103). Svědectvím této stavební činnosti je v kostele nesouvislá vrstva malty. Hypoteticky můžeme starší (dřevěnou?) etapu přístavku synchronizovat se úpravami v kostele a datovat do 12. století. Poslední etapu, při níž byl přístavek

⁷⁷ Kosmas I 50, FRB II: „... Ipse autem Cosmas episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum sanctae Mariae, deducit ad solium ...“

⁷⁸ Pomijíme při tom dvě sporné záušnice, které mají dnes př. č. 12165, ale I. Borkovský je ve svém rozboru neuvádí. Ty by mohly z 12. století pocházet (nedeformovaná záušnice má průměr 45 mm).

postaven ve zděné podobě a vybaven spolu s kostelem opukovými dlaždicemi je obtížné datovat pro absenci archeologického materiálu. Celkové provedení dlažby i užití románského způsobu zdění u přístavku by svědčilo také ještě pro 12. století, nejpozději pro počátek 13. století.

Kostel zanikl ohněm. Požár nebyl jen lokální záležitostí, stejným způsobem zanikl románský dům na IV. hradním nádvoří, kde je jeho mladší fáze datována do 1. poloviny 13. století (Frolík 1987, 33–41, 184). Významné je svědectví písemných pramenů. K roku 1255 se zmiňuje zvonice „ve zdech kostela P. Marie“,⁷⁹ která se sesula. Znamenalo by to, že kostel v tomto roce ještě fungoval. V roce 1278⁸⁰ byly na západní straně hloubeny dva příkopy, umocňující obranyschopnost hradu. Uváděné rozměry i jejich archeologicky známá podoba (Borkovský 1969, 66–69) svědčí o tom, že muselo být přemístěno značné množství zeminy a břidlicového a křemencového skalního podloží. Právě takovým materiálem byl zavezen po požáru kostel a zbytky této hrubé, kamenné základy jsou západně a severně kostela uchovány dosud (kontext 151). Lze si snadno představit, že materiál z těžení příkopů byl ukládán do nejbližšího možného sousedství a že jím byl zavezen kostel, ale i jeho širší okolí, čímž zanikla i cesta k němu vedoucí a skončilo pohřbívání na tomto místě. Zánik kostela by tím byl datován mezi léta 1255 a 1278, při čemž pro posun zániku do mladšího období (14. století, předpokládáné I. Borkovským)⁸¹ nejsou průkazné podklady. Uváděné keramické zlomky jsou ještě mladší (15. století) a jsou nejspíše intruzí.

Zaniklý románský dům na IV. nádvoří byl obklopen výrazným spáleništěm, které bylo zjištěno i v jeho interiéru (Frolík 1987, 34). V interiéru kostela P. Marie spáleniště nalezeno nebylo (Borkovský 1953, 136). Můžeme předpokládat, že kostel byl po požáru vyklizen a vyčištěn a snad se počítalo s jeho obnovou. K té však nedošlo, snad v důsledku hloubení již zmíněných příkopů. Je-li tato myšlenka správná, posunovalo by to požár kostela blíže k roku 1278.

V závěru této kapitoly se budeme zabývat vztahem pohřebiště a kostela a pokusíme se detailněji vymezit jeho chronologický rámec. Archeologickými nálezy je pohřbívání doloženo v 10. až 12. století, a to kolem celého kostela. Stratigrafie na západní straně kostela jednoznačně dokládá, že pohřebiště existovalo v této části i u staršího kostela (obr. 2/24). Východně od kostela shledával doklady pohřbívání kolem staršího kostela, konkrétně kolem tzv. starší apsidy, I. Borkovský (1953, 141), ale považujeme-li apsidu za dílo jedné stavební – mladší – fáze, ztrácí toto pozorování svou váhu. Pro existenci hrobů východně od apsidy svědčí spíše nálezy 10. a počátku 11. století ze hřbitovní vrstvy (bronzová soška Ukřižovaného, nádoba – př. č. 13277). Jižně a jihovýchodně od kostela byly nalezeny nejmenší záušnice plátované stříbrem (př. č. 12195, 13121), které by chronologicky měly náležet také ke staršímu kostelu. Lze shrnout, že s výjimkou severní strany (nejméně prozkoumané) se pohřbívalo kolem celého staršího kostela. Nejmladší nálezy hrobového původu klademe do 12. století, přesto se můžeme odvážit hypotézy o pokračujícím pohřbívání až do závěru funkce kostela. Pro 13. století klesá počet hrobových přídávků, takže hroby lze datovat jen s obtížemi.

Velmi obtížné je stanovit počátek pohřbívání, či spíše se zabývat otázkou, jestli je možné doložit hroby starší než 10. století. Jednoznačným důkazem by byl hrobový nález vybavený šperkem, ten však chybí. I. Borkovský upozornil na lidské kosti, vklíněné pod severovýchodní roh lodi kos-

⁷⁹ Letopisy, FRB II, 310: „*Campanarium etiam ligneum cum campanis infra muros sanctae Mariae corrui...*“ Hypoteticky lze uvažovat o ztotožnění zvonice s jižním přístavkem u kostela.

⁸⁰ Letopisy, 1278, FRB II, 302: „*Hoc etiam anno duo fossata facta sunt Pragense castrum, unum cum lapidibus et aliud maius sine lapidibus in latitudine XL cubitorum, in profunditate XXX, longitudo utriusque protendebatur a rivelo Bruska usque in Oboram...*“

⁸¹ „*Nálezy keramiky mne utvrzují v přesvědčení, že kostel existoval ještě ve 13. a možná ještě také na začátku 14. století. Dobu, kdy kostel byl zachvácen požárem, neznáme. Snad to bylo v době Přemysla Otakara II. nebo snad až ke konci 13. století. ... Kostel byl zrušen brzy po požáru a celý objekt byl postupně zavážen břidlou...*“ (Borkovský 1953, 169).

tela (obr. 2/38 a 2/43, zachyceno i na řezu – obr. 2/22, hrob „D“, [1953, 169]). Bez výzkumu (a tedy likvidace tohoto důležitého detailu) nelze zcela vyloučit možnost, že kost mohla být do uvedeného místa vklíněna jako součást hřbitovní vrstvy (kontext 156) při kopání hrobové jámy těsně přiléhající k této zdi (kontext 906, který je pozůstatkem staršího kostela!). Zdá se však, že tento nález je spíše indicií pro pohřbívání, které dokonce předchází postavení staršího kostela. Chronologicky by tento hrob tedy patřil před období 882–884.

Značné množství zlomků sídlištní keramiky v zásypech hrobů a hřbitovní vrstvě vede k otázce, zda pohřebiště existovalo kontinuálně. Keramiku ze hřbitovní vrstvy můžeme datovat obecně převážně do 11. a 12. století. Keramika obíhající jen ve století 13. se vyskytuje v malém počtu fragmentů. Snad tedy na neurčenou dobu v 11. a ve 12. století pohřebiště částečně ustoupilo sídlišti. Celý proces si můžeme představit i tak, že se po přechodném (?) zmenšení v naznačeném období začalo opět rozšiřovat.

Stručně připomenout je nutné i rozsah pohřebiště (obr. 2/8 a 2/11). Jeho jižní hranici tvoří cesta směřující k jihozápadnímu nároží kostela od jihovýchodu. Není zatím doložen žádný hrob, který by se nacházel jižně od této cesty. Západní směrem od kostela vymezují nálezy jen úzký pruh, ale již asi ve vzdálenosti 4 metrů probíhá jeden z příkopů, zřízených v r. 1278, který původní situaci zcela zničil. Za příkopem není pohřebiště doloženo. Nejasná je situace směrem severním. Doložen je asi třímetrový pruh intenzivního pohřbívání (Borkovský 1953, 168), terénní poměry dále k severu jsou nejasné, i když lidské kosti se jako příměs ve vrstvě objevují (př. č. 13104, 13105). Mají-li nějakou souvislost s pohřebištěm kolem kostela hrobové nálezy, zjištěné pod severozápadním nárožím Španělského sálu a přilehlé partii svahu nad Jelením příkopem⁸² není jasné.

V ploše II. hradního nádvoří byly registrovány ještě dvě skupiny hrobů. Jedna byla nalezena u západní strany románské hradby, při rozšiřování průchodů mezi II. a III. hradním nádvořím v roce 1948 (Borkovský 1949, 56, obr. I; 1969, 139–140). Objeveny byly nejméně dva kostrové hroby v dřevěných rakvích a s opukovým obložení, ale bez nálezu.⁸³ Druhá skupina byla objevena při záchranném výzkumu v zákoutí mezi tzv. Středním křídlem a kaplí sv. Kříže. Tři těžce poškozené hroby byly zapuštěny do výplně zaniklého příkopu před valovým opevněním a porušený objekt s keramikou 12.–13. století (Dragoun a kol. 1995, 215). Jejich souvislost se skupinou předchozí se zdá být pro malou vzdálenost zřejmá. Vztah hrobů z obou skupin k pohřebišti u kostela P. Marie je také možný, vzdálenost není extrémní. Obě skupiny se také nacházejí severně od cesty, kterou jsme určili jako jižní hranici pohřebiště kolem kostela P. Marie. V maximalistickém výkladu můžeme považovat celou severní část II. nádvoří od 12. století (?) za jeden velký pohřební areál. Jednotlivé hroby či jejich skupiny mohly být rozmístěny nepravidelně a s rozdílnou hustotou.

Jasně vymezen je tento areál od doby, kdy jeho jižní hranici tvořila několikrát již zmiňovaná cesta, ústící u jihozápadního nároží kostela a jeho jižního přístavku. Její chronologické vymezení je jasné jen u konce její funkce, byla zavezena stejnou závažkou jako kostel P. Marie (Borkovský 1953, 134), tedy v r. 1278. Cesta, či spíše stejná povrchová úprava prostranství, které je doloženo

⁸² Kostrové hroby (bez nálezu, ale s obložení z opukových kamenů) se v Deníku vykopávek zmiňují k 11. I. 1960 a 18. III. 1960. Pod př. č. 12074 jsou v Přirůstkovém seznamu zapsány 3 záušnice, objevené při zemních pracích v těchto místech již 20. V. 1930. Přítomnost kosterních pozůstatků se nezmiňuje. Vzhledem k extrémní hloubce (pro nález z roku 1930 se uvádí hloubka 14 m) se zdá, že terén zde značně klesá. Přirozenější by se zdálo, že tato hrobová skupina je situována vně opevnění.

⁸³ „12700 – ... 24. V. 1948, lebka vrchní kostry a dřevo z rakve ...“; „12701 – ... 24. V. 1948, lebka spodní vrstvy ...“; „12703 – ... 24. V. 1948, střepy a kosti lidské nad kostrami ...“.

V práci I. Borkovského z r. 1949 (s. 56, obr. I) je na řezu valovým opevněním pod průjezdem ze III. na II. nádvoří zachycena poloha jedné z koster. Studium řezu ukazuje, že hroby jsou starší než románská hradba (tj. před rokem 1135) a patrně ležely na vnější hraně příkopu před valovým opevněním.

kolem jihozápadního rohu kostela, se opírá o zeď mladší fáze přístavku. V podobě, jaké ji odhalil výzkum, by tedy byla zřízena na konci 12. či počátku 13. století, jak jsme datovali mladší fázi přístavku. Znamenalo by to, že její zahloubení do sídlištních i hřbitovních vrstev je až druhotné. Jestli měla předchůdce nelze říci,⁸⁴ ale starší fáze přístavku nějakou komunikaci předpokládá.

2.5. NÁSTIN VÝVOJE KOSTELA PANNY MARIE A JEHO NEJBLIŽŠÍHO OKOLÍ

Z nejstarších písemných pramenů⁸⁵ se dozvídáme o okolnostech založení kostela, až prameny mladší nás alespoň přibližně zpravují o jeho poloze,⁸⁶ o jeho podobě se nedozvídáme nic ani ve zprávě o postřizínách mladého knížete Václava,⁸⁷ ani nikde jinde. Za zakladatele je všeobecně uznáván kníže Bořivoj I. (posledně *Třeštík* 1997, 312–347), ke stavbě došlo nejspíše mezi lety 882–884

Studiem georeliéfu (*Frolík v tisku b; obr. 1/6*) bylo zjištěno, že kostel byl situován na malý terénní výběžek severního svahu hradního ostrohu. Před vznikem kostelní stavby bylo místo slabě využito pravěkým osídlením a snad i osídlením 9. století, které je však zcela rozrušeno. Jeho intenzitu a podobu je možné porovnat se stejně starou situací v nedalekém tzv. Severním výběžku (*Frolík* 1997). Nemůžeme ani vyloučit, že se v tomto místě pohřbívalo již před fundací kostela (*obr. 2/32*).

1. etapa – prvotní stavba

Z nejstarší stavby se dochovalo mnohem méně, než bylo původně předpokládáno. Jejím interiéru náležela tzv. tumba zapuštěná do podlahy. Základovou partii severovýchodního nároží můžeme nejstarší fázi přisoudit hlavně na základě rozboru malt. Situace zde není úplně jasná, způsob zdění však neodpovídá základovému zdivu mladší fáze a malta zachovaná na pískovcovém nárožníku se shoduje s maltou v tzv. tumbě (*viz kap. 8*). Vzhledem ke tvaru tzv. tumby a pískovcovému nárož-

⁸⁴ Je zajímavé porovnat, co o „kapli“ P. Marie napsal na základě svatovítských misálů 14. a 15. století ve zcela jiné souvislosti J. Cibulka (1933, 43): „Pro situaci kaple P. Marie přenesené ke královskému paláci, vyplývají z dosavadního zkoumání dva poznatky: že kaple jistě nestála u královského paláce a že pravděpodobně ležela na západ a blízko svatovítského kostela ... Za nepříznivého počasí nešlo se dále, nýbrž procesí zůstalo tam, kde bylo východisko, tj. u kaple P. Marie a tam konalo všechny ostatní modlitby. Tedy prostor u kaple musil býti tak veliký, aby pojal celé procesí, ale zároveň musil býti chráněný, aby právě za nepříznivého počasí ... mohla se konati celá pobožnost prosebného dne ...“

⁸⁵ Privilegium církve moravské: „... praedictus itaque pius dux cum honore de Moravia revocatus, ecclesiam in honore Dei genitricis Mariae in urbe Praga, ut in exilio existens voverat, fabricavit.“ (podle Pekař 1906, 94)

Privilegium církve moravské: „... basilicam in honore beate genitricis et perpetue virginis edificaret, reversus sine mora votum suum implere studuit in ipsa civitate Pragensi.“ (podle Ludvíkovský 1942, 108)

Crescente fide: (Spytihněv) „... in urbe Praga condidit ecclesiam sancte Dei genitricis...“ (podle Ludvíkovský 1942, 79)

Kristiánova legenda FRB I: „... basilicam in honore beate genitricis et perpetue virginis Mariae edificaret, reversus sine mora vorum suum implere studuit in ipsa civitate Pragensi“

⁸⁶ Kosmas I 50, FRB II: k roku 1092 „... in porta civitatis ante templum S. Mariae...“

Dalimil, FRB III, 49: „(Bořivoj) ... Prvým chrám v Hradci postavil a sv. Klimentu oslavil, druhy Světíej Maři v Praze od velkých vrat hradu na dráze.“ V době Dalimilově zanikala i vzpomínka na nejstarší hradní kostel, jeho polohu ale alespoň tušili. Různí badatelé (především Cibulka 1933, 1958; Líbal 1966) měli rozdílné představy o tom, co znamená *in porta civitatis*, případně *od velkých vrat hradu na dráze*, a tak bylo opět věcí archeologie, aby osvětlila možnosti přístupu na hrad v nejstarším období (*Borkovský* 1961; 1969).

⁸⁷ 1. staroslověnská legenda, Vostokovova redakce: „A hoch povyrosl, takže bylo třeba odejmouti mu vlasy. A pozval kníže biskupa jakéhosi se vším klérem. A když odzpívali liturgii v kostele svatě Marie, vzav hoch, postavil jej na stupni před oltářem ...“ (podle *Třeštík* 1997, 198).

níku odhadujeme, že i v první stavební fázi byl kostel longitudinální s podobným dispozičním řešením a obdobné velikosti jako ve fázi mladší. Hrobová jáma staršího hřbitovního horizontu limituje délku kostela na západní straně. Na východní straně, v základech apsidy jsou snad zachovány fragmenty staršího zdiva (malty), ale jakého půdorysu závěr byl, nelze rozhodnout.

Vycházíme-li tedy z předpokladu, že prvotní kostel měl obdobné rozměry jako jeho následovník, pak jej můžeme rekonstruovat jako malou jednodlní stavbu s presbyteriem na východní straně, o maximálních rozměrech 7,5 x 6 m. Proto tzv. tumba, dlouhá 2,5 m a široká minimálně 1,5 m, nemohla být součástí liturgického vybavení interiéru, ale byla zapuštěna pod podlahu.⁸⁸ K čemu sloužila, nedokážeme uspokojivě vysvětlit, ale přikláníme se k názoru objevitele této památky, I. Borkovského, že se jednalo o hrobku.⁸⁹

Fakt, že byla pod komunikační úrovní kostela, znamená, že se nikde nedochovala původní úroveň, a to nejen v interiéru, ale ani v jeho bezprostředním okolí. Kdyby byla dochovaná destrukce zdiva tzv. tumby (kontext 108) navracena zpět, stěna tzv. tumby by se zvýšila asi o 0,3 m. Koruna zdiva však vzala za své při zakládání mladšího kostela.⁹⁰

2. etapa – Spytihněvova hrobka a pohřebiště

Do podlahy tzv. tumby, která nebyla pravděpodobně ke svému původnímu účelu využita (ač úplně vyloučit to nemůžeme, protože jižní část byla zničena), byla druhotně zapuštěna hrobka, do které byl posléze pohřben kníže Spytihněv I. (+ 915) a po něm jeho manželka neznámého jména (+ asi 918).⁹¹ Kolem kostela se rozprostřelo pohřebiště, doložené málo četnými nálezy z 10. století, především východně a jižně. Je možné, že západně či jihozápadně od kostela bylo prostranství, vydlážděné štětováním, nebo sem ústila cesta z hradní plochy. Pod pohřební vrstvou a zdivem jižního přístavku byl na podloží registrován útržek vyšetřované plochy, který však není dobře datován.⁹²

3. etapa – mladší kostel

Starší kostel přetrval až do pokročilého 11. století, kdy byl nahrazen novostavbou. Příčinu takové radikální změny (např. poškození staršího kostela?) neznáme a archeologické prameny nám neposkytují v tomto směru žádnou informaci. Nepotvrdila se však představa, že kostel postihla katastrofa, spojená s devastací hrobky vložené do tzv. tumby (*Borkovský* 1953, 149, 161). Přestavba kostela byla velmi důkladná. Nálezová situace naznačuje, že jí předcházela planýrka, která snížila terén a odstranila většinu pozůstatků staršího kostela. Dochování části základového zdiva jen na severní straně, níže po svahu, naznačuje, že pro výstavbu nového kostela byla připravována rovná

⁸⁸ V zásadě jsou možná jen tři řešení této situace. Kromě naznačeného (tumba pod úrovní podlahy) bychom museli předpokládat, že kostel byl větší (což nálezová situace vylučuje) nebo že byl patrový (toto řešení volil *Borkovský* 1953, 161). Jako stavebně nejnáročnější ho považujeme za nepravděpodobné.

⁸⁹ Paralely nalezneme jak ve velkomoravské architektuře, i když zde nebyla žádná z hrodek vyzděna, tak v německé architektuře předrománské (*Wascher* 1959, obr. 123).

⁹⁰ A. Merhautová (1983) vyslovila hypotézu, že Bořivojovým kostelem byla tzv. tumba sama o sobě. Přestože se v článku správně dedukuje, že loď i apsida jsou víceméně výsledkem jedné (mladší) stavební etapy, nelze považovat tumbu za samostatně existující objekt. Také stratigrafie je, jak jsme již ukázali, poněkud složitější a neodpovídá předpokladu nejprve zánik a zavezení tumby s hrobkou, potom výstavba nového kostela. Navíc by tato „tumba/kaple“ byla zapuštěna pod úroveň terénu.

⁹¹ Možná, že povědomost o polížení knížete Spytihněva I. do tohoto kostela vedla v některých legendách ke ztotožnění se zakladatelem kostela – Gumpoldova legenda, FRB I, 148: „Zpuytignev, ... domus dei ad beatissimae eius genitricis Mariae sanctique apostolorum principis memorandum venerationem construxit.“

⁹² Celkově o organizaci plochy kolem kostela v období jeho počátků víme málo, což se odráží v diskusích o poloze kostela v rámci Pražského hradu (posledně *Frolík – Smetánka* 1997, 63, 76–81; 1998, 301).

plocha (na úrovni asi 255,20 až 255,30 m n.m.). Podloží se v šíři dnešního kostela sklání v intervalu 255,62 m n.m. (přibližně uprostřed průřezu mezi II. a IV. nádvořím) až 255,0 m n.m. (na severní straně tzv. starší apsidy). Předpokládáme, že tomu odpovídala i základová spára zdi staršího kostela, tedy na jižní straně byla výše a straně severní níže. Pokud měla být východiskem pro výstavbu nového kostela rovná plocha (navíc zřejmě částečně zapuštěná do svažitého terénu), mohly být při planýrce výše položené zdi odstraněny zcela, zdi založené hlouběji přetrvaly ve spodních partiích základu. Základy staršího kostela musely být mělké,⁹³ ale u nejstarší architektury je to jev častý (srov. *kap. 3 a 4*). Přetrvala pouze tzv. tumba, jejíž hloubka přesahovala kritickou úroveň (*obr. 2/33*).⁹⁴

Novostavba, o rozměrech 7,4 x 5,9 m, byla jednolodní podlouhlou orientovanou chrámovou stavbou. Analýza prokázala, že všechna dochovaná zdiva lodí i apsidy (s výjimkou základu severovýchodního nároží) jsou dílem této etapy. Platí to i o všech částech apsidy, tedy i o tzv. starší apsidě. Zdánlivě polygonální půdorys základového zdiva je zřejmě dán nepravidelnějším průběhem podloží (*Borkovský 1953*, 141 a 144).⁹⁵ Organizace interiéru byla jednoduchá. Na obdélnou loď navazovala vyvýšená apsida s oltářem přisazeným v ose apsidy těsně ke stěně. Vstupní portál byl na jižní straně, pravděpodobně v její západní části.

Nový kostel ponechal oběma hrobkám centrální umístění. Předpokládáme, že tedy existovala určitá povědomost o významu osob, které zde byly pohřbeny. U prvních dvou podlahových úrovní se dokonce zdá, že toto místo bylo nějakým způsobem označeno. Tak si vysvětlujeme absenci podlahy nad původní hrobkou, jejíž místo mohlo být zvýrazněno např. náhrobním kamenem.

4. etapa – přestavby 12. a 13. století

K dalším změnám v podobě chrámu docházelo ve 12. a na přelomu 12. a 13. století. V té době byl uvnitř kostela vybudován nový oltář a nové dláždění dalo zaniknout památce na starobylé hrobky. V souvislosti se začleněním do kapitulní liturgie byl k portálu připojen otevřený vestibul.⁹⁶

Zpráva z Letopisů k roku 1255⁹⁷ je snad předzvěstí úplného zániku kostela, který i my, v souvislosti s výstavbou nového opevnění, klademe do intervalu 1255 až 1278.

⁹³ Pokud povrch terénu odpovídal sklonu podloží, byla by hloubka základů asi 0,4–0,5 m.

⁹⁴ Hypoteticky původní hloubka tumbly vychází na asi 0,6–0,8 m (0,2–0,3 m dochované výšky + 0,4–0,5 m hloubky základů staršího kostela).

⁹⁵ Víceboký tvar apsidy je zčásti dílem kresebné rekonstrukce. Nepřesně je v publikaci zachycen také průběh dochovaného líce (*Borkovský 1953*, 141, *obr. 6*). Mezi spodní částí, zděnou převážně jako *opus spicatum*, jejíž líc má navíc nepravidelně zaoblený průběh, a částí horní, s řádkovým lícem, která má průběh odpovídající plánům, je ústupek. Vlastní lom hrany horní části zdi je narušen (*Borkovský 1953*, 137), takže nelze určit zda byl ostrý nebo zaoblený. Nepravidelnost průběhu líců dokládají fotografie č. neg. 10697 a 10703 v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha (*obr. 2/39 a 2/40*).

Všechny tyto skutečnosti problematizují poukaz na analogie pro tvar apsidy mezi istrijskými stavbami (*Libal 1983*, 55).

⁹⁶ Vedle pravidelných okruhů v rámci katedrály, kapitulního kláštera a církevních staveb spojených s katedrálou chodbami, se procesí často ubírala o něco dále. Jedním z cílů byl i kostel Panny Marie, jak nás o tom zpravuje Liber ordinarius (Archiv Pražského hradu, D9 fol^o 40 – A 19 fol^o 156: „*Post missam itur ad capellam Sanctae Mariae...*“). Kapitulní liturgické knihy jsou dobrým příkladem konzervativnosti tohoto pramene. Není to poprvé, kdy rukopis z 1. poloviny 14. století nereflktuje konkrétní zrušení (*Maříková-Kubková – Eben v tisku*). Nicméně se zde nabízí ještě jedno vysvětlení. Přenos patrociniá není ani na Pražském hradě ojedinělým jevem, a tak když kostel v západní části hradu dosloužil, mohla jej zastoupit chrámová stavba jižně katedrály, která je také jednolodní stavbou menších rozměrů a jejíž zasvěcení sv. Bartoloměji není průkazné a ani liturgické prameny jej neodrážejí. Navíc je spojená s kapitulním chrámem chodbou, která jistě poskytovala více ochrany, než otevřený vestibul. Toho kostela by se pak mohla týkat rubrika z konce 15. století: „*Post missam itur ad capellam sancte mariae secundum antiquam rubricam que quia postea rupta et translata est ad aulam regalem castris pragensis*“ (*Cibulka 1933*, 41 podle tzv. „*drulie třídy inisálů*“).

Nejstarší kostel na Pražském hradě byl vždy předmětem mnoha hypotéz a polemik a ani objevení stavby, která vyhovuje nárokům kladeným historickými prameny a která zároveň odpovídá strukturou stavby a doprovodným materiálem své době, nečinilo pochybnostem přítrž. Naději do budoucna je skutečnost, že lokalita sama ještě nebyla zcela vyčerpána a další výzkum by mohl přinést informace především o širších vztazích kostela a jeho okolí.⁹⁸

Pro ty, kteří se zabývají dějinami Pražského hradu, zůstává odkrytí kostela Panny Marie trvalou připomínkou objevu, který byl předem připraven, argumentačně podložen a posléze prokázán na základě archeologického výzkumu (*Borkovský 1949*), který, přes nemalý příspěvek ostatních disciplín, se stává pramenem, bez jehož svědectví se nelze obejít.

⁹⁷ Letopisy, FRB II, 310: „*Campanarium etiam ligneum cum campanis infra muros sanctae Mariae corruit.*“

⁹⁸ Z tohoto hlediska zůstává nesplněna většina bodů, na nichž se usnesla komise, posuzující první výsledky výzkumu 21. července 1950 („*Zápis komise odborníků, svolané Kanceláří presidenta republiky a Státním archeologickým ústavem dne 21. července 1950 na Pražský hrad*“, in: *Význam objevu 1951*, 97–99).

3. BAZILIKA SV. JIŘÍ

3.1. ÚVOD

Bazilika sv. Jiří je na Pražském hradě druhým nejstarším církevním objektem. Svými počátky je spojena s obdobím vlády knížete Vratislava I. (915–921)⁹⁹ a obecně je považována za nejstarší stojící hradní stavbu s dochovanými původními částmi. Pro hodnocení jejího historického, uměleckohistorického a architektonického vývoje jsou zdánlivě ideální podmínky. Stavba byla v uplynulých letech dvakrát podrobena důkladné rekonstrukci provázené stavebně historickým průzkumem. Rekonstrukci v šedesátých letech tohoto století předcházela i kompletní archeologický výzkum v interiéru. Očekávali bychom tedy, že byly shromážděny všechny potřebné informace pro modelové rekonstrukce jednotlivých stavebních etap. Výsledky stavebně historického průzkumu (Merhautová 1966) i archeologického výzkumu (Borkovský 1975) byly monograficky zveřejněny, jejich závěry však nekorespondují. Oba autoři tak mimoděk dokázali, že stavební vývoj svatojiřské baziliky je velmi složitý a jeho jednotlivé etapy někdy je obtížné rozpoznat.

Rekonstrukce první, na přelomu století,¹⁰⁰ která patrně zachránila baziliku jako stavbu, byla spojena se zánikem řady důležitých detailů a s výměnou kvádrů na velkých plochách.¹⁰¹ Počáteční práce sledoval Mořic Lüssner, který své poznatky buď publikoval (Lüssner 1889a; 1889b; 1889c), nebo jen zachytil v deníku (Lüssner 1886–1890). Jeho zájem o stavbu a její pozadí osvětluje zčásti dochovaná korespondence.¹⁰² Byl patrně jedinou osobou s archeologickými zkušenostmi, která se kolem rekonstrukce pohybovala. Hluboký zájem o dějiny kostela projevoval

⁹⁹ Kristián, FRB I, 205: „Wratizlaus...firmato regno basilicam in honore beati Georgii statuit, sed morte preutetus eius consecrationem diu desideratam minime perspexit“. Písemných zpráv o raně středověkém vývoji kostela sv. Jiří je velmi málo a nepodávají téměř žádné informace o jeho podobě a vývoji.

¹⁰⁰ Podle literatury lze usuzovat, že práce v bazilice probíhaly od roku 1888 s přestávkami minimálně do roku 1919.

¹⁰¹ „Ačkoliv není tomu dávno, co dala se poslední oprava, lze se přesvědčiti, že mnohde lícové zdívo vyměněno takovým způsobem, že už dnes nelze zjistiti, zda se kde ve zdi nenalezly např. románské dveře, které byly podle zbytků při opravě zjištěny ...“ (Cibulka 1936, 12–13)

„... kostel stal se obětí puristické restaurace; dnes jsou často zahlazeny nejen ty „neorganické“ prvky původní stavby, na něž se během restaurace přišlo, ale i ty, na něž se nepřišlo a jež proto unikly i písemnému a obrazovému zaznamenání.“ (Mencl 1939–46, 1).

Pod tímto úhlem pohledu lze říci, že pro vědecké poznání přišla restaurace příliš brzy.

¹⁰² Dopis Antonínu Rybičkovi z 15. června 1888 (uložen ve Státním okresním archivu v Chrudimí v pozůstalosti Ant. Rybičky)

„... Nic méně dle možnosti chodím nejen na procházku, ale přede vším abych viděl, čeho nám objevují ty naše stavby a výkopy, zvlášť u sv. Jiří na Hradčanech a na Hradku proti Slovanům. Konečně tedy započali předce opravovací stavby při starobytem kostele sv. Jiří! Podezřívají na ten čas hlavní zdě presbytere a strany jižní; přesvědčil jsem se, že vše se vykonava dle vzoru stavající staré stavby, z čeho mám upřímnou radost. Dohlíží k stavbě té Mokr, více ale Živný k rukoum jeho, a tu doufám, že i budoucně pracovano bude s pietou, bedlivostí a znalostí, kterou pamatka tato posvatná zasluguje. Jak podezdili krytu starou přišli na kusy starých silných románských sloupů, které bezpochyby pochazejí z první puvodní stavby kostela, tedy z první polovice 10ho století; něco si asi vezme z toho Jelínek pro městské museum, ač tam, zvlášť pro větší věci kamene již skorem místa není. Pracují nyní také na kapli sv. Lidmily, která již puvodně goticka, dole obejmuta jest jakýmsi pozdějším pláštěm piliřovým; ten se ma odstranit a vše tak upravit, jak to bylo puvodně. Při tom přišli take na kus hrob. kamene, na kterém znak s ruží rožmberskou, z nápisu vsak pouze nekolik písmen se zachovalo – snad ostatek aspoň častečně – ještě najdou v tom „plášti“ – kamen ten pochází asi z 16. století. Mezi tím byl fotografovan vnitřek kaple pod věží jižní, skrze starobyte malby freskove, které již opadavají a při nevyhnutelné opravě klenby nikerak zachovati se nedají. ... V kapli sv. Anny (tež v kost. sv. Jiří) jsem přečetl hrobový nápis abatyše Bětky od r. 1378; nebyl nápis ten ještě uveřejnen proto, že deska, na niž se nachází, byla při přestavování též kaple v minulém století rozbita na 6 kousku, které pak byli dle libovůle sem tam do dlažby vložený, tak že jen velikou opatrností místa, která nalezejí k sobě vyhledaná byti mohla ...“

také stavitel František Mach, který zdokumentoval řadu důležitých detailů. Výsledky jeho práce byly zveřejněny jen částečně (Mach – Šittler 1906; 1910–1912), zbylá část zůstala v rukopise (Mach, rkp.). O tom, že i pozdější práce byly alespoň zčásti sledovány příslušnými odborníky svědčí drobný, ale v důsledku závažný příspěvek Karla Gutha (1916). Ucelený pohled na vývoj baziliky podal jako další Josef Cibulka (1936), odlišnou rekonstrukci vývoje zveřejnil Václav Mencl (1939–1946). Další rozsáhlá výměna zdiva a kvádrů (v některých aspektech velmi necitlivá) provázela rekonstrukci z 60. let.

Dnes je ověření řady detailů nemožné, i z archeologického hlediska jsou možnosti dalšího poznání téměř uzavřeny. Interiér baziliky byl po dokončení archeologických prací ze statických důvodů zalit betonem a navždy zneprístupněn. Výjimkou je plocha kolem hrobů přemyslovských knížat (bez stavebního zásahu do podlahy nepřístupná) a tzv. západní krypty (přístupná jen obtížně, se zásahem do návštěvního provozu v bazilice).

Původní dokumentace je tedy jediným východiskem pro revizi výsledků výzkumu. Naším hlavním cílem není nový pohled na stavební vývoj baziliky, ale nové posouzení archeologické situace a jejího vztahu k nadzemním zdívům. Přednost jsme tedy dali primární dokumentaci, ve které téměř nedocházelo ke směřování nálezové a interpretační roviny. Podařilo se tak získat některé nové, či přesněji řečeno při předchozím zpracování nevyužitě, informace, korigující naše znalosti o nejstarších etapách existence tohoto kostela.

Pro poznání nejstarších částí kostelního organismu považujeme za důležitou situaci kolem západní krypty a okolí hrobů přemyslovských knížat. Velká pozornost byla v minulých pracích věnována kapli pod jižní věží a ověření chronologie jejího vývoje by bylo významným příspěvkem k poznání rozsahu nejstarší kostelní stavby. Tam, kde je to možné, budou pozorování I. Borkovského konfrontována s pozorováními ze starších průzkumů, především se závěry Františka Macha. Písemné zprávy o bazilice jsou po celé středověké období velmi skoupé, jejich přehled shrnuje A. Merhautová (1971, 208–209).

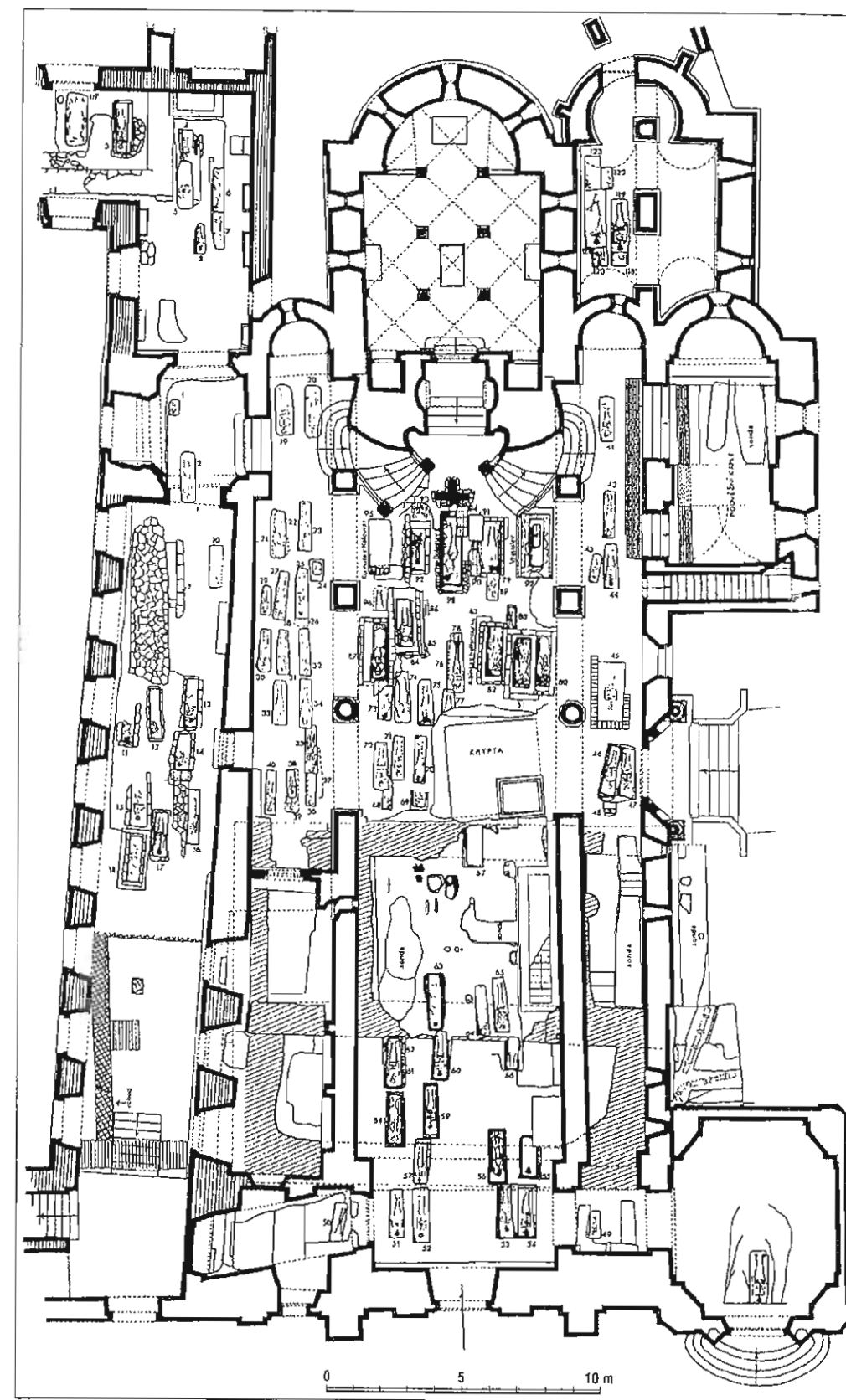
3.2. ARCHEOLOGICKÁ SITUACE

Podobně jako v případě dalších kostelů je níže podán pokud možno úplný přehled dochované pramenné základny týkající námi sledované problematiky, především deníkových záznamů a plánové dokumentace (obr. 3/1 až 3/13). Fotografická dokumentace z archeologického výzkumu I. Borkovského byla ve své podstatné části zveřejněna (Borkovský 1975, fotografická příloha, obr. 1–130). Nezabýváme se mladšími hroby, tj. renesančními až novověkými, kterých byla v interiéru baziliky převážná většina.

3.2.1. DENÍKY I. BORKOVSKÉHO

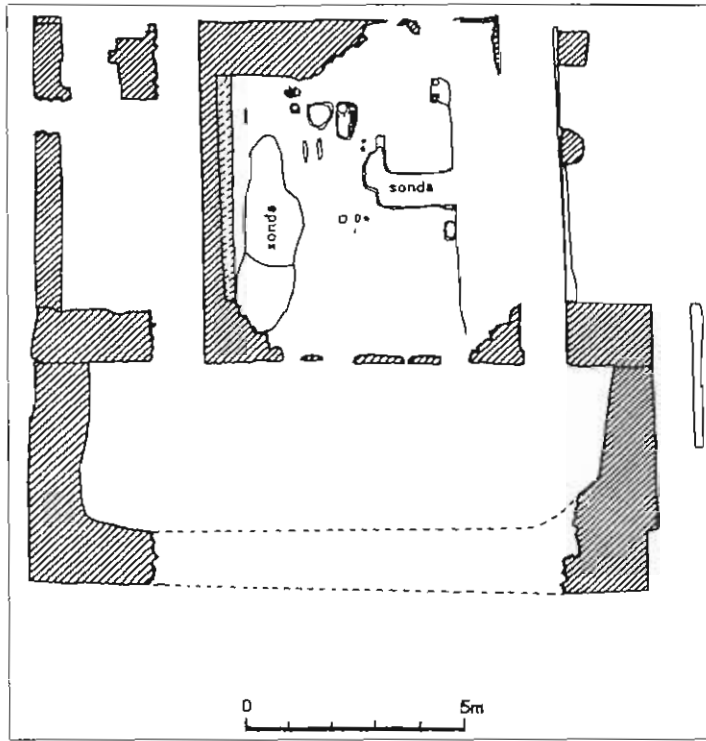
Výzkum baziliky sv. Jiří a většiny přilehlého klášterního areálu je podrobně zachycen v denících. Výzkumu v bazilice se týkají sešity 1 až 4. Výzkum byl zahájen 13. 1. 1959¹⁰³ a pokračoval s různými přestávkami až do roku 1962. Největší intenzitu však měl v letech 1959 a 1960. Zajímavé je, že velká část archeologických prací se odehrávala v zimních měsících, tedy v době pro výzkum relativně velmi nepříznivé.

¹⁰³ „Pražský hrad – sešit 1. Pražský hrad 1959. Kostel sv. Jiří – výzkum. Začato 13.1.1959. Výzkum v bazilice trval nepřetržitě do konce roku 1959, pokračováno bylo v r. 1960: ...“

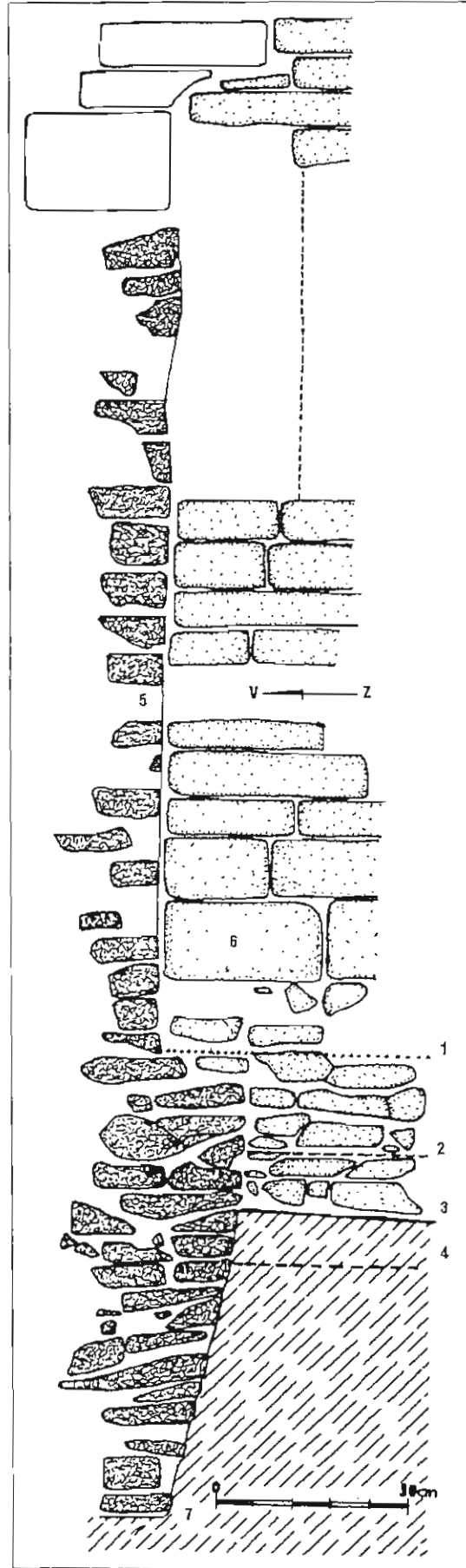
Obr. 3/1: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys baziliky a přilehlé části ambitu kláštera se všemi objevenými archeologickými situacemi. Čárkované zdiva tzv. Vratislavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, obr. I).

Abb. 3/1: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß und anliegender Teil des Kreuzgangs des Klosters mit den archäologischen Betunden. Strichliert Mauern der sog. Vratislav-Kirche. Nach I. Borkovský (1975, Abb. I).

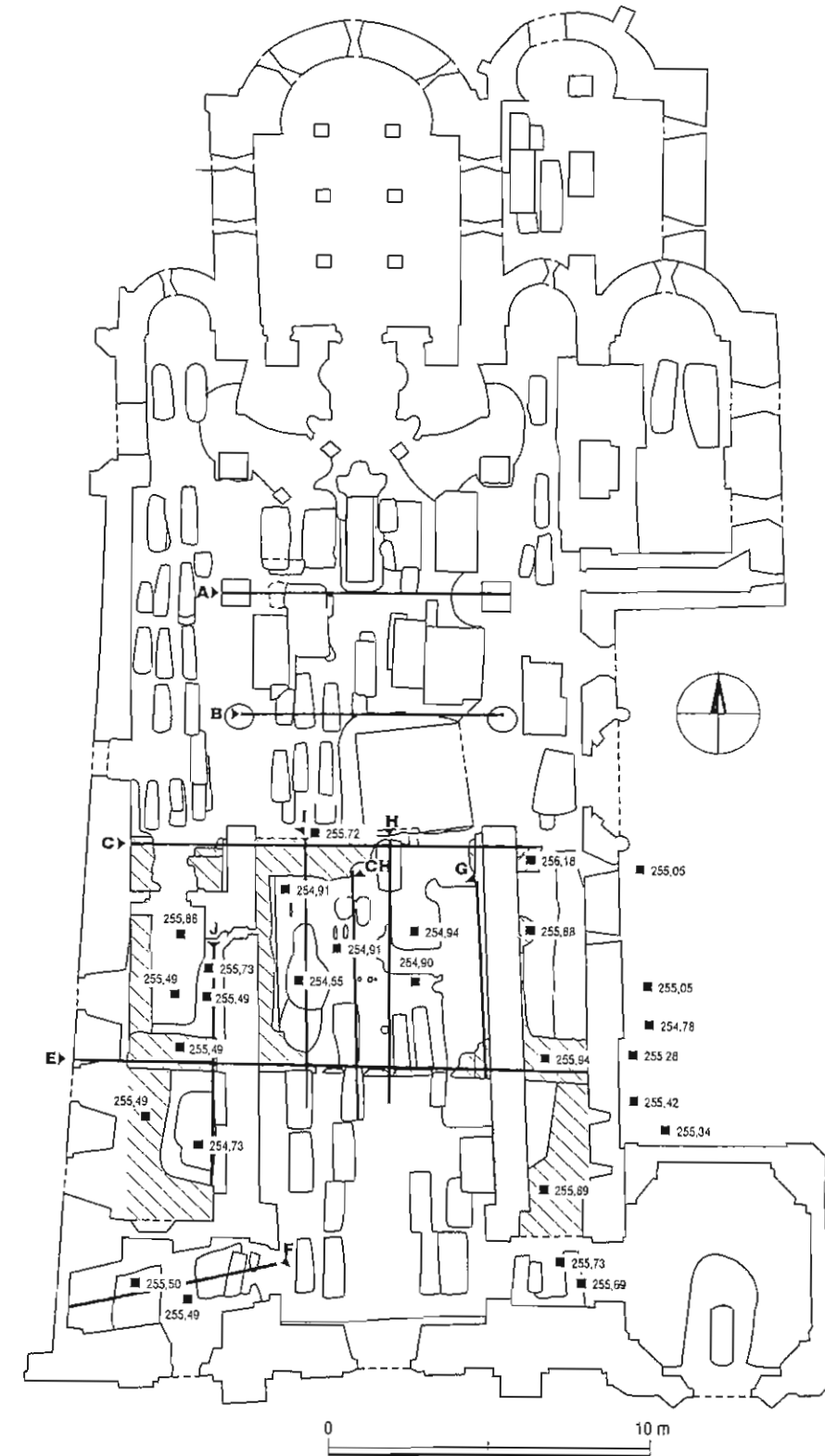
Ů Obr. 3/2: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys zbytků zdiva tzv. Vratslavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, 17. obr. II).

Abb. 3/2: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß mit den Reste der Mauern der sog. Vratslav-Kirche. Nach I. Borkovský (1975, 17. Abb. II).

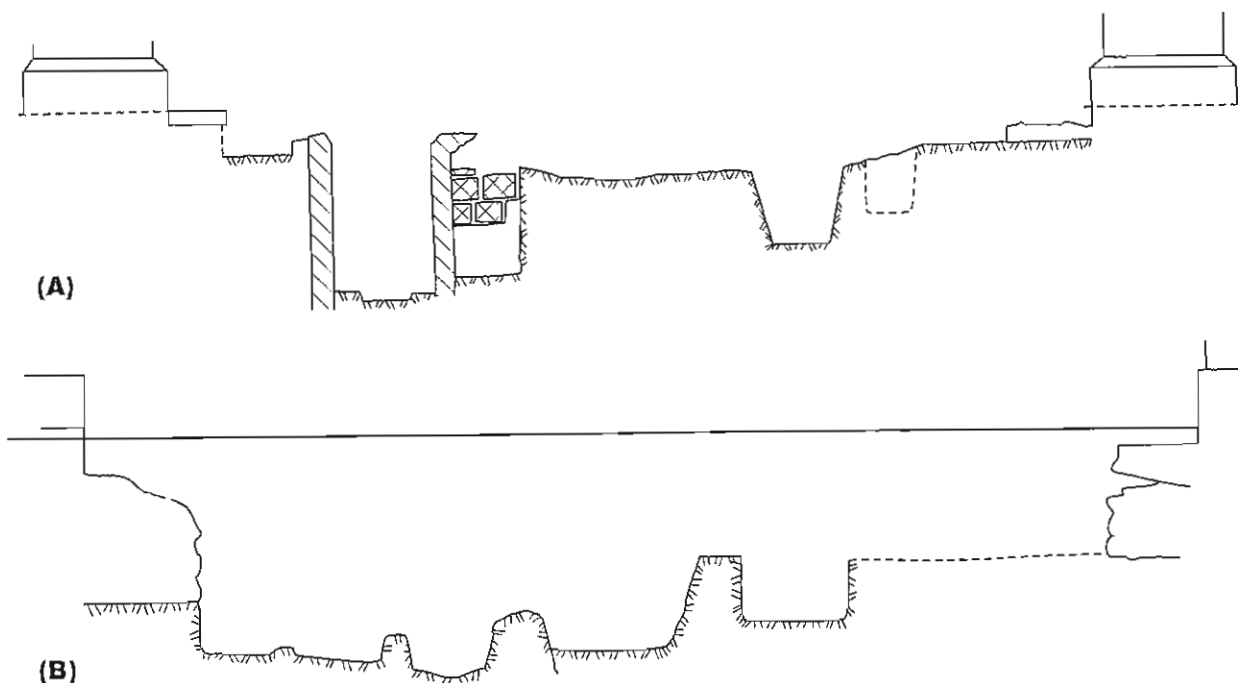
⇒ Obr. 3/3: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Západní průčelí tzv. Vratslavova kostela. Pohled na styk zdiva tzv. Vratslavova kostela vlevo (5) a mladší přístavby vpravo (6). Na tomto jediném místě byla přesvědčivě dokumentována míra postupného snižování úrovně terénu v kostele. (1) úroveň terénu v době založení tzv. Vratslavova kostela; (2) rozšířený základ přístavby – zdiva č. 6; (3) základová spára téhož zdiva; (4) úroveň terénu v 19. století; (7) základová spára zdiva tzv. Vratslavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, 19. obr. III).

Abb. 3/3: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Westfront der sog. Vratslav-Kirche. Blick auf die Mauerfuge zwischen der sog. Vratslav-Kirche links (5) und dem jüngeren Anbau rechts (6). Nur an dieser Stelle konnte das Maß der allmählichen Senkung des Geländebodens in der Kirche überzeugend dokumentiert werden. (1) Bodenniveau zur Zeit der Gründung der sog. Vratslav-Kirche; (2) erweiterte Grundmauer des Anbaus – Mauer Nr. 6; (3) Fundamentfuge derselben Mauer; (4) Bodenniveau im 19. Jahrhundert; (7) Fundamentfuge der Mauern der sog. Vratslav-Kirche. Nach I. Borkovský (1975, S. 19, Abb. III).

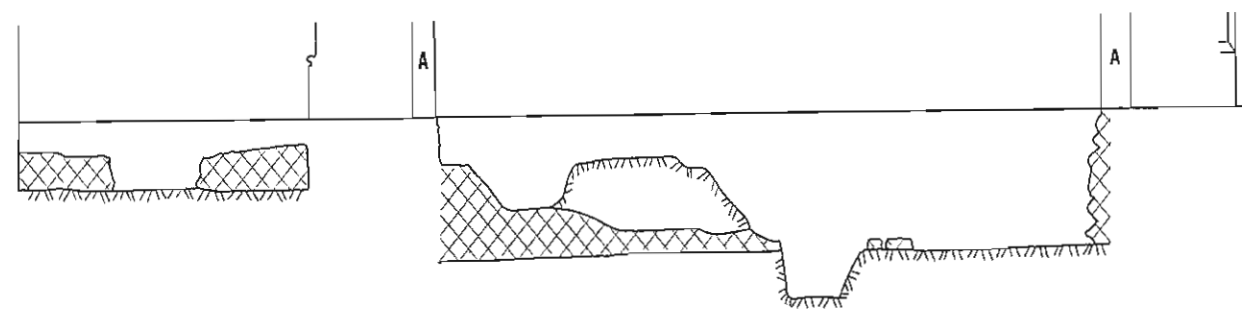
Obr. 3/4: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys kostela s vyznačenými nivelačními údaji převzatými z plánu č. 10001-328 z archivu APH, značícími úroveň podlaží a vyznačenou polohou jednotlivých řezů.

Abb. 3/4: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß mit Niveau-Angaben übernommen aus Plan Nr. 10001-328 des Archivs der Arbeitsstelle „Prager Burg“ des ARÚ AV ČR, Prag. Angabe des Untergrundniveaus und der einzelnen Schnitte.

Obr. 3/5: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. (A) řez „a“, situovaný v lodi mezi prostředními pilíři. Vyznačena úroveň podloží, šikmo šrafované zdivo barokní, křížem šrafované zdivo románské, zčásti zachycena úroveň podlahy chrámu v době výzkumu; (B) řez „b“, situovaný v lodi mezi kulatými (západními) pilíři. Vyznačena úroveň podloží a dochovaná, blíže neoznačená zdiva. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-336. Obr. 3/5-3/11 jsou překreslené ze špatně čitelných podkladů.

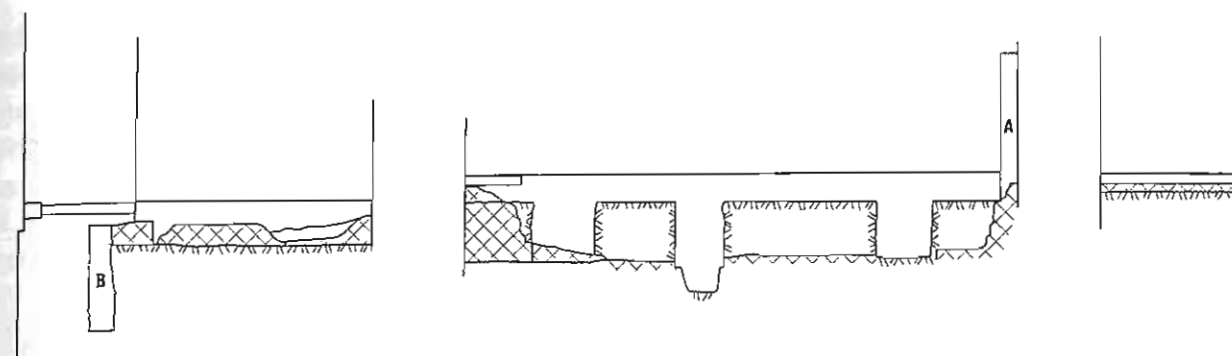
Abb. 3/5: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. (A) Schnitt „a“ im Hauptschiff zwischen den mittleren Arkadenpfeilern. Angabe des Untergrundniveaus, schräg schraffiert: Barockwände, kreuzschraffiert: romanische Mauern, teilweise ist auch das Bodenniveau in der Kirche zur Zeit der Ausgrabungen eingetragen; (B) Schnitt „b“ im Schiff zwischen den runden (West-)Pfeilern. Eingezeichnet sind das Untergrundniveau und die erhaltenen Mauerreste. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-336. Zeichnungen Abb. 3/5-3/11 nach schlecht lesbaren Vorlagen.

Obr. 3/6: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „c“, příčný řez basilikou, situovaný na místo východní zdi západní krypty. Vyznačena dochovaná úroveň podloží (zčásti v pohledu), zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafována křížem) a úroveň podlahy chrámu v době výzkumu. (A – přízdívka po r. 1142, interpretací doplněk autorů do původního řezu). Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-336.

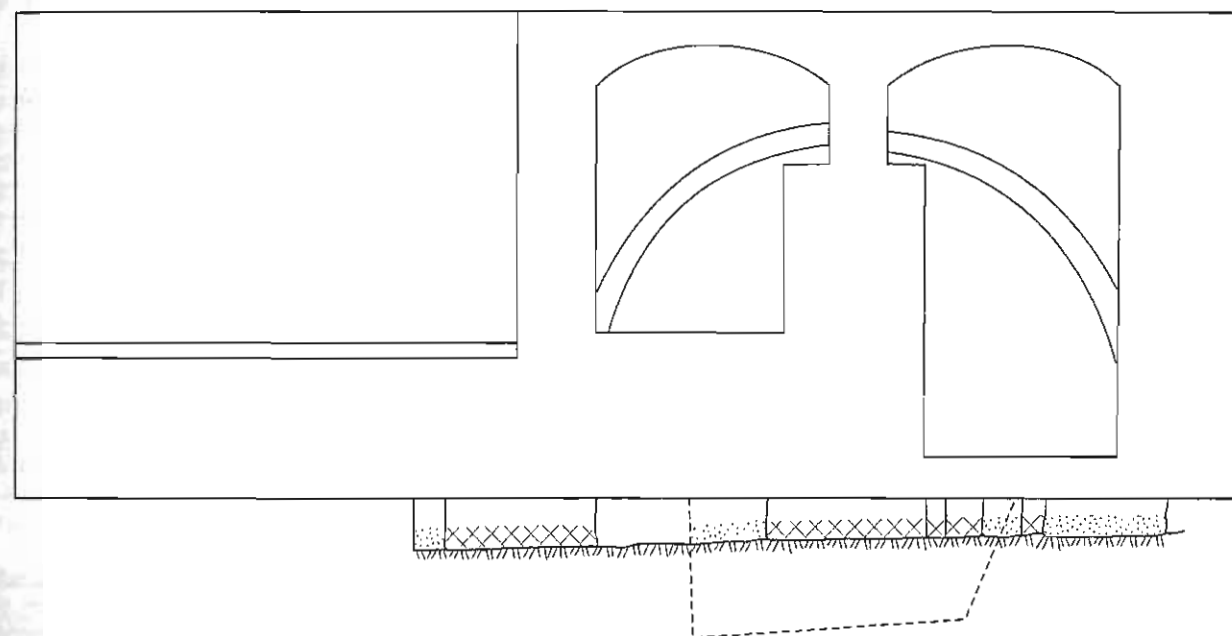
Abb. 3/6: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Querschnitt „c“ an der Stelle der Ostwand der Westkrypta. Angabe des erhaltenen Untergrundniveaus, Mauern der sog. Vratislav-Kirche (kreuzschraffiert) und das Bodenniveau in der Kirche zur Zeit der Ausgrabungen. (A – Mauer aus der Zeit nach 1142, Interpretationszusätze im ursprünglichen Schnitt von den Autoren). Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-336.

V sešitě 1 (zachycuje období od 4. 12. 1958 do 7. 7. 1959) se výzkumu v kostele týkají zápisy z 15. 1. 1959, 3. 2., 4. 2., 11. 2., 12. 2., 9. 3., 16. 3., 18. 3., 2. 4., 4. 4., 6. 4., 30. 4., 14. 5., 15. 5., 18. 5., 19. 5., 20. 5., 21. 5., 28. 5., 29. 5., 1. 6., 3. 6., 5. 6., 9. 6., 12. 6., 16. 6., 22. 6., 24. 6., 25. 6., 26. 6., 6. 7. 1959.

Obr. 3/7: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „e“, příčný řez basilikou, vedený místem západní zdi západní krypty. Vyznačena dochovaná úroveň podloží a zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafována křížem) a úroveň podlahy v době výzkumu. (A) přízdívka po r. 1142, (B) mladší románské zdivo severní zdi severní boční lodi, interpretací doplněk autorů do původního řezu. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-336.

Abb. 3/7: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Schnitt „e“, Querschnitt durch die Westwand der Westkrypta. Angabe des erhaltenen Untergrundniveaus, Mauern der sog. Vratislav-Kirche (kreuzschraffiert) und das Bodenniveau zur Zeit der Ausgrabungen. (A) Mauer aus der Zeit nach 1142, (B) jüngere romanische Mauer, Interpretationszusätze im ursprünglichen Schnitt von den Autoren). Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-336.

Obr. 3/8: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „j“, řez ve směru východ-západ, vedený přibližně středem tzv. sakristie (tj. západní částí severní boční lodi basiliky). Vyznačena úroveň podloží a zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafována křížem, tečkované malty), čárkované do řezu promítnut mladší (barokní?) zásah. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-338.

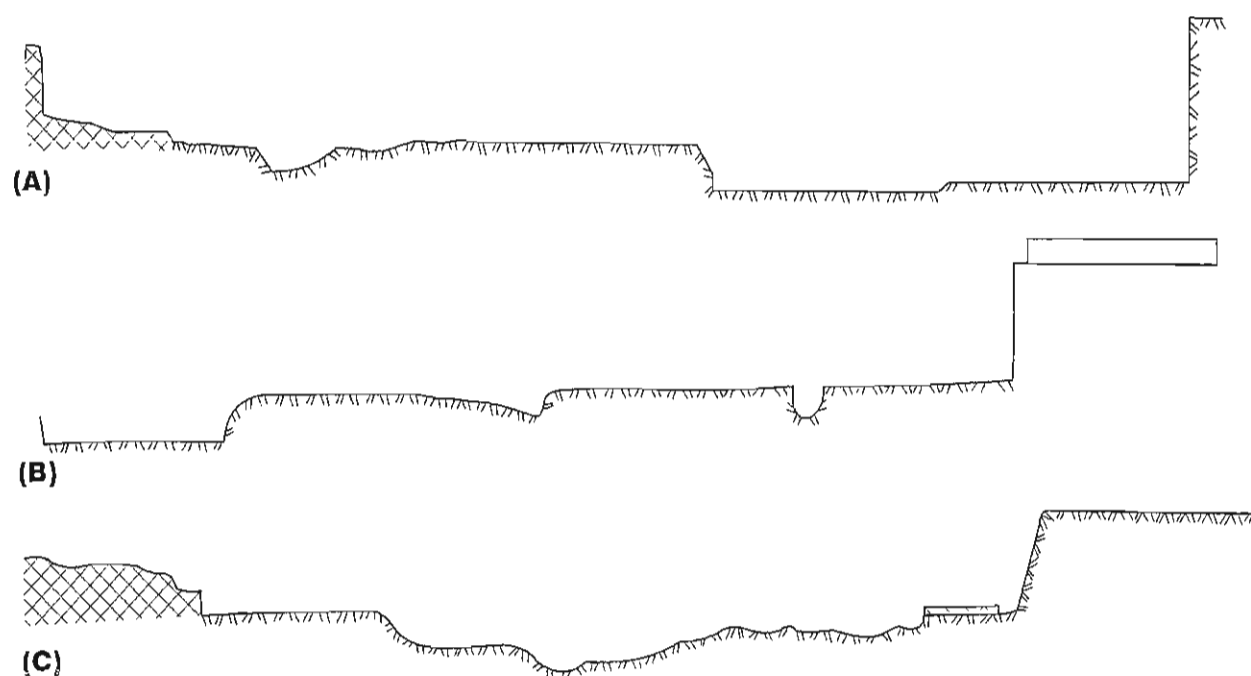
Abb. 3/8: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Ost-West-Schnitt „j“ etwa durch die Mitte der sog. Sakristei (d.h. den Westteil des Nordschiffs). Kreuzschraffiert: Untergrundniveau und die Mauern der sog. Vratislav-Kirche; punktiert: Mörtel, strichliert: Projektion eines jüngeren (barocken?) Aushubs. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-338.

V druhém sešitě (zachycuje dobu mezi 8. 7. 1959 a 9. 3. 1960) je počet zápisů opět vysoký: 8. 7. 1959, 10. 7., 28. 7., 6. 8., 12. 8., 14. 8., 17. 8., 19. 8., 25. 8., 12. 10., 25. 11., 26. 11., 27. 11., 1. 12., 2. 12., 3. 12., 4. 12., 7. 12., 8. 12., 10. 12., 11. 12., 16. 12., 30. 12., 31. 12. 1959 a 3. 1. 1960.

V sešitě č. 3 (zápisy zahrnují období od 28. 3. 1960 do 26. 6. 1961) zápisů ubývá: 5. 4. 1960, 2. 5., 26. 5., 23. 8., 24. 8., 2. 12., 12. 12. 1960 a 14. 3. 1961.

Drobný dodatek výzkumu kostela nalézáme v sešitě č. 4 (dokládá průběh výzkumu od června 1961 do 5. 10. 1962). Jedná se o zápisy z 28. 3. 1962, 29. 3. a 11. 4. 1962.

Kromě poznámek ryze archeologické povahy zapisoval I. Borkovský také pozorování stavebně historická, i když i z těch pravděpodobně jenom některá, zejména ta, která měla úzký vztah k odhaleným archeologickým situacím. Setkáme se i se zápisy, které umožňují nahlédnout do organizace a pracovních podmínek.¹⁰⁴ Pro přehlednost jsou zápisy rozděleny do několika skupin. První část tvoří informace o zdivech, interpretovaných I. Borkovským jako „Vratislavův kostel“ se zaměřením na zachycení vztahu těchto zdí ke zdem stojící stavby, k dochovaným stratigrafiím a ke spárám. Popis je dále rozdělen na část týkající se severní lodi baziliky, jižní lodi baziliky, tzv. západní krypty a na zbylé informace o ostatních částech kostela.

Obr. 3/9: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. (A) řez „ch“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 3 m od severní zdi baziliky. Vyznačena dochovaná úroveň skalního podloží, křížem šrafované zdivo západní krypty; (B) řez „h“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 4,2 m od severní zdi baziliky (tj. 1,7 m od jižní zdi). Vyznačena dochovaná úroveň skalního podloží; (C) řez „i“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 1,5 m od severní zdi baziliky. Vyznačena dochovaná úroveň podloží a zdiva krypty (křížem šrafované). Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-340.

Abb. 3/9: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. (A) Ost-West-Schnitt „ch“ durch die Westkrypta, 3 m vom Nordschiff. Eingezeichnet ist das erhaltene Niveau des Felsuntergrundes, kreuzschraffiert: Mauern der Westkrypta; (B) Ost-West-Schnitt „h“, 4,2 m vom Nordschiff (d.h. 1,7 m vom Südschiff). Eingezeichnet ist das Niveau des erhaltenen Felsuntergrundes; (C) Ost-West-Schnitt „i“ durch die Westkrypta, 1,5 m vom Nordschiff. Kreuzschraffiert: das erhaltene Untergrundniveau und Mauern der Krypta. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-340.

¹⁰⁴ Jen namátkově několik příkladů: „14. III. 1961. ... Mým přáním bylo zřízení šachty na západní straně, aby bylo vidět každý hrob zvlášť (míněny jsou hroby Přemyslovců). V otvoru mohlo být malé schodiště, deska se mohla dle potřeby zvedat; nebylo mi však vyhověno. Prakticky nelze vstoupit do šachty, je na ní položena deska a dlažba.“

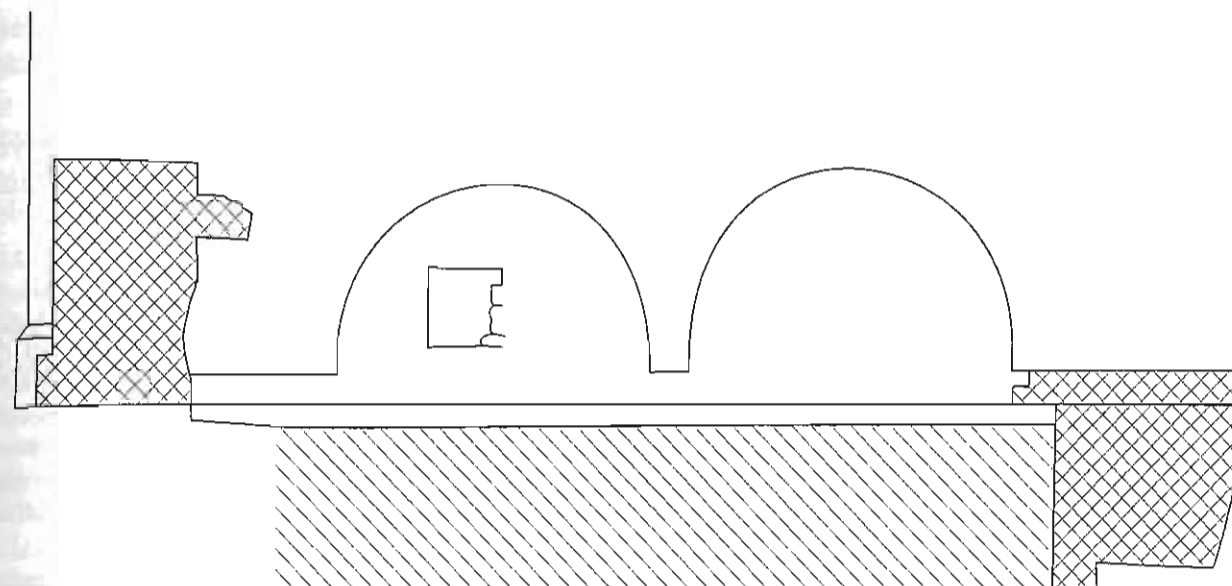
Mezi oběma pilíři u schodiště byla objevena patka z červeného pískovce, kterou jsem chtěl zachránit do lapidária, jako zbytek kostela Boleslava II. – ani toto se mi nepodařilo. Nejdříve bylo řečeno, že zmíněná patka zůstane na místě, dostane kolem betonový věnec a na to přijde sklápěcí deska. Nebylo z toho však nic splněno; otvor s patkou byl zasypaný pískem, na který byla položena betonová deska a na ni dlažba, takže vlastně je patka zazděna.“

„11. IV. 1962. Praž. hrad – kostel sv. Jiří. Na severní straně hlavní lodi jiřského kostela bylo dobře znatelné lícované zdivo západní štítové zdi staršího kostela. zachovaný lic byl fotografován, a to poslední jeho zbytek, dnes již neexistuje, byl zničen vsunutím železných rámu pro osvětlení.“

Z dnešního hlediska je málo pochopitelný odtahový vztah k antropologickému materiálu:

„9. III. 59. ... Do hrobky soustřeďuji všechny kosti v kostele nalezené a také kostry jednotlivých hrobů jsou kladeny mezi cihlové obložení ...“

„25. VIII. 59. ... Do hrobových jam u západní části hlavní lodi těsně u západní zdi Vratislavova kostela byly složeny kosti z hrobů v kostele a také kosti, které byly uskladněny v 19. stol. v cihlové klenuté kryptě u jižního pilíře lodi ...“

Obr. 3/10: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „g“, řez licem jižní zdi západní krypty. Křížem šrafované románská zdiva, šikmo šrafované zdiva recentní. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-340.

Abb. 3/10: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Schnitt „g“ durch die Fassade der Südmauer der Westkrypta. Kreuzschraffiert: romanische Mauern; schräg schraffiert: neuzeitliche Mauern. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-340.

Druhá část se zabývá hroby přemyslovských knížat ve východní části kostela, třetí – poslední – se týká jižní podvěžní kaple. Pro snadnější orientaci v deníkových záznamech I. Borkovského se přidružujeme jeho rozlišení zdiv na „kostel Vratislavův“ (= stratigraficky starší zdiva objevená výzkumem) a „kostel Boleslavův“ (= stratigraficky mladší zdiva objevená výzkumem), i když je nasnadě, že právě správnost přiřazení a datování jednotlivých zdí je jedním z úkolů tohoto pojednání. Vzájemný stratigrafický vztah je všude, kde ho bylo možno kontrolovat, zachycen správně.

3.2.1.1. ZDIVA NEJSTARŠÍHO KOSTELA

a) Severní boční loď

Výzkum baziliky byl zahájen dne 15. 1. 1959 právě zde. Pro snazší orientaci uvedme, že přibližně dvě východní třetiny délky severní boční lodi jsou součástí interiéru kostela, třetina západní byla druhotně oddělena a v době výzkumu byla používána jako sakristie. Pod tímto označením je vedena i v denících. Prvním závažným poznatkem výzkumu bylo, že se skalní podloží nalézá velmi mělko pod současným povrchem a že základové zdivo severní boční lodě ve východní části (tj. mimo sakristii) není do něho zahlobeno, ale spočívá na jeho povrchu.¹⁰⁵ Část této zdi byla podezděna při rekonstrukci prováděné na přelomu 19. a 20. století F. Machem.¹⁰⁶ Tento detail však nebyl dostatečně zdokumentován. Složitější situace byla prozkoumána v západní části severní lodi, v bývalé sakristii, kde byla mimo jiné nalezeno těžce poškozené zdivo přístavby, interpreto-

¹⁰⁵ „15. I. 1959. ... Zdivo severní lodi kostela je svými základy na povrchu rostlé skály ... Je to namodralá, šedá, rostlá, rozpadavá jílovitá břidla...“

¹⁰⁶ „4. II. 1959 ... V severní lodi kostela zjištěno, že u severní její zdi není hrob, nýbrž je to zásyp pro podezdění základu. Podezdívka je z cihel a opuky...“

„15. IV. 1959. Sv. Jiří. Kope se v západní části ambitu pod sakristií. V základech je vidět dvojitá zdivo, na západní straně novější a jde dále do hloubky k západu, na straně východní pod sakristií je základové zdivo na povrchu skály tj. rostlé břidly. ...“

vané jako „věž“.¹⁰⁷ Mezi zdí přístavby a severním zdí severní boční lodi byla registrována spára. Ze severního zdiva severní boční lodi zbyla pouze jižní část, severní zanikla při budování současné severní zdi (která je zároveň jižní zdi ambitu; obr. 3/8).

Dvě rozdílné fáze konstatoval I. Borkovský také na východním konci dochovaných zjištěných základových zdí¹⁰⁸ v místech vstupu do sakristie od východu. Také zde měla být k dochovanému

¹⁰⁷ „15. V. 1959. Sakristie. Po odstranění dlažby v sakristii – pískovcových desek 8–10 cm silných, podobných deskám v hlavní lodi kostela, i po odstranění maltové podložky pod dlažbou 14–16 cm silné, byl objeven povrch skály, tj. rozpadlé jílovité břidly. Povrch této břidly není všude na stejné úrovni, na západní straně sakristie je povrch níže, a to 10–12 cm oproti části východní, a je vyrovnáván lomovou opukou, odštěpkou a maltou silnou místy 18 cm. Od spodku této navážky v hloubce 65 cm jsou pravidelně žily břidly uložené se sklonem k východu a směřující k západu.

U vchodu do sakristie od ambitu u východního levého piliře objevená opuková zeď 125–135 cm silná z lomového kamene spojená hnědou písčitou maltou se zrnky vápna. Zeď je základová, její severní konec byl přerušen právě piliřem, a to jeho základy u vchodu do sakristie z ambitu. Zeď je zapuštěna 35 cm do povrchu rostlé, zjílovatělé břidly a je pokračováním západní zdi Vratislavovy v hlavní lodi/baziliky. Je to zeď patrně postranní lodi Vratislavova kostela (severní postranní loď).

Hlavní loď Vratislavova kostela je zahloubená do skály hlouběji a rostlý jíl je vybrán; v postranní lodi severní a jak se ukazuje i v postranní lodi jižní, rostlý jíl vybrán nebyl, je výš o ... lčíselný údaj nebyl vyplněn/ než dno hlavní lodi.

Je nápadné, že zdivo postranních lodí je mělčeji založené než zdivo hlavní lodi Vratislavova kostela a je možno předpokládat, že hlavní loď Vratislavova měla již kryptu aneb byla již jako krypta zhotovena a připravena do začátku stavby Vratislavem. Právě výška rostlého terénu v hlavní lodi i v postranních nutí ke zmíněným závěrům. Není objevena a není též zachována severní zeď postranní lodi Vratislavova kostela, byla poškozena pozdější stavbou postranní lodi Boleslava II. a základy piliře k sakristii a zdi ambitu. Je možné, že se část zdiva Vratislavova v těchto místech ještě najde; zatím však vidíme – po vyčištění ve východní části – povrch rostlé břidly a jílu, který je místy výše než zachovaný povrch zdi Vratislavovy.“

„3. VI. 1959. ... Sakristie. V sakristii je na povrchu skály zahloubeno 10–15 cm rostlého terénu základové zdivo Vratislavova kostela. Je to severní pokračování západní zdi Vratislavova kostela zachovaného jen do výše 15 cm, silné 130 cm, je to zdivo postranní severní lodi Vratislavova kostela. Severní zeď je patrně poškozena pozdější zdi jak kostela Boleslavova, tak i ambitu.

Na západní straně je rostlý terén, ale ve vzdálenosti 125 cm západně je pod dlažbou na povrchu rostlé skály vrstva opuky s maltou, silná 15–20 cm, podobná zdivu Vratislavovu – je odstraněna původně na ploše zmíněných 125 cm a pravděpodobně je to věžovitá stavba, podobná věžovité stavbě na jižní straně ...“

„12. VIII. 1959. Sv. Jiří. Sakristie. Fotografována východní část sakristie, a to západní loď Vratislavova kostela a rovněž lože ve skále, ve kterém byla založena severní zeď téhož kostela. Směrem jižním od severní zdi a východně od západní průčelní zdi je těsně pod dlažbou skála.

Severní zeď je do skály zapuštěná 25–30 cm stejně jako zeď západní. Ze severní zdi zbyla nejspodnější vrstva opukových placáků a hnědé malty i kopaného písku. Zachovaná šířka severní zdi je 68 cm, severní hrana byla odstraněna hloubením základu severní zdi sakristie. Západní zeď Vratislavova je široká 125 cm, vysoká 30 cm, je z lomového zdiva nerovných placáků a je zapuštěna ve skále. Dno skály pro uložení zdi není rovné, ale prohnutě vybrané, zaoblené. Severní zeď pokračuje přes práh vchodu na východní straně sakristie směrem východním, končí východně dveří (bylo již odkryto). ... Na západní straně západní zdi Vratislavovy je poškozené zdivo, asi věže. Poškozeno základy sakristie severní stěnou a pokračuje za zeď do místnosti „jesličky“. Ve skále je velmi dobře vyznačeno ložisko pro základy.

14. VIII. 1959. Sakristie. ... Západní část se čistí, hlavně věž, respektive stopy po věži, tj. vrstva kamenů nesouvislá a poškozená. Malta ve skále aneb v lůžku vyhloubeném pro základy, zaoblené věže od severní stěny k západní směrem k jihu – je velmi dobře znatelná v rostlé břidle. Celá severní zeď Vratislavova kostela východně průčelní západní zdi je dobře znatelná jak v prohloubení na povrch skály a též ve zbytcích spodních kamenů základu severní zdi a malty. Z jižní strany navazuje na zeď rostlá břidla ...“

¹⁰⁸ „9. VI. 1959. ... V severní postranní lodi u kazatelny a u východních dveří vchodu do sakristie je zachováno zdivo Vratislavova kostela, a to severovýchodní roh. Od východní zdi kostela z hlavní lodi vyčnívá v postranní lodi 110 cm široká se zachovanou lící 80 cm dlouhou s předzákladem širokým 20 cm. Zdivo je 30 cm vysoké, leží na skále. Tato zeď je u severní vnější lince severní lodi kostela. Dále k severu je zeď Vratislavova přerušena o délce 115 cm. Zdivo je široké až k prahu 140 cm, ale pod prahem je souvislé neporušené zdivo přes celou šířku postranní severní lodi. U severní zdi postranní lodi již u křížové chodby je Vratislavova zeď dlouhá 90 cm.

východnímu konci zdi „Vratislavova kostela“ přizděna zeď „kostela Boleslavova“. Všechna archeologicky odhalená zdiva se dochovala jen v podobě nevysokých torz, nepatrně zahloubených do skalního podloží. Snad z tohoto důvodu zůstalo nejasné západní ukončení zdi „Vratislavova kostela“, které se mělo skrývat v místech západního ukončení sakristie nebo v malé přiléhající nejzápadnější prostoře (tzv. jesličky, obr. 3/11). Západní líc „Vratislavovy zdi“ odhalen patrně nebyl, ale celkový popis zde nalezených zdí a jejich vzájemného vztahu je však nejasný.¹⁰⁹

b) Jižní boční loď

První určitější záznam o výzkumu v jižní boční lodi nalézáme v deníku k 20. 5. 1959, kdy musel výzkum tohoto prostoru již nějakou dobu probíhat.¹¹⁰ Podrobný popis situace byl pořízen 1. 6. 1959, pro další interpretaci je podstatné zjištění, že nalezené zdivo nikde nevystupovalo nad zjištěný povrch skalního podloží. Naopak zůstalo, často poškozeno, jen tam, kde bylo do skály zahloubeno.¹¹¹ I tady se ve zdivu jeví dvě fáze. Ke starší jižní lodi bylo na západě přizděno zdivo, inter-

(110 cm + 115 cm + 90 cm = 315 cm = šířka postranní lodi) a je spojená aneb na ni položená pozdější zeď Boleslavova kostela, rovněž 30 cm silná, jak předešlá. Severní zeď Vratislavova kostela severní postranní lodi je základem pro severní zeď postranní lodi Boleslavova kostela. Horní část nad dlažbou vykazuje zde severní zeď hlavní lodi vysprávkou nad zdi Vratislavovou v délce 130 cm od východ. hrany, u kazatelny.“

¹⁰⁹ „26. V. 1960. ... Jesličky.. severní zeď se soklem, hluboká, přizděná k prostřední zdi, zdá se, Vratislavovy. Na východní straně jsou obě zdi poškozené barokní zdi, v níž je vidět na jižní straně do výšky románský líc pozdější zdi jdoucí k S-V. Zeď Vratislavova je zapuštěna do skály. Hluboká zeď románská snad souvisí s hlubokou místností románskou piliřkem na chodbě (míni se nejjihnější místnost románské klášterní budovy). Je silná 150 cm.“

Přehled o vzájemném vztahu popisovaných zdí podává plán 10001–328, kde jsou šrafováním naznačeny jednotlivé fáze. Vztah ke zdem tzv. Vratislavova kostela však není zřejmý.

¹¹⁰ „20. V. 1959. ... V jižní postranní lodi kostela objeveno pokračování západní a východní průčelní zdi kostela Vratislavova. K západní zdi téhož kostela na západní straně byla později přizděna jakási stavba čtvercového půdorysu; z ní zbyla jen jižní zeď a část západní zdi.“

¹¹¹ „1. VI. 1959. Jiřský kostel. Jižní postranní loď, západní část od renesančního portálu, východní zeď Vratislavova kostela pod zbytkem oblouku, jsou zachovány hned pod dlažbou kostela pod základy pozdějšího kostela (dnešního) Boleslavova. Zeď směřuje k jihu pod postranní loď, to je pod její jižní zeď těsně u západního ostění (rámu) jižního portálu. Pod povrchem zvednuté dlažby je také hned upravený povrch rostlého terénu rozpadlé jílovité břidly. Pro východní zeď byl ve skále vybrán žlábek 10 cm hluboký, 90 cm široký dosud zachovaný, v němž jsou zbytky opukových lomových kamenů a malty. Jižní zeď postranní lodi je podezděná. Podezdívka je z lomového kamene a kvádříků a je podchycen spodní rozšířený základ zdi dnešní lodi. Skála je vybrána do hloubky 110 cm, tj. výška podezdívky kostela od povrchu skály široké 86 cm.

Rozměry od severu k jihu a půdorys Vratislavova kostela byl použit později při stavbě baziliky Boleslavem II., který ponechal šířky lodi stejné, ale prodloužil kostel k západu a k východu. Jižní zeď postranní lodi je podezdívána v 19. stol., a to několikrát, u jižního portálu šikmou zdi dlouhou 145 cm, potom byl ponechán kus skály a základ Vratislavovy lodi; dále je znovu podezdívka 406 cm dlouhá z lomového, přitěsávaného kamene, menších i větších kvádříků, respekt. kusů. Ve vzdálenosti 776 cm západně od portálu je ukončené podezdění, skalnatý rostlý terén je rovněž ukončen v šířce 75 cm, nedosahuje zdi jižní hlavní lodi, která je vzdálena od konce sondy 113 cm. Sonda a podezdívka je ukončena zároveň se základovou lící západní zdi Vratislavova kostela. Základová zeď je silná 13 cm, jde přes celou šířku postranní lodi, zeď je široká 150 cm. K ní navazuje a je přizděna zeď směřující od východu k západu, vypadá jako věž přizděná k západní zdi Vratislavova kostela. Vnitřek je dlouhý 255 cm, směřuje pod dnešní jižní základy jižní lodi, je široká 86 cm u přizdění a 120 cm u západního svého konce, tam se zahýbá směrem severním, ale její šířka 75 cm je ještě pod dlažbou u kaple sv. Jana. Vnitřek věže je rostlý terén, stejně tak jako mezi zdi západní a východní Vratislavova kostela je výplň rostlý terén.

Je zajímavé, že u základu jižní hlavní lodi, západně od východních základů Vratislavova kostela, je ve skále zaoblený kus zdiva 86 x 44 cm, který patrně patří Vratislavovu kostelu ... V hlavní lodi kostela u západní zdi Vratislavova kostela není žádné pokračování zdiva věžovité stavby.“

„24. VI. 1959. ... Zdivo věže (?) přístavku: Západní zeď je silná 220–260 cm, na jižní straně 122 cm. Celý líc západní je dlouhý 260 cm, je rovný, původní, založený na rostlé skále, základ vysoký 25 cm, zachovaný. Kámen lomový, malta hnědá ... Zeď věže na západní straně je rovněž ukončena a byla vyrovnána cihlami – sloužila jako práh. Je to západní ukončení věže.

pretované jako „věž“. Následoval pokus vysledovat zdivo „věže“ také v nadzemní části, ovšem s nejednoznačným výsledkem.¹¹² Vzhledem k terénní situaci byly základy jižní zdi lodi sledovány také sondou z vnější strany, ukázalo se však, že zde byly výkopové práce prováděny již v 19. století a celkový obraz byl značně znejasněn podezděním.¹¹³ Zdá se však, že základy jižní zdi jižní lodi byly velmi mělké.

c) Západní krypta

Od 9. 3. 1959 se pracovalo také v hlavní lodi baziliky. Jako první byl vybírán zásyp v tzv. západní kryptě a odhaleny základy severní a jižní zdi hlavní lodi (obr. 3/6, 3/7, 3/9 a 3/10). Zjištěno bylo, že základ severní zdi stojí na starším zdivu předstupujícím o 67 cm. Na jižní straně obě zdiva, tj. základové i nadzemní lícovala, ovšem celkové posouzení je obtížné, protože před základovou část zdi bylo při rekonstrukci na přelomu 19. a 20. století přistavěno schodiště, zakrývající značnou část plochy líce. Západní zdivo krypty, dochované pod úrovní podlahy, bylo značně poškozeno, nicméně jeho průběh lze vysledovat v podobě stupně, zahloubeného do skály.¹¹⁴ Během dalšího výzkumu bylo objeveno také zdivo východní, nepravidelný vylámaný vnitřní líc byl nejprve považován za zbytky apsidy (či apsid).¹¹⁵ Výzkum v západní kryptě byl prakticky dokončen

V hlavní lodi u jižní zdi i u zdi severní nebyla nalezena stopa po zdivu věže? (přístavku) aneb malty na povrchu skály; je vidět, že skála zde byla na povrchu sebrána a vše bylo odstraněno. Zda to byly věže, je otázka ...“

¹¹² „29. VI. 1959 ... Jižní boční loď. Byla odkryta západní zeď věže, přizděná ke kostelu Vratislavovu, která končí v předsíni kaple sv. Jana. Na ni byla nanesena barokní omítka. Po odstranění omítky objevil se základ zdiva Vratislavova ... Po vyčištění se ukázalo, že západní zeď věže byla rovná a silná 160 cm. Dále východně od povrchu skály je malta s kameny na většině půdorysu věže, jak bývalo v tu dobu, že zdivo se kladlo po celém povrchu stavení.

Předzáklad Vratislavova kostela na západní straně vystupuje oproti líci rozšíření 17 cm, stejně tak východní zeď ukazuje, že předzáklad má stejnou šířku. U východní zdi není líc zachován ... Zatím líc zdi pod omítkou je hodně poškozená, vyplněná maltou a kusy tašek naplocho.“

¹¹³ „12. X. 1959. Do 10. X. byla hloubena sonda jižně jiřského kostela, a to těsně na západ od renesančního portálu až k rohu k východní zdi svatojánské kaple. ... Jižní zeď kostela je podezděna v 19. stol. hluboko do skály, od rozšířeného základu na spodek 110 cm. ... Podezdívka je jen od portálu na západ až k místům, kde se končí zdivo jižní postranní lodi mezi posledním a druhým románským oknem. Dále k západu jsou základy zahloubeny do skály jen 65 cm.

... Domníval jsem se, že ukončen na jižní straně je délku Vratislavova kostela, od hrany portálu je 752 cm, uvnitř téže hrany na západní konec Vratislavova kostela je 770 cm, není dosud objasněno. Je možné, že jižní základ je zkrácen. Těsně u něj je staré zdivo Vratislavova kostela do skály. Na jeho vrchu je zdivo a podezděni 19. stol. Dohromady činí 65 cm do hloubky, vratislavské zdivo je 35 cm silná vrstva, zdivo 19. stol. 33 cm. Má červené pískovce. ...“

¹¹⁴ „9. III. 1959. ... Odstraněna dlažba v hlavní lodi ... Severní zeď lodi stojí na základech staršího zdiva románského z velkých licovaných kvádrů opukových, přisekávaných, nehlazených ... Starší zeď základu tvoří jakoby předzáklad 67 cm široký, na něm je stavěna severní zeď kostela. Starší zeď je vysoká 75 cm, není rovná, má vytržené kvádrčky na povrchu.“

„16. III. 1959. Odkryty zbytky západní průčelní zdi staršího kostela pod základy severní zdi dnešního kostela. Zeď je silná 147–150 cm. Uprostřed lodi kostela zdivo západního průčelí nepokračuje bylo vybráno, ve skále je rovná stěna po uložení průčelní zdi. Břidlová stěna je také poškozena hrobovými jámami.“

„18. III. 1959. V hlavní lodi kostela pod základy severní zdi objevena licovaná řádková zeď, na níž stojí základ severní zdi lodi. Od líce lodi spodní základ usakuje 65 cm. Zeď je vysoká 70–80 cm, nemá základy, stojí na tvrdé skále spodní řádkou kamenů. Řádky kamenů nejsou hlazené, jejich povrch je otloukáván – 35 x 16 cm vysoké, 28 x 16 cm, 36 x 16 cm, 22 x 16 cm, 28 x 16 cm, dále je na nich řádka kamenů opukových nižších, 16 cm vysokých, 30–33 cm dlouhých. Na nich je třetí řádka ještě slabších, 8 až 9 cm vysokých, 35, 38 a 45 cm dlouhých. Na této řádce je vrstva opukových kamenů zase vyšších a kratších: 30 x 18 cm, 29 x 18 cm, 21 x 18, 35 x 18 cm.

Na západní straně odkryta průčelní zeď a to její roh poškozen. V rohu je zapuštěn červený pískovec 80 cm dlouhý, 28 cm vysoký. Západní průčelní zeď je silná 145 cm. Jižní loď kostela lícuje až do spodu základu a stojí na jižní zdi staršího kostela ... Loď kostela byla až na skálu probrána při minulých opravách a vyplní je opuková bouračka, malta, cihly a zbytky lahví od piva.“

¹¹⁵ „19. III. 1959. ... Včera jsem nadhodil, že bylo nalezeno zdivo apsidy, není-li, je to zdivo krypty ...“

do 30. 4. 1959,¹¹⁶ později pokračovaly pouze některé dokumentační práce. Po rozlišení dvou fází v základových zdivech severní boční lodi byl učiněn úspěšný pokus rozlišit tato zdiva i v kryptě,¹¹⁷ později rozšířený na fáze tři.¹¹⁸ K původnímu zdivu Vratislavova kostela (1. fáze) byla připojena směrem k západu přístavba (2. fáze). Nejmladší (třetí) fázi tvoří klenební čela krypty, dochovaná na jižní straně. V interiéru krypty nebyly zjištěny žádné stopy po předpokládaných sloupech nesoucích klenbu, při čemž nelze předpokládat, že by byly odstraněny zjištěnými mladšími zásahy.¹¹⁹ V západní kryptě se jako na jediném místě podařilo doložit, že úroveň terénu v okolí byla původně vyšší (obr. 3/3).¹²⁰

d) Ostatní části kostela

Studiem deníkových zápisů lze dospět k závěru, že se na většině plochy kostelního interiéru nedochovala žádná stratigrafie. Skalní podloží bylo opakovaně zjišťováno bezprostředně pod dlažbou

„2. IV. 1959. Kostel sv. Jiří. Odkryta západní část obdélníkového kostela. Na východní straně je také apsida uvnitř, a to ve vzdálenosti 230 cm od líce severní zdi začíná výklenek apsidy. Na východní straně východní strana je vhloubená do rostlého skalnatého povrchu a je vidět, že i tam, kde není zdivo, rostlý ukazuje svislou useknutou stěnu rostlého terénu. ...“

¹¹⁶ „30. IV. 1959. Západní zeď silná 147 cm, vých. zeď 120 cm silná. Starý kostel – délka vnitřní 526 cm. Nejspodnější vrstva řádkových kamenů: 35–36 cm x 17–18 cm. Prostřední vrstva řádkových kamenů 30–32 cm. Třetí vrstva řádk. kamenů od spodu 39 x 9 cm.“

¹¹⁷ „18. V. 1959. ... Odstraněny čtyři kvádrčky u zdi krypty Vratislavova kostela, a to na západním konci v místech, kde je předpokládáno původní spojení severní zdi se zdí západního průčelí Vratislavova kostela. Bylo zjištěno, že licovaná zeď byla vsunutá a přizděná k vnitřní straně základové severní zdi kostela. Vnitřní apsida navazuje uskočením k severozápadnímu rohu kostela. ...“

„3. VI. 1959. Severozápadní roh Vratislavova kostela po odstranění vsunuté zdi Boleslavovy ... Vsunutá zeď Boleslavova byla silná 30 cm ... Západní zeď k rohu je silná 145 cm ...“

¹¹⁸ „17. VIII. 1959. Kostel Vratislavův, jižní zeď, vnitřní líc hlavní lodi kostela. Boleslavův kostel má rozšířený základ postavený na zeď Vratislavova kostela. Rozšířený základ probíhá přes zeď Vratislavova kostela – západní průčelní zeď v šíři 135 cm ke klenbě. Klenba kůru jeptišek porušuje rozšířený základ – je mladší Boleslavova kostela. Rozšířený základ probíhá dále k východu ze klenby k přizděnému rohu.“

„19. VIII. 1959. Vratislavův kostel. Je zde otázka stáří kostela pod kůrem jeptišek, zdivo pro klenbu. Zdá se mi, že je to třetí fáze stavby Jiřského kostela. Rozšířený základ druhého kostela „Boleslavova“ je položen také na zeď Vratislavovu. Rozšířený základ probíhá směrem východním a je porušen zdí pro klenbu. Za druhou klenbou na východní straně probíhá dále i v přizděném zdivu, které je na rozšířený základ postaveno. Znamená to, že klenby porušily rozšířený základ a patří ke třetí fázi kostela.“

¹¹⁹ „28. V. 1959. Celé dopoledne fotografován kostel Vratislavův. Odstraněna lávka, takže celá plocha kostela byla vyčištěna. Nebyla nalezena žádná stopa po opěrném sloupu krypty a rovněž žádný kamenný základ. Pouze po levé straně nohy u kostry č. 72 (65) /dnes platí č. 65I objevena jáma v průměru 30 x 30 cm, hluboká 25 cm, plná uhlíků, hlíny, střepů z 13.–14. stol. a zvířecích kostí. Dále objeveny dvě podlouhlé jámy ve skále, zbytky to hrobů, nelze však říci, zda jsou to jámy staré aneb již novověké, nebylo v nich ničeho nalezeno ani zjištěno. U severní zdi je jáma orientovaná Z-V, v jižní části kostela je jáma orientovaná S-J ...“

„29. V. 1959 ... Jáma u severní zdi Vratislavova kostela je dlouhá 280 cm, po delších stranách nesouměrná – 65 cm východně, 110 cm uprostřed, na západě 65 cm. Na dně byl nalezen střep okraje velké zásobnice. Na dně je vrstva uhlíků asi z ohně při poslední opravě kostela. U jižní části kostela u cihlové zdi schodu je jáma orientovaná od jihu k severu, poškozená na jižním konci cihlovou zdí; je dlouhá 170 cm, široká 70 cm, od dna Vratislavova kostela hluboká 25 cm. Jamky před vyklenutím apsidy východní zdi Vratislavova kostela jsou hluboké 15 cm s uhlím a černým povrchem, v nich nalezeny střepy okraje džbánů 14.–15. stol. ...“

¹²⁰ „8. VII. 1959. Vratislavův kostel – západní průčelní zeď, jižní zeď hlavní lodi. Vorgrund – rozšířený základ je uskočen a nad povrchem rostlého terénu je ve výši 57 cm; spodek základu této zdi je od povrchu dnes zachované břidly (skály) o 73 cm níže: 73 + 57 = 130. Rozšířený základ je nad rostlým terénem ve výši 30 cm, sebraný asi v 19. stol. Rozšířený základ Vratislavův je nad rozšířeným základem velké lodi 22 cm. Rozšířený základ Vratislavův je 18 cm široký, u hlavní lodi je 15 cm široký. Základ je zapuštěn do skály konicky, od rozšířeného základu hlavní lodi je na skálu 28 cm.“

(obr. 3/4).¹²¹ Východně od tzv. západní krypty nebylo nikde zjištěno žádné zdivo, dokonce ani v podobě destrukce či stop po maltě,¹²² I. Borkovský tuto skutečnost interpretoval tak, že kostel tímto směrem původně nepokračoval.

Zvlášť důležitá byla tato otázka při sledování základových poměrů jednotlivých mezilodních pilířů ve východní části hlavní lodi (obr. 3/5). Svědectví deníků není souvislé, informace mají spíše nahodilý charakter. Podrobněji se popisuje základ kulatého pilíře na severní straně, tj. nejzápadnějšího ze zdejší trojice¹²³ a nález dalšího kusu pilíře z červeného pískovce mezi východním a prostředním pilířem¹²⁴. Na jižní straně byly fragmenty sloupů z červeného pískovce zjištěny v základech nejzápadnějšího kulatého pilíře.¹²⁵ Celkově se zdá, že všechny pilíře měly mělké základy a že nepocházejí z nejstarších etap existence kostela.

Během výzkumu nebyl nalezen, s výjimkou knížecích hrobů, ani pohřeb, který by bylo možno označit za raně středověký. Jejich absenci nelze vysvětlit narušením situace pozdně středověkým

¹²¹ „6. IV. 1959. Odstraněna dlažba a maltová podložka pod dlažbou, vyčištěn povrch terénu. Místu je zachován původní, tvrdý, skalnatý terén až pod dlažbu, většinou je odstraněn jen hrobovými jámami. Nic jiného zde nestálo ani nebyl zjištěn nejmenší kus nějakého staršího zdiva. ...“

¹²² „5. VI. 1959. ... Na východ od zdi Vratislavova kostela jsou hrobky a cihlové hrobky ... Mezi hrobky a hrobkami není nikde náznaku po jakémsi zdivu, jeho zbytcích, po opukových kamenech aneb maltě. Vše to by naznačovalo další pokračování Vratislavova kostela aneb apsidy. Všude jsou hrobky, mezi hrobky skála a rostlý jílovitý terén, čistý. V zásypech hrobů, mezi kostrami není stopy po maltě, opuce a zdivu až ke hrobce Boleslava II., což je důkazem, že Vratislavův kostel nešel dále k východu. Rovněž v základech pilířů hlavní lodi nejsou nikde stopy zdiva, takže ani náznak po prodloužení severní a jižní hlavní lodi Vratislavova kostela. Stejně tak se kostel Vratislavův neprodukuje k západu, což je jasným dokladem, že Vratislavův kostel je na ploše vymezené objeveným zdivem, k východu ani k západu se nešířil a také nebyl nikdy v těchto naznačených místech založen.“

¹²³ „30. VI. 1959. ... odstraňuje se navážka v severozápadním rohu hlavní lodi za účelem zjištění základu, po případě zachované románské lice. Kulatý pilíř první od západu na severní straně hlavní lodi u dveří, má v základech u jiho-východního rohu na skále položeny dva kusy profilovaných patek aneb hlavic pískovcových románských. Na západní straně v základech je pískovec dlouhý 65 cm druhotně uložený v základech. Základy pilíře (kulatý na severní straně hlavní lodi), východní kámen je dlouhý 37 cm, vysoký 23 cm, druhý 43 cm, vys. 21 cm; velký pískovec 70 cm, vysoký 20 cm. Základy pilíře jsou na skále 64 cm hluboko; zde je rozšíření základu 70 cm, nad tímto rozšířením je na rozšířenou patku 55 cm, na povrch dlažby 49 cm. Od povrchu dlažby na spodek základu pilíře je 113 cm. Celý základ je široký 160 cm (jižní strana pilíře). ...“

¹²⁴ „2. XII. 60. Kostel sv. Jiří. Zabetonována plocha na sever hrobky Oldřichovy. Mezi oběma pilíři u schodiště u severní postranní lodi v hloubce 30–40 cm pod dlažbou bylo objeveno zdivo, a to mezi základy pilířů, jak to obyčejně bývá v románských stavbách. Spodek zdiva je u východního pilíře v hloubce 1 m, u západního pilíře je zdivo silné 20 cm, sleduje povrch velmi rozpadlé břidlové skály, která se drolí na drobné kousky. Odstraňuje se a prostora bude zabetonována.“

„12. XII. 60. Kostel sv. Jiří. Na severní straně kostela mezi prvním a druhým hranatým pilířem v hloubce 24 cm od povrchu dlažby bylo mezpilířní románské zdivo neřádkované, které bylo na povrchu břidlové skály, vyrovnávalo povrch skály a bylo v různé hloubce. V tomto zdivu byl u prvního pilíře zazděn kus profilovaného sloupu z červeného pískovce. Ve skále uprostřed mezi pilíři 30 cm hluboko od povrchu dlažby je velká patka z červeného pískovce kónicky zešikmená. Povrch má rozměry 98 x 98 cm. Spodní část má rozměry 117 x 98. Kámen je silný 36 cm, je sešikmen. Kámen je sem dán sekundárně a byl pro něj zvlášť vyhlouben otvor ve skále pro uložení. Šikmé strany jsou vysoké 34, 38, 39, 40 cm. Sloupek je dlouhý 52 cm, široký 30 cm, druhý konec 29 cm, hladký, na druhé straně 17 cm silný. ...“

¹²⁵ „5. VIII. u jižního pilíře v základech nalezena pískovcová hlavice, hrubozrnný pískovec – hnědý pískovec zehrovák, má zaoblený talíř silný 12 cm, celý vysoký 32 cm, průměr asi 75 cm – potom rozšířená patka; vše to je těsně pod dlažbou. V základech téhož pilíře na severní straně jsou kusy opukových kamenů se stopou ohně. Vedle zmíněného zaobleného kamene pískovcového (hlavice) je na straně západní u základu pilíře pískovcový buben původního sloupu. Průměr 63 cm, silný kotouč 19 cm. Pilíře byly původně slabší, možná ze stavby Boleslavovy. Dnešní pilíře jsou snad hodně pozdní.“

až novověkým pohřbíváním, také raně středověkých předmětů v druhotné poloze bylo nalezeno mizivé množství.¹²⁶

3.2.1.2. ARCHEOLOGICKÁ SITUACE V OKOLÍ NEJSTARŠÍCH (PŘEMYSLOVSKÝCH) HROBŮ

Malé fragmenty stratifikovaných terénů se dochovaly ve východní části hlavní lodi kolem objevených knížecích hrobů. Příčinou je patrně skutečnost, že hrobky byly během dalších staletí při stavebních úpravách respektovány a stopy staršího stavu nepodlehly poškození či zničení jako v ostatních částech baziliky.

Pozornost od samého počátku přitahovala hrobka v ose hlavní lodi, považovaná tradicí na náhrobek Boleslava II (obr. 3/12). Výzkum zde byl zahájen v dubnu 1959¹²⁷ a vedl záhy k objevu hrobu severně hrobky Boleslava II., označeného jako hrob č. 92, a menších hrobů po jižní straně.¹²⁸

Terénní zvrstvení se dochovalo jenom v nejbližším okolí hrobu Boleslava II. (označen jako hrob č. 98).¹²⁹ Jako nejstarší útvar byl identifikován křížový útvar (I. Borkovským důsledně označován jako piscina), zahloubený do skalního podloží (obr. 3/13). Jeho stěny byly vymazány maltou.¹³⁰ Západní rameno bylo poškozeno při hloubení hrobu č. 98. V deníku není dobře zaznamenán vztah mezi nejstarší maltovou podlahou v jeho okolí. Byla však porušena hrobem Boleslava II. Jeho hrob byl překryt deskou z pískovce. Další vývoj se jeví poměrně jednoduchý. Jižně hrobu Boleslava II. byly zahloubeny dvě malé dětské hrobky (hrobky č. 90 a 91), třetí dokonce hrob Boleslava II. narušila (hrob č. 94). Tuto situaci převrstvil násyp, krytý maltou a opukovou dlažbou. Tu překryl náhrobek/kenotaf.¹³¹ Základy náhrobku porušily základy oltáře nad západním koncem

¹²⁶ „Dne 7. VII. nalezeno v zásypu hrobu č. 86 (35) v severní části kostela, postranní lodí, esovitá záušnice malého formátu a tenkého drátu. Nebyl tam zjištěn starší hrob. Je to na sever od kostela Vratislavova ve vzdálenosti od jeho severní lodi východní stěny. Mohla být také ztracena.“

¹²⁷ „4. IV. 1959. ... Před hrobkou Boleslavovou u západní strany je obdélník zdiva široký 130 cm, dlouhý od zdi hrobky 130 cm, 35 cm hluboko je zahlouben do skály (oltář).“

¹²⁸ „6. IV. 1959. ... Severně Boleslavovy hrobky odkryta opuková hrobka překrytá deskami ... Východně Boleslavovy hrobky je tvrdý terén ... Jižně Boleslavovy hrobky je cihlová hrobka ... Mezi touto hrobkou cihlovou a hrobkou Boleslava II. je u jižní stěny Boleslavovy hrobky u východního konce malý, opukový knížecí hrob – nalezeny dětské kosti v dutině, překryté větší opukovou deskou (míní se tím hrob č. 91). U západní části jižní zdi Boleslavovy hrobky je zbytek větší opukové hrobky, rovněž knížecí (= hrob č. 90). U západní strany Boleslavovy hrobky přiléhá obdélníkový zbytek zdiva, zdá se, že je to původní hrobka Boleslavova, má na východní straně zaoblený otvor – průduch vyhlazený omítkou. Původně jsem myslel, že je to oltář před hrobkou Boleslavovou, dnes je vidět, že je to hrobka.“ (Patrně zde došlo k záměně mezi západní a východní světovou stranou, průduch je ramenem tzv. piscine, která se nachází na východní straně hrobu Boleslava II.)

¹²⁹ „1. XII. 1959. Dlažba položená in situ je níže o 4 cm od dnešní dlažby (z 19. stol.). ... Dlažba 75 x 64 cm pod východní částí kenotafu leží na maltě silné 10 cm, dále je navážka hlíny a opuky silná 10–15 cm a leží na klenbě ztuhlé z zvrdlé hlíny na rakvi Boleslava II. Pod dlažbou u nohou hrobky ve vých. části kenotafu je žlábek ve tvaru kříže, jehož stěny jsou vyhlazeny maltovou omítkou; je hluboký 55 cm, ve skále. Omítka je nanášena na lícované kameny, malta je silná 2–3 cm.“

¹³⁰ „10. XII. 1959. ... Č. 94. ... Východní konec skřínky přiléhá ke zdi kříže, také poškodila polovinu jižní rakve z kmeny. Hrobka stojí nad pravou nohou kostry Boleslava II. ... Na východní straně rakve Boleslava II. je do skály zahlouben žlábek, který vykazuje 4 ramena. ... K tomuto kříži přiléhá těsně maltová dlažba, nejstarší to podlaha v lodi kostela svatojiříského. Tato maltová podlaha byla poškozena hrobkou jámou pro Boleslavovu rakev. Žlábek je ve své spodní části zasypáný u dna maltou a opukou, tři čtvrtiny jeho hloubky bylo zavezeno sytkým prachem, ve kterém nebyly žádné kousky malty ani jakýchkoliv kamenů. ... Nad západním ramenem byla hlinitá navážka a na ni položena opuková dlažba, jejíž dlaždice byly rovně uspořádány a k nim přiléhala kratší strana náhrobní pískovcové desky nad Boleslavovou rakví. Na této desce byl postaven v pozdějších dobách známý náhrobek Boleslavův. ... Na základech těchto zjištění je jasné, že žlábek ve tvaru kříže je starší než hrobka Boleslavova ...“

¹³¹ „27. XI. 1959. Hrobka Boleslava II. byla postavena, jak již bylo řečeno, na vrstvu navážky malty a opuky 5–7 cm, ležící na původní opukové dlažbě před 16. stol. než byl kenotaf zřízen. Těsně k dlažbě přiléhala – respekt. ležela pís-

hrobu (tento vztah není v deníku popsán jednoznačně). Severně hrobu Boleslava II. byla objevena opuková hrobka (hrob č. 92), která porušila starší hrob v rakvi z kmene (hrob č. 93).¹³² Zároveň byla mladší než zbytek ještě více k severu posunutá hrobka (hrob č. 95), z níž se dochovala pouze jižní stěna,¹³³ protože byla k této stěně přizděna. Deníkové zápisy podrobně popisují jednotlivé hroby a také poskytují některé antropologické údaje, získané při vyzvedávání kosterních pozůstatků. Pro námi sledovanou problematiku nemají tyto informace bezprostřední hodnotu.¹³⁴

3.2.1.3. JIŽNÍ PODVĚŽNÍ KAPLE

Poprvé se archeologické práce v této části kostela připomínají 4. 2. 1959, přičemž tyto práce musely s ohledem na popisované skutečnosti již nějakou dobu probíhat. Konstatuje se novodobé podezdění severní i jižní zdi,¹³⁵ které můžeme připsat dvěma různým etapám. Podezdívána nebyla západní a východní zeď. Původní hloubka základů kaple činila 0,5–0,68 m.¹³⁶

kovcová deska nad opukovou hrobkou ... Pod pískovcovou deskou byla navážka 40–60 cm tvrdý terén. V této hloubce jsou zbytky dřeva po rakvi. Od povrchu dlažby v hloubce 38 cm je opuková hrobka (= hrob č. 94), která je vložena aneb poškozují starší hrob, asi z kmene. Opuková hrobka dětská se skládá ze tří opukových desek.“

¹³² „30. IV. 1959. ... Dnes vybírána západní část knížecí opukové hrobky. Myslím jsem, že se propadla jedna deska hrobky, a to východní, avšak při bedlivém ohledání se ukázalo, že je to spadlá, respektive propadlá tvrdá hlína – zásyp nad hrobkou starší – do které byla vsunuta odkrytá opuková hlína. Z této starší hrobky právě pocházejí železné zbytky vědérka ... Ze starší hrobky zbyla rakev, u nohou z vydlabaného kmene a též postranní obložení z kamene.“

„12. VI. 1959 ... Čištění zbytku rakve z kmene, u její jižní strany nalezen zlomek plochého železa, zdá se, že je to úlomek konce meče i se zbytky pochvy ...“

¹³³ „25. VIII. 60. Domnělá Oldřichova hrobka (č. 124 – pozn. – č. hr. zrušeno, 95) je poškozena, nyní je to zřetelně vidět. Zůstala jen jižní stěna, na severní straně je pěkně hlazená, je to vnitřek hrobky, vyhřezlá malta na skále je dnem hrobky. Východní, západní a severní stěna byla odstraněna. ... Na jižní stranu zdi Oldřichovy hrobky byla pak přizděna kamenná hrobka, ve které byla kostra muže a ženy (= hrob č. 92). Pod maltou dna Oldřichovy hrobky byl nalezen kus železného kování z kmene hrobky muže a ženy, jak bylo nalezeno již dříve na východní straně hrobky. Je to také důkaz toho, že kmen byl porušen domnělou Oldřichovou hrobkou, při hloubení této hrobky byla poškozena rakev a hrob muže i ženy. Kostí byly vybrány, část kování zůstalo na východní straně, společně s částí kování. ...“

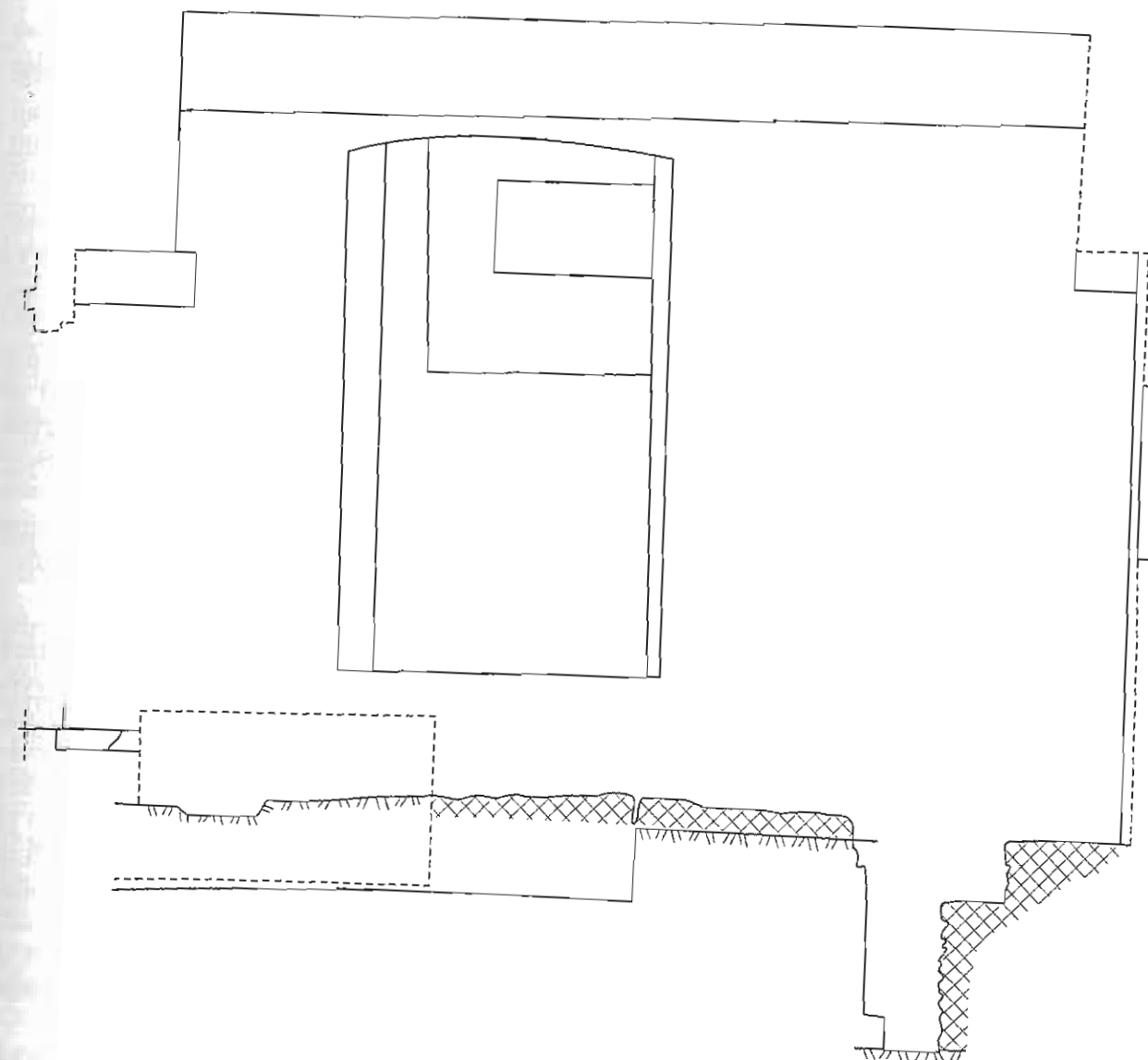
¹³⁴ Uvedme jen, že určení věku se ve všech případech liší od později publikovaného (např. Vlček 1997) a také identifikace jednotlivých osob nedoznala souhlasu.

¹³⁵ „4. II. 1959 ... Jižní loď baziliky (podvěžní kaple P. Marie) jedno z mála míst, kde I. Borkovský přisuzuje této kapli patrocinium P. Marie je uprostřed prokopána před oltářem. Jižní zeď je podezděna, terény poškozené. Základy jižní zdi vykazují starší základovou zeď asi staršího kostela Vratislavova. Severní zeď pilíře je zatím do hloubky 60 cm podezděna lisovanými cihlami stupňovitě se rozšiřujícími do hloubky a do vnitřku kaple.“

¹³⁶ „11. II. 1959. Jižní kaple pod věží. Základy jižní zdi jsou podezděny červenými cihlami různého formátu, spojovanými cementovou maltou a opukovými kvádríky, přisekávanými na maltu cementu. Je to 20. stol. Zeď jižní kaple má předzáklad hned pod podlahou dlažby, předzáklad je široký 30 cm hluboko do rostlého terénu, původně byl 68 cm. Podezděno bylo do hloubky 107 cm na žilý skály. Vyhroubená sonda pro podezdění byla široká 109 cm. Uprostřed je rostlý pruh 117 cm široký a v něm je uprostřed hloubeno lože pro hrob, který je prázdný, široký 63 cm, hluboký 50 cm, uprostřed kaple proti oltáři dlouhý 210 cm. Podezdění cihlové je k pilířům, pak je příčná zeď románská, hluboká 60 cm zároveň se základy jižní. Široká zeď 163 cm jde od pilíře k pilíři přes celou šířku kaple. Pilíře kaple na severní straně jsou podezděny stupňovitě lisovanými cihlami spojovanými cementem. Podezdívka jde do hloubky 115 cm od spodku dlažby a posledního stupně schodiště.“

Dále západně podezdívka z kvádríků se končí rovně, je na cementovou maltu. Západní stěna věže není podezděna. Podezdívka nedosahuje jihozápadního rohu kaple. Též příčná zeď mezi pilíři je na straně západní podezděna na délku cihel. Do hloubky 120 cm jde podezdívka na žilý skály.

Podezdívka napodobuje zdivo kostela – vrstva plochých cihel a kvádríky. Základy pod triptychem nejsou podezděny. Příčné zdivo uprostřed jde do hloubky 50 cm, u pilířů do hloubky 120 cm.“

Obr. 3/11: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří, Řez „f“, řez místnosti u západního konce severní boční lodi, zvané „jesličky“. Vyznačena úroveň podloží, křížem šrafované románské zdivo. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-337.

Abb. 3/11: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Schnitt „f“ durch den Raum am Westende des Nordschiffs, genannt „Krippe“. Eingezeichnet ist das Untergrundniveau, kreuzschraffiert: romanische Mauern. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-337.

Pro posouzení vzájemného vztahu kaple a baziliky bylo důležité také odkrytí zdiva kaple z vnější strany, z prostoru pod kaplí sv. Ludmily. Všechny terénní situace podél zdi byly odstraněny během podezdívání v 19. století.¹³⁷ V základech krypty byly registrovány zlomky sloupů z červeného pískovce, zaznamenáno bylo i důležité provázání zdiva apsidy podvěžní kaple a zdiva jižní boční lodi.¹³⁸

¹³⁷ „9. III. 1960. ... Pod kaplí Ludmily se odstraňuje navážka u jižní zdi základu. Navážka je nová. Znovu vidíme, že základy jsou podezděny v 19. stol., a to zdívem řádkovým, jak to vidíme v podvěžní kapli. Staré základy jsou zároveň v hloubce se základy zdi prostory pod Ludmilou v 19. stol.; skála byla odstraněna do hloubky, je to přesně vidět po prohloubení základu, a to pevnou cementovou maltou. Stejně tak jsou základy vnější, jižní postranní lodi podezděny.“

¹³⁸ „30. III. 1960. Prostora pod kaplí sv. Ludmily. ... Zdivo apsidy (miní se apsida podvěžní kaple) má u dlažby rozšířený hladký základ, a to jeden nad zemí, je to obruba kamenů opukových, dále je rozšířený základ pravý, který byl zapuštěn do země. Tento základ byl podezděn novým zdívem ve 20. stol. ... Podezdívka pod apsidou je 145 cm, pů-

3.2.2. DOPLŇKY PODLE MONOGRAFICKÉHO ZPRACOVÁNÍ

Velkou většinu informací shrnuje monografie *I. Borkovského* (1975, zejména 11–42, 61–70). Ně- která pozorování byla publikována předběžně již před vydáním monografie, největší význam mají práce o tzv. piscině (*Borkovský 1960*) a hrobce Boleslava II. (*Borkovský 1961*), protože obsahují informace, které se neopakují ani v monografii a ani v denících.

Výzkum v místech zaniklé západní krypty (*Borkovský 1975*, 13–15) zjistil narušení terénu uvnitř krypty, spojená s pracemi F. Macha v těchto místech (viz také *Borkovský 1961b*, 418). Vý- sledkem činností Machových je také recentní schodiště, přiložené k jižní stěně krypty, které za- krylo velký úsek zdi. Nebyly nalezeny základy sloupů klenebního systému, přičemž alespoň ně- která místa, kde by s měly nalézat, nebyla porušena mladšími aktivitami. Pro datování zániku má význam nález keramiky datované I. Borkovským do 13. a 14. století (analýzou těchto nálezů se zabývá *kapitola 3.2.5.*), a to na dně jámy u severní zdi a ve dvou jamkách u východní stěny kryp- ty. Jiným chronologickým vodítkem je skutečnost, že v místě západní a východní zdi krypty byly vyhloubeny hroby 61 až 67. V době jejich zřizování již krypta neexistovala.

Zdivo krypty bylo zachováno na severní a jižní straně, ze zdi východní a západní zůstaly jen fragmenty. Díky zahloubení krypty bylo možné sledovat průběh zdiva i tam, kde zaniklo. Zdůraz- ňuje se kónický průřez základů.

Pouze v monografii se popisují pozorování zachycující stratigrafii ve zdivech. V severní stěně byly zjištěny dvě fáze. Původní nelícované zdivo bylo překryto rovnou kvádřikovou stěnou o výš- ce 0,7–0,80 m. Výška jednotlivých řádků byla nestejná (16 cm, 16 cm, 8–9 cm, 18 cm, výška pá- tého nejvyššího řádku se neuvádí). V severozápadním rohu byl na místě dvou nejspodnějších kvá- dříků zjištěn nepravidelný kvádr z červeného pískovce. Sondou do zdiva bylo změřeno, že kvá- dříková přízdívka je silná 0,35 m. Na jižní straně byla podobná zeď připlentována také, patrná je však až v úrovni nad současnou podlahou v podobě dvou klenebních čel. Spodní část jižní zdi je překryta recentně vloženým cihlovým schodištěm. Zda se toto řešení opakovalo také ve východní a západní zdi nemůžeme říci, žádný z fragmentů neměl dochován líc. Konstatuje se také rozdíl mezi šíří základového ústupku na jižní straně (0,15 m) a severní straně (0,70 cm). Tento rozdíl je však důsledkem ubourání nadzemního zdiva na severní straně, znamená to, že současné nadzemní zdivo je mladší a posunuté k severu oproti zdivu, které na základ navazovalo původně.

Jiným příkladem stratigrafie zdiv je situace v jižní zdi hlavní lodi. Základový ústupek jižní zdi v místě krypty byl zjištěn ve výšce 0,57 m nad dnešním povrchem skály. Základ přistavěné zá- padní zdi (přístavku) má předzáklad jen 0,35 m nad dnešním povrchem skály. Podloží bylo v těch- to místech již tehdy sníženo. Další snížení se odehrálo po postavení přístavku (*I. Borkovský* ho

vodní základ apsidy je 90 cm. Obruba je vysoká 12 cm, široká 8 cm. rozšířený základ kaple spodní je široký 20 až 24 cm. ... Podvěžní kaple je vně spojená kvádřiky s postranní lodí kostela. ... Jižní zeď Ludmily a pilíře jsou přízdě- ně jednak k apsidě podvěžní kaple, pilíře kaple jsou přízděně k jižní apsidě postranní lodí kostela. ... Prostora pod kaplí sv. Ludmily ... je zapuštěná do zdiva krypty ... u jižní zdi krypty je hrob těsně u zdi do hloubky a tím jsou od- haleny základy krypty, hluboké rozšířeným, nerovným základem 80 cm hluboko do skály. Vespod pod základy na skále jsou naskládány v řadě kvádřiky červeného pískovce, podobné sloupům v kryptě. Jižní zeď krypty – vnější stě- na – má hladký rozšířený základ 36 cm vysoký, 10 cm široký. ...“

„5. IV. 60. Podvěžní místnost pod kaplí sv. Ludmily. ... V základech krypty jsou velké balvany červeného pískovce – jsou postříkány červenou maltou ...“

„2. V. 1960. Krypta pod hlavním oltářem. Byly odkryty základy na jižní straně pod hrobem Ludmily. Základy jsou 95 cm hluboko ve skále. Spodek základu tvoří řada červených pískovců ze Žehrovic, některé z nich jsou přirozeně zaoblené, jinak jsou vesměs neopracované. Malta je hnědá, hubená a v ní jsou přimíchané kusy opuky od ohně na- červenalé, patrně z požáru r. 1142 ... Napočítal jsem v základech 6 pískovcových kamenů, jsou vedle sebe položeny podél základu. Některé jsou snad i opracované. ...“

datuje až do 19. století – 1975, 20). Jeho důsledkem je skutečnost, že přistavěná západní zeď měla základovou spáru nad úroveň podlahy hlavní lodi baziliky.

Při popisu zdiv tzv. Vratislavova kostela (*Borkovský 1975*, 15–21) se konstatuje především je- jich špatné dochování, omezené jen na nejspodnější vrstvu kamenů a malty. I. Borkovský upozor- ňuje také na rozdíl v ose současného kostela a v ose zdiv „Vratislavova“ kostela, které je zvláště dobře patrné na celkovém plánu (*Borkovský 1975*, obr. I za s. 16). Dochované zdivo s popisuje jako lomové.¹³⁹ Jinak se popis zdi, jeho rozměru a základových poměrů shoduje s údaji v denících. Nikde nebyl dochován regulérní líc a ani zdivo, které by mohlo být označeno jako nadzemní. Je- dinou výjimku představuje líc, zachovaný v jižní zdi hlavní lodi, ve spáře mezi jihozápadním ro- hem západní krypty a přiléhajícím západním přístavkem. Podle kresby (*Borkovský 1975*, 19, obr. III) byla výška jednotlivých „řádků“ nestejná, nízká, jen málokdy přesahující 10 cm. I. Borkovský charakterizuje toto zdivo jako kvádřikové, podle fotografií je obtížné rozhodnout.¹⁴⁰

I. Borkovský blíže nepopisuje situaci v severovýchodním rohu krypty, patrnou však na fotogra- fiích (1975, fotografie 8 a 10 v příloze). Kvádřikový líc je zde stupňovitě ukončen tak, že spodní řádek končí v místě nároží, kdežto řádky vyšší jakoby zasahují až do vnitřní části zdi. Podobně by vyhlíželo zdivo, které by kopírovalo stupně schodiště. Na některých fotografiích (např. fotografie č. 2079/66588 ve fotoarchivu ARÚ Praha – obr. 3/24) vyhlíží navazující kameny východní zdi přímo jako odlomené schodové stupně především proto, že jsou mnohem masivnější než ostatní kameny ve východní zdi. Nevýrazně stupňovitě je dochována i přiléhající část východní zdi krypty (*Borkovský 1975*, foto 10).

Při popisu západní krypty se také zmiňuje snaha vysledovat nejstarší zdivo v úrovni nad podla- hou baziliky. Úspěchu bylo po všech rozsáhlých výměnách kvádříků dosaženo jen v severní zdi jižní boční lodi. Ohořelé kvádříky zde dosahují do výše 1 m nad podlahou (jižní boční lodi).

Podrobněji než v deníku se popisuje situace v severní boční lodi (*Borkovský 1975*, 69–73). Zmiňuje se podezdění základů v místech u jižní stěny severní věže. U ústupku ve zdi, na styku zdiva severní boční lodi a věže se konstatuje, že základy věže jsou o 33 cm hlubší než zdivo bazi- liky. Jinde se navíc konstatuje (*Borkovský 1968*, 288), že zdivo je souvislé, nelze je rozdělit na nějaké fáze, spára je až před vchodem do sakristie na západní straně. Pro rekonstrukci průběhu povrchu podloží je zajímavé sdělení, že terén v západní části této boční lodi stoupal směrem k východu (zjištěný rozdíl je 10–19 cm). Při popisu hrobů v severní boční lodi se uvádí také hrob č. 50, situovaný na západním konci této lodi. I. Borkovský o něm uvažuje jako o jediném, který by mohl být z období raného středověku (*Borkovský 1975*, 73).¹⁴¹

Monografie poskytuje některé doplňující informace o základovém zdivu pilířů, nesoucích me- zilodní arkádu ve východní části hlavní lodi. Znovu se připomínají fragmenty sloupů z červeného pískovce, zazděné z základech nejzápadnějších kulatých sloupů na severní i jižní straně (*Borkov-*

¹³⁹ „základy (jižní) boční lodi byly z opukových lomových kamenů“ (*Borkovský 1975*, 15); „základ, budovaný z lomo- vého kamene na hnědou maltu, byl zachován do výšky 25 cm“ (*Borkovský 1975*, 16); „byla zděna z lámaného kame- ne, z nerovných plochých kamenů“ (*Borkovský 1975*, 17).

¹⁴⁰ Líc byl patrně zachycen také v malém úseku zdi v severní boční lodi. Jde o zeď, která na východní straně ukončuje zdivo „Vratislavova“ kostela a běží ve směru sever-jih. Základová část této zdi je dlouhá 110 cm, úsek s lícem jen 80 cm. Z líce je dochován jediný řádek, špatně patrný na fotografii (*Borkovský 1975*, foto 19). Je-li úsek s dochova- ným lícem zároveň zdivem nadzemním, protože je od spodní části oddělen 20 cm širokým ústupkem, nelze rozhod- nout. Dochovaná výška je pouhých 30 cm.

¹⁴¹ „Hrob je starší než výstavba zmíněného průčelí (miněno dnešní západní průčelí baziliky) z 12. století.“ (*Borkovský 1975*, 73). Datování všech zdiv, objevených v nejzápadnější části boční lodi (v době výzkumu se jednalo o místnost s jesličkami, dnes pokladna) je nejasné a popis i dokumentace odhalené situace nedostatečná. Vzhledem k úpravám průčelí v pozdějších dobách a zřetelných úpravách celé místnosti není bezproblémový závěr o stáří hrobu možný. Hrob samotný neposkytl datovací materiál.

ský 1975, 12). Registrováno bylo také základové zdivo mezi oběma hranatými pilíři na severní straně, i v něm byl zazděn fragment červeného pískovce. Volně v navázce zde byla nalezena celá patka z červeného pískovce. Celkově je však popis zdiva mezi jednotlivými pilíři neúplný (nevíme např. bylo-li nějaké zdivo mezi hranatými a kulatými pilíři a zda základové zdivo dobíhalo až k bočním apsidám) a nejasný. Základová zdiva jednotlivých pilířů a zjištěné základové pasy mezi jednotlivými pilíři nejsou bohužel zaznamenány (snad s výjimkou prostředního pilíře na jižní straně) na souhrnném plánu (Borkovský 1975, obr. I za 16).

Jen málo můžeme doplnit k situaci v okolí knížecích hrobů. Podrobněji se popisuje především mladší vývoj, zachycený v terénech nad hrobem Boleslava II. (Borkovský 1975, 22–25). Náhrobní deska z červeného pískovce je považována za mladší úpravu nad hrobem, současná s podlahou z opukových dlaždic. Další vývojový stupeň představuje oltář (přesněji jeho základ), zahloubený do terénu nad hrobem na jeho západním konci. Jeho zřízení je datováno podle ojedinělých zlomků keramiky do druhé poloviny 15. století. Následovalo (ve 2. polovině 16. století) zřízení náhrobku/kenotafu, k němuž jistě patřila i dlažba. Ta se však nedochovala. Vývoj uzavírá navázka a dlažba, položená během rekonstrukce na přelomu 19. a 20. století. Nálezové poměry uvnitř Boleslavova hrobu nejsou pro naše účely podstatné. Ne zcela jasná je zmínka o vztahu nejstarší maltové podlahy a tzv. pisciny, snad by se dal chápat jako současný).¹⁴² Vzájemný vztah tzv. pisciny a maltové podlahy neuvádí dostatečně jasně ani speciálně tomuto objektu věnovaný článek (Borkovský 1960), detailní řez ani půdorys (Borkovský 1960, 691, obr. 259) tento vztah nepopisuje. Nové informace o této podlaze nalezneme v článku o hrobě Boleslava II. (Borkovský 1961a, 534), vyplývá z nich, že podlaha byla s objektem tzv. pisciny současná a že podlaha byla opravována.¹⁴³

K jižní podvěžní kapli se v monografii nedodává nic k tomu, co již bylo uvedeno v denících. Zajímavý je názor I. Borkovského, že ostatky kněžny Ludmily byly pohřbeny v této kapli až po požáru v r. 1142 (Borkovský 1975, 144). V recenzi publikace A. Merhautové (Borkovský 1968) se píše, že v původních základech kaple nebyly objeveny při výzkumu v roce 1960 žádné zlomky červeného pískovce a ani místa, kde by mohly být při předchozích opravách vyjmuty (Borkovský 1968, 289).

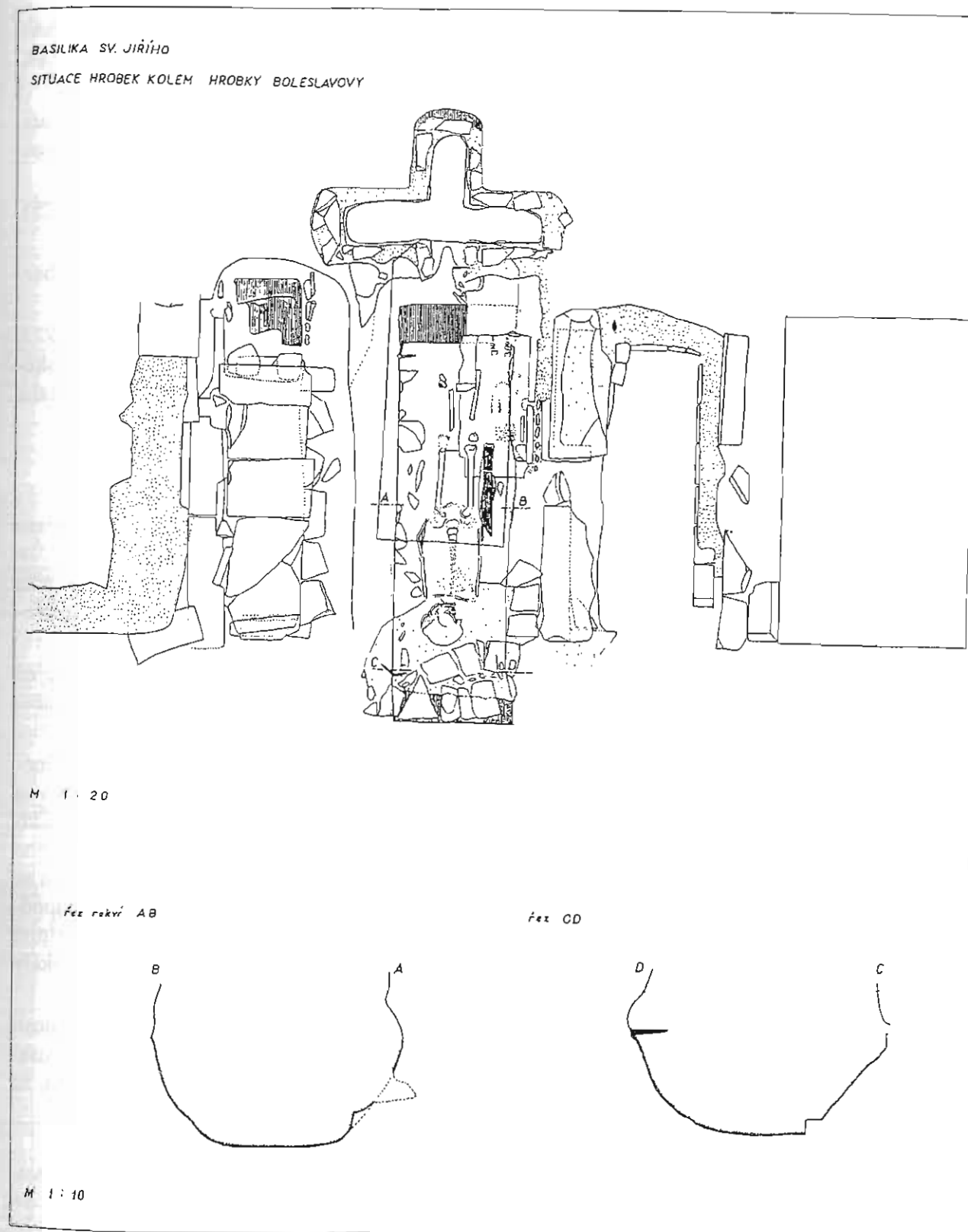
3.2.3. PLÁNOVÁ A FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE

Poslední součástí dokumentace, která byla studována za účelem doplnění informací jsou plány a fotografie. Původní plánová dokumentace je dochována v překvapivě malém počtu kusů v Archivu Pražského hradu, kam byly plány předány v letech 1982–4 z pozůstalosti I. Borkovského. Pro naše účely mají význam následující:

a) Celkový půdorysný plán výzkumu s vyznačením objevených zdí, hroby, lokalisací řezů a částečnou nivelací (především v západní části chrámu). Měřítko 1:25. Originální (pro velikost celkově obtížně reprodukovatelná) matrice, Archiv Pražského hradu (dále APH), sign. 10001 – 328; kresba tuší na čtvrtce, vybarveno, APH, sign. 10001 – 322. V modifikované podobě, např. bez niveláčnických údajů bylo zveřejněno v monografii (Borkovský 1975, obr. I; obr. 3/1).

¹⁴² „... těsně k severnímu rameni kříže přiléhala a splyvala s jeho severní stranou stará maltová podlaha, nejstarší a první podlaha v lodi svatojiřské baziliky. Vyhlazená maltová podlaha byla však prolomena a porušena hloubením hrobové jámy pro Boleslavovu rakev ...“ (Borkovský 1975, 28).

¹⁴³ „Kříž (= tzv. piscina) byl zapuštěn ... do rostlého břidlového terénu, jehož povrch byl společně se zdivem vyrovnán vrstvou malty. Tato malta tvořila nejpravděpodobněji nejstarší podlahu Boleslavova kostela. Maltová podlaha se skládala ze dvou vrstev, což je neklamným důkazem, že byla opravována.“ (Borkovský 1961, 534).

Obr. 3/12: Praha – Hrad. „Basilika sv. Jiří. Situace hrobek kolem hrobky Boleslavovy“ Doplněny řezy rakví hrobu Boleslava II. (AB, CD). Originální matrice s tužkovými přípis. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-351. Doplněno číselné označení jednotlivých hrobů.

Abb. 3/12: Prager Burg. St.-Georgs-Basilika. Lage der Gräber in der Umgebung des Boleslav-Grabs. Ergänzt sind die Schnitte durch den Sarg des Grabs Boleslavs II. (AB, CD). Originalvorlage mit Bleistiftbeschriftung. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-351. Grabnummern ergänzt.

b) Půdorys a pohled na plnou část jižní zdi baziliky, zakreslení jednotlivých fází, nivelace. Měřítko 1:10. Kresba tuší na čtvrtce. APH, sign. 10001 – 333. Výřez z téže situace, APH, sign. 10001 – 334. Tento výřez – obr. 3/3.

c) Řezy archeologickými situacemi v bazilice, řezy „a“, „b“, „c“ a „e“ s částečnou nivelací. Kresba tužkou a perem na balicím papíře, vybarveno. Měřítko neuvedeno (1:25). APH, sign. 10001 – 336. Obr. 3/5 až 3/7.

d) Řez „j“. Kresba tužkou a perem na balicím papíře, vybarveno. Měřítko neuvedeno (1:25). APH, sign. 10001 – 338. Obr. 3/8.

e) Řezy západní kryptou, „g“, „h“, „ch“, „i“. Kresba tužkou a perem na balicím papíře, vybarveno. Měřítko neuvedeno (1:25). APH, sign. 10001 – 340. Obr. 3/9 a 3/10.

Fotografická dokumentace byla v širokém výběru zpřístupněna v monografii (Borkovský 1975, příloha, fotografie 1–130). Originální snímky a negativy jsou součástí souboru z výzkumu Jiřského kláštera, uloženého pod č. neg. 2329/66817 až 2530/66148 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu.

3.2.4. POZOROVÁNÍ Z REKONSTRUKCE NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Máme-li se obrátit do období před archeologickým výzkumem I. Borkovského, zjišťujeme pozorování závažná pro interpretaci výsledků archeologického výzkumu v pracích F. Macha a E. Šittlera (1906; 1910–12; 1913), nejúplněji ovšem shrnutá v nepublikovaném rukopise F. Macha (*Mach rkp.*). Pro úplný počátek rekonstrukčních prací si musíme povšimnout také článků a rukopisů M. Lüssnera (1889a; 1889b; 1889c; 1886–1890; obr. 3/21).

Všichni jmenovaní znali původní situaci v jižní podvěžní kapli (obr. 3/14 a 3/15) ještě před tím, než byly její základy podezděny a archeologická situace v jejím interiéru z větší části poničena. Proto mají jejich pozorování klíčový význam.

V roce 1888 byly podezdívána jižní a západní zeď kaple. Při té příležitosti byl také pravděpodobně úplně odkryt interiér kaple. Pod tehdy existující dlažbou byla nalezena dlažba starší a v ní náhrobní deska kanovníka Tomáše Syrce, zemřelého v r. 1357 (Lüssner 1889a, 375; Mach – Šittler 1910–1912, 85–86; nejpodrobněji však zaznamenal nálezovou situaci M. Lüssner do svého nálezového deníku – Lüssner 1886–1890, 185–186).¹⁴⁴ Starší dlažba byla 13 cm silná, pod ní se nacházelo 40 cm násypu, ležícího na skále. Vzhledem k situaci oltářních stupňů, z nichž nejspodnější spočíval přímo na skále bylo dedukováno, že prvotní dlažba v kapli ležela přímo na skalním povrchu. Za její stopy byl považován nesouvisle dochovaný maltový potěr na povrchu skály (Mach – Šittler 1910–1912, 90–91).

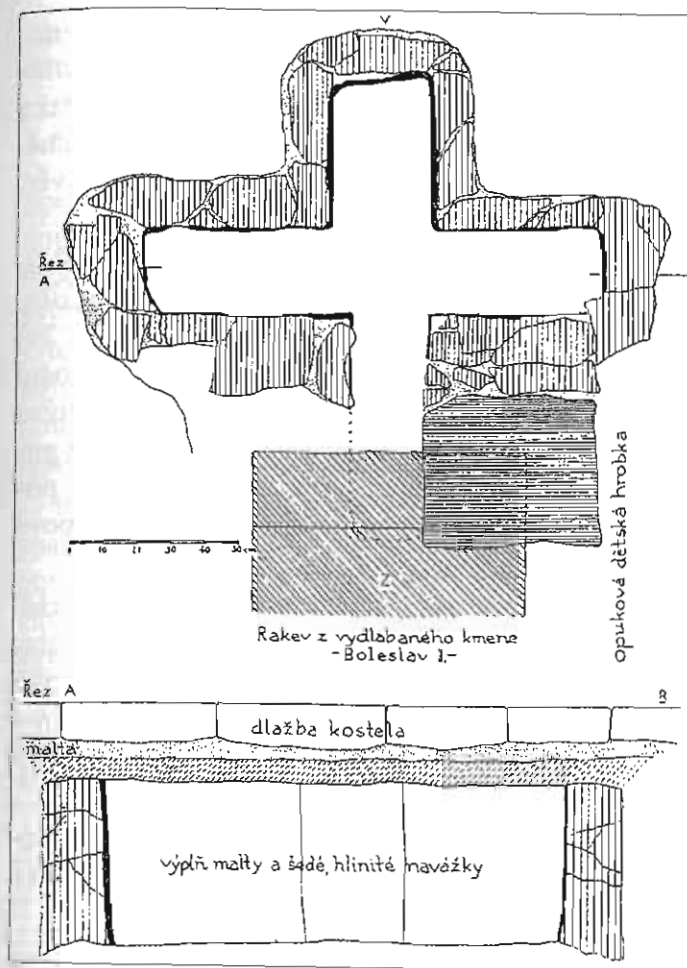
Nikde se nezmiňuje, v které části kaple byla náhrobní deska umístěna. Z časové posloupnosti prací (Mach – Šittler 1910–1912, 90) můžeme soudit, že starší dlažba, v níž byla tato deska usazena, byla vyzvednuta až po provedeném podezdívání jižní a západní stěny. Znamenalo by to, že náhrobní deska byla situována uprostřed kaple.

¹⁴⁴ „Na podzim r. 1888 jak mile kopie stenomaleb v byv. sakristii pod věží polední malířem Heřmanem ukončeny byly vykládala se tam dlažba by mohli byti podezděny zaklady věže. Pod dlažbou našli hromadu polevaných kachli pocházejících asi z kamen, kterými se sakristie někdy topila, což take dukazem, že dlažba položena byla asi v století předešlém. Přišli dále na veliký kámen hrobový z pískovce v prostredku hladky na okraji však napisem ovšem jen částečně zachovalým, opatřen. Pozustava z gotických majuskuj a rozluštil jsem toto:

(Anno domi) ni M. CCCLVII.

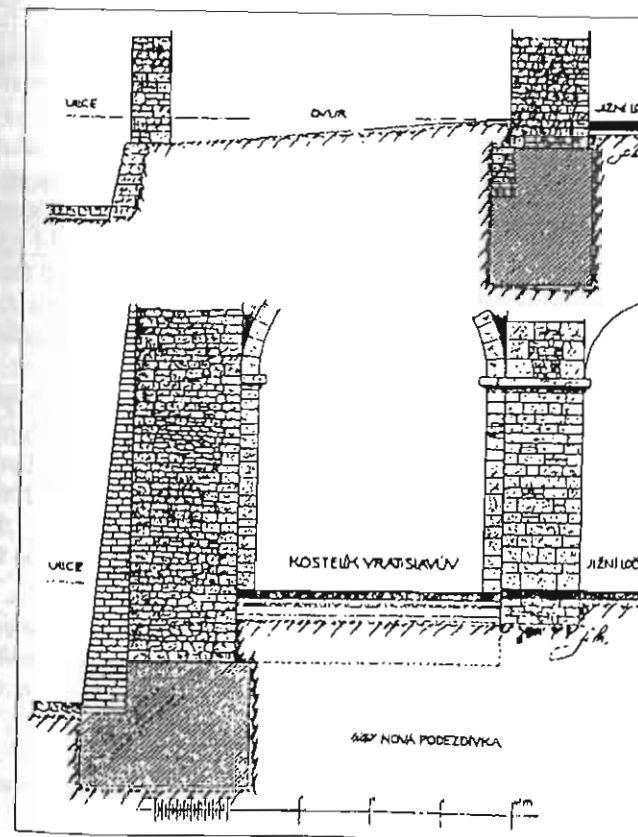
obiit dominus . Thomas ...

Další písmena jsou setreny a oslapany tou merou, že rozeznati se již nedají. Deska tu jest 1. m 77 cm dlouha a 1 m 07 cm široka. Pod ni nalezena lebka a neco kostí ...“

Obr. 3/13: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys a řez křížovým útvarem, relikviářovou schránou. Originální matrice. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-348.

Abb. 3/13: Prager Burg, St-Georgs-Basilika. Grundriß und Schnitt durch den kreuzförmigen Reliquienschrein. Archiv der Prager Burg, Plan Inv.-Nr. 10001-348.

Obr. 3/14: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. „Příčný řez dvorkem před jižním vchodem a kostelíkem Vratislavovým“ (tj. podvěžní kaplí). Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 81, obr. 9). Obrázek zachycuje míru tehdy provedeného podezdění. V podvěžní kapli, v řezu vedeném prostředkem v místě klenebního pasu, dokládá velmi mělké, nerozšířené základy, odlišnou hloubku základů pasu a úroveň skalního podloží velmi mělko pod tehdejší podlahou. Zdivo pilíře/zdi mezi kaplí a basilikou je zobrazeno jako jednotné, nijak nerozdělené. Řez jižním dvorkem ukazuje na velmi mělké založení jižní zdi jižní lodi basiliky, asymetrický základ (patrně starší podezdění) a rozsah nového podezdění. Řez je zároveň důkazem pro značné snížení úrovně terénu Jiřské ulice od doby stavby basiliky.

Abb. 3/14: Prager Burg, St-Georgs-Basilika. „Querschnitt durch den Hof vor dem Südportal und der Vratislav-Kirche“ (d.h. Turmkapelle). Nach F. Mach – E. Šittler (1910–12, 81, Abb. 9). Die Abbildung zeigt die damals durchgeführten Untermauerungen. Der Schnitt durch den Gewölbetrag in der Turmkapelle zeigt sehr seichte, nicht erweiterte Grundmauern und den seicht unter dem damaligen Boden liegenden Felsuntergrund sowie die Tiefe der Gewölbegrundmauern. Die Mauern des Pfeilers/Wand zwischen der Kapelle und der Basilika sind als Einheit dargestellt. Der Schnitt durch den Südhof zeigt die seichten Fundamente des Südschiffs, die asymmetrischen Grundmauern (wohl ältere Untermauerung) und das Ausmaß der neuen Untermauerung. Der Schnitt ist gleichzeitig ein Beweis für die beträchtliche Senkung des Bodenniveaus in der Georgsgasse seit der Zeit des Kirchenbaus.

Z popisu podezdívacích prací vyplývá, že severní stěna kaple (dochovaná v podobě dvou nestejných oblouků) tehdy podezdívána nebyla. Dokladem proto jsou také řezy kaplí (*Mach – Šittler 1910–1912*, 81–82, obr. 9 a 93–94, obr. 20), kde je vždy zobrazena nová podezdívka. Kresby také rozlišují jednotlivé fáze, severní zeď kaple (a zároveň jižní zeď baziliky) je nakreslena jednotně. O tom, zda byla severní zeď v základech souvislá nelze z Machových údajů učinit žádný závěr, přímo se o této věci nezmiňuje a řezy nejsou vedeny prostorem pod oblouky arkád.¹⁴⁵

F. Mach je také objevitelem zaniklé západní krypty chrámu sv. Jiří (*Mach – Šittler 1910–1912*, 331–332). Její zásyp tvořila stavební suť, do které bylo zahlobeno šest mladších pohřbů (*obr. 3/17*). Jejich kolize se stěnami krypty (v pěti případech, *Mach – Šittler 1910–1912*, 337, obr. 29) nepochybně dokládá, že jsou mladší. Během výkopových prací bylo možno změřit sílu východní a západní zdi – 143 cm, což již nemohl v případě zdi západní zopakovat I. Borkovský. Vyplývá z toho, že zbytky západní krypty byly během rekonstrukčních prací nejen objeveny, ale také poškozeny. Mach se Šittlerem si také povšimli, že úroveň kůru nad kryptou byla stejná, jako v případě presbytáře nad východní kryptou (*Mach – Šittler 1910–1912*, 332). Ani tehdejší výkopové práce neobjevily v interiéru krypty žádné stopy sloupů, které by měly nést klenbu.

Postupující práce na rekonstrukci baziliky se dotkly také pilířů a sloupů mezilodních arkád. Severní kulatý sloup byl zcela vyměněn, při té příležitosti byly odhaleny také jeho základy, hluboké 66 cm. V nejspodnější vrstvě kamenů základu byly objeveny zlomky opálených opukových dlaždic. Ve východní části základu vězela kónická patka (*obr. 3/18*) z červeného pískovce (*Mach – Šittler 1910–1912*, 347–350), rozměrově blízká (ale nikoliv totožná) patce objevené při výzkumu I. Borkovského v sousedním oblouku arkády (*Borkovský 1975*, 12).¹⁴⁶

Rozsáhlý rekonstrukční zásah se odehrál v obou apsidách bočních lodí. V jejich osách byly totiž druhotně proraženy dveřní otvory (*obr. 3/16*),¹⁴⁷ takže současný stav je novodobý. Jen krátká

¹⁴⁵ Jeden řez (*Mach – Šittler 1910–12*, 81–2, obr. 9 – *obr. 3/14*) je veden pilířem mezi arkádovými oblouky. Základ pilíře není pod úroveň podlahy rozšířen, zesilující pas nemá zakreslen žádný základ. Druhý řez (*Mach – Šittler 1910–12*, 93–94, obr. 20 – *obr. 3/20*) probíhá těsně před apsidou kaple, takže v místech severní zdi zachycuje základ polopilíře, oddělujícího apsidu kaple od apsidy jižní boční lodi baziliky. Mezi pořízením obr. 9 a obr. 20 patrně uplynula nějaká doba, protože obr. 9 ještě neregistruje existenci základového pasu mezi pilířem arkády a jižní stěnou kaple, jehož základové poměry se v publikaci podrobně popisují (*Mach – Šittler 1910–1912*, 85–86). Ani údaje o hloubce základové spáry v kapli a přilehlé jižní lodi nelze interpretovat jako pozorování z míst, kde se obě zdi měly stýkat. Rozbor údajů F. Macha ukazuje, že pravděpodobně došlo k promítnutí údajů získaných v různých úsecích zdi. Nejzávažnější je podle našeho názoru opomíjené zjištění, že ač F. Mach jižní podvěžní kapli a baziliku považoval za dvě původně odlišné stavby, nikde nepíše o tom, že by odkryl vzájemný vztah předpokládaného dvojího zdiva.

¹⁴⁶ A. Merhautová upozorňuje (*Merhautová 1976*, 561) na nejasnost v popisu základu téhož sloupu u F. Macha (po vyjmuté pískovcové patce byl otvor v neznámém rozsahu zazděn a doplněn) a I. Borkovského, který zmiňuje zlomky sloupů z červeného pískovce v základu jako intaktní nález. Patka sloupu byla na východní straně základu, Borkovským nalezené zlomky na jižní straně sloupu (identifikaci umožňuje fotografie č. neg. 66616 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha). Mohou být tedy oba nálezy z původního nepřežitého základu (není známo jiné místo, kde by F. Mach užil do základů fragmenty architektonických článků). I kdyby tomu tak v tomto případě nebylo, nic to nemění na zjištění, že původně v základech zlomky starších článků byly.

¹⁴⁷ „*Jižní loď ukončuje na východ apsidy, probouráním renesančního vchodu do sklepení pod kaplí sv. Ludmily znešvařená ... dvěře tyto ... 88 cm široké, 1,77 m vysoké ... Dvěřmi byla zničena spodní část původního románského okénka v této absidě; vrchní zaklenutá část okénka toho se však úplně zachovala ... Osa okna byla od osy absidy ve směru původně volné prostory odkloněná ...*“ (*Mach – Šittler 1910–1912*, 432–433).

„*Také severní loď končí na východ absidou ... Při renesanční úpravě prolomili v její ose dvěře do chodby ... Průlomem tímto (1.35 x 2.37 m.) zničili zpola původní románské okénko, jehož pouze vrchní zaklenutí a špaleta v zádvece se uchovaly. Osa okénka jest odkloněná k severu ...*“ (*Mach – Šittler 1910–1912*, 440).

zmínka nás informuje o tom, že výkopové práce probíhaly také v západní části severní boční lodi.¹⁴⁸

3.2.5. VLASTNÍ POZOROVÁNÍ

Současný interiér chrámu sv. Jiří neumožňuje žádná archeologická pozorování, která by mohla doplnit sdělení v dokumentaci, ať z výzkumu I. Borkovského či prací starších. Prostor s knížecími hroby byl překryt stropem, ale současně položená podlaha postrádá vstupní otvor. Také západní krypta byla překryta betonovou deskou, přístup je obtížný, neslučitelný s turistickým provozem v této památce. Vzhledem k uvažovanému značnému stáří obou bočních apsid bylo posouzeno jejich zdivo. Je však nutné konstatovat, že snad s výjimkou několika řádků těsně nad současnou podlahou na bočních stranách je přístupný líc zcela vyměněn a tudíž neposuzovatelný ze stavebně historického hlediska.

Podobné potíže jsou také s posuzováním líců zdiv v interiéru jižní podvěžní kaple. I zde je značná část kvádrů vyměněna. Z tohoto důvodu se nelze bez hlubšího průzkumu vyjádřit k hypotéze, že západní část byla připojena až dodatečně. Stejný problém představují i rozdílně dochované a rozdílně profilované římsy. Také zde je nesporné, že alespoň část byla během restaurace vyměněna.

Nepřístupná je v současné době severní stěna jižní boční lodi, která jako jediná v kostele má být ve spodní části z západním úseku ohořelá, tedy patrně z doby před požárem v r. 1142. Je zakryta panely expozice věnované knížecím přemyslovským hrobům.

3.2.6. ARCHEOLOGICKÝ MATERIÁL

Z interiéru románské baziliky nezpřístupňuje monografie I. Borkovského téměř žádný archeologický materiál ze středověkého období. Fotograficky dokumentovány jsou vybrané nálezové soubory z novověkých hrobů (*Borkovský 1975*, příloha – fotografie č. 69–130).¹⁴⁹ Výjimku představuje část nálezů z „knížecích“ hrobů č. 92 a 98 (*Borkovský 1975*, 38, obr. VI; příloha – fotografie č. 43 a 61), které mají pro námi sledovanou problematiku jen okrajový význam, protože jsou samy o sobě málo chronologicky citlivé. Archeologického materiálu, který nebyl nalezen v hrobovém kontextu, je velmi málo. Z něho byl vybrán pro detailnější studium ten, který je předgotického stáří. Zahrnuje přírůstková čísla 13935 (*obr. 3/27*), 13936 (*obr. 3/27*), 13937 (*obr. 3/27*) a 14135. Pozornost byla věnována také materiálu ze situací, které jsou patrně mladší, ale u nichž je ověření stáří důležité. Zahrnuje pouze přírůstková čísla 13876 (*obr. 3/27*) a 13877 (*obr. 3/27*).¹⁵⁰

¹⁴⁸ „*Směr, poloha i úprava původní románské zdi (severní zdi severní boční lodi) jsou však patrné pod dlažbou v základech. Byla 94 cm silná ...*“ (*Mach – Šittler 1910–1912*, 443–444).

¹⁴⁹ I ve výplni těchto hrobů se ojediněle mohou vyskytnout jako příměs raně středověké předněty. Příkladem může být bronzová záušnice ve výplni hrobu č. 35 (*Borkovský 1975*, foto č. 130 v příloze). Evidována je pod přírůstkovým číslem 13896.

¹⁵⁰ Zmínit je nutné také nálezy, které nejsou chronologicky citlivé, ale podle nálezového kontextu mohou pocházet ze sledovaného období. 13899 – *Hlavní loď*, 16. III. 1959. *Malta. Malta od základu severní zdi dnešního kostela. Rozšířený základ na staré zdi*; 13890 – *Hlavní loď*, 16. III. 1959. *Malta. Malta ze západní přední zdi nově objeveného kostela*; 13892 – *Hlavní loď*, 19. III. 1959. *Malta. Starší kostel, severní strana lodi. Průčelní západní zeď*. *Malta z průčelní zdi, severozápadní roh, z vnitřku zdi vybrána malta*; 13909 – *střed kostela. Duben 1959. Kus řetězu. Kus řetězu nalezen uprostřed kostela*; 14072 – *Jižní loď Vratislavova kostela. 3. V. 1959. Malta. Přizděný portikus ve čtverci. Malta ze zbytku zachovaného zdiva*; 14073 – *Jižní loď Vratislavova kostela. 3. V. 1959. Malta. Východní zeď, zbytky základu. Malta vybraná z těchto základů*; 14074 – *Jižní loď Vratislavova čtvercového kostela. 3. V. 1959. Malta. Západní zeď jižní lodě. Malta z posledních zbytků Vratislavova kostela, k této zdi přizděný portikus*; 14075 – *Sakristie. Severní loď Vratislavova kostela. 3. V. 1959. Malta. Severní zeď lodě kostela Vratislavova. Malta z této severní zdi z poslední vrstvy kamenů*; 14076 – *Sakristie. Severní loď Vratislavova kostela. 3. V. 1959. Malta. Zá-*

První skupina nálezů (př. č. 13935 až 13937) pochází ze západní krypty.¹⁵¹ Kromě zvířecích kostí, jejichž rozbor je připojen v samostatném exkurzu zahrnuje pouze keramické zlomky, jen v rámci př. č. 13935 je evidován jeden železný hřeb. Keramika byla posuzována podle standardního postupu, užívaného autorem pro deskripci keramiky z Pražského hradu, která byla aplikována i v předchozí kapitole, stejné je i rozdělení keramických skupin, detailně popsané tamtéž.

Obsah jamky (př. č. 13935) čítá celkem 22 keramických zlomků. Plných 13 řadíme podle technologických kritérií k vrcholně středověké keramice („VS2“), čemuž odpovídá i profilace dvou okrajových zlomků. Větší z nich v podobě nepravého okruží náleží patrně džbánu, menší pochází nejspíše z pokličky. Podle těchto kritérií náleží tento soubor do 14. století. Zbytek zlomků považujeme za starší příměs (skupina „S/T“ – 6 zlomků; skupina „HK“ – 3 zlomky).

Mnohem menší je soubor z druhé jamky (př. č. 13936), pouhých 6 keramických zlomků. Tři z nich technologicky patří k vrcholně středověké keramice („VS2“), dva okraje (jeden ze džbánu a druhý z pokličky) opět vedou k chronologickému zařazení do 14. století. Starší příměs reprezentují tři zlomky, vyrobené v keramické skupině „H2“. Celkově se zdá, že obě jamky jsou současné.

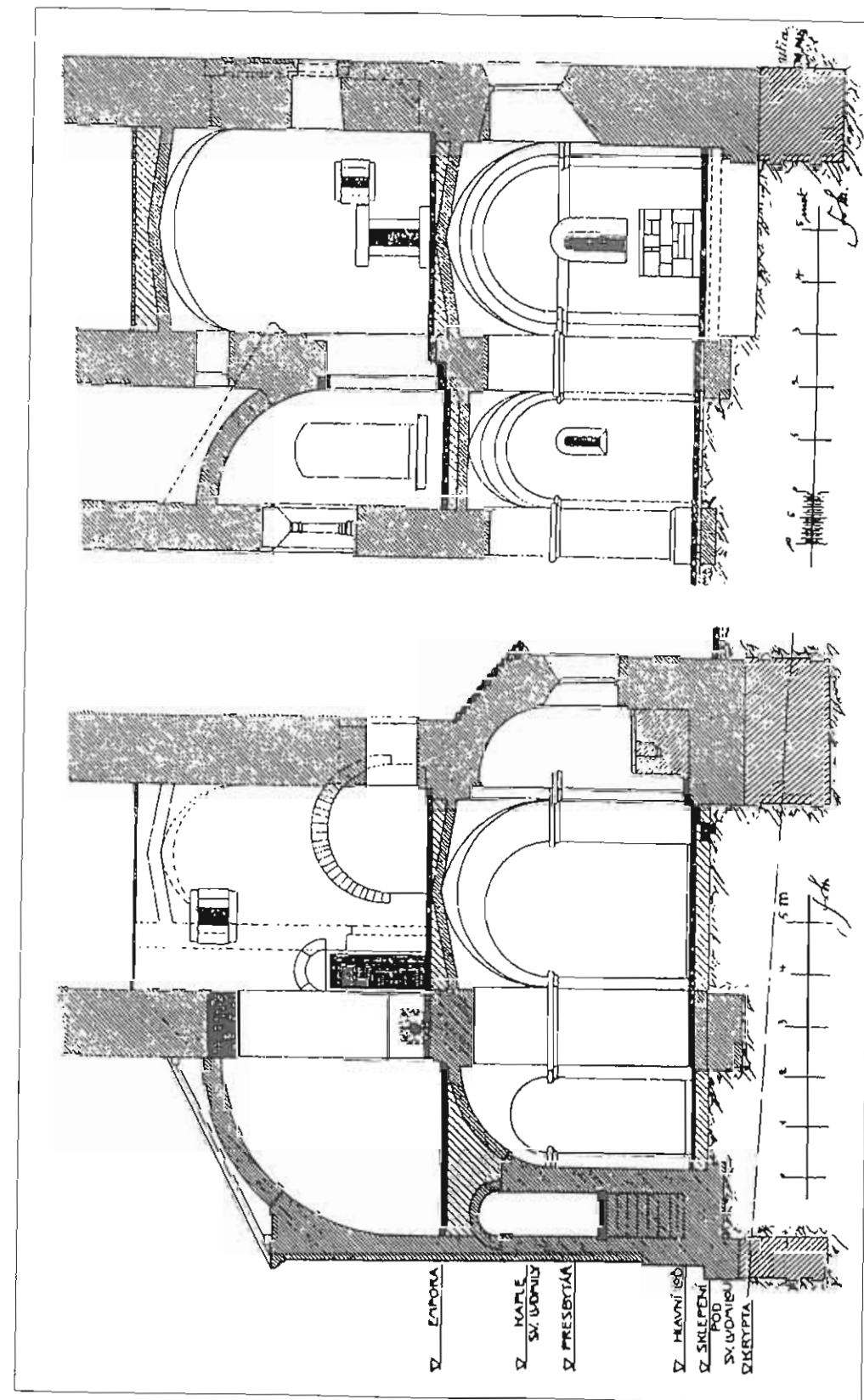
Z plošně rozsáhlé jámy u severní stěny krypty pochází jediný zlomek (př. č. 13937), a to ovalený, dovnitř zatažený okraj masivní tuhové zásobnice (skupina „tuha“). Tento tvar je nejčastěji kladen do 13. století. Nelze samozřejmě vyloučit, že se na uvedené místo dostal druhotně (tedy později).

padní zeď, k ní přizděný portikus. Malta z posledních kamenů západní zdi Vratislavovy, 14077 – Sakristie. Severní loď Vratislavova kostela. 3. V. 1959. Malta. Zdivo portiku. Malta z posledních kamenů přizděných k západní zdi Vratislavova kostela; 14078 – Jesličky, severozápadní roh. 1. VI. 1960. Malta. Románská zeď krajní severní se soklem, asi zeď věže. Zeď jde do hloubky. Malta; 14079 – Jesličky. 1. VI. 1960. Malta. Vratislavova ? široká zeď od severní zdi jižněji jdoucí kolmo na západní přední zeď baziliky, směřující na východ a západ. Malta; 14080 – Jesličky. 1. VI. 1960. Malta. Zeď v průčelní zdi. Malta románská z románské zdi přizděné k široké zdi Vratislavové ?, pod západní průčelní zdi baziliky; 14137 – 19. VI. 1960. Maltová podlaha. Maltová podlaha u hrobu Boleslava II. a u kříže. Podlaha starší než hrob Boleslavův. Podlaha vybraná pro uložení betonového překladu prefabrikovaného; 14140 – Hlavní loď. Červenec 1959. Pískovec. U základu kulatého jižního pilíře. Červený žehrovický pískovec, kulatá souměrnost staršího sloupu zazděného v základech. Další větší v základech zůstal, je při stupni pod dlažbou; 14141 – Hlavní loď. Červenec 1959. Červený pískovec. První pilíř na severu u hlavní lodi (u kazatelny) (pilíř kulatý) v základech jeho nalezena hlavice z červeného pískovce, opracovaná ze staršího pilíře. Dva kusy velké (4 kusy) a tři kusy malé; 14166 – Hlavní loď baziliky sv. Jiří. 1960. Část profil. sloupu, zlomek pískovce. První pilíř u hlavního schodiště na severní straně hlavní lodi. V základech pilíře pod dlažbou objeven kus profilovaného sloupu z červeného hořického pískovce patrně z Boleslavova kostela. Sloup je poškozen – přeražen v půli a společně s ním byl zazděn v základech rovněž zlomek pískovce s profilem, pocházející také z Boleslavova kostela; 14171 – 7. XII. 1960. Malta. Severní strana u schodiště, dva první pilíře. Malta ze zdiva mezi dvěma pilíři, zdivo zpevňuje povrch skály; 14174 – Hlavní loď. 12. XII. 1960. Kusy opuky. Sonda na severu mezi prvním a druhým pilířem u schodiště, patka v opukovém zdivu mezi pilíři. Kusy opuky červené od ohně r. 1142.

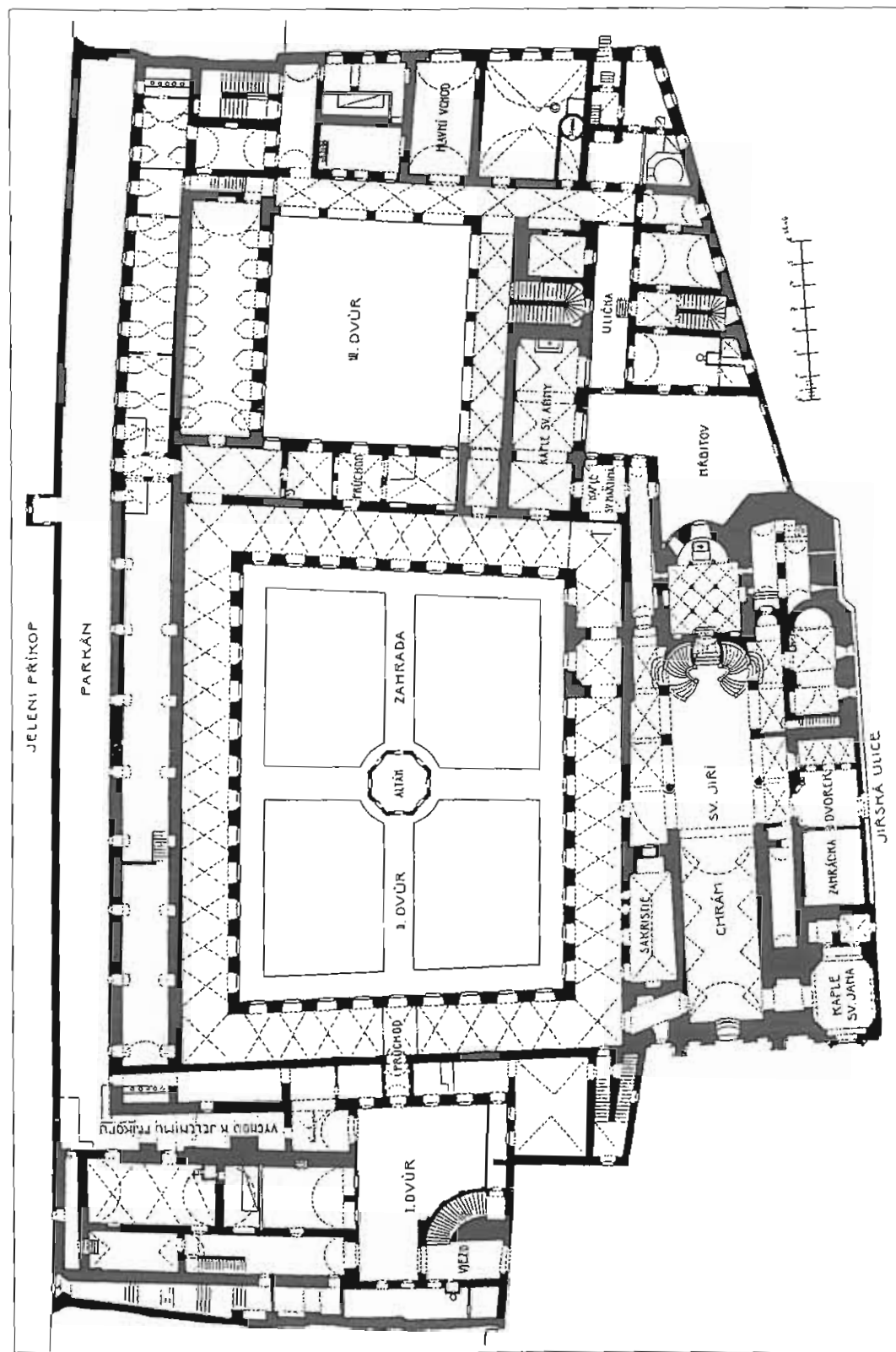
Pro úplnost doplňujeme i nálezy mladší: 13876 – Severní boční loď. Únor 1959. Střeby, sklo, kachle. Střeby pod dnešní dlažbou ze záasy nad hrobkami; 13866 – Hlavní loď. 12. III. 1959. Novinové útržky, nálepka ze zápalek. Útržky novin nalezené těsně pod dlažbou kostela na povrchu kamenité navážky. Nálepka ze zápalek, malta; 13900 – střed kostela. Kříž, rakouský orel, střeby, hřebíky. Zavážka 19. stol. Vratislavova kostela. Dřevěný kříž s bronzovým ukřížovaným, rakouský orel, železné hřebíky.

Všechny údaje jsou čerpány z „Předmětového katalogu č. 3 (od př. č. 13835)“, uloženého na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha.

¹⁵¹ 13935 – Vratislavův kostel. 28. V. 1959. Kosti, střeby. Jamka s uhlím, zvířecí kosti a střeby vedle hrobu č. 73 (jedná o staré číslo, v monografii je hrob označen jako č. 67). Jamka hluboká 25 cm; 13936 – Vratislavův kostel. 29. V. 1959. Střeby. Střeby, okraj džbánu nalezeny v jamce před apsidou východní zdi kostela Vratislavova; 13937 – 29. V. 1959. Střeby. Střeby okraje velké tuhové nádoby nalezeny v jámě u severní části Vratislavova kostela.

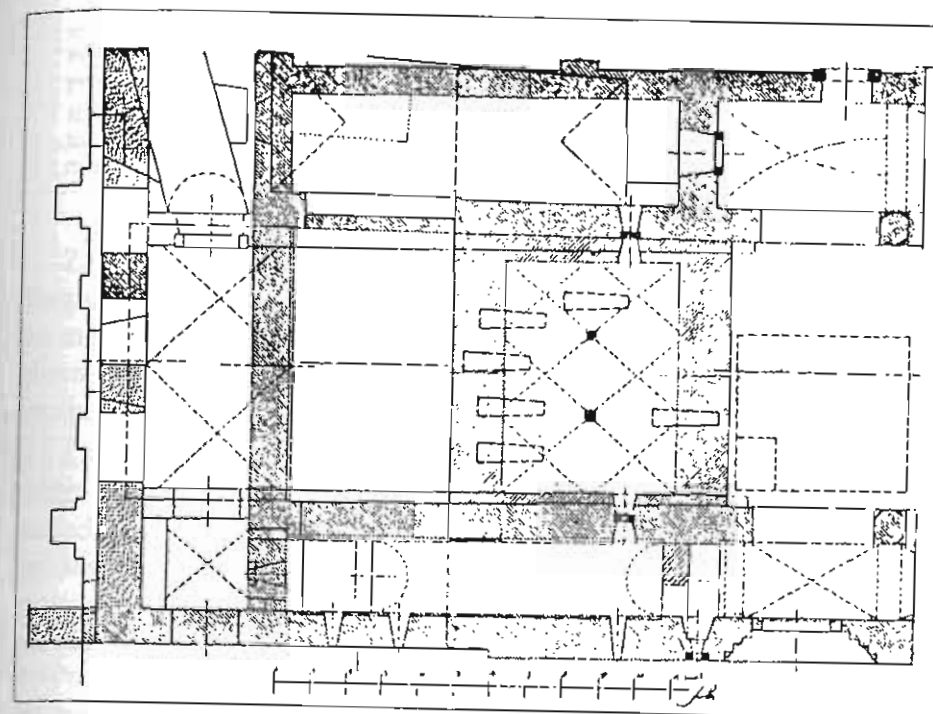

Obr. 3/15: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. „Podélný a příčný řez jižního podvěží“. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 93, obr. 20). Obrázek dokládá míru podezdění, původní hloubku velmi mělkých základů, rozsah snížení úrovně Jiřské ulice od doby postavení basiliky a tvar základového zdiva. Die Abbildung zeigt das Ausmaß der Untermuerung, die ursprüngliche Tiefe der seichten Fundamente, das Ausmaß des gesenkten Niveaus in der Georgsgasse seit der Zeit des Kirchenbaus und die Form der Grundmauern.

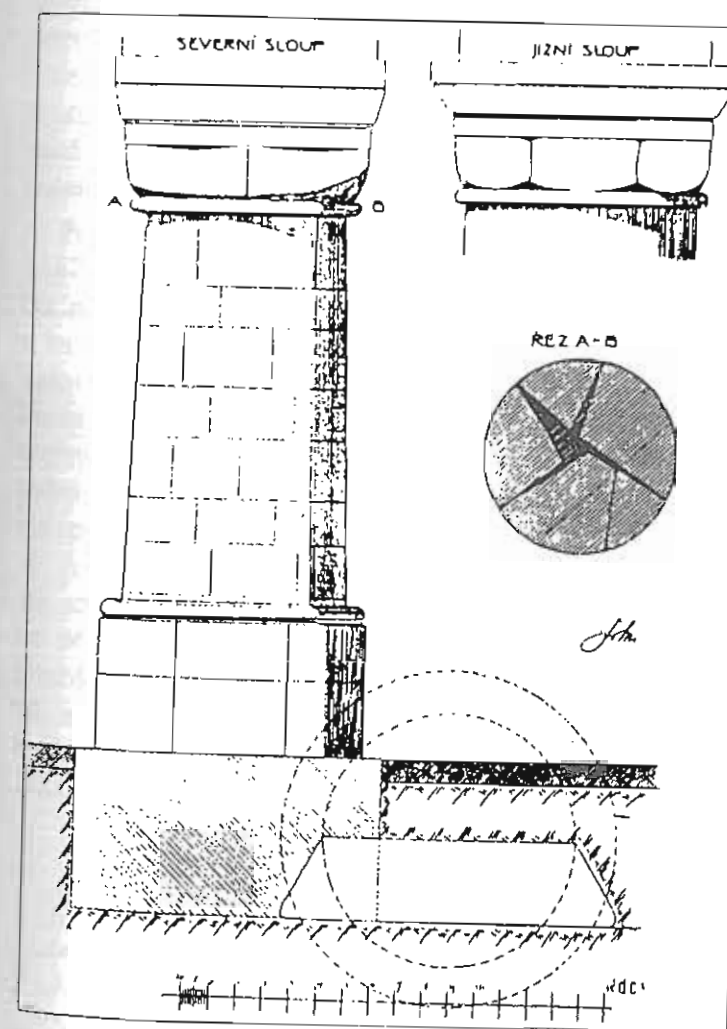
Obr. 3/16: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys přízemí chrámu sv. Jiří a kláštera z r. 1815. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, tab. VI). Plán ukazuje, jaký byl stav bočních apsid před rekonstrukcí.

Abb. 3/16: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß des Erdgeschoßes und des Klosters aus dem Jahr 1815. Nach F. Mach – E. Šittler (1910–12, Taf. VI). Der Plan zeigt den Zustand der Seitenapsiden vor der Rekonstruktion.

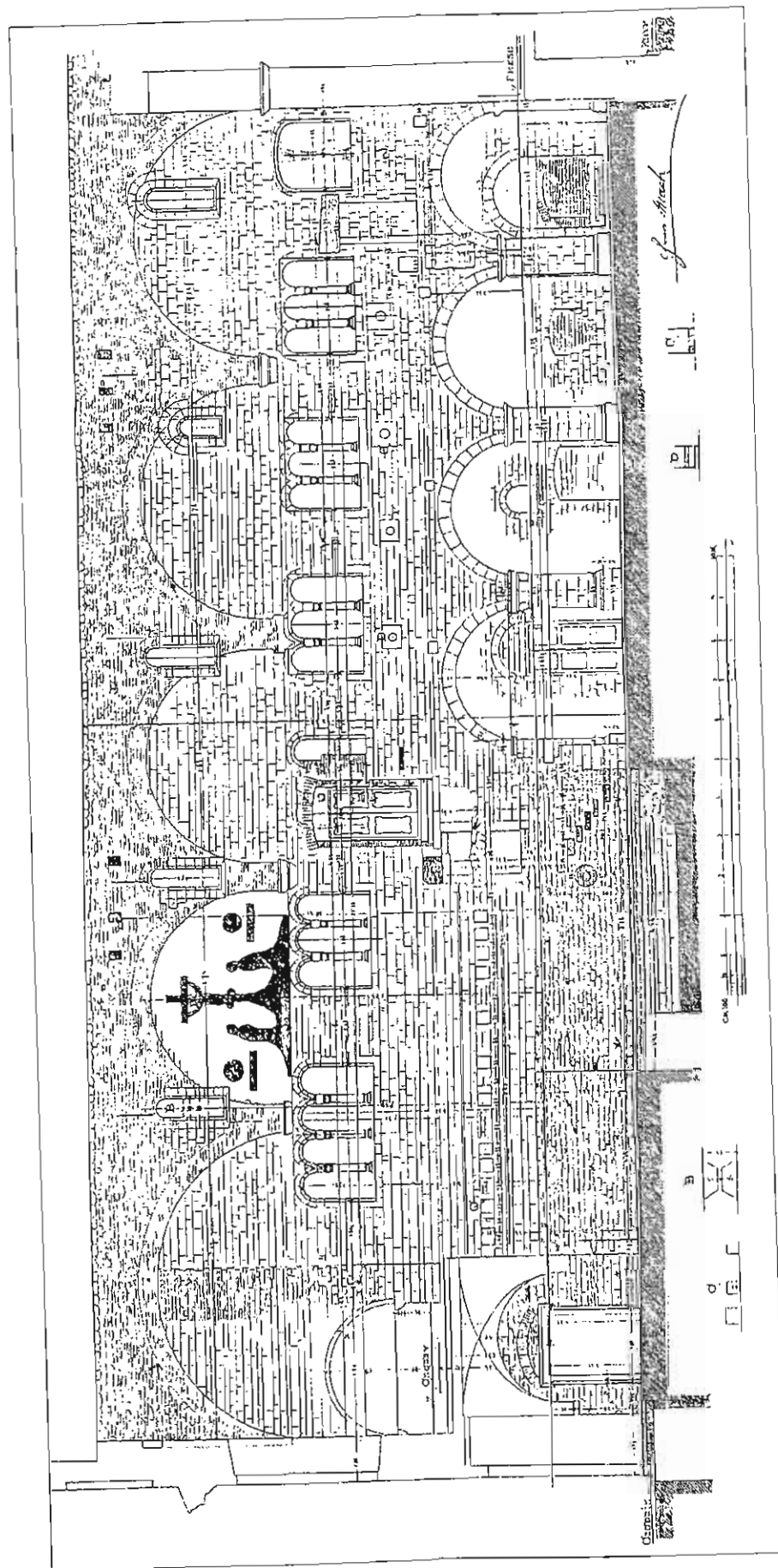
Obr. 3/17: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys západní části kostela se zakreslenou západní kryptou. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 337, obr. 29).

Abb. 3/17: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß des Westteils der Kirche mit Westkrypta. Nach F. Mach – E. Šittler (1910–12, 337, Abb. 29).

Obr. 3/18: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Severní arkáda, kulatý sloup, zachycena původní poloha patky staršího sloupu. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 347, obr. 37).

Abb. 3/18: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Nordarkaden, Rundsäule, eingezeichnet ist die ursprüngliche Lage des älteren Säulenfußes. Nach F. Mach – E. Šittler (1910–12, 347, Abb. 37).

← Obr. 3/19: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Severní stěna hlavní lodi v době Machovy rekonstrukce. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, tab. XXIII). Nejdůležitějším detailem je zakreslený původní stav líce zdiva v západní kryptě. Původní zdivo pokračuje do úrovně 2,44 m od tehdejší podlahy. U západní zdi krypty zachycena spára, oddělující západnější (přistavěné) zdivo.

Abb. 3/19: Prager Burg, St-Georgs-Basilika. Nordwand des Hauptschiffs zur Zeit von Machs Rekonstruktion. Nach F. Mach – E. Šittler (1910–12, Taf. XXIII). Das wichtigste Detail ist die Zeichnung der ursprünglichen Fassade der Westkrypta. Die ursprüngliche Mauer führt bis zu 2,44 m über dem damaligen Boden. An der Westwand der Krypta ist die Fuge zum westlichen Anbau eingezeichnet.

Ze základů jižní zdi jižní boční lodi pochází keramický zlomek (př. č. 14135).¹⁵² Nezdobený fragment řadíme ke keramické skupině „H1“, jež je typická pro 9. a 10. století. Na uvedené místo se mohl dostat jak při zdění základů (a být s nimi současný nebo být starší), ale může jít i o reziduum starší uloženy, existující na místě kostela před jeho stavbou. Jednoznačné rozhodnutí není možné.

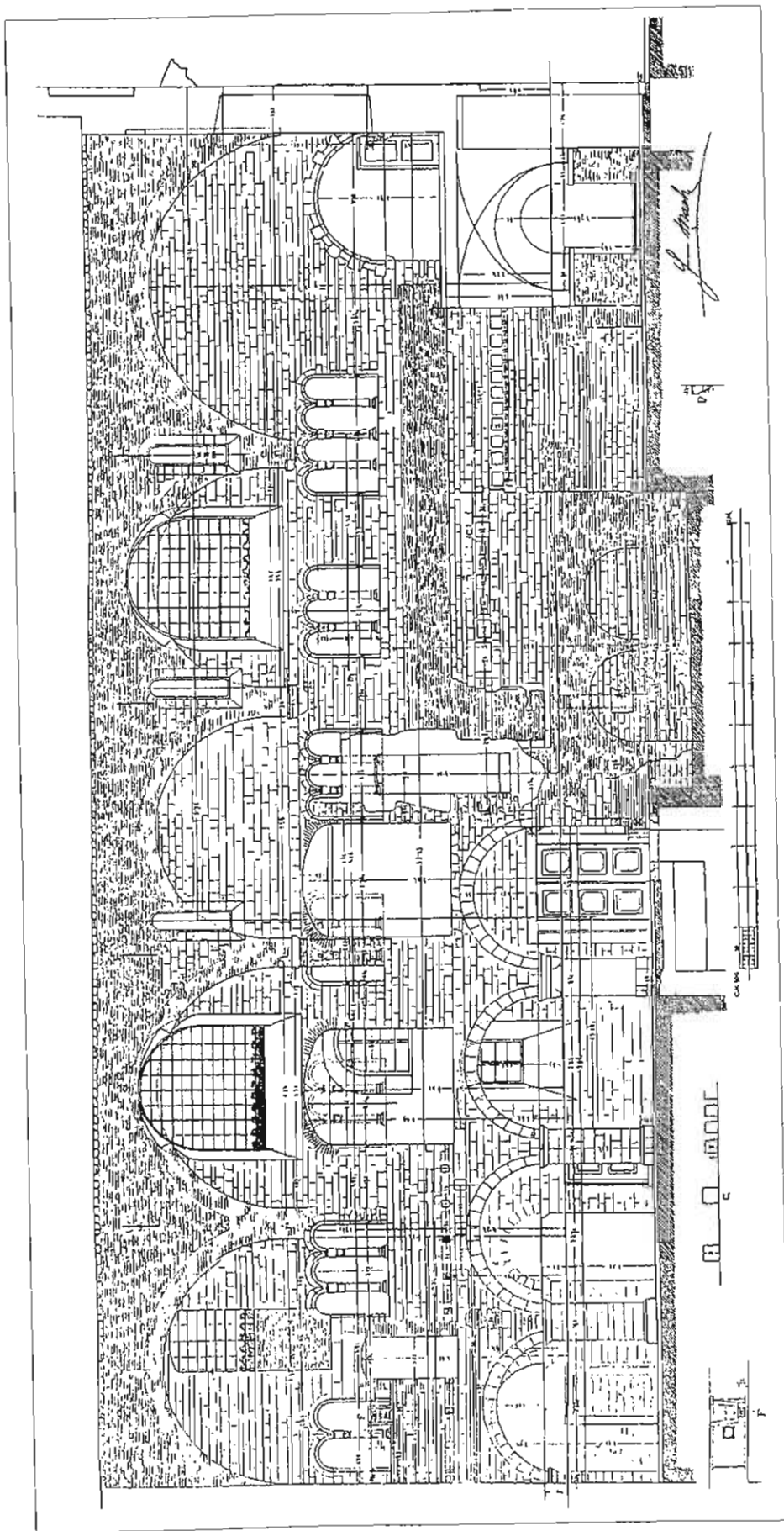
Z ostatního materiálu byla věnována pozornost souboru, shromážděnému při výzkumu v podvěžní kapli (př. č. 13877).¹⁵³ Již místo nálezu, tj. zasypaný výkop z 80. let 19. století, naznačuje, že se jedná o soubor velmi mladý. Jeho složení tuto domněnku potvrzuje. Mezi 36 zlomky keramiky můžeme identifikovat 11 fragmentů porcelánu 19. století a 4 zlomky z oboustranně svitivě hnědě polévaných nádob, datovatelných do 18.–19. století. Nejstarší část souboru představují dva oválné okrajové zlomky nádob, glazovaných na vnitřní straně a zlomek ze dna trojnožky, také s glazurou na vnitřní straně. Lze je datovat do širšího rozmezí 15.–17. století. Nejzajímavější část souboru tvoří 18 zlomků, převážně zeleně polévaných čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů. Mezi fragmenty výzdoby identifikujeme geometrické vegetabilní /?/ motivy a patrně části vlasů či oděvů jinak blíže nejasných postav. Vzhledem ke fragmentárnosti těchto zlomků se při datování omezíme na širší interval 16.–18. století. Rozbor potvrdil, že soubor z jižní podvěžní kaple je skutečně smíšený a nelze vyloučit, že i přemístěný odjinud. Jeho původní část by mohly tvořit snad jen zlomky kachlů, které se jediné (ale bez bližší charakteristiky) zmiňují mezi nálezy z minulého století (srovnej poznámku 144).

Poslední soubor, který obsahuje raně středověké nálezy byl získán v severní boční lodi (př. č. 13876).¹⁵⁴ Popis nálezových okolností naznačuje, že půjde o soubor mladý a patrně také smíšený. Na nevelké stáří souboru o počtu 43 zlomků ukazuje již přítomnost zlomku jakéhosi artefaktu z bakelitu. S výjimkou dvou zlomků tvoří zbytek nálezu pestrá směs keramiky, kterou můžeme datovat do období 14. až 20. století, zastoupeny jsou také kachle, blízké souboru z jižní podvěžní kaple (př. č. 13877). Do období raného středověku náleží okrajový zlomek vyrobený kalichovitou technologií a zdobený několikanásobnou jednoduchou vlnicí. Není však zřejmé, o jaký tvar se jedná, protože kromě okraje, jaký bychom hledali na nádobě (byť pro posuzovanou technologii netypický) je zlomek rovně a intencionálně ukončen ještě další hranou, kolmou na okraj předchozí. Ač není zřejmé, čemu uvedený keramický artefakt sloužil, použitá technologie ho řadí do 10. až počátku 12. století. Druhým raně středověkým nálezem je zlomek dlaždice s částí kruhového děleného motivu. Vzhledem k velikosti dochovaného fragmentu není celkový motiv jasný. Dlaždici můžeme přiřadit nejspíše ke skupině ostrovských dlaždic pokročilého 12. či přelomu 12. a 13. století (srovnej Merhautová 1988, 96, 99). Rozbor tedy opět potvrdil promíšenost souboru, který je patrně výsledkem činností spojených s rekonstrukčními pracemi v 19. století. Přesto však dává možnost nahlédnout do vybavení baziliky v 11. a 12. století.

¹⁵² „14135 – Jižní lod' Vratislavova kostela (od Jiřské ulice). Květen 1960. Dva střepy, kosti. Nejspodnější vrstva základových kamenů, mezi nimi na skále dva střepy, jeden zdobený rýhami a dvě kosti.“ Při revizi nalezen pouze jeden keramický zlomek.

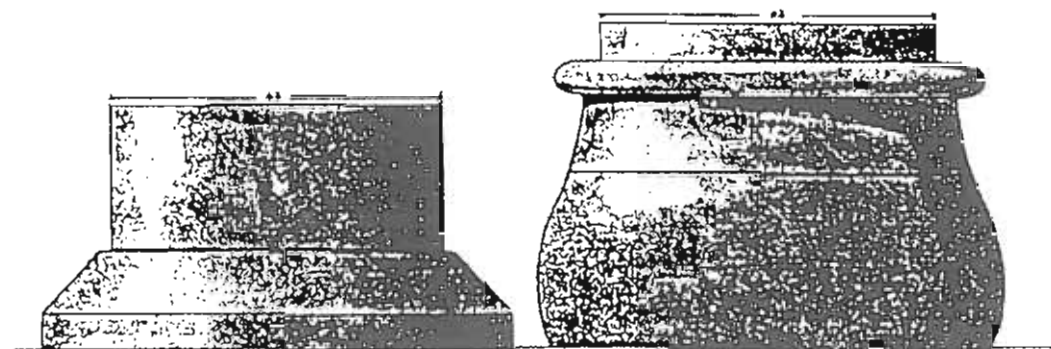
¹⁵³ „13877 – Jižní strana podvěžní kaple. Únor 1959. Střepy, železo, sklo, kachle, kůže. Ze zasypu po opravě základu. Střepy, železo, sklo, kachle, kůže.“

¹⁵⁴ „13876 – Severní boční lod'. Únor 1959. Střepy, sklo, kachle. Střepy pod dnešní dlažbou ze zasypu nad hrobkami.“

— Obr. 3/20: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Jižní stěna hlavní lodi v době Machovy rekonstrukce. Podle F. Macha – E. Sittlera (1910–12, tab. XXIV). Mj. zachyceno zdivo západní krypty s patrnými klenebními čely. Spára oddělující tuto část stavby od západní přístavby je zachována výše než v severní zdi. Původní zdivo dosahuje do výše 4,71 m.

Abb. 3/20: Prager Burg, St-Georgs-Basilika. Südwall des Hauptschiffs zur Zeit von Machs Rekonstruktion. Nach F. Mach – E. Sittler (1910–12, Taf. XXIV). U.a. ist die Mauer der Westkrypta mit der Gewölbefront eingezeichnet. Die Fuge, die diesen Gebäudeteil vom westlichen Anbau trennt ist zu einer größeren Höhe erhalten als in der Nordwand. Die ursprüngliche Mauer ist bis 4,71 m Höhe erhalten.

Ů Dbr. 3/21: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Dvě patky z červeného pískovce, pocházející z basiliky před rokem 1142. Podle M. Lüssnera (1889a, 371, obr. 1 a 2).

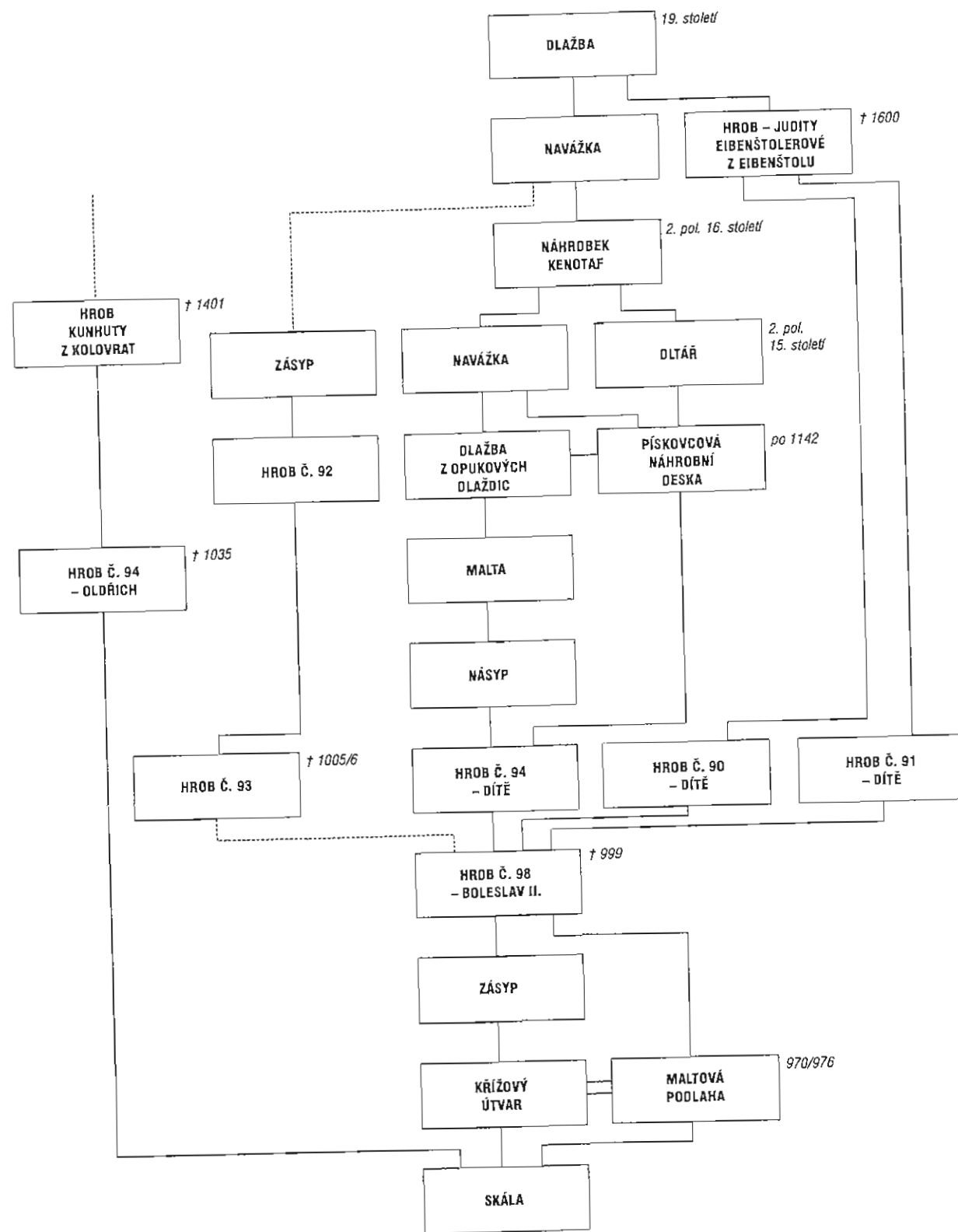
Abb. 3/21: Prager Burg, St-Georgs-Basilika. Zwei Säulenfüße aus rotem Sandstein von der Basilika, vor 1142. Nach M. Lüssner (1889a, 371, Abb. 1 und 2).

3.3. REKONSTRUKCE NÁLEZOVÉ SITUACE A JEJÍ DATOVÁNÍ

Archeologický výzkum odhalil pod dnešní podlahou svatojiřské baziliky fragmentárně dochovaná základová zdiva na ploše přibližně 15,5 m (ve směru sever-jih) x 13 m (ve směru východ-západ). Východní dvě třetiny půdorysu zaujímá stavba s náznakem trojlodního uspořádání (o rozměrech přibližně 15,5 x 8 m), přičemž loď je přibližně dvakrát tak široká jako boční lodi (obr. 3/1, 3/2). Interiér hlavní lodi je zahlouben pod úroveň okolního terénu (označován je jako západní krypta). K západní straně tohoto útvaru přiléhá obdélný přístavek zaujímající celou šířku stavby. Přístavek není uvnitř nijak dělen. Jeho rozměry jsou asi 15,5 x 5 m 23).¹⁵⁵

Studium fragmentů zdív, odhalených archeologickým výzkumem v západní části dnešní baziliky, přináší dva základní poznatky. Již I. Borkovský si povšiml nebývale mělkého zahloubení základů do podložní skály. V případě severní boční lodi činilo zahloubení do skály 10–30 cm a výška nejlépe dochovaných fragmentů zdi nepřesahovala 30 cm. Místy se ze zdi dochovala pouze nejspodnější vrstva kamenů a malty (Borkovský 1975, 17, srovnej poznámku 107). Hluběji bylo zahloubena pouze pokračování západní průčelní zdi, ale ani zde nebylo nijak mimořádné (35 cm, srovnej poznámku 107). V severní boční lodi se nikde nedochovalo nadzemní zdivo, líc byl identifikován jen v malém fragmentu u tzv. východní zdi. Není však jisté, zda se skutečně jedná o líc, natož nadzemní a je také pravděpodobné, že toto zdivo může náležet až mladší etapě (např. příčce v severní boční lodi z doby po r. 1142). Fotografická dokumentace, která by pomohla rozhodnout, není k dispozici (viz též poznámka 108). Podobně je tomu i v případě jižní boční lodi a jejího západního pokračování. Místy byla dochovaná situace ještě fragmentárnější (viz poznámka 111), ze zdiva zůstal pouze 0,10 m hluboký žlábek ve skalním podloží s nesouvislými opukovými kameny a maltou. Dochovaná výška zdi činila 0,13–0,25 m, na její jižním konci západní průčelní zdi 0,35 m.

¹⁵⁵ Stanovení zcela přesných rozměrů je problematické zejména proto, že studovaná zdiva zabíhají pod zdiva existující. Míra dochování některých zdív také nedovoluje přesně definovat jejich hranu.

Obr. 3/22: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Vyjádření stratigrafických vztahů v hrobce Boleslava II. a jejím okolí formou Harrisova diagramu. Doplněno absolutní datování. Vypracovali J. Frolík a J. Kučfrek.
 Abb. 3/22: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Die stratigraphischen Beziehungen im Grab Boleslavs II. und seiner Umgebung in Form der Harris-Matrix. Absolute Datierung ergänzt.

Zdivo hlavní lodi bylo podstatně hlubší. Jeho základová spára dosahovala hloubky až 130 cm. Nejlépe patrná je tato skutečnost v blízkosti jihozápadního rohu západní krypty (Borkovský 1975, 19, obr. III – obr. 3/3).

Celou popsanou situaci můžeme interpretovat tak, že původní úroveň terénu, z níž byly hloubeny základy bočních lodí a útvaru přístavěného na západní straně, byla výše. Při jakési pozdější rozsáhlé planýrce byla úroveň terénu snížena i se zahloubenými částmi zdív.¹⁵⁶ Na ně navazující zdiva nadzemní byla odstraněna v úplnosti. Neúplnost půdorysu, odhaleného I. Borkovským (1975, 17, obr. II), je tedy způsobena mimo jiné také touto skutečností. Z tohoto důvodu patrně neprobíhá souvisle západní zeď přístavby (střední část zdi také podlehlá planýrce). A z téhož důvodu také nepokračuje odhalený půdorys východním směrem. I po snížení úrovně terénu bylo zjištěno, že povrch podloží alespoň v některých částech dnešní baziliky stoupal od západu k východu (v západní části dnešní severní lodi činí rozdíl 10–12 cm, obr. 3/4, poznámka 107). Pokud někde ze zdiva zůstalo pouhých 0,10 m, mohlo východní pokračování zdív zmizet beze stopy.¹⁵⁷

Druhým základním poznatkem je skutečnost, že půdorys naznačený objevenými základovými zdívami se kryje s půdorysem dnešní baziliky jenom zčásti. Zcela rozdílný je průběh severní zdi severní boční lodi, žádný protějšek nemají v současné bazilice východní a západní zeď krypty. Přístavba připojená na západní straně je vůči nadzemním zdívům posazena natolik asymetricky, že ani zde nemůžeme uvažovat o přímé návaznosti základového a nadzemního zdiva. Výrazná je také asymetrie u severního zdiva hlavní lodi. Směrem do interiéru hlavní lodi existuje velmi široký ústupek (celkem 67 cm, po odečtení 30 cm silné vložené zesilující zdi zůstává 37 cm). Na severní straně této zdi nebyl zjištěn žádný ústupek.¹⁵⁸ Jižní zeď hlavní lodi nemá na severní straně (do interiéru) zaznamenaný žádný základový ústupek, ovšem situace zde není zcela zřetelná, protože většina základu je překryta recentní cihlovou zdí. Ústupek však nezaznamenává ani kresebný pohled na jižní stěnu lodi z doby Machovy restaurace Mach – Šittler 1910–1912, tab. XXIV – obr. 3/20). Jižní strana jižní zdi hlavní lodi má ústupek o šíři kolem 0,20 m, zesílený přibližně uprostřed útvarem polokruhového půdorysu, jehož účel je nejasný. V nadzemním zdivu na něj nic nenavazuje. Obtížné je posouzení jižní zdi jižní boční lodi. Větší část zdiva na vnější (jižní straně) byla v 19. století podezděna. O příslušnosti ke studovaným zdívům se uvažuje pouze u krátkého úseku navazujícím na západní průčelní zeď západní krypty. U vnitřní strany těžké zdi nelze situaci posoudit, zeď byla podezděna a terény přiléhající k této zdi zničeny výkopem již v 19. století.

Nesoulad mezi průběhem nadzemního zdiva a objevených základů je natolik veliký, že je nutné uvažovat o dvou rozdílných stavebních fázích. O určité návaznosti by snad bylo možné uvažovat jen u jižní a s výhradou i u severní zdi hlavní lodi. Vzájemný půdorysný rozdíl je zvláště také poněkud jinou orientací základového zdiva. Osa trojlodního zdiva méně výrazně a zdiva přístavby výrazněji je odchýlena směrem k jihu. Původní šikmý (s kolmicí na současnou osu nesouhlasný) průběh lze dobře rekonstruovat především u původního západního průčelí kostela, odchylka činí v rámci šíře dnešní hlavní lodi asi 0,25 m

Nejstarší dochované (základové) zdivo nenáleží jediné fázi. I. Borkovský zaznamenal několik spár, nejvýrazněji konstatoval dodatečné připojení západní přístavby k původní trojlodní stavbě.

¹⁵⁶ I. Borkovský k 6. VII. 1959 – „... Také informováno o nových nálezech a zjištěních v kostele sv. Jiří. Vratislavský kostel byl stavěn do vyššího terénu skály, návrší a hřbetu hradního ...“

¹⁵⁷ Terén byl značně snížen i v okolí kostela a snižování pokračovalo během dalšího vývoje, takže v konečném důsledku ohrožovalo stabilitu kostela. Míra snížení na jižní straně byla taková, že se základová spára jižní podvěžní kaple dostala nad úroveň Jiřské ulice (Mach – Šittler 1910–12, 81–82, obr. 9, 10; 94, obr. 20).

¹⁵⁸ Tuto skutečnost kromě plánové dokumentace zachycuje sporá fotografická dokumentace, např. snímek č. 22 v příloze monografie Borkovský 1975.

Obr. 3/23: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Hlavní loď, západní krypta. Pohled na střední část vnitřního líce severní zdi krypty. Pohled od jihu. 20. 3. 1959. Č. neg. 2047/66556, foto I. Borkovský.

Abb. 3/23: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Hauptschiff, Westkrypta. Blick von Süden auf den Mittelteil der Innenfassade der Westwand der Krypta. 20. 3. 1959. Negativ Nr. 2047/66556 I. Borkovský.

Obr. 3/24: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Hlavní loď, západní krypta. Pohled na zdivo v severo-východním rohu krypty. Patrný ubourané stupně schodiště. Pohled od jihu. 28. 5. 1959. Č. neg. 2079/66588, foto I. Borkovský.

Abb. 3/24: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Hauptschiff, Westkrypta. Blick von Süden auf die Nordostecke der Krypta. Sichtbar sind die abgerissenen Stufen. 28. 5. 1959. Negativ Nr. 2079/66588 I. Borkovský.

Posuzovaná nejstarší stavba tak zahrnuje nejméně dvě fáze, starší trojlodí a mladší západní přístavbu. I. Borkovský zaznamenal také spáru v severozápadním rohu severní boční lodi trojlodí. Její výklad je nejasný, fotografie (Borkovský 1975, příloha, fotografie č. 21 a 22) nezachycují tento detail dostatečně zřetelně.

Západní krypta obsahuje ještě třetí fázi. Tou je jednak vyždění líce před hluboce založený základ na severní straně hlavní lodi (obr. 3/19). Přizdívka měla sílu 30 cm. Dochovalo se z něho pět nestejně vysokých řádek (obr. 3/23), důležitým detailem je druhotné užití pískovcového kvádrů ve spodní řádce v severozápadním rohu krypty. Jaké konstrukce pozůstatkem je tato zeď osvětluje situace na protější straně. Na jihu byla k původní zdi přiložena dvě klenební čela (obr. 3/20). I. Borkovský určil na této straně (viz poznámku 118) posloupnost základové zdivo jižní zdi – pří-

stavba na západní straně¹⁵⁹ – přizdění klenebních čel. Před přistavěním západního přístavku byl terén snížen minimálně o 25 cm.

Shrneme-li naše pozorování, náležela by nejstarší etapě hlouběji založená hlavní loď a dvě lodi boční. Větší hloubka základů hlavní lodi již byla intepretována jako doklad toho, že tato část stavby nesla vyšší či mohutnější nástavbu (Borkovský 1975, 19). Prostor mezi zdmi hlavní lodi nebyl v této etapě prohlouben, neodpovídá tomu základový, nelícovaný charakter zdi, zjištěný po odstranění mladší přizdívky na severní straně (Borkovský 1975, příloha, fotografie č. 9); stejného charakteru je i vnitřní líc západní zdi (Borkovský 1975, příloha, fotografie č. 7). Do druhé etapy by náleželo přistavění západního přístavku, z něhož se dochovala jen severozápadní a jihozápadní část. Střed jeho západní zdi byl při snížení terénu odstraněn. Ani pro první a ani pro druhou etapu se nechovala původní úroveň podlah uvnitř či terénu vně stavby. Ve vztahu k nadzemnímu zdivu představuje třetí fázi prodloužení jižní zdi hlavní lodi západním směrem, ovšem již v době, kdy původní západní přístavba nestála. Na jižní straně hlavní lodi a v jižní boční lodi spolu průběh zdi této přístavby a zdi starších koliduje. Čtvrtou fázi představuje prohloubení terénu v hlavní lodi v rozsahu vymezeném zdmi první etapy. Základové zdivo bylo obloženo regulérním lícem, na straně severní a jižní byla přizděna klenební čela (dochovala se sice jen na jižní straně, ale celkové pojetí předpokládá symetrické řešení).¹⁶⁰ Pokud měly klenby uvnitř krypty nějaký nosný systém, nedochovala se po něm žádná stopa, např. v podobě základů sloupů. Nebyly ovšem nutné. Také sloupy ve východní kryptě byly založeny bezprostředně na skále (Mach – Šittler 1910–1912, 68, 82, obr. 10).

Ve východní části kostela náleží době před koncem 10. století hrob v ose lodi, interpretovaný oprávněně jako hrob knížete Boleslava II. (Borkovský 1975, 25–28).¹⁶¹ Stratigraficky starší fázi představuje křížový útvar, tzv. piscina (Borkovský 1960).¹⁶² Jeho vztah k maltové podlaze v okolí zůstane již pravděpodobně nejasný. Nevíme tedy, zda křížový útvar porušil starší podlahu nebo je s podlahou současný. Již J. Cibulka si povšiml odlišnosti os tzv. západní krypty (a tím také zdiv, do nichž byla vložena) a osy současné baziliky. Hrob Boleslava II. leží na ose staršího zdiva. Vyvodil z toho, že minimálně od doby Boleslava II. musela bazilika dosahovat alespoň do míst Boleslavova hrobu.¹⁶³

Zmínkou o Boleslavově hrobu jsme uvedli poslední část archeologické nálezové situace, u níž se můžeme pokusit o chronologické zařazení. Jak bude ještě dále zdůvodněno, jsou nadzemní zdiva hlavní lodi (i s přizděnými klenebními čely) výsledkem stavební aktivity po požáru v roce 1142. Jedním z vodítek pro datování je užití zlomků architektonických článků v základech zdiv

¹⁵⁹ Zde zmiňovaná přístavba není totožná se západním přístavkem, rýsujícím se v základových zdivech. Jedná se o západní část dnešní zdi hlavní lodi, která je oddělena výraznou spárou. I. Borkovský ji původně považoval za zeď kostela Boleslava II., později ji datoval do doby po požáru v r. 1142 (Borkovský 1975, 19, obr. III – obr. 3/3).

¹⁶⁰ „Tento čtvercový půdorys v západní části nedokončeného Vratislavova kostela byl přeměněn (zdá se, po požáru r. 1142) na západní kryptu a byl samostatným objektem ve zdivu dnešního kostela.“ (Borkovský 1975, 19)

¹⁶¹ Není smyslem této práce podrobněji rozebírat problematiku hrobů nejstarších Přemyslovců. Přesto poznamenáváme, že odmítáme interpretaci E. Vlčka (Vlček 1982 a 1997) jako neprůkaznou. Problému bude věnována samostatná studie (předběžně Frolík – Smetánka 1997, 130–138).

¹⁶² Že se nemůže jednat o objekt s křesťnskou funkcí přesvědčivě zdůvodnila J. Maříková (Kubková 1996). I. Borkovský uvažoval i o možnosti schránky na ostatky – v tomto případě patrně pod oltářem –, ale nakonec se k ní nepřiklonil (Borkovský 1975, 31). Na Pražském hradě lze pokládat za určitou analogii s touto funkcí schránku v podlaze uvažované západní přístavby svatovítské rotundy (Cibulka 1934, 390–391, 398).

¹⁶³ „Leží-li tudíž Boleslav II. podle všeho dosud na původním místě, a je-li toto místo dáno aspoň osou západní krypty, která jest starší ostatního kostela, pak západní krypta už existovala, když byl v její ose pochován Boleslav II. (+999)“ (Cibulka 1936, 19).

Obr. 3/25: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Prostor pod kaplí sv. Ludmily. Celkový pohled na styk zdiva východní krypty (vpravo) a apsidy jižní boční lodi. Patrně připojení apsidy ke kryptě. Pohled od východu. 18. 3. 1960. Č. neg. 2324/65566, foto I. Borkovský.

Abb. 3/25: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Raum der St.-Ludmilla-Kapelle. Gesamtansicht (von Osten) der Mauerfuge zwischen der Ostkrypta (rechts) und der Apsis des Südschiffs. Sichtbar ist die sekundäre Anbindung der Apsis an die Krypta. 18. 3. 1960. Negativ Nr. 2324/65566 I. Borkovský.

Obr. 3/26: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Prostor pod kaplí sv. Ludmily. Pohled na styk zdiva východní krypty (vpravo) a apsidy jižní boční lodi. Spodní část zdiva apsidy nasedá na ústupek ve spodní části zdiva krypty. Pohled od východu. 11. 5. 1960. Č. neg. 2304/65546, foto I. Borkovský.

Abb. 3/26: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Raum unter der St.-Ludmilla-Kapelle. Blick von Osten auf die Mauerfuge zwischen der Ostkrypta (rechts) und der Apsis des Südschiffs. Der untere Mauerteil der Apsis liegt auf einem Vorsprung im unteren Teil der Krypta-Mauer. 11. 5. 1960. Negativ Nr. 2304/65546 I. Borkovský.

této stavební etapy (např. východní krypta, – *Merhautová 1966*, 42 – nebo v základech pilířů mezi lodních arkád – *Borkovský 1975*, 11–12). Z téže etapy by měla pocházet také západní krypta, zejména je-li v její severní zdi vložen kvádr z červeného pískovce. Určité indicie pro vybudování západní krypty v období po požáru v roce 1142 tvoří i další skutečnosti. Úroveň podlahy nad stropem krypty (tj. podlaha západního kůru) byla shodná s úrovní podlahy v presbytáři nad východní kryptou (*Mach – Šittler 1910–1912*, 332). Jen málo toho víme o možných vstupech do krypty, ale již jsme upozornili na stupňovité ukončení líce na východní straně severní zdi, které jakoby kopíruje zaniklé schodiště (*Borkovský 1975*, příloha, fotografie č. 1, viz též *obr. 3/24*). Původní vstup do východní krypty zprostředkovávala dvě symetricky umístěná schodiště po stranách hlavní lodi, schodiště do presbytáře bylo umístěno uprostřed. Umístění pravděpodobných zbytků jednoho schodiště na západní straně indikuje podobné řešení.¹⁶⁴ Západní krypta by tak představovala do jisté míry symetrické řešení ke kryptě východní (pochopitelně bez apsidy). Komplikoval by se sice vstup do baziliky ze západní strany, ale problém různých úrovní mohl být řešen např. schodištěm (schodišti) v západní přístavbě.

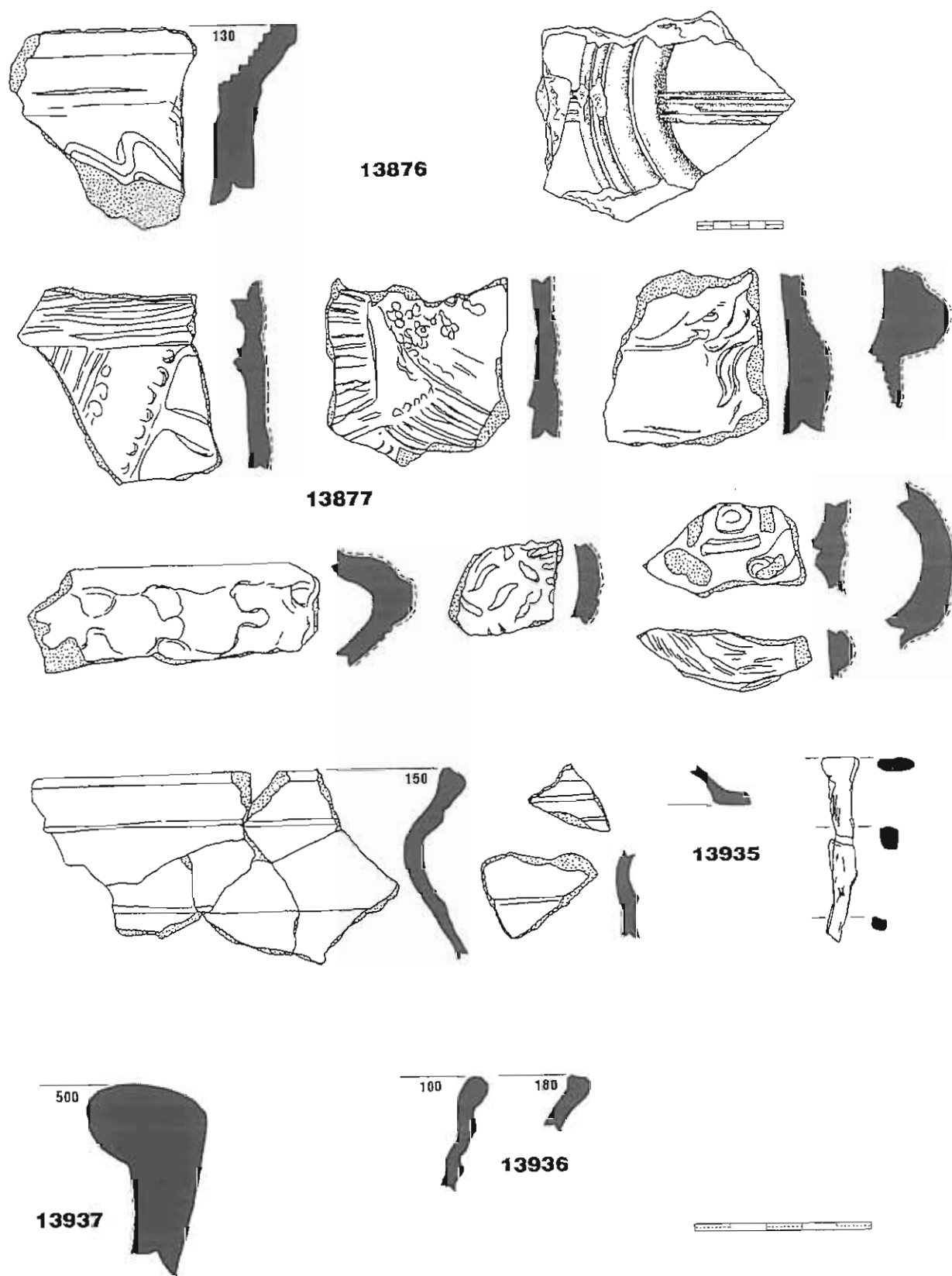
Nepočtený archeologický materiál pomáhá určit, do kdy byla západní krypta funkční. Musela existovat minimálně do 14. století, ze kterého pochází keramický materiál v zásypech kulových jam a objektu v podlaze krypty. Potvrzuje se tak datování zániku krypty a západního kůru do 2. poloviny 14. století, odvozené ze širších souvislostí a architektonického rozboru (*Merhautová 1966*, 53–55).

Starší periodu představují obě fáze zdív, zjištěných I. Borkovským. Pokud vyjdeme z toho, že hrob Boleslava II. leží na jejich ose, můžeme je zařadit do tohoto období. Jinou indicií je skutečnost, že před stavebními aktivitami po roce 1142 jsou doloženy pouze dvě jiné (jedna za Boleslava II. a druhá za Vratislava I.). Základová zdiva v západní části baziliky vykazují dvě fáze. Nabízí se tedy interpretace připsat starší fázi (fragment trojlodí) Vratislavu I. a připojení západního přístavku Boleslavu II.

Nevíme, jak daleko sahal Vratislavův kostel na východ. Jeho eventuální pozůstatky byly odstraněny planýrkou, kterou můžeme shodně s I. Borkovským, také spojit s aktivitami po roce 1142. Kostel Boleslava II. sahal jistě až k místu současného presbytáře. Dokládá to jeho pohřeb, narušující starší schránku na ostatky (křížový útvar, tzv. piscinu). Pro posouzení možnosti, zda tento objekt nemůže pocházet již z období Vratislava I., zbývá málo podkladů. Pokud by byl křížový útvar dodatečně vložen do maltové podlahy, mohl by být datován až do doby Boleslava II. Pokud by byl s podlahou současný, mohou platit obě varianty (tj. doba Vratislavova i Boleslavova). Jedna ze zmínek mluví dokonce o podlahách dvou. Nejasný popis tak otevírá celou škálu možností, ovšem nelze rozhodnout, která platí.

V případě dvou podlah, narušených dodatečně vložením křížového útvaru, bychom mohli předpokládat, že alespoň jedna z podlah mohla náležet již Vratislavovu kostelu. Znamenalo by to, že sahal až do míst pozdějšího hrobu Boleslava II. a tudíž, že se velikost kostela Vratislavova a Boleslavova navzájem příliš nelišila. V případě podlahy jediné, navíc současné s křížovým útvarem by rozsah kostela až do míst, kde jsou situovány, připadal v úvahu až pro dobu Boleslava II. V tomto případě bychom se přiklonili k interpretaci I. Borkovského, že zřízení křížového útvaru náleží stavebním úpravám po zřízení kláštera (*Borkovský 1975*, 29).

¹⁶⁴ Námitka, že takto rekonstruované schodiště do krypty by kolidovalo se zachovanými stopami schodiště (*obr. 3/19*), které zprostředkovávalo spojení mezi lodí baziliky a zvýšenou úrovní nad západní kryptou, nepočítá se skutečností, že mezi lícem zdi v kryptě a lícem zdi v lodi je rozdíl asi 70 cm. Ten právě ještě umožňuje existenci obou schodišť.

Obr. 3/27: Praha – Hrad, chrám sv. Jiljí. Archeologické nálezy z výzkumu v basilice; zlomky keramiky ze záp. krypty – př. č. 13935, 13936 a 13937; z jižní podvěžní kaple – př. č. 13877 a ze severní boční lodě – př. č. 13876. Kreslili Š. Dančo, J. Frolík a V. Přihonská.

Abb. 3/27: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Funde aus der Ausgrabung in der Basilika; Keramikfragmente aus der Westkrypta – Eing.-Nr. 13935, 13936 und 13937; aus der Kapelle im Südturm – Eing.-Nr. 13877 und aus dem Nordschiff – Eing.-Nr. 13876.

Určení původního rozsahu kostela až do dnešní východní části je spojeno s úsilím pokusit se nalézt nějaké jeho další pozůstatky. Naše pozornost by se měla oprávněně soustředit na základové zdivo pilířů mezilodních arkád. Svědectví archeologického výzkumu je tu kusé. Základové zdivo není popisováno dostatečně detailně, nelze si učinit představu ani o tom, zda byly základy průběžné nebo zda byly jen pod jednotlivými pilíři a sloupy. Současné pilíře a sloupy však nemohou pocházet z období Vratislavova či Boleslavova kostela. V základech některých z nich byly zjištěny zlomky červených pískovců a ohořelé zlomky opuky, které se tam mohly dostat až po požáru v roce 1142, viz poznámka 123). Na severní straně však byly objeveny dvě původní patky z červeného pískovce (obr. 3/18),¹⁶⁵ pokud lze soudit obě ležely na skalním podloží. Snad by bylo možné uvažovat o tom, že byly obě ponechány (pro své značné rozměry a váhu) na původních místech, eventuálně použity jako součást nového základu. Znamenalo by to, že rytmus sloupů v nejstaším kostele byl jiný, přesněji ho ovšem stanovit nelze, protože nevíme, zda v mezere mezi oběma nalezenými patkami byl sloup jeden či dva. Proti této hypotéze mluví skutečnost, že by sloupy byly zakládány bez zvláštního základu. Ovšem ani v bazilice stavěné po roce 1142 byly některé sloupy bez základů.

Dalším uvažovaným článkem nejstaršího kostela jsou obě apsidy bočních lodí (zejména *Merhautová 1966*, 23–30). Pro jejich vyšší stáří než je presbytář s východní kryptou údajně hovoří pozorování I. Borkovského, že zdivo východní krypty je mladší než obě apsidy (*Merhautová 1966*, 24; sdělení opakuje a rozpracovává *Libal 1968*, 409; *1983*, 58). Problém je v tom, že v monografii a ani v denících I. Borkovský o tomto faktu nikde nepíše. Naopak, fotografie č. 122 (*Borkovský 1975*, příloha) ukazuje v pozadí styk zdiva apsidy jižní boční lodě s jižní zdí kněžiště s kryptou. V základech se zdiva obou částí jeví jako provázaná, v části nadzemní dokonce zdivo apsidy přiléhá ke zdivu kněžiště (srovnej též *obr. 3/25* a *3/26*). K apsidě severní boční lodě také nebyla zveřejněna žádná dokumentovaná fakta, která by dokládala její vyšší stáří. Velký význam je přikládán přilehlému úseku severní zdi boční lodě, která by měla být stejného stáří jako severní apside (*Merhautová 1966*, 12, 23). Popis základu severní zdi boční lodě mezi apsidou a základem, odhaleným I. Borkovským v sakristii (západní části severní boční lodě) je nejasný, ovšem ani za těchto podmínek ho nelze interpretovat, že by západní část byla připojena dodatečně k části východní.¹⁶⁶ Úsek zdi, přiléhající k severní apsidě, zvýrazněný od dalšího průběhu zdi ústupkem, je vysvětlitelný jako jižní stěna severní věže. Ústupek byl vytvořen, protože severní boční loď se západním směrem rozšiřuje. Řešení prostoru před apsidou severní boční lodě a jižní boční lodě je shodné. Na základě všech indicií můžeme příslušnost úseku severní zdi severní boční lodě u apsidy k Vratislavovu kostelu vyloučit. Posouzení skutečnosti nás vede k odmítnutí hypotézy o vyšším stáří bočních apsid. Naopak se zdá, že jsou současné s východní částí dnešní baziliky, která byla stavěna po požáru v r. 1142. Upozornili jsme již na velkou míru rekonstrukčního zásahu (*obr. 3/16*) a většinovou výměnu kvádrů v obou apsidách během Machovy restaurace. Přesto je nápadné jejich kvádrové zdivo. Měly-li by být boční apsidy pozůstatkem chrámu z druhého desetiletí 10. století, očekávali bychom spíše zdivo lomového charakteru. Problému obou apsid bude potřebné se ještě věnovat, archeologický výzkum v nich patrně vůbec neproběhl, stejně jako nevíme nic o prostoru vně severní apsidy. Je ovšem sporné, zda ještě bude možné přímo v terénu získat nějaké nové poznatky.

¹⁶⁵ Jednu dokumentoval I. Borkovský (1975, 12, příloha, fotografie č. 4), lze ji přesně umístit právě podle fotografie, vlastní text není zcela jasný. Druhou našel F. Mach (*Mach – Šittler 1910–1912*, 346–8, obr. 37) a byla dokonce přezděna základem západního sloupu.

¹⁶⁶ „Avšak před vchodem do sakristie od východu ze severní boční lodě bylo zjištěno a dokumentováno v základech svislé přerušení základů, jako by ke starším základům byla přizděna severní zeď, směřující nerušeně souvislým zdivem k východu, k apsidě“ (*Borkovský 1968*, 288). V monografii se I. Borkovský zmiňuje o tom, že základy severní věže (tj. část zdi s ústupkem) jsou založeny hlouběji o 33 cm, ale neuvádí žádnou spáru (*Borkovský 1975*, 70).

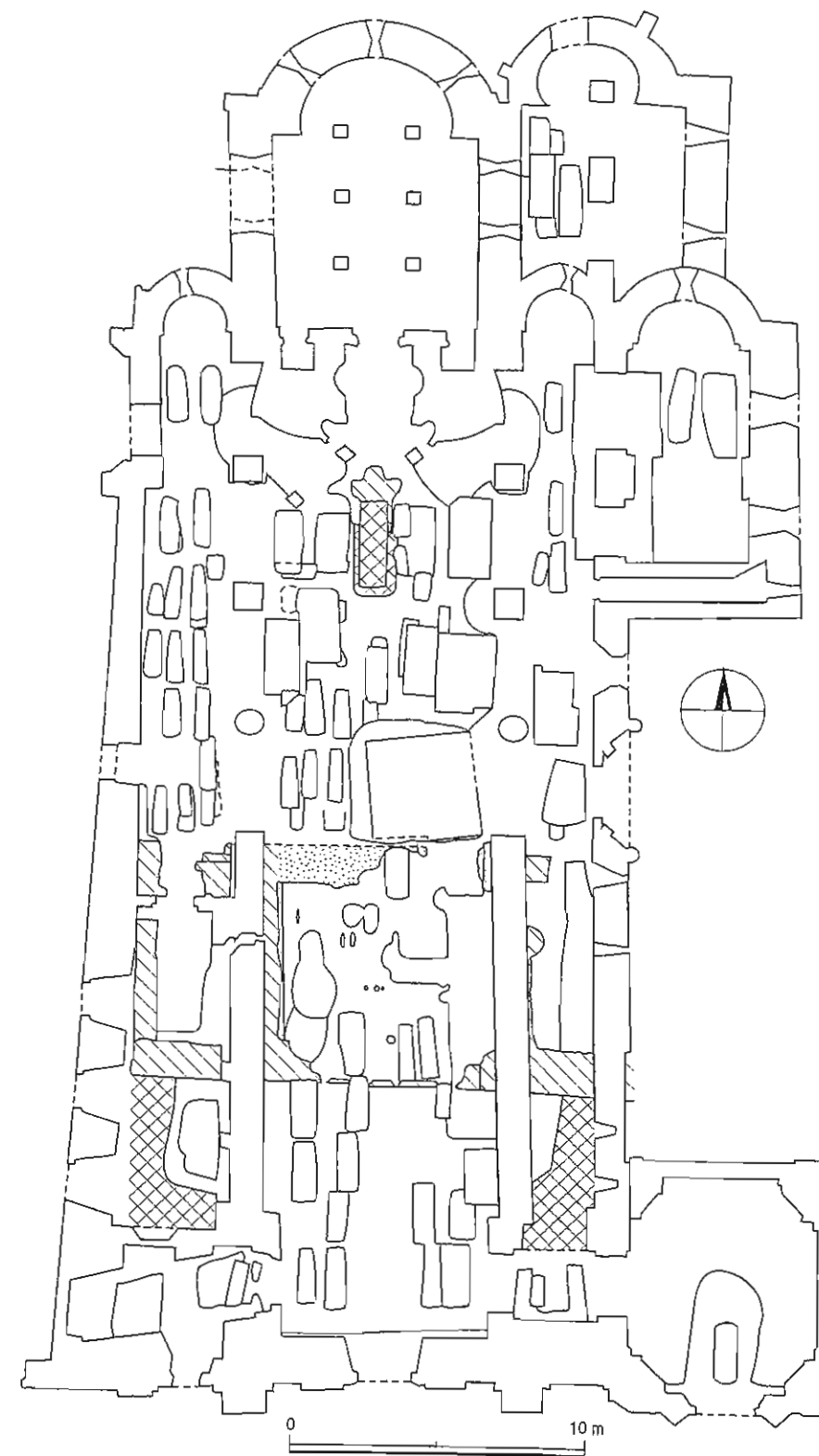
Dokladem pro vyšší stáří východní části má být také spára mezi plně vyzděnou západní částí hlavní lodi a arkádovou částí ve východní polovině hlavní lodi (Merhautová 1966, 10–11, 23; v jiné podobě a s jiným datováním Líbal 1968, 412). Zmíněný detail nelze dnes po velkých výměnách lícnicích částí zdív ověřit. Spáru však ani v jedné stěně nezachycují ani Machovy nákresy obou stěn s jinak vysokou vypovídací hodnotou (Mach – Šittler 1910–1912, tab. XXIII a XXIV – obr. 3/19 a 3/20).

Významným argumentem pro rozsah Vratislavova chrámu až do východní části baziliky by byl nezpochybnitelný důkaz o velkém stáří jižní podvěžní kaple, eventuálně o její nesoučasnosti s jižní boční lodí baziliky. Argumenty pro značné stáří podvěžní kaple hledal F. Mach a po něm A. Merhautová (1966, 8, 35). Ovšem i A. Merhautová musela připustit pozdější stavební zásah do kaple (Merhautová 1966, 96, obr. 18) za natolik veliký, že velmi ztěžuje průkaznost celkového vyššího stáří (např. výměna lícového zdiva na celé západní a jižní vnější straně, změnu vítězného oblouku). Zabýváme-li se sděleními F. Macha v této záležitosti, musíme především konstatovat, že při popisu základů nikde nepíše přímo o spáře v severní zdi jižní podvěžní kaple, která by tam musela být v případě její nesoučasnosti s bazilikou. Řezem je dokumentován stav jižní i západní zdi (Mach – Šittler 1910–12, 81–82, obr. 9; 93–94, obr. 20 – obr. 3/14 a 3/15). Řez zdi severní prochází pilířem, který je situován v arkádě tvořící severní stěnu kaple. Zachycen je jako jednotný ve zdivu nadzemním i základovém, přestože jsou na téměř obrázku i obrázku sousedním (Mach – Šittler 1910–1912, 81–82, obr. 10) jednotlivé fáze jiných zobrazených zdív zachyceny. Zároveň F. Mach nikde neuvádí, že by severní zeď podezdíval, zatímco podrobně popisuje podezdívání i vzhled základů na straně západní, jižní i východní. Severní zeď byla podezdívána až v roce 1914 a důležitosti tohoto detailu si byl vědom K. Guth, který zanechal svědectví o zjištěném stavu,¹⁶⁷ který vylučuje, že by jižní podvěžní kaple mohla být původně samostatným organismem.

Posledním argumentem pro vysoké stáří kaple se stala existence hrobové jámy před jejím oltářem, určená údajně pro ostatky kněžny sv. Ludmily, přenesené sem kolem r. 925 z Tetína (Merhautová 1966, 35–36; Borkovský 1975, 66; Frolík – Smetánka 1997, 139).¹⁶⁸ Přehlédnuto bylo v této souvislosti svědectví M. Lüssnera (Lüssner 1889a, též Mach – Šittler 1910–12, 86 a 90) o náhrobní desce a kosterních pozůstatcích kanovníka Tomáše Syrce, zemřelého v roce 1357, nalezených v této kapli v roce 1888. Archeologický výzkum odhalil pouze jedinou hrobovou jámu o rozměrech 0,60 x 2,10 m. Je nasnadě interpretace, že je to hrobová jáma po pohřbu zmíněného kanovníka, navíc odpovídající svými rozměry lidskému tělu. Na uložení pouhých ostatků (pokud bychom uvažovali o sv. Ludmile) se jedná o jámu velmi rozměrnou.

¹⁶⁷ „Nejspornější částí kostela sv. Jiří v Praze je kostelík pod pravou věží, řečený Vratislavův. Zvláště Lehner vši vahou své osoby snažil se dokázat identitu kaple pod věží s nejstarším kostelem sv. Jiří a jediný hlas, který mu odporoval, byl +prof. B. Matějky, který poukazoval na konstrukční nemožnost vystavěti věž na zdi starého chrámu. Při restauračních pracích, prováděných r. 1914, očekával jsem rozhodnutí této otázky. Po umožnění přístupu ku zdivu levé strany kostelíka ve styku s pravou lodí baziliky nenalezl jsem žádné stopy po přístavění baziliky ku t.ř. Vratislavovu kostelu, ježto zdivo je správně zavázáno. Druhý doklad pro můj názor, že kaple pod věží je současná s ostatních chrámem a pravděpodobně pochází až ze stavby Bertiny z 12. století, očekával jsem po kopání v otvorech arkád, jimiž prolomena pravá zeď baziliky do kaple pod věží. Dle názoru Lehnerova zeď staré stavby Vratislavské byla pouze prolomena, takže pod zemí musily by býti zachovány její základy. Kopání úplně podepřelo můj názor. Žádné základy v otvorech arkád nenalezeny, takže dnešní kaple pod jižní věží nemůže býti kostelem Vratislavovým.“ (Guth 1915).

¹⁶⁸ Vajs, SVL 65, 925: „... Václav, pospišiv si, přenesl bábu svou do slavného města Prahy a položil ostatky její v kostele sv. Jiří“ Proložní legendy.

Obr. 3/28: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys archeologicky odhalených zdív a dalších objektů s jejich stratigrafickým rozčleněním. Šikmo šrafované nejstarší (1.) fáze, křížem šrafované mladší (2.) fáze, tečkovaně nejmladší (3.) fáze.

Abb. 3/28: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß der freigelegten Mauern und weiterer Objekte mit stratigraphischer Gliederung. Schräg schraffiert: älteste (1.) Phase; kreuzschraffiert: jüngere (2.) Phase; punktiert: jüngste (3.) Phase.

Revize všech dostupných pramenů ukázala, že pro nesoučasnost jižní podvěžní kaple se zbytkem baziliky není žádný prokazatelný důvod. Pokud se zdá, že některá sdělení domněnku o nesoučasnosti podporují, jde vesměs o svědectví nejednoznačná či nejasná. Stejně je tomu s údajným hrobem kněžny sv. Ludmily. Musíme proto jižní podvěžní kapli z úvah o její příslušnosti či spojitosti s Vratislavovým kostelem vyloučit.¹⁶⁹

Jediným náznakem pro rozsah Vratislavova kostela východním směrem je místo jeho nejstaršího známého uložení. Podle nálezu nehtového článku palce nohy knížete v dětském hrobě č. 91 v jižním sousedství hrobu Boleslava II. a podle nálezu dětských kostí, přimíšených mezi kostmi knížete Vratislava I. v hrobě č. 97 (Vlček 1997, 102) soudíme, že Vratislavův hrob ležel v místech, kde byla při výzkumu I. Borkovského nalezena hrobka abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu (Borkovský 1975, 45–46). Pokud byl tento hrob místem, kde byl kníže Vratislav původně pohřben, pak by to znamenalo, že jeho kostel sahal až do těchto míst. Vzhledem k porušení původního nálezového prostředí mnohočetnými pozdějšími zásahy, není pro jednoznačné rozhodnutí dostatek podkladů.¹⁷⁰

3.4. POZNÁMKY K VÝVOJI SVATOJIŘSKÉ BAZILIKY

Vícekrát jsme již konstatovali, stejně jako téměř všichni, kdo se vývojem svatojiřské baziliky zabývali, že rekonstrukce její podoby je jedním z nejobtížnějších problémů studia naší raně středověké architektury. Ani včlenění výsledků archeologického výzkumu do vývojového schématu nemůže vyřešit všechny problémy s definitivní platností. Některé z nich však nelze při hodnocení baziliky pomíjet.

Při rekonstrukci stratigrafického vývoje (obr. 3/28) jsme dospěli v zásadě k témuž výsledku jako I. Borkovský (1975). Nejstarší částí kostela je základové zdivo v západní části dnešní baziliky s náznakem trojlodního členění a dodatečně připojeným západním přístavkem. Vzhledem k rozdělení na dvě fáze jsme starší připsali Vratislavu I. a mladší Boleslavu II. Pro dobu Vratislava I. nelze stanovit, jaký byl rozsah kostela východním směrem (obr. 3/29). Dochovaná situace neumožňuje rozhodnout zda stavba nebyla dokončena nebo je její neúplný půdorys výsledkem pozdějšího narušení, nicméně druhá možnost se zdá být pravděpodobnější s ohledem na historické okolnosti. Dlouho nedokončený kostel, dostavovaný až Boleslavem II je málo pravděpodobný (Merhautová 1976, 561). Pro Boleslava II. bylo pravděpodobně důležité přizpůsobit kostel pro nově ustavený klášter¹⁷¹. Lze tak vysvětlit připojení západního přístavku, který mohl zprostředko-

¹⁶⁹ Stejně je tomu i s příslušností ke kostelu Boleslavovu. Provázání se zdivy a částmi baziliky, náležejícími etapě po požáru v r. 1142 přiřazuje kapli do téže etapy. Vhodné analogie pro podobnou boční kapli nacházíme v dalších benediktinských kláštřích (Ostrov u Davle, datováno po roce 1137 – Sommer 1994; Teplice, datováno po roce 1142 – Hejna 1960). Argumentaci o stavbě kaple až po roce 1142 by velmi usnadnilo prokázání výskytu zlomků sloupů a hlavic červeného pískovce v jejich základech (Merhautová 1966, 8 s odvoláním na zjištění F. Macha). Výzkum I. Borkovského právě tuto skutečnost nemohl potvrdit (Borkovský 1968, 289). Současnost kaple s bazilikou prokázal již V. Mencl, který připouštěl pouze rozdílné stáří kaple a věže nad ní (1939–46, 1–4), ovšem jeho argumentace v tomto bodě není přesvědčivá. Nejjednodušším vysvětlení pro asymetrii arkády dělicí kapli od jižní boční lodě je právě skutečnost, že nad kaplí je vztyčena věž a pilíř dělicí arkády je jejím severozápadním nárožím.

Pozastavit se musíme také nad charakterem zdiva kaple. Její lic byl sice při restauračních pracích vyměněn takřka úplně, ovšem i Machovy nákresy dokládají kvádřikový charakter povrchů stěn. Vzhledem k předpokládanému datování kaple do doby kolem r. 925 bychom opět očekávali zdivo spíše lomového charakteru.

¹⁷⁰ Jako možný námět nejisté průkazní hodnoty uvedme, že hrobová jáma, v níž byl kníže Vratislav I. původně uložen, leží na ose nejstarší části kostela, u níž jsme konstatovali malé vychýlení k jihu.

¹⁷¹ Kosmas, FRB II 43–4 (k roku 967): „... Annuimus et collaudamus atque incanonizamus, ... ad ecclesiam vero S. Georgii martiris, svb regula S. Benedicti ed obedientia filie nostre, abbatisse Marie constituatur congregatio sanctimonialium. Verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgarie gentis vel ruzie, aut Slavonice lingue, sed ... eligas ... clericum latinis adprime literis eruditum.“

vávat spojení kostela s přilehlými klášterními budovami. Podobné řešení opakovaly všechny pozdější přestavby.¹⁷²

Revize vyloučila, že by bylo možné bezproblémově zařadit do této etapy obě apsidy bočních lodí. Z našich úvah musíme vyloučit také představu o velkém stáří jižní podvěžní kaple včetně hypotézy o pohřbení ostatků kněžny sv. Ludmily právě sem. Není tedy možné stanovit rozsah Vratislavova kostela a ani se vyjádřit k podobě jeho východního zakončení. Pro dobu Boleslava II. je vodítkem pro určení rozsahu kostelní stavby východním směrem jeho hrob, umístěný v centrální poloze. Ve shodě s I. Borkovským zde identifikujeme dvě fáze, starší spojenou se zřízením křížového útvaru (ostatkové schránky) patrně v 70. letech 10. století a mladší v roce 999, kdy sem byl Boleslav II. pohřben.

Potvrdilo se zároveň, že větší část současné stavební podstaty baziliky vznikla až po požáru v roce 1142 a je spojena s aktivitami abatyše Berty (tj. v období 1145–1151, ovšem opravy mohly být zahájeny bezprostředně po roce 1142). Tato stavba se vylučuje se staršími základy natolik, že je zřejmé, že ze stavby před rokem 1142 byly pojaty do novostavby jen malé části. Uvažovat můžeme jen o jižní zdi jižní hlavní lodi.¹⁷³ U úseků severní zdi hlavní lodi a jižní zdi jižní boční lodi bychom museli počítat s výměnou kvádřiků v líci, aby se o nich dalo uvažovat jako o součásti stavby před rokem 1142. O tom, že příprava staveniště po roce 1142 byla spojena s výrazným odstraněním stop starší situace podala svědectví především archeologie.

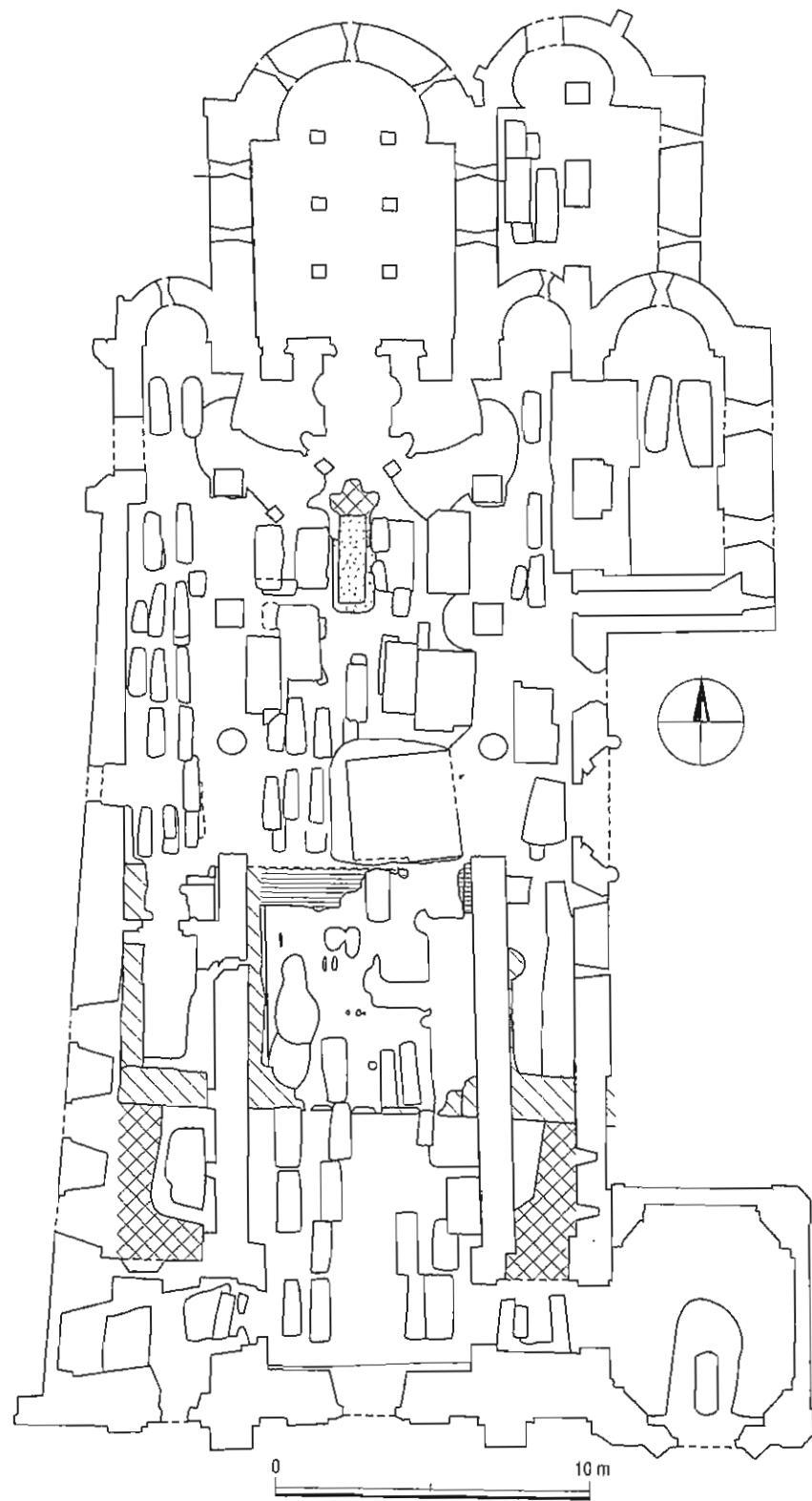
Je-li zachováno stop staršího stavu tak málo a vznikla-li většina současné stavby až po roce 1142, znamená to, že se všechny ve zdivu patrně předgotické stavební úpravy (nejméně 4 – Mencl 1939–46) odehrály v poměrně krátkém časovém úseku necelého století. Stavebně historický rozbor dospěl v některých případech k závěru o významné stavební aktivitě, která se měla v bazilice odehrávat v 11. století (např. Mencl 1939–46; Líbal 1968; 1983). Tyto úvahy však nepočítají s tím, že by požár v roce 1142 zanechal jen malé stopy, protože pouze nevelká část zdiva nese stopy požáru.¹⁷⁴ Proměny baziliky na západní straně často souvisely v komunikačním propojením s přilehlým klášterem. Nejstarší zděná fáze klášterních budov, navazující na tento stav, pochází také až z doby po požáru v roce 1142 (Durdík – Chotěbor 1994). Naznačil to také zatím nepublikovaný rozbor archeologického materiálu. I tato skutečnost nepřímou ukazuje na datování příslušných partií baziliky po roce 1142 se všemi navazujícími důsledky. I když závěry ohledně vývoje baziliky v 11. století prozatím nemohou být zcela definitivní, přesto se zdá, že nepochybně prokázat takto datované stavební aktivity nebude snadné.¹⁷⁵

¹⁷² Naznačená interpretace by znamenala, že zbytky nejstarší klášterní budovy by se měly nacházet pod podlahami stavby, objevené v západní části rajského dvora archeologickým výzkumem.

¹⁷³ Malá část jižního líce jižní zdi hlavní lodi (nebo severní zdi jižní boční lodi) situovaná na jejím západním konci a sahající do výše 130 cm nad podlahu je ohořelá (Mencl 1939–46, 5 a obr. 4 na s. 9). Jen tato může pocházet z doby před požárem v roce 1142. Není však v současnosti přístupná.

¹⁷⁴ Tuto obtíž se pokusil překonat V. Mencl tvrzením o značném narušení baziliky požárem v r. 1091 a zmenšením následků požáru v r. 1142 (Mencl 1939–46, 12). Toto tvrzení nemá ovšem oporu v pramenech, ty se o postižení baziliky sv. Jiří v roce 1091 vůbec nezmiňují, naopak ze zpráv k roku 1142 (Kanovník vyšehradský – „... territae ... clamaverunt ... claustrum visitant, ecclesiam lustrant, altaria inspectant, et maxime reliquias Ludmilae patronae suae cum lacrimis quaeriant, accersito Wernhero lapicida et caementario, ut inter saxa et titiones requirat, sollicitant“) plyne, že bazilika musela být značně poškozena. Požár, datovatelný do 11. století neregistroval ani archeologický výzkum – srovnej situaci kolem kaple P. Marie/sv. Anny v kapitole 6.

¹⁷⁵ Prozkoumat bude nutné také variantu, zda velký počet fází po roce 1142 není projevem změny plánu nebo zda se nejedná o krátkodobá přerušování stavby.

Obr. 3/29: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys archeologicky odhalených skutečností v úrovni podlahy s pokusem o chronologickým rozčleněním. Šikmo šrafované zdiva Vratislavova kostela (cca 920), křížem šrafované zdiva a objekty Boleslavova kostela (asi 970–976), tečkované hrob Boleslava II. (999), vodorovně šrafované stavební úpravy po r. 1142.

Abb. 3/29: Prager Burg, St.-Georgs-Basilika. Grundriß der freigelegten Objekte im Bodenniveau mit versuchsweiser chronologischer Gliederung. Schräg schraffiert: Mauern der sog. Vratislav-Kirche (ca. 920); kreuzschraffiert: Mauern und Objekte der Boleslav-Kirche (etwa 970–976); punktiert: Grab Boleslavs II. (999), waagrecht schraffiert: Baumaßnahmen nach 1142.

Rozbor situace, kterou odhalil svým výzkumem I. Borkovský, značně modifikuje dosavadní představy o podobě nejstarších etap svatojiřské baziliky. Z kostela Vratislavova z období před rokem 921 a z kostela Boleslava II. ze 70. let 10. století zůstalo do dnešní doby velmi málo. Nic se však nemění na poznatku, že původní stavební záměr přesahoval svou velikostí všechny stavby starší a stavbou výjimečnou rozsahem byl i na konci 10. století, kdy do ní byl pohřben kníže Boleslav II.

Rekonstrukce nejstarší podoby je velmi obtížná a stopy jejího vývoje jsou často nezřetelné a obtížně posuzovatelné. Dospěli jsme však k několika závěrům, které jsou archeologickým vkladem do poznání historie této památky. Základová zdiva, odhalená výzkumem I. Borkovského (1975), náleží **dvěma fázím**, které jsou **starší než** zdiva, spojovaná s etapou obnovy baziliky po roce 1142. Podle polohy hrobu knížete Boleslava II. je zřejmé, že minimálně od jeho doby měla basilika přibližně stejný rozsah jako dnes. Její poznání velmi ztěžuje opakované snižování úrovně terénu, zahájené po roce 1142. Dochovaná dokumentace nepodává jednoznačný důkaz o tom, že by k etapám před rokem 1142 náležely obě boční apsidy a jižní podvěžní kaple. Z tohoto důvodu musíme vyloučit, že by právě zde byla pohřbena sv. Ludmila po svém přenesení z prvotního uložení na Tetíně.

Přes všechna omezení je zřejmé, že zakladatelský počín knížete Vratislava I. je v našem prostředí zcela mimořádný a na dlouhou dobu ojedinělý. Právě proto nepovažujeme výše nastíněný rozbor za definitivní, žádoucí by byl zejména detailní stavebně historický průzkum, provázaný s důkladným vyhodnocením archivní dokumentace z pozůstalosti Františka Macha. Předpokládáme však, že nadále nebude možné postupovat bez vřazení výsledků archeologického výzkumu do celkového obrazu ve všech jejich souvislostech a důsledcích.

4. ROTUNDA SV. VÍTA

4.1. ÚVOD

Třetí nejstarší sakrální stavba Pražského hradu, rotunda sv. Víta, se jeví zdánlivě bezproblémově. Výsledky výzkumu byly podrobně zveřejněny i s částí dokumentace (především *Hilbert 1934*,¹⁷⁶ obr. 4/1–4/3, 4/5), na ně pak navázala stěžejní interpretační práce *J. Cibulky (1934; obr. 4/4, 4/7)*, která vyvolala diskusi a zčásti byla i odmítnuta (*Guth 1934a*, zvl. 718–720; *1934b*, zvl. 141–145; *Richter 1936*, zvl. 469–472). Alternativní rekonstrukce, zohledňující vyslovené pochybnosti (např. *Merhautová-Livorová 1965; Merhautová 1971*, 222–223) zveřejněna nebyla. Nový pohled přinesla až práce *J. Pošmourného (1971; obr. 4/8)*, který vycházel z výsledků nejnovějších objevů velkomoravské architektury. Reakce na závěry *J. Pošmourného* byla spíše odmítavá (*Merhautová 1973*, 90). Celkový pohled na rotundu se však nezměnil a monumentální *Cibulkova* rekonstrukce se stala základem pro další bádání.

Rozpor¹⁷⁷ mezi světem publikovaných teorií a skutečností nás přivedl k pokusu o revizi a posléze o novou interpretaci. Terény dochované v katedrální kryptě jsou však již velmi fragmentární a nálezy téměř všechny neznámé. Naše situace tedy byla velmi obtížná a nebýt znovuobjevených archivních dokumentů, bylo by velmi nesnadné dobrat se cíle.

Na místě jsme znovu provedli dokumentaci archeologických situací a zdív, sledovali torzovitě dochované stratigrafické vztahy, odebrali vzorky malt a omítek v místech nezasažených stavbami pozdějších historických období. Poznatky získané v terénu byly konfrontovány se známou, ale pro tento úkol nově využitou archivní dokumentací. Celkový výsledek přináší poněkud modifikovaný pohled na vývoj této stavby.

4.2. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY

4.2.1. PODZEMÍ CHRÁMU SV. VÍTA

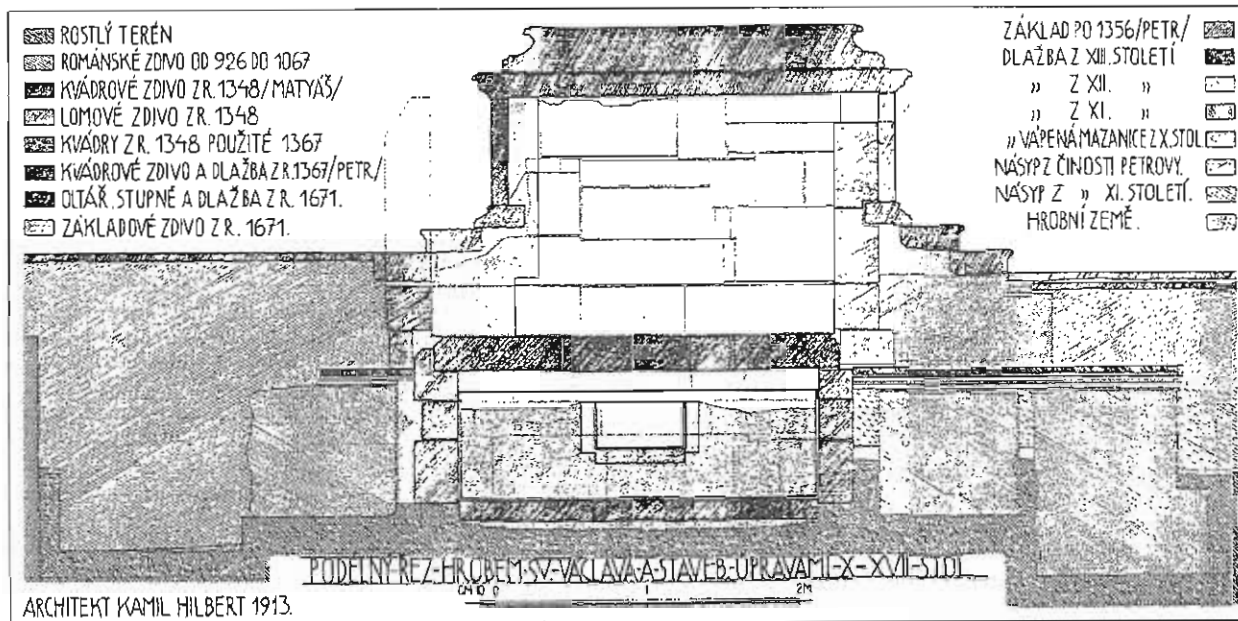
Ze tří známých fragmentů rotundy je dnes přístupná pouze jižní apside a část západního ramene apsidy severní. Západní přístavba je skryta pod podlahou kaple sv. Trojice.

4.2.1.1. JIŽNÍ APSIDA

Okolí jižní apsidy neprodělalo od zakonzervování v roce 1912 žádnou zásadní změnu. Pod betonovou deskou zasáhl v roce 1974 pouze E. Vlček při průzkumu hrobů K1 a K2. Ne vždy ohleduplné návštěvy badatelů však neprospívaly dochovaným situacím, a proto je tento prostor od poloviny 80. let pravidelně sledován a čištěn pracovníky ARÚ AV ČR Praha, kteří z důvodů ochrany vyňali kosterní pozůstatky z hrobu K3 ponechané po roce 1911 na místě. Na většině plochy (s výjimkou částí zásypu vkopu pro gotické zdi svatováclavské kaple) byla zvrstvení odstraněna již při *Hilbertově* výzkumu až na zvětřalé skalní podloží a podstatné části zásypu hrobů K1 a K2 zanikly v roce 1974. Nadále nám nezbývá než zkoumat dochovaná zdíva a jejich vztahy.

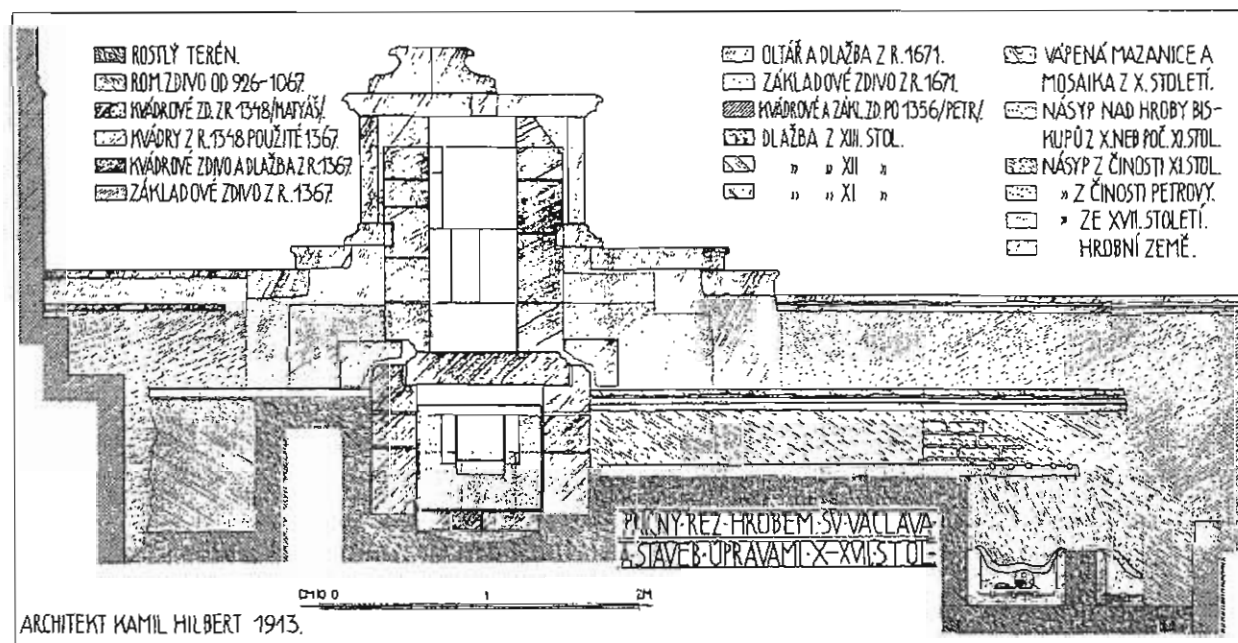
¹⁷⁶ Z něj vycházejí také další publikace, doplňující jej jen nepodstatně nebo kladoucí důraz na jiná fakta (*Cibulka 1934; Guth 1934a; Podlaha 1934*). Stejně informace se objevily také ve starších pracech (*Podlaha 1911a; 1911b; Hilbert 1911; 1915*).

¹⁷⁷ Největší diskusi vyvolaly výsledky antropologického výzkumu hrobů K1 a K2, zveřejněné E. Vlčkem (obr. 4/6). Jeho datování hrobu K1 před založení rotundy zpětně vyvolalo zájem o původní nálezové okolnosti.

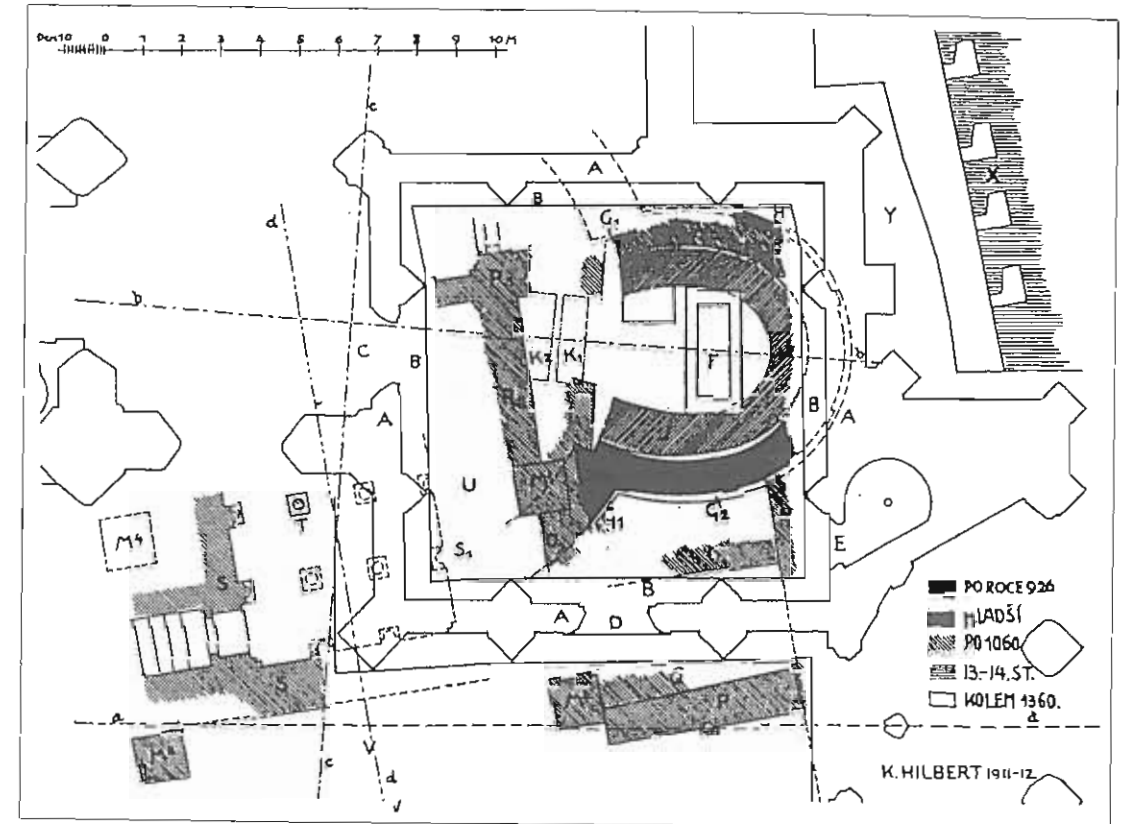
Obr. 4/1: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Podélný řez hrobem sv. Václava a stavebními úpravami X.–XVII. století. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Převzato z Hilbert 1934, tab. XXIII. Jeden ze dvou dochovaných řezů terény ve svatováclavské kapli. Lze dedukovat, že řez byl konstruován dodatečně (v roce 1913?) patrně s použitím nedochovaných terénních skic.

Abb. 4/1: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Längsschnitt durch das Grab Wenzels und durch die Baumaßnahmen aus dem X.–XVII. Jahrhundert. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Aus Hilbert 1934, Taf. XXIII. Einer der beiden erhaltenen Schnitte durch das Gelände der St.-Wenzels-Kapelle. Der Schnitt dürfte erst nachträglich konstruiert worden sein (1913?), wohl unter Zuhilfenahme von Skizzen des nicht mehr erhaltenen Geländes.

Obr. 4/2: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Průčný řez hrobem sv. Václava a stavebními úpravami X.–XVII. st. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Převzato z Hilbert 1934, tab. XXIV. Druhý z dochovaných řezů terény ve svatováclavské kapli. Lze dedukovat, že řez byl konstruován dodatečně (v roce 1913?) patrně s použitím terénních skic, z nichž se jedna dochovala (skicář XVI, s. 90).

Abb. 4/2: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Querschnitt durch das Grab Wenzels und die Baumaßnahmen aus dem X.–XVII. Jahrhundert. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Aus Hilbert 1934, Taf. XXIV. Der zweite der beiden erhaltenen Schnitte durch das Gelände in der St.-Wenzels-Kapelle. Der Schnitt dürfte erst nachträglich konstruiert worden sein (1913?), erhalten ist eine Skizze aus dem Gelände.

Obr. 4/3: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Stavební zbytky rotundy Václavovy a basiliky Spytihněvovy a Bratislavovy“. Půdorys zdív objevených během výkopů K. Hilberta s časovým zařazením (po roce 926, mladší, po 1060, 13.–14. st., kolem 1360). Signováno K. Hilbert 1911–12. Převzato z Hilbert 1934, 223, obr. 3. Základní plán pro posouzení situace objevené při výzkumu v roce 1911. Pravděpodobně vypracováno s pomocí terénních skic, z nichž se minimálně jedna dochovala (skicář XVI, s. 69).

Abb. 4/3: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Baureste der Rundkirche Wenzels und der Basilika Spytihněvs und Bratislavs“. Grundriß der während der Erdarbeiten durch K. Hilbert entdeckten Mauern mit Datierung (nach 926, jünger, nach 1060, 13.–14. Jahrhundert, um 1360). Unterschrift K. Hilbert 1911–12. Aus Hilbert 1934, 223, Abb. 3. Hauptplan für die Bewertung der Situation der 1911 entdeckten Situation. Wahrscheinlich unter Zuhilfenahme von Skizzen aus dem Gelände, von denen mindestens eine erhalten ist (Skizzenheft XVI, 69).

Západní část

Jižní apsida je tvořena dvěma prstenci zdí, které budeme v souladu s literaturou označovat jako vnější a vnitřní. Nejlépe je dochováno zdivo vnějšího prstence (max. délka 4 m, max. výška 1,3 m), respektive jeho západní část (zeď G₂¹⁷⁸), odhalená až k základové spáře (obr. 4/34, 4/39–4/41, 4/51, 4/53). Dvakrát odstupněné základové zdivo dosahuje celkové výšky asi 0,6 m, spodní stupeň je tvořen jednou až dvěma řadami bloků dlouhých v průměru 0,3 m a vysokých 0,1–0,2 m. Druhý stupeň základového zdiva je nepravidelně zděn z kvádrů a nepravidelně opracovaných kamenů různých velikostí, vsazovaných do silných maltových lůžek. Nadzemní zdivo je dochováno do výšky 0,5–0,7 m, jeho první dvě řady jsou vyzděny spíše z podlouhlých (0,3–0,5 m) nižších kvádrů (max. 0,08 m). Následují dvě řady masivnějších kvádrů (0,25–0,3 x 0,1–0,15 m); směrem nahoru se pak pravidelně střídají variace jedné a dvou řad s nižšími a vyššími kvádry. V případě nadzemního zdiva byly kvádry kladeny do tenkých maltových lůžek a spáry byly podříznuty. Fasádu vnějšího prstence zdobily lizény, z nichž se dvě dochovaly do výšky 0,4 m. Obě byly vyzděny z na sebe skládaných a pravidelně opracovaných bloků o velikosti 0,1 x 0,3 m.¹⁷⁹ Vzdále-

¹⁷⁸ Pro snazší orientaci jsou zdi označeny stejně jako na obr. 4/3, vycházejícím z Hilbert 1934, 223, obr. 3.

¹⁷⁹ Horší stav dochování je způsoben příhodným tvarem kvádrů pro sekundární užití.

nost mezi lizénami činí 2,6 m. Materiálem pro základové i nadzemní zdivo byla opuka. Zbytky původní omítky (viz dále) zůstaly na styku se zdivem baziliky (obr. 4/49).

Na malém úseku 0,3–0,5 m dlouhém lze sledovat i vnitřní plášť vnějšího prstence (obr. 4/33). Základ (odhalená výška 0,4 m) je vyzděn z masivních bloků, jejichž rozměry můžeme pouze odhadovat (? x 0,15–0,20 m). Plynule přechází do nadzemní partie z hrubě opracovaných kvádrů standardních rozměrů, zasazených do silných maltových lůžek. Spáry nejsou nijak upraveny, v každé řádce jsou vyhrzlé vývalky malty.

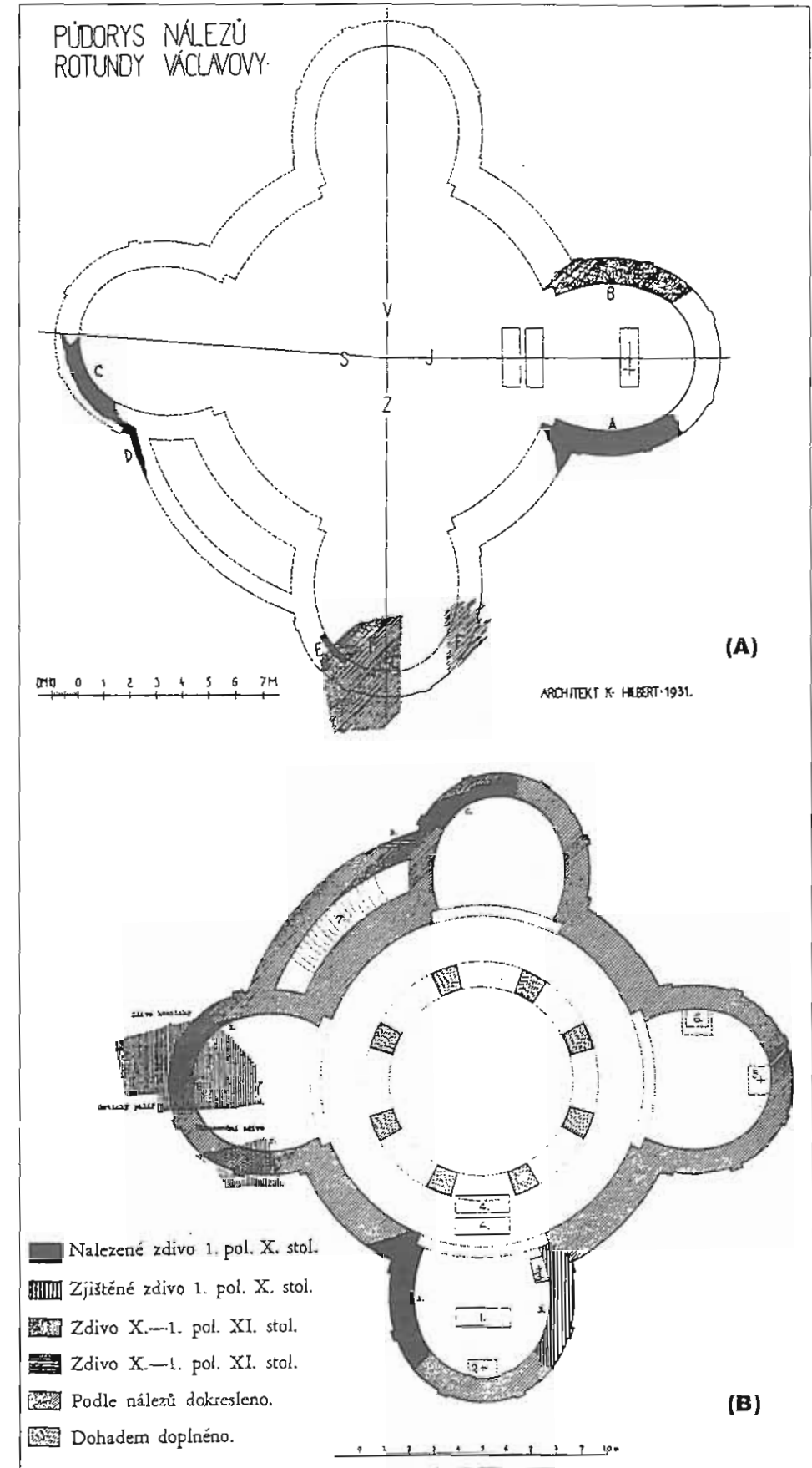
Z vnější strany je prstenec obkroužen pravidelným objektem, který je snad vkopem pro základové zdivo. Nelze však vyloučit, že byl vyhlouben nebo rozšířen až při výzkumu základové zdi.

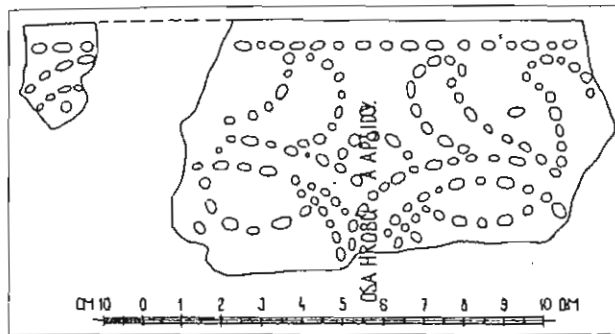
Na severní straně navazuje na vnější prstenec zdivo lodi (G₁). Zůstala zachována pouze malá část základu a nadzemního zdiva (celkem max. 1 x 0,7 m, obr. 4/35, 4/41, 4/50). Základ vysoký 0,4 m je tvořen převážně dlouhými nízkými opukovými bloky (průměrně 0,05 x 0,2–0,4 m). Torzo nadzemního zdiva je z masivnějších opukových kvádrů (asi 0,1 x 0,2–0,4 m). Sled vyšších a nižších řad je analogií vnější fasády vnějšího prstence. Pokračování lodi je patrné směrem k západu, jedná se ale pouze o fragment výplně bez lícových stran, která se dále ztrácí pod několika fázemi konstrukce románské baziliky. Vazbu vnějšího prstence apsidy a lodi lze dobře pozorovat na úrovni jejich základů. Základové zdivo apsidy je zřetelně přiloženo k fundamentu lodi. V nadzemní partii je tento vztah překryt lizénou, jejíž spodní tři kvádríky jsou přizděny na spáru a poslední dochovaný se zdá být se zdivem lodi provázán. Další pokračování základového zdiva lodi můžeme ještě pozorovat u východního ramene jižní apsidy (viz str. 153–5).

Na jižní straně přiléhá kolmo na apsidu další zeď, orientovaná od východu k západu a je interpretována jako jižní zeď jižní lodi románské baziliky (N). Jedná se o relativně pravidelně formované opukové zdivo (obr. 4/36, 4/40, 4/49) z kvádrů o velikosti 0,05–0,15 x 0,1–0,4 m. Podle odhaleného rozhraní nadzemního a základového zdiva lze soudit, že vkop pro jižní zeď románské baziliky byl hlouben z téže úrovně jako vkop pro základ vnějšího prstence jižní apsidy rotundy. V místě, kde zeď baziliky (N) přiléhá ke zdi apsidy (G₂), se dochoval fragment omítky (obr. 4/49).

⇒ Obr. 4/4: Chrám sv. Víta. (A) „Půdorys nálezů rotundy Václavovy. (A, B) zbytek zdiva jižní apsidy a kruhové lodi; (C) zbytek základů severní apsidy, (D) zbytek zdi souběžné s lodí rotundy, (E) zbytek zdiva západní apsidy, (F) zbytek souvislého zdiva západní budovy (kostelíku sv. Vojtěcha), (G) hrábek, + – hrob sv. Václava. Architekt K. Hilbert 1931“. Převzato z Cibulka 1934, 383, obr. 7. Rekonstrukce nezahrnuje všechny objevené situace, v souvislosti s názorem K. Hilberta není zobrazen vnitřní prstenec zdiva, není zakreslena také poloha oltáře 12 apoštolů. (8) „Souhrn nálezů a rekonstrukce půdorysu. (A) Zbytek základového zdiva jižní apsidy a obvodové zdi středního prostoru, objevený r. 1911, (B) Zbytky základů a základové malty jižní apsidy, objevené r. 1911 (nepřesné vyjádření – objeven byl pouze negativ zdiva), (C) Zbytek základů severní apsidy, objevený r. 1928, (D) Zbytek zdi souběžné s obvodovou zdi rotundy, objevený r. 1928, (E) Zbytek základového západní zdiva apsidy podle nálezu z r. 1913, zjištěný r. 1931, (F) Zbytky souvislého základového zdiva západní budovy čili portiku, obsahujícího kostelík sv. Vojtěcha. (1) Hrob sv. Václava, (2) Předpokládaný náhrobní oltář sv. Václava, (3) Oltář snad 12 apoštolů, (4) Neznámé hroby ve svatováclavské rotundě, (5) Hlavní oltář doložený zprávami, (6) Biskupský trůn doložený zprávami, (7) Předpokládané schodiště, (8) Ostačkový hrábek v plně vyzděném základovém zdivu.“ Převzato z Cibulka 1934, 566, obr. 92. Rekonstrukce půdorysu podle Cibulkovy hypotézy, kromě věci ryze rekonstrukční povahy (např. předpokládané pilíře ochozu), zahrnuje i informace, odjinud nedoložené, např. jakými konstrukcemi bylo porušeno zdivo západní části rotundy.

Abb. 4/4: Veitsdom. (A) „Grundriß des Befunds der Rundkirche Wenzels. (A, B) Mauerreste der Südapsis und des Rundschiffs, (C) Reste der Grundmauern der Nordapsis, (D) Mauerreste aus der Zeit des Schiffs der Rundkirche, (E) Mauerreste der Westapsis, (F) Reste der durchlaufenden Mauern des westlichen Gebäudes (St.-Adalberts-Kirche), (G) kleines Grab, +- Grab des hl. Wenzel. Architekt K. Hilbert 1931“. Aus Cibulka 1934, 383, Abb. 7. In dieser Rekonstruktion sind nicht alle ausgegrabenen Situationen enthalten, das Fehlen des inneren Mauerrings und der Lage des Zwölf-Apostel-Altars spiegelt die Interpretation K. Hilberts wider. (B) „Komplex von Befunden und Rekonstruktion des Grundrisses. (A) Rest der Grundmauern der Südapsis und der Umfassungsmauer des mittleren Raums, entdeckt 1911, (B) Reste der Grundmauern und des Mörtels von den Grundmauern der Südapsis, entdeckt 1911 (es handelt sich vielmehr um das Negativ der Mauern), (C) Reste der Grundmauern der Nordapsis, entdeckt 1928, (D) Rest der Mauer parallel zur Umfassungsmauer der Rundkirche, entdeckt 1928, (E) Rest der Grundmauern der Westapsis aufgrund des Befundes von 1913, entdeckt 1931, (F) Reste der zusammenhängenden Grundmauern des westlichen Gebäudes bzw. des Portikus, der das St.-Wenzels-Kirchlein enthielt (1) Grab St.-Wenzels, (2) vorausgesetzter Grabaltar St.-Wenzels, (3) Altar vielleicht der zwölf Aposteln, (4) unbekannte Gräber in der Rundkirche St. Wenzels, (5) schriftlich belegter Hauptaltar, (6) schriftlich belegter Bischofsthron, (7) vorausgesetztes Treppenhaus, (8) kleines Reliquiengrab in der Grundmauer.“ Rekonstruktion des Grundrisses nach Cibulka 1934, 566, Abb. 92, der außer Angaben zur Rekonstruktion (z.B. Arkadenumgang), auch Informationen erwähnt, die sonst nicht belegt sind: z.B. Art der Konstruktion, die den Westteil der Rundkirche gestört hat.

Obr. 4/5: Chrám sv. Václava, kaple sv. Václava. „Schema mosaikové dlažby rotundy Václavovy“. Převzato z Hilbert 1934, 224, obr. 4.

Abb. 4/5: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Schema der Mosaikpflasterung in Wenzels Rundkirche“. Aus Hilbert 1934, 224, Abb. 4.

O jižní zeď baziliky se opírá další masa opukového zdiva (zeď O_1), která směřuje do interiéru chrámu a s výše jmenovanou svírá pravý úhel (obr. 4/37). Západní líc je vyzděn z pravidelně přitesávaných opukových kvádrů, zasazovaných do tenkých maltových lůžek. Na východní straně je dochována pouze výplň zdi a nic nenasvědčuje tomu, že by východní líc kdy existoval. Asi uprostřed je nepravidelně přerušena až na podloží, na dně se dochovala nepravidelná jáma hrobu K3.

V prodloužení zdi O_1 a nad pokračováním lodi rotundy k severozápadu se překrývá několik stavebních fází baziliky. Stratigraficky nejstarší je základová zeď mezilodní arkády mezi hlavní a jižní lodí (zeď R_2), na níž nasedají základy dvou pilířů (M_1 a R_1). Ze severní strany ke zdi mezilodní arkády (R_2) přiléhá zeď krypty (západní z dvojice krypt na východní straně baziliky).

Vnější prstenec (zeď G_2) obtáčí **prstenec vnitřní** (zeď J), spára mezi zdmi je dnes zcela zaplněna a částečně překryta blokem terénu, sestávajícím ve spodní části z kamenné destrukce a v horní části z kamenné dlažby (z mramoru a hadce).

Jihozápadní úsek vnějšího líce vnitřního prstence je patrný za místem styku zdí G_2 a N . Dodnes je přístupný necelý 1 m^2 opukového zdiva (obr. 4/29, 4/42), jehož základ je vyzděn z lomových, spíše drobnějších kamenů do výšky $0,5\text{ m}$. Dva dobře zachovalé řádky nadzemního zdiva se skládají z pečlivěji lánaných opukových bloků ($0,2\text{--}0,6 \times 0,1\text{ m}$) beze stop dalšího opracování. Bloky jsou kladeny do tenkých lůžek vápenné malty, spáry jsou zaříznuty. Dochované rozhraní mezi nadzemním a základovým zdivem dovoluje změřit původní úroveň terénu. Na vnitřní straně je $0,58\text{ m}$ pod stávající korunou zdi dochována podlaha, přičemž mladší omítka na vnitřním líci nad ní končí $0,1\text{ m}$. Na vnější straně se rozhraní nalézá jen $0,45\text{ m}$ pod korunou zdi.

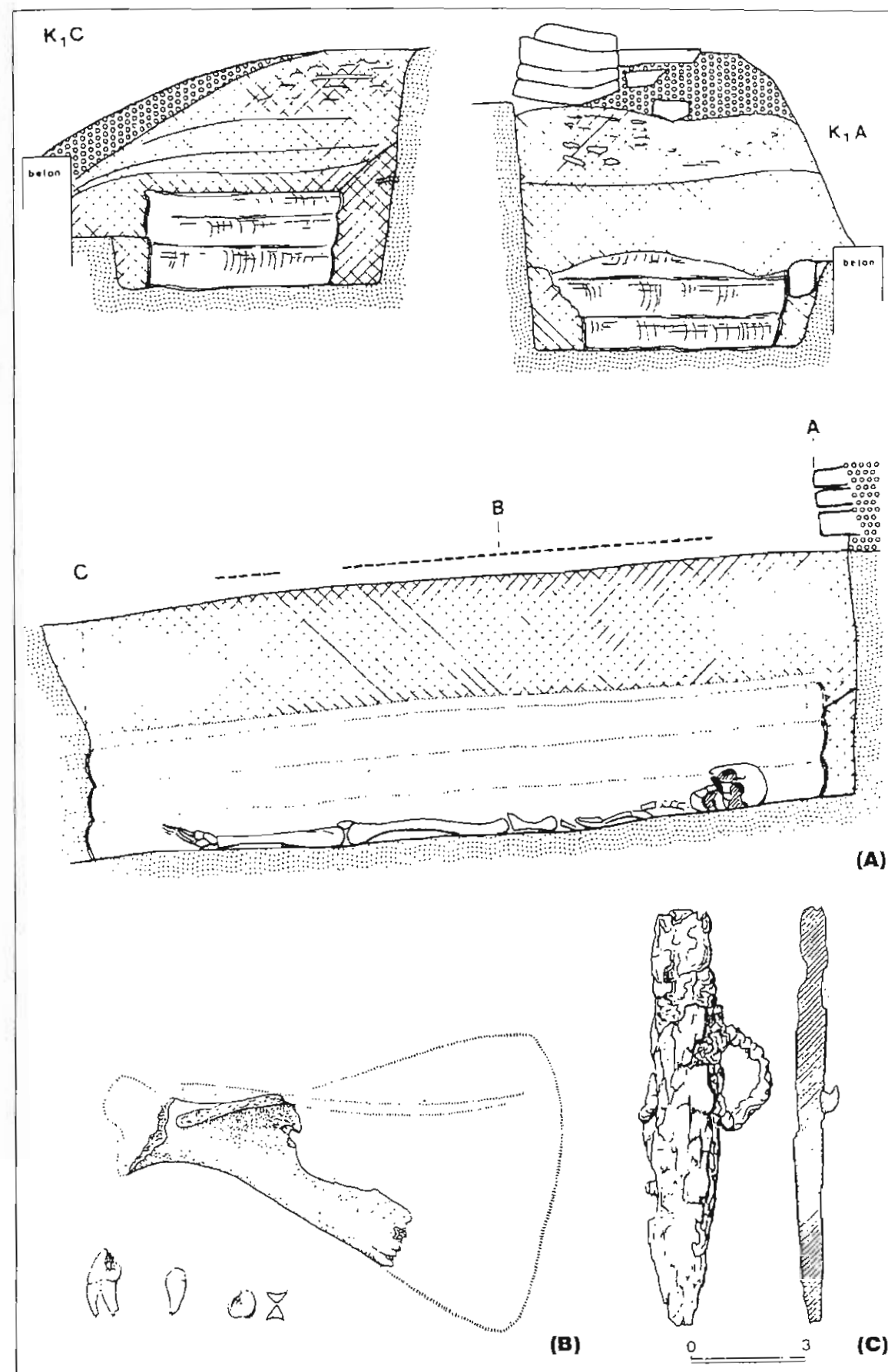
Jihozápadní úsek vnějšího líce vnitřního prstence je patrný za místem styku zdí G_2 a N . Dodnes je přístupný necelý 1 m^2 opukového zdiva (obr. 4/29, 4/42), jehož základ je vyzděn z lomových, spíše drobnějších kamenů do výšky $0,5\text{ m}$. Dva dobře zachovalé řádky nadzemního zdiva se skládají z pečlivěji lánaných opukových bloků ($0,2\text{--}0,6 \times 0,1\text{ m}$) beze stop dalšího opracování. Bloky jsou kladeny do tenkých lůžek vápenné malty, spáry jsou zaříznuty. Dochované rozhraní mezi nadzemním a základovým zdivem dovoluje změřit původní úroveň terénu. Na vnitřní straně je $0,58\text{ m}$ pod stávající korunou zdi dochována podlaha, přičemž mladší omítka na vnitřním líci nad ní končí $0,1\text{ m}$. Na vnější straně se rozhraní nalézá jen $0,45\text{ m}$ pod korunou zdi.

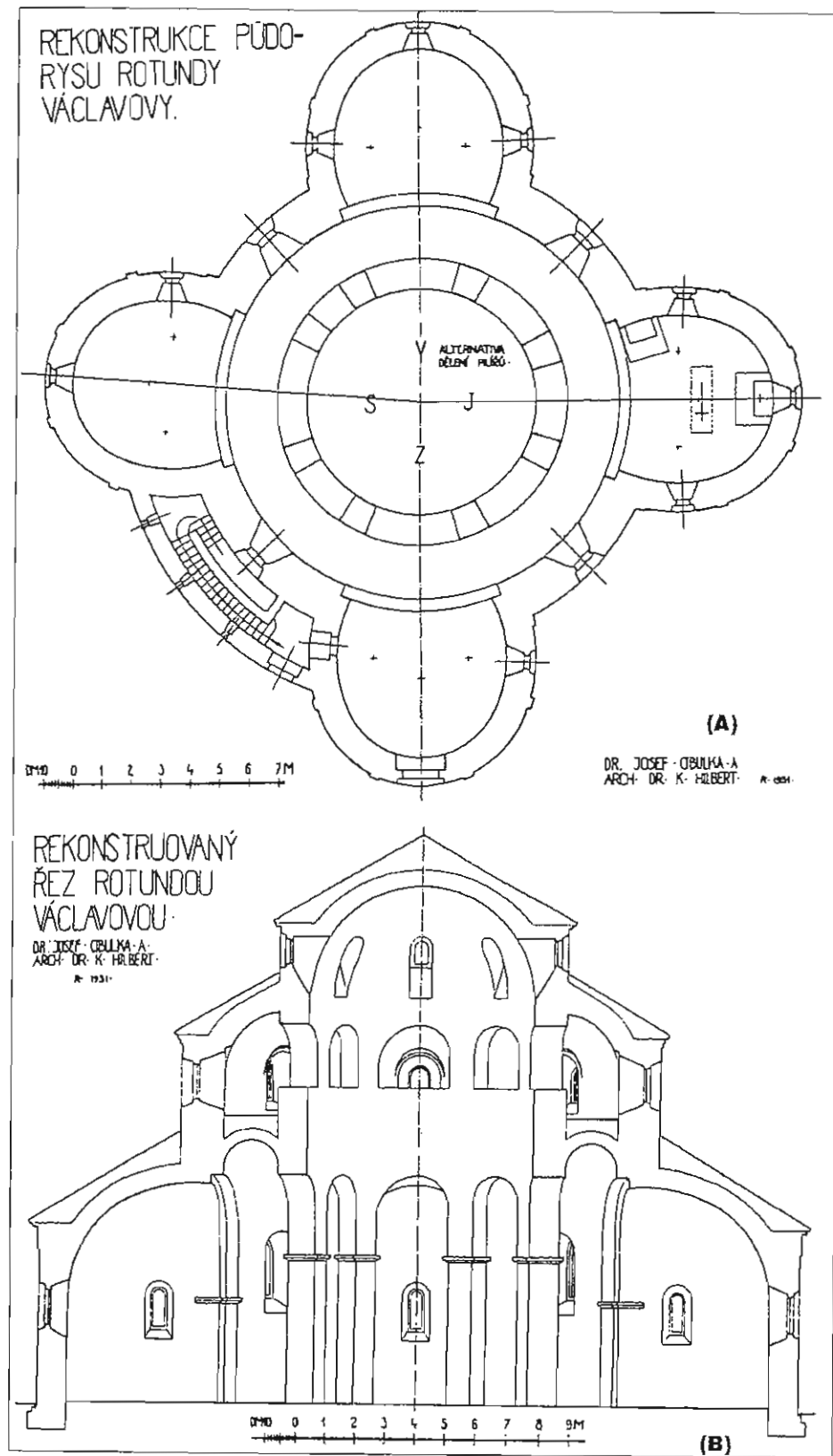
Právě toto místo nám poskytuje možnost přehodnotit časovou následnost obou prstenců. Pokud si uvědomíme, že vnější strana vnitřního líce je poměrně dobře provedena se zaříznutými spárami, na druhé straně pak vnitřní plášť vnějšího prstence je neupraven (a to i v místech, která by s ohledem na dochovanou úroveň podlahy v apsidě byla nadzemní), nemůžeme než dojít k logickému závěru, že prvotní vnitřní prstenec byl následně obkroužen prstencem vnějším (Frolík – Smetánka – Tomková 1998, 140) a ne naopak (Cibulka 1934; Hilbert 1934). Dále tuto chronologii potvrzuje charakter a struktura zdiva: oproti pokročilému kvádrkovému zdivu vnějšího prstence s lizénami stojí archaické lomové zdivo prstence vnitřního.

Jižní úsek obou prstenců byl odstraněn v průběhu stavby gotické svatováclavské kaple. Nedotčen zůstal pouze vnitřní líc vnitřního prstence (viz 4.2.1.2.).

⇒ Obr. 4/6: Chrám sv. Václava, kaple sv. Václava. (A) Hrob K1, příčné a podélné řezy. Řez východním koncem hrobu (označen K_1A), řez západním koncem hrobu (označen K_1C) a podélný řez. Převzato z Viček 1997, 56, obr. IV/8. (B) Hrob K1, železná dýka v dřevěné pochvě, nalezená u levého boku pod zápěstím. Převzato z Viček 1997, 61, obr. IV/11. (C) Hrob K1, fragment lopatky ovce/kozy, zuby vepře a rybí obratel ze zásypu hrobu. Převzato z Viček 1997, 62, obr. IV/12.

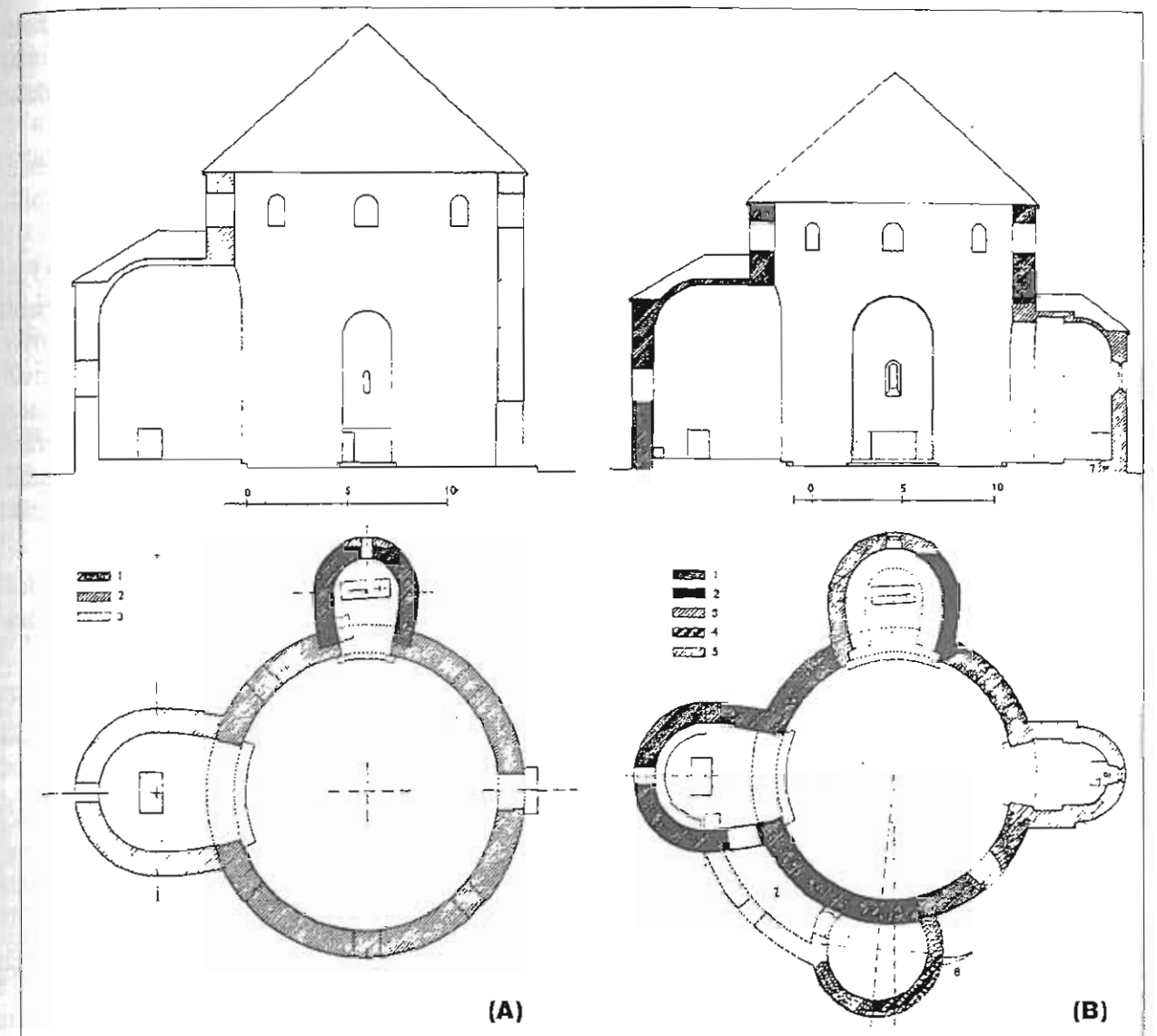
Abb. 4/6: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. (A) Grab K1, Quer- und Längsschnitte: durch das Ostende (K_1A), das Westende (K_1C) und ein Längsschnitt. Aus Viček 1997, 56, Abb. IV/8; (B) Grab K1, Eisendolch mit Holzscheide, von der linken Seite unter dem Handgelenk. Aus Viček 1997, 61, Abb. IV/11. (C) Grab K1, Fragment des Schulterblatts von Ziege/Schaf, Schweinezähne und Fischwirbel aus seiner Verfüllung (Viček 1997, 62, Abb. IV/12).

Obr. 4/7: Rotunda sv. Václava. (A) „Rekonstrukce půdorysu rotundy Václavovy. Dr. Josef Cibulka a arch. dr. K. Hilbert R. 1931.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 561, obr. 91., (B) „Rekonstruovaný řez rotundou Václavovou. Dr. Josef Cibulka a arch. dr. K. Hilbert R. 1931.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 569, obr. 93.

Abb. 4/7: Rundkirche St. Veits. (A) „Grundrißrekonstruktion der Rundkirche Wenzels. Dr. Josef Cibulka und Arch. Dr. K. Hilbert, J. 1931.“ Aus *Cibulka 1934*, 561, Abb. 91. (B) „rekonstruierter Schnitt durch die Rundkirche Wenzels. Dr. Josef Cibulka und Arch. Dr. K. Hilbert, J. 1931.“ Aus *Cibulka 1934*, 569, Abb. 93.

Obr. 4/8: Rotunda sv. Václava. (A) „Hypotetická rekonstrukce původní rotundy knížete Václava z třicátých let 10. stol. (1) objevené zdivo jižní apsidy, (2) pravděpodobná rekonstrukce kruhové lodi, (3) východní apside podle volné úvahy.“ Převzato z *Pošmourného 1971*, 481, obr. 11. (B) „Hypotetická rekonstrukce pozdějších přestaveb rotundy knížete Václava. (1) část původní Václavovy rotundy, (2) objevené řádkové zdivo jižní apsidy Šebířovy přestavby z let po r. 1039, (3) předpokládaná přístavba kostelíka sv. Vojtěcha bisk. Šebířem po r. 1039, (4) fragment zdiva severní apsidy (asi z 2. pol. 10. stol.), (5) rekonstrukce severní apsidy (pokladnice?), (6) fragment zdiva při severní apsidě, považovaný K. Hilbertem za část portiku se vstupem na emporu (patrně zbytek zdiva hrobu), (7) jámka ve východo-západní ose rotundy.“ Převzato z *Pošmourného 1971*, 482, obr. 12.

Abb. 4/8: Rundkirche St. Veits. (A) „Hypothetische Rekonstruktion des ursprünglichen Baus Fürst Wenzels aus den 30er Jahren 10. Jahrhunderts. (1) entdeckte Mauer der Südapsis; (2) wahrscheinliche Rekonstruktion des Rundschiffs; (3) Ostapsis nach freier Erwägung.“ Aus *Pošmourný 1971*, 481, Abb. 11. (B) „Hypothetische Rekonstruktion der späteren Umbauten der Rundkirche Wenzels. (1) Teil der ursprünglichen Rundkirche Wenzels; (2) entdeckte Quadersteinmauer der Südapsis nach Šebířs Umbau in den Jahren nach 1039; (3) vorausgesetzter Umbau der St.-Adalberts-Kirche durch Bischof Šebíř nach dem Jahr 1039; (4) Fragment der Mauern der sog. Nordapsis (etwa aus der 2. Hälfte des 10. Jahrhunderts); (5) Rekonstruktion der Nordapsis (Schatzkammer?); (6) Fragment der Mauern an der Nordapsis, die K. Hilbert für einen Teil des Portikus mit Eingang auf die Empore hielt (wohl Reste der Grabmauern); (7) Grube in der Ost-West-Achse der Rundkirche.“ Aus *Pošmourný 1971*, 482, Abb. 12.

Východní část

Ve východní části přečkal do našich dob pouze vnitřní prsteneček. Jeho jihovýchodní úsek je 1,5 m dlouhý a dosahuje maximální výšky 0,5 m. Je vyzděn z delších a nižších opukových bloků podobně jako v západní části (obr. 4/30, 4/43, 4/52), které jsou zasazeny do různě vysokých maltových lůžek a i zde nalezneme stopy spárování. Základ se zřetelně neodlišuje od nadzemního zdi-

va, pouze v 0,3 m vysoké dolní partii bloky dosahují výšky do 0,05 m, v horní partii 0,1–0,15 m. Stanovit původní úroveň terénu je obtížné. Na vnitřní straně se podlaha nachází 0,55 m pod stávající korunou zdi, na straně vnější je vzhledem k nejasnému rozhraní mezi nadzemním a základovým lícem možné určit jen interval 0,45–0,62 m od dochované koruny zdi.

Střední úsek byl nově přeložen s částečným použitím originálního materiálu, o čemž svědčí nejen náhlá změna směru zdiva, ale i moderní cementová malta. Sem byl také vsazen jeden z pilířů betonové desky pod svatováclavskou kaplí.

1,7 m dlouhý severní úsek východního ramene se skládá ze dvou částí (obr. 4/31, 4/32, 4/45 až 4/47). V dolní (dlouhé 1,12 m) se ze zdiva prstence dochovala pouze výplň z opukových kamenů a malty. Propojení mezi střední, nově přiloženou částí a částí severní je přerušeno samovolným sesuvem. Na severním vrcholu východního ramene prstence spočívá blok opukového kvádrkového zdiva o rozměrech 1,32 x 0,86 x 0,7 m. Velikost jednotlivých kvádrků se pohybuje mezi 0,2–0,4 x 0,05–0,1 m. Na jižní straně se dochovaly dva řádky, na straně východní tři a na straně severní, obrácené do lodi rotundy, tři. Patrný, ale obtížně přístupný, je líc západní (obrácený směrem do apsidy). Také ostatní strany jsou pravidelné a rovné, pouze u strany severní je zřetelné odsazení od spodní části ústupkem.

Vnější prstenec apsidy není ve východní části dochován. Jedinou stopou jeho existence je pravidelný žlábek (negativ jeho základu), obtáčející zdivo vnitřního prstence. Napojení vnějšího prstence na loď rotundy se nedochovalo ani v tomto negativu.

4.2.1.2. INTERIÉR JIŽNÍ APSIDY

Zdi a podlahy

V interiéru je obvod apsidy tvořen vnitřním lícem vnitřního prstence, dochovaným do výšky 0,55–0,58 m, v západní části pak krátkým úsekem prstence vnějšího, který se zde ústupkem napojuje na zdivo lodi. Vnitřní líc je na většině dochované plochy pokryt jednotnou omítkou, v jižní části s výraznými stopami po vyhlazování (obr. 4/44, 4/48). Na ústupku, jímž přechází apsida do lodi, ani na malém fragmentu jejího vnitřního líce se omítka nedochovala. Místo styku zdív vnějšího prstence a lodi částečně překrývá nepravidelný opukový blok (zeď L₂) o velikosti 1,53 x 0,35–1,0 m, jehož líc se dochoval na jižní straně (tj. v malém nepravidelném prostoru mezi ním a severním koncem ramen obou prstenců zdív jižní apsidy) a na východní straně, kde zasahuje do malého dochovaného fragmentu výplně hrobu K1. Nepravidelná jižní strana bloku byla porušena základem románské baziliky. Severní strana sestává z 0,23 m vysokého nadzemního zdiva tří řad nízkých kvádrků, a ze 0,14 m vysokého základu, odděleného ústupkem. Omítka na protějším zakončení zdi apsidy zasahuje pod úroveň základového ústupku.

Uvnitř severní části jižní apsidy se dochovala maltová podlaha, překrývající jednotlivě ležící kameny. V jednom úseku plynule přechází do omítky na stěnách vnitřního prstence. V lodi rotundy (např. východně od hrobů K1 a K2) po ní nezůstalo stopy. Zanikl také blok zdiva (L₁), zjištěný zde K. Hilbertem a odpovídající svou polohou zdivu L₂ u styku apsidy a lodi v západní části.

Hrobka sv. Václava, základy oltářů

Jižní polovinu apsidy vyplňuje základ gotického náhrobku sv. Václava, z pískovcových kvádrů posazených na nepravidelný lomový pískovcový základ, který na obou kratších stranách narušuje vnitřní líc vnitřního prstence zdiva a základ románského oltáře ve východní části.

Vpravo od hrobu (tj. na východní straně apsidy) se nalézá obdobně provedený základ gotického oltáře (obr. 4/32, 4/48, 4/54). Ten nasedá na nepravidelný blok staršího zdiva, jehož lícování je zřetelné jen na severní straně, tj. směrem do lodi rotundy. Dochován je v délce 1,8 m a do výšky

max. 0,2 m. Byl zděn do výkopu z opukových bloků o průměrné velikosti 0,1 x 0,3–0,4 m, kladených do vysokých maltových lůžek. Líce zbařený úsek této zdi pokračuje ještě 0,3 m západním směrem, tj. do apsidy. Její maximální šířka je 0,8 m, jižní líc je rozrušen základem gotického oltáře a gotické hrobky sv. Václava. Svým provedením je tato zeď shodná se základovou partií lodi rotundy (zeď G₁).

Vzhledem k překrytí novodobým betonovým pilířem nelze bohužel posoudit ani vzájemný vztah tohoto bloku zdiva a severního líce bloku na vnitřním prstenci, ani vztah ke zdivu vnitřního prstence samotného. Zdá se však, že severní líc bloku pod gotickým oltářem a severní líc vnitřního prstence jsou v téže mírně zakřivené linii a jedná se tedy pravděpodobně o fragment základového zdiva lodi rotundy. Novodobý betonový pilíř také znemožňuje určit, zda blok zdiva posazený na dochovanou korunu zdi vnitřního prstence zasahuje nějakou svou částí do interiéru apsidy.

Hroby

Z hrobu K1 je dnes patrna pouze prázdná hrobová jáma, která nese nepatrné stopy po původní dřevěné konstrukci, zachycené při průzkumu v roce 1974 (Vlček 1997, 55–57, 61–62). Od hrobu K2, z něhož se nedochovalo kromě zbytku dna (?) hrobové jámy vůbec nic, je oddělen betonovým pásem.

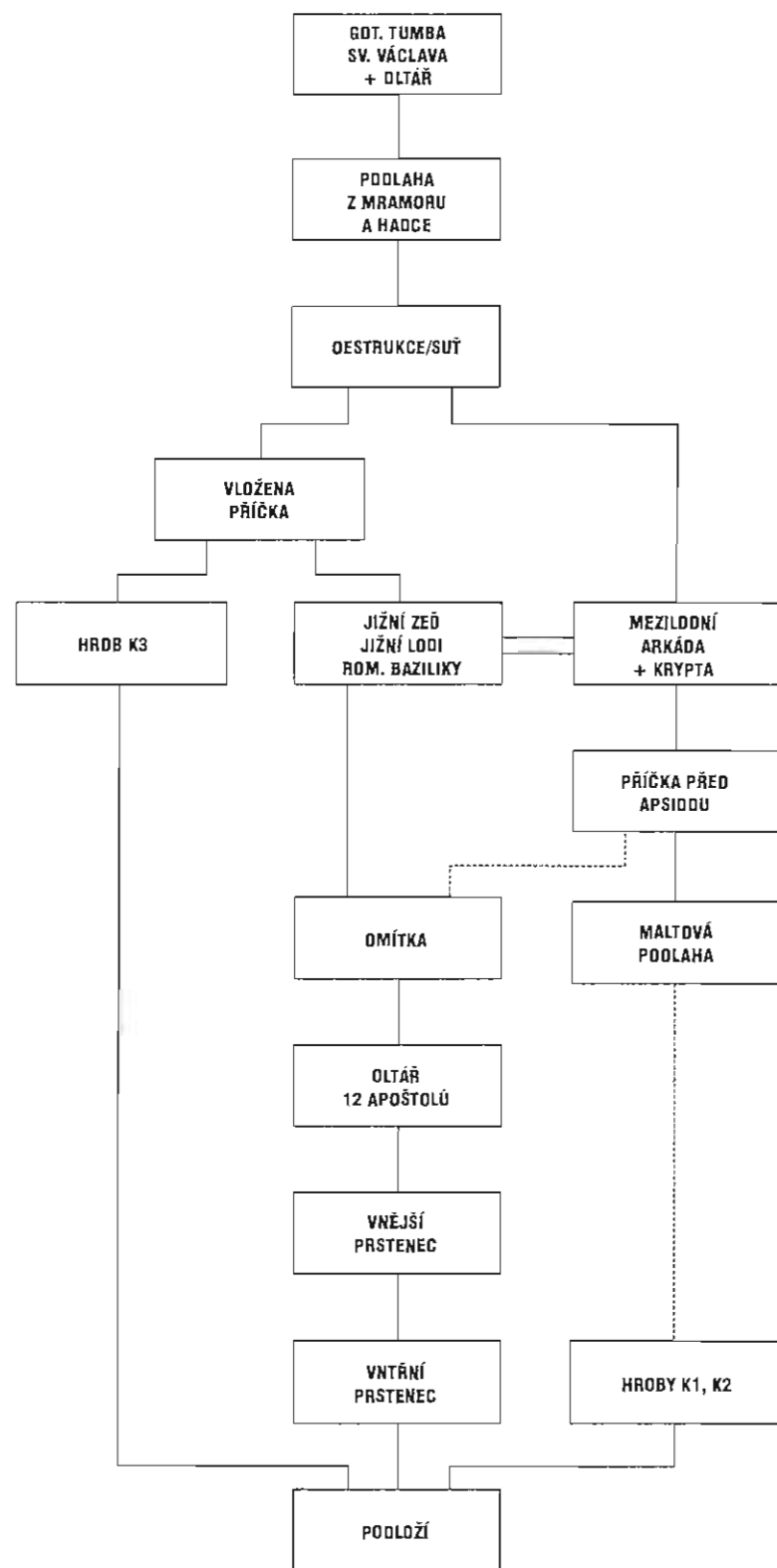
4.2.1.3. SEVERNÍ APSIDA

Druhým přístupným fragmentem rotundy je část severní apsidy (obr. 4/38). Fotografická dokumentace z roku 1928 potvrzuje, že dnešní stav v podstatě odpovídá době, kdy byla objevena, ovšem s jedním významným rozdílem. Všechny zásypy byly vybrány, takže nezbyvá než zlomek zdiva a zvětralé skalní podloží. Mělký základ severovýchodních partií románské baziliky překrývá fragment opukového základového zdiva o rozměrech 0,47 x 2,5 x ±0,75 m z nepravidelně opracovaných pískovcových bloků o průměrné velikosti 0,1–0,15 x 0,2–0,3 m, kladených na nízká maltová lůžka. Pod stupněm oddělujícím bazilikální apsidu od lodi zdivo apsidy rotundy plynule přechází do zdiva baziliky. Stanovit jeho šířku lze pouze odhadem na 0,75 m, vnější líc byl zcela rozrušen při stavbě baziliky.

V interiéru severní apsidy je do skalního podloží zahloubena mělká obdélná jáma, zabíhající na východní straně pod základ severní apsidy baziliky. Západní konec byl narušen výkopem, který nelze datovat.

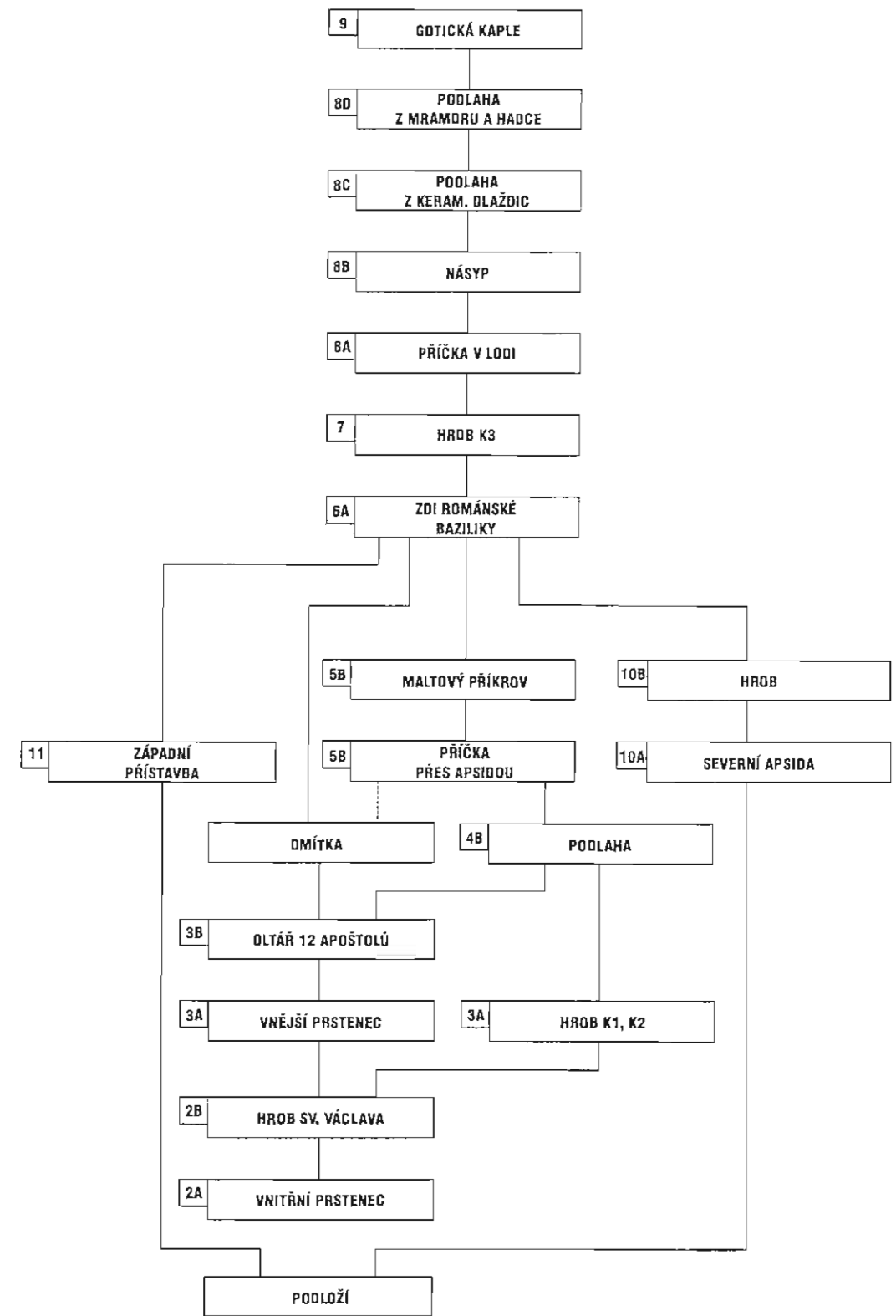
I v tomto prostoru se naše pozorování zásadně odlišuje od literaturou přijímaných faktů – k **severní apsidě nepřiléhá žádné zdivo současné s rotundou**. Fragment k severu lícovaný, dnes značně rozrušené zdi, spojovaný s konstrukcí rotundy, je součástí obdélné, pod úroveň podlahy zapuštěné schránky, situované do severní lodi svatovítské baziliky před její apsidu.

Navzdory skutečnosti, že možnosti archeologa ověřit závěry výzkumů starých několik desetiletí jsou omezené, je žeň nových poznatků nad očekávání bohatá. Podařilo se nám si lépe uvědomit význam některých fakt, která jakoby byla záměrně odsouvána do pozadí. Především se pod základem gotického oltáře dochoval dosud nepovšimnutý malý **fragment vnitřního líce základového zdiva lodi rotundy, základ kamenného oltáře byl posazen na odbouraný vnitřní prstenec jižní apsidy rotundy**. Nejvýznamnější a pro nás nejcennější je ale zjištění, že **vnitřní prstenec zdiva jižní apsidy rotundy je starší než prstenec vnější**. UVědomujeme si jeho dosah, jak pro možnosti rekonstrukce původní podoby rotundy, tak pro studium české raně středověké architektury vůbec.

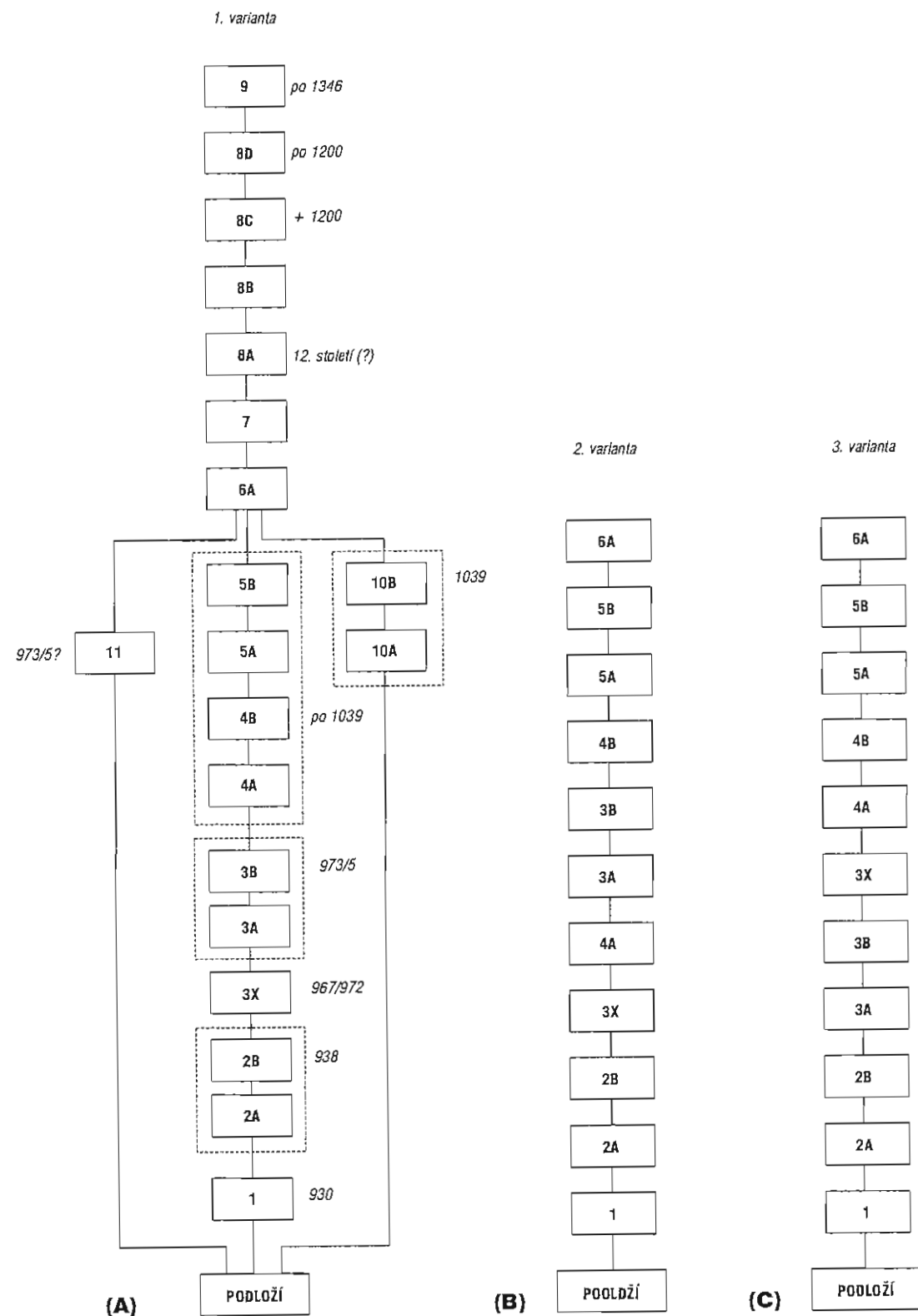
Obr. 4/9: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Harrisův diagram stratigrafického vývoje podle situace dochované v terénu, čárkované doplněny pravděpodobně, ale v terénu narušené či nedochované vztahy. Obr. 4/9 až 4/11 vypracovali J. Frolík a J. Kučerek.

Abb. 4/9: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Harris-Matrix zur stratigraphischen Entwicklung nach der Situation im erhaltenen Gelände, strichliert: Ergänzungen der wahrscheinlichen, jedoch im Gelände gestörten oder nicht erhaltenen stratigraphischen Beziehungen.

Obr. 4/10: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Harrisův diagram stratigrafického vývoje doplněný o údaje z literatury a další dokumentace. Připojena čísla jednotlivých fází.

Abb. 4/10: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Harris-Matrix zur stratigraphischen Entwicklung, ergänzt durch Angaben in der Literatur und ältere Grabungsdokumentation mit durchnummerierten Phasen.

Obr. 4/11: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. (A) Vzájemný vztah jednotlivých dochovaných částí seřazených po jednotlivých etapách (odpovídající číslování v textu), doplněno pravděpodobné datování; (B) a (C) variantní řešení vývoje v etapách 3 a 4 (přeměny jižní apsidy a podlah) a zahloubení hrobů K1 a K2 (fáze 3X).

Abb. 4/11: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. (A) Beziehung zwischen den einzelnen erhaltenen Teilen, geordnet nach den einzelnen Entwicklungsphasen (entsprechend der Nummerierung im Text) und wahrscheinlicher Datierung; (B, C) Varianten der Entwicklung in den Phasen 3 und 4 (Umbau der Südapsis und der Böden) und Aushub für die Gräber K1 und K2 (Phase 3X).

4.2.2. ZÁKLADNÍ PUBLIKACE

Na tomto místě nám nezbyvá než se vyrovnat se základní publikací objevu rotundy, studií *K. Hilberta* zveřejněnou ve Svatováclavském sborníku (1934). Text i dodnes přejímaná obrazová dokumentace (fotografie a plány, v našem pojednání obr. 4/1–4/3, 4/5, fotografie viz exkurz 3) tvoří logický celek, který ovšem obsahuje několik nejasných či rozporných míst. V následujícím výkladu nechceme parafrázovat Hilbertovu publikaci, ale rádi bychom upozornili na nejvíce problémová místa a konfrontovali je s nálezovou situací. V některých detailech přihlédneme ke starší publikaci (*Hilbert 1915*), protože obsahuje detaily, které se později již nezmiňovaly. Podle zažitého dělení budeme postupovat po jednotlivých fragmentech rotundy, jimž odpovídají roky, v nichž výzkum probíhal.

4.2.2.1. VÝZKUM JIŽNÍ APSIDY ROTUNDY – ROK 1911

Většina badatelů si neuvědomuje, že Hilbertem publikovaný příčný a podélný řez hrobem sv. Václava je pouze idealizací nálezové situace a že s nimi nelze pracovat jako s řádnou archeologickou dokumentací. Vznikly patrně na základě, k naší lítosti nedochovaných, terénních skic a obsahují některé běžně přejímané detaily, které nemohly koexistovat. U **podélného řezu** (*Hilbert 1934*, obr. 1, tab. XXIII; obr. 4/1) je na první pohled věnována malá pozornost skutečnému průběhu podloží a základových vkopů.¹⁸⁰ Lze sice namítnout, že se jedná o moment, který by při úrovni výzkumu na počátku století mohl výkopčům snadno uniknout, pak by ale pozoruhodný detail maltové podlahy mezi oběma prstenci („vápenná mazanice z X. stol.“) neodpovídal skutečnosti.¹⁸¹ Protože je nepravděpodobné, že by byl dokumentovaný úsek pozůstatkem jiné podlahy, jedná se nejspíše o výsledek úvahy o časové posloupnosti prstenců (vnější = starší, vnitřní = mladší – do datečně vloženy), jak je obhajována v textu.

Stejně tak je podoba zdiva pod úrovní této podlahy pouze výsledkem pozdějších rekonstrukčních úvah. V interiéru apsidy se výzkum zastavil na maltové podlaze a spodní část zdiva nebyla odhalena. Profil zdiva mohl být v podstatě správně promítnut z míst, kde jej bylo možno pozorovat. U východního ramene vnitřního prstence je to na jeho severním konci. U zdiva vnějšího prstence, je řez zachován na jeho jižním konci, kde je přerušen základem gotické svatováclavské kaple. Tamtéž lze odvodit i výšku zdiva vnitřního prstence, pak je možná rekonstrukce profilu zdiva, neboť je známa i jeho šířka. Na Hilbertově příčném řezu je tedy průřez všech tří zdiva apsidy v dokumentovaném místě výsledkem rekonstrukce a nikoliv skutečné nálezové situace.

S ohledem na další argumenty je důležitá původní hloubka hrobové jámy pro tělo sv. Václava. Porovnáme-li úroveň jejího dna s úrovní maltové podlahy, současné se zdmi jižní apsidy, dospějeme k hloubce jen asi 0,3 m. Ovšem datování tohoto mělkého zbytku hrobu je pouze hypotetické a nelze vyloučit, že se jedná o pozůstatek až pozdějších stavebních aktivit, například konstrukce

¹⁸⁰ Podloží („rostlý terén“) je na řezu nelogicky zakresleno. Zdivo vnějšího prstence (na řezu zcela vpravo s označením „románské zdivo od 926 do 1067“) je na vnější západní straně správně dvakrát odstupněno, podloží ale oba stupně překrývá. Chybí zde tedy základový výkop s odlišnou výplní. Ve skutečnosti je totiž vnější prstencem obehnut rýhou, u které nedokážeme rozhodnout, zda se jedná o vybraný základový vkop nebo o následek výzkumné činnosti z roku 1911. Ani u ostatních zdí rotundy nebyl zakreslen žádný základový vkop. Znamená to, že byl příliš úzký a zůstal nerozeznán nebo že unikl dokumentaci? Na východní straně, kde zůstal pouze vnitřní prstencem byly zbytky vkopu bezesporu odstraněny následnými stavebními aktivitami, nicméně vkop není zobrazen ani v případě zdiva hrobu sv. Václava, kde alespoň na straně bližší k vnitřnímu prstenci je jeho existence jistá. I dnes je v terénu dobře znatelný např. na jižní straně.

¹⁸¹ Z dochované situace vyplývá, že úzká mezera mezi prstenci nebyla vůbec vybírána. Omítka, zobrazená na vnitřní straně vnitřního prstence jakoby přechází do této maltové podlahy a je tudíž výsledkem jedné stavební aktivity. Její zobrazení jako fragmentu mezi oběma prstenci je tedy chybné.

hrobky ve 14. století. V tomto případě byla ale původní úroveň dna hrobu z 10. století ještě výše. Stanovit hloubku původního hrobu bylo možno pouze za cenu rozebrání dna hrobky ze 14. století, ostatně tento postup Hilbert sám zmiňuje (*Hilbert 1934, 222*).

K podobným závěrům dojdeme i při studiu **příčného řezu** (*Hilbert 1934, obr. 2, tab. XXIV; obr. 4/2*). Ani tady průběh podloží neodpovídá skutečnosti.¹⁸² Kresba zachycuje ukončení maltové podlahy v apsidě několik centimetrů před zdí gotické hrobky přesně tak, jak by tomu bylo při jejím zakládání. Na úrovni podloží však vkop zachycen není. Za to je velmi detailně vykresleno schéma různých druhů zásypů v pravé části řezu („*násyp nad hroby biskupů z X. neb poč. XI. stol.; násyp z činnosti XI. stol.; násyp z činnosti Petrovy*“). Ovšem díky originální skice z května 1911 (*skicář XVI, 82; obr. 4/14; především 90; obr. 4/16; viz dále*) dnes víme, že v terénu bylo zvrstvení ještě mnohem složitější.¹⁸³

Hilbertův text obsahuje některé další skutečnosti, které se liší od dochované situace. Například oltář 12 apoštolů je na plánu (*Hilbert 1934, 223, obr. 3*) i v textu umístěn k vítěznému oblouku a vnitřní prstenec překrývá zdivo oltáře (*Hilbert 1934, 228*). Uvedené rozměry sice souhlasí s velikostí bloku zdi na severním konci vnitřního prstence, ovšem údaj, že vnitřní prstenec zdivo oltáře překrývá, pak nesouhlasí. I když bychom se přiklonili k možnosti, že za základ oltáře 12 apoštolů bylo považováno zdivo oltáře gotického u náhrobu sv. Václava (což je druhý možný výklad jeho sdělení, podporovaný popiskem na tab. XXV. – *Hilbert 1934*, ale neodpovídající rozměrům oltáře v textu), tak ani tehdy by se Hilbertovo tvrzení nezakládalo na pravdě.

Dochovaná situace naopak naznačuje, že blok zdiva na vnitřním prstenci byl přizděn k zaniklému vnitřnímu líci východního ramena vnějšího prstence. Je to snad vysvětlení pro nepravidelnost východního líce bloku zdiva posazeného na vnější prstenec. Byla-li by Hilbertova hypotéza o účelu vnitřního prstence zdiva jako ochrany hrobu sv. Václava při stavbě baziliky (*Hilbert 1934, 228*) pravdivá, pak by blok tento zdiva nebylo možné přijatelným způsobem interpretovat. (K čemu by sloužil pravidelný blok zdiva, vetknutý do ochranné zdi na hrobem sv. Václava, vzápětí překrytý podlahou románské svatovítské baziliky?)

K. Hilbert zdůvodňuje (*1934, 227–8*) menší stáří vnitřního prstence tvrzením, že se při jeho zdění vytékající malta obtiskovala na zdivo vnějším. Již při popisu dochované situace jsme se zmínili o tom, že tento vztah je právě opačný (srov. též *Frolík – Sláma – Smetánka – Tomková 1998, 142*).

Celkově působí Hilbertův text rozporným dojmem. Určité pasáže jsou velmi přesné a detailní, někde se ale od reality významně odchyluje. Nebezpečné jsou však údaje, které se staly výsled-

¹⁸² Na řezu vystupuje podloží v prostoru mezi hrobem sv. Václava („*kvádrové zd. z r. 1348 /Matyáš/*“) a zdí vnitřního prstence („*rom. zdivo od 926–1067*“) až do úrovně jedné z dlažeb románské baziliky. V terénu dochovaná situace zde registruje podloží, překryté maltovou podlahou („*vápenná mazanice a mosaika z X. století*“) v úrovni totožné s úrovní na opačné straně hrobu sv. Václava a vnitřní líci zdiva apsidy, pokrytý zbytky omítky.

¹⁸³ Důležitým detailem je, že maltová kra s ornamentem z oblázků je zaznamenána jako integrální součást maltové podlahy, probíhající na řezu nepřerušeně. Skica (*obr. 4/14*) zachycuje tuto situaci odlišně, jakoby maltová kra s oblázky byla umístěna až dodatečně na (starší) podlahu, probíhající kontinuálně z interiéru apsidy. K. Hilbert (*1934, 222–223*) píše o umístění hrobů K1 a K2 pod maltovou krou s ornamentem, ale nevyjadřuje se k jejímu vztahu k podlaze ve zbytku jižní apsidy. Z celkové díkce (především upozornění na přesné umístění do osy apsidy) lze soudit, že Hilbert tuto část podlahy považoval za druhotnou úpravu. Jednoznačněji se K. Hilbert vyjádřil v roce 1915 (15, pozn. 3): „*Po jejím vyzdvižení (míněna maltová kra s oblázkovým ornamentem) objeveny v místech K1 a K2 dva hroby, ležící kolmo k ose apsidy. Hrob jižní byl neporušený. Vykopán v břidličnaté půdě (ve velikosti 2.30 x 0.60 m na hloubku 0.95 pod původní dlažbu) obsahoval v prach setlelou rakev, z dříví více než 5 cm silného, nebo snad dlabanou ze špalku se zachovalou kostrou (podle posudku prof. dra Jindř. Matiegky nepochybně muže), hlavou k západu, obličejem k severu položen, vápnem nebo vápenitou půdou obložena. Zbytků roucha, zbraní ani ničeho jiného při kostře nenalezeno. V sousedním hrobě, porušeném stavbou basiliky, nalezena vedle setlelého dříví jen pravá holeň.*“

kem rekonstrukčních úvah ex post, ať už proto, že dané úseky nebyly vůbec odhaleny během výkopových prací nebo z jiných důvodů. Je tedy nezbytné s jednotlivými tvrzeními, zejména tam, kde je nelze ověřit, zacházet velmi obezřetně.

4.2.2.2. NÁLEZ Z ROKU 1913

Nejvíce problémů přináší výsledky kampaně roku 1913, kdy byla údajně ve dvou fázích dokumentována situace západní apsidy/přístavby rotundy. K dispozici máme text *Hilbertův (1934, 225–227, obr. 5)* a *Cibulka (1934, 390–391, 398, 566, obr. 92; obr. 4/4)*, které se od sebe navzájem prakticky neliší. Podle obou autorů lze nálezy rozdělit do dvou fází. Mladší z nich je popsána takto: „*v čteném dalším zdivu rázu stavby X. století ... jež bylo překopáno ... a rozrušeno, že nebylo lze určit jeho půdorysný rozsah.*“ Do popisovaného zdiva byla zahloubena malá schránka či jímka o rozměrech 0,21 x 26 m a hloubce 0,16 m.

Zbytek „*vykrouženého základového zdiva*“ by se musel nalézat pod zdí s jímkou/schránkou. Znamená to, že v době, kdy nebyl význam tohoto fragmentu údajně pochopen (to se podle Cibulky stalo až v roce 1931!) byla jeho část rozbořena (!, jinak by přístupné nebylo), aby mohlo být hledáno zdivo ještě starší (v době, kdy se nevažovalo o více stavebních fázích ani o čtyřech apsidách).

Žádná autentická terénní skica se nedochovala, ačkoli existuje torzo dokumentace z roku 1913.¹⁸⁴ Vzhledem k tomu, že *Cibulka (1934, 566, obr. 92)* ví velmi přesně, kterými zdi bylo „*souvislé základové zdivo*“ porušeno, můžeme se domnívat, že nějaké materiály v ruce měl. Oproti ostatním etapám výzkumu a zvyklostem jejich autora, nebyla tato situace kladená do 10. století, jako jediná, dokumentována fotograficky. Naše důvěra je navíc zkoušena výroční zprávou za rok 1913, kde není ani jediná zmínka o výkopech v kapli Nejsvětější Trojice či před ní, celá kampaň se dle všeho věnovala severnímu obvodovému zdivu románské baziliky.¹⁸⁵ Tyto práce jsou doloženy i fotograficky. Zmínku o pracích v prostoru západní části rotundy nalezneme až ve výroční zprávě za rok 1915, budí však dojem, že výkopy byly jen krátké a nebyly dokončeny.¹⁸⁶

Pro popis západní přístavby také *Cibulka* opakovaně užíval termín „*svatovojtěšský kostelík*“ (např. *1934, 398–399*), aniž by nějaká terénní situace tuto interpretaci přímo podporovala.

4.2.2.3. VÝZKUM SEVERNÍ APSIDY – ROK 1928

Jen málo je v textu, jak Hilbertově, tak Cibulkově, dokumentován nálezy z roku 1928. Vazba mezi fragmentem zdiva severní apsidy a „*licovaným zbytkem zdiva kruhové lodi*“, interpretovaným jako „*zdivo jakési předsiňky nebo schodiště k empoře nad ochozem lodi*“ (*Hilbert 1934, 225*) je jen mlčky předpokládána bez přímých důkazů. Pokud toto tvrzení porovnáme s dochovaným terénem a publikovanou fotografií (*Hilbert 1934, tab. XXVIII*), dospějeme k závěru, že podkladem pro tuto interpretaci byla jen částečně odkrytá situace. Na fotografii vyplňuje schránku, jejíž jedna stěna byla považována za zdivo „*schodiště*“, zásyp. Dochovaná dokumentace (*obr. 4/21–4/24*) ukazuje, že se po dubnu 1928 výsledky dalšího výzkumu nikdo nezabýval. Změněná situace zřejmě nebyla ani řádně dokumentována, a proto nemohl být rozeznán omyl v datování této zdi.

¹⁸⁴ Např. *skicář č. XVII, 30, 92, 94; č. XVIII, 4, 32, 34*.

¹⁸⁵ „*Výkopy prováděny tentokrát v nové střední lodi ... kopáno severně od dřívě (před 2 roky) objevené severní hlavní zdi basiliky ...*“ (*Zpráva 1913, 18*).

¹⁸⁶ „*V křížové lodi, v blízkosti kaple sv. Václava, bylo opět pátráno po románském půdorysu. Práce vedla k odkrytí různého zdiva románského, z něhož mnohé k nejstarší románské periodě by poukazovalo. Když však služba vojenská staviteli domu znemožňovala řádné sledování a řízení těchto výkopů, takže by byl ztratil přehled a souvislost s nálezy staršími, byly práce na vhodnější dobu zase odloženy*“ (*Zpráva 1915, 9*).

V souvislosti s antropologickým průzkumem kosterních pozůstatků nejstarších Přemyslovců byl proveden E. Vlček v roce 1974 výkop a dokumentace hrobů K1 a K2 (1982, 21–24; 1997, 55–57, 61–62).¹⁸⁷ V rozporu s Hilbertovou domněnkou (1934, 223), že zemřelí byli pochováni v dřevěných dlabaných rakvích, byla u hrobu K1 objevena vyděvená jednoduchá komora (obr. 4/6). Pod levou paží měl nebožtík uloženu nevelkou dýku (?) v dřevěné pochvě. V zásypu pak byly objeveny zvířecí kosti.

O úpravě hrobu K2 E. Vlček nezískal žádné nové informace. Na základě nepochopených vzájemných vztahů hrobů a dochované architektury byly hroby mylně považovány za starší než rotunda (Vlček 1982, 21; 1997, 56–7, 61–62).

4.2.3. ARCHIVNÍ DOKUMENTACE

4.2.3.1. ZPRÁVY JEDNOTY PRO DOSTAVĚNÍ CHRÁMU SV. VÍTA

Asi nejcitovanějším a nejlépe dostupným pramenem jsou výroční **Zprávy Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta**. Každoročně a zevrubně informují o postupu stavebních a restauračních prací, finančním zázemí i důležitých společenských událostech souvisejících s dostavbou. Poprvé se s typem prací, kterým dnes říkáme archeologický výzkum, setkáme v roce 1869.¹⁸⁸ Je napínavé sledovat, jak se stavitelé chrámu postupně vyrovnávali s informacemi skrytými pod zemí, učili se je dokumentovat a chápat jejich význam. Rozhodujícím momentem je příchod architekta Kamila Hilberta v roce 1899, který výzkum přenesl od dokumentace náhodných nálezů k soustředěnému studiu románského a předrománského předchůdce katedrály.

Ve Zprávě za rok 1910 nalezneme text jeho projevu „*O nálezů ostatků sv. Václava a o objevech archeologických pod kaplí svatováclavskou*“ (Zpráva 1910, 60–68) předneseného na valné hromadě Jednoty. Obsahem je stručné shrnutí toho, co později nalezneme ve Svatováclavském sborníku (Guth 1934a; Hilbert 1934; Podlaha 1934). Pro náš výklad stavebního vývoje rotundy je důležitá jistota, s jakou se K. Hilbert vyjadřuje o vztahu mezi maltovou podlahou a oblázkovým ornamentem.¹⁸⁹ Jak již bylo výše připomenuto v rozporu s literaturou, zpráva z roku 1913 neví nic o jakýchkoli aktivitách v prostoru západní části rotundy, nepřilíš jasnou zmínku nalezneme až ve Zprávě za rok 1915 (srov. pozn. 186).

Zpráva za rok 1928 (Zpráva 1928, 10) se zmiňuje o výsledcích výkopů východní části románské baziliky, jejichž součástí byl i objev severní apsidy svatováclavské rotundy, v detailech ale odkazuje na pozdější pojednání, které se ve výročních zprávách Jednoty již neobjevilo.

¹⁸⁷ „V r. 1974 jsme proto mohli oba hroby řádně prozkoumat. Záchraný výzkum ukázal, že byl učiněn mimořádný objev snad nejstaršího hrobu v církevních stavbách Pražského hradu ...“ (Vlček 1982, 21). Konstatovanému významu hrobu bohužel neodpovídala metoda prací. Průzkum byl veden amatérsky, bez přítomnosti archeologů, a vedl k nevratnému poškození situace a zániku některých důležitých faktů. Adekvátní by bylo např. prosévání či proplavování výplně a minimálně pokus o určení dřev. Zanikla tak také poslední možnost zabývat se vztahem hrobů K1 a K2, zdívá L2 (příčky) a tzv. maltové kry. Nebyla to bohužel v rámci antropologického průzkumu jediná poničená archeologická situace.

¹⁸⁸ „... Po vydloubnutí zapadlé dlaždice v kapli mezi jižním vchodem a Martinickou (sv. Silvestra) byly nalezeny dvě dřevěné bedny. Obsahovaly zbytky lidských kostí, korunu, žezlo a rozlámaný meč, zlomky olovených desek s nápisy ze 14. stol. ...“ (Zpráva 1869, 70).

¹⁸⁹ „... Ve vzdálenosti asi 3,5 m od osy hrobu světce nalezena v této dlažbě mozaika utvořená z oblázkův. Tvořila jen románský rozvilinový ornament. Později vysvětlila se tato mozaika nálezem hrobu. ... Zda nebyly zde vyzvednuty ostatky knížete Břetislava a zda nezachovala se nám v zachovaném hrobě kostra kněžny Jitky? ...“ (Zpráva 1910, 67–68).

4.2.3.2. STAVEBNÍ DENÍKY

Cenným svědectvím o postupu všech prací na dostavbě katedrály jsou stavební deníky. Nejstarší dochovaný¹⁹⁰ byl veden od 19. března 1925, jejich řada pokračuje až do 2. ledna 1933. Uvedená data také znamenají, že v zápisech se mohou objevit pouze informace o sezóně 1928, tj. o severní apsidě. Jejího výzkumu se dotýkají zápisy ze 17.¹⁹¹ a 19. dubna 1928.¹⁹² Předchozí práce v severní apsidě románské svatovítské baziliky zachycují zápisy a náčrtky (obr. 4/25 a 4/26) ze 4., 9., 10. a 14. listopadu 1927.¹⁹³ Informace v nich obsažené umožňují rekonstruovat stratigrafii, kterou výkopové práce zcela odstranily.

¹⁹⁰ Zdá se, i když to není možné tvrdit s jistotou, že před rokem 1925 nebyl stavební deník vůbec veden. Nejstarší dochovaný deník (19. 3. 1925 až 19. 4. 1926) je zahájen zápisem „*Denník započat 19. března 1925. Margold.*“ Odtud pokračují zápisy plynule a strany jsou průběžně číslovány až do strany 826, dále pokračují bez číslování. Zápisy do deníku prováděli stavbyvedoucí, převážná část je zapisována stavitelem F. X. Margoldem a dovolují nahlédnout i do širších vztahů v rámci stavby. Lze dedukovat, že prvotní příčinou výkopových prací archeologické povahy byla nutnost zaměstnat v zimním období zedníky, jak vyplývá i z Výročních zpráv Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta. Stejně tak se můžeme domnívat, že poměrně vysoká kvalita dokumentace výkopových prací z let 1927 až 1928 byla ovlivněna „konkurenčním“ archeologickým výzkumem vedeným tehdejší Státním archeologickým ústavem na III. hradním nádvoří.

¹⁹¹ Zápis ze 17. dubna 1928 (ponechán původní pravopis i gramatika): „*Vykopavka. Proskoumal jsem dnes znovu zdívo co běželo skoro v ose sev. boční lodě románské, kde již dříve se objevilo řádkové románské zdívo pod zdívem lomového kamene, které bylo více jako nahazený štěrk nežli zdívem. Dal jsem toto rozhašené zdívo, které mělo světluou maltu rozebrat a zakratko se objevilo radkové zdívo románské, kameny jsou hrubě opracované a výška rádek nejmenší ze všech. Malta hnědá. Zdívo běží v oblouku. Celý tento objev je pod vyškou mazanice v tomto prostoru. Dle všeho představuje tento objev sev. apsidu rotundy scv. Vaclava a sice vnitřní stěnu směrem ku západnímu stítu jsem opatrně odkrýval zdívo a našel jsem venkovskou stranu kruhu rotundy. Mezi zdívem rotundy byla vklepně ke zdívu pozdějšímu nalezena palena dlaždice ozdobena křížem v kosočtverci. Ve hrobě, který byl nad zdívem apsidy nebylo nalezeno mimo zbytků střeveců a dřeva nic než několik úplně setlelých kostí. V sektentu apsidy jsou na sucho nahazené kameny zdali přikryvali hrob neb byly zakladem oltáře bude výsledek dalšího badání ...*“

¹⁹² Zápis z 19. dubna 1928 (ponechán původní pravopis i gramatika): „*Vykopavka. Pan architekt Hilbert, stavitel domu dnes sam proskoumaval románské zdívo rotundy, vybral se rum mezi zdívem rotundou a zdívem basiliky nalez kachliku. Nalezena byla ulomena část včera nalezeného kachliku, nebyl jsem při této práci, poněvadž jsem musel v archivu vyhledávat spisy pro p. arch. Kloctzla, jak nasledují ...*“

¹⁹³ Zápis ze 4. 11. 1927 (ponechán původní pravopis i gramatika): „*Romanska basilika. Dnes jsme začali s archeologickými vykopávkami. 8 přidavačů pod vedením zedníka Hronka kopalo, vyrazilo rum a odvaželo do sev. boční lodě. V hloubce 35 cm pod dlažbou starého chrámu nalez románského radkové zdíva. V tomto výkopu se nenašel žádný hrob, ani kost lidská. Nalez omítky pomalované vaječnkem. v rumu (ne na zdi). Nalez kachliku a profilu gotických.*“

Zápis z 9. 11. 1927: „*Románská basilika. Schema pokračování výkopu ... 2 z přidavačů trhali též zdívo záp. stítu aby se našlo pokračování románského zdíva. Při odstranění rumu přišli dělníci na lidské kosti, 2 staly svísele, ostatní leželi a na lebku, která ležela vrchní část obrácena k západu a spodní celist ležela vedle pohozena, pak se našlo víko rakve. Zda se, že tyto kosti byly při kopání hrobu nalezené při pohřbu. pak na rakev hozené. Dále se našli 3 rukojeti od rakví barokního tvaru dle skicy volně pohozené železné.*“

Zápis z 10. 11. 1927: „*Romanska basilika. 2 přidavači trhali fundament Wohlmutovy kruchty, abychom viděli pokračování polygonu přístavby. Zdívo této přístavby pokračuje pod wohlmutovým zdívem dale směrem ke kralovské hrobce. Lic tohoto zdíva je hladce omítnut asi 1/2 cm silnou vrstvou omítky.*“

3 přidavači kopali západně od severního pilíře Wohlmutovy kruchty a našli k severu licované kvádřové zdívo a maltu pod dlažbu a též zachovanou část opukové dlažby. Práce zde se zatím zarazila a to příchodu stavitele domu, který rozhodne mají-li se zde vedle nálezů objevené hroby zrušit a nebo ponechat.

3 přidavači odvažejí rum.

Nález u severního pilíře Wohlmutově kruchty nález kusu románské patky v rumu pohozene tupouhly kvádřik a 2 kusy gotických profilů.

Zápis ze 14. listopadu 1927: „*Vykopávka: V jižní boční lodi gotického chrámu jsme vyzvedli náhrobní desku a položili na hrobku vedle. Pro hledání severní stěny hlavní lodě románského chrámu. Po okrouhlé stavbě sv. Vaclava našli jsme doposud ani stopy.*“

4.2.3.3. TZV. SKICÁŘE

Asi nejcenějším a dosud neprávem opomíjeným pramenem pro studium problematiky rotundy a baziliky sv. Víta jsou tzv. Hilbertovy skicáře uložené ve fondu „Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta“ v Archivu Pražského hradu. Vznikaly bezprostředně jako kresebné poznámky architekta během obnovy a dostavby chrámu a nejsou nijak poznamenány pozdějšími interpretacemi a rekonstrukcemi. Původně jich bylo nejméně 18 (nejvyšší doložené číslo), dnes jsou k dispozici pouze sešity označené A, 2, 5, 6, 7, 8, 16, 17 a 18. Pokrývají období od roku 1874 do roku 1920, část kreseb a skic je nedatovaných. Většina dokumentace se týká katedrály sv. Víta, obsahují však i kresby a skicy pořízené mimo Pražský hrad, respektive hranice Čech.

V prvé řadě se naše pozornost soustředila na kampaně, při nichž došlo k odkryvu jednotlivých částí rotundy (1911 jižní apside, 1913 západní apside, 1928 severní apside). Analýza ukázala, že pro okamžité zachycení objevených skutečností bylo užíváno i několika skicářů najednou, přičemž v postupném narůstání dokumentace není zjevný žádný systém. Stejně tak mohlo do jednoho skicáře zakreslovat i více osob, jak dosvědčují podpisy či iniciály na jednotlivých listech. Dokážeme sice identifikovat dochované kresby, v případě chybějících sešitů však nejsme s to (s jedinou výjimkou¹⁹⁴) rekonstruovat jejich obsah a tak nevíme, zda byla touto formou skutečně dokumentována každá etapa.¹⁹⁵

Mezi pilířem (jihovýchodním) křížové lodi a prvním pilířem hlavní loď táhne se ve fundaci spojovací zeď gotická (malta světlá) vytrhli jsme proto na tomto místě dlažbu v jižní boční lodi, aby jsme se mohli dostat do fundamentů z jižní strany a zde nechat románské zdivo.

V conche rom. boční lodi byla ve hloubce 138 cm pod dlažbou starého chrámu nalezena vapenná mazanice (estrich), v němž kousky kamenů (ne oblázky jako ve svatov. kapli). Zdivo uprostřed rom. boční lodi je z opuky a z lom. kamene nepravdělně tvořilo možná základ nějaké stavby (schodiště) v gotickém kůru mansionářů, od něhož nalezáme ještě pořad fragmenty při bourání fundamentů Wohlmutově kruchty.

U severní zdi jsme po odvezení spousty vykopu pokračovali s vykopávkou byla nalezena 1 lebka, fragment lebky a 3 holení kosti, podkova železná pak 4 kusy románské patky, které jsem dal dohromady a od zedníka ihned nechal spojit. Kusy ležely v rumu nikoliv na zdivu.

Pokračování zdě v zap. směru bylo nalezeno v něm lyzenka na obou stranách zdiva (možná pilíř) se sešikm rohy. Mimo to byly nalezené fragmenty maleb, jak figurálních tak i napisů. 1 zedník trha zdivo Wohlmutově kruchty ku sjištění síly zdiva románské přístavby.“

¹⁹⁴ Ve skicáři č. 16 se na výkresu 69, týkajícím se jižní apsidy rotundy sv. Víta odkazuje na řadu kreseb v bohužel nedochovaném skicáři č. 15.

¹⁹⁵ Jako příklad uvedených skutečností mohou sloužit např. skicáře č. 16 a 18.

Skicář č. 16 obsahující 91 číslovaných stránek začíná na straně 1 skicou s datem 25. 2. 1907, pokračuje plynule až do strany 60 (z května 1911), následuje nedatované č. 65 (vzhledem k tomu, že zobrazuje nálezy z kaple sv. Václava, musí jít také o rok 1911), za č. 66 je vložen konvolut označený 66a až 66z, datovaný postupně 10. 8. 1906 až 17. 10. 1907, s výjimkou posledního 66z, které nese datum 9. 4. 1902. Následují čísla 67 až 72 (z roku 1911), dva vložené nečíslované listy (bez data) a pokračují strany 73 až 91 (většinou bez data). S výjimkou (patrně dodatečně) vložených stran je nárůst dat plynulý.

Skicář č. 18 obsahuje 94 číslované strany. Vzhledem k tomu, že je na deskách označen 1911, můžeme první kresbu datovat do tohoto roku (na str. 2 má jen denní datum 7. 11.). Následuje plynulý nárůst dat (pokud je můžeme určit, řada skic je nedatovaných) až do str. 89 (rok 1920), 93 a 94 nesou datum 1913. Možná je ovšem i interpretace, že měřené skicy na stranách 55 až 89 označené razítkem K. Hilberta a datem 1920 představují čistopisy skic z roku 1913 (zachycují totiž architektonické detaily zkoumané v tomto roce, provedené či kontrolované právě v roce 1920).

Vzhledem k tomu, že z náhodného připsu (viz předchozí poznámka) víme, že také skicář č. 15 obsahoval nejméně skicy pořízené v dubnu a květnu 1911 (což je první etapa výzkumu ve svatováclavské kapli) a že skicář č. 18 přes plynulý nárůst dat nezachycuje situace, které měly být odkryvány v roce 1915, musely v nedochovaných skicářích existovat souběžně pořizované kresby.

Dochované skicáře obsahují k problematice rotundy 10 důležitých skic (skicář XVI, 69 – obr. 4/12; 75 – obr. 4/13; 82 – obr. 4/14; 89 – obr. 4/15; 90 – obr. 4/16; 91 – obr. 4/17; skicář XVII, 80–81 – obr. 4/18; 82 – obr. 4/19; skicář XVIII, 34 – obr. 4/20; 35 – obr. 4/20).

4.2.3.4. TZV. DESKY

Podobným pramenem jsou skicáře z roku 1928 pořizované při výzkumu ve východní kryptě románské baziliky a přilehlé části ambitu, označované jako „desky“. Zachovány zůstaly desky s označením č. 4 až 7. Znamená to, že přinejmenším první tři jsou ztraceny. Jednotlivé listy jsou číslované hned v několika číselných řadách, které se překrývají. Navíc nejsou svázané, nelze tudíž spoléhat na jejich úplnost.

K problematice rotundy se vztahují pouze desky č. 5 se čtyřmi skicami (č. 24 /8/ – obr. 4/21; 25 /10/ – obr. 4/22; 35 /6/ – obr. 4/23; 40 /11/ – obr. 4/24, uvedena jsou obě čísla dvojího označení).

4.2.3.5. PLÁNOVÁ DOKUMENTACE

Významnou část dokumentace představují plány, spojené s poznáváním katedrály sv. Víta, uložené v Archivu Pražského hradu, z nichž jen některé jsou věnovány rotundě. Části náleзовé situace (např. fragmenty maltové kry s ornamentem z oblázků), jsou neorganicky zachyceny i na plánech, zobrazujících mladší skutečnosti. Pro potřebu našeho dalšího bádání jsou důležité následující:

inv. č. 10201/0115 – „Bazilika a rotunda sv. Víta – půdorys nálezů zdiva (plán sv. Vítké Jednoty) / se zakreslením nálezů zdiva pod hl. věží“. Ve svatováclavské kapli „hroby nad nimiž zbytek dlažby mazanice s rozvinilou kresbou z oblázků (kota 257,38 m n.m.) – obr. 4/27.

inv. č. 10201/0032 – „Basilika Spytihněvova a rotunda sc. Víta – dlažby. Kopie plánu arch. K. Hilberta (plány Jednoty sv. Víta)“, 1:20, podle plánu z března 1915, vypracoval Studený – obr. 4/28. Zakresluje detailně dlažbu z mramorových a hadcových dlaždic v celém nalezeném rozsahu a polohu maltového příkrovu s ornamentem z oblázků (vzhledem k zakreslení světlou barvou špatně patrný).

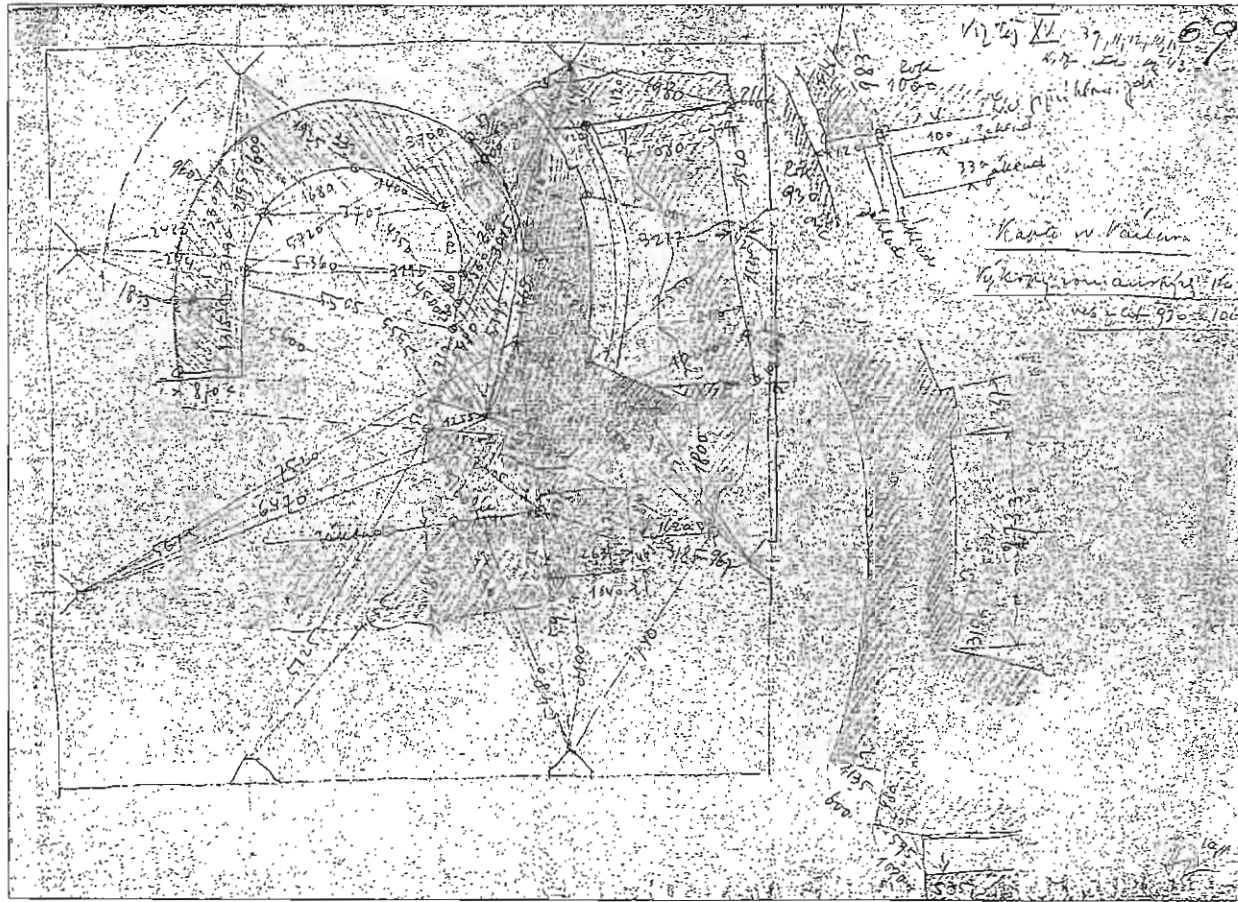
inv. č. A II-6 – Románská bazilika a tzv. klášter kostela pražského. V plánu jsou vynesena všechna známá zdiva basiliky a podkreslena i zdiva rotundy (jižní a severní apside). Připojeny roky, kdy k objevu jednotlivých částí došlo. Kresba tužkou na pauzovacím papíře, podlepeno. Nesignováno. Nedatováno, ale podle připojených dat jednotlivých objevů musel být plán vyhotoven po roce 1928. Plán nezachycuje žádná zdiva v prostoru tzv. západní přístavby rotundy(!).

4.2.3.6. FOTOGRAFICKÁ DOKUMENTACE

Ze stavebních deníků se dozvídáme, že na stavbu docházel pravidelně fotograf Pešina z ateliéru Štenc, který dokumentoval řadu důležitých situací. Pokus nalézt snímky v archivu fotoateliéru se setkal s částečným úspěchem. Vyjma publikovaných snímků (*Svatováclavský sborník I, 1934; Chaloupecký – Květ – Mencl 1948; Umělecké poklady Čech II, 1915*) byly získány dosud nepoužité záběry. Některé ve stavebním deníku zmiňované návštěvy fotografa Pešiny se příslušnými snímky bohužel doložit nepodařilo. Soupis známých snímků a reprodukce dosud nepublikovaných (s laskavým svolením Archivu Štenc) jsou připojeny v *exkurzu č. 3*.

4.3. INTERPRETACE OBJEVENÉ SITUACE A JEJÍ CHRONOLOGICKÉ ZAŘAZENÍ

Východiskem pro náš pokus o novou rekonstrukci stavebního vývoje rotundy sv. Víta je tedy dnešní stav jejích jednotlivých částí, zachovaných v katedrální kryptě, znovunalezená archivní dokumentace a v neposlední řadě historické prameny literaturou již několikrát shrnuté (Borkovský 1961; Cibulka 1934; Líbal – Zahradník 1999, 11–14; Merhautová 1971, 219–221). O založení

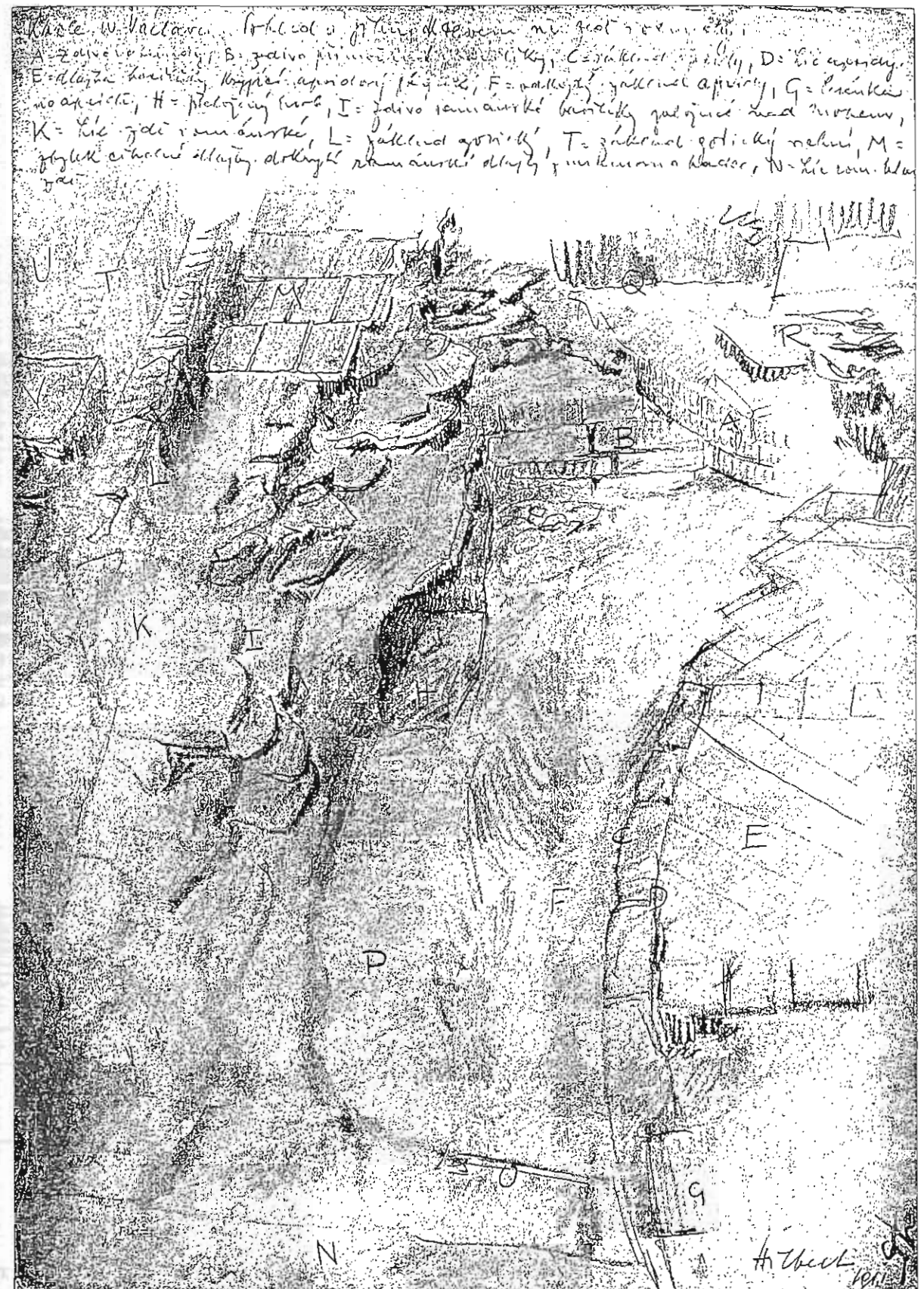

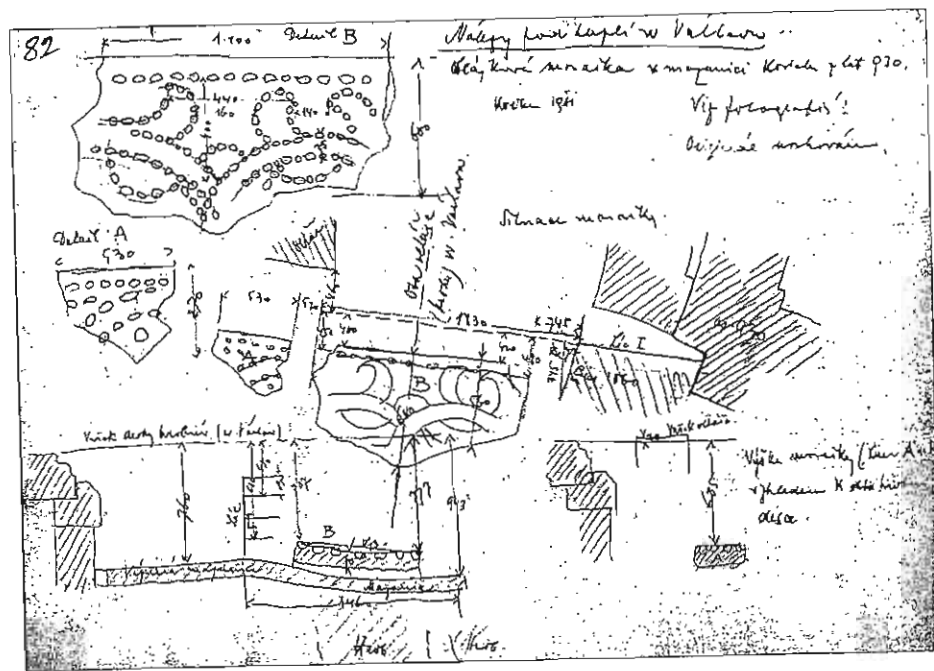
Ů Obr. 4/12: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Půdorys částí zdív jižní apsidy svatovítské rotundy. Měřená skica ze skicáku č. XVI, s. 69. „Kaple sv. Václava. Výkopy románských staveb z let 930 a 1060“, 1911, signováno „Ht.“ O existenci neověstého skicáku z téhož výzkumu informuje příspěvek „Viz též XV. 39, 11, 12, 14, 15, 16, 17, až 43“.

Abb. 4/12: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Grundriß von Mauerteilen der Südapsis. Skizze mit Maßangaben aus *Skizzenheft Nr. XVI*, 69, „St.-Wenzels-Kapelle. Ausgrabung romanischer Bauten aus den Jahren 930 und 1060“, 1911, Unterschrift „Ht.“ Die Existenz eines verlorenen Skizzenhefts aus derselben Grabung wird durch die Beischrift „Siehe auch XV. 39, 11, 12, 14, 15, 16, 17, usw. bis 43“ bestätigt.

⇒ Obr. 4/13: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled západní části kaple během výkopových prací. Pohled od jihu. Kresba tužkou ve skicáku č. XVI, s. 75, 1911, signováno „Hilbert“. Přepis místy špatně čitelného komentáře na horním okraji kresby: „Kaple sv. Václava. Pohled s jihu k severu na zeď rotundy. (A) zdívo rotundy; (B) zdívo přiložené (?) od basiliky; (C) základ apsidy; (D) Lic apsidy; (E) dlažba basiliky kryjící zbytek apsidy; (F) odkrytý základ apsidy; (G) Lesénka na apsidě; (H) přeložený hrob; (I) zdívo románské basiliky založené nad hrobem; (K) Lic zdi románské; (L) základ gočický; (T) základ gočický vrchní; (M) zbytek cihelné dlažby, dokrytí románské dlažby z mramoru a hadce; (N) Lic románské hlavní zdi.“

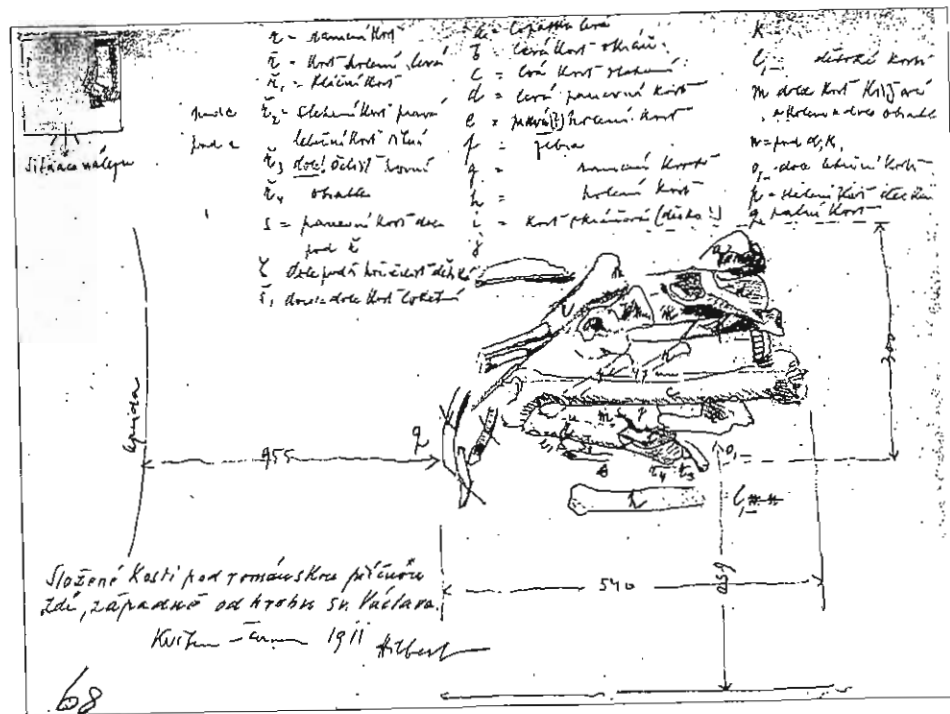
Abb. 4/13: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Süden auf den Westteil während der Grabungsarbeiten. Bleistiftzeichnung aus *Skizzenheft Nr. XVI*, 75, 1911, Unterschrift „Hilbert“. Umschrift des teilweise schlecht lesbaren Kommentars am oberen Rand der Zeichnung: „St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Süden nach Norden auf die Mauer der Rundkirche. (A) Mauer der Rundkirche; (B) Mauer anliegend (?) an die Basilika; (C) Fundament der Apsis; (D) Fassade der Apsis; (E) Pflasterung der Basilika über einem Rest der Apsis; (F) abgedecktes Fundament der Apsis; (G) Lisene an der Apsis; (H) übertragenes Grab; (I) Mauern der romanischen Basilika, über dem Grab; (K) Fassade der romanischen Mauer; (L) gotische Fundamente; (T) obere gotische Fundamente; (M) Rest von Ziegelpflasterung. Beendigung der Abdeckung der romanischen Pflasterung aus Marmor und Serpentin; (N) Fassade der romanischen Hauptmauer.“

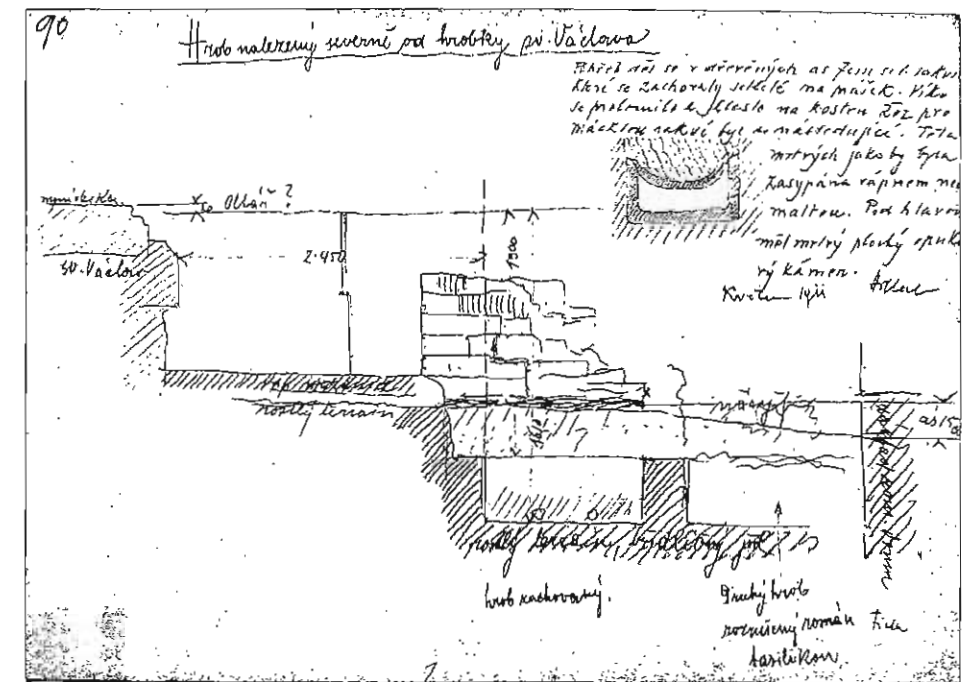
Obr. 4/14: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Dokumentace nálezu maltové kry s ornamentem z oblázků. Půdorys, řez a detaily. Měřená skica ze skicáku č. XVI, s. 82, květen 1911, nesignováno (podle rukopisu K. Hilbert). Označeno „Nálezy pod kaplí sv. Václava. Oblázková mosaika v mazanici kostela z let 930. Viz fotografie. Originál zachován.“ (Je-li měřena fotografie s polohou nálezu in situ, je nevěstná).

Abb. 4/14: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Dokumentation eines Mörtelragments mit Ornament aus Kieselsteinen. Grundriß, Schnitt und Details. Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVI, 82, Mai 1911, keine Unterschrift (nach der Handschrift wohl K. Hilbert). Überschrift: „Funde unter der St.-Wenzels-Kapelle. Kieselmosaik im Lehmewurf der Kirche aus den Jahren 930. Siehe Fotografie. Original werde ich aufheben.“ (Die Fotografie mit dem Fund in situ – sollte diese gemeint sein – ist verschollen).

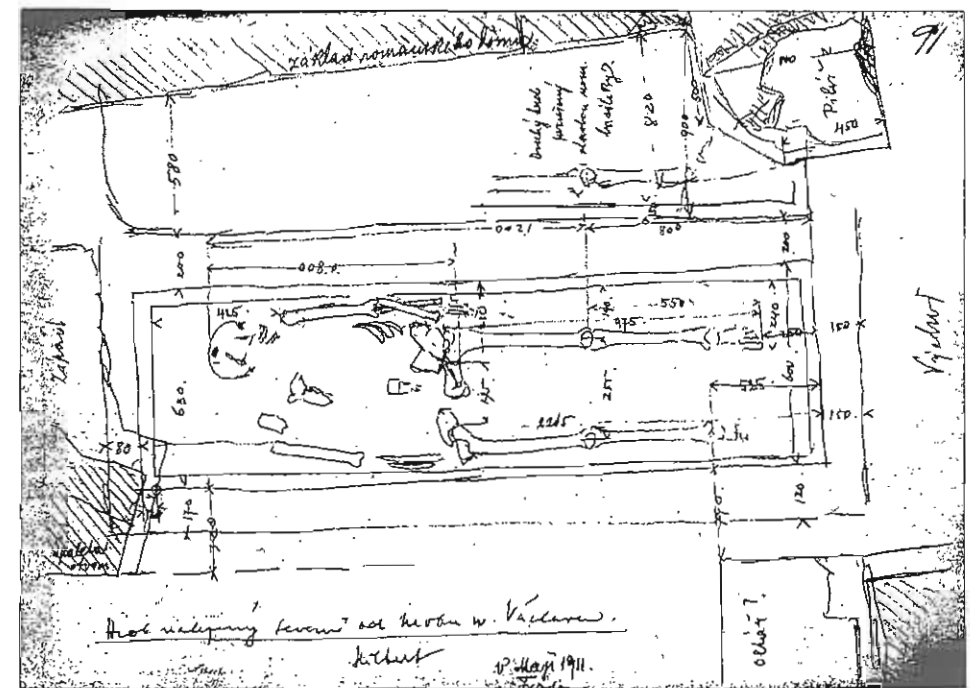
Obr. 4/15: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Dokumentace původního uložení kostí v hrobě K3 (též „Podivný hrob“). Měřená skica ze skicáku č. XVI, s. 89, květen–červen 1911, signováno „Hilbert“. Označeno „Složení kosti pod románskou příčnou zdí, západně od hrobu sv. Václava.“

Abb. 4/15: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Dokumentation der ursprünglichen Lage der Knochen in Grab K3 (auch „Podivens Grab“ genannt). Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVI, 89, Mai–Juni 1911, Unterschrift „Hilbert“. Überschrift: „Zusammengelegte Knochen unter der romanischen Querwand westlich vom Grab des hl. Wenzels.“

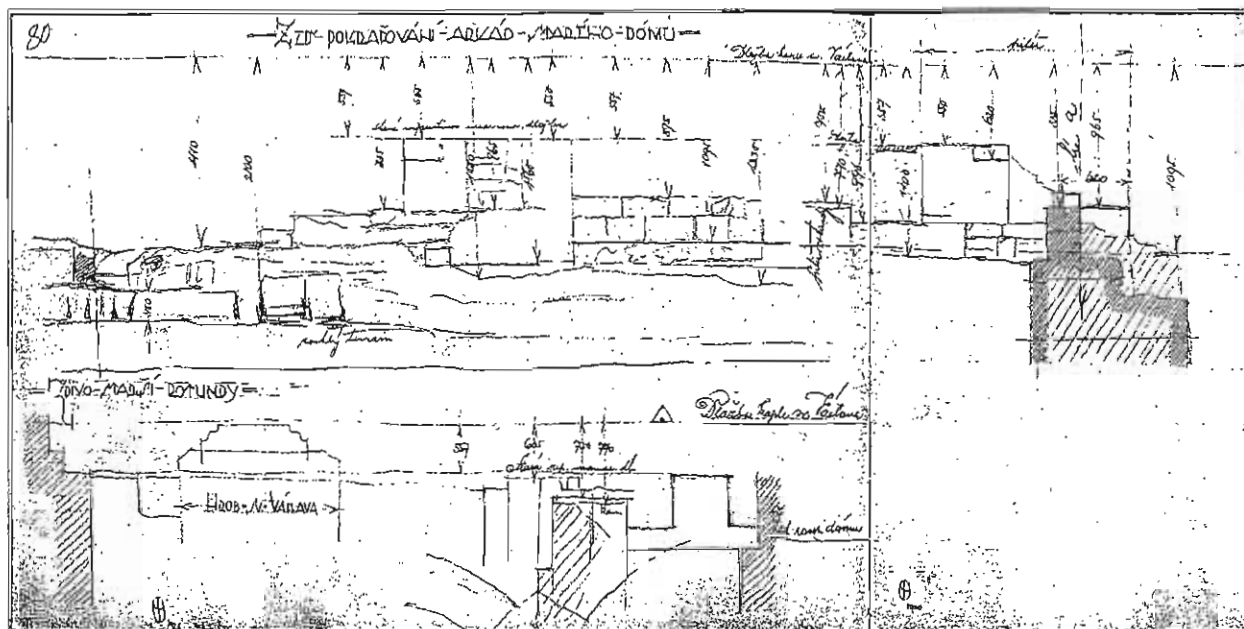
Obr. 4/16: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Řez situací s hroby K1 a K2. Měřená skica ze skicáku č. XVI, s. 90, květen 1911, signováno „Hilbert“ (uprostřed u poznámky), vpravo dole „Fiala“. Přepis poznámky vpravo nahore: „Pohřeb děl se v dřevěných as 7 cm sil. rakvích, které se zachovávají setřelé na prášek. Víko se prolomilo a kleslo na kostru. Řez promáčklou rakví byl as následující. Těla mrtvých jakoby byla zasypaná vápnem neb maltou. Pod hlavou měl mrtvý plochý opukový kámen.“

Abb. 4/16: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Schnitt durch die Situation mit den Gräbern K1 und K2. Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVI, 90, Mai 1911, Unterschrift „Hilbert“ (in der Mitte bei der Anmerkung), „Fiala“ (rechts unten). Umschrift der Anmerkung rechts oben: „Die Bestattung geschah in hölzernen etwa 7 cm starken Särgen, die bis zu Pulver verwest erhalten sind. Der Deckel zerbrach und sank auf das Skelett. Schnitt durch den zerdrückten Sarg folgt wohl. Die Körper der Toten, als ob sie von Kalk oder Mörtel verschüttet wären. Unter dem Kopf hatte der Tote einen flachen Plänerstein.“

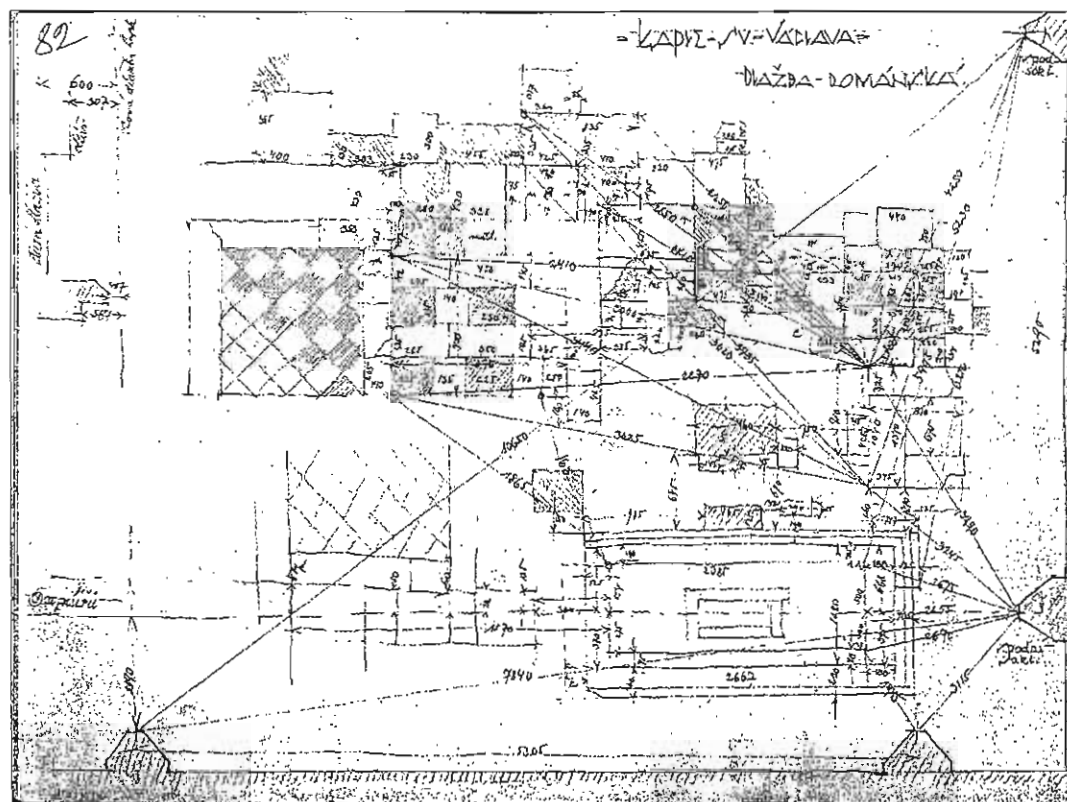
Obr. 4/17: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Půdorys hrobů K1 a K2. Měřená skica ze skicáku č. XVI, s. 91, „v maji 1911“, signováno „Hilbert“ a „Fiala“.

Abb. 4/17: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Grundriß der Gräber K1 und K2. Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVI, 91, „im Mai 1911“, Unterschrift „Hilbert“ und „Fiala“.

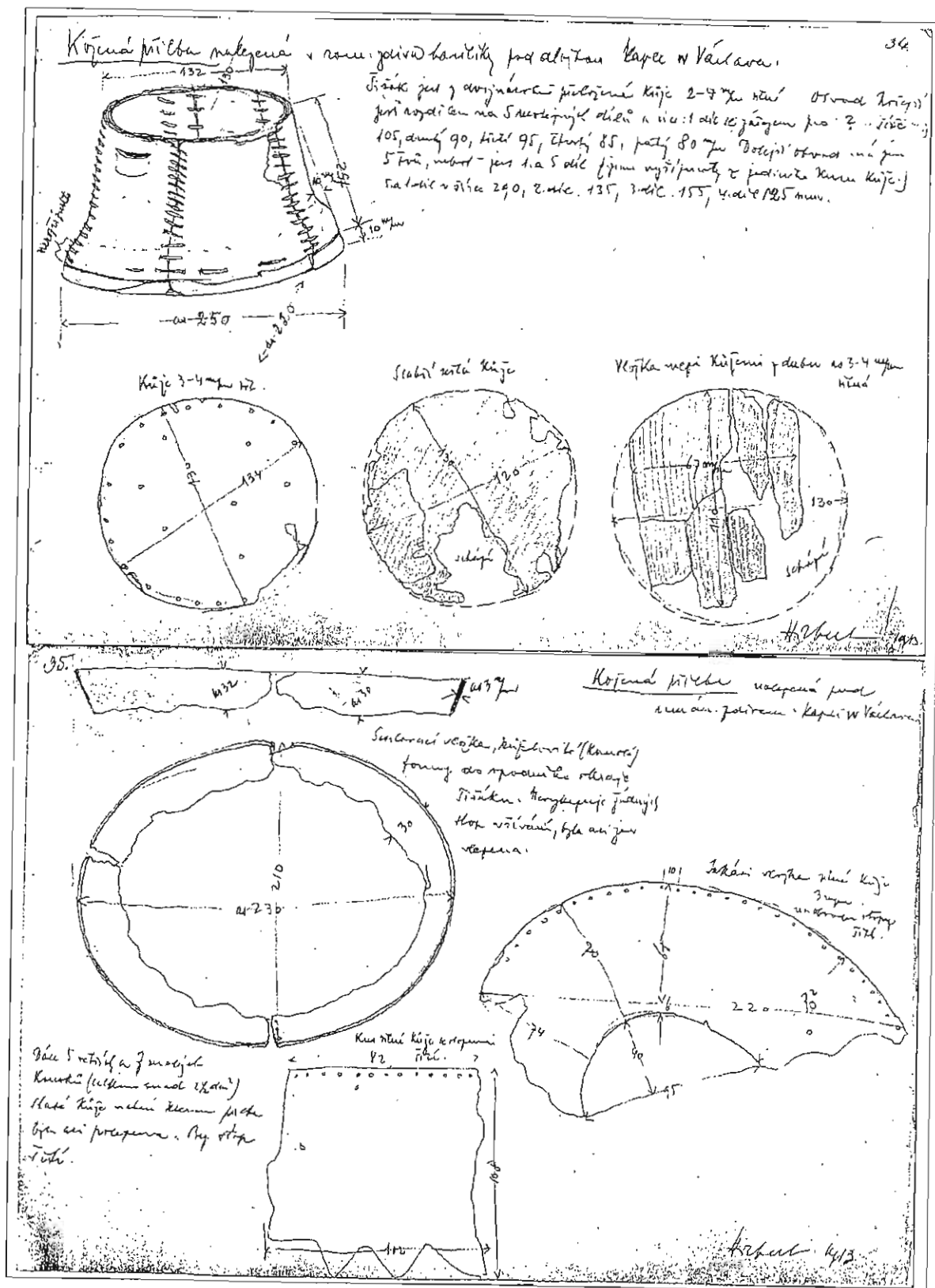
Obr. 4/18: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní říc dochovaného zdiva mezilodní arkády mezi hlavní a jižní boční lodí románské baziliky. Pohled od severu. Měřená skica ze skicáku č. XVII, s. 80 a 81, „zeď pokračování arkád starého dómu“, 1920, signováno razítkem Kamila Hilberta.

Abb. 4/18: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Norden auf die Nordfassade der erhaltenen Arkadenmauer zwischen Haupt- und Südschiff der romanischen Basilika. Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVII, 80 und 81, „Mauer der Fortsetzung der Arkaden des alten Doms“, 1920, Stempel K. Hilberts.

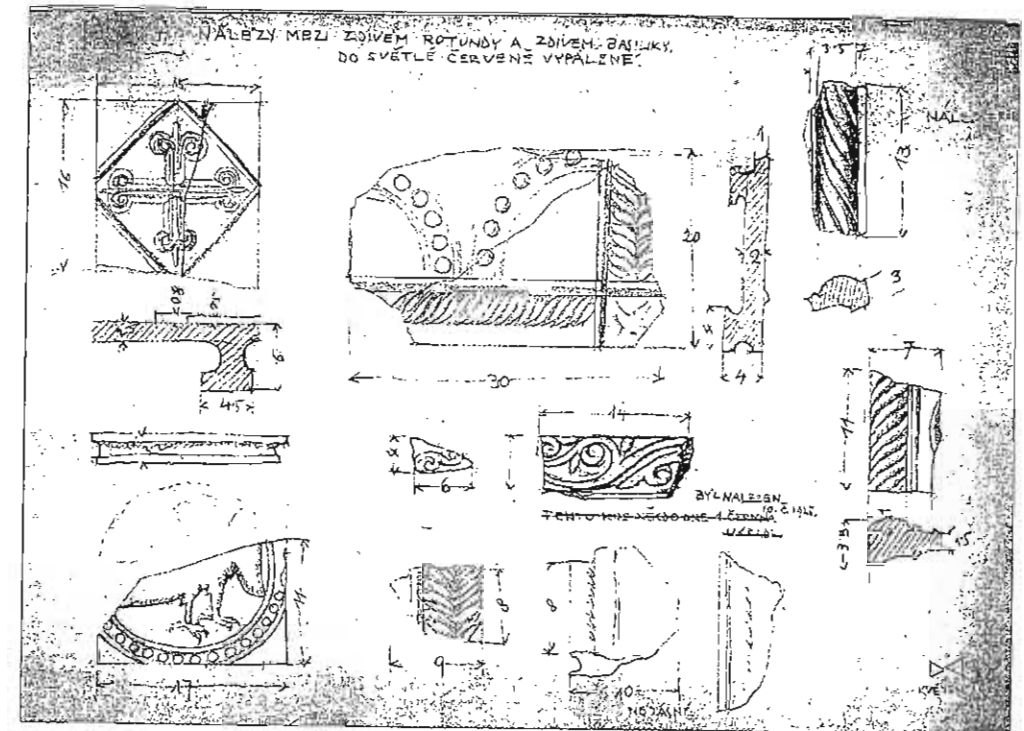
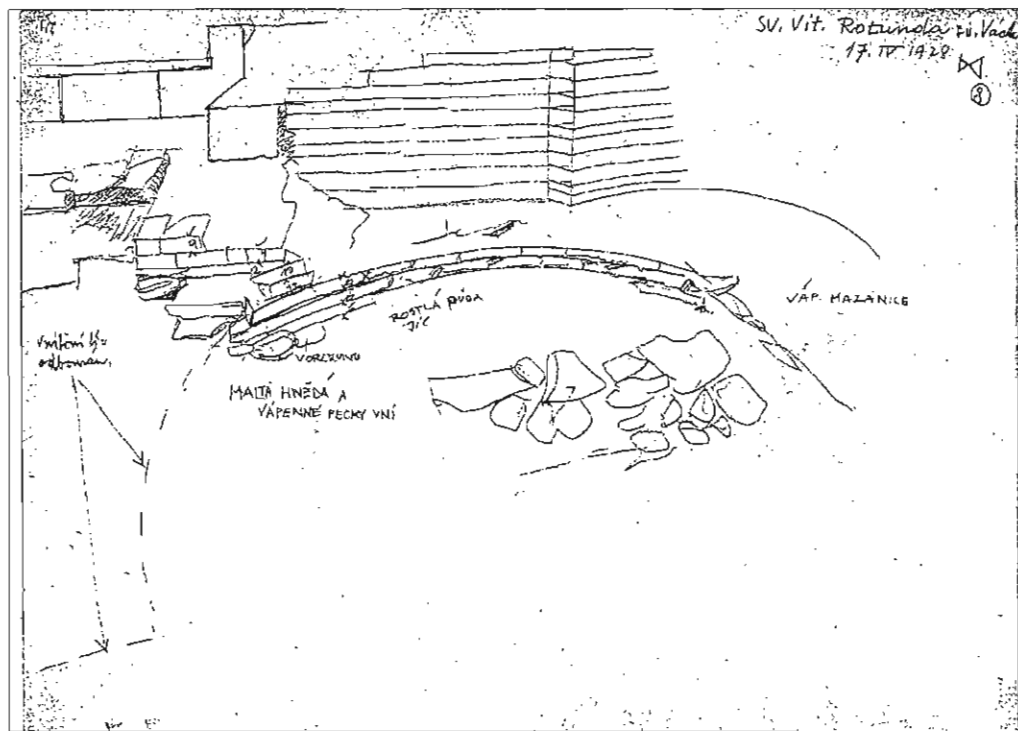
Obr. 4/19: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Nejmladší dlažba z interiéru románské baziliky. Měřená skica ze skicáku č. XVII, s. 82, „dlažba románská“, 1920, signováno razítkem K. Hilberta.

Abb. 4/19: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Die jüngste Pflasterung im Interieur der romanischen Basilika. Skizze mit Maßangaben aus Skizzenheft Nr. XVII, 82, „romanische Pflasterung“, 1920, Stempel K. Hilberts.

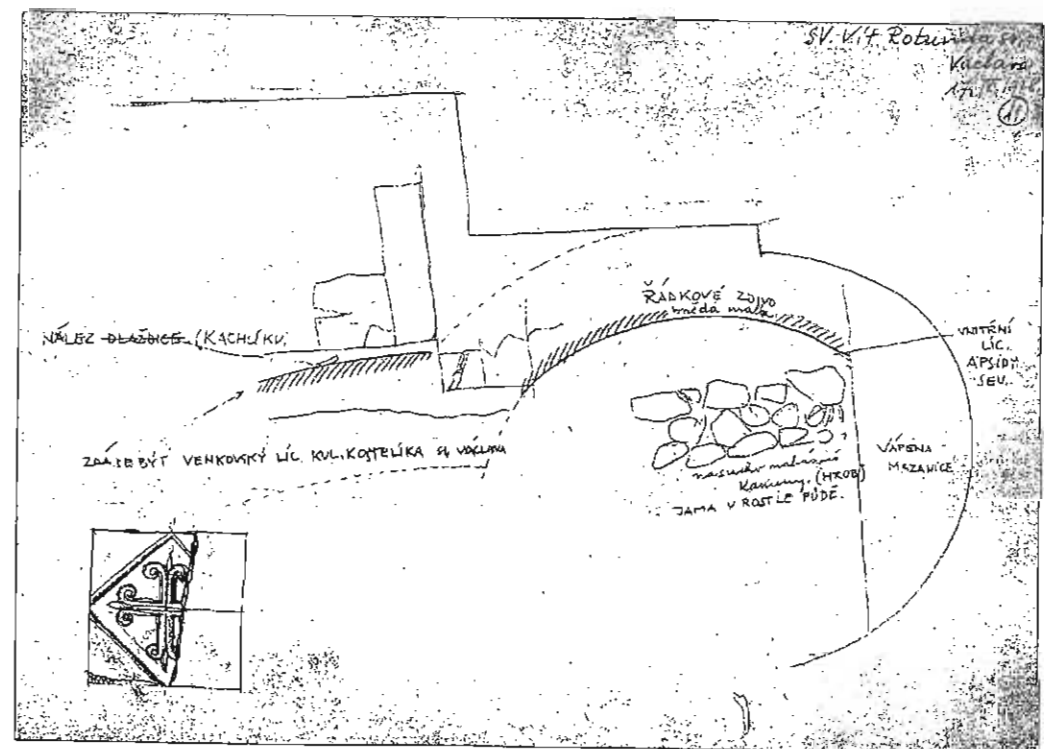
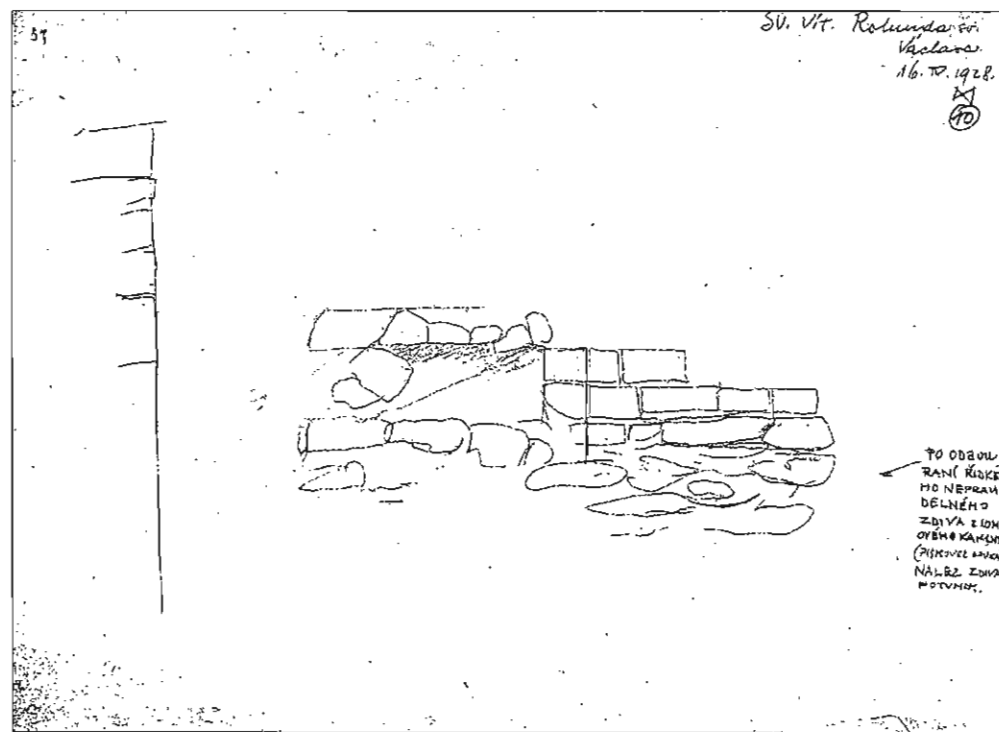
Obr. 4/20: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. (A) „Kožená přilba nalezená v rom. zdivu baziliky pod dlažbou kaple sv. Václava.“ Náčrt ze skicáku č. XVIII, s. 34, 1913, signováno „Hilbert“. (B) „Kožená přilba nalezená pod román. zdivem v kapli sv. Václava.“ Náčrt ze skicáku č. XVIII, s. 35, 1913, signováno „Hilbert“.

Abb. 4/20: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. (A) „Lederhelm, gefunden im rom. Mauerwerk der Basilika unter der Pflasterung in der St.-Wenzels-Kapelle.“ Skizze aus Skizzenheft Nr. XVIII, 34, 1913, Unterschrift „Hilbert“. (B) „Lederhelm, gefunden unter dem roman. Mauerwerk in der St.-Wenzels-Kapelle.“ Skizze aus Skizzenheft Nr. XVIII, 35 (1913), Unterschrift „Hilbert“.

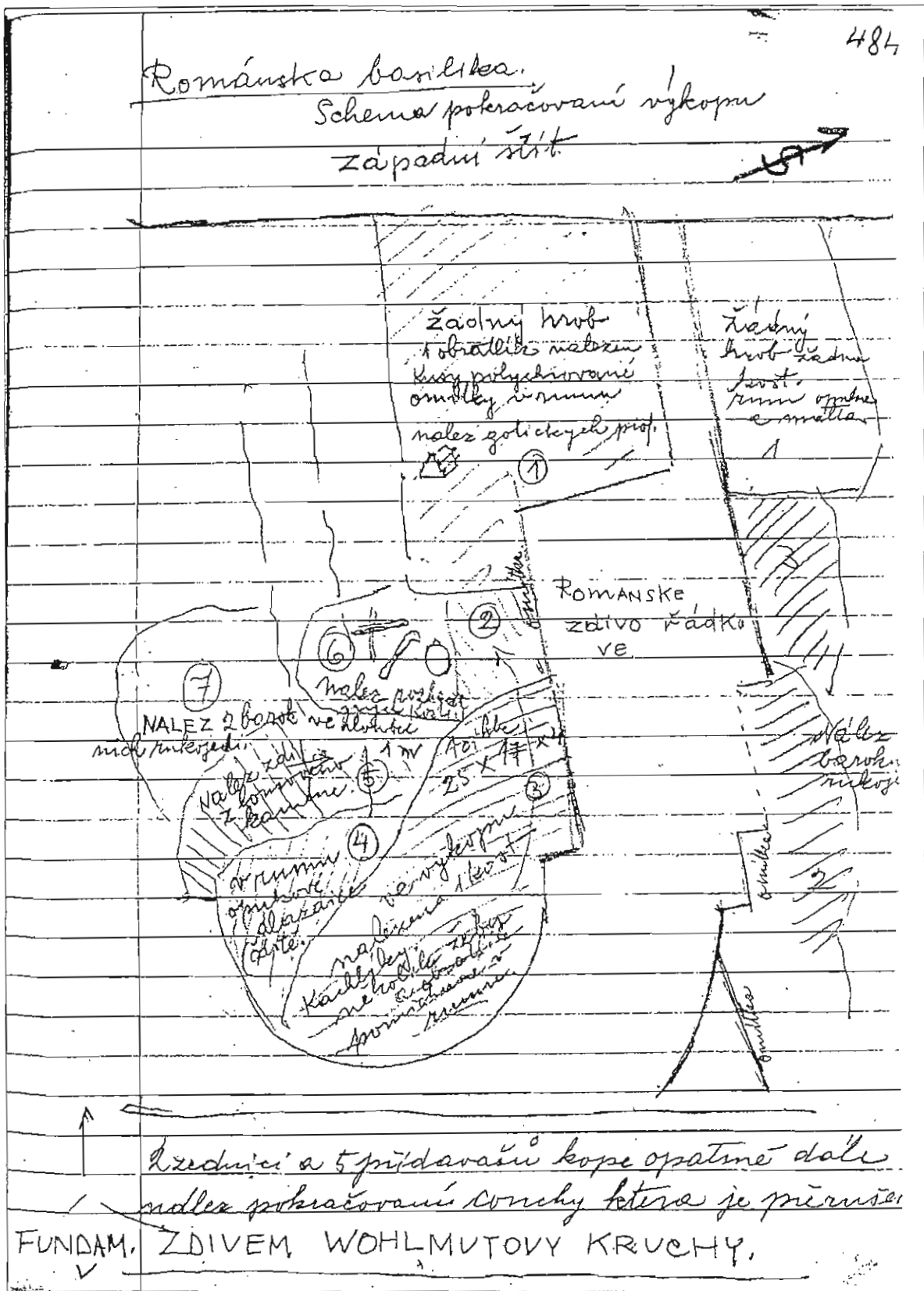
Obr. 4/21: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Měřný náčrt z *desek* č. 5, s. 24/8, 17. IV. 1928, signováno značkou (tzv. motýlek) stavitele F.X. Margolda. Pohled na odhalené zdivo severní apsidy rotundy, v interiéru apsidy načrtnuta destrukce, kryjící/vyplňující hrobovou (?) jámu.
 Abb. 4/21: Veitsdom, Nordapsis der Rundkirche. Skizze mit Maßangaben aus *Mappe* Nr. 5, 24/8 (17. IV. 1928), Zeichen (sog. Schmetterling) von Baumeister F.X. Margold. Blick auf die abgedeckten Mauern der Nordapsis, im Interieur ist Bauschutt eingezeichnet, der die Grab(?)grube überdeckt/verfüllt

Obr. 4/23: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. „Nálezy mezi zdivem rotundy a zdivem basiliky do světlé červeně vypálené“. Kresby z *desek* č. 5, s. 35/6, květen 1928, signováno značkou F.X. Margolda.
 Abb. 4/23: Veitsdom, Nordapsis der Rundkirche. „Funde zwischen den Mauern der Rundkirche und der Basilika, hellgebrannt“ Zeichnungen aus *Mappe* Nr. 5, 35/6, Mai 1928, Zeichen F.X. Margolds.

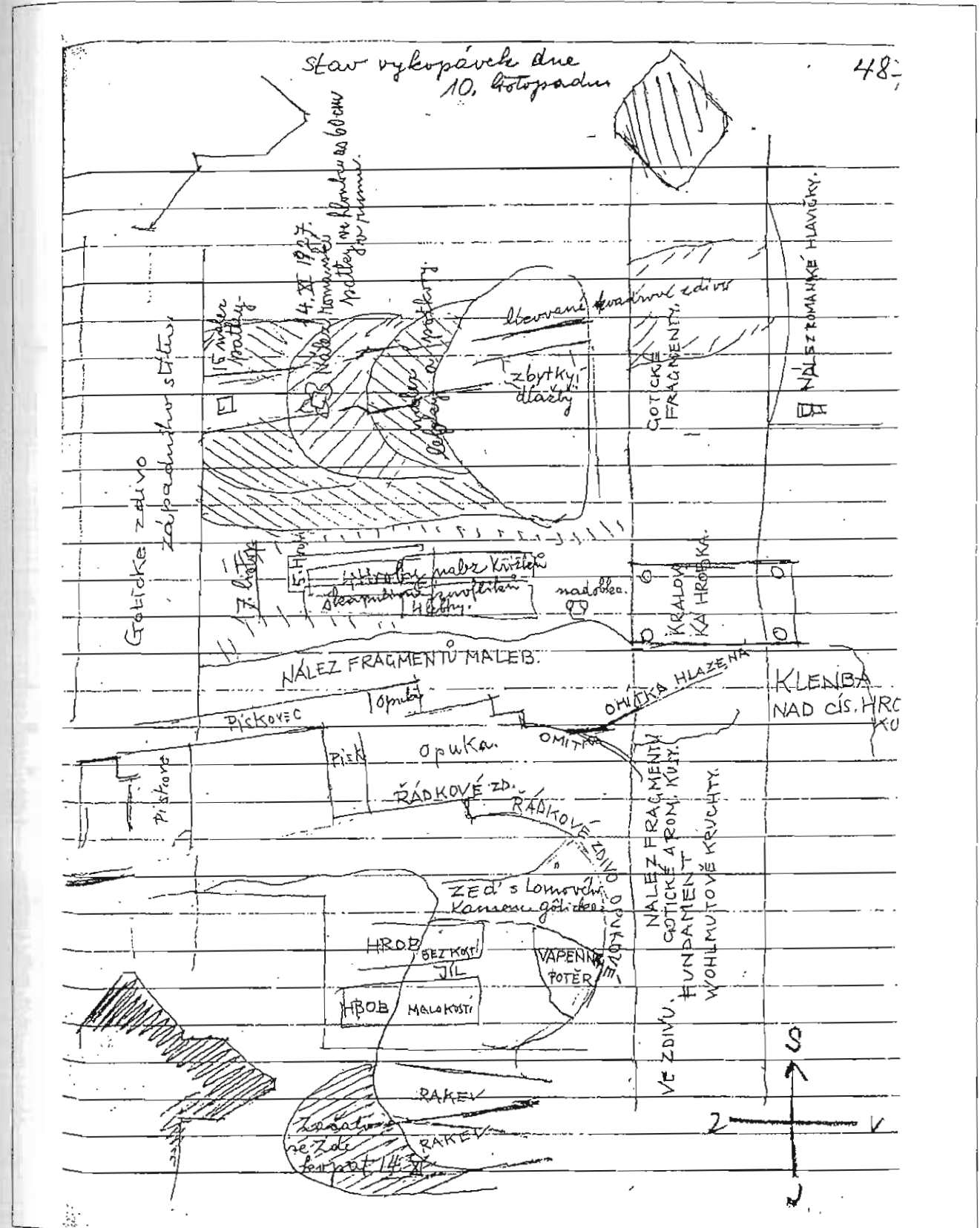
Obr. 4/22: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Náčrt z *desek* č. 5, s. 25/10, 16. IV. 1928, signováno značkou F.X. Margolda. Pohled na část odhaleného zdiva severní apsidy rotundy.
 Abb. 4/22: Veitsdom, Nordapsis der Rundkirche. Skizze aus *Mappe* Nr. 5, 25/10, 16. IV. 1928, Zeichen F.X. Margolds. Blick auf einen Teil der Mauer der Nordapsis.

Obr. 4/24: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Půdorys zdív, považovaných za součásti rotundy, a obdélné jámy v interiéru apsidy. Náčrt z *desek* č. 5, s. 40/11, 17. IV. 1928, signováno značkou F.X. Margolda.
 Abb. 4/24: Veitsdom, Nordapsis der Rundkirche. Grundriß der Mauern, die für einen Bestandteil der Rundkirche gehalten wurden, und rechteckige Gruben im Interieur. Skizze aus *Mappe* Nr. 5, 40/11, (17. IV. 1928), Zeichen F.X. Margolds.

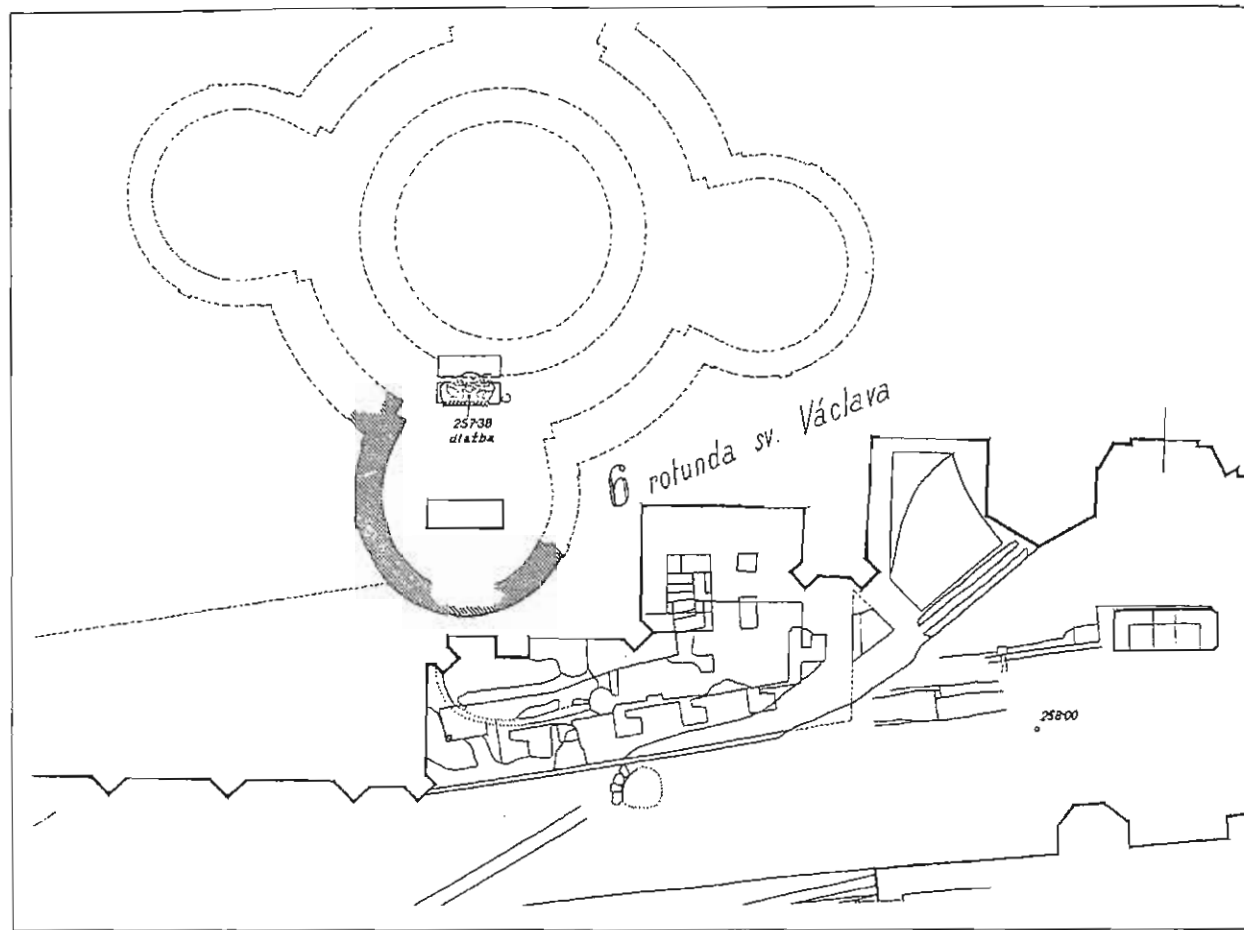
Obr. 4/25: Chrám sv. Víta, severní apsida románské baziliky. Náčrt terénní situace v interiéru severní apsidy románské baziliky. Náčrt ze stavebního deníku, s. 484, Nesignováno, patrně F.X. Margold.

Abb. 4/25: Veitsdom, Nordapsis der romanischen Basilika. Skizze der Geländelage im Interieur. Skizze aus dem Bautagebuch, 484, keine Unterschrift, wohl F.X. Margold.

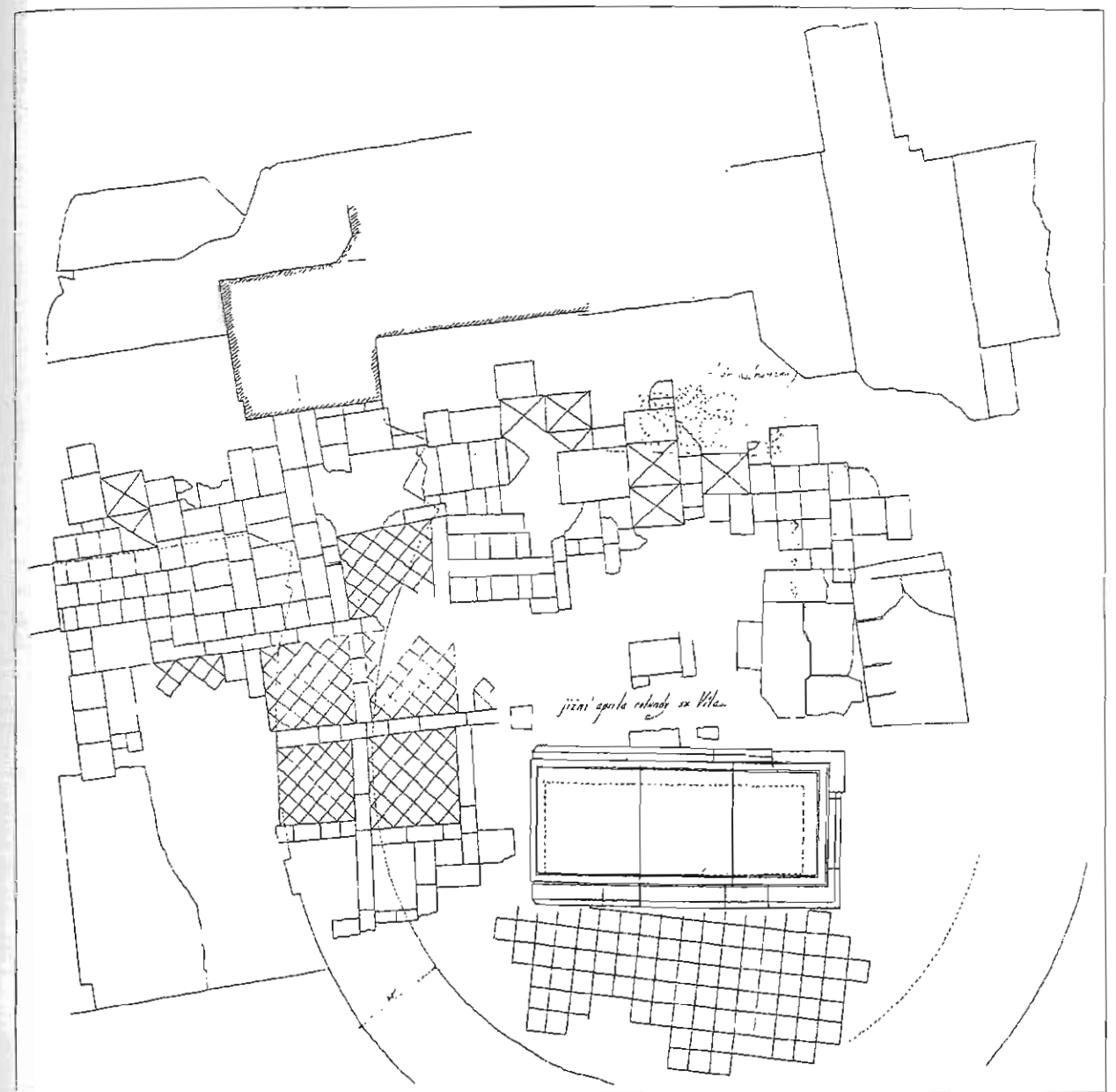
Obr. 4/26: Chrám sv. Víta, severní apsida románské baziliky. „Stav vykopávek dne 10. listopadu“. Náčrt ze stavebního deníku, s. 487. Nesignováno, patrně F.X. Margold.

Abb. 4/26: Veitsdom, Nordapsis der romanischen Basilika. „Stand der Ausgrabungen zum 10. November“. Skizze aus dem Bautagebuch, 487. Keine Unterschrift, wohl F.X. Margold.

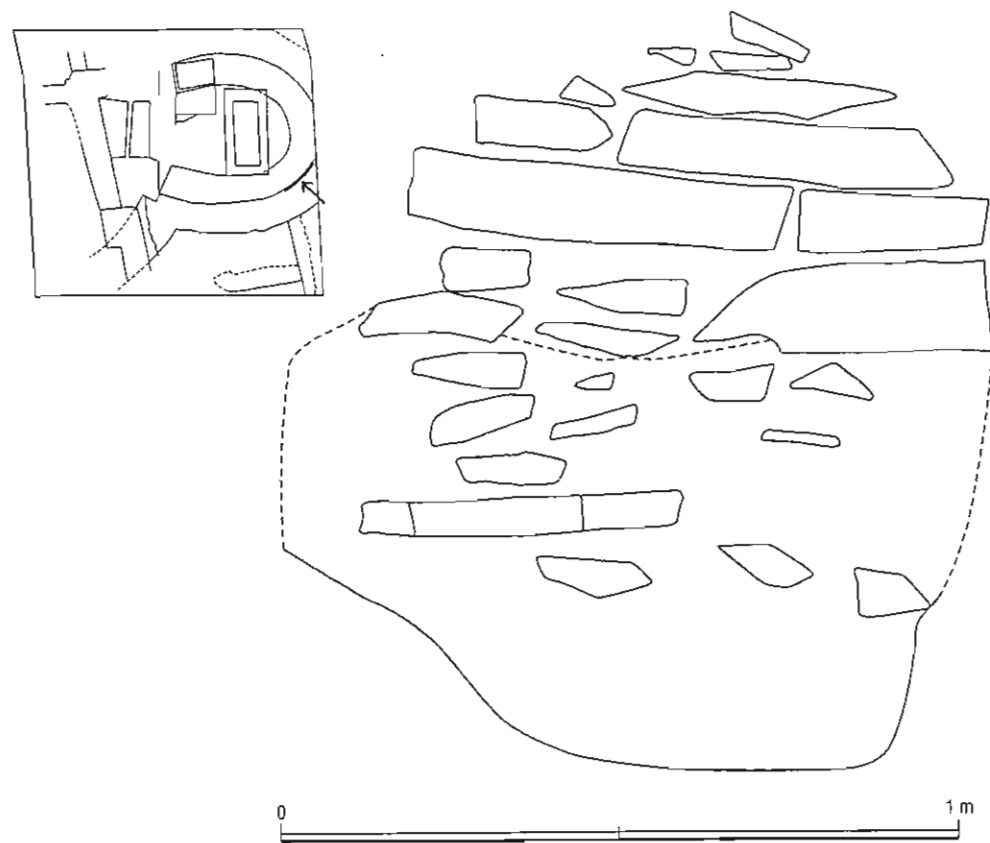
Obr. 4/27: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Hroby, nad nimiž zbytek dlažby mazanice s rozvinilou kresbou z oblázků (kóta 257,38)“, Archiv Pražského hradu, i. č. 10201/0115.

Abb. 4/27: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Gräber, darüber Rest von Lehm-pflasterung mit vegetabilier Zeichnung aus Kieselsteinen (Kote 257,38)“, Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10201/0115.

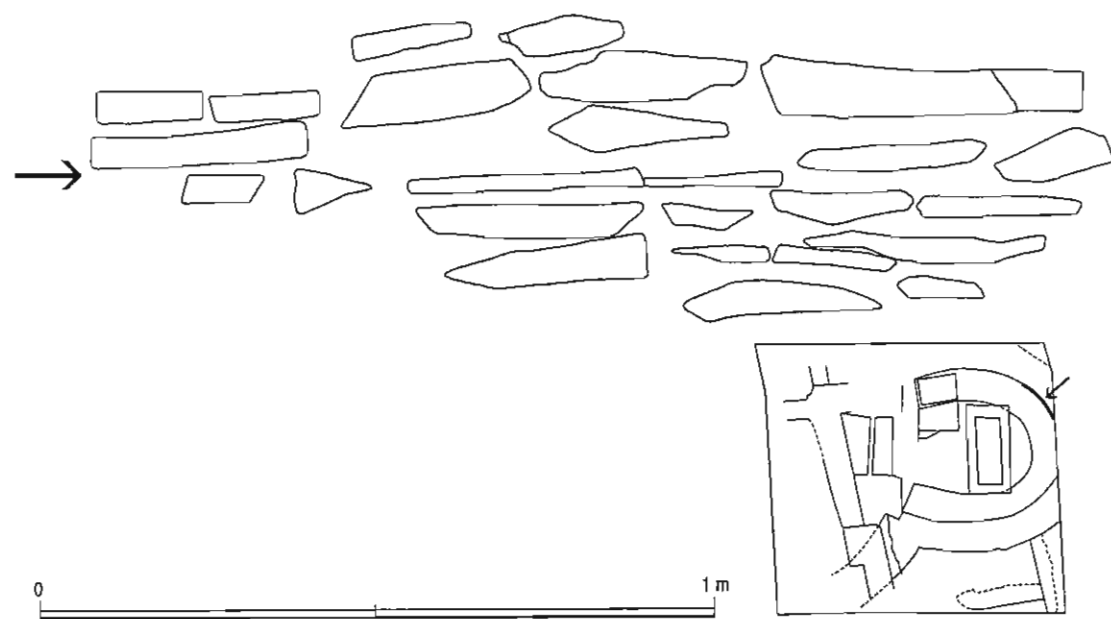
Obr. 4/28: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Basilika Spyšňněvova a rotunda sv. Víta – dlažby. Kopie plánu arch. K. Hilberta (plány Jednoty sv. Víta)“, 1 : 20, podle plánu z března 1915, vypracoval Studený. Archiv Pražského hradu, inv. č. 10201/0032.

Abb. 4/28: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. „Spyšňněvs Basilika und Rundkirche St. Wenzels – Pflasterung. Kopie des Plans von Arch. K. Hilbert (Pläne des Dombauvereins)“, 1 : 20, nach einem Plan vom März 1915, Unterschrift „Studený“. Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10201/0032.

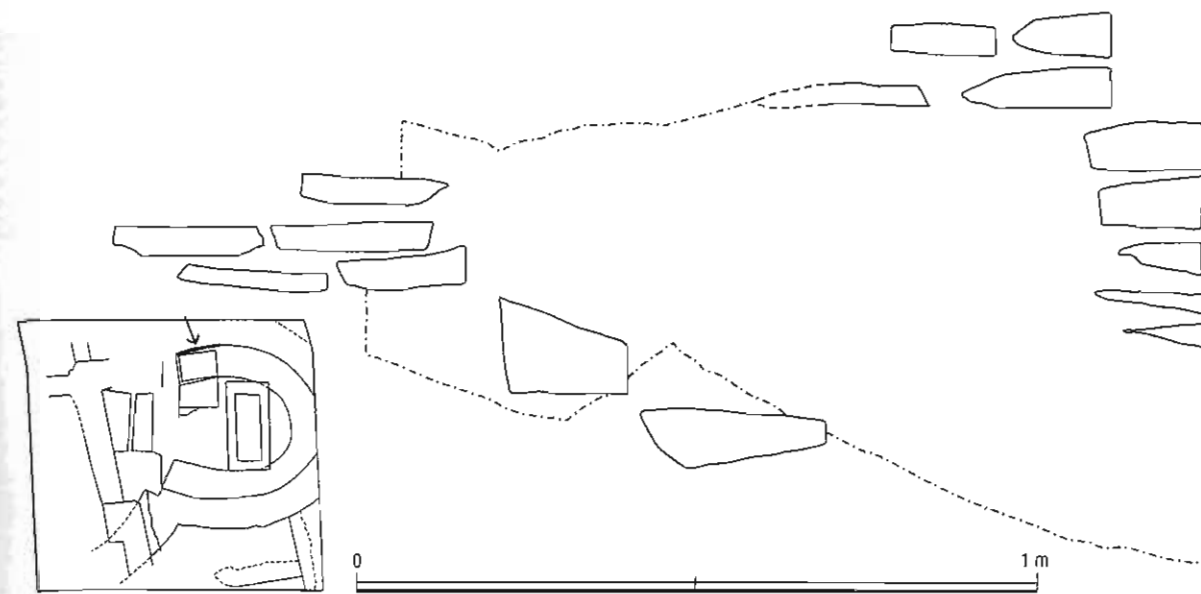
Obr. 4/29: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na západní líc západní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta, fáze 2A). Obr. 4/29 až 4/38 kreslil H. Březinová, J. Frolík a J. Maříková

Abb. 4/29: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Westfassade des Westteils des Innenrings (Mauer „J“ nach K. Hilbert, Phase 2A).

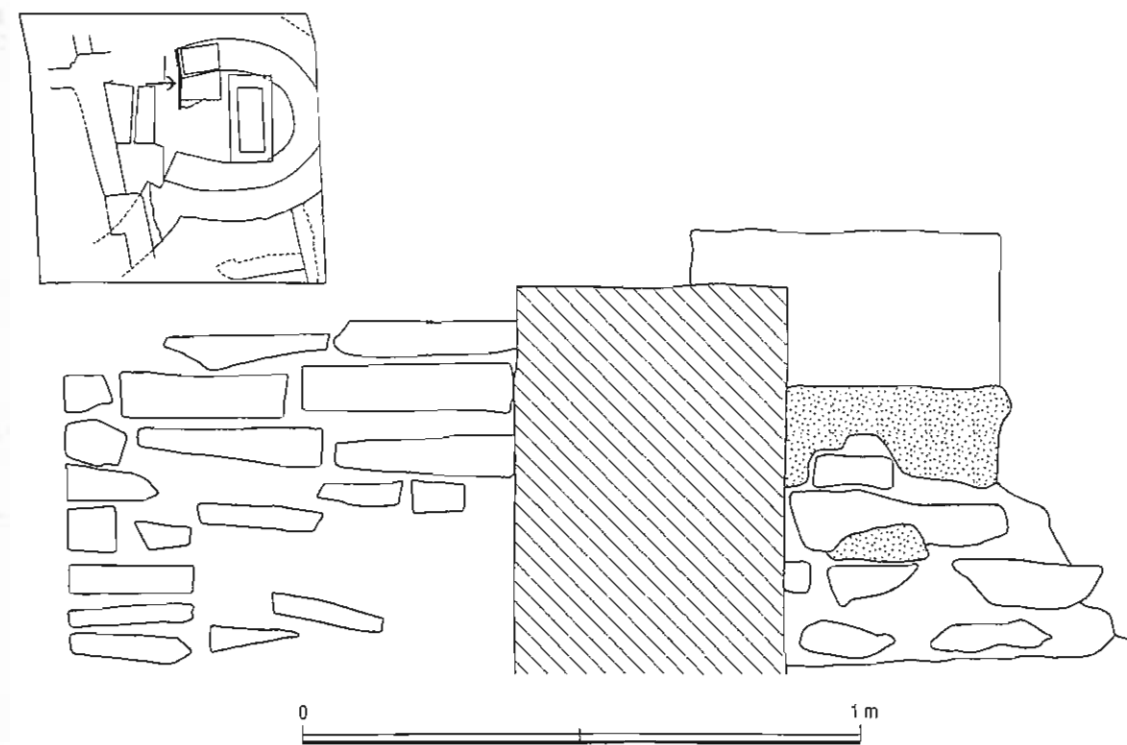
Obr. 4/30: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na východní líc jižního dílu části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta, fáze 2A). Šipkou vyznačeno rozhraní mezi základovým a nadzemním zdivem.

Abb. 4/30: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Ostfassade des Südabschnitts eines Teils des Innenrings (Mauer „J“ nach K. Hilbert, Phase 2A). Der Pfeil deutet die Grenze zwischen dem Fundament und der oberirdischen Mauer an.

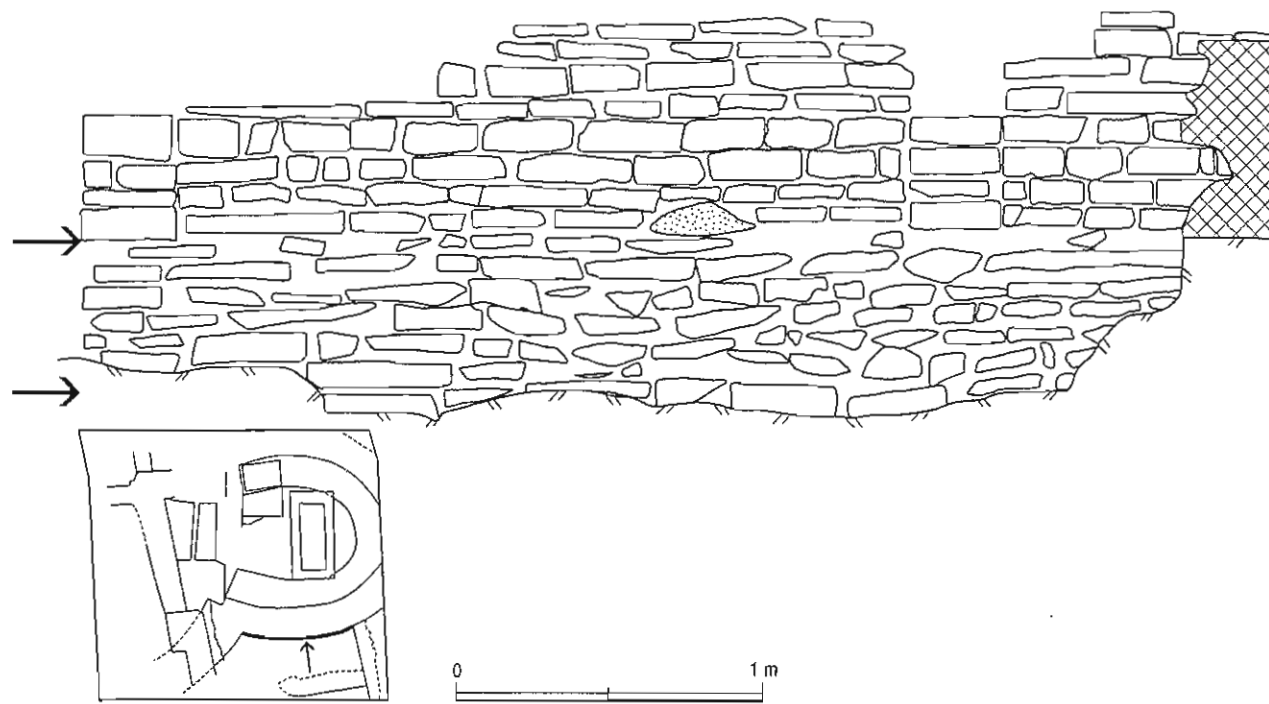
Obr. 4/31: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na východní líc severního dílu východní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta). Dole zdivo vnitřního prstence (fáze 2A), nahoře zbytek oltáře 12. apoštolů (fáze 3B).

Abb. 4/31: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Ostfassade des Nordabschnitts des Ostteils des Innenrings (Mauer „J“ nach K. Hilbert). Unten: Mauer des Innenrings (Phase 2A), oben Rest des Zwölf-Apostel-Altars (Phase 3B).

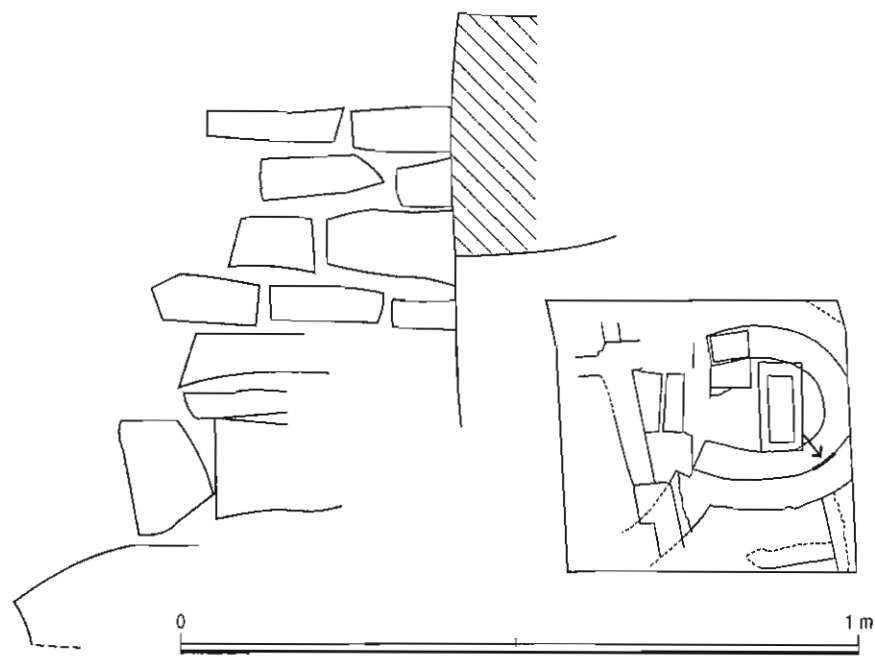
Obr. 4/32: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc východní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta) (fáze 2A), na něm severní líc oltáře 12. apoštolů (fáze 3B), vpravo pod základem gotického oltáře zdivo lodi rotundy (fáze 1). Šikmo šrafovaně recentní betonový pilíř, tečkovaně malta.

Abb. 4/32: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Nordfassade des Ostteils des Innenrings (Mauer „J“ nach K. Hilbert; Phase 2A), darüber die Nordfassade des Zwölf-Apostel-Altars (Phase 3B), rechts unter dem Fundament des gotischen Altars Mauern des Rundschiffs (Phase 1). Schräg schraffiert: neuzeitlicher Betonpfeiler, punktiert: Mörtel.

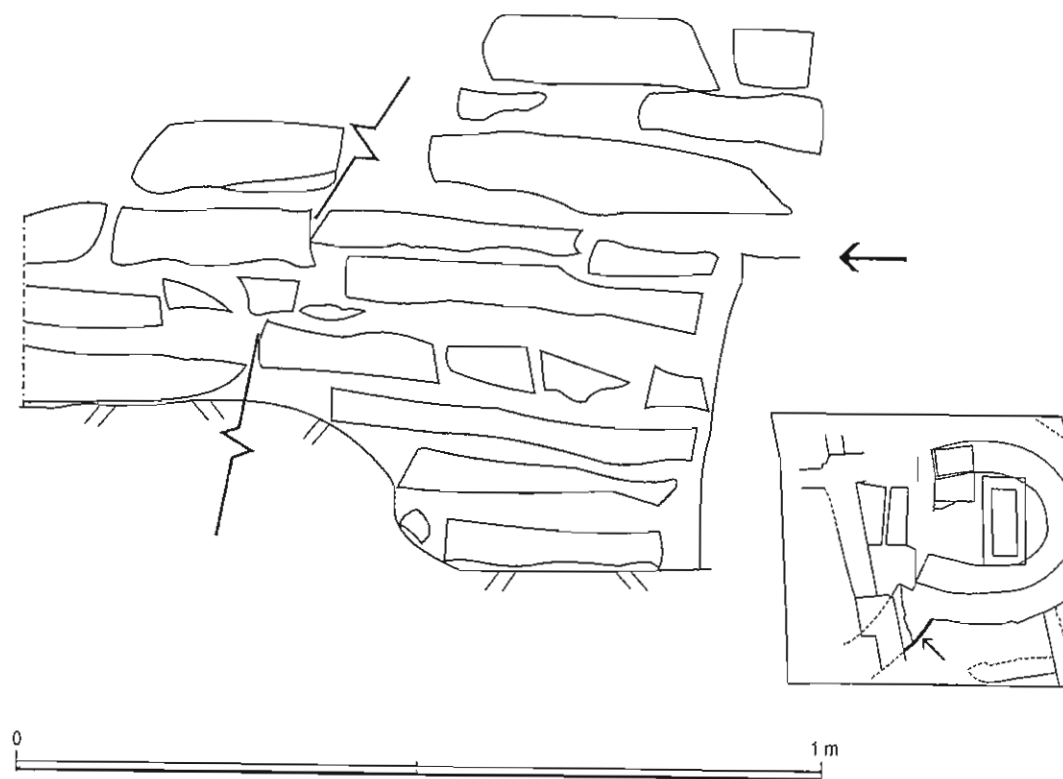
Obr. 4/33: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava Pohled na západní líc zdiva vnějšího prstence (zdivo „G2“ podle K. Hilberta, fáze 3A). Spodní šipka vyznačuje základovou spáru, horní rozhraní mezi základovým a nadzemním zdivem. Křížem šrafovaně část překrytá mladším zdivem basiliky a omítkou.

Abb. 4/33: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Westfassade der Mauer des Außenrings (Mauer „G2“ nach K. Hilbert, Phase 3A). Der untere Pfeil deutet die Fundamentfuge an, der obere Pfeil die Grenze zwischen Fundament und oberirdischer Mauer. Kreuzschraffiert: verdeckt von jüngerer Mauer und Mörtel der Basilikamauer.

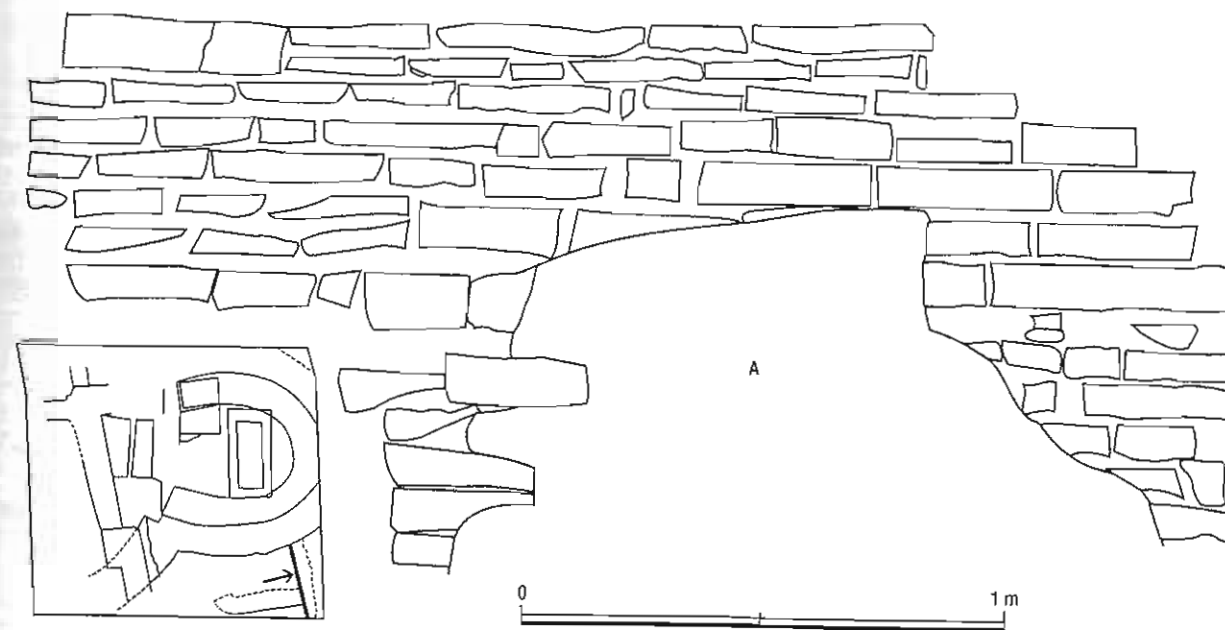
Obr. 4/34: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na přístupnou část východního líce zdiva vnějšího prstence (zdivo „G2“ podle K. Hilberta, fáze 3A), šrafovaně recentní betonový pilíř.

Abb. 4/34: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf den zugänglichen Teil der Ostfassade der Mauer des Außenrings (Mauer „G2“ nach K. Hilbert, Phase 3A), schraffiert: neuzeitlicher Betonpfeiler.

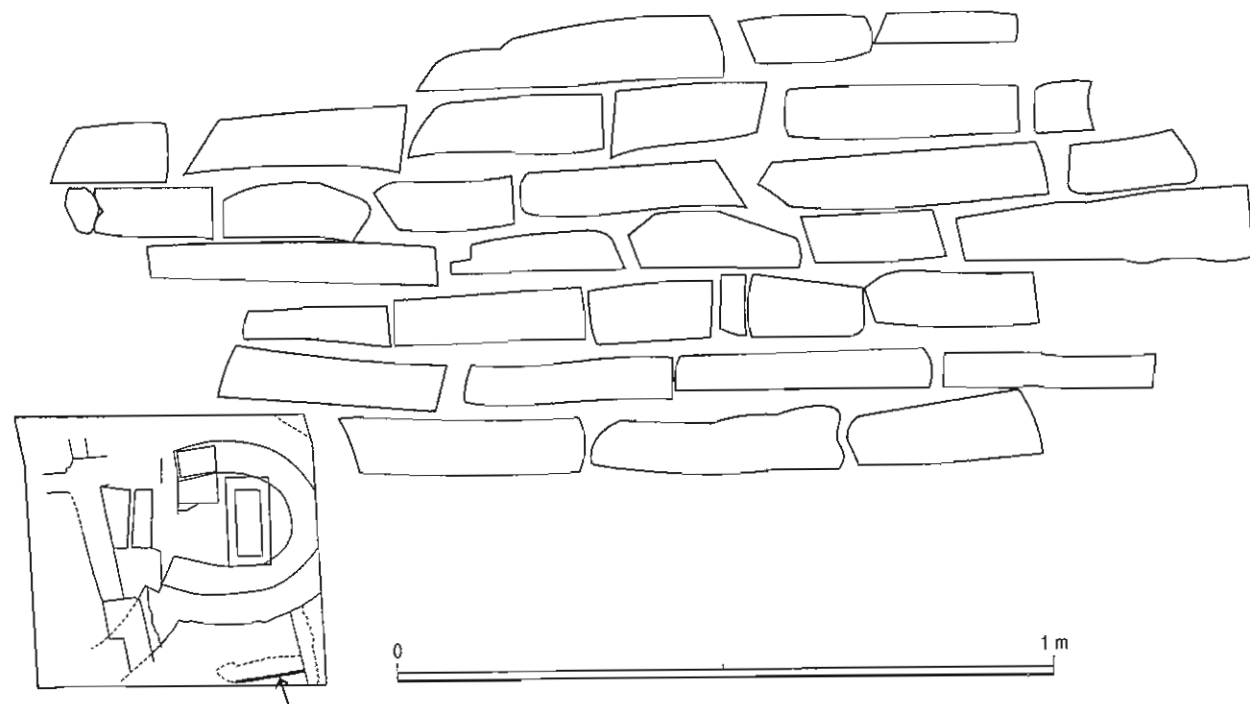
Obr. 4/35: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na dochovanou část vnějšího líce zdiva loď rotundy (zdivo „G1“ podle K. Hilberta). Dole základ (fáze 1), na něm nadzemní zdivo (fáze 3A), rozhraní mezi nimi označeno šipkou. Vlevo, odděleno lomenou čarou, zdivo basiliky (fáze 6A).

Abb. 4/35: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf den erhaltenen Teil der Außenfassade des Rundschriffs (Mauer „G1“ nach K. Hilbert). Unten: Fundament (Phase 1), darüber überirdische Mauer (Phase 3A), Grenze angedeutet mit Pfeil. Links ist die Mauer der Basilika mit Strichlinie abgegrenzt (Phase 6A).

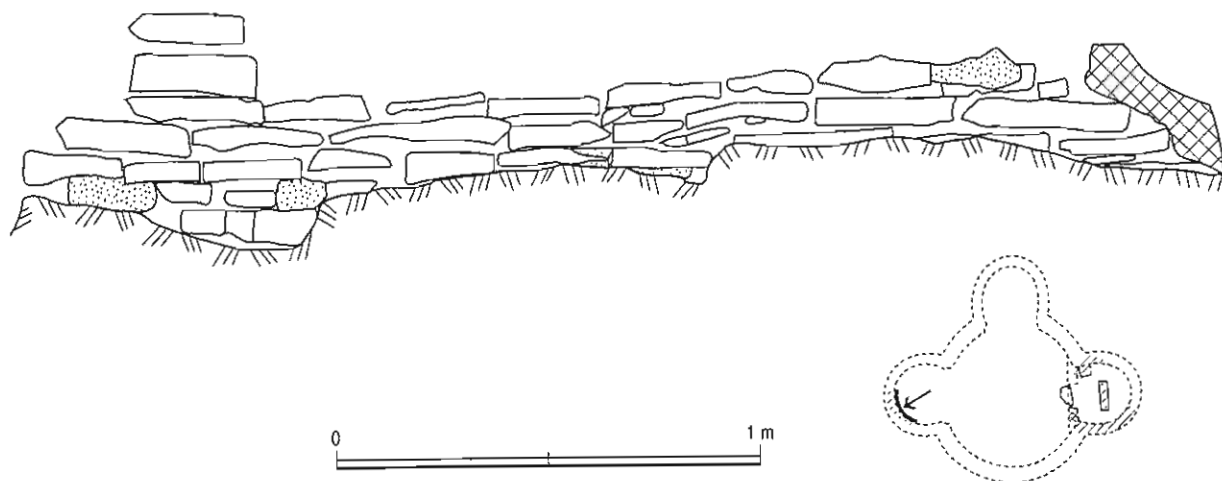
Obr. 4/36: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc jižní zdi jižní lodi basiliky (zeď „N“ podle K. Hilberta, fáze 6A). (A) blok terénu s mladší přizdženou románskou zdí.

Abb. 4/36: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Nordfassade der Südwall des Südschiffs der Basilika (Mauer „N“ nach K. Hilbert, Phase 6A). (A) Terrainblock mit jüngerer angebaute romanischer Mauer.

Obr. 4/37: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na západní líc zdi, vložené do jižní lodi baziliky (zeď „O1“ podle K. Hilberta, fáze 8A).

Abb. 4/37: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Westfassade der in das Südschiff der Basilika eingeleigten Mauer (Mauer „O1“ nach K. Hilbert, Phase 8A).

Obr. 4/38: Chrám sv. Víta, severní apsida zaniklé rotundy sv. Víta. Pohled na dochovanou část vnitřního líce zdiva, tečkovaně vyhřezlá malta, křížem šrafovaně zdivo mladší zdivo románské basiliky.

Abb. 4/38: Veitsdom, Nordapsis der Rundkirche St. Veits. Blick auf den erhaltenen Teil der Außenfassade der Mauer, punktiert: Mörtelwülste, kreuzschraffiert: jüngere Mauer der romanischen Basilika.

Obr. 4/39: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patmo dvakrát odstupněné základové zdivo a zdivo nadzemní se dvěma lizénami. Vzaďu část zdiva jižní obvodové zdi jižní lodi románské basiliky. Pohled od severozápadu. obr. 4/39 až 4/44 fotografoval K. Musial.

Abb. 4/39: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Nordwesten auf die Außenfassade des Außenrings an der Westseite der Südapsis. Zweifach abgestuftes Fundament und oberirdische Mauer mit zwei Lisenen. Hinten: Teil der Mauer der südlichen Umfassungsmauer des Südschiffs der romanischen Basilika. Fotografien Abb. 4/39–44 K. Musial.

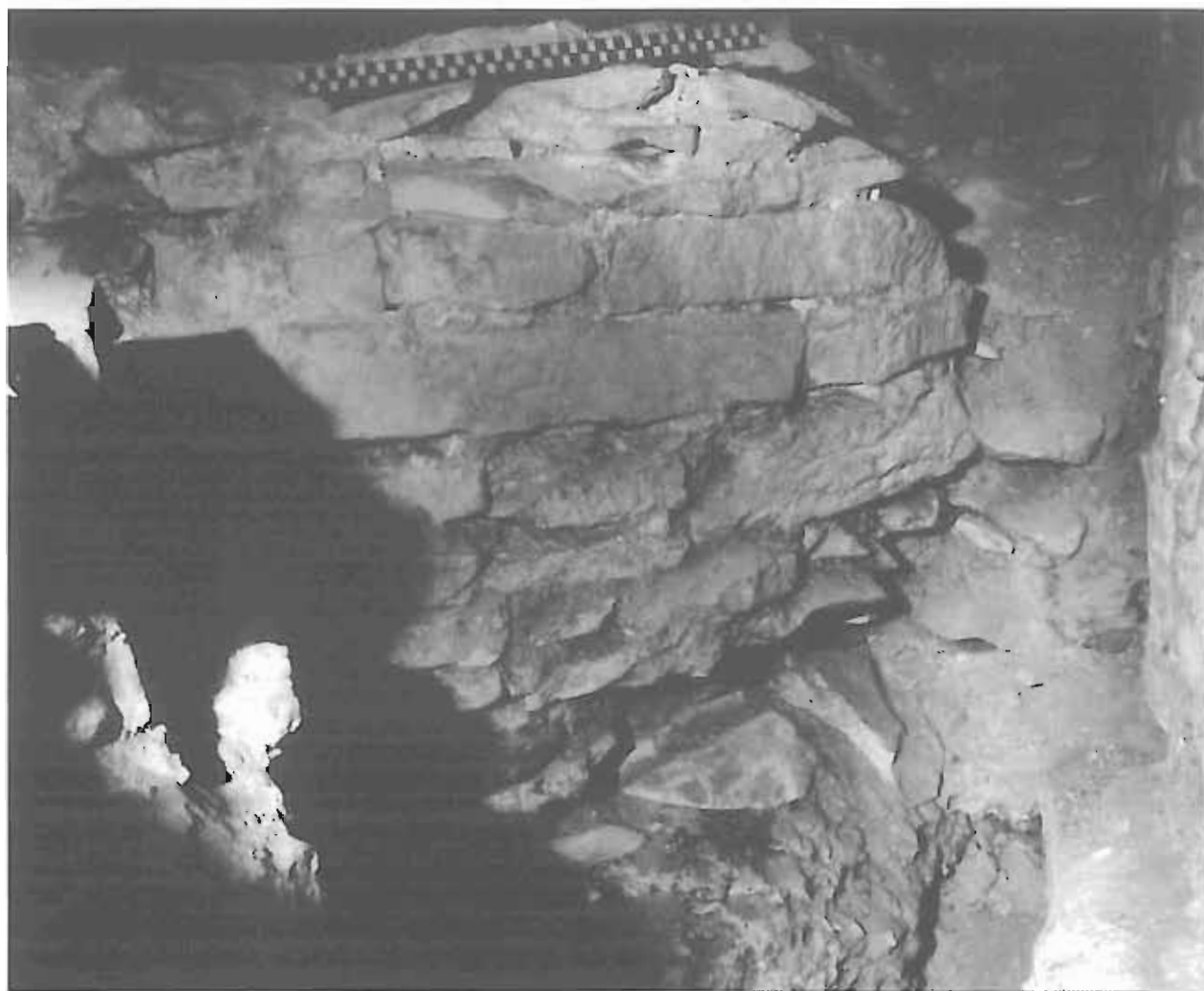
Obr. 4/40: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patrný dvakrát odstupněný základ a nadzemní zdivo s lizénou. Vzadu přizdána mladší zeď jižní obvodové zdi jižní lodě románské baziliky s patným rozhraním mezi základovým a nadzemním zdívem. Pohled od severozápadu.

Abb. 4/40: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Nordwesten auf die Außenfassade des äußeren Rings an der Westseite der Apsis. Zweifach abgestuftes Fundament und oberirdische Mauer mit Lisene. Hinten: angemauerte jüngere Mauer der südlichen Umfassungsmauer des Südschiffs der romanischen Basilika mit sichtbarer Grenze zwischen dem Fundament und der oberirdischen Mauer.

Obr. 4/41: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patrné rozhraní základového a nadzemního zdiva s lizénou v místě připojení apsidy na loď rotundy. Patrný dochovaný celý rozsah líce lodě, a to v základové (fáze 1) i nadzemní (fáze 3A) části. Pohled od jihozápadu.

Abb. 4/41: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Südwesten auf die Außenfassade des Außenrings auf der Westseite der Apsis. Grenze zwischen dem Fundament und der oberirdischen Mauer mit Lisene an der Stelle der Anbindung der Apsis an das Rundschiff und Fundament- (Phase 1) als auch oberirdischen Teil (Phase 3A) der Fassade des Schiffs.

Obr. 4/42: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy (fáze 2A). Přístupná jižní část této zdi na západní straně. Patrně rozhraní mezi původním pravidelnějším nadzemním zdivem a zdivem základovým. Pohled od západu.

Abb. 4/42: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Westen auf die Außenfassade des Außenrings der Südapsis (Phase 2A). Zugänglich ist der Südteil dieser Mauer an der Westseite. Grenze zwischen dem ursprünglichen regelmäßigeren oberirdischen Mauerwerk und der Grundmauer.

Obr. 4/43: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy (fáze 2A). Nejzachovalejší část na jižním konci východního ramene apsidy. Pohled od východu.

Abb. 4/43: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Osten auf die Außenfassade des Innenrings der Südapsis (Phase 2A). Am besten erhalten ist der Teil am Süden des Ostarms der Apsis.

Obr. 4/44: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled do jižní části jižní apsidy. Vnitřní líc vnitřního prstence zdiva pokrytý mladší maltou. Vpředu část původní maltové podlahy. Vpravo zdivo gotického hrobu sv. Václava. Pohled od východu.

Abb. 4/44: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Osten auf den Südteil der Südapsis. Die Innenfassade des Innenrings ist mit jüngerem Mörtel angeworfen. Vorne ist ein Teil der ursprünglichen Mörtelpflasterung, rechts die Mauer des gotischen Wenzelsgrabs.

Obr. 4/45: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnitřní prstenec zdiva na východní straně, jeho severní zakončení (tj. směrem do lodi rotundy, fáze 2A). Horní část s dochovaným nárožím na severovýchodní straně (na snímku vlevo, opírá se o něj trasírka) je zbytkem oltáře 12 apoštolů (fáze 3B). Spodní část omítnuta. Pohled od severu. Obr. 4/45 až 4/54 fotografoval J. Frolik.

Abb. 4/45: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Norden auf den Innenring an der Ostseite und das Nordende (d.h. in Richtung des Rundschiffs, Phase 2A). Oberteil mit erhaltener Ecke an der Nordostseite (links auf dem Bild mit angelehnter Trassierstange) gehört zum Zwölf-Apostel-Altar (Phase 3B). Unterteil mit Verputz.

Obr. 4/46: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní zakončení vnitřního prstence zdiva od východu. Dole patrný nepravidelný, patrně ubouraný líc (tj. zdivo by pokračovalo směrem dopředu – k fotografovi, fáze 2A), na něm blok zdiva, oddělený ústupkem (patrným vpravo), zbytek oltáře 12 apoštolů (fáze 3B). Pohled od východu.

Abb. 4/46: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Osten auf das Nordende des Innenrings. Unten unregelmäßige, teilweise wohl abgerissene Fassade (Phase 2A), darüber durch Absprung (rechts) getrennter Mauerblock und Rest des Zwölf-Apostel-Altars (Phase 3B).

Obr. 4/47: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na dochovanou část jižního líce bloku zdiva, nazděného na severní konec východního ramene vnitřního prstence zdiva (lž. na oltář 12 apoštolů, fáze 3B). Na zdivu vnitřního prstence leží trasírka. Pohled od jihovýchodu.

Abb. 4/47: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Südosten auf den erhaltenen Teil der Südfassade des auf das Nordende des Ostarms des Innenrings angemauerten Mauerblocks (d.h. Zwölf-Apostel-Altars; Phase 3B). Auf der Mauer des Innenrings liegt die Trassierstange.

Obr. 4/48: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled do severní části interiéru jižní apsidy. Vpravo vnitřní nároží vnitřního prstence zdiva na západní straně apsidy (fáze 2A), pokryté mladší maltou (fáze 4B). Vlevo blok zdiva, nahoře zakončený pískovcovým kvádrem – základ gotického oltáře u hrobu sv. Václava. V základu zbytek zdiva lodí rotundy (etapa 1). Vzádu základ pro náhrobek sv. Václava, před ním maltová podlaha v interiéru apsidy. Hrana v popředí je jižní stěnou hrobové jámy hrobu K1. Pohled od severu.

Abb. 4/48: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick von Norden auf den Nordteil des Interieurs der Südapsis. Rechts: Innenecke des Innenrings an der Westseite der Apsis (Phase 2A), bedeckt mit jüngerem Mörtel (Phase 4B). Links: Mauerblock, der oben mit einem Sandsteinquader abgeschlossen ist – Grundmauer des gotischen Altars am Wenzelsgrab. Reste der Mauern des Rundschiffs (Phase 1) in den Grundmauern. Hinten: Fundamente des St.-Wenzels-Grabs, davor Mörtelboden im Interieur der Apsis. Die Kante im Vordergrund ist die Südwand der Grabgrube von K1.

Obr. 4/49: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail přizdění jižní obvodové zdi jižní lodí románské baziliky (vpravo) na omítnutou stěnu jižní apsidy rotundy, konkrétně na západní (vnější) stěnu vnějšího prstence. Pohled od severu.

Abb. 4/49: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Detail der Anbindung der südlichen Umfassungsmauer des Südschiffs der romanischen Basilika (rechts) an die verputzte Westwand des Außenrings der Südapsis, von Norden.

Obr. 4/50: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail napojení vnějšího prstence zdiva jižní apsidy rotundy (vpravo) na dochovanou část lodí rotundy (vlevo). Patmo základové i nadzemní zdivo (oddělené ústupkem), z nadzemní části apsidy patrna jen lizéna. Pohled od jihozápadu.

Abb. 4/50: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Detail der Anbindung des Außenrings der Südapsis (rechts) an den erhaltenen Teil des Rundschiffs (links) von Südwesten. Grund- und oberirdische Mauern sind durch einen Vorsprung getrennt, vom oberirdischen Teil ist nur noch eine Lisene sichtbar.

Obr. 4/51: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail zdiva severní lizény na západním (vnějším) líci vnějšího prstence zdiva jižní apsidy. Pohled od západu.

Abb. 4/51: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Detail der Mauer der nördlichen Lisene an der (äußeren) Westfassade des Außenrings der Südapsis von Westen.

Obr. 4/52: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detailní pohled na vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy na jižní straně východního ramene. Nadzemní část zdiva. Pohled od východu.

Abb. 4/52: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Detailansicht der Außenfassade des Innenrings der Südapsis an der Südseite des Ostarms von Osten, oberirdischer Mauerteil.

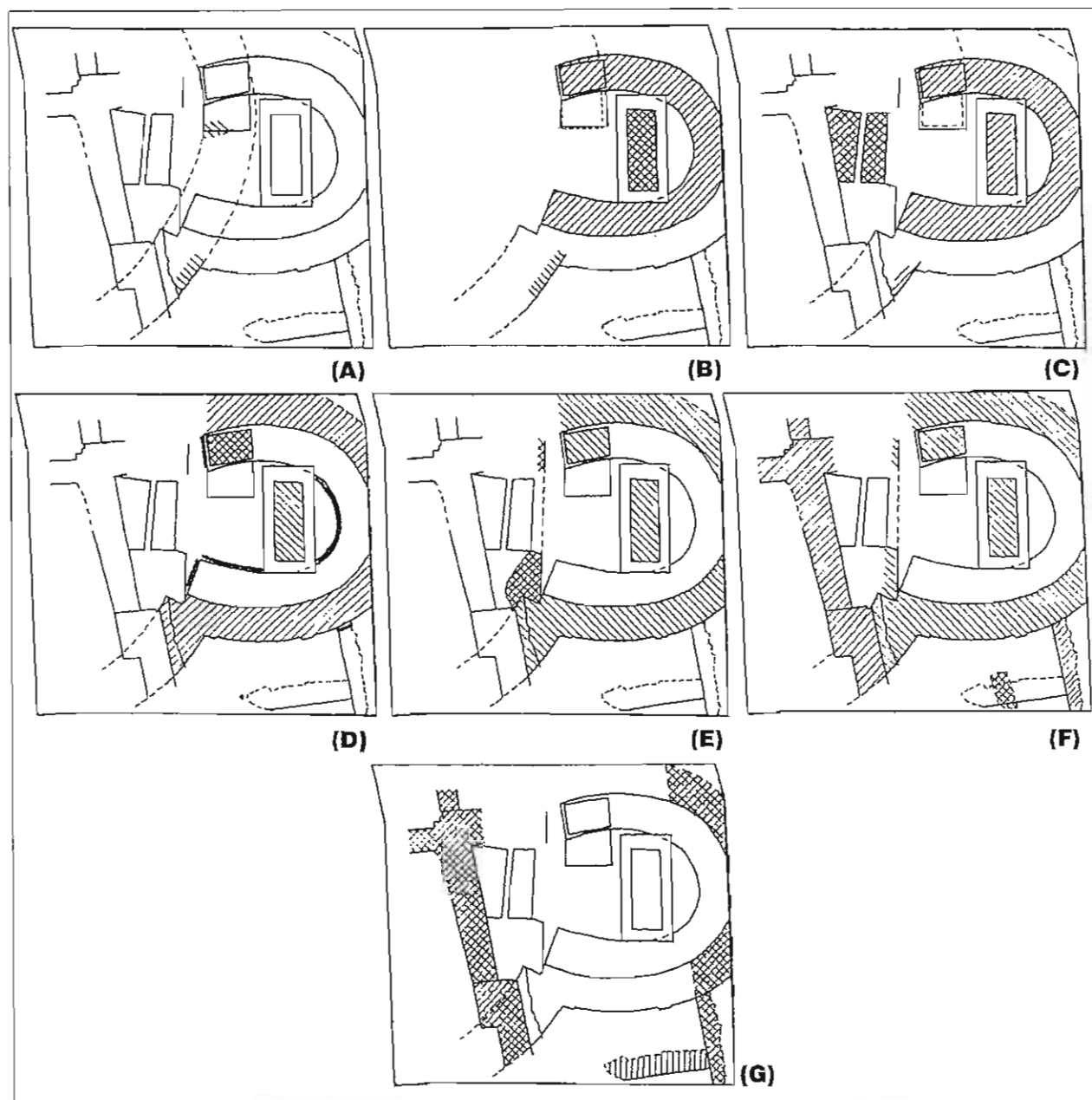
Obr. 4/53: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail kvádrů vnějšího prstence zdiva jižní apsidy na západní straně. Pohled od západu.

Abb. 4/53: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Detail der Quader des Außenrings der Südapsis an der Westseite, von Westen.

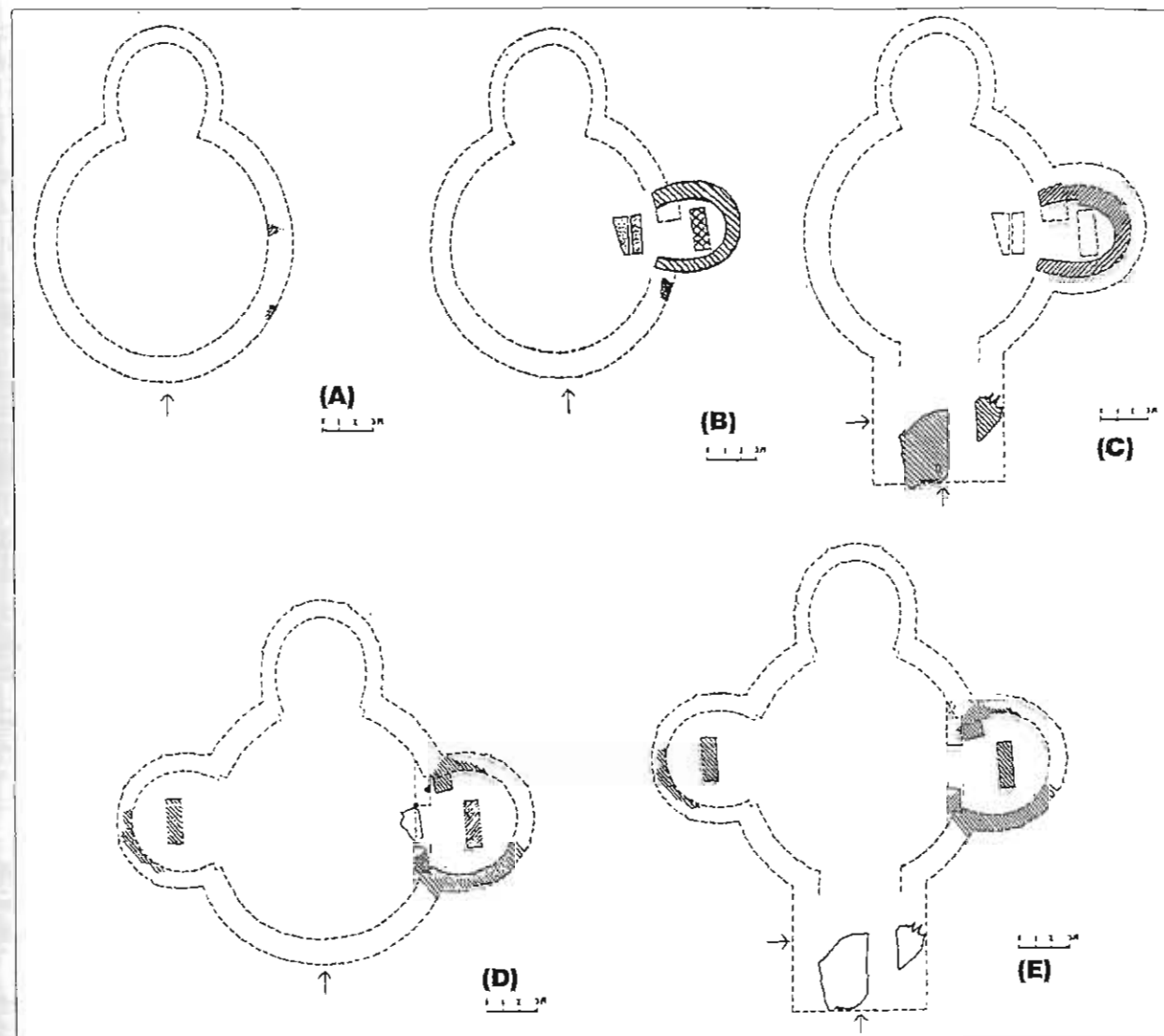
Obr. 4/54: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc základové zdi loďi rotundy (fáze 1), dochovaný pod základem gotického oltáře.

Abb. 4/54: Veitsdom, St.-Wenzels-Kapelle. Blick auf die Nordfassade der Mauer des Rundschiffs (Phase 1), erhalten unter den Grundmauern des gotischen Altars.

Obr. 4/55: Rotunda sv. Václava. Vývoj situace v podzemí kaple sv. Václava po jednotlivých fázích, popsaných v textu. (A) šrafováně dochované části základového zdiva lodi rotundy (fáze 1), asi 930; (B) šrafováně zdiva existující po výstavbě vnitřního prstence (fáze 2A) a pohřbu ostatků sv. Václava (fáze 2B, šrafováno křížem), čárkováně pravděpodobná poloha oltáře 12 apoštolů, asi 938; (C) jako předchozí fáze, ale s hroby K1 a K2 (fáze 3X, šrafovány křížem), r. 967/972?; (D) šrafováně zdiva po výstavbě vnějšího prstence (fáze 3A), přesunu oltáře 12 apoštolů (fáze 3B) na zbytek zdiva vnitřního prstence (šrafováno křížem) a omítnutí zdív (silná čára po obvodu zdiva, fáze 4B). Kolem r. 1039; (E) jako fáze předchozí, ale po zřízení přepážky před absidou (fáze 5A, šrafováno křížem) a položení maltové podlahy s ornamentem z oblázků (fáze 5B); (F) šrafováně zdiva po zapojení jižní apsidy rotundy do jižní lodi románské baziliky (fáze 6A), po roce 1060, do jižní lodi po té uložení hrob K3 (fáze 7A, šrafováno křížem); (G) po zvětšení kaple s hrobem sv. Václava, zboření větší části jižní apsidy a vložení příčného zdiva do jižní lodi baziliky (šrafováno křížem, fáze 8A), 12. stol.

Abb. 4/55: Rundkirche St. Veits. Entwicklung der Situation unter der St.-Wenzels-Kapelle nach den einzelnen Phasen. (A) schraffiert erhaltene Teile der Grundmauern des Rundschriffs (Phase 1), etwa 930; (B) schraffiert Mauern aus der Zeit nach dem Bau des Außenrings (Phase 2A) und der Bestattung Wenzels (Phase 2B, kreuzschraffiert), strichliert die vorausgesetzte Lage des Zwölf-Apostel-Altars, etwa 938; (C) so wie vorangehende Phase, jedoch mit Gräbern K1 und K2 (Phase 3X, kreuzschraffiert), 967/972(?); (D) schraffiert Mauern aus der Zeit nach dem Bau des Außenrings (Phase 3A), der Verlagerung des Zwölf-Apostel-Altars (Phase 3B) auf den Rest der Mauer des Innenrings (kreuzschraffiert) und dem Verputz der Wände (starke Linie am Mauerumfang, Phase 4B), um 1039; (E) so wie vorangehende Phase, jedoch nach dem Bau der Querwand vor der Apsis (Phase 5A, kreuzschraffiert) und des Mörtelbodens mit Kieselsteinornament (Phase 5B); (F) schraffiert Mauer nach der Einbindung der Südapsis der Rundkirche in das Südschiff der Basilika (Phase 6A), nach 1060, dann Grab K3 im Südschiff (Phase 7A, kreuzschraffiert); (G) nach der Erweiterung der Kapelle mit dem Wenzelsgrab, Abbruch des Großteils der Südapsis und Querwand im Südschiff der Basilika (kreuzschraffiert, Phase 8A), 12. Jahrhundert.

Obr. 4/56: Rotunda sv. Václava. Půdorysná rekonstrukce základních fází rotundy. (A) rotunda v době sv. Václava (před 930, fáze 1), šrafováně dochovaná zdiva, velikost východní apsidy je hypotetická, šipkou naznačeno nejpravděpodobnější umístění vstupu; (B) rotunda po připojení jižní apsidy (r. 938, fáze 2A), přenesení těla sv. Václava (fáze 2B, křížem šrafováně). Tečkovaně hroby K1 a K2 (967/972?, fáze 3X); (C) varianta rekonstrukce se západním přístavkem (údajný rozsah zdiva šrafován šikmo, fáze 11, 973/975?); (D) rotunda po přestavbě za biskupa Šebíře (kolem r. 1039), tj. po postavení vnějšího prstence jižní apsidy (fáze 3A), přesunu oltáře 12 apoštolů (fáze 3B) a uzavření jižní apsidy přepážkou (fáze 5A, šrafováno křížem). Na severní straně připojena apsida (fáze 10A) s hrobem (sv. Vojtěcha?, fáze 10B). V lodi rotundy maltová podlaha s oblázkovým ornamentem (fáze 5B), podoba vnějších líčů severní apsidy a východní apsidy je přizpůsobena apsidě jižní a je pouze hypotetická; (E) tatáž přestavba s variantou západního přístavku.

Abb. 4/56: Rundkirche St. Veits. Grundrißrekonstruktion der wichtigsten Entwicklungsphasen. (A) Rundkirche zur Zeit Wenzels (vor 930, Phase 1), schraffiert erhaltene Mauern, Größe der Ostapsis ist hypothetisch, Pfeil bezeichnet die ursprüngliche Lage des Eingangs; (B) Rundkirche nach dem Bau der Südapsis (938, Phase 2A), Übertragung der Reliquien des hl. Wenzel (Phase 2B, kreuzschraffiert). Punktirt Gräber K1 und K2 (967/972?, Phase 3X); (C) Rekonstruktionsvariante mit westlichem Anbau (angebliche Ausmaße der Mauer schräg schraffiert, Phase 11, 973/975?); (D) Rundkirche nach dem Umbau unter Bischof Šebíř (um 1039), d.h. nach dem Bau des Außenrings der Südapsis (Phase 3A), Verlagerung des Zwölf-Apostel-Altars (Phase 3B) und Schließung der Südapsis durch eine Wand (Phase 5A, kreuzschraffiert). Bau einer Apsis an der Nordseite (Phase 10A) mit einem Grab (St. Adalbert?, Phase 10B). Im Rundschrift Boden mit Kieselsteinornament (Phase 5B), Rekonstruktion der Außenseite der Nord- und Ostapsis ist nur hypothetisch der Südapsis nachempfunden; (E) derselbe Umbau mit Variante des westlichen Anbaus.

kostela sv. Víta knížetem Václavem se zmiňují, jak legendy staroslověnské,¹⁹⁶ tak latinské. Více se samozřejmě dozvídáme o okolnostech založení,¹⁹⁷ než o původní podobě stavby.¹⁹⁸ Nejcenější je pro nás zpráva Kosmova z roku 1060.¹⁹⁹

V sekvenci zdív a archeologických situací v prostoru jižní apsidy lze rozpoznat několik fází (obr. 4/9–4/11). Naopak fragment severní apsidy má vývoj jednoduchý a můžeme se maximálně pokusit o jeho synchronizaci s jižní částí. Největším problémem je úsek západní, který nelze ověřit ani v terénu ani v archivní dokumentaci. Východní apside zmizela v důsledku mladších zásahů. Analýzou dochovaných zdív a studií jejich vztahů dospíváme k závěru, že předrománským stavebním aktivitám náleží fragment základového zdíva lodi pod základem gotického oltáře, část zdíva lodi připojená k západní části jižní apsidy a vnitřní prstenec jižní apsidy.

1. etapa – stavba Václavova

S Václavovou stavbou (obr. 4/55A, 4/56A) spojujeme na základě analýzy zdív dva fragmenty kruhové lodi (fáze 1). Jeden se dochoval pod základem gotického oltáře ve východní části jižní apsidy a je tvořen základovým zdívem lícovaným k severu. Druhým fragmentem je základová část zdíva lodi, navazující na základové zdivo vnějšího prstence jižní apsidy (obr. 4/35, 4/41). Základové zdivo vnějšího prstence je přizděno k základovému zdívu lodi. V nadzemní části jsou obě zdíva provázána. Tuto skutečnost vysvětlujeme tím, že při stavbě zvětšené jižní apsidy (tj. vnějšího prstence, viz dále) musel být ve stěně kruhové lodi vybourán odpovídající otvor a nově vyzdívané zdivo zapojeno do stávajícího zdíva lodi. U základu takový zásah nutný nebyl, nová část byla jednoduše přiložena.

¹⁹⁶ První staroslověnská legenda v redakci Vostokovově ví o svatovítském patrociniu, kdežto v minejní redakci hovoří o kostele svatého Abrahama. Již J. Cibulka (1934, 343–352) upozorňoval na význam této zmínky. Svatým Abrahamem je tu míněn sv. Jimram, řezenský patron, a tak by změna patrocinia mohla znamenat změnu církevní orientace Čech z Řezna na saskou dynastii, jejímž patronem byl právě sv. Vít (Doskočil 1941, 201–235).

¹⁹⁷ Crescente fide, FRB I, 186: „*Eo namque tempore cogitavit templum edificare Domino. Et per nuncios sciscitavit urbis Ratispone episcopum religiosum nomine Tutonem, dicens: Pater meus edificavit templum domino Deo, ego autem cum tua licencia similiter opto condere ecclesiam domino Deo in honore Sancti Viti. Tuto expandit manus suas cum graciaram accione ad Dominum, ovans et dicens: Ite, narrate filio meo felici Wenceslao, dicentes iam ecclesia tua constat ante Dominum Deum venustissime constructa. Cumque narrasset secundum iussionem episcopi, valde gavisus fuit. Et convocatis omnibus, Deo opitulante, ipsa incipiens miro ordine fundavit ecclesiam in nomine Sancti Viti.*“

Kristiánova legenda 110, FRB I, 215: „*Gracia deinde divina cordi eius inspirante, templum domino in honore beati Viti martyris condere meditans, legatos allegat Ratisponensem ad pontificem, in cuius, ut prediximus, tunc temporis diocesi constabat Bohemia, secundum statua ut canonum licenciam illi pontifex tribueret edificandi basilicam iniquiens: Pater meus templum domino on honore olim statuit beati Georgii, egomet vero licencia cum vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris Viti. Quibus venerandus auditis pontifex, graciaram cum accione Christum ad dominum extendo manus profatur: Filio meo felicissimo Wenceslao hec, redeuntes, mandata referte: Ecclesia tua iam venustissime ante dominum constructa extat. Auribus princeps captatis quibus, exhilaratur corde, fundamenta mox ecclesie iecit, parietesque optime locavit. Nec hiis contentus, verum limina beatorum apostolorum Petri et Pauli adire voluit... Quod et opere impleret, nisi illum prenotatum basilice impediret opus.*“

¹⁹⁸ Gumpoldova legenda: „...ecclesiam nobili operum artificio constructam – miroque mettalarum fulgore decoratam.“

¹⁹⁹ Kosmas II, 17, 1060: „*Anno dominicae incarnationis 1060 cum ad festum sancti Wencezlai dux Spitigneu venisset Pragam, videns ecclesiam sancti Viti non adeotem ad festivitatem magnam nec capessentem populum concurrentem ad festivitatem sanctam, quam videlicet ipse sanctus Wencezlau construxerat ad similitudinem Romanae ecclesiae rotundam, in qua etiam eiusdem corpus sancti Wencezlai quisebat; similiter et aliam ecclesiolam, quae fuit contigua et quasi in porticu sita eiusdem corpus sancti Adalberti; optimum ratus fore, ut ambas destrueret et unum utrisque patronis magnam construeret ecclesiam...*“

Jak si tedy můžeme představit, v období před rokem 930, podobu chrámu, jehož stavebníkem byl kníže Václav?²⁰⁰ K válcové lodi, jejíž průměr lze přibližně stanovit na 13 m,²⁰¹ na východní straně přiléhala jedna podkovovitá apside.²⁰² V ní byl umístěn hlavní oltář sv. Víta (Tomek 1892, 14). Naše další představy o charakteru interiéru jsou ilustrovány Gumpoldovou legendou (viz poznámka 198). Jednoduchá kruhová loď byla přístupná nejspíše od západu.²⁰³ Pro vnitřní ochoz (Cibulka 1934, 559–579) neexistuje žádný důkaz.²⁰⁴ Není jasné zda apside byla zaklenuta, loď však byla spíše kryta plochým stropem nebo otevřena do krovu.

2. etapa – problém jižní apsidy

První zásah do dispozičního řešení rotundy a tím druhá stavební etapa je pro nás spjata s přenesením ostatků sv. Václava ze Staré Boleslavi na Pražský hrad a jejich uložením ve světcem založeném chrámu v roce 938 (obr. 4/55B, 4/56B).²⁰⁵ Na jižní straně byla k lodi připojena podkovovitá apside (fáze 2A) a do této novostavby bylo pohřbeno tělo sv. Václava (hrob – fáze 2B).²⁰⁶

S touto událostí spojujeme vnitřní prstenec, který je nejlépe dochovanou částí rotundy. Vedou nás k tomu jak důvody stratigrafické, tak metrická a strukturální analýza zdíva (kapitola 3.2.1.). Pro přehlednost si zopakujme skutečnosti, které nás k tomuto soudu opravňují: jedná se o lomové zdivo, spáry na fasádě vnitřního líce byly podřezávány, základové zdivo vnějšího prstence je asymetrické tak, aby mohlo být pohodlně přizděno (na tuto skutečnost upozornil již Pošmourný

²⁰⁰ Vycházíme zde z práce D. Třeštika (1997, 255–257). Pro vývoj architektury 10. století není případný posun několika málo let rozhodující.

²⁰¹ Protože způsob napojení apsid na loď rotundy není znám, jsou všechny rekonstrukce nutně hypotetické (např. Cibulka 1934, 419, 548, 561–564). Přesné stanovení rozměrů rotundy je pravděpodobně odvozeno ze skutečnosti, že lze určit osu jižní apsidy a kolmo na ní osu západní přístavby, pokud vyjdeme z toho, že ostatková schránka na ní leží. Tím získáme dvě na sebe kolmé osy, jejichž průsečík je ideálním středem rotundy. Ostatní rozměry jsou pak výsledkem jednoduchého matematického propočtu. Tento postup ovšem vychází z neověřeného předpokladu, že ostatková schránka v západní přístavbě skutečně ležela na ose, dané celou stavbou, ale např. vychýlení osy severní apsidy napovídá, že bychom se dopouštěli nepřesností. Skutečný průměr lodi rotundy se vzhledem ke vzdálenosti dochovaných zbytků apsid od ideálně vypočteného příliš lišit nemohl, pohyboval se někde v intervalu 12,5–13 m. I K. Hilbert (1934, 221, „... asi ... 13 m ...“) průměr lodi pouze odhaduje.

²⁰² Ačkoli na její tvar můžeme pouze usuzovat ze středoevropských analogií, o její existenci není pochyb.

²⁰³ Rekonstrukce georeliéfu v okolí rotundy ukazuje, že terén v jejím těsném jižním sousedství poměrně prudce klesal. Maltová podlaha s oblázkovým reliéfem má výšku 257,38 m n.m., horní okraj roubení tzv. svatováclavské studánky (obr. 4/27) jižně rotundy se nalézá ve výšce 253,28 m n.m. Podloží pod hlavní komunikací míjející rotundu z jižní strany klesá v tomto úseku v intervalu 253,65 až 253,12 m n.m. a úroveň nejstarších cest na něm se pohybuje v intervalu 253,64 až 253,86 m n.m. (Deník vykopávek 1928/II, uložený v Archivu výzkumu Pražského hradu, ARÚ AV ČR Praha, zápisy ke dnům 16.V.1928, 890, 19.IX–11. X., 971 až 984). Mezi jižní stěnou katedrály a zmíněnými cestami je na vzdálenost 5,2 m doloženo klesání podloží o 3,04 m (Deník vykopávek 1928/II ke dni 11. X., 1984). Z celkové situace vyplývá, že rotunda stála na vrcholu skalního hřbetu, nad hranou klesající prudce k jihu, přístup do rotundy byl možný a také komunikace k ní mohla vést jen ze západu či severu. Stopy původního portálu nebyly nalezeny.

²⁰⁴ Přestože existence ochozu nebyla nikdy dostatečně odůvodněna, v literatuře se houževnatě udržuje (např. Třeštík 1997, 408). Při předpokladu plného průběžného základu nosného systému ochozu nastává kolize s hroby K1 a K2, které leží v místech, kudy by tento základ musel probíhat.

²⁰⁵ Při datování smrti sv. Václava do roku 935 (Třeštík 1997, 255–257) a údají legendy o přenesení těla po třech letech (Merhautová 1971, 224). Ve své poslední práci klade D. Třeštík (1999, 7) translaci až do 60. let 10. století. Na relativní posloupnosti dějů v rotundě to nic nemění.

²⁰⁶ Touto problematikou se zabýval již J. Pošmourný (1971, 484–487). Předpokládal, že k původnímu konceptu jednoduché kruhové lodi s apsidou východní, byla apside jižní přiřazena velmi záhy, ještě během výstavby. Důvodem mu byla absence fragmentů základů lodi pod vítězným obloukem jižní apsidy. Při revizním výzkumu byl ale v tomto místě rozpoznán fragment základu lodi zděný do výkopu (viz kap. 3.2.1.)

1971, 467–471),²⁰⁷ vnitřní líc vnějšího prstence není nijak upraven, kvádříky jsou jen hrubě přitesány a spáry mezi nimi jsou neupraveny se zřetelnými vývalky malty. Východní líc východního ramene apsidy nese stopy po destrukci navazujícího zdiva lodi. Dochovaná šířka jizvy po odbourání (a tedy šířka základového zdiva lodi v tomto místě) je 1,12 m.

Z rozhraní mezi základovým a nadzemním zdívem vnitřního prstence lze také odvodit původní úroveň terénu, především na vnější straně stavby. Nacházela se asi 0,12 m nad současnou podlahou v interiéru apsidy. Pro vyšší úroveň svědčí i zdánlivě mělký základ (jen 0,09–0,32 m, *Hilbert 1934*, 227). Dnešní malá hloubka základů může být také důsledkem snížení úrovně terénu vně i uvnitř prstence. Mělké založení však není výjimkou ani u dalších kostelních staveb na Pražském hradě (např. kostel P. Marie či bazilika sv. Jiří – viz *kap. 2 a 3*).

Samostatným problémem je existence oltáře 12 apoštolů známého z písemných pramenů.²⁰⁸ *K. Hilbert* předpokládal (1934, 222, 228), že po celou dobu existence apsidální václavské kaple nezměnil svoji polohu a ztotožnil s ním blok zdiva dochovaný na zdivu vnitřního prstence. I když není jeho vyjádření zcela srozumitelné, je identifikace nesporná díky uvedeným rozměrům. Již z polohy tohoto bloku je zřejmé, že oltářem současným s druhou stavební etapou rotundy být nemůže. Pokud byl oltář umístěn na levé straně za vítězným obloukem apsidy, nacházel by se v místě dochovaného fragmentu zdiva lodi rotundy pod pozdějším gotickým oltářem. Právě dnešní stav fragmentu zdiva lodi v tomto místě je podle našeho názoru důkazem pro existenci oltáře. Zbytek základu lodi byl využit jako substrukce pro oltář a nebyl proto vybourán na rozdíl od zbytku zdiva, které muselo ustoupit nové apsidě.²⁰⁹ Nastíněný postup je také dalším z důkazů pro následnost prstenců v pořadí starší = vnitřní a mladší = vnější.

Jediným objektem z doby výstavby apsidy by měla být „mělká prohlubeň“ (*Hilbert 1934*, 222) pod současným hrobem sv. Václava, interpretovaná jako zbytek původního hrobu. Objekt je od roku 1911 nepřístupný, nicméně celkovou hloubku hrobu pod dochovanou podlahou apsidy je možno odhadnout na $\pm 0,4$ m. Zdá se to být málo a mohlo by se jednat o nepřímý důkaz, že úroveň podlahy v rotundě byla původně výše. Další původní liturgické vybavení nezanechalo v interiéru apsidy žádnou stopu. Omítky i podlahy pocházejí až z mladších etap konstrukce.

3. etapa – změna koncepce rotundy, problém vnějšího prstence, severní apside

Další stavební fázi (3A) byla konstrukce vnějšího prstence (*obr. 4/55D, 4/56D*) jižní apsidy, vzděného z dekorativně strukturovaného románského kvádřikového zdiva s lizénami (*kapitola 3.2.1.*). Výstavba nového obvodového zdiva apsidy znamenala destrukci zdiva staršího, a to na úroveň nové podlahy v apsidě, která byla tak vysoko, že spodní část vnitřního prstence nebyla narušena.²¹⁰ Na korunu severovýchodního ramene nezbořené části starší apsidy byl umístěn základ nového oltáře (3B). Důkazy pro to, že v nové apsidě byla podlaha o něco zvýšena (přibližně o 0,55 m) nejsou jednoznačné. Pokud by úroveň zůstala nezměněna,²¹¹ vnitřní prstenec by po celé

²⁰⁷ Podrobná argumentace J. Pošmourného je plně přesvědčivá, a to i přesto, že situaci pravděpodobně neznal z autopsie. Jinak by si musel všimnout rozdílu mezi popisem situace K. Hilbertem a skutečností (např. v případě oltáře 12 apoštolů). Námitky *A. Merhautové* (1973, 90, pozn. 8) nemají povahu důkazu.

²⁰⁸ Zmiňuje jej I. staroslověnská legenda v redakci Vostokovovů: „uložili ho v kostele sv. Víta po pravé straně oltáře 12 apoštolů ...“, dále jej pak evidují i v dalších stavebních etapách seznamy oltářů (*Pelikán 1939–46; Tomek 1892*, 14).

²⁰⁹ Je možné, že se zbytek základu oltáře na fragmentu zdiva lodi a pod základem gotického oltáře dochoval. Klíčové místo je dnes překryto betonovým sloupkem znemožňujícím jakýkoliv určitější závěr.

²¹⁰ Tímto způsobem můžeme vysvětlit nejen skutečnost, že vnitřní prstenec nebyl ve své spodní partii zbořen, ale i to, že spáry vnitřního líce vnějšího prstence nejsou upraveny. Jednak to nebylo technicky možné s ohledem na přizdění k vnitřnímu prstenci a jednak to nebylo nutné, protože šlo o základovou partii zdiva.

²¹¹ K dalším změnám mohlo dojít během stavby baziliky.

délce zůstal jako nízký stupeň 0,4–0,5 m nad úrovní.²¹² Nepřímou indicií pro nezměněnou úroveň podlahy by mohla být skutečnost, že vnější prstenec byl založen hlouběji než prstenec vnitřní, ale důvody mohly být i konstrukční (posunutí apsidy ještě více nad svah sklánějící se k jihu).

Po dostavbě vnějšího prstence a ubourání prstence vnitřního byl oltář 12 apoštolů přesunut k nové východní stěně apsidy a posazen na dochovanou korunu zdi vnitřního prstence. Plošně vyhřezlá malta na východním líci menzy je otiskem nedochované východní zdi. Zda přetrvala v nějaké podobě část staršího oltáře nevíme, protože právě toto místo je překryto novodobým betonovým sloupem.

Ke třetí etapě přiřazujeme dva pohřby v lodi rotundy²¹³ umístěné před jižní apsidu (3X, *obr. 4/55C*). Leží kolmo na její osu a orientaci mají shodnou s hrobem sv. Václava. Označení K1 (tedy kniže 1) a K2 jim dal již *K. Hilbert* (1934, 223–224). Hrob K1 je zahloben zhruba 0,9–0,95 m pod dochovanou stávající podlahou rotundy. K2, ze kterého byla nalezena pouze pravá dolní končetina, je rovnoběžný s K1. Oba hroby jsou mladší než pohřeb knížete sv. Václava,²¹⁴ otázkou zůstává, kdy byly zahlobeny a ke kterému z prstenců patří. Možné jsou obě varianty. Jediným vodítkem pro datování hrobů, zejména hrobu K1, je jejich starobylá úprava.

Minimálně nad hrobem K1 se nacházela v literatuře často diskutovaná maltová plotna s oblázkovým ornamentem (5B).²¹⁵ Nové informace o vztahu mezi ní a maltovou podlahou v apsidě poskytuje skica ze skicáře č. XVI (*obr. 4/14*). Na schematizovaném řezu probíhá maltová podlaha dochovaná v apsidě („vápenná mazanice“) průběžně i nad hroby K1 (zde úplně) a K2 (zde částečně). Maltová kra s oblázky je nakreslena jako další vrstva nad vápennou mazanicí. Podstatné jsou zachycené výškové poměry. V apsidě je „vápenná“ podlaha zakreslena v hloubce 0,76 m od srovnávací roviny. Směrem k severu, tj. nad hroby, klesá až na zachycených 0,94 m. Pokles směrem do lodi rotundy lze vysvětlit prosednutím nad měkčími výplněmi hrobů K1 a K2. U maltové kry s oblázky je její hloubka je 0,707 m u jižního okraje (tj. směrem k apsidě) a 0,777 m u severního okraje (tj. do lodi rotundy). Tyto rozměry platí pro větší ze dvou dokumentovaných fragmentů (označen „B“). Menší fragment („A“) s nacházel v hloubce 0,635 m. Popsané výškové poměry svědčí proto, že maltová kra s oblázkovým ornamentem je pozůstatkem mladší podlahy v lodi rotundy a nikoliv zvláštním označením hrobů K1 a K2. Podpůrným argumentem pro tuto interpretaci je i skutečnost, že fragment „A“ je na jediném plánu, zachycujícím hroby i maltové kry zakreslen mimo hrobové jámy K1 a K2 (*obr. 4/27*). Přesnost kresby však nelze ověřit. Označení fáze (tj. 5B) je dáno tím, že maltová kra s oblázkovým ornamentem je mladší.

Časově blízká vnějšímu prstenci jižní apsidy je **apsida severní**. Podobnosti najdeme nejen v konstrukci základu, ale i v celkových rozměrech. Nalezený fragment zdiva však nestačí na to

²¹² Podobný útvar nalézáme ojedinele také v jiných, mladších (!) stavbách, ale nikde není jeho interpretace prosta problémů. O řešení nastíněném *B. Klímou* (1995, 49–52) pro znojenskou rotundu neuvažujeme.

²¹³ Opakované zákazy pohřbů v interiérech chrámů nebyly respektovány a jejich porušování je naprosto běžným jevem (*Cibulka 1934*, 663–664).

²¹⁴ Opačný vztah, předpokládaný *E. Vlčkem* (1997, 56–7, 62) a částečně také *D. Třeštíkem* (1997, 452), by se musel vypořádat se skutečností, že hrob K1 by byl na povrchu natolik přesně označen, že podle něho mohla být orientována rotunda a že se již při stavbě rotundy předpokládalo, že v jižní apsidě, která bude teprve přistavěna, bude pohřben svatý Václav (tedy i jeho svatořečení by se muselo již tehdy předpokládat). Obtížně vysvětlitelná by také byla přítomnost zlomků opuky a ojedinelých zrn malty ve fragmentu výplně v jihozápadním rohu hrobové jámy. Jednodušší a přirozenější vysvětlení je právě opačné, tj. hroby K1 a K2 jsou orientovány podle již existujícího hrobu sv. Václava. Celý pseudoprobém vznikl na základě ignorování stratigrafických vztahů.

²¹⁵ Není sice úplně dochována, její severní okraj (tj. směrem do lodi) byl narušen při stavbě románské baziliky. Dochovaný rovný jižní okraj (*obr. 4/5*) byl argumentem pro to, že před sebou máme skutečně jakousi formu náhrobní desky. Proti interpretaci jako části podlahy v lodi rotundy lze namítnout, že všechny linie v rotundě jsou alespoň mírně zakřivené (*Frolík – Smetánka 1997*, 129–130).

abychom mohli dobře rekonstruovat její půdorys. Osu má vychýlenou k východu od ideální křížové osy. Konstrukce apsidy je v naší chronologii fází 10A. Do ní byl vložen hrob, orientovaný ve směru východ-západ (fáze 10B). Ostatky v něm uložené byly vyňaty při stavbě baziliky, následně byl zaházen stavební sutí a překryt podlahou severní apsidy románské baziliky (viz zápisy ve stavebních denících, zejména poznámky 191 a 193). Ve chvíli, kdy rotunda ustupovala románské novostavbě, byl pohřbený pravděpodobně z hrobu vyňat a přenesen na jiné místo, což by snad mohlo nasvědčovat tomu, že se jednalo o významnou osobu. Stavební sut' ve výplni vylučuje možnost, že by se jednalo o zbytek hrobu, který je starší než rotunda.

Situaci v severní apsidě můžeme tedy znázornit: 10A – 10B – 6A (viz dále). Časově zařadit stavbu severní apsidy je obtížné, dochované stratigrafické údaje nejsou postačující, rozměry a konstrukce základu se ale shodují, mohla by být současná s fází 3B, vnějším prstencem jižní apsidy.

4. etapa – další proměny jižní apsidy

Ve čtvrté etapě dochází ke změnám v interiéru jižní apsidy. Byly sníženy úrovně podlah, jak v jižní apsidě, tak v lodi (fáze 4A). Dochovaná část zdiva vnitřního prstence, která zůstala po předchozí přestavbě skryta pod podlahou apsidy, byla odhalena a společně s exteriérovou stěnou vnějšího prstence omítnuta (fáze 4B). Omítka zanechala nepravidelné, ale plošně rozsáhlé stopy na vnitřním líci apsidy (tedy na vnitřním líci dochované části vnitřního prstence) a v malém fragmentu také na vnějším líci vnějšího prstence, v místě překrytém později připojenými mladšími zdívky. Omítka na stěnách v interiéru přecházela do podlahy, jak dokládá její nepravidelné zesílení na dochovaném spodním okraji. Výškově patrně souvisí s podlahou, tvořenou maltovou, nepravidelně dochovanou krou. Situace v nejjihnější části apsidy by však naopak svědčila spíše pro to, že maltová podlaha mohla být jen podkladem pro nedochovanou podlahovou krytinu (např. dlaždice). Vysvětlil by se tím výškový rozdíl (0,1–0,12 m) mezi stávající úrovní podlahy a spodním okrajem omítky na vnitřní stěně. Jednotnou omítkou došlo k estetickému sjednocení interiéru jižní apsidy (tj. zdiva vnějšího prstence, zbytku zdiva vnitřního prstence, podlahy a snad také oltáře 12 apoštolů).

Třetí a čtvrtou etapu tedy v právě podaném výkladu vidíme v následujících postupných krocích (obr. 4/11): stavba vnějšího prstence a ubourání vnitřního (3A) – stavba stávajícího oltáře 12 apoštolů (3B) – snížení úrovně podlahy (4A) – sjednocení omítkou (4B).²¹⁶ Stavební aktivita by tak mohla být rozložena do dvou samostatných fází. První (3A a 3B) by se týkala jenom jižní apsidy, druhá (4A a 4B) by zasahovala i loď rotundy. Nelze nijak odvodit, jak velký by mezi nimi byl časový odstup.

Z čistě stratigrafického hlediska je možná také jiná posloupnost: snížení úrovně podlahy (4A) – stavba vnějšího prstence (3A) – odbourání zdiva vnitřního prstence do podoby „stupně“ a zřízení oltáře 12 apoštolů na něm (3B) – sjednocení omítkou (4B). V tomto případě bychom etapy 3 a 4 pokládali za jedinou stavební aktivitu, měnící podstatně nejen jižní apsidu, ale zasahující i do lodi rotundy.

Zahloubení hrobů K1 a K2 (fáze 3X) je velmi obtížné synchronizovat s výše jmenovanými stavebními aktivitami.

5. etapa – uzavření kaple

Následně byla apsidální kaple oddělena od lodi příčkou (fáze 5A; Hilbert 1934, 223, obr. 3, zdivo „L“ – „mladší uzávěr apsidy“ ve vysvětlivkách na s. 228, obr. 4/55E, 4/56D). Její základ (alespoň na západní straně, na straně východní se nedochoval a v dokumentaci není tento vztah zachycen)

²¹⁶ Tato chronologie snad logicky vysvětluje, jak se dochovala nadzemní část vnitřního prstence.

nerespektoval a poškodil hrob K1. Uprostřed příčky byly dveře nebo alespoň otvor opatřený prahem či stupněm. Protože kaple ochraňovala nejcennější ostatky biskupského chrámu, měla snad takto být uzavřena po dobu výstavby baziliky, jak dovozuje Hilbert (1934, 228).

Vyjdeme-li z předpokladu, že maltový příkrov s oblázkovým ornamentem (fáze 5B) je součástí podlahy v lodi rotundy, musela by být položena po postavení příčky. Rovný okraj by bylo možno vysvětlit přiložením k již stojící dělicí příčce před jižní apsidou (fáze 5A). Položení složitě zdobené podlahy by naopak vylučovalo předchozí zřízení příčky jako ochrany jižní apsidy po dobu výstavby baziliky. V této interpretaci by vyhotovení nové podlahy uzavíralo přestavbu, danou předchozími fázemi a oddělení apsidy s hrobem sv. Václava od zbytku rotundy by bylo jedním z důsledků této stavební akce.

Posloupnost etap by pak byla 3–4, následovaná fázemi 5A a 5B. Hroby K1 a K2 by mohly být zahloubeny kdykoliv před výstavbou příčky (fáze 5A). Možné posloupnosti fází tedy jsou 1 – 2A – 2B – 3X – 3A – 3B – 4A – 4B (též 4A – 3A – 3B – 4B, podle toho zda budeme aktivity v etapách 3 a 4 považovat za jednu či dvě stavební činnosti) nebo 1 – 2A – 2B – 3A – 3B – 3X – 4A – 4B, v obou variantách následují fáze 5A a 5B. Obr. 4/11 tuto posloupnost znázorňuje v podobě tzv. Harrisova diagramu, hroby K1 a K2 (fáze 3X) byly nejspíše vyhloubeny před začátkem etapy 3 nebo mezi etapami 3 a 4, pokud je rozdělíme na dvě aktivity. Při datování po etapě 4 bychom se museli vypořádat se skutečností, proč hned v následující fázi (5A) nebyly hroby respektovány. Musela by např. mezi fázemi 3X (hroby K1 a K2) a 5A uplynout dosti dlouhá doba. Žádné z navržených řešení není zcela prosto problémů a pravděpodobně již nebude možné dospět k jednoznačnému řešení, protože klíčové vztahy mezi jednotlivými částmi byly zničeny již v roce 1911 bez odpovídající dokumentace.

6. etapa – románská bazilika a inkorporace kaple sv. Václava

Kolem poloviny 11. století rotunda již nevyhovovala nárokům na biskupský kostel a postupně ustoupila bazilikální novostavbě. Fází 6A je tedy období stavby románského chrámu (obr. 4/55). V prostoru jižní apsidy se dochovala část jižní obvodové zdi jižní lodi baziliky (zdivo N na obr. 3, Hilbert 1934, 223), část základového zdiva mezilodní arkády, oddělující hlavní loď od jižní lodi včetně základů dvou pilířů (zdiva M a R) a jihozápadní roh východní krypty s částí vstupu. Jižní zeď jižní lodi přiléhá na omítnutou zeď vnějšího prstence jižní apsidy rotundy, která měla být zachována a vtělena do novostavby.²¹⁷ Úroveň podlahy v jejím interiéru zůstala nezměněna.

7. etapa – hrob K3

Reprezentantem sedmé etapy je hrob, novodobě označený jako K3, nalezený západně od západní zdi jižní apsidy. Vztah hrobu a zdiva následující fáze jednoznačně dokumentuje skica pořízená K. Hilbertem bezprostředně při výzkumu (obr. 4/13F). V rozporu s pozdější publikací (Hilbert 1934, 224) zachycuje ještě neporušenou zeď částečně překrývající hrobovou jámu. Hrob byl při stavbě zdi narušen a kosti částečně složeny do hraničky. Části kožené prilby se nalézaly jak mezi kostmi narušeného hrobu (jak informuje popisek na skice na obr. 4/20), tak ve zdivu nad hrobem (viz popisek na obr. 4/23; Hilbert 1934, tab. XXVI/2). Souvislost tohoto hrobu s románskou bazilikou dokládá shodná orientace s osou jižní lodi. Připustit bychom mohli i možnost, že hrob by mohl být starší než románská bazilika. Jinými slovy, jednalo by se o hrob současný se stojící rotundou. Nápadné by ovšem bylo, že by se za celou dobu existence jižní apsidy jednalo o hrob jediný. Stopa jiného pohřbu nebyla archeologicky vně apsidy zachycena.

²¹⁷ Ve skutečnosti se jedná o několik dílčích stavebních fází, které ale v této souvislosti nejsou podstatné.

8. etapa – změny ve svatováclavské kapli v rámci baziliky

Osmá etapa, přestavba východního ukončení jižní lodi románské baziliky, případně vedla k výrazné změně dispozice svatováclavské kaple (obr. 4/55G). Do jižní lodi byla vložena příčná zeď ve směru sever-jih, lícována jen k západu (fáze 8A; zeď O₁ na obr. 3, Hilbert 1934, 223), doprovázená zvýšením úrovně terénu ve východní části lodi. Následně byl odbourán stále stojící vnější prstenec, příčka oddělující kapli v té chvíli od hlavní lodi²¹⁸ a oltář 12 apoštolů do úrovně nové, zvýšené podlahy.

Protože jižní zeď jižní lodi baziliky byla přiložena ke zdivu vnějšího prstence, můžeme předpokládat, že alespoň jeho vrchol zůstal zakonzervován ve fasádě chrámu. Ve fázi 8B byla zbylá zdiva překryta zášypem a takto zvýšený prostor byl nově předlážděn (fáze 8C). K. Hilbert na svých rekonstrukcích zobrazuje celkem tři podlahy náležející románské bazilice (1934, tab. XXIII a XXIV, viz též zmínka na s. 221), dnes můžeme v terénu ověřit pouze jedinou, a tou je shodou okolností jediná podrobně dokumentovaná a na fotografiích z doby výzkumu zachycená dlažba z mramoru a hadce (fáze 8D, např. obr. 4/28). Existenci dalších podlah ale nevylučujeme,²¹⁹ z jiných částí baziliky známe keramické dlaždice, datované do 12. století (např. obr. 4/23, viz též Hilbert 1910, 66). Není ani pravděpodobné, že by celý chrám se všemi kaplemi byl opatřen jednotnou podlahovou krytinou.

9. etapa

Poslední, 9. etapa zahrnuje všechny aktivity spojené se stavbou gotické svatováclavské kaple, kterými se již zabývat nebudeme.

Problém západní přístavby

Situace na západní straně rotundy je jen velmi nedostatečně dokumentovaná, reálnou existenci fragmentů předrománských zdív nepovažujeme za zcela jistou. Na plánech vyznačené zdivo, které naznačuje spíše pravouhlý útvar, je starší než románská svatováclavská bazilika (fáze 6A). Je to také jediný závěr, který můžeme o této nejasné části nálezové situace učinit.

²¹⁸ Při studiu polohy jednotlivých kaplí a oltářů v bazilice, ve snaze synchronizovat zprávy z historických a liturgických pramenů s naší představou o půdorysu, narážíme na množství problémů. Podle zprávy z roku 1139 byl biskup Jan pohřben do kaple sv. Gotharda, kterou: „... ipse perforato pariete ecclesiae Sancti Wencezlai ad aquilonem construi iusserat.“ FRB II, 231. Většina badatelů tuto kapli umísťovala severně severní lodi baziliky bez ohledu na to, že tam není dostatek prostoru. Zároveň se nikdo nepozastavil nad formulací *ecclesiae Sancti Wencezlai*. Nemohla by tedy *pariete ad aquilonem* být právě tato příčka?

²¹⁹ Podrobně se o starších dlaždicích zmiňuje K. Hilbert (1915, 15): „Zbytky kruhové lodi a apsidy sv. Václava zakryty byly dvoji dlažbou z vyspělé doby románské. Poprvé našly se jen sporadicky větší nebo menší zlomky hliněných dlaždic, formy čtvercové, šestiboké a trojúhelníkové, s ornamenty, nohy a lvy plasticky lisovanými. Některé trojúhelníkové dlaždice byly tmavě polévané. Nad dlažbou první ležela v druhé vrstvě malty dlažba z menších destiček hadce, bílého mramoru, břidly i opuky tvořící mezi probíhajícími vlasy jednotlivá šachovnicová pole ...“. Méně určitě je popisuje A. Podlaha (1911b, 72): „Pod touto dlažbou nalezeny byly zbytky dlažby starší románské baziliky, jež skládala se z dlaždic cihlových, ozdobených jednak polovypuklými podobami fantastických zvířat, jednak stylizovanými ornamenty ...“. Tyto dlaždice se bohužel nedochovaly. Jsou ale snad zachyceny na fotografii inv. č. 3319 ze Štencova archivu, jako izolovaná skupina vpravo od hrobu sv. Václava. Snímek není bohužel natolik ostrý, aby zvětšení ukázalo, zda se skutečně jedná o tento typ dlaždic.

Rozpor mezi dochovanou situací a popisem je možné vysvětlit i tak, že tato starší podlaha se dochovala nad měkčími zášypy, kde se mohla prosednout (nad interiérem rotundy), nad zdmi (kde se dodnes dochoval fragment dlažby) byla odstraněna při kladení nové dlažby. Z Hilbertových řezů vyplývá, že po zvýšení terénu v jižní lodi baziliky (8. fáze) se úroveň podlahy již neměnila.

4.4. NÁSTIN STAVEBNÍHO VÝVOJE, POKUS O CHRONOLOGICKÉ ZAŘAZENÍ

Pomůckou při orientaci v nálezové situaci je Harrisův diagram (obr. 4/9–4/11).²²⁰ Stavební etapy, které můžeme dát do souvislosti s konkrétními historickými událostmi, nám pomáhají datovat, alespoň přibližně, ostatní stavební aktivity.

První etapu, založení a stavbu Václavovy rotundy, klademe s ohledem na historické skutečnosti před rok 930 (obr. 4/56A). Ve druhé stavební etapě, asi o osm let později (viz poznámka 205), byla na jižní straně lodi připojena podkovovitá apside (fáze 2A) a do ní uloženy ostatky sv. Václava (fáze 2B). Pro obě fáze je charakteristické lomové zdivo kladené do poměrně vysokých maltových lůžek (obr. 4/56B). Po větším časovém odstupech dochází k zásadním změnám jak v dispozici celé stavby, tak v podobě interiéru. Rozšiřuje se jižní apside (etapa 3) a vzniká apside severní, snižují se podlahy a interiér je celkově sjednocen novou omítkou (etapa 4). Dále vývoj pokračuje stavbou příčky mezi jižní apsidou a lodí (fáze 5A) a položením maltové podlahy s oblázky (fáze 5B; obr. 4/56D).

Možné je i spojení etap 3 a 4 do jedné, následuje vestavba příčky (fáze 5A). V takto pojetém vývoji by etapy 3 a 4 nejspíše spadaly do doby biskupa Šebíře (s jeho rozšířením kaple sv. Václava, doloženým Kosmovou kronikou (viz poznámka 225), ale ještě před zahájením stavby románské baziliky. Mohlo tomu být kdykoliv po roce 1030/1, kdy se Šebíř stal pražským biskupem. Uvažovat můžeme o roce 1039, kam spadají úpravy spojené s přenesením těla sv. Vojtěcha. Domníváme se, že vložení příčky před apsidu nesouvisí až s ochranou apsidy během výstavby románské baziliky (tj. s k rokem 1060), protože by asi nebylo následováno položením maltové podlahy zdobené oblázky. Vraťme se ale ještě k možnosti dvou samostatných stavebních etap – tj. samostatné aktivitě, označené jako etapa 3 (výstavba vnějšího prstence) a samostatné aktivitě – etapa 4 (snížení úrovně podlahy v apsidě i rotundě). Hypoteticky by bylo možné etapu 3 spojit se stavebními aktivitami, předpokládanými při zřizování pražského biskupství (973–976, k tomu Merhautová 1971, 224). Ty však nejsou doloženy přímou písemnou zprávou. Etapa 4 by mohla být spojena s působením biskupa Šebíře (po 1030/1, k roku 1039?), jak bylo zdůvodněno výše, těžko bychom ji ale mohli vysvětlovat jako rozšíření kaple. Zároveň byla vybudována příčka (fáze 5A) a položena nová podlaha v lodi (maltový příkrov – fáze 5B). Šebířův zásah do dispozičního řešení rotundy, zahrnující etapy 3, 4 a 5, by byl poměrně rozsáhlý a vylučoval by úpravu jižní apsidy již během zřizování pražského biskupství.

Rozhodování o správnosti nastíněných variant neusnadňují ani pokusy o časové zařazení hrobů K1 a K2. Jejich starobylá úprava by směřovala k časovému zařazení brzy po postavení jižní apsidy, tj. po roce 938. Jak již bylo výše vyloženo, mohly být hroby zahloubeny i v období mezi etapami 3 a 4 (stratigrafické vztahy lze takto variantně řešit), pokud bychom je tedy považovali za samostatnou fázi. Pak by hroby chronologicky spadaly do období po úpravách v letech 973/976 a před rokem 1031/1039.²²¹ Všechny uvedené části nálezové situace lze skloubit do jednotného

²²⁰ Jednotlivé varianty zobrazují dochované stratigrafické vztahy, doplněné o uesporná sdělení pramenů, varianty vývoje úrovně terénu v jižní apsidě a varianty zahloubení hrobů K1 a K2, nejednoznačnost je způsobena absencí některých stratigrafických vztahů.

²²¹ Nejméně pravděpodobné je zahloubení po stavebních pracích v letech 1031/1039. Pak by se nabízelo interpretovat tyto hroby jako pohřby knížete Břetislava I. a jeho manželky Jitky. Tuto možnost můžeme oprávněně vyloučit (zpočátku o ní uvažoval K. Hilbert – 1910, 67, ale později od této možnosti upustil), protože jejich těla byla přenesena do románské baziliky a posléze do gotické katedrály. Lze namítnout, že při přenášení těl mohlo dojít k jejich záměně, jak je doloženo v jiném případě (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988, 62). Nelze však předpokládat, že by velmi záhy po pohřbu knížete Břetislava I. byl jeho hrob přezděn příčkou před apsidou nebo, že by se nevědělo, že je to hrob tohoto knížete.

obrazu (nebo do obrazu, který pokládáme za nejpravděpodobnější) za předpokladu, že se přikloníme k interpretaci, že hroby K1 a K2 jsou spíše starobylé. V tomto případě by oba hroby byly vloženy před jižní apsidu po translaci ostatků sv. Václava (v roce 938?). Dýka z výbavy hrobu K1 ukazuje na osobu světského původu, tedy někoho společensky vysoce postaveného. Uvažovat můžeme o knížeti (a snad jeho manželce?). V tom případě by zde musel být pohřben některý z knížat, jehož místo pohřbu neznáme. V časovém intervalu po roce 938 a v kombinaci se starobylou úpravou hrobové jámy můžeme uvažovat jenom o knížeti Boleslavu I. (nebudeme zde řešit zda zemřel 967 nebo 972). Tato možnost již byla v literatuře nastíněna (Lutovský 1998, 147–150).²²²

Na základě rozboru situace v prostoru jižní apsidy se můžeme pokusit o datování fragmentu severní apsidy. Uvedli jsme již, že se rozměrově blíží jižnímu mladšímu prstenci, zdivo se formálně shoduje. Byla tedy snad stavěna ve stejné etapě, námi datované do doby biskupa Šebíře. Existence prázdného hrobu by odpovídala na otázku druhou, a to proč byla zřízena. Analogii takového řešení je severní „apsida“ s pohřební funkcí k rotundě sv. Petra a Pavla na Budči (Šolle 1990, 180–182). Pak je ovšem nasnadě otázka třetí, kdo byl tak významnou osobností, aby byla pro jeho hrob zřízena nová kaple. Protože pro 1. polovinu 11. století není náš výběr příliš velký, naši pozornost přitahuje přenesení ostatků sv. Vojtěcha roku 1039. Přikláníme se tak s výhradami k již vyslovenému názoru (Bartlová 1997, 27),²²³ že hrob druhého pražského biskupa mohl být umístěn právě zde. Interpretaci písemných pramenů k tomuto tématu se zabýval již V. V. Tomek (1861, 51; 1892, 15–16), nejpodrobnější analýzu nalezneme u J. Cibulky (1934, 392–398). Termín „ecclesiolla“, který Kosmas (viz poznámka 199) užívá pro kapli sv. Vojtěcha nemusí mít zásadní význam pro úvahy o její podobě. Jak si všímá I. Borkovský (1961, 350), nejen v Kosmově kronice, ale ve středověkých pramenech obecně nalezneme různá nejednotná označení pro popis církevních staveb. Větším problémem je Kosmův obrat *quasi in porticu*. O komunikaci kostela s okolím mnoho nevíme, ale většina autorů se shoduje, že hlavní a jediný vstup do kostela byl na západní straně v ose hlavní apsidy²²⁴. Vzhledem k původnímu přírodnímu reliéfu vedly přístupové cesty ke kostelu od západu a od severu (viz poznámka 203), přichází tak obcházel severní apsidu, aby vstoupil do chrámu.

Je-li naše pozorování správné, znamenalo by to, že za episkopátu biskupa Šebíře (ještě před zahájením stavby svatovítské baziliky) proběhla poměrně rozsáhlá přestavba rotundy, spojená se rozšířením jižní apsidy, stavbou apsidy severní a snížením úrovně podlahy v jižní apsidě a v lodi rotundy, kde byla zároveň položena nová podlaha. Zda jde o dvě stavební etapy jdoucí těsně za

Víceznačnost řešení je způsobena tím, že se ani v dokumentaci ani v terénu nedochovala informace o příslušném stratigrafickém vztahu.

²²² Opět nutno připomenout, že amatérský revizní výkop v roce 1974 pravděpodobně navždy vyloučil možnost datování obou hrobů přírodovědeckými metodami (např. ¹⁴C). Tehdy ještě bylo možné odebrat příslušné vzorky. Analýza fragmentů dřeva ulpělých na dýce z hrobu K1 je limitována konzervací předmětu.

²²³ Ostatky sv. Vojtěcha měly samozřejmě pro episkopální chrám mimořádný význam, nicméně se jim nedostalo takové ochrany jako ostatkům Václavovým. Bylo by mylné spojovat analogicky vztah jižní apsidy s kaplí sv. Václava se vztahem severní apsidy rotundy a severní apsidy baziliky. V novém chrámu byl hrob sv. Vojtěcha umístěn ve střední části kostela poblíž hlavních dveří (*porta maior*), jak vyplývá ze zprávy o biskupu Menhartovi, který dal tento hrob nově vyzdobit (*Pokračovatelé Kosmovi* 295), a nepřítomnost i z liturgických pramenů (*Maříková-Kubková – Eben, v tisku*). Až roku 1396 bylo tělo vyzvednuto a přeneseno do gotické hrobky, tedy v době, kdy z románské stavby zbývala jen západní část.

²²⁴ J. Pošmourý (1971) předpokládal, že prvotní vstup byl od jihu, krytý portikem, se záhy změnil v apsidu a vstup byl přenesen na západ. Tomu ale odporuje dnešní znalost původního geologického reliéfu, od jihu byl kostel nepřístupný.

sebou (jedna spojená s úpravou jižní apsidy, druhá se zřízením apsidy severní) či stavební aktivitu jedinou, inspirovanou přemístěním hrobu těla sv. Vojtěcha do Prahy, nelze rozhodnout.²²⁵

Jen velmi obtížně lze do tohoto schématu časově zařadit západní přístavbu. Vzhledem ke stavu znalostí o této části nálezové situace se pohybujeme zcela na půdě hypotéz (obr. 4/56C, 4/56E). Pokud připustíme její existenci, musíme uvažovat o pravoúhlém útvaru.²²⁶

Nastíněný chronologický rámec vylučuje, že by hrob K3 mohl být totožný s hrobem blahoslaveného Podivena, zmíněného při přestavbě za biskupa Šebíře, jak tomu nálezová situace zdánlivě nasvědčuje. Hrob je sice narušen zdívem, které bylo stavěno při jakési úpravě prostoru s hrobem sv. Václava, ale až v době, kdy již stála románská bazilika, tedy až po období působení biskupa Šebíře. Vlastní zdivo rotundy (tj. vnější prstenec) v dochované části žádný hrob nenarušilo. Podivenův hrob by se musel nacházet na straně východní, kde je situace značně narušena (v podzemí kaple sv. Václava) nebo zcela nepřístupná (směrem dále na východ). Místo západně od jižní apsidy by zůstalo prázdné, nevyužívané pro pohřbívání.

4.5. ZÁVĚR

Při revizi nálezové situace ve svatovítské rotundě jsme dospěli k některým novým, od tradované²²⁷ situace odlišným závěrům. Ukázalo se, jak velkým přínosem bylo pochopení významu původní

²²⁵ Zmínku o stavební aktivitě, spojené s přenesením ostatků sv. Vojtěcha nalezneme až k roku 1060 (viz poznámka 199). Ohlaselem Šebířovy přestavby je i zpráva k roku 1124 – Kosmas III 55, FRB, 187: „Item eiusdem anni in quadragesima, IX Kal. Aprilis, praesul Magnardus casu reperiens in sacrario ossa Podivin, condit humi in capella, ... Tempore enim suo Severus sextus huius sedis episcopus amplioem delatans capella, circa sacram praedicti patroni tumbam ossa praedicti clientis effodiens, quia aliter non poterat fundari murus, et collocans ea in sarcophago, posuerat in camera, ubi ecclesiastica servabantur xenia...“ Tato zmínka je od časů Tomkových (1861, 50) spojována s románskou basilikou. Na základě naší analýzy ale předpokládáme, že se jedná již o rotundu. Jižní apside byla inkorporována do jižní lodi baziliky beze změny a k další přestavbě kaple došlo až v pokročilém 12. století.

Zároveň tato zpráva upozorňuje na otázku sakristie v rotundě. Kde byla umístěna *camera, ubi ecclesiastica servabantur xenia* ale není jasné.

²²⁶ Zhruba pravoúhlý tvar dochovaných pozůstatků zdíva vedl k představě věžovité přístavby (Merhautová 1971, 223; 1973, 81–82). Pro její stavbu (v souladu s názorem A. Merhautové) se jeví jako nejvhodnější období zřizování pražského biskupství. Stal-li se kostel biskupským a bylo do něho (do východní apsidy, Cibulka 1934, 377) umístěno biskupské křeslo, mohla být zřízena také knížecí tribuna. Pro její umístění se nabízí první patro věže. Konstrukce západní přístavby by spadala do let 973/976. Existenci a podobu přístavby může ověřit (s nejistým výsledkem) pouze revizní výzkum. Ve zdívu nalezená malá, pečlivě vyzdřená schránka, mohla být určena jak pro ostatek umístěný pod oltářem (jak předpokládal Cibulka 1934, 398), tak méně pravděpodobně, i s ohledem na velmi časný výskyt tohoto jevu, místem pro stavební obětinu (srov. Sommer 1998). Připojem západní přístavby by se také muselo vyrovnat s otázkou vstupu do rotundy (obr. 4/56C, 4/56E).

²²⁷ Jako volnou úvahu připojujeme náš názor na to, proč se představa rotundy se čtyřmi apsidami, ochozem a scho-dištěm na tribunu tak vžila. Je překvapivé, že východiskem všech diskuzí byly vždy je dva základní články (Hilbert 1934 a Cibulka 1934) a nikdy původní, byť torzovitá dokumentace. O jejím významu se dokonce pochybovalo (např. Líbal – Lišková – Zahradník 1990, 722, kde se mezi prameny uvádějí: „skicáký J. Mockera: skicáký v archivu Jednoty obsahující detailní náčrty částí katedrály, povětšinou menšího významu ...“).

Nápadné jsou rozdíly mezi publikovanými popisy terénu, dokumentací a skutečným stavem. Články snad vznikaly delší dobu po dokončení výkopových prací a autoři se již do terénu nevraceli. Z Cibulkovy argumentace ještě ale vyplývá jasný závěr. Postupně probírá všechny varianty řešení určitého problému, a protože je situace v rotundě fragmentární, snadno je vyvrací jednu po druhé. A tak přesvědčivě zůstane správná varianta poslední, která vede k monumentální rekonstrukci. Tímto způsobem byla zřejmě překryta cesta ke správnému řešení, které by rozhodně muselo být méně určitější ve svých závěrech (právě s ohledem na fragmentárnost dochované situace).

Vžila se také představa o datování jednotlivých částí rotundy, a to natolik, že překryla pochybnosti, které vzbuzoval vyspělý způsob zdění vnějšího prstence jižní apsidy: „Kdybychom však přihlíželi jen k vyspělé technice zdíva svatováclavské rotundy a neměli k tomu zpráv obsažených v Kosmově kronice a v legendách, pak bychom podle dosa- vadních zkušeností rotundu datovali jako stavbu pokročilou, nejméně do 12. století.“ (Borkovský 1953, 164).

dokumentace, která dokazuje, že publikované výstupy nejsou zcela přesné v popisech terénu. O to více je nutné litovat toho, že její velká část je ztracená či nezvěstná (např. Hilbertův skicář č. XV). Nově pojatý vývoj rotundy nebude jistě přijímán bez výhrad, protože i on pracuje s hypotézami a variantami vývoje. Všechny další interpretace by však měly přihlídnout k některým zjištěním, která považujeme na základě nové revize za nepochybnitelná i nadále.

Studium nálezoové situace ukázalo, že tzv. vnitřní prstenec zdíva v jižní apsidě je starší než vnější prstenec zdíva. Vnitřní prstenec zdíva neporušuje (tj. nepřekrývá) základy oltáře 12 apoštolů, ale naopak, blok zdíva interpretovaný jako tento oltář, je posazen na korunu zdíva vnitřního prstence. Ve východní části jižní apsidy byl nově rozpoznán fragment základového zdíva lodi. V rotundě nemůžeme počítat s vnitřním ochozem neseným pilíři, pokud by měl být jejich základ průběžný (což by zřejmě bylo nutné ze statických důvodů), protože hroby K1 a K2 jsou situovány v místech, kterými by základ musel procházet. Hroby K1 a K2 nejsou starší než rotunda, naopak byly do rotundy vloženy v době, kdy již stála jižní apside s hrobem sv. Václava. Jižní apside rotundy nebyla při stavbě románské baziliky zbořena, ale byla ne zcela jasným způsobem včleněna do její jižní lodi. Respektována byla i úroveň její podlahy. Ke zboření větší části jižní apsidy rotundy došlo až později, během stavební úpravy jižní lodi baziliky. Hrob K3 nemůže být totožný s hrobem, narušeným při stavebních úpravách za biskupa Šebíře a považovaný tehdy za hrob blahoslaveného Podivena.

Další část našich pozorování je značně pravděpodobná, ale zcela nevývratný závěr znemožňuje nedostatečně dokumentovaná či nedochovaná situace. Sem patří úvaha o příslušnosti hrobů K1 a K2 do doby před zvětšením jižní apsidy s poukazem na jejich starobylou úpravu. Nálezová chudoba nedovoluje prozatím přesnější datování, nemáme analogii např. pro dýku z hrobu K1. Jistou naději vzbuzuje pokrok v přírodovědeckých datovacích metodách, které by zde mohly být v budoucnu aplikovány. K hypotéze o ztotožnění hrobu K1 s pohřbem knížete Boleslava I. (+967/972) dospíváme pouze vylučovací metodou. Stejně povahy je i úvaha o přenesení ostatků sv. Vojtěcha do severní apsidy. V severní apsidě však patrně již nenalezneme možnosti pro bližší datování jejího postavení či pro chronologické zařazení dochované hrobové jámy. Preference severní apsidy pro uložení ostatků sv. Vojtěcha je navíc dána zpochybnutím existence západní přístavby.

Závažné je také vyvrácení představy, že původní dispoziční řešení počítalo od počátku se čtyřmi apsidami. Dokladem je dodatečné připojení jižní apsidy k lodi rotundy. Naše tvrzení se může jevit, při omezeném stavu znalostí, příliš jednoznačné, ale stratigrafie dochovaných fragmentů zdíva je přesvědčivá. Velikost a forma jednotlivých pozůstatků v místě jižní a severní apsidy a nezřetelných situací na místě západní přístavby je natolik rozdílná, že vylučuje jakýkoli jednotný architektonický záměr. Důkazový řetězec je možné i obrátit. Protože je zpochybněna jednotná počáteční forma dochovaných apsid, nelze prokázat, že by rotunda měla od počátku více apsid.²²⁸

Rotunda sv. Víta se, stejně jako jiné chrámy, postupně vyvíjela a měnila novými přístavbami. Na počátku byla jen jednoduchá kruhová loď s jednou apsidou. To ovšem nikterak neumenšuje její význam, ani význam stavitelského počínu knížete sv. Václava, který zde byl pohřben v druhotně přistavěné jižní apsidě. Na nové zhodnocení čeká hypotéza, že Boleslav I. byl nejen stavebníkem této jižní apsidy, ale zároveň našel v lodi před apsidou (a před hrobem sv. Václava) místo posledního odpočinku. Po zřízení pražského biskupství snad již mohla být rotunda obohacena o západní přístavbu. V období Šebířova episkopátu prodělala rotunda rozsáhlou změnu a získala definitivní podobu. Přistavěna byla severní apside, možná pro uložení ostatků sv. Vojtěcha,

²²⁸ Nikdy také nebylo poukázáno na skutečnost, že čtyřapsidová rotunda s ochozem nebyla na našem území již nikdy napodobena, a to ani v zjednodušené podobě, např. jen rotunda se čtyřmi apsidami či naopak stavba s ochozem. Také soudobých zahraničních analogií je velmi málo a časově ani strukturou s pražskou stavbou nijak nesouvisely.

a na přibližně stejnou velikost byla upravena apside jižní.²²⁹ Jejich vnější fasády mohly být obdobné. Přes všechny úpravy ale rotunda nestačila nárokům na biskupský kostel, asi po dalších dvaceti letech byla nahrazena monumentální románskou bazilikou.

Od objevu rotundy uběhlo více než 70 let. Za tuto dobu byla vyslovena řada hypotéz a názorů. S určitou nadsázkou můžeme říci, že předkládaná představa o stavebním vývoji neobsahuje v jednotlivostech žádnou myšlenku, která by se již dříve neobjevila.²³⁰ Nové je jejich seřazení a vedení argumentace, stejně jako důraz na stratigrafii dochovaných pozůstatků, analýzu zdíva, rozbor malt a omítek (viz *kap. 7. a 8.*). Doufáme, že další diskuse o této významné stavbě bude napříště přihlížet i k dochovaným terénům.

²²⁹ V tomto období by tedy měla rotunda tři apsidy a možná i věž. Připomeňme v této souvislosti zmínku I. Borkovského (1961, 349) o tříapsidové rotundě, vystavěné sv. Václavem. I. Borkovský bohužel tuto zmínku nikde dále nerozvinul. Bylo by zajímavé vědět, zda při úvahách o rotundě dospěl k obdobnému řešení.

²³⁰ Jako příklad uvedme myšlenky A. Podlahy z r. 1911: „Ukázalo se, že ono zakřivené, 0,96–1,08 m silné zdívo jest apsidovitá (podkovovitá) k jihu obrácená přístavba původní románské rotundy Svatovítské, a že jest to pozůstatek nejdávější kaple Svatováclavské ... Na vnějším obvodu tohoto okrouhlého zdíva v nevelké od něho vzdálenosti (asi 14–17 cm) bylo viděti zbytky souběžného, 0,87 silného zdíva. Jsou to nepochybně zbytky rozšíření kaple Svatováclavské, jež provést dal biskup Šebíř (1030–1067). O rozšíření tom zmiňuje se Kosmas ve svých letopisech ... Nový chrám připojoval se jižním svým bokem k rozšířené Šebířově kapli Svatováclavské, jejíž značná část byla ponechána a tvořila součást nové stavby.“ (Podlaha 1911b, 72, 79). Též: „Apsidovitý přístavek určený pro hrob sv. Václava byl patrně připojen k jižní straně původního rotundovitého kostela sv. Václavem založeného a vystavěn tudíž na hřbitově, jenž kolem kostela se rozkládal. Přístavba Šebířova zaujala ještě více půdy hřbitovní ...“ (Podlaha 1911b, 93).

5. BASILIKA SV. VÍTA

Navzdory tomu, že od prvních dnů objevu byla románské fázi pražské katedrály věnována řada studií (např. *Birnbaum 1919; Borkovský 1961; Hilbert 1914; Libal 1983; 1984; 1989; Merhautová 1971; 1984; Merhautová – Třeštík, 1984*), zasloužila by si tato výjimečná stavba nové monografické zpracování. V předkládané práci není prostor pro tak rozsáhlý příspěvek, a tak jsme se omežili na představení nových poznatků z oblasti prostorové interpretace liturgických pramenů a archivní dokumentace, znovunalezené v souvislosti se studiem rotundy, s příslibem, že podrobné zpracování bude publikováno jinde.

5.1. ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM A PRVNÍ REKONSTRUKCE

5.1.1. VÝPOVĚĎ ARCHIVNÍ DOKUMENTACE

Nejdříve byla v roce 1877 objevena západní krypta, protože ale otázka románského a předrománského předchůdce pražské katedrály byla v té době nastolena pouze studiem archivních pramenů (*Tomek, 1861*), nálezci si nedovedli dobře představit, v jakém prostoru se ocitají.²³¹ Přesto je jejich dokumentace primárním pramenem pro studium celkové podoby (*obr. 1/3*) a dekorace interiéru (*obr. 5/1*) krypty.

V roce 1911, kdy byl odhalen úplný půdorys chrámu, se Kamil *Hilbert* do západní části kostela vrátil, aby revidoval předchozí výsledky (*1914*). Výzkum dále sledoval obě ramena transeptu, loď hlavní a loď laterální. Na východní straně zůstala neznámá hlavní apside, jinak bylo odkryto mnoho indicií k poznání prostorové organizace chrámu (*Zpráva 1911, 8*). Práce pokračovaly i v prvním pololetí roku 1912. Hlavním zdrojem informací o této kampani jsou, stejně jako v případě rotundy, *Hilbertovy skicáře* (viz *kap. 4.2.3.3.*). Další pramen představují stavební deníky a tzv. desky, pořizované od roku 1925 (viz *kap. 4.2.3.2.*), kdy se autoři výzkumu vrátili zpět k otázce východní partie románské baziliky.

V letech 1911–1928 byla postupně zkoumána krypta Kosmy a Damiána (*obr. 5/2, 5/3*) a prostor severní apsidy (*obr. 5/4*) ve východní části baziliky. Na jižní straně se výzkum soustředil do kaple sv. Václava (viz *kap. 4*). Dále disponujeme bohatou dokumentací ze západní části, krypty,

²³¹ Zpráva 1877/78, 6: „Nález velmi zajímavý učiněn při kopání, když se hledaly pozůstatky starých základů původní obdélné stavby chrámové, neboť se ve dvoře proboštství svatovítského přišlo na stavbu románského slohu, kteréž kapli se podobá a z XI. století pocházeti se zdá.

Zed', kteráž apsidu obrubuje, má podobu kruhovou, uvnitř pěti výklenky přerušenou. Mezi výklenky těmito jsou útvary pilířové se sloupy polovičními, uprostřed však nalézají se čtyři sloupy volně stojící, na nichž klenutí spočívalo.

Jak volně stojí tak i poloviční ke zdi přiléhající sloupy zhotoveny jsou z červeno-hnědého železitého pískovce, dřívky sloupové jsou buď hladké aneb ozdobené vyhloubenými figurami geometrickými a mají též takové hlavice krychlové.“

Zpráva 1877/78, 7: „Ostatní zdivo z plánského lámaného kamene, na němž stopy mohutného požáru se objevují.

Přepasy klenbové, jakož i křížové klenutí byly též z lámaného kamene zhotoveny, avšak již se sesuly.

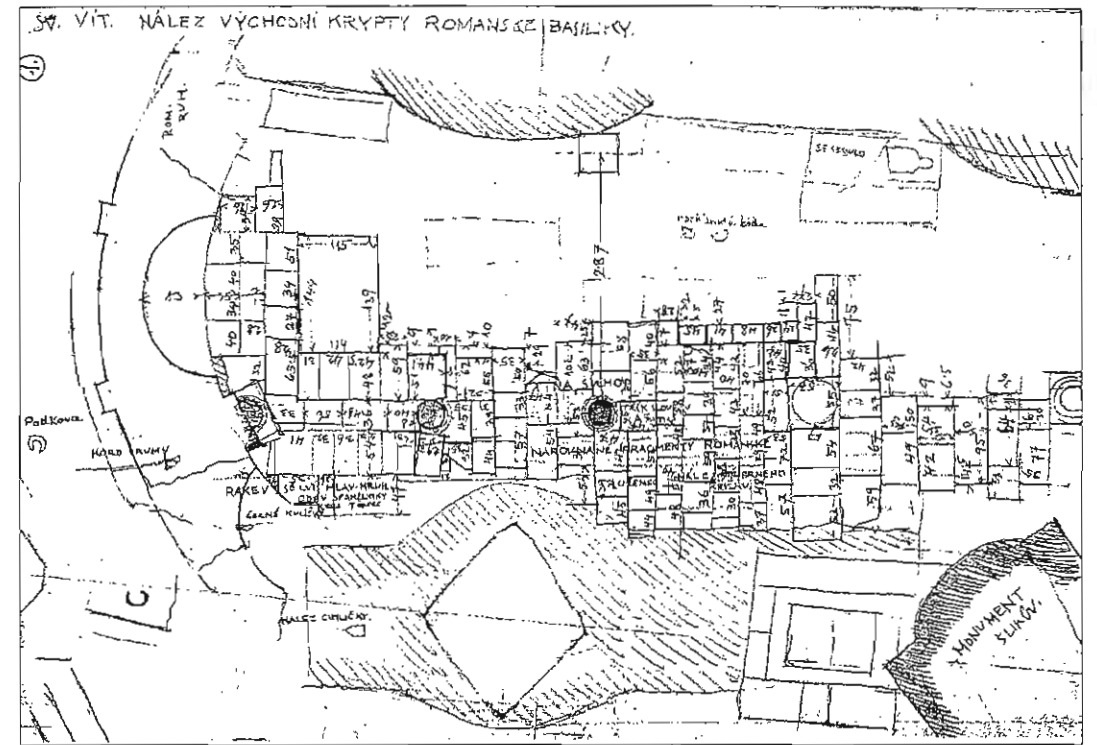
Podlaha vydlážděna jest dlaždicemi kamennými a nachází se II stop pod dlažbou dvora nynějšího proboštství.

V hlavní zdi maštale, kteráž s touto místností sousedí, spatřují se další dva sloupy okrouhlé, dle kterých lze souditi, že tento kryptový chrám nepřínáležel k jakési ústřední budově, jak před tím se za to mělo, nýbrž že patřil ku stavbě loďi obdélné což arci teprv dalším kopáním úplně bude se moci zjistiti.

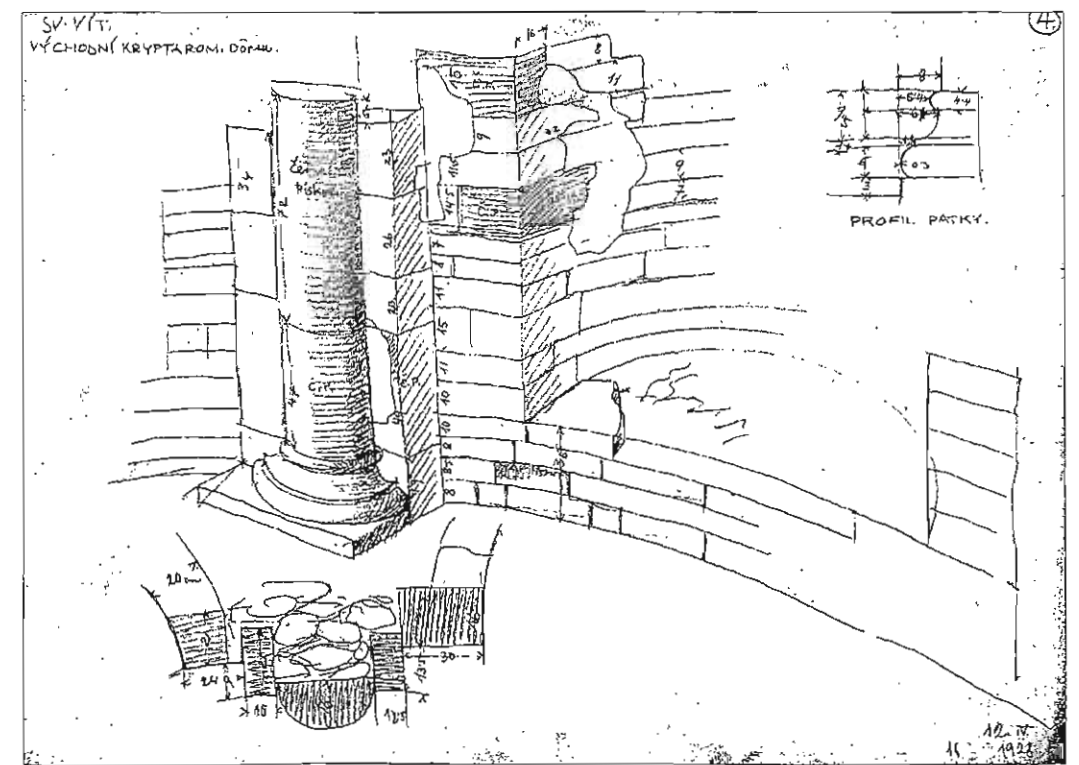
Jelikož na tomto místě nebyly nalezeny žádné základy staré budovy velechrámu svatovítského, jest podzemní kaple opět zasypána a úplně její odkrytí pozdější době zůstaveno.“

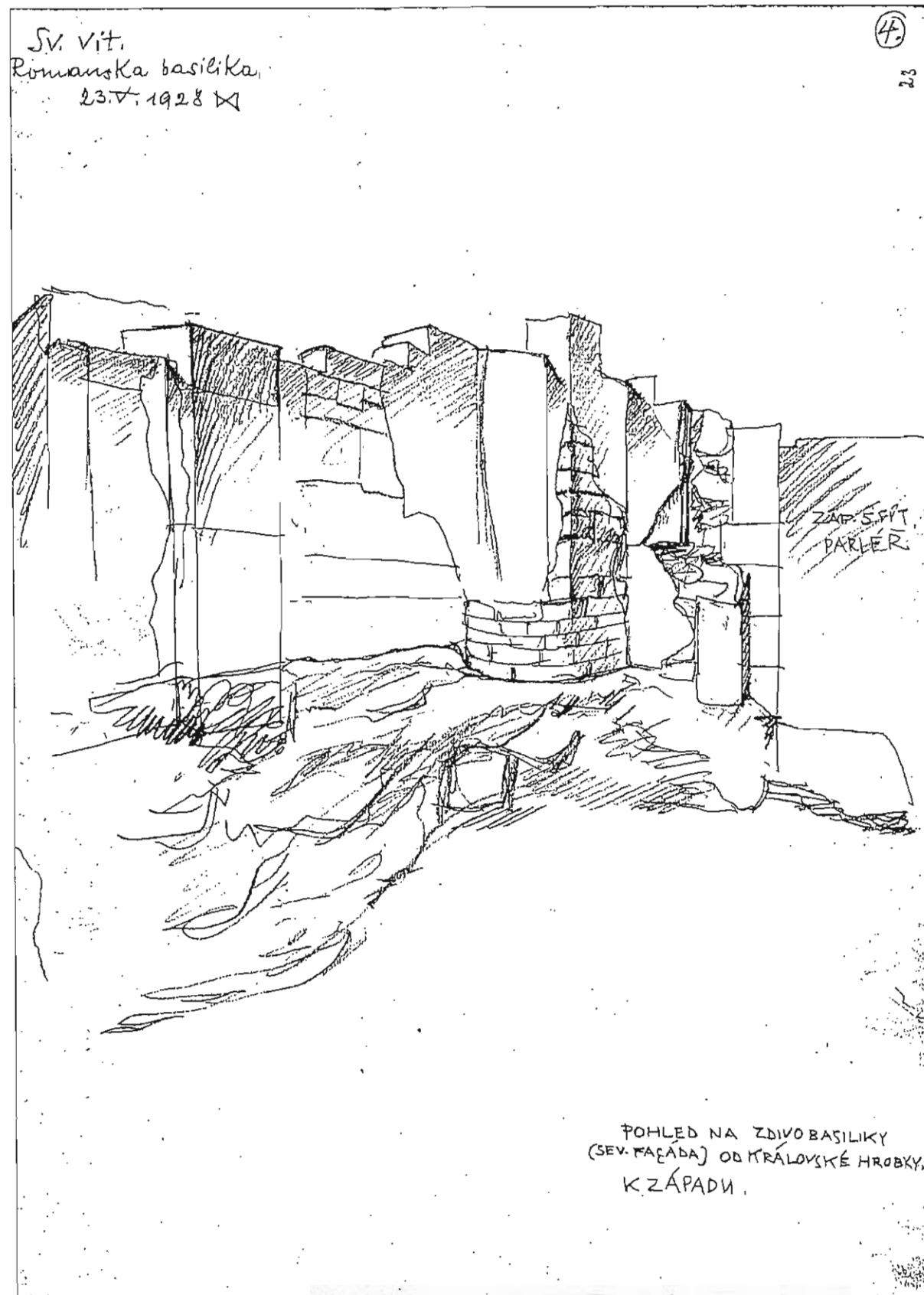
Obr. 5/1: Přístěnný pilíř a sloupky ze západní krypty basiliky sv. Víta, Mockertův skicář č. 6, str. 72. Archiv Pražského hradu.
 Abb. 5/1: St.-Veits-Basilika, angemauertter Pfeiler und Säulen aus der Westkrypta, Mockers Skizzenheft 6/72. Archiv der Prager Burg.

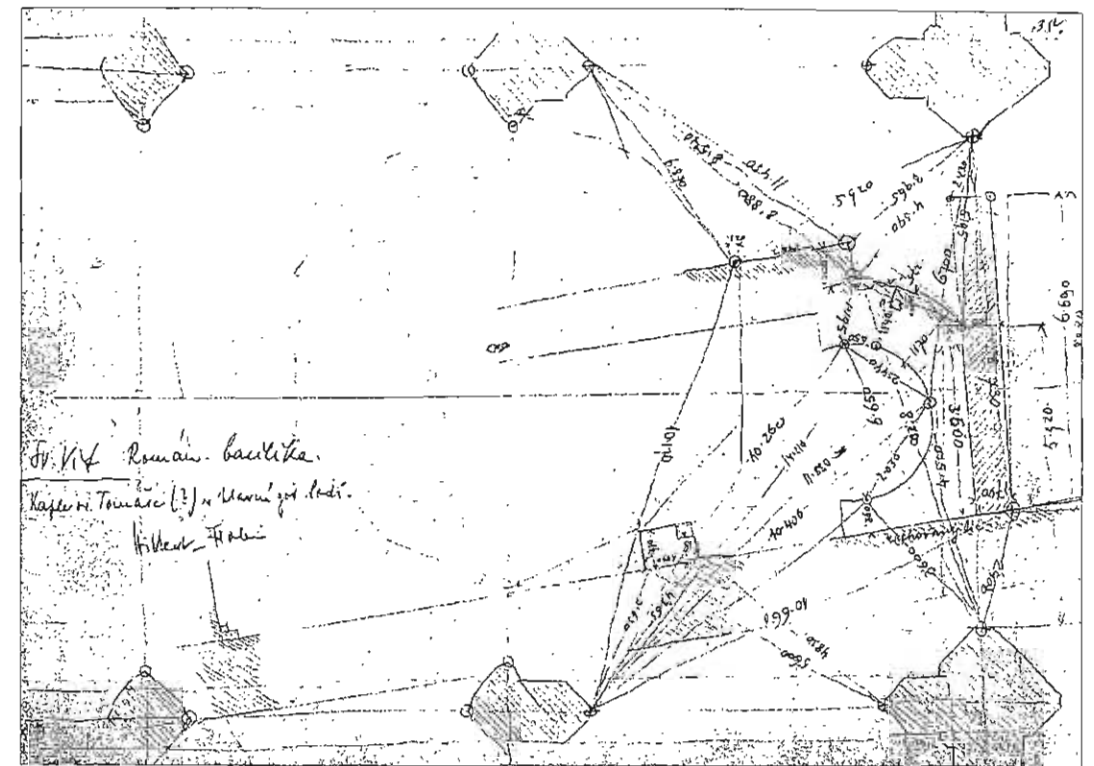
Obr. 5/2: Bazilika sv. Víta, východní krypta. Desky č. 5. List č. 1. Půdorys. Měřená skica, F.X. Margold, 23. 1. 1928. Archiv Pražského hradu.
 Abb. 5/2: St.-Veits-Basilika, Ostkrypta. Mapped Nr. 5, 1. Grundriß. Skizze mit Maßangaben, wohl von F.X. Margold, 23. 1. 1928. Archiv der Prager Burg.

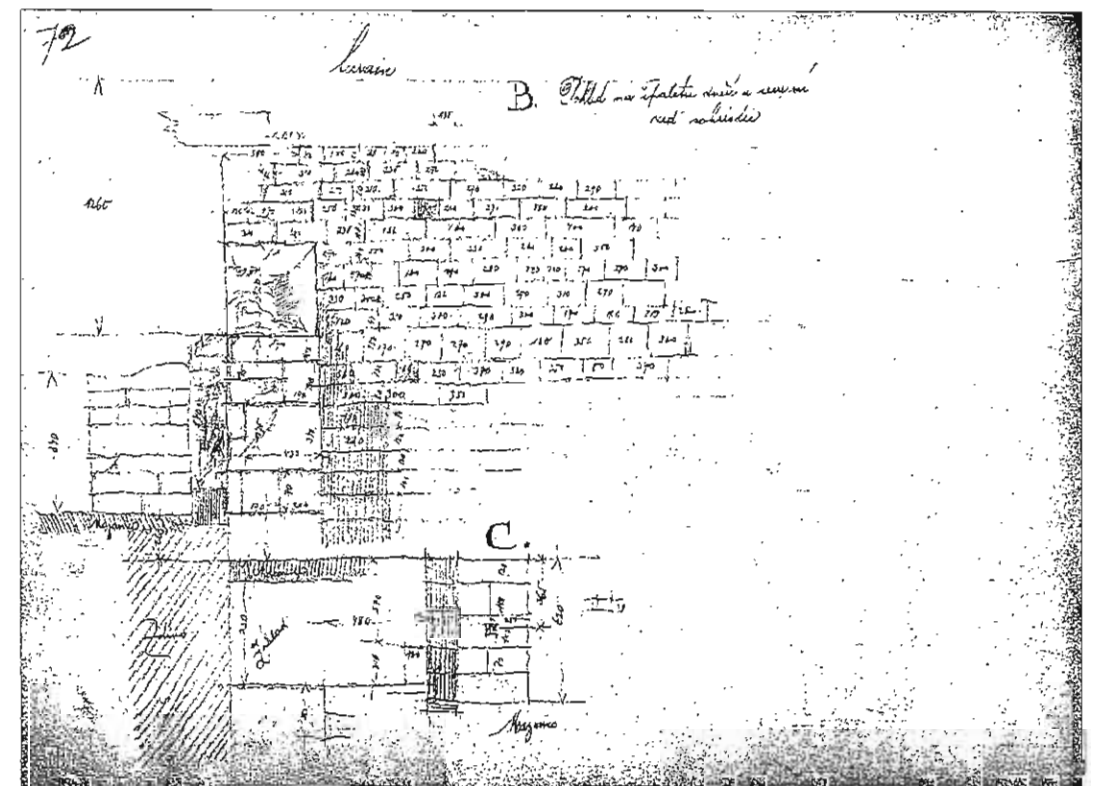
Obr. 5/3: Bazilika sv. Víta, východní krypta – členění vnitřní fasády. Desky č. 5, list 4/16. Kresleno 12. 4. 1928. Nesignováno, pravděpodobně F.X. Margold. Archiv Pražského hradu.
 Abb. 5/3: St.-Veits-Basilika, Ostkrypta – Gliederung der Innenfassade. Mapped Nr. 5, 4/16. 12. 4. 1928. Keine Unterschrift, wahrscheinlich F.X. Margold. Archiv der Prager Burg.

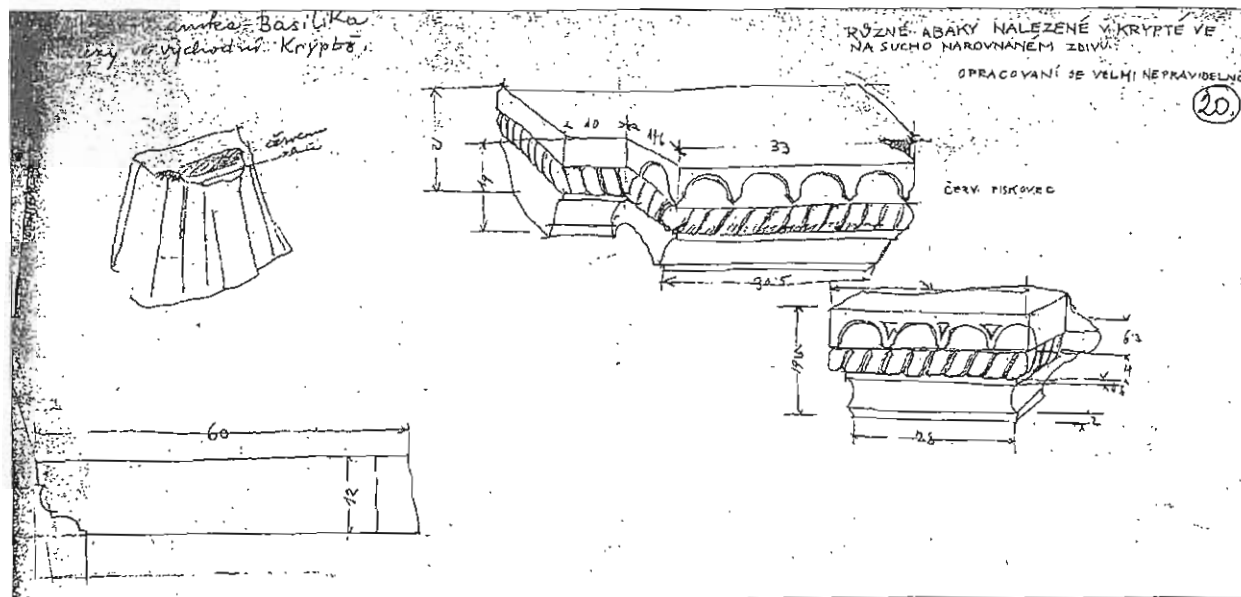
Obr. 5/4: Bazilika sv. Víta, severní apside – severní fasáda. *Desky č. 5, list 4/23.* Kresleno 23. 5. 1928, signováno F.X. Margoldem. Archiv Pražského hradu.
Abb. 5/4: St.-Veits-Basilika, Nordapsis – Nordfassade. *Mappe Nr. 5, 4/23.* 23. 5. 1928, Unterschrift F.X. Margold. Archiv der Prager Burg.

Obr. 5/5: Bazilika sv. Víta, kaple sv. Tomáše – půdorys. *Skicář č. XVIII, s. 35, K. Hilbert – K. Fiala.* Archiv Pražského hradu.
Abb. 5/5: St.-Veits-Basilika, St.-Thomas-Kapelle – Grundriss. *Skizzenheft Nr. XVIII, 35, Unterschrift K. Hilbert – K. Fiala.* Archiv der Prager Burg.

Obr. 5/6: Bazilika sv. Víta, sakristie – fasáda severní zdi. *Skicář č. XVII, strana 72.* Kresleno 1920, signováno razítkem K. Hilberta. Archiv Pražského hradu.
Abb. 5/6: St.-Veits-Basilika, Sakristei – Fassade der Nordmauer. *Skizzenheft Nr. XVII, 72, 1920, Unterschrift K. Hilbert.* Archiv der Prager Burg.

Obr. 5/7: Bazilika sv. Víta, východní krypta – nálezy architektonické plastiky. Desky č. 5, list č. 7/20, nesignováno, pravděpodobně F.X. Margold. Archiv Pražského hradu.

Abb. 5/7: St.-Veits-Basilika, Ostkrypta – Funde von Architekturplastik. Mappe Nr. 5, 7/20, keine Unterschrift, wohl F.X. Margold. Archiv der Prager Burg.

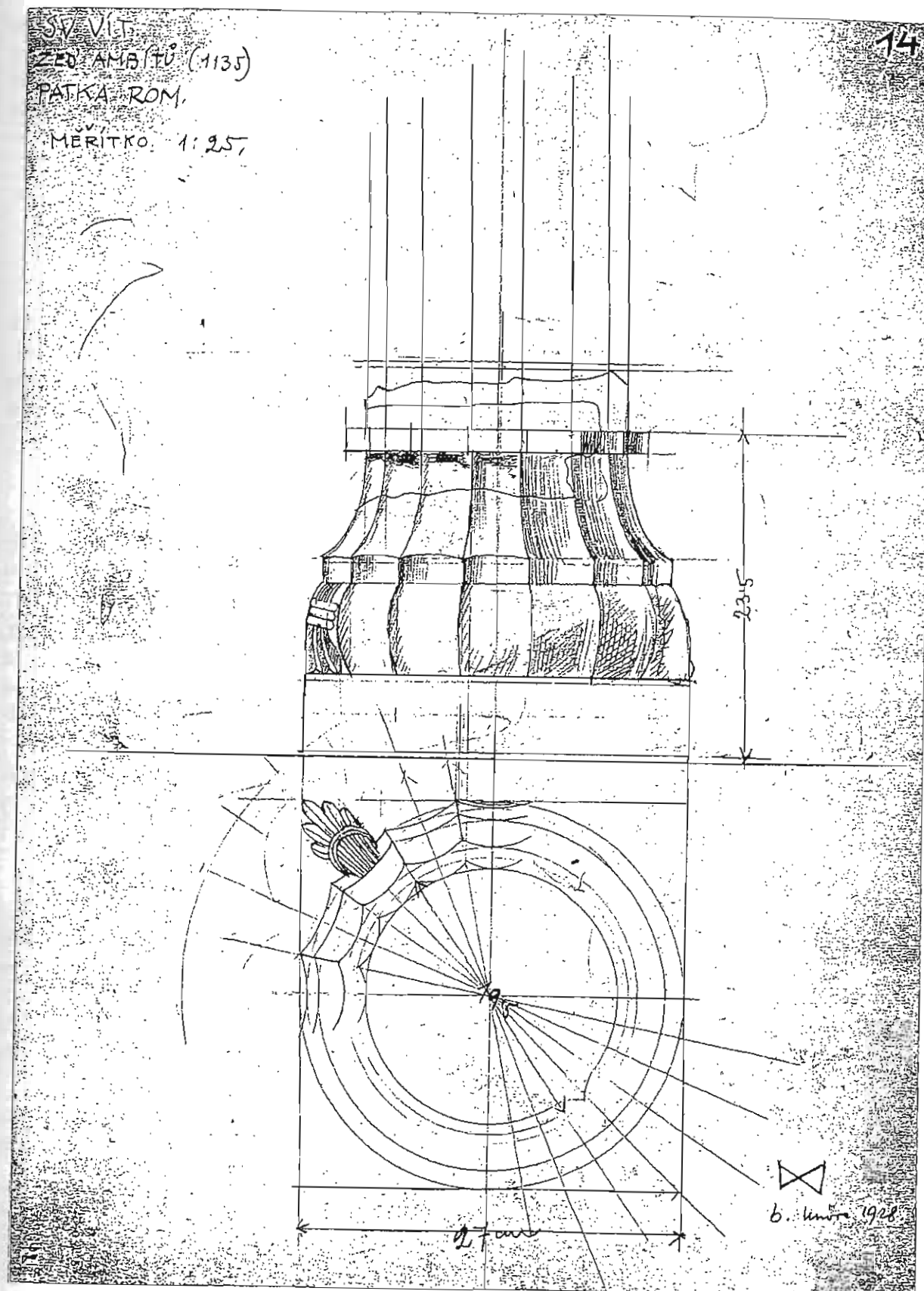
příčné lodi a obou věží a z prostoru severně baziliky, kaple sv. Tomáše (obr. 5/5), sakristie (obr. 5/6) a jižní části kapitulního kláštera.

Archivní dokumentace je rovněž nenahraditelným zdrojem informací pro studium románské architektonické plastiky. V lapidáriích a depozitářích dnes už najdeme bohužel jen malou část toho, co je zakresleno v jednotlivých skicářích a denících (obr. 5/1, 5/7, 5/8).

5.1.2. PRVNÍ REKONSTRUKCE

Na základě archeologického výzkumu (Birnbäum 1919; Hilbert 1914) byla druhá chrámová stavba zasvěcená sv. Vítu rekonstruována jako trojlodní plochostropá basilika s vedlejšími loděmi kratšími než loď hlavní, s dvěma chóry a s příčnou lodí v západní části. Střední loď basiliky dosahovala rozměrů 9,9 x 23,5 m. Západní kůr Panny Marie byl vybudován na čtvercovém půdorysu o straně 10 m, k němu pak přiléhala apsida o průměru 8,8 m. Pod západní částí byla odkryta krypta, podle písemných pramenů zasvěcená sv. Martinu. Západní transept nesvíral s hlavní osou kostela zcela pravý úhel, délka jednoho ramene dosahovala asi 10,5 m a z obou bylo možno sestoupit do krypty. Na obou stranách transeptu byly nalezeny základy věží. Na východní straně autor výzkumu konstatoval dvojité kůr o rozměrech 20,5 x 9,9 m, zakončený polokruhovou apsidou. Severně hlavního chóru pak byl objeven apsidální závěr severní lodě. Do krypty pod východním chórem, zasvěcené sv. Kosmovi a Damianovi, se vstupovalo z kaple sv. Václava. Celková délka chrámu je odhadnuta na 70 m, celková šířka trojlodí na 24,2 m, transeptu na 36,5 m. Laterální lodě nebyly stejně široké, severní 4,7 m, jižní 5,1 m.

Po dokončení rekonstrukce a západní dostavby gotické katedrály zůstaly z bazilikálního komplexu přístupny dva soubory zdív.

Obr. 5/8: Bazilika s. Víta, ambit – nálezy architektonické plastiky. Desky č. 7, list 14/48. 6. 2. 1928, signováno F.X. Margoldem. Archiv Pražského hradu.

Abb. 5/8: St.-Veits-Basilika, Kreuzgang – Funde von Architekturplastik. Mappe Nr. 7, 14/48. 6. 2. 1928, Unterschrift F.X. Margold. Archiv der Prager Burg.

5.2. DNEŠNÍ STAV

Veškerá stavební činnost, související se stavbou, přestavbou a dostavbou gotické katedrály postupně stírala stopy existence románského chrámu. Bezprostředně po dokončení gotického chóru musela celá západní část stát, respektive být užívána.²³² Až roku 1541 byla ohněm zničena severní věž, latinským pramenem nazývána *campanilla vetera*.

Díky posunu osy gotické stavby zůstaly zachovány východní krypta, části jižní lodě (viz *kap. 4.2.1.*), jižní polovina západní krypty a jižní rameno transeptu.

5.2.1. VÝCHODNÍ PARTIE

Pod východním závěrem gotické katedrály jsou přístupny, vedle jižní části ambitu tzv. kláštera kostela pražského, kterému se na tomto místě nebude věnovat, torza zdív východní partie románské baziliky, neúplněji krypta Kosmy a Damiána. V prostoru kolem jižní apsidy rotundy jsou zřetelné fragmenty základových pasů mezilodní arkády, jižní obvodová zeď a jednotlivá zdiva související s modifikacemi kaple sv. Václava (viz 6. fáze v *kap. 4.3.*).

5.2.2. ZÁPADNÍ PARTIE

Na rozdíl od situace v první polovině tohoto století, je dnes přístupná pouze jižní polovina západní části baziliky, tzn. jižní rameno transeptu a jižní polovina západní krypty se dvěma ve zdivu vepsanými nikami.

Jižní obvodová zeď transeptu, široká 1,36 m, zůstala zachována v délce 9 m a do výšky 1,4 m. Západní obvodová zeď transeptu dochovaná v celé své délce 10,5 m a do max. výšky 1,1 m byla ve své nejjihnější části proražena novodobým asi metrovým průchodem. Obě stěny jsou shodně vyzděny z otloukaných opukových kvádrů, kladených do nízkých maltových lůžek. Výška jednotlivých řádků se převážně pohybuje v rozmezí 0,1–0,15 m.

Přístěnný pilíř při vchodu do krypty je vyzděn z masivních bloků červeného pískovce o rozměrech 0,3–0,5 x 0,5 x 0,5 m. Zdivo krypty je tvořeno opukovými kvádry, mezi nikami jsou užity přístěnné pilířky z červeného pískovce.

5.3. LITURGICKÉ PRAMENY

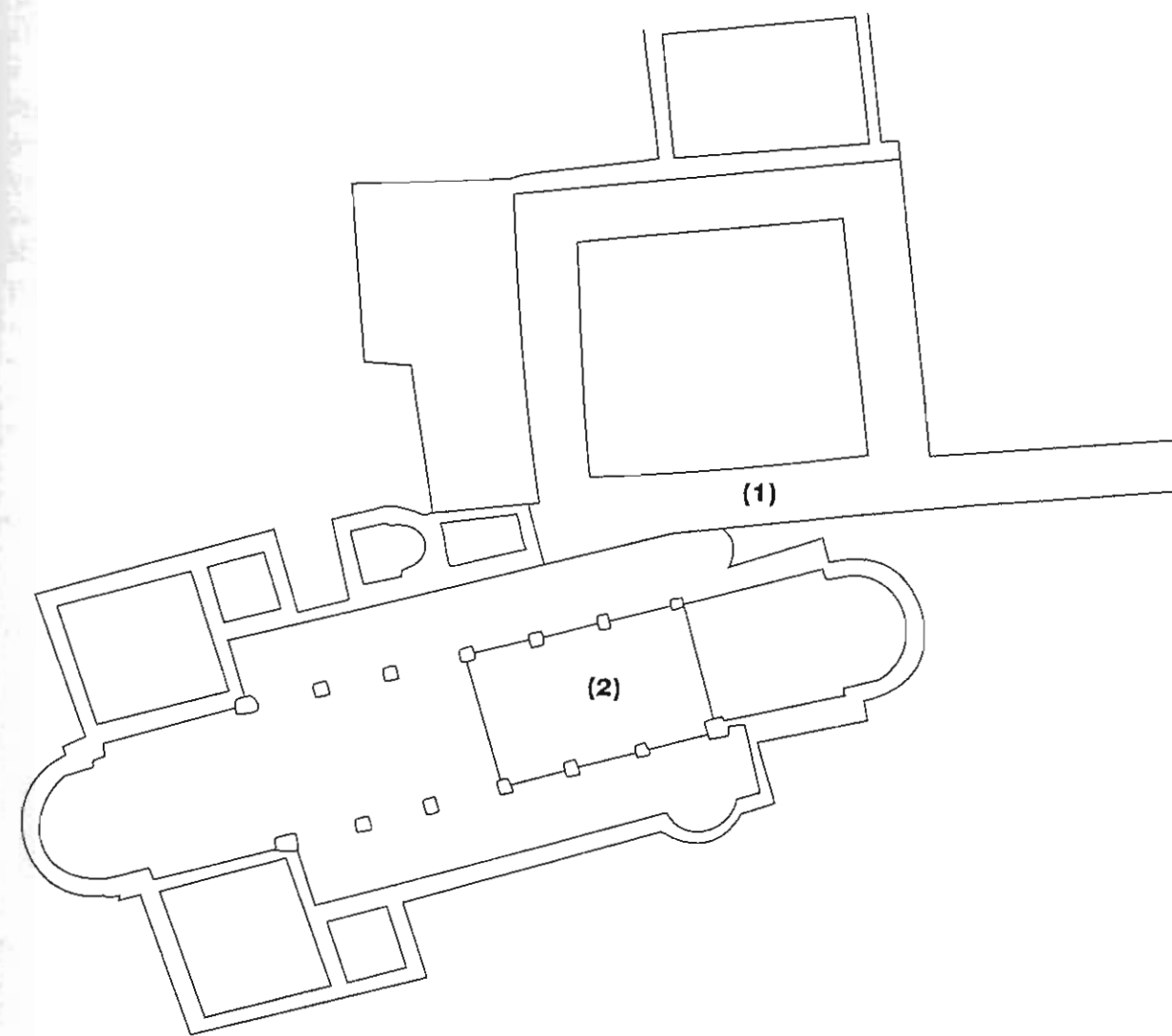
Další možnosti interpretace nálezové situace skýtá studium liturgických pramenů (*Maříková-Kubková – Eben v tisku*). Kapitální liturgie se ustálila v druhé polovině 13. století, a tak je většina liturgických knih psána právě pro baziliku. Jedná se především o breviáře, jejichž jednotlivé dochované verze vznikaly od konce 13. století dalších dvěstě let. Ačkoli se na první pohled může zdát, že se jedná o pramen relativně pozdní, je natolik konzervativní, že s určitou mírou pravděpodobnosti lze jeho informace promítnout zpětně.

Detailní popisy celebrování jednotlivých etap celodenní kapitální liturgie obsahují často konkrétní zmínky o jednotlivých oltářích, kaplích a obou kůrech. Při pravidelných procesích se s nimi dostáváme dokonce i mimo baziliku či dokonce za hradby Pražského hradu.

Často je v rubrikách jmenovaný východní chór. Protože archeologie nemohla přinést žádné poznatky a všechny rekonstrukce byly vždy vytvářeny na základě paralel, jsou některé pasáže významným doplněním nebo potvrzením jednotlivých tezí. Například vyvýšení chóru vůči lodi je

²³² Vybavení baziliky a hroby byly postupně přenášeny do novostavby, jak nás o tom zpravuje Beneš Krabice z Weitmile k roku 1373. Liturgické prameny připouštějí, do momentu výstavby přechodného uzavření gotického chóru, souběžné využívání západního románského chóru a gotické novostavby.

potvrzeno v rubrice: *primum chorus procedit simul per gradum ex parte dextra*, text ale jako by evokoval ještě druhé schodiště *ex parte sinistra* (*Maříková-Kubková – Eben v tisku*). Na chór navazuje v rubrikách často zmiňované *medio ecclesiae*, které sice nemá oporu v archeologických pramenech,²³³ ale které snad můžeme ztotožnit s místem, kde stál oltář *sanctae Katherinae in cancellis* (*obr. 5/9*), jmenovaný ve Statutech (*Podlaha 1905*).

Obr. 5/9: Bazilika sv. Víta, schematická rekonstrukce napojení dlouhé chodby (1) a „*media ecclesiae*“ (2).

Abb. 5/9: St.-Veits-Basilika, schematische Rekonstruktion der Anbindung der „*via longa*“ (1) an die „*media ecclesiae*“ (2).

Významné postavení v liturgii měli chór Panny Marie, který byl při některých obřadech používán i současně s chórem hlavním. Samostatným problémem jsou oltáře a kaple. Porovnáme-li historické písemné prameny s liturgickými a archeologickými, nedojdeme vždy k uspokojivým závěrům. Stejně jako v architektuře, tak i v liturgii měla význačné a celkem nezávislé postavení kaple sv. Václava. Důležitá procesí se ubírala k hrobu sv. Vojtěcha na jihozápadě baziliky. Pro-

²³³ Hilbert (1914) zmiňuje dvojitý chór, mohlo by se jednat, v mladší fázi, o vyvýšený prostor nad kryptou sv. Gaudencia.

blematická je kaple sv. Gotharda,²³⁴ nemohla být vybudována severně severní apsidy, jak předpokládala A. Merhautová (1971, 228), vzhledem ke kapitulnímu klášteru a sakristii je na severní stranu baziliky soustředěno mnoho pozornosti a nezdá se, že bychom zde mohli předpokládat nějakou další kapli, snad jen niku v síle zdi. Liturgické prameny na svátek sv. Gotharda zmiňují pouze procesí *ad altare S. Godhardi*.

Své místo v liturgii má i kapitulní klášter (Durdík – Chotěbor – Muk 1984) a nedávno odkrytá dlouhá chodba (Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989) zmiňovaná v písemných pramenech.²³⁵ Navazovala na jižní rameno ambitu (obr. 5/9) a chránila pravidelná procesí na cestě do baziliky sv. Jiří (Maříková-Kubková – Eben v tisku).

Liturgické prameny oživují naše představy o interiéru kapitulního kostela a dávají nám nahlédnout do denního provozu. Otevřenou otázkou zůstává jeho komunikace s okolím. Ani jeden ze známých vstupů není dostatečně reprezentativní, jižní portál, *porta maior*, směřuje do chodby vedoucí ke kostelu zv. sv. Bartoloměje, severovýchodní portál do ambitu a dlouhé chodby a severozápadní ke kapli sv. Tomáše a na hřbitov. Při nepřetržitě probíhající liturgii a celebracích u jednotlivých oltářů se zdá nepravděpodobné, že by měla laická veřejnost do baziliky zcela volný přístup.

Nově shromážděné prameny nám umožňují znovu přistoupit k dějinám románské baziliky sv. Víta a zhodnotit celý kapitulní komplex s klášterem a chodbou spojenými chrámy.

²³⁴ „*Ea tempestate Johannes, pragensis episcopus agritudine... Sepultus est autem in capella Sancti Gothardi episcopi et confessoris, quam ipse perforato pariete ecclesiae Sancti Wenceslai ad aquilonem construi iusserat...*“ FRB II, 231, 1139.

²³⁵ FRB II, 284, 1234, 1243, 1271.

6. KAPLE P. MARIE (DNES SV. ANNY) V JIŘSKÉM KLÁŠTEŘE

6.1. ÚVOD

Posledním objektem v literatuře datovaným do 10. století (např. Borkovský 1975, 78–108), kterým se budeme zabývat, je kaple P. Marie (nyní sv. Anny) v Jiřském klášteře.²³⁶ Dnes je kaple součástí východního křídla ambitu a nachází se v severním sousedství baziliky sv. Jiří.

Kaple je považována za součást svatojiřského kláštera již od 10. století (naposledy Frolík – Smetánka 1997, 117). V rámci archeologického výzkumu jiřské baziliky a Jiřského kláštera v letech 1959–1963 (Borkovský 1975) byla zkoumána také tato kaple. Výsledky byly podrobně popsány ve zmíněné monografii, a to včetně výběru fotografické dokumentace, keramického materiálu a řezů. Interpretace nevzbuzovala žádné pochybnosti, nicméně celková revize veškerého materiálu, získaného archeologickým výzkumem kláštera ukázala určité nesrovnalosti v datování některých zvrstvení pomocí keramických zlomků. Celá situace byla podrobena nové analýze a dospěla k odlišným závěrům.

6.2. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY K REKONSTRUKCI PŮVODNÍ NÁLEZOVÉ SITUACE

6.2.1. PÍSEMNÁ A OBRAZOVÁ DOKUMENTACE

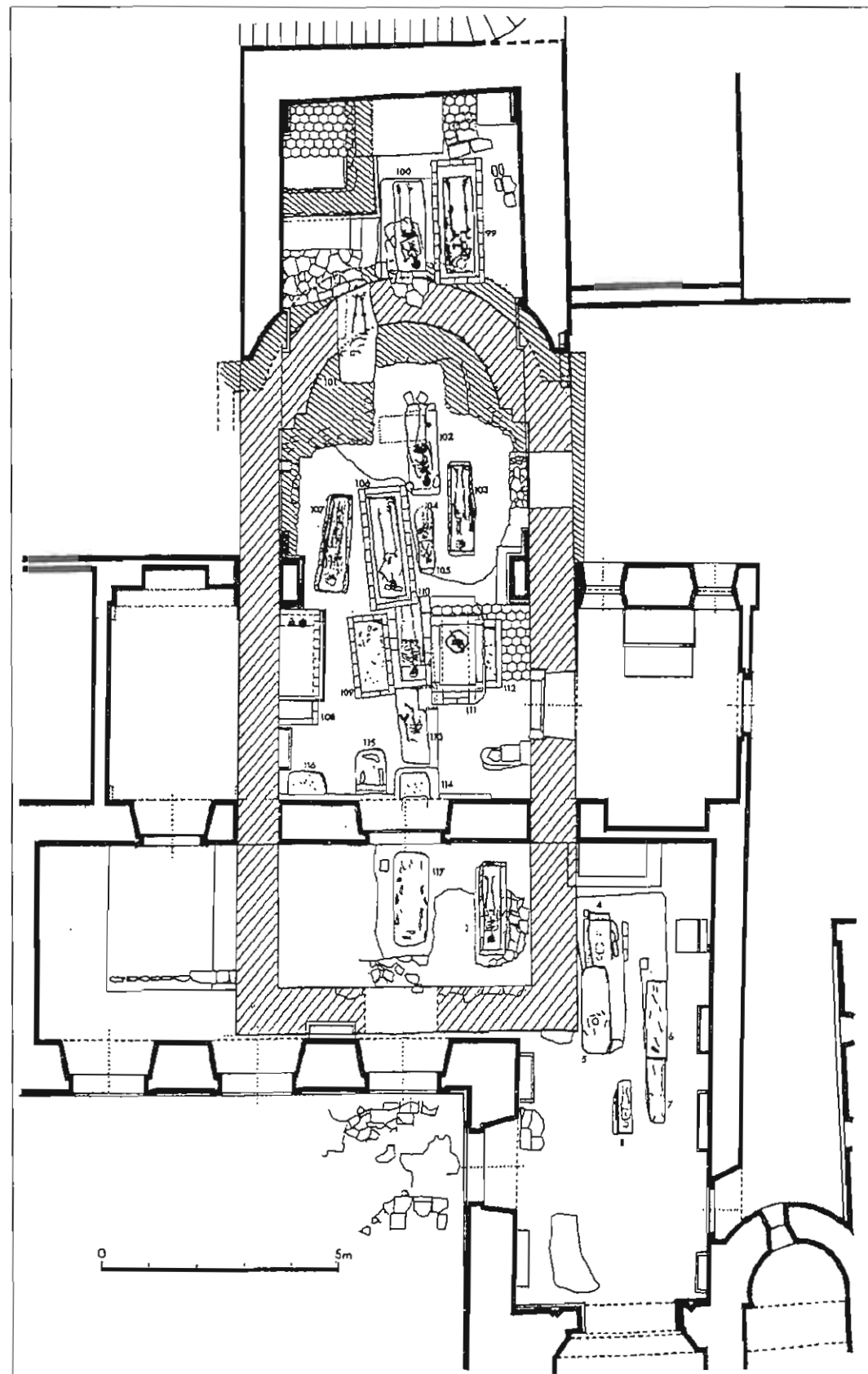
Nejlépe přístupným pramenem je příslušná kapitola v monografii o bazilice sv. Jiří (Borkovský 1975, 78–108, foto č. 134–177). Drobným doplňkem náleзовé situace je zásah do terénu, provedený v roce 1973 E. Vlčkem, který odkryl hrobovou jámu označenou číslem 118 (Vlček 1997, 147–150, 158–159). Text v Borkovské monografii je možné konfrontovat s kompletně dochovanými náleзовými deníky, pořizovanými autorem.

Přehled zápisů týkajících se výzkumu v kapli P. Marie:

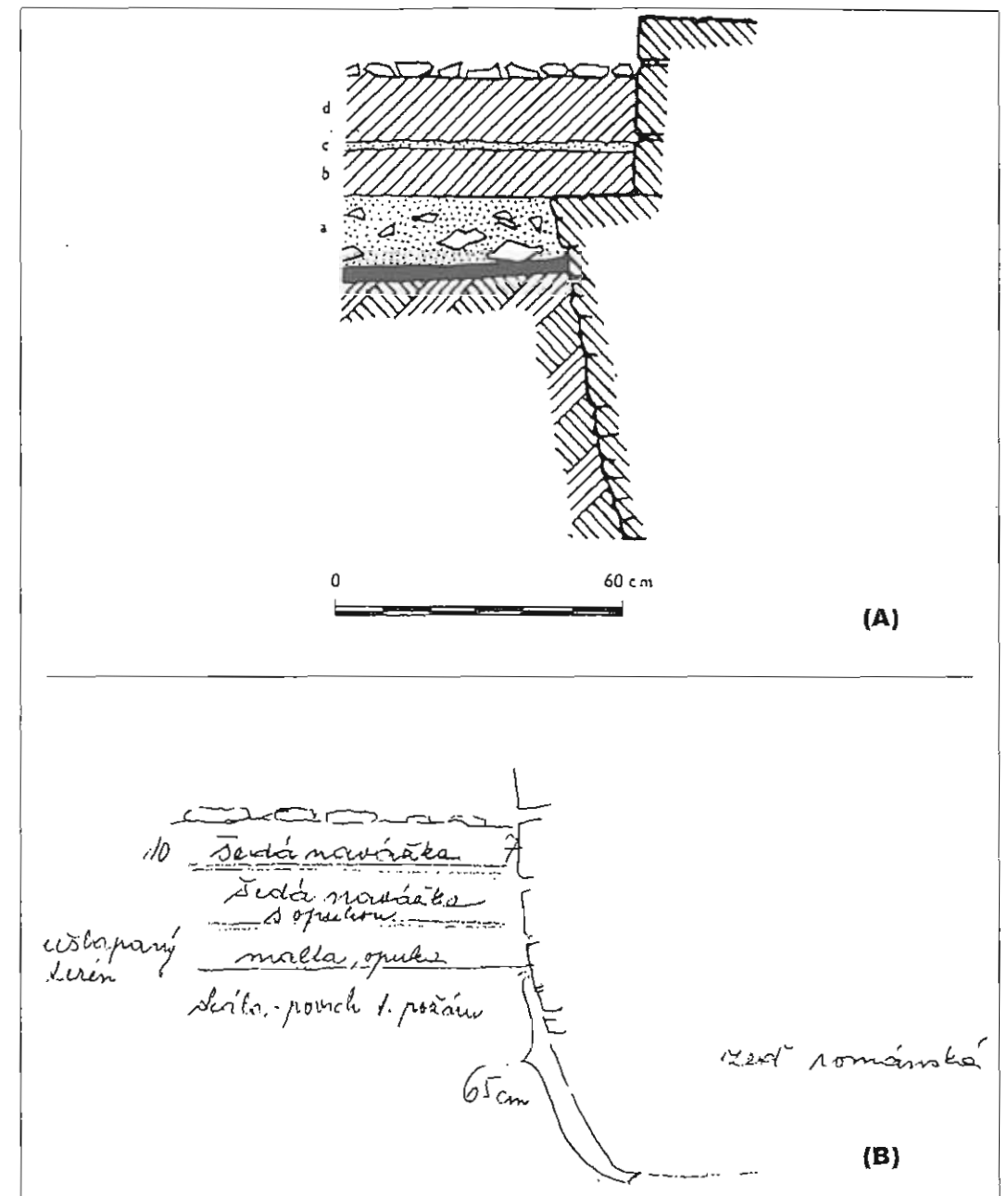
a) „Pražský hrad – sešit 1. (od 4. 9. 1958 do 7. 7. 1959)“. Výzkum v interiéru kaple P. Marie/sv. Anny byl sice zahájen až v srpnu 1959, jak uvádějí hned první řádky zápisu,²³⁷ ale zaniklá západní část kaple, nacházející se pod podlahou východního křídla ambitu, byla zkoumána již od 2. února 1959. Postup výzkumu dokumentují jednotlivé zápisy, a to s určitými mezerami. Nelze stanovit, zda to bylo dáno nepravidelným, přerušovaným postupem výzkumu nebo jen nepravidelným zapisováním do deníku, zpravidla tehdy, když bylo nutné zaznamenat nějakou novou informaci. Zápisy popisují postup prací k 2. 2. 1959, 4. 2., 12. 2., 20. 2. 1959.

²³⁶ Přidržíme se názvu kaple, jak ho uvádí ve své monografii I. Borkovský. O jejím patrocinu proběhla diskuse. Zejména J. Cibulka argumentoval, že zasvěcení P. Marii ve středověkých pramenech se vztahuje na jižní podvěžní kapli ve svatojiřské bazilice a kapli v klášteře přisuzoval jen zasvěcení sv. Anně, eventuálně na ni žádné konkrétní zasvěcení nevztahuje (Cibulka 1933, 27–35). Této interpretaci se později přidržel i D. Libal (1968, 409–411). A. Merhautová (1962, 178–180) dokazuje, že klášterní kaple měla od středověku zasvěcení P. Marii, zmíněné později na sv. Annu. K této variantě se přiklonil I. Borkovský (1975, 78). Definitivně a jednoznačně však problematika zasvěcení vyřešena není.

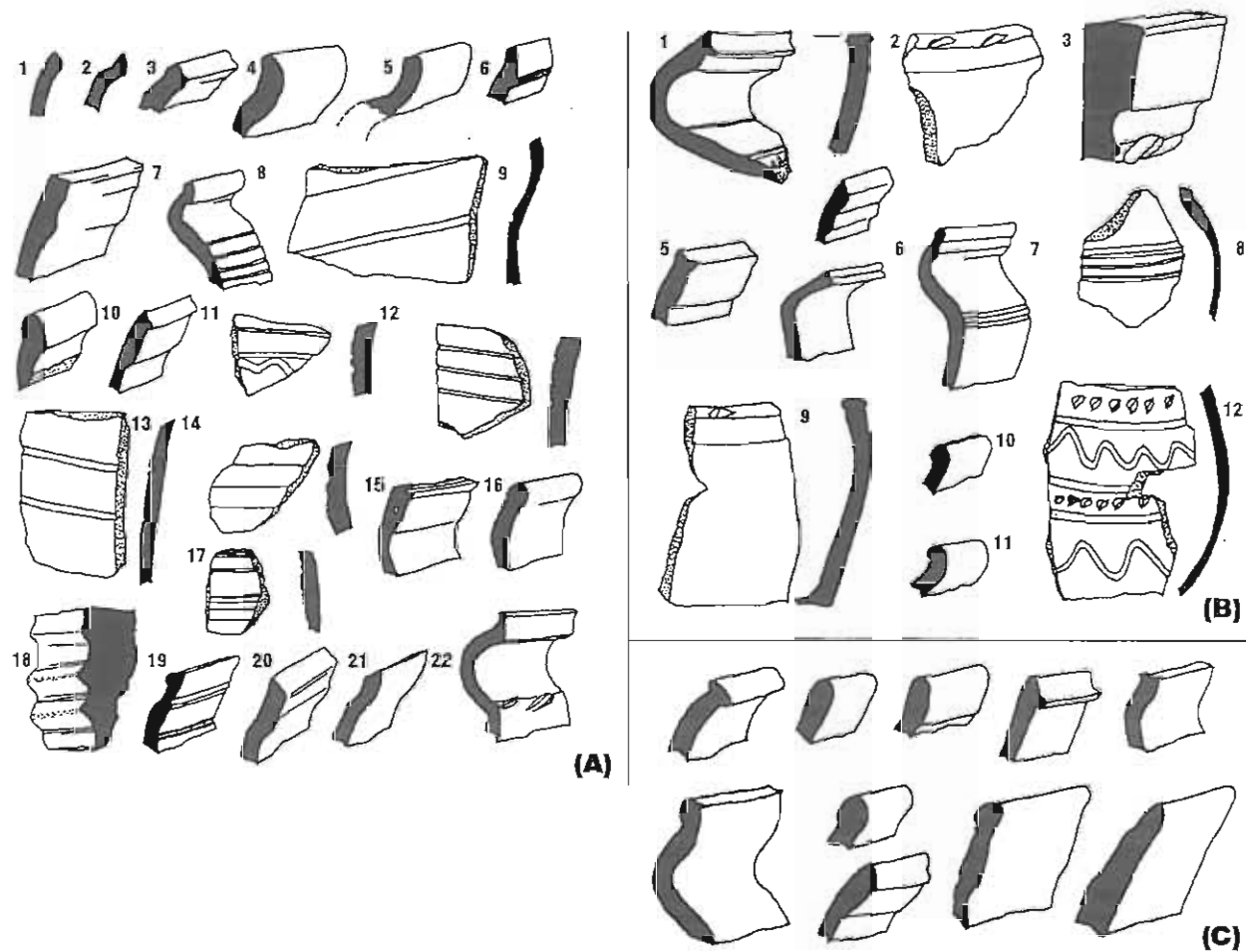
²³⁷ „V kapli sv. Anny (P. Marie). Začátek výzkumu v srpnu 1959 – současně s bazilikou do konce r. 1959. Od začátku r. 1960 pokračov. v kapli (současně ve shora uvedených měsících v bazilice). Výzkum v kapli skončil v lednu 1961.“ (Sešit 1)

Obr. 6/1: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Půdorys kaple s odhalenými zděvy a jednotlivými hroby. Podle I. Borkovského (1975, 82, obr. IX).
 Abb. 6/1: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Grundriß mit abgedeckten Mauern und Gräbern. Nach I. Borkovský (1975, 82, Abb. IX).

Obr. 6/2: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. (A) Řez terény u západní zdi tzv. předrománské budovy, podle I. Borkovského (1975, 84, obr. X), (B) náčrt řezu terénem u západní zdi tzv. předrománské budovy, podle deníkového zápisu z 8. 3. 1960 pořízeného I. Borkovským.
 Abb. 6/2: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. (A) – Schnitt an der Westmauer des sog. vorromanischen Gebäudes, nach I. Borkovský (1975, 84, Abb. X); (B) – Skizze des Schnitts an der Westmauer des sog. vorromanischen Baus, nach I. Borkovskýs Eintragung im Bautagebuch am 8. 3. 1960.

Obr. 6/3: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. (A) Zlomky okrajů nádob z navážek u západní stěny předrománské budovy: 1, 2 – vrstva a (př. č. 14103); 3–9 – vrstva b (př. č. 14105, č. 7 patří k vrstvě c); 10–14 – vrstva c (př. č. 14106, č. 13 k tomuto př. č. nepatří a nelze je v dochovaném materiálu identifikovat); 15–18 – vrstva d (př. č. 14107, č. 18 je zlomkem glazované dlaždice či obkladačky); 19–22 – nad vrstvou d (př. č. 14108, č. 22 nakresleno neúplně. Podle I. Borkovského (1975, 85, obr. XI). (B) „Zdobené zlomky nádob ze spálené vrstvy z r. 1142 jižně od gotického oltáře, hrobky 99 a střepy nalezené ve vrstvě spáleniště a pod ní (č. 141121)“. Podle I. Borkovského (1975, 87, obr. XII) (správně má být př. č. 14131 – č. 1–6, 8, 9, 12 a př. č. 14121 – č. 7, 10 a 11). (C) „Zlomky nádob nalezené pod gotickou dlažbou a šedou maltovou podložkou v kapli P. Marie“. Podle I. Borkovského (1975, 88, obr. XIII) (př. č. 14130). Kurzívou doplněna identifikace podle přírůstkových čísel a komentář, původní text v uvozovkách.

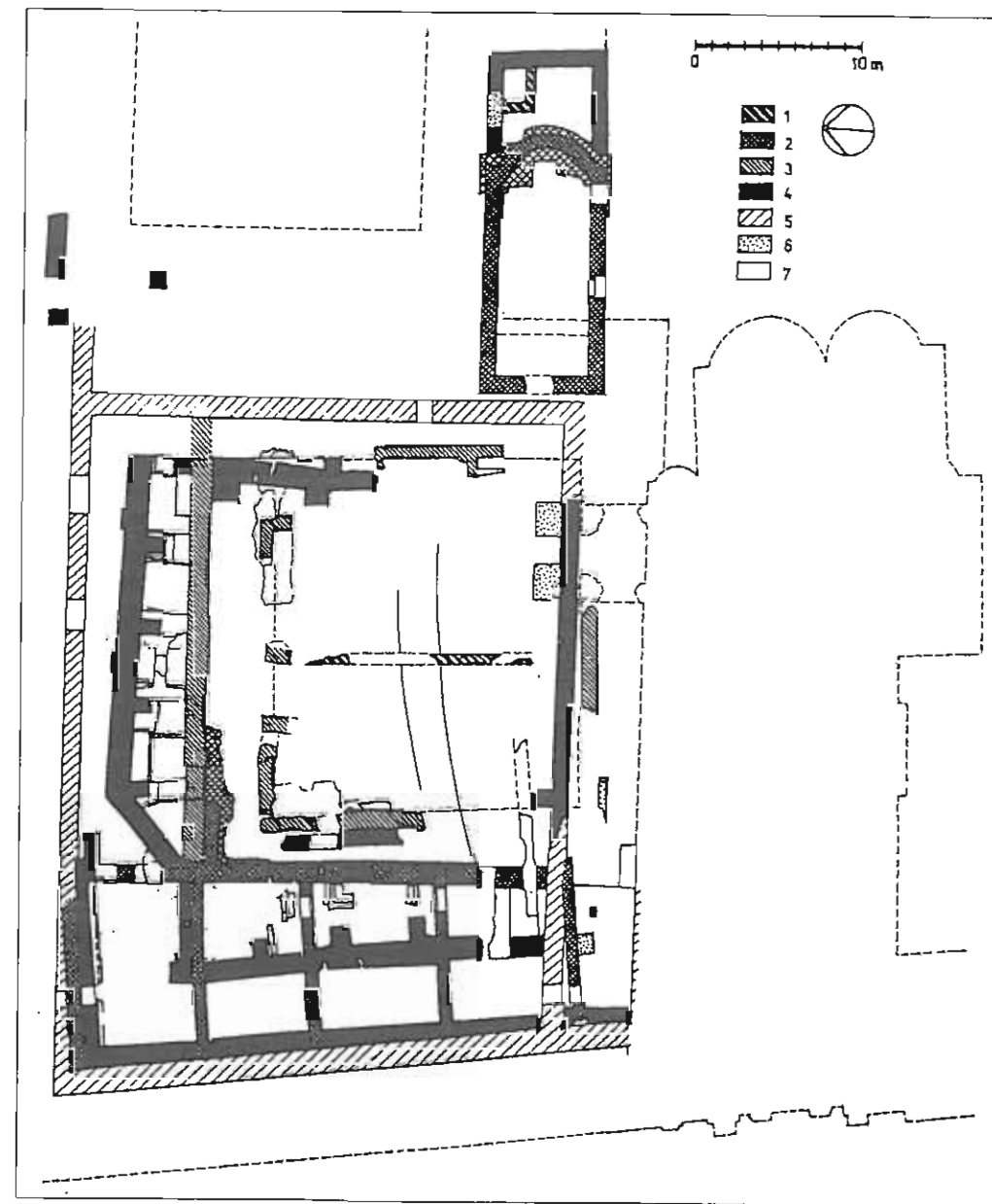
Abb. 6/3: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle (Ergänzte Eing.-Nr. und Kommentar kursiv). (A) Randfragmente aus den Aufschüttungen an der Westwand des vorromanischen Gebäudes: 1, 2 – Schicht a (Eing.-Nr. 14103); 3–9 – Schicht b (Eing.-Nr. 14105; Nr. 7 gehört zu Schicht c); 10–14 – Schicht c (Eing.-Nr. 14106; Nr. 13 gehört nicht zu dieser Eing.-Nr. und kann im erhaltenen Material nicht identifiziert werden); 15–18 – Schicht d (Eing.-Nr. 14107; Nr. 18 ist ein glasiertes Fliesenfragment); 19–22 – über der Schicht d (Eing.-Nr. 14108; Nr. 22 unvollständige Zeichnung. Nach I. Borkovský (1975, 85, Abb. XI). (B) „verzierte Gefäßfragmente aus einer Brandschicht aus dem Jahr 1142 südlich des gotischen Altars, Gräber 99 und Scherben aus der Brandschicht und unter ihr (Nr. 141121)“. Nach I. Borkovský (1975, 87, Abb. XII; zu korrigieren: Eing.-Nr. 14131 – Nr. 1–6, 8, 9, 12 und Eing.-Nr. 14121 – Nr. 7, 10 und 11). (C) „Gefäßfragmente gefunden unter der gotischen Pflasterung und grauer Mörtel-Unterlage in der Marien-Kapelle“. Nach I. Borkovský (1975, 88, Abb. XIII; Eing.-Nr. 14130).

b) „Pražský hrad – sešit 2. Kostel sv. Jiří (Pokračování výzkumu začatého 31. 1. 1959)“. Sešit zahrnuje období od 8. 7. 1959 do 30. 3. 1960. Práce v interiéru kaple P. Marie dokumentují zápisy k 7. 8. 1959, 10. 8., 11. 8., 13. 8., 14. 8., 19. 8., 20. 8., 21. 8., 24. 8., 25. 8., 26. 8., 28. 8., 29. 8., 8. 9., 9. 9., 11. 9., 14. 9., 17. 9., 24. 9. 1959, dále 5. 1. 1960, 6. 1., 7. 1., 11. 1., 13.–14. 1., 15. 1., 18. 1., 19. 1., 21. 1., 22. 1., 27. 1., 26.–28. 1., 2. 2., 9. 2., 12. 2., 23. 2., 3. 3., 4. 3., 7. 3., 8. 3. a 9. 3. 1960.

c) „Pražský hrad – sešit 3“ (od 28. 3. 1960 do 26. 6. 1961). Výzkumu v kapli P. Marie se týkají zápisy z 28. 3. 1960, 25. 4., 2. 5., 12. 5., 26. 5., 2. 6., 13. 6., 17. 6., 15. 9., 27. 10. 1960, 14. 1. 1961 a 26. 6. 1961).

Protože byla v kapli odstraněna omítka, deník obsahuje vedle poznatků archeologických také pozorování stavebně-historická.

V textu I. Borkovského nalezneme půdorys kaple (Borkovský 1975, 82, obr. IX, obr. 6/1), řezy terénem přiléhajícím k tzv. předrománské budově východně starší fáze a v rámci jejího stávajícího interiéru (Borkovský 1975, 84, obr. X, obr. 6/2) a část keramického materiálu (Borkovský 1975, 85, obr. XI, 87, obr. XII, 88, obr. XIII, obr. 6/3). Jeho kresebná dokumentace se překvapivě vyznačuje nízkou spolehlivostí (chyby v identifikaci a přírůstkových číslech).

Obr. 6/4: Klášter sv. Jiří. Půdorys odhalených zdí, interpretace a datování podle T. Durdíka a P. Chotěbora (1994, 371, obr. 2). Kaple P. Marie/sv. Anny je umístěna nahoře, datování se týká následující popisky: (1) předrománská (?) zděva; (2) románská zděva (základ šrafovan řidčejí); (4) vrcholně gotická zděva, (6) recentní zděva.

Abb. 6/4: St.-Georgs-Kloster. Grundriß der abgedeckten Mauern, Interpretation und Datierung nach T. Durdík und P. Chotěbor (1994, 371, Abb. 2). Marien-/St.-Anna-Kapelle liegt oben, Datierung betrifft folgende Angaben: (1) vorromanische(?) Mauern; (2) romanische Mauern (Grundmauern dünn schraffiert); (4) hochgotische Mauern; (6) neuzeitliche Mauern.

Dochovala se také dosti podrobná plánová dokumentace, přinášející některé nové, nepublikované informace. Řez terény bylo možno verifikovat na základě zápisů v deníku výzkumu, které obsahují také několik náčrtků stratigrafie uvnitř kaple. Konvolut půdorysných plánů a podkladů z pozůstalosti I. Borkovského je uložen v Archivu Pražského hradu, kam byl předáván z Archeologického ústavu AV ČR v letech 1982 až 1984. Vyjma podkladů pro zhotovení výše zmíněných obrázků jsou pro naše účely závažné ještě plány.²³⁸

a) „Řez hrobem Mlady a řez v západní části kaple,“ s nivelací a očíslováním jednotlivých hrobů v měřítku 1:25. Originální matrice s tužkovými doplňky. Spleno ze dvou částí. Archiv Pražského hradu (APH), sign. 10001 – 0323. obr. 6/8 (zobrazen pouze řez hrobem „Mlady“ /č. 102/).

b) „Celkový plán“, plán odkrytých zdí a hrobů v detailním rozkreslení s nivelací. Tužkou kreslený a vybarvený originál na balicím papíře. Měřítko 1:10. APH 10001-315. Čistopis na čtvrtce – APH, sign. 10001 – 316. obr. 6/6; zobrazena pouze východní část současné kaple s hroby 102, 104 a 105.

c) „Kaple P. Marie. Řez podélný.“ Řez kaplí ve směru západ-východ. Kresba tuší na pauzovacím papíře s tužkovými doplňky. Měřítko neuvedeno (srovnáním s ostatními plány lze odvodit 1:25). APH 10001-321. obr. 6/7.

d) „Celkový plán“, plán celého interiéru současné kaple a její zaniklé západní části, zasahující do východního křídla ambitu, detailní zakreslení polohy koster, nivelace. Měřítko 1:25. Originální matrice. APH 10001-318. obr. 6/5.

Přehled o postupu prací i jednotlivých nalezených situacích dávají také fotografie, které jsou součástí souboru z výzkumu v Jiřském klášteře a uložené pod inventárním čísly 2329/66817 až 2530/66148 v archivu ARÚ AV ČR Praha a na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR. Jejich podstatný výběr byl zpřístupněn ve vícekrát již zmíněné monografii (Borkovský 1975).

6.2.2. ARCHEOLOGICKÝ MATERIÁL

Veškerý dochovaný archeologický materiál pocházející z interiéru či exteriéru kaple byl podroben revizi, stranou zůstaly pouze mladší, renesanční a barokní, hroby s výjimkou č. 102, 104, 105.

Předkládaný materiál je evidován pod přírůstkovými čísly 13996, 14003, 14092 (obr. 6/11), 14093 (obr. 6/11), 14095 (obr. 6/11), 14096 (obr. 6/11), 14097 (obr. 6/11), 14098, 14103 (obr. 6/15), 14104 (obr. 6/15), 14105 (obr. 6/16), 14106 (obr. 6/16), 14107 (obr. 6/16), 14108 (obr. 6/17), 14115, 14118 (obr. 6/11), 14119 (obr. 6/15), 14120, 14121 (obr. 6/15), 14129 (obr. 6/17), 14130 (obr. 6/15), 14131 (obr. 6/12–6/14) a 14531 (obr. 6/11).²³⁹

²³⁸ Od některých plánů a řezů je dispozici více vyhotovení, v ideálním případě můžeme sestavit řadu od kresby na milimetrovém nebo na balicím papíře přes originální matrici na pauzovacím papíře k podkladu pro publikaci. Jednotlivé varianty se obvykle liší slovním doprovodem. Vyobrazena je přednostně varianta s největší vypovídací schopností (v tomto případě s nejuplněnější nivelací).

²³⁹ Mezi studovaným materiálem je nutné zmínit také přírůstková čísla, která obsahují materiál, který není chronologicky citlivý. Jsou to př. č. 14094 – 22. 1. 1960. Maltová podlaha. Hrob č. 102 – Mlada. Maltová podlaha nad pískovcovou náhrobní deskou Mlady; 14109 – 6. 1. 1960. Malta. Maltová podlaha z Kaple P. Marie, stejně podobná jako nad hrobem Mlady; 14110 – 12. 2. 1960. Malta. Malta z románského zdiva mladšího než kaple. severovýchodní konec dnešní kaple u oltáře; 14111 – 12. 2. 1960. Malta. Malta z apsidy kaple P. Marie; 14112 – Malta. Malta z opěrného pilíře, respect. zdiva přiléhajícího na severní straně apsidy kaple, mezi apsidou a románským zdivem; 14113 – Malta. Malta opěrného pilíře vestavěného ve zdivu apsidy na východní její části; 14114 – 23. 2. 1960. Malta. Malta ze spodku základu apsidy, z míst, kde byla apsida poškozená a přetátá hrobem na severní straně; 14124 – 12. 5. 1960. Malta. Jižní vnější strana. Malta ze zdi loď kaple, ze spojování kvádrů u rohu spojení apsidy; 14126 – 3. 5. 1960. Malta. Apsida. Malta ze spodních základů je tmavší. Ve zdivu není rozdíl; 14127 – 3.5.1960. Malta. Apsida. Malta z rozšířeného základu stejná jak ze samotné apsidy. Je světlejší než vespod v základech; 14167 – 1960. Úlomky pískovce. Úlomky z náhrobní pískovcové desky abatyše Mlady; 14216 – 1961. 1 zlomek opuk. náhrob.

6.3. REKONSTRUKCE TERÉNNÍ SITUACE V INTERIÉRU SOUČASNÉ KAPLE

Shromážděný materiál umožnil sestavit poměrně podrobný obraz nálezové situace, a to i přes časový odstup, který od výzkumu uplynul. Při jejím popisu postupujeme od původní nálezové dokumentace (deníky výzkumu a přírůstkové seznamy nálezů), přes popis v publikaci I. Borkovského. Posledním pramenem, na předchozímu materiálu víceméně nezávislým, je výkop provedený E. Vlčkem v roce 1973.

6.3.1. REKONSTRUKCE NÁLEZOVÉ SITUACE PODLE TERÉNNÍCH DENÍKŮ A PŘÍRŮSTKOVÉHO SEZNAMU

Jak již vyplynulo z předchozí kapitoly, soustřeďují se raně středověké situace ve východní polovině stávajícího interiéru kaple P. Marie/sv. Anny. Lze je rozdělit na čtyři základní části vzniklé druhotným narušením či rozdělením původně jednotné situace mladšími zásahy, především hroby. Jeden samostatný areál tvoří plocha uvnitř románské apsidy. Druhý je v severozápadním rohu, v němž byla nalezena tzv. předrománská budova. Třetí útržek původní situace se dochoval podél jižní stěny kaple v jejím jihovýchodním rohu. Od části severní je oddělena mladšími hroby 99 a 100, které narušily také vnější stěnu apsidy. Posledním – spojovacím – článkem mezi situacemi v obou rozích je plocha pod oltářem přizděným k východní stěně kaple. Ten se však v žádném popisu samostatně neobjevuje.²⁴⁰

Pro rekonstrukci nálezové situace slouží popisy v terénních denících, údaje v přírůstkovém seznamu nálezů, kde je vždy uvedena vrstva, z které nálezy pocházejí. Případně záměně mezi podobnými vrstvami zabraňuje datum získání uváděné u jednotlivých přírůstkových čísel.

desky. Zlomek náhrobní opukové desky u hrobky s bílou mramorovou deskou pod dnešní dlažbou. Zlomek v navázce a přizděn ke hrobce; 14218 – 1961. 6 opukových dlaždic. Gotické dlaždice (románské?) zachované in situ v jihozápadním rohu kaple před vchodem do kaple Martinské; 14722 – 25. 10. 1960. Lidské kosti. Hrob Mlady v apsidě (č. 102). Články prstů (poškozené) z pravé ruky zachráněné.

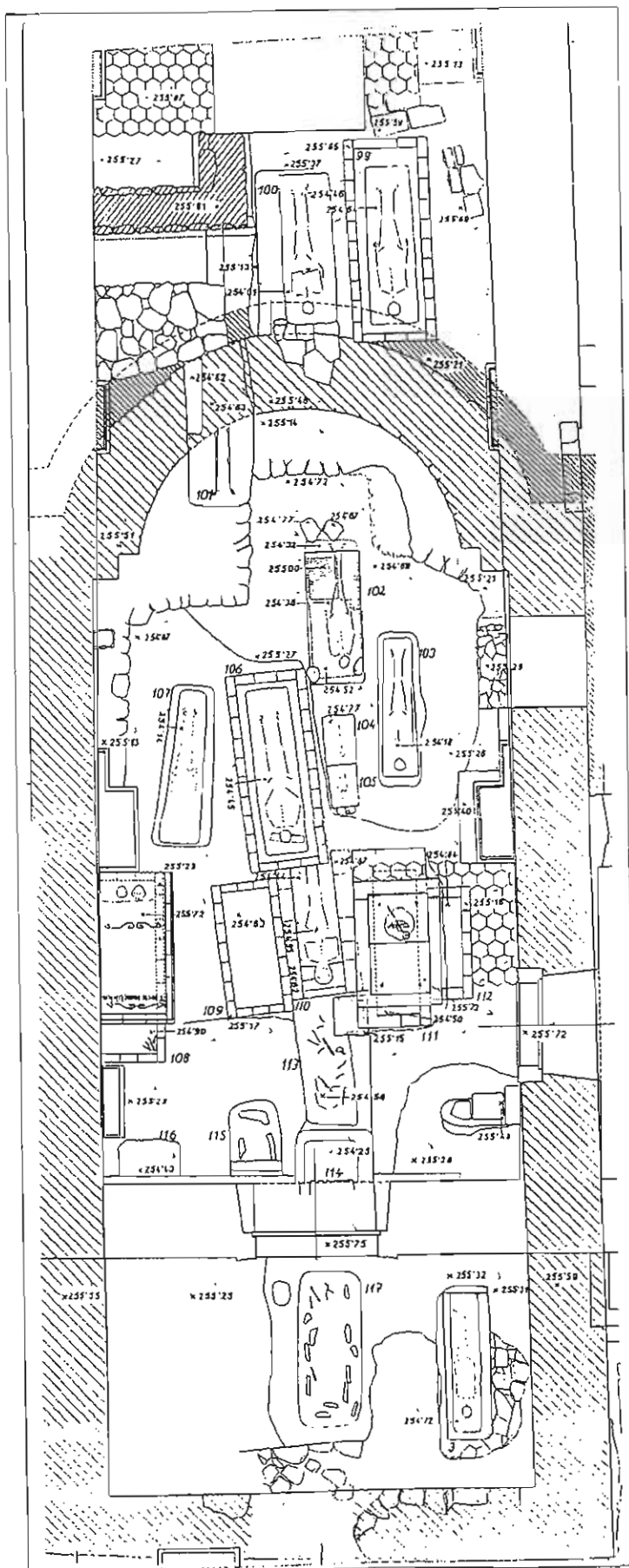
Želet musíme pravděpodobně skartace př. č. 14168 – 1960. Zásyp hr. jámy (4 bedny). Hrobka abatyše Mlady. Zásyp hrobové jámy ležící těsně na kostře abatyše Mlady. Byl to jediný nález, který by mohl být podroben zkoumání přírodovědnými metodami.

Vynechány jsou také situace, poskytnuvší jen recentní či novověký materiál (13995 – Srpen 1959. Boty, noviny. Boty noviny z r. 1909 nalezeny v otvoru pod apsidou; 13997 – Zářl 1959. Železo, střepy, novinové ústřížky. Předměty nalezené pod dlažbou v navázce po různu; 13998 – 1.–2. LX. 1959. Sklo, korále, zlomek oloveného rámečku. Malované zlomky skla nalezené v navázce pod dnešní dlažbou, mezi hroby, volně ležící. Jeden kostěný a dva skleněné korálky, olovený rámeček (zlomek) na skleněné okno; 14004 – Zářl 1959. Střepy, železo, sklo, kosti, uhliky, omítka. Východně apsidy pod dlažbou v navázce nad hroby č. 100, 99 nalezeny střepy, železo, sklo, kosti, uhliky (nová navázka); 14125 – Duben 1960. Kachle, sklo, střepy. Jižní vnější líc kaple, pod jižním vchodem cihlový stupeň. Pod tímto stupněm navázka a v ní zlomky nádob velmi pozdní ze 17.–18. století. Jsou to zlomky kachlů, skla a střepů; 14219 – 1961. 2 šestihranné dlaždice. Cihlová dlažba, dvě šestihranné dlaždice, pocházející z dlažby, která byla při poslední opravě kaple v r. 1917 odstraněna.

Nalezeno nebylo př. č. 13990. Doplněno je naopak č. 14104 (5. III. 1960. Střepy, kosti, bronzovina z vrstvy na skále, na prvním požáru. Vrstva se skládá z malty před románským pracovištěm ke kapli. Severní strana kněžiště. Pod vrstvou „a“, které bylo řádně přiděleno a popsáno, ale v přírůstkovém seznamu je vynecháno.

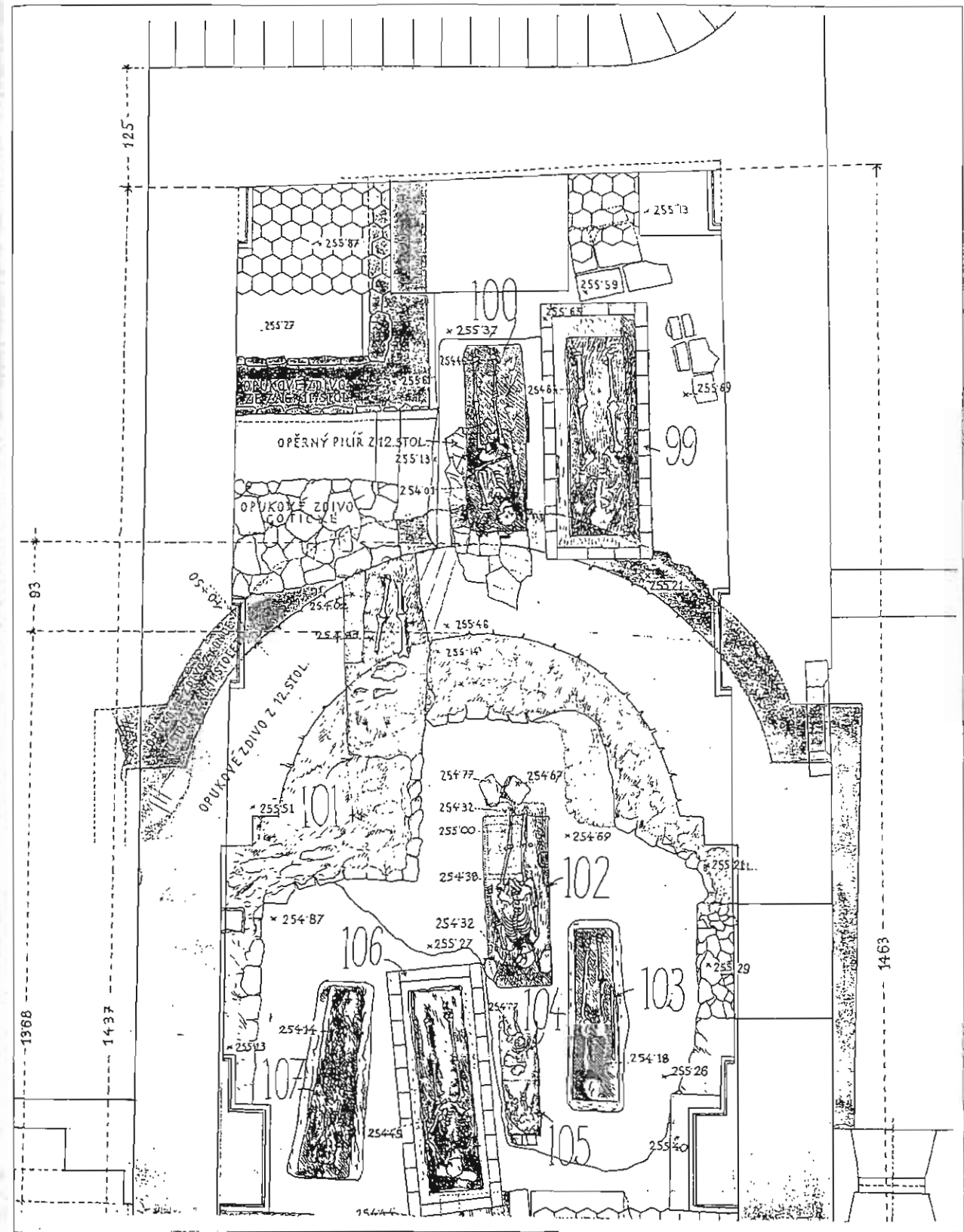
Všechny identifikační údaje jsou převzaty z Předmětového katalogu č. 3, od př. č. 13835, uloženého na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha.

²⁴⁰ Jedinou výjimkou je zápis ze 14.1.1961, kdy byl rozebrán zmíněný oltář a odstraněn blok zeminy, na kterém stál. Jeho bližší popis se nepodává.

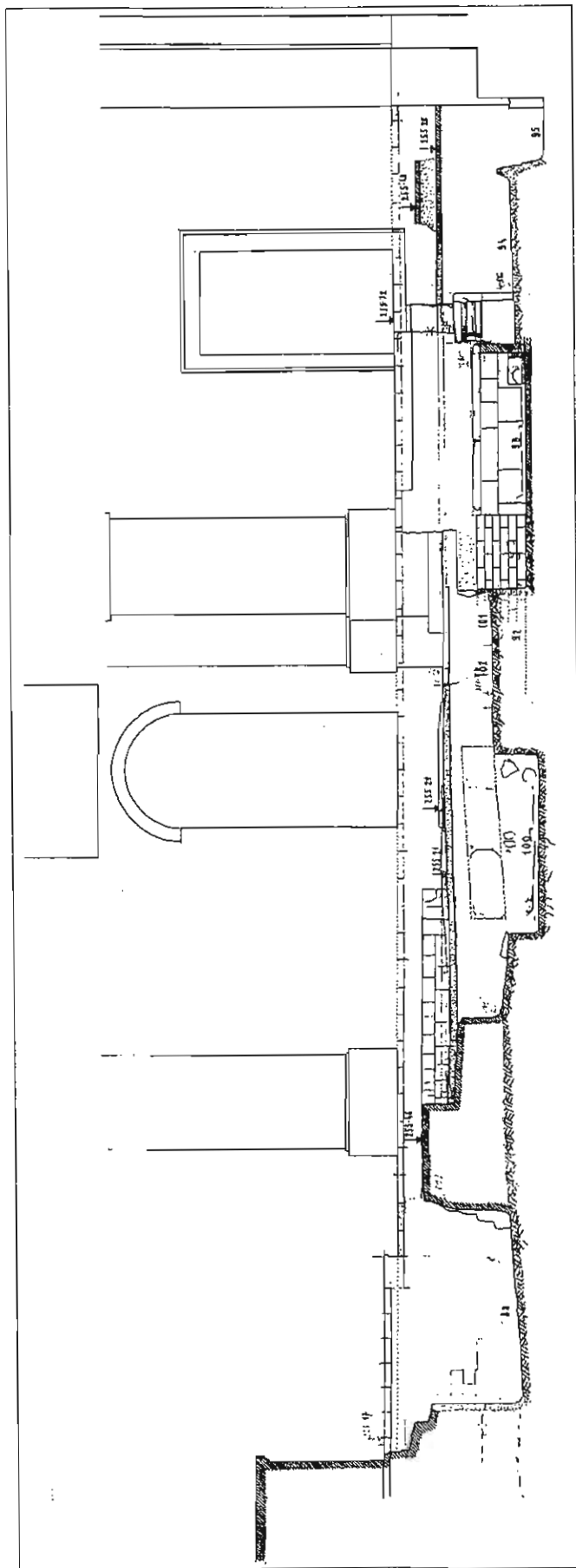
Obr. 6/5: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Interiér kaple a přilehlé části křížové chodby se všemi odhalenými zdivy a hroby. Kostry zakresleny schematicky, doplněna nivelace. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001-318.

Abb. 6/5: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Interieur und anliegende Teile des Kreuzgangs mit allen abgedeckten Mauern und Gräbern. Skelette schematisch eingezeichnet, Nivelierung ergänzt. Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10001-318.

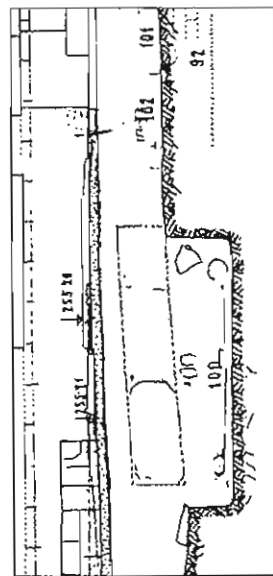
Obr. 6/6: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Interiér kaple s nalezenými zdivy a hroby s detailním zakreslením polohy kostér a nivelací. Detail většího plánu, zachycující hroby 102, 104 a 105, apsidu románské kaple a zdi tzv. předrománské budovy. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001-316.

Abb. 6/6: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Interieur mit abgedeckten Mauern und Gräbern sowie Angabe der Lage der Skelette und Nivelierungen. Detail eines größeren Plans mit den Gräbern 102, 104 und 105, der Apsis der romanischen Kapelle und dem sog. vorromanischen Gebäude. Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10001-316.

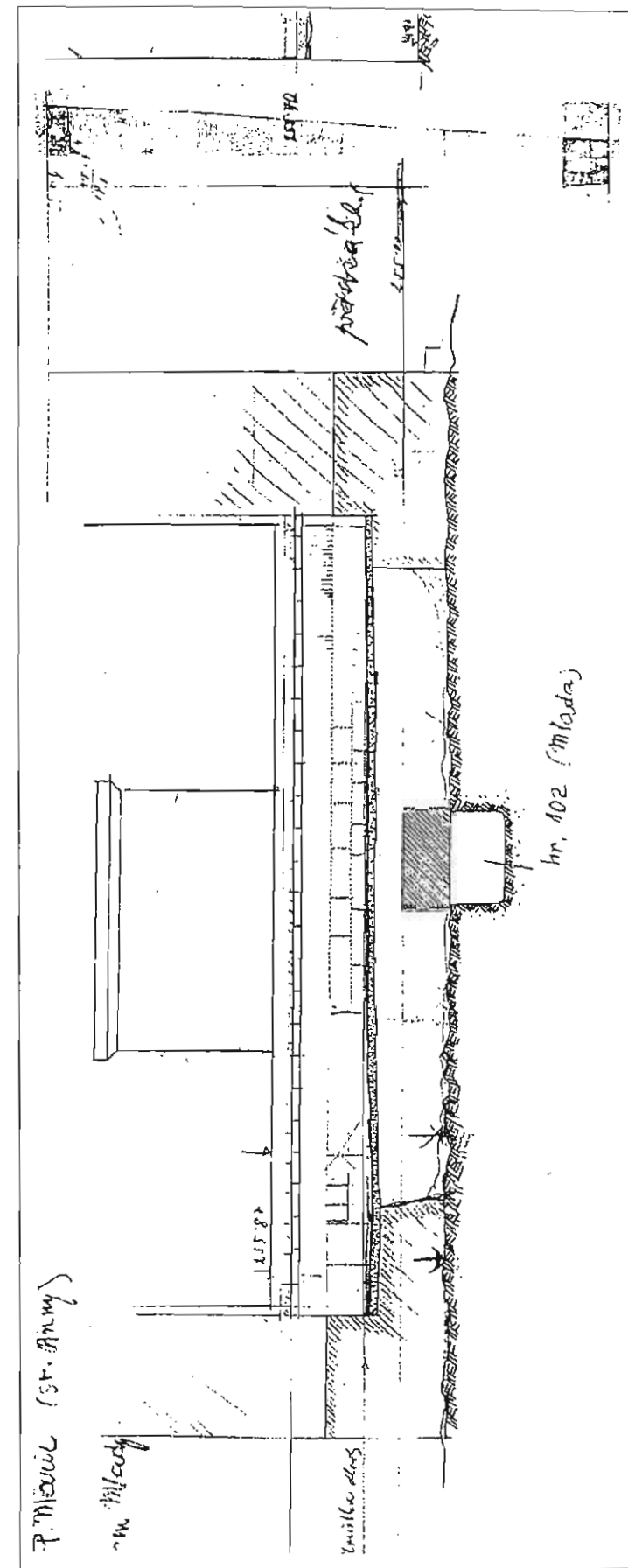
Obr. 6/7: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Podélný řez ve směru východ-západ, vyznačeno podloží, zdívo apsidy románské kaple a jednotlivé úrovně podlah s nivelací. Číslo hrobů odpovídají prvotnímu, poslední změněnému číslování. Archiv Pražského hradu, i.č. 10001-321.

Abb. 6/7: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Ost-West-Längsschnitt mit eingezeichnetem Untergrund, Apsidenmauern der romanischen Kapelle und einzelne Bodenniveaus mit Nivellierung. Grabnummern entsprechend der ursprünglichen Nummerierung. Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10001-321.

Obr. 6/8: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Příčný řez v místě hrobu č. 102. Vyznačeno podloží, pískovcová deska kryjící hrob a maltová podlaha. Archiv Pražského hradu, i.č. 10001-0323.

Abb. 6/8: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Querschnitt an der Stelle von Grab Nr. 102. Angabe des Untergrunds, Sandsteinplatte über dem Grab und Mörtelboden. Archiv der Prager Burg, Inv.-Nr. 10001-0323.

Terény v apsidě byly podrobněji sledovány od 5. 1. 1959, kdy je poprvé zmiňován „hrob pod pískovcovou deskou (Milady)“.²⁴¹ Rekonstruovat stratigrafii můžeme na základě zápisu z 11. 1. 1960. Jako nejmladší vrstva je popsána maltová podlaha (obr. 6/7, 6/8), pod níž se nacházela vrstva tvrdé navážky, překrývající pískovcovou desku, pod kterou byla konstatována hrobová dutina. Na východním konci desky byl zjištěn „přesně vymezený“ obdélník malty (obr. 6/5, 6/6),²⁴² kterým se zabývají i další zápisy (15. 1. 1960),²⁴³ zpřesněna je síla navážky mezi pískovcovou deskou a maltovou podlahou na 0,24 m. Částečně tytéž (15. 1. 1960) a částečně další zápisy (19. 1. 1960)²⁴⁴ podrobně popisují vzhled pískovcové náhrobní desky hrobu č. 102 a výzkum hrobu (22. 1. 1960,²⁴⁵ 27. 1. 1960²⁴⁶). Pro naše zkoumání jsou důležité výškové údaje. Hrob č. 102 byl do skály zahlouben 0,35 m, povrch podloží kolem jámy se nacházel v hloubce 0,67 m. Nad deskou a kolem ní byla navážka, jejíž podrobnější vnitřní členění není nikde zmiňováno a navážka se pravděpodobně jevila jednotná. Zápis z 12. 2. 1960 nás informuje o tom, že na předzákladu apsidy je nanášena

²⁴¹ „5. I. 1960. Dnes se pracuje při odkrývání hrobu č. 93 (103) v kapli sv. Anny. Nalezena kostra abatyše s berlou; bude odstraněna, až se začne zkoumat hrob pod pískovcovou deskou (Milady)“. Nejasná zmínka byla zapsána již 8. 9. 1959 („Těsně v ose kostela nalezena pískovcová hrobka /?/ pod maltovou dlažbou kaple ...“).

²⁴² „11. I. 60. Sv. Jiří–kaple P. Marie. Dnes fotografována odhalená pískovcová deska před apsidou v ose kostela. Na povrchu pískovcové desky je vrstva tvrdé navážky, na kterou byla nanášena malta podlahy. Byla odstraněna navážka z východního konce desky a zjištěno, že deska je v polovině prasklá. Na jižní straně desky při jižním konci je vyhloubená jamka. Jihovýchodní konec desky je rozdrčen úplně. ... Na východním konci je obdélník malty přesně vymezený a zarovnaný v rámu 15 1/2 cm konec východní, na jižní straně je 13 cm široký pás. Zároveň se spodní plochou východního konce leží dnes opukové placaté kameny těsně vedle sebe zároveň s povrchem hrobu. Hrob je vyhlouben ve skále. Opukové kameny mají rozměry 32 x 34, severní kámen 32 x 22, západní konec 14 1/2 cm od východní hrobové stěny 4–5 cm. Od východního konce náhrobního pískovcového kamene je jáma 18 cm dále k východu.“

²⁴³ „15. I. 1960. ... Hrobka Milady. Východní konec pískovcové desky je široký 56 cm, spodek 68 cm. Na povrchu je malta přesně ohraničená, jakoby na ní byla připevněná deska aneb pomníček. Prasklá deska uprostřed je široká navrchu 54 cm, je uštipnutá. Patrně původní deska byla vidět a její povrch byl zároveň s původní podlahou. Podlahu však není vidět a předzáklad kaple je výše než povrch desky. Pravděpodobně byl hrob založen ... s nějakým pomníčkem, který byl potom odstraněn, na jeho místě dána navážka silná 24 cm, na jejíž povrch dána maltová podlaha, rozšířená též přes předzáklad kaple.“

²⁴⁴ „19. I. 1960 – Hrobka Mlady. ... Deska silná 35–36 cm, na povrchu široká 54 (58) cm. Spodek široký 70 cm. Polovina východní je dlouhá 94 cm, severní část je 82 (89) cm. Celá deska je dlouhá 174 cm. Na východním konci hrobové jámy na úrovni spodku desky leží dvě opukové desky.“

²⁴⁵ „22. I. 1960. Včera byla odstraněna pískovcová deska uvnitř kaple P. Marie ... Desku odstranili kameníci. Samotná deska je uprostřed silná 38–40 cm, na obou koncích 35, 34 cm, byla rozlomena v půli napříč a potom po délce praskla od západního konce k východnímu. Malta s rovnými obrysy byla jen na východním konci. ... Od spodku desky v hloubce 46 cm na povrch lebky, která byla odpoledne odhalena, je hluboko 30 cm. Pod deskou je hrob vyhloubený ve skále; hrobová jáma je zasypána břídlou, získanou na místě při hloubení hrobu. Tlakem desky vnitřek hrobu je velmi tvrdý podobně jako rostlá břídlá a jen nesouvislé nahození materiálu ukazuje, že je nasypáný a porušený. V tomto tvrdém, břídlovém materiálu je velmi nesnadné hledati kosti, protože kostra ztrouchnivěla, je přilepená na břídlu a na břídlové kusy, jílovité charakteru.“

²⁴⁶ „27. I. 60. Kaple P. Marie, hrob Mlady – n. č. 102 (staré 100). Odkryta a vyčištěna kostra Milady. U nohou, ve výši spodku náhrobní pískovcové desky jsou dva opukové placaté kameny přímo na konci nohou ... Kostra ženy nebyla pohřbena v rakvi, aspoň rakev nebyla nalezena ani zjištěna ani v nejmenším zbarvení hlíny aneb kostí. ... Od maltové podlahy je dno hrobové jámy 92 cm hluboko, na spodek pískovcové desky 67 cm. Jáma pod náhrobní deskou je 35 cm hluboko ve skále. U kostry nebylo nic nalezeno. ... Také maltová podlaha na zdivu předzákladu je položena rovněž přes náhrobní desku na navážce 38 cm silné, ukazuje, že v době kladení maltové podlahy byl zvýšen terén uvnitř kostela, byla navedena navážka na pískovcovou desku a potom teprve byla položena maltová podlaha. ...“

maltová podlaha, čímž je doloženo, že podlaha náleží k románské apsidě.²⁴⁷ K terénnímu bloku v apsidě připojujeme také zmínku o dětských hrobech č. 104 a 105 (obr. 6/5–6/7, 6/19, 6/20), které leží západně od hrobu č. 102 již v lodi kaple. Oba hroby byly zkoumány 9. 3. 1960,²⁴⁸ konstatováno byla jejich poloha na ose hrobu č. 102. Zápis naznačuje také výškové poměry. Maltová podlaha kaple byla 0,9 m výše než kostra v hrobu č. 102. Kostra hrobu č. 104 byla 0,45 m hluboko pod zmíněnou maltovou podlahou a stejně vysoko (0,45 m) nad lebkou hrobu č. 102. U hrobu č. 105 se uvádí 0,2–0,3 cm silná navážka (nad kosterou?), hroby měly být vyhloubeny ve skále. Míra zahloubení bohužel uvedena není.

Žádný další hrob v interiéru kaple není starší než stavba sama. Všechny porušily nejstarší maltovou podlahu, eventuelně některé mladší podlahy.²⁴⁹

K popisu terénu v apsidě připojujeme ještě zmínku o výzkumu na jižní straně jižní zdi románské kaple. V rámci terénních vztahů se konstatuje pouze, že základy stojí na skále a jsou hluboké 0,42 m (zápisy z 2. 5. 1960 a 12. 5. 1960).²⁵⁰ Výzkumu na dvorku jižně od kaple se týkají dva zápisy (z 15. 9. a 27. 10. 1960),²⁵¹ kde se uvádí, že terény až do úrovně podloží jsou ve zkoumaných částech dvorku poničené s výjimkou zbytku sídlištní jámy, která však nemá ke kapli přímý stratigrafický vztah.

²⁴⁷ „12. II. 1960. Kaple P. Marie. Dav opukové kameny před rakví, hrobem Milady – mezi apsidou a hrobem – jsou od rozšířeného předzákladu apsidy hluboko 32–35 cm ve skále. Na předzákladu je nanášena maltová podlaha, místy je malty na této podlaze nanášeno na předzákladu 6 cm. Znamená to, že kaple je vystavěna později než hrob ...“

²⁴⁸ „9. III. 1960. Poslední dny odstraňuje se navážka pod maltovou podlahou v kapli P. Marie v místech, kde je zachovaná. Hlavně špalek navážky těsně severně u hrobu Milady (tj. hrob č. 102). Nad kosterou Milady je podlaha na severní straně 90 cm vysoko. Za lebkou Milady v hloubce 45 cm od podlahy, od lebky výše 45 cm a ve vzdálenosti 60 cm na západ je dětská kostra novorozeněte – přímo v ose kostry Milady (= hrob č. 104). Kostřička rozdrčená, 45 cm dlouhá, byla na prkně aneb prknem přikrytá, stopy dřeva po prkně jsou zachovány. Od ní 15 cm na západ je kostřička (= hrob č. 105) se stopami dřeva, kostra dlouhá 43 cm, byla přikryta prknem úplně setlelým, kosti se teprve vyčistí. Za lebkou je opukový kámen, 26 cm vysoký, 10 cm silný, široký u podstavce 22 cm; je zašpičatělý. Navážka je na skále, hrobečky jsou vyhloubeny ve skále. Navážka břídlová 20–30 cm, v tomto materiálu jsou zlomky zvířecích kostí a střepy. Odpoledne kostřičky vyčištěny. Kostřička západní s opukovým kamenem v záhlaví, byla přikryta prknem, není to však prkno rakve. Kostřičky byly obě přikryté jen prknem. Prkno široké 28 cm, dlouhé 48 cm. Kostřička dlouhá bez holenních kostí 42 cm. Východní kostra č. 101 (105) je mladší, patrně holenní kosti západní kostry č. 102 (104) byly při hloubení jámy odstraněny. Obě kostry patří opravdu novorozeným dětem, snad několik týdnů po porodu zemřelým. Byly pohřbeny již v kapli v ose hrobu Milady. Kostřičky dětí patří nejspíše knížecí rodině, snad blízké příbuzní Milady. Je nápadné, že hrobečky jsou západně od hlavy Mlady, v ose její a je možné, že byly již pohřbené v kapli, není to však jisté.“

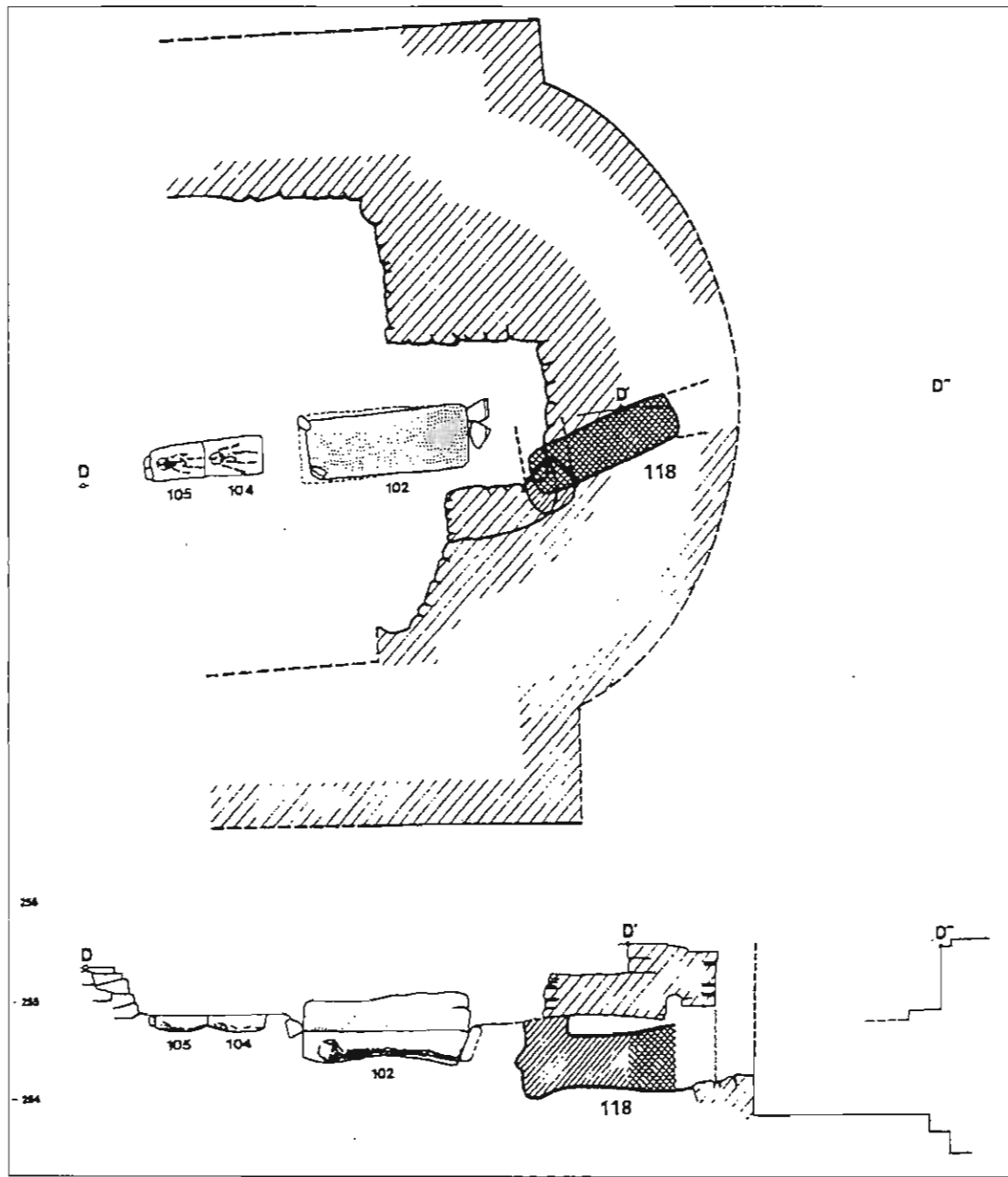
²⁴⁹ V deníku se v zápise z 26. 6. 1959 zmiňuje hrob pod neporušenou maltovou podlahou, ale popis jednotlivých hrobových jam v monografii tuto skutečnost vylučuje.

²⁵⁰ „2. V. 1960. ... Jižní zed' kaple P. Marie. ... Odkryta jižní zed' – uskočení – bod s nasazením apsidy. Základy hluboké 42 cm.“

„12. V. 1960. Kaple P. Marie – Jižní strana. Základy stojí na skále a jsou vysoké, respekt. předzáklad je vysoký 42 cm. Je z lomového opukového kamene. ...“

²⁵¹ „15. IX. 60. Sv. Jiří – dvorek východně apsidy hlavní lodě. – V hloubce 135 cm byla nalezena ve skále 90 x 80 cm široká jamka – respekt. zahloubenina ve skále 30 cm – ... – od lince apsidy hlavní lodě směrem východním ve vzdálenosti 130 cm. ... nelze zjistit k čemu sloužila zmlněná jáma zahloubená do skály, protože terény na povrchu a kolem jsou porušeny okapovými a odpadovými rourami; terény tedy nejsou zachovány ...“

„27. X. 1960. Sv. Jiří. U sv. Jiří na dvorku těsně jižně kaple sv. Anny byla vyhloubena sonda – u západní zdi kasáren – kláštera. V hloubce 20–30 cm je povrch jílovitý, břídlový, nerovné skály, prokopané a poškozené do hloubky kanalicí a uložením okapových rour. Jinak je vrstvení břídlu dobře znatelné, i když je jílovatělé ...“

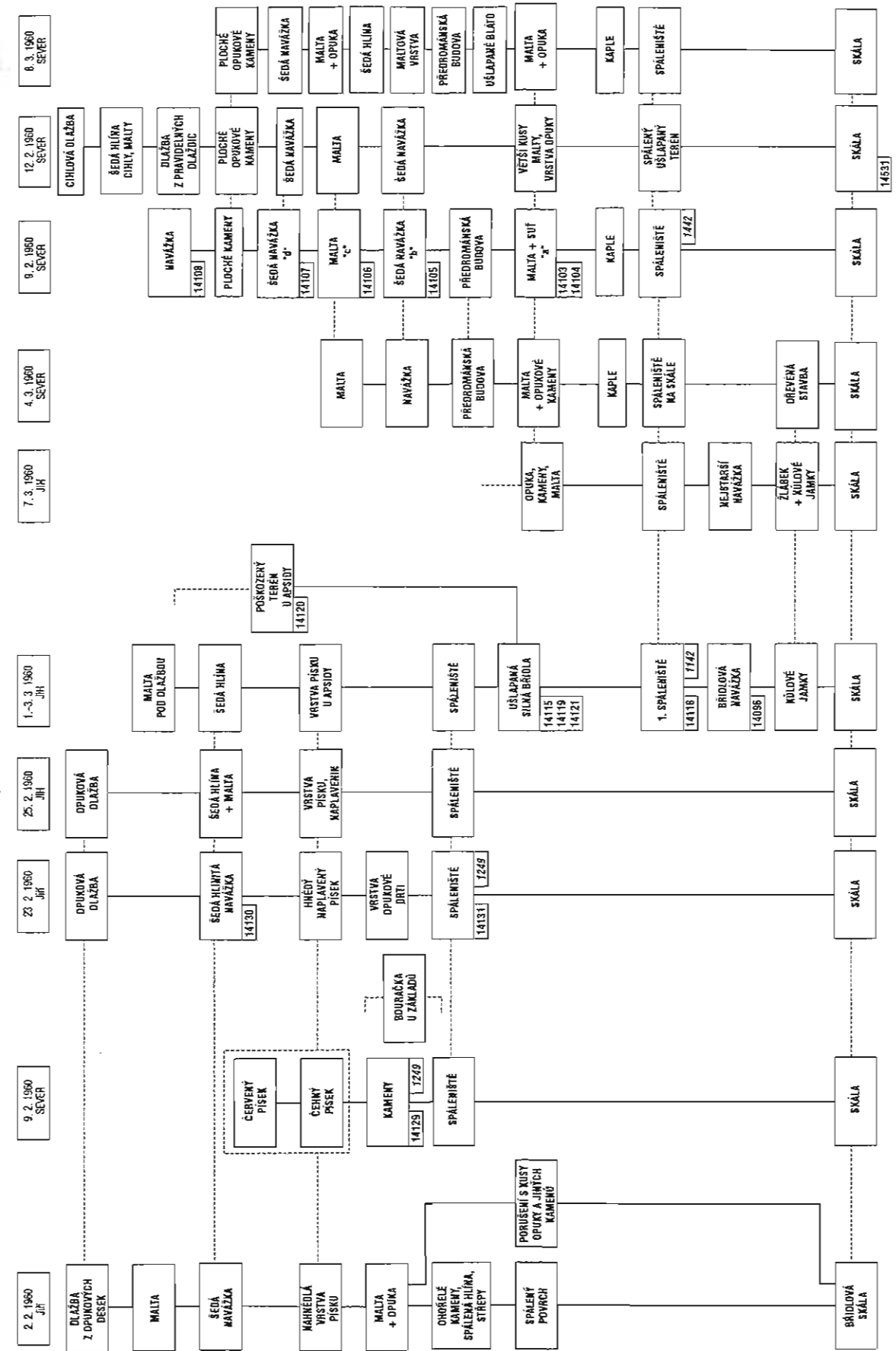

Ů Obr. 6/9: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Řez východní částí románské kaple, vedený přes hroby 105, 104, 102 a 118. Terénní situaci nad hroby 104 a 105 zachycuje řez rozdílně od originální dokumentace (Obr. 5/7), nepřesně je zakreslena také situace hrobu/dutiny 118. Podle E. Vička (1997, 149, obr. IX/7)

Abb. 6/9: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Schnitt durch den Ostteil der romanischen Bauphase, durch die Gräber 105, 104, 102 und 118. Über den Gräbern 104 und 105 weicht die Terrainsituation im Schnitt von der Originaldokumentation (Abb. 5/7) ab, ungenau ist auch die Lage des Grabs/Hohlraums Nr. 118. Nach E. Viček (1997, 149, Abb. IX/7).

⇒ Obr. 6/10: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Pokus o synchronizaci jednotlivých popisů stratigrafie ve východní části kaple formou upraveného Harrisova diagramu. Nahoře uvedeno datum deníkového zápisu a určení, zda se jedná o severovýchodní („sever“) či jihovýchodní („jih“) část kaple. Totožné kontexty jsou spojeny vodorovnou čárkovanou čarou. K jednotlivým kontextům připojena vlevo nahoře přírůstková čísla archeologického materiálu. Vpravo dole kurzívou doplněna pravděpodobná identifikace jednotlivých požárových úrovní. Vypracovali J. Frolík a J. Kučířek.

Abb. 6/10: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Synchronisierungsversuch der einzelnen Angaben zur Stratigraphie im Ostteil durch die Harris-Matrix. Oben steht das Datum der Tagebucheinträge und die Bestimmung (Nordostteil: „sever“, Südostteil: „jih“). Identische Kontexte sind durch waagrechte Strichlinien verbunden. Links unten sind die Eing.-Nr. des archäologischen Fundmaterials. Rechts unten in kursiv die vorausgesetzte Identifizierung der einzelnen Brandniveaus.

Poprvé se zdejší situací setkáváme 9. 9. 1959, kdy byla zjištěna románské zdivo severně od oltáře a v interiéru jím vymezeném konstatována mazanice podlaha (obr. 6/24).²⁵²

Nalezená situace se stručně popisuje až dne 9. 2. 1960 a je doprovázena náčrtkem, který se stal podkladem pro profil, publikovaný na obrázku X (obr. 6/2a), v monografii I. Borkovského (*Borkovský 1975*, 84). Na povrchu podloží je na náčrtku zobrazeno 3 cm silné spáleniště, které není zmíněno v doprovodném textu. Na něm se nachází 0,14 m silná vrstva maltové drti, označená jako „a“ (př. č. 14103, 14104). Do této vrstvy byl zahlouben základ tzv. předrománské budovy, oddělený od nadzemního zdiva ústupkem. Základový ústupek byl překryt 8 cm silnou vrstvou šedé navážky (vrstva „b“, př. č. 14105), dále 2 cm silnou vrstvou malty (vrstva „c“, př. č. 14106) a konečně další vrstvou šedé navážky (vrstva „d“, př. č. 14107). Nad ní je zobrazena další vrstva bez doprovodných údajů, která je v textu publikace (*Borkovský 1975*, 86–7) interpretována jako dlažba z plochých opukových kamenů. Vlastní text popisu není příliš jasný a bez uvedeného náčrtku by nebyl pravděpodobně interpretovatelný.²⁵³ Získaný archeologický materiál lze podle přiřazení ke konkrétně označeným vrstvám snadno identifikovat, zapsán byl s výjimkou př. č. 14103 až během března. Snad se lze domnívat, že popisovaný profil nějakou dobu stál, než byl rozebrán.

V téže partii se nacházel ještě jeden profil (označen jako jižní), který nelze přesně umístit. Podle zmínky o „pilíři“ (za který byla původně považována kamenitá a ulehlá výplň hrobu 99, narušujícího přibližně uprostřed vnější obvod románské apsidy) se nacházel v nevelké vzdálenosti od profilu předchozího. Popis²⁵⁴ můžeme interpretovat tak, že na podloží nasedala vrstva spáleniště, sahající k rozšířenému základu kaple. Na ní nasedala vrstva kamenů, obsahující střepy (př. č. 14129). Na této vrstvě byla zjištěna vrstva červeného písku. U základu byla nalezena vrstva bouračky, související ovšem s „pilířem“, tj. výplní hrobu č. 99. Podle data zápisu a popisku byly při rozebírání zmíněné situace získány také keramické zlomky př. č. 14531, nalezené na povrchu skály.

Popis terénu z 9. 2. u západní zdi tzv. předrománské budovy se opakuje ještě v zápisu z 12. 2., sled vrstev je stejný, pouze výška jednotlivých vrstev je jiná.²⁵⁵ Vrstva „a“ (charakterizovaná jako „pracoviště ke kostelu, větší kusy malty, vrstva opuky“) byla silná 0,10–0,15 m. Vrstva „d“ („další šedá navážka“) měla mocnost 0,2 m. Popisovaná situace je jedna z mála, kde se zmiňuje pokračování stratigrafie směrem k tehdejšímu povrchu. Nad plochými opukovými kameny (totožnými s ka-

²⁵² „... u oltáře je románské zdivo (severně oltáře se zachovanou mazanice podlahou na východní straně). Je to roh románské budovy. Zdivo je silné 60 cm, zeď jižní a západní, je to asi zeď kláštera ...“

²⁵³ „9. II. 1960. Románská zeď před oltářem – od vršku zdi na navážku s kameny obsahující střepy je 17 cm. Zeď je stavěná do terénu, který se vytvořil po výstavbě kaple a je 27 cm hluboko, na jehož povrchu je vrstva malty ze stavby zdiva. Zdivo pod maltou, tj. předzáklad – je hluboko pod maltou 8 1/2 cm, překrývá předzáklad, pak je navážka z opuky 15 cm silná, leží na ušlapaném terénu ke kostelu. Povrch ušlapaného terénu z opuky na plocho kladené, z našlapané hlíny a spáleniště.“

²⁵⁴ „Jižní profil. Vrstva spáleniště jde k rozšířenému základu. Na ni je navezená vrstva kamenů, obsahující střepy, je poškozená; u rozšířeného základu je bouračka, patrně prohledávali základy při stavbě pilíře. Na zmíněné vrstvě je červený písek. Vespod povrch skály je nerovný, poškozený a zpřeházený.“

²⁵⁵ „Románské zdivo před oltářem (tj. tzv. předrománská budova) je později vystavěno než kaple. Stratigraficky se to tak jeví. Základy kaple poškozují terén ušlapaný, spálený, stejně jak na jižní, tak i na severní straně. Na tomto terénu je dobře vidět pak pracoviště kostela, větší kusy malty, vrstva opuky 10–15 cm silná, na ní je šedá navážka, do níž je stavěna románská zeď před oltářem; do navážky jsou kladeny rozšířené nerovné základy zdiva. Také na povrchu je šedá navážka je malta, vrstva malty po celém povrchu jako na pracovišti k tomuto zdivu. Na povrchu malty vzniká pak další šedá navážka, silná až 20 cm, na povrchu vykazuje placaté opukové kameny, patrně jako dlaždice u románské budovy. ... Je otázka k čemu patří dlažba z pravidelných desek severně oltáře, nepatří románské budově, je to spíše dlažba kaple před stavbou oltáře, který je nad dlažbou výše 28 cm. Cihlová dlažba je položena na navážce sypké, šedé hlíny, cihel, malty. ...“

meny nad vrstvou „d“ z 9. 2.) se nacházela dlažba z pravidelných desek. Na ní byla sypká navážka z šedé hlíny, cihel a malty, překrytá cihlovou dlažbou. Ne zcela jasné je umístění popisovaného řezu. Zmínka o dlažbě z pravidelných desek „severně oltáře“ umožňuje uvažovat o prostoru mezi oltářem, který stál u východní stěny kaple, a tzv. předrománskou budovou. Popisované zvrstvení by se tedy nacházelo u jižní stěny této budovy.

Výzkum se k severní straně apsidy vrátil dne 4. 3. 1960, zjištěné zvrstvení mezi apsidou a rohem tzv. předrománské budovy se téměř nelišilo od stratigrafie popsanych 9. 2. a 12. 2., což vzhledem k omezenému prostoru, na němž se zkoumané terény nacházely, nepřekvapuje.²⁵⁶ Na skále se nacházelo spáleniště, na něm vrstva malty a opukových kamenů (tedy vrstva „a“), interpretovaná jako stavební vrstva románské kaple. Následovala stavba tzv. předrománské budovy, jejíž základ je zapuštěn do zmíněné vrstvy malty a opukových kamenů. Základový ústupek překryla bližší nepopisovaná navážka o síle 6 cm, patrně totožná s vrstvou „b“. Nejmladší popsanou vrstvou je souvislá vrstva malty (ztotožnitelná s vrstvou „c“). Poslední popis situace na severní straně pochází z 8. 3. 1960.²⁵⁷ Popisovaná stratigrafie opět přiléhá ke zdi tzv. předrománské budovy, doplněn je náčrtkem zvrstvení (obr. 6/2b). Sled vrstev se opakuje, rozdílná je pouze mocnost některých vrstev. Vrstva malty a opuky (ztotožnitelná s vrstvou „a“) nad prvním spáleništěm je silná 0,11 m. Na jejím povrchu byla zjištěna vrstva bláta (je to jediná vrstva navíc proti předchozím popisům), překrytá šedou hlínou o síle 10 cm (vrstva „b“). Následuje vrstva malty a opuky 3 cm silná (vrstva „c“), dále šedá navážka mocná 7–16 cm (vrstva „d“), překrytá vrstvou plochých opukových kamenů, považovaných za druh dlažby.

6.3.1.3. JIHOVÝCHODNÍ ROH KAPLE (OBR. 6/10)

Poprvé se popisuje zdejší stratigrafie dne 2. 2. 1960.²⁵⁸ Povrch skalního podloží zde byl spálený, načernalý od uhlíků, pouze u předzákladu apsidy byl narušen (vyčnívaly z něho kusy opuky a jiných

²⁵⁶ „4. III. 1960. Kaple P. Marie. Včera se probíral terén na severní straně apsidy mezi románským rohem a apsidou. Vše, co bylo před tím řečeno, napsáno a také nakresleno v profilu o této stavbě, vypadá dnes po objevení staršího požáru úplně jinak. Popisují zde profil. Spáleniště na skále, po prvním, starším požáru, je stejné na povrchu skály, na straně severní a jižní a pochází ze stejné doby. Patrně to shořela dřevěná ... stavba ... Na povrchu spáleniště je malta a opukové kameny, je to pracoviště při stavbě kaple a pochází od stavby kaple; do toho terénu stavěna (tzv. před) románská budova a rozšířený základ budovy je stavěn právě do této malty, tj. do pracoviště kostela, proto je budova mladší. Dlouho to netrvalo, časové rozdíly mezi stavbou kaple a stavbou románské budovy nejsou velké, a to proto, že na maltě nebylo našlapano ani nic navezeno na její povrch. Teprve po výstavbě budovy navezena navážka nad rozšířený základ budovy 6 cm silná. Na našlapaném a navezeném terénu je zase jakási souvislá vrstva malty, pocházející snad z opravy kostela po jeho požáru ...“

²⁵⁷ „8. III. 1960. Severní strana apsidy kaple P. Marie. Do skály byly zahloubeny základy (tzv. před) románské budovy 65 cm hluboko od povrchu skály, tj. od prvního spáleniště, velmi dobře znatelného po celé ploše povrchu skály. Toto spáleniště má na různých místech nesterpně silnou vrstvu, místy je povrch načernalý, na jiných místech je popel, spálená hlína a uhlíky; shořela zde asi dřevěná ... stavba ... Na povrchu skály je potom vrstva malty a opuky 11 cm silná, na ní nanesené bláto, hodně ušlapané. Je to pracoviště kaple. Do toho terénu byla pak založena románská budova, jejíž předzáklad je zároveň s ušlapaným povrchem ušlapané maltové vrstvy. Na této vrstvě vidíme navážku šedé hlíny 10 cm silné; na jejím povrchu je 3 cm silná vrstva malty i opuky, pocházející patrně z oprav kostela ... Na této vrstvě je další navážka, šedá, 7 cm silná, u románské zdi, jinak je silná 16 cm a na jejím povrchu jsou ploché opukové kameny, jakoby dlažba nesouvisle rozházená. ...“

²⁵⁸ „Jižní strana kněžiště. P. Marie. Zároveň s rozšířeným základem kaple je východně v téže výši povrch břidlové skály, s povrchem mírně klesajícím k východu. Povrch skály je spálený, načernalý od uhlíků. Bližší k předzákladu je povrch skály porušen, vyčnívají z něj kusy opuky a jiných kamenů. Přes toto porušení jde od rozšířeného základu vrstva malty a opuky a převrstvuje rovněž navážku skládající se z ohořelých kusů kamene a spálené hlíny promíšené střepy. Tato vrstva na povrchu skály je silná 15 cm. ... Na této vrstvě je nahnědlá resp. sytě hnědá vrstva písku silná 10 cm a je položena po celém povrchu. Na ní je vrstva šedé navážky promíšené oblázky, silná 10–20 cm na východní straně, kde vrstva písku sleduje klesání terénu vůbec, a proto šedá vrstva je zde silnější, vyrovnaná. Na ní je vrstva malty 4 cm silná jako podložka pro dlažbu, nejspíše románskou z opukových desek menšího formátu 27 x 45 cm.“

kamenů). Na podloží se nacházela navážka, skládající se z ohořelých kusů kamene a spálené hlíny promíšené střepy o síle 0,15 m. Zmíněné narušení u předzákladu a popálená navážka na podloží byly překryty vrstvou malty a opuky. Na této vrstvě byla nahnědlá až sytě hnědá vrstva písku silná 0,1 m a na ní vrstva šedé „navážky“ promísená oblázky, silná 0,1–0,2 m na východní straně, kde terén poněkud klesal. Na šedé navážce je vrstva 4 cm silné malty, tvořící podklad pod dlažbu z opukových desek formátu 0,27 x 0,45 m.²⁵⁹ Ze situace popsané 2. 2. 1960 se v přírůstkovém seznamu neuvádí žádný materiál.

Druhý popis této stratigrafie pochází z 23. 2. 1960.²⁶⁰ Zvrstvení v hlavních rysech odpovídá popisu předchozímu. Na skalním podloží se nacházela vrstva břidlice, pokud se nejedná již přímo o povrchovou vrstvu podloží. Na ní se nacházelo spáleniště silné 5–12 cm (př. č. 14131). Pak následovala vrstva opukové drti o síle 2–10 cm. Následující písčité vrstvě, dělené do dalších tenčích proplástů (nejméně 2, silné 9 a 15 cm) věnoval I. Borkovský značnou pozornost, považoval ji postupně naváženou či naplavovanou vrstvou, periodicky ušlapávanou. Následovala vrstva šedé navážky o síle 0,23 m (př. č. 14130), shora uzavřená dlažbou z opuky, datovanou v zápise do renesance. Pokud se u některé vrstvy uvádí síla ve dvou údajích, měla vrstva větší mocnost u zdíva kaple a s rostoucí vzdáleností od ní postupně klesala. Popis některých vrstev (zejména šedé navážky pod opukovou dlažbou) se upřesňuje ještě v zápisech k 24. 2. 1960 a 25. 2. 1960,²⁶¹ ale ke stratigrafii se nedoplňuje nic nového.

Velmi důležitý je detailní popis ke dnům 1. a 2. 3. 1960, kdy je zápis za oba dny shrnut do jednoho. Zápis není v některých sděleních jednoznačný,²⁶² ale umožňuje následující rekonstrukci

Černá vrstva po požáru je rovněž na severní straně a směřuje k apsidě kaple a hlavně k ní je líc románské budovy, která nejspíše patří klášteru... Zde je vrstva černá porušená opěrnými pilíři.“ (jedním se míní ulehklá kamenitá výplň hrobu č. 99, druhým pilířem je blok zdíva mladší než apsida na její severní straně).

Zdá se tedy, že popis terénu přesahuje až na severní stranu románské apsidy.

²⁵⁹ Je nutné doplnit, že již v deníkovém zápise interpretoval I. Borkovský vrstvu ohořelých kusů kamene a spálené hlíny, ležící na skalním podloží jako stopu po požáru r. 1142. Dlažbu z opukových desek považoval za obecně románskou.

²⁶⁰ „Probirají se terény u jižní zdi kněžiště jižně hrobky č. 89 (99 – tzv. nové číslo, odpovídající číslům v monografii). Dlažba renesanční, opuková leží (*) na vrstvě písku, je to však pruhovaná navážka aneb naplavenina. Ta leží na ušlapané vrstvě spáleniště ... Spáleniště je hodně ušlapané a směřuje přes předzáklad kaple. Od předzákladu kaple je na vzdálenost 80 cm na spáleništi vrstva opuky, drti, pracoviště silné u zdi 80 cm, na konci 80 cm, je silné 2 cm. Na opuče začíná vrstva pruhovaného písku jako naplaveniny. Pracoviště z opukové drti bylo po požáru ... Spáleniště je silné 9–12 cm, 4 m od zdi kaple na východ, u oltáře, je vrstva spáleniště jen 5 cm. Znamená to, že vrstva spáleniště, to je červený kámen (je ho hodně), uhlíky, popel, spousta střepů – je z požáru kostela. Povrch písku je hodně ušlapaný a vykazuje hlinitou špinu. Je to opravdu naplavený písek, navezený tím se rozpadl, je stmelový, ušlapaný vrstva na vrstvu, postupně naplavený a zase ušlapaný. Hodně dlouho se tu chodilo, vše je ušlapané, každá vrstva zvlášť. Cesta na břidle pod spáleništěm, pod spálenou vrstvou míří na hranu rozšířeného základu.

() Omyl. Dlažba leží na navážce hlinité, šedé, písčité, silné pod dlažbou 23 cm, pak je písek naplavený, hnědý, pruhovaný, zrnitý, plný oblázků, vrstva silná 9 a 15 cm u rozšířeného základu, velmi tvrdý, spečený, právě proto, že je naplavený.“*

Zachována je původní interpunkce, vynechány tzv. bezděčné interpretace. I v tomto zápise se požár datuje k roku 1142.

²⁶¹ „24. II. 1960 ... V kapli P. Marie. Bylo řečeno, že pod opukovou dlažbou u jižní zdi vedle oltáře je šedá navážka. V této navážce je málo šedá hlína, více je malty, opukových kamenů, je to bouračka a hlína navezená na vrstvu tvrdého písku. Nacházejí se zde střepy a kosti. V písku nejsou žádné předměty.“

„25. II. 1960. Kaple P. Marie. Probírá se terén jižně oltáře a hrobu cihlového č. 89 (99). Navážka pod opukovou dlažbou je šedá hlína i malta. ... Spodnější vrstva písku je tvrdá naplavenina, neobsahuje střepy, pak vrstva spálená ... Směrem k dnešní apsidě těsně jižně oltářní mensy u kratší východní stěny hrobky č. 89 (99) u jihovýchodního rohu je otvor hranolovitý, patrně od lešení, a zde jsou všechny vrstvy a navážky porušeny.“

²⁶² „1.–2. III. 1960. Od 25. II. se pracuje v kapli P. Marie a pod kaplí sv. Ludmily. ... Nejzajímavější situace je kapli P. Marie. Probírají se, studují a fotografují terény na jižní straně kaple východně apsidy, a to těsně přiléhající k ap-

stratigrafie. Skalnatý nerovný terén, který byl vyrovnán vrstvou břidlové navážky (př. č. 14096). Na ní nasedalo spáleniště staršího (prvního) požáru (př. č. 14118). Následovala další vrstva břidlové navážky o mocnosti 0,14 m (př. č. 14115, 14119 a 14121). Následná vrstva byla opět spáleništní, silná 8–10 cm. Základový ústupek kaple překrývala vrstva písku (síla 0,1 m), na ní ležela vrstvička šedé hlíny mocná 4 cm a na ní stejně silná vrstva šedé navážky, překrytá dlažbou. Z popisu ze dne 1.–2. 3. 1960 je nejasný vztah kůlových jam ke konkrétní vrstvě, jamky jsou zmiňovány v nejasné souvislosti s navážkou pod prvním požárem.

Rozebírání a popis tohoto fragmentu stratigrafie pokračuje 3. 3. 1960²⁶³ a 7. 3. 1960.²⁶⁴ Nejzávažnějším zjištěním byl objev žlábků a kůlové jamky, vyhloubených do skalního podloží a překrytých první (nejstarší) navážkou. Tato důležitá situace není bohužel doprovázena kresebnou či plánovou dokumentací. Fotografie (např. Borkovský 1975, foto 141 v příloze, dále fotografie č. neg. 66605, 66832 [obr. 6/22], 66862 – zde celková situace – [obr. 6/21], 66894) umisťují žlábek jižně od hrobu č. 99 a dávají mu severojižní směr. Mladší úrovně stratigrafie byly narušeny jakýmsi zásahem neurčitěho rozsahu (př. č. 14120).

Sedmého března také pravděpodobně rozebírání vrstev na jižní straně apsidy a v jihovýchodním rohu kaple skončilo.

6.3.2. POPIS SITUACE PODLE MONOGRAFIE I. BORKOVSKÉHO

I. Borkovský popisuje terénní situaci v kapli ve zvláštní kapitole (Borkovský 1975, 78–91), další kapitola je věnována popisu jednotlivých hrobů (Borkovský 1975, 91–108). Parafraze Borkovského textu by jen opakovala předchozí kapitolu, Naši pozornost zaměříme pouze na sdělení, která doplňují deníkové záznamy a na ta, která jsou s nimi v rozporu. Zabývat se budeme jenom těmi částmi situace, které se věnují románské kapli a situacím ještě starším. Znamená to, že ze zřetele vypouštíme gotické, renesanční a barokní hroby, kterých byla v kapli většina.

Archeologický výzkum v kapli a jejím blízkém sousedství se musel vypořádat se skutečností, že terénní situace byly částečně zničeny či poškozeny při předchozích rekonstrukčních pracích, spojených s pracemi výkopovými. Jejich svědectvím je mj. také nápis z roku 1909, odkrytý na

sidě. Skalnatý terén byl nerovný, byl vyrovnáván skalnatou, břidlovou navážkou. Zjištěny dva požáry; ... Pod touto nejstarší vrstvou požáru, která leží rovněž na břidlové navážce, nacházejí se keramické zlomky stejně jako byly nalezeny v zásepu hrobu Milady (míní se tím hrob 102) ... Složení terénu je následující: malta pod dlažbou 4 cm – šedá navážka, (níže) šedá hlína 4 cm. Dále je vrstva písku u apsidy, jde přes rozšířený základ kaple, je silná 10 cm. Leží na vrstvě spáleniště ... kamení, uhlí, popel, 8–10 cm, leží na ušlapané silné břidle, na jejímž povrchu je spečený popel a uhlíky. Je to vrstva břidlové navážky, ve které se nalézají profilované střepy. Navážka leží na prvním spáleništi, vrstvě 14 cm silné, vzniklé po prvním požáru. První požár vykazuje ušlapaný povrch a směřuje také k rozšířenému základu apsidy. V sondě je opuka, je tam také kus fošny. Navážka pod prvním požárem je břidlová, 18 cm silná, povrch ušlapaný, kusy břidly, popel, spálené uhlíky. Jsou zde také otvory po kolech.“

I. Borkovský datuje oba požáry, starší se odehrál „asi ve druhé polovině 10. stol.“, mladší (druhý) do roku 1142. Popisovaná situace je také jediná, která konstatuje dva následné požáry.

²⁶³ „3. III. 1960. Sv. Jiří. Kaple P. Marie. Jižní strana u apsidy, poškozená terénem asi v mladší době gotické, pod vrstvou písku, písková vrstva pod opukovou dlažbou ... Těsně u rozšířené zdi apsidy je trám, patří nejspíše lešení, tím byly poškozeny terény u rozšířeného základu. Starší spáleniště je na vrstvě navezené břidly 15 cm silné, na jejím povrchu je popel, spousta uhlíku a spálený drobný kámen. Ve vrstvě břidly nalezen profilovaný okraj nádoby dosti pokročilé formy (př. č. 14096).“

²⁶⁴ „Navíc je ještě na skále na jižní straně pod vrstvou spáleniště a nejstarší navážky vydlabaná ve skále žlábek 18 cm široký, 4–5 cm hluboký, a také ve skále jáma po sloupu, hluboká 38 cm. ... (interpretováno jako dřevěná budova) ... Po spálené dřevěné budově ... vrstva opuky, malty a velkých kamenů na tomto starém a nejstarším spáleništi; rovněž se nacházejí kusy malty, které pocházejí z budovy kaple ... na jižní straně malta není, jsou tam velké kameny na povrchu skály.“

jižním rameni vnitřního oblouku románské apsidy (Borkovský 1975, 83),²⁶⁵ která byla znovu odhalena po sejmutí současné podlahy. Kromě narušení vzniklých na počátku 20. století se do raně středověkých situací zahluboval větší počet hrobů a hrobek, převážně renesančního a barokního stáří (hroby č. 3, 99–101, 103 a 106–117).

V západní části dnešní kaple byla zachována jako nejstarší maltová podlaha, obsahující ve své hmotě oblázky, pod touto podlahou byla nalezena vrstva opukových odštěpků o síle 0,2–0,25 m. Pod maltovou podlahou byla objevena jáma o rozměrech 0,23–0,28 m a hluboká 0,28 m. Ve výplni údajně obsahovala střepy nádob a zvířecí kosti.²⁶⁶ Nad maltovou podlahou byly jako následující zjištěny fragmenty podlahy z opukových dlaždic (Borkovský 1975, 81).

Ve střední části dnešní kaple bylo znovuobjeveno zdivo románské apsidy. Na povrchu břidlicového skalního podloží ležela vrstva s uhlíky, popelem a břidlicí se stopami ohně. Uprostřed apsidy byl odhalen hrob, překrytý velkou pískovcovou náhrobní deskou (č. 102). Na jejím povrchu byla zjištěna navážka a na ni byla položena maltová podlaha (Borkovský 1975, 83). Na severovýchodní roh pískovcové náhrobní desky byl postaven kamenný podstavec pro oltářní mensu, který byl k náhrobní desce připevněn maltou (Borkovský 1975, 84). Na rozdíl od deníkového záznamu, považoval I. Borkovský zřízení oltáře a položení maltové podlahy za dílo jedné stavební etapy, i když vyjádření v textu (Borkovský 1975, 84) není jednoznačné.²⁶⁷ U dětských hrobů č. 104 a č. 105 je změnou zmínka o porušené maltové podlaze (tvořící v kapli nejstarší doloženou podlahu) nad hrobem č. 104 (Borkovský 1975, 100).

V prostoru jihovýchodně od apsidy je nejzávažnějším rozdílem registrace tří kůlových jamek na jižní straně (jižně od hrobu č. 99), které byly zapuštěny do podloží a překryty prvním spáleništěm.

Popis severovýchodního fragmentu situace je vztažen k tzv. předrománské budově a vychází z popisu a náčrtku z 9.2. 1960, který je převeden do obrázku (Borkovský 1975, 84 obr. X), opakuje se popis rozdělením na vrstvy „a“, „b“, „c“ a „d“. V interiéru „předrománské budovy“ byla zjištěna v malém fragmentu podlaha z udusané a hlazené mazanice. Terén pod ní nebyl zkoumán. Popis stratigrafie nad touto podlahou není znám. Některé fotografie (např. č. neg. 66855 – obr. 6/24 – ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha) ukazují zásyp charakteru stavební suti.

Na několika místech je popisována keramika a další drobné doprovodné nálezy, její identifikace s dochovanými nálezy materiálem je však často sporná, protože keramika není zároveň většinou vyobrazena. Publikovaný vzorek nálezů (Borkovský 1975, 85, obr. XI, 87, obr. XII, 88, obr. XIII; obr. 6/3) vykazuje záměny mezi přírůstkovými čísly, kresebné chyby a materiál nebyl ani dostatečně laboratorně ošetřen (např. shledány a slepeny zlomky téže nádoby).

Odkrytá románská fáze kaple byla po skončení výkopových prací překryta betonovou deskou, a byla tak zachována pro pozdější výzkum. Aby bylo možné situaci ověřovat, byl v jižním sousedství hrobu č. 102 vyhlouben otvor a vloženo schodiště. Dnes jej ovšem znepřístupňuje nová podlaha v kapli. Další přístup byl zřízen ze suterénu kláštera do prostoru za apsidou. Střední část této plochy je dnes prohloubena pod úroveň podloží, oba rohy jsou zabetonovány. Z tzv. předro-

²⁶⁵ Nápís zní „Roku 1909 odkryta tato apside, obnovená a fotografována, Nádvořník Václav“.

²⁶⁶ Jedná se (patrně) o soubor přírůstkové číslo 13990 (27. VIII. 1959. Střepy, kosti. Střepy a kosti z jámy sloupu ve skále vedle hrobu č. 99.), který se nepodařilo nalézt. K číslování hrobů je nutné poznamenat, že hrobům byla během výzkumu přidělována čísla, která byla během definitivního zpracování změněna. Hrob zmíněný v souvislosti s přírůstkovým číslem 13990 má dnes číslo 117, původní číslo bylo 112 (viz zápis z deníku ke dnům 26.8.1959 a 29.8.1959). Jeho označení jako hrob 99 je evidentně chybné, správné identifikaci pomáhá datum zápisu do přírůstkového seznamu. V té době výzkum probíhal jen v západní části kaple.

²⁶⁷ „... maltová podlaha položená na navážce na povrchu náhrobní desky chyběla v místech, kde stával podstavec pro oltář.“ (Borkovský 1975, 84).

mánské budovy je viditelná pouze část vnějšího lince jižní zdi. Zabetonována je také nevelká plocha jižně od románské apsidy. V dochované podobě neumožňuje kaple žádná dodatečná či nová pozorování. Naopak snaha po zpřístupnění (a snad i uchování?) vedla k jejímu poškození. Největší škodu spatřujeme v znepřístupnění terénu v jihovýchodním rohu, kde se mohly dochovat stopy nejstarší dřevěné stavby, jejichž dokumentace není dnes k dispozici, pokud byla pořízena. Lze jen doufat, že při úpravách nezanikl zbytek stratigrafie v interiéru tzv. předrománské budovy, kde se výzkum zastavil na její podlaze.

6.3.3. VÝKOP V ROCE 1973

Nevelkým doplňkem je výkop provedený v roce 1973 E. Vlčkem (Vlček 1982, 18–19; 1997, 148 až 150) pod zdivem románské apsidy (obr. 6/9). Příčina výzkumu známa není a není znám ani důvod, proč nebyl výzkum proveden archeologem, např. I. Borkovským, který v roce 1973 v kapli pracoval (Borkovský 1975, 85).²⁶⁸ Pod zdivem románské apsidy byla zjištěna dutina o rozměrech 1,65 x 0,50 m a výšce 0,4–0,6 m. Její orientace se mírně odchyluje od hrobů v kapli. E. Vlčkem ji označil jako hrob č. 118.²⁶⁹

S ohledem na způsob provádění výzkumu nepřekvapuje, že nejsou zaznamenány žádné stratigrafické vztahy, které by ozřejmily vztah této dutiny k okolí. Z vnitřní strany se totiž tato dutina protíná s jinak neoznačeným recentním výkopem, který narušil vnitřní stěnu základového zdiva románské apsidy na jižní straně (Borkovský 1975, 83). Ze strany vnější se musela dutina (118A) protínat s hrobovou jámou hrobu č. 100. Autor výzkumu zaznamenává na řezu východní částí románské kaple jednu odlišnost od toho, co známe z dokumentace I. Borkovského. Dětské hroby č. 104 a č. 105 jsou zde zahloubeny cca 0,2–0,25 m do podloží, pokud správně chápeme výpověď řezu. Vzájemný vztah obou hrobů zaznamenán není.

6.3.4. REKONSTRUKCE NÁLEZOVÉ SITUACE A JEJÍ CHRONOLOGICKÉ ČLENĚNÍ

Informace obsažené v monografii (Borkovský 1975) a především deníkové záznamy umožňují poměrně bezproblémovou rekonstrukci stratigrafických poměrů v východní části kaple. Je zřejmé, že terénní vývoj nebyl po celé ploše jednotný (i když zkoumaná plocha není příliš velká), ale zjištěné rozdíly lze nenásilně včlenit do vývojového schématu, několik chybějících stratigrafických vztahů nepředstavuje závažný problém.

Podloží je všude navětralý povrch skály, která není nikde pokryta původním půdním horizontem.²⁷⁰ Svědčí to o terénních úpravách, které tuto část zvrstvení odstranily. Podloží bylo v interiéru kaple přibližně rovné, podle jediného známého podélného řezu (obr. 6/7) se mírně svažuje směrem k východu. Dochované plány kaple s nivelačními údaji neuvádějí žádný bod, udávající úroveň podloží východně románské apsidy. Do skalního podloží (monografie se zde vyjadřuje jednoznačněji než deníkové záznamy) byly zahloubeny v jihovýchodním rohu interiéru kaple tři kůlové jamky (dvě snad zachyceny na snímku č. neg. 66612/2366, obr. 2/23), uvádí se hloubka jedné z nich (0,38 m) a fragment žlábků o šíři 0,18 m a hloubce 0,03 až 0,04 cm (obr. 6/22). Neuvádí se jeho směr (podle fotografií ho však lze stanovit sever-jih) a ani dochovaná délka. Nejasný

²⁶⁸ „Výzkum jsem provedl osobně“ (Vlček 1997, 149). Výkop byl veden amatérsky, bez pořizování základních terénních údajů. Publikovaná dokumentace vykazuje značné mezery, např. není jasné, jestli se ve zkoumané dutině nacházel zásyp, jak vypadal, a zda obsahoval nějaké nálezy a chybí jakákoliv informace o stratigrafických vztazích.

²⁶⁹ Došlo tak k duplicitnímu označení hrobů, I. Borkovský č. 118 již dříve přidělil jednomu z hrobů v podzemí kaple sv. Ludmily (Borkovský 1975, 69). Nadále tedy dutinu označuji pro rozlišení jako 118A.

²⁷⁰ Po existenci takové vrstvy nacházíme jen slabou stopu v přítomnosti jednoho pravěkého fragmentu ve vrstvě „c“ v severovýchodním rohu kaple. Keramický zlomek se sem mohl dostat i druhotně odjinud.

je vztah těchto objektů k vrstvě břidlové navážky, která byla v této části kaple také zjištěna. Dokládá jakési terénní úpravy. Na této navážce, jinde přímo na skalním podloží byly zjištěny stopy spáleniště, které se blíže nepopisuje (tzv. první nebo starší spáleniště). Překryto bylo další vrstvou břidlice s ušlapaným povrchem. Tato část stratigrafické sekvence byla zjištěna jen v jihovýchodním rohu kaple.

Na ostatní ploše vně apsidy byla na skalním podloží zjištěna spáleništní vrstva, někde byl pro pálen i povrch skalního podloží. S ohledem na rozbor nálezů se zde prolínají dvě spáleništní úrovně, které byly zřetelně registrovány v jihovýchodním rohu kaple. Po požáru – z rozboru nálezů plyne, že prvním – bylo stavěno zdivo románské kaple, jak vyplývá z deníkových popisů. Popis řezu z 2. 2. 1960 působí dojmem, že byl zachycen základový vkop kaple („*porušení s kusy opuky a jiných kamenů*“), ale celkově není tato informace natolik zřetelná, aby ji bylo možno jednoznačně interpretovat. Stavbu provázal vznik stavební vrstvy, sestávající na severní straně z malty a úštěpků opuky, místy s proplástem opukové drti, celkově totožnou s vrstvou „a“ na jediném Borkovským publikovaném řezu (Borkovský 1975, 84, obr. X, obr. 6/2a). Někde je nahrazena jen vrstvou kamenů. Místně byla zřejmě nahrazena vrstvou písku, charakterizovanou I. Borkovským jako „*naplavenou*“ a ušlapanou. Do jaké míry je tento písek totožný s vrstvou nahnědlého písku či jinde zmiňovaným černým či červeným pískem není zřejmé.

Složitější zvrstvení se následně vyvinulo v severovýchodním rohu kaple. Povrch stavební vrstvy (či vrstev) byl alespoň mírně ušlapan. Z této úrovně byl hlouben základový výkop pro zeď tzv. předrománské budovy, situované v severovýchodním rohu kaple. Vyzděný kamenný základ byl překryt vrstvou „*šedé navážky*“ (vrstvou „b“) a přiléhal k nadzemnímu zdivu. Jedná se patrně o běžnou sídlištní či smetištní vrstvu. Následovala tenká maltová vrstvička (vrstva „c“), patrně stopa stavební aktivity, buď na kapli samotné či na tzv. předrománské budově. Jako další se na větší části plochy uložila vrstva, charakterizovaná jako „*šedá hlinitá navážka*“ či podobně (vrstva „d“), opět nejpravděpodobněji sídlištní vrstva. Vrstvu „d“ shora překrývala vrstva plochých opukových kamenů, považovaná I. Borkovským za dlažbu nebo nejméně úpravu povrchu. Popis této části stratigrafie není na celé ploše východně apsidy jednotný a zcela srozumitelný. V ně-kterých částech totiž zastupuje vrstvy „b“ až „d“ jediná vrstva „*šedé hlíny*“, o níž nevíme nakolik je ztotožnitelná s popisovanými vrstvami. Vrstvami „*šedé navážky*“ se povrch souvrství přiblížil úrovni podlahy z opukových desek kladených do malty, nejstarší podlahy dochované vně románské apsidy, a tedy nejstarší podlahy po jejím rozšíření v době gotické. Je možné, že při jejím kladení mohly být starší vrstvy odstraněny nebo zplanýrovány a souvrství se dochovalo nerovnoměrně. V případě, že se některá ze starších vrstev ocitla přímo pod novou podlahou, mohla být při planýrkách a úpravách kontaminována mladšími intruzemi. Vzájemný vztah jednotlivých částí stratigrafie přibližuje schéma na obr. 6/10.

Situace mladší než dlažba z opukových desek již nebude rekonstruována, týká se převážně pozdně středověkých a novověkých hrobů. Obecně jenom doplníme, že také dlažbu z opukových desek překryla vrstva navážky, do níž byla položena cihlová dlažba, nejmladší zjištěná během archeologického výzkumu. Kromě hrobů narušily situaci ještě některé další zásahy, které se v popisech připomínají, ovšem jen stručně bez bližšího popisu (např. „*byly poškozeny terény u rozšířeného základu*“ se konstatuje 3. 3. 1960).

Mnohem jednodušší situace byla zjištěna uvnitř románské kaple, především v její apsidě. Do podloží zde byl jako nejstarší objekt vyhlouben hrob č. 102 a překryt rozměrnou pískovcovou deskou. Podle dochovaných řezů je neskutné rekonstruovat původní úroveň terénu v době, kdy již existoval hrob č. 102. Žádné současné zvrstvení se patrně nedochovalo. Vrstva, charakterizovaná jako „*navážka*“, byla zjištěna všude kolem desky a desku také překrývala. Uvnitř apsidy se také nikde nezmiňují stopy požáru, chybí zde vrstva spáleniště (či spálenišť). Vnitřní část základového

zdiva románské apsidy se směrem dolů rozšiřuje, jakoby by bylo zděno ve volném prostoru a nikoliv do základového vkopu. Domnívám se, že stavbě románské kaple předcházela jakási planýrka či úprava, která stopy ohně v interiéru kaple odstranila a ze starší situace byl ponechán jen hrob č. 102, výrazně označený pískovcovou deskou. Následovala stavba zdiva kaple, potom terén až do úrovně rozhraní základového a nadzemního zdiva vyrovnala vrstva navážky. Po té byla položena nejstarší podlaha v podobě maltové kry.

Do doby před položením právě zmíněné podlahy musí náležet také „*malta přesně ohraničená*“, objevená na východním konci pískovcové desky, kryjící hrob č. 102. Podle dochované plánové dokumentace (obr. 6/5, 6/6) a fotografie (Borkovský 1975, foto č. 153 v příloze) nepřesahoval tento útvar přes okraj pískovcové desky. V monografické publikaci (Borkovský 1975, 82, obr. IX, obr. 6/1) je zachycen mnohem větší rozsah, překračující desku severním směrem. Prvotní dokumentace hovoří zcela jednoznačně, maltový obdélník se dochoval jen na pískovcové desce a je tedy alespoň částečně současný s hrobem č. 102. Vedle maltového obdélníku byla zjištěna kúlová jamka, vyhloubená přímo do pískovcové desky (zachycena na fotografiích – Borkovský 1975, foto č. 152 a 154 v příloze). Navážka uložená po postavení zdiva apsidy překryla maltový obdélník i kúlovou jamku.

Velké problémy přináší rekonstrukce stratigrafické situace hrobů č. 104 a 105. Jejich zahloubení do skalního podloží je totiž zcela minimální (jak je patrné zejména z podélného řezu kaplí (obr. 6/7), situace na fotografiích není zcela zřetelná (Borkovský 1975, foto č. 159 a 160 v příloze). Zde je hrob 105 ve své západní části částečně zahlouben, ale z fotografií nelze rozlišit, zda byla situace již začíštěna až na podloží nebo jsou ještě zachovány části navážky položené po postavení románské zdiva, při jejichž vybírání byly oba hroby objeveny (obr. 6/19, 6/20). Zahloubení do skály zmiňuje v monografii I. Borkovský (1975, 100), v deníkových zápisech se o tomto detailu nepíše. Určité zahloubení (odhadnutelné na 0,2–0,25 m) zachycuje také řez publikovaný E. Vlčkem (Vlček 1997, 149, obr. IX/7, obr. 6/9). Tento řez však prokazatelně rozdílně od dochované dokumentace i fotografií zachycuje detaily hrobu č. 102, proto ho nelze považovat za věrohodný.

Rekonstruovat bezproblémově původní sekvenci dějů kolem hrobů č. 104 a 105 je obtížné. Pokud by hroby byly z doby před položením silné vyrovnávací navážky do již stojící románské kaple, je těžko představitelné, že by při minimálním zahloubení do skalního podloží bez narušení přetrvaly planýrky a úpravy terénu, které zde proběhly před zahájením stavby. Situaci by bylo možno vysvětlit také tak, že jednotná „*planýrka*“ v interiéru kaple ve skutečnosti sestávala z nejméně dvou podobných vrstev (které nebyly rozeznány jako samostatné jednotky). Hroby č. 104 a 105 by byly (dostatečně) zahloubeny do spodní z nich, horní by je překryla. Sílu této (ovšem jen hypotetické) spodní navážky je možno stanovit na asi 0,26 m, což je výška opukového kamene za hlavou hrobu č. 105. Nelze patrně předpokládat, že by opukový kámen (i když postavený na výšku) byl označením hrobu, vyčnívajícím nad terén. Pro nejméně dvě různé vrstvy, z nichž jedna by byla starší, však nic nesevďčí. Naopak, rozšířené základové zdivo kaple, nasvědčuje tomu, že byla zděna ve volném terénu, přímo na skalní podloží a teprve druhotně byl terén uvnitř kaple zavezen navážkou.

Třetí možností je, že hroby byly zahloubeny po položení navážky, ale před zřízením maltové podlahy, tedy do rozestavěné kaple. Délku výstavby kaple nemůžeme stanovit. Mezi uložením jednotlivých zemřelých dětí do hrobů musela uplynout nějaká doba, protože hrob č. 104 porušil o něco starší hrob č. 105. Při současném uložení obou dětí či při krátkém intervalu mezi jejich pohřbením by tato situace pravděpodobně nenastala.

Jednoznačné rozhodnutí mezi uvažovanými možnostmi není možné. Pro současnost/soudobost s hrobem č. 102 hovoří orientace podle téže osy. Ta je ovšem při viditelnosti náhrobní desky nad

hrobem č. 102 dosažitelná i při delším časovém odstupu. Proti vyššímu stáří hrobů č. 104 a 105 svědčí i keramika ze záspy nad hroby (viz dále). Potvrdit nelze ani existenci (či přehlédnutí) složitějšího zvrstvení kolem hrobu č. 102. Terénní situace v kapli byla zaznamenávána detailně a opakovane, což možnost chyby snižuje. Pokud by byly hroby uloženy během stavby kaple, představuje problém časový interval mezi jejich uložením (který se zdá být spíše větší) a předpokládanou dobou výstavby kaple (ten se nezdá být při její jednoduché architektuře příliš dlouhý, ale žádný konkrétně stanovitelný údaj není k dispozici).

6.3.5. ROZBOR ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ

Naprostu převažující část archeologického materiálu tvoří keramické zlomky, případně zvířecí kosti.²⁷¹ Nekeramické nálezy jsou zastoupeny železnými zlomky, 2 fragmenty bronzových předmětů a zlomkem skla. Soubor doplňuje zlomek dlaždice.

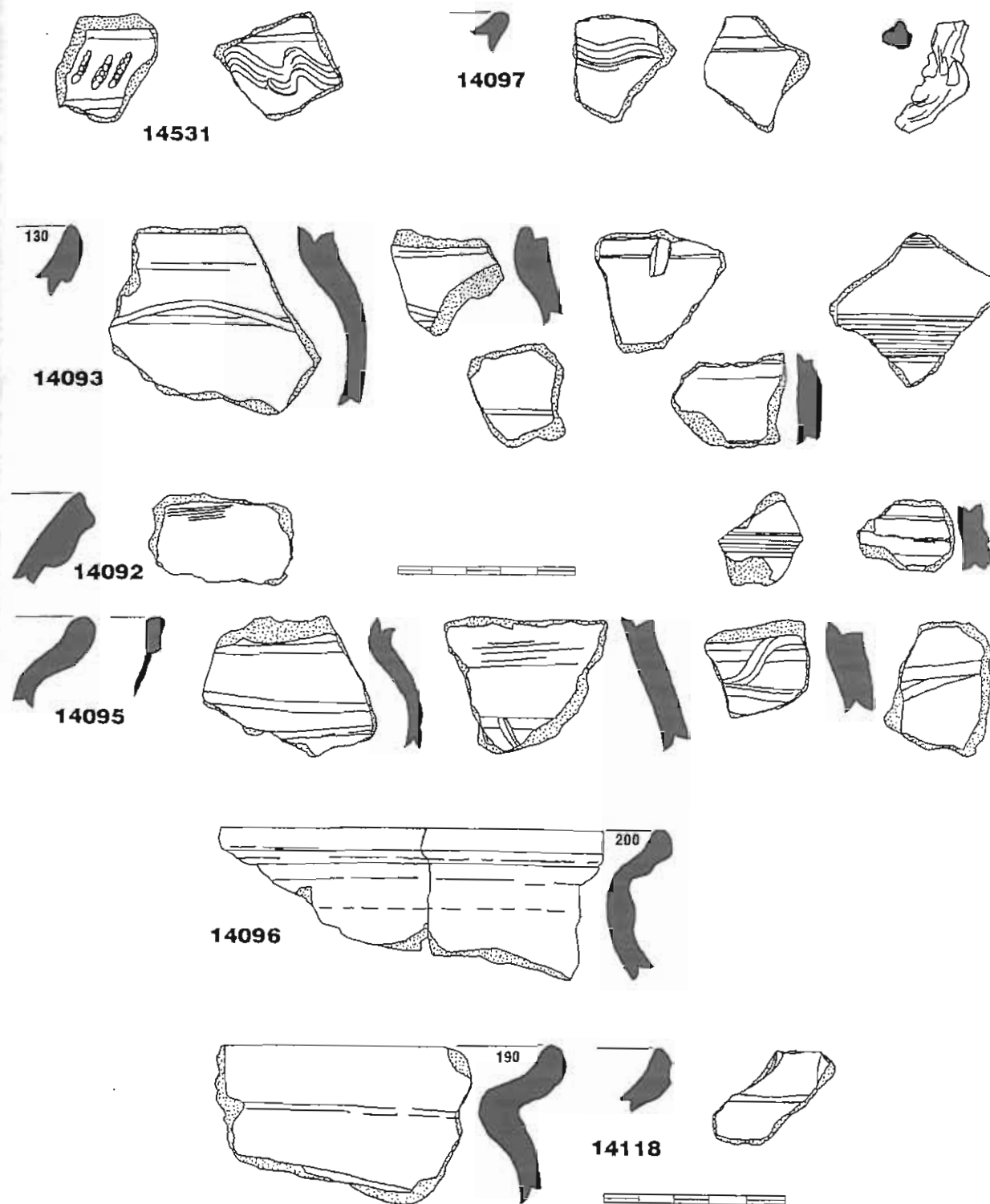
Keramický materiál byl nalezen při začišťování podloží (př. č. 14531), v záspy hrobu č. 102 (př. č. 14093). V interiéru kaple stratigraficky následují nálezy z vyrovnávací navážky, překrývající hrob č. 102 (př. č. 14092, 14095 a 14098). Malý soubor nálezu byl shromážděn při preparaci hrobů č. 104 a 105 (př. č. 14097 – při preparaci nebyly bohužel nálezy z jednotlivých hrobů odděleny).

Vně kaple byly fragmenty keramiky získány z nejstarší břidlové navážky (ojedinělý fragment př. č. 14096), ze staršího spáleníště (př. č. 14118) a z navážky, která toto spáleníště překryla (př. č. 14119 a 14121). Soubor keramiky vydalo také mladší spáleníště (př. č. 14131). Keramické zlomky byly získány také ze sekvence vrstev „a“ (př. č. 14103, 14104 a 14129), „b“ (př. č. 14105), „c“ (př. č. 14106) a „d“ (př. č. 14107). Nejmladším celkem v této sekvenci jsou nálezy z vrstvy opukových kamenů nad vrstvou „d“ (př. č. 14108). Nejasný je vztah souboru př. č. 14130 k části sekvence tvořené vrstvami „d“ a kameny nad „d“. Z rozboru byly vyřazeny soubory př. č. 14003 (nelze ho přesně umístit do stratigrafie) a př. č. 14120 (pochází z mladšího narušení terénu u apsidy, jehož vztah k posuzované stratigrafii je nejasný).

Rozbor keramiky je proveden standardním způsobem, užívaným autorem při zpracování souborů z archeologických výzkumů Pražského hradu (Frolík 1995; 1997; v tisku a). Blíže byl postup charakterizován při rozboru keramiky z výzkumu kostela P. Marie (2. kapitola). Mezi keramickými fragmenty z kaple P. Marie/sv. Anny jsou zastoupeny keramické třídy „H1“, „H2“, „J“, „JK“, „kalichovitá“, „zduřelá“, „HK“, „OST“, „S/T“, „TM“, bílé zboží („ČMD“), „tuha“, vrcholně středověká („VS2“) a „neposuzovatelné“ (převážně přepálené zlomky). Mimo tento systém stojí jeden pravěký zlomek (v rámci př. č. 14106), blíže kulturně nezařaditelný. Mezi nečetnými určitelnými pravěkými zlomky z Pražského hradu převažují jedinci kultury knovízské a eneolitické, patrně řívnácké. Soubor z kaple P. Marie/sv. Anny není natolik rozsáhlý, aby umožňoval nesporné statistické závěry. Při chronologickém zařazení nálezu z jednotlivých vrstev budeme spíše sledovat presenci či absenci důležitých prvků, zejména jejich nástup.

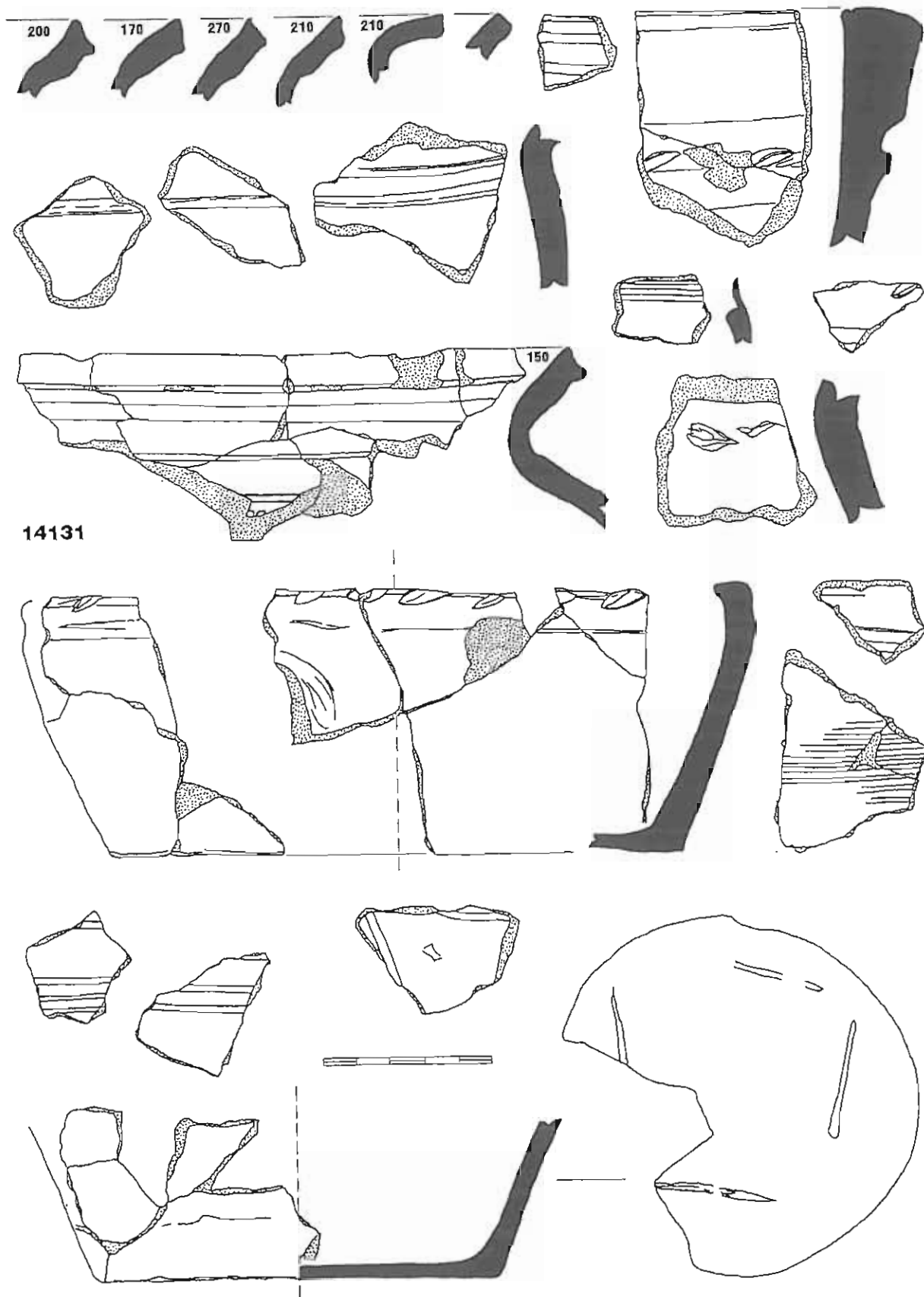
Mezi chronologicky nejstarší řadíme dva početně nevelké soubory. Při začišťování skalního podloží v prostoru za románskou apsidou byly získány dva zlomky (př. č. 14531, obr. 6/11), vyrobené technologií „H1“, vázanou na materiál 9.–10. století. Toto datování podporuje i jejich výzdoba (hřebenový vpich, hřebenová vlnice).

Druhý soubor pochází z výplně hrobu č. 102, čítá však jen 13 zlomků (př. č. 14093, obr. 6/11), zastoupena je technologie „J“ (1 zlomek), „JK“ (4) a „kalichovitá“ (8). Zastoupen je jeden okrajový zlomek zařaditelný do okruhu okrajů kalichovitých, patřily sem podle zesílení pod okrajem

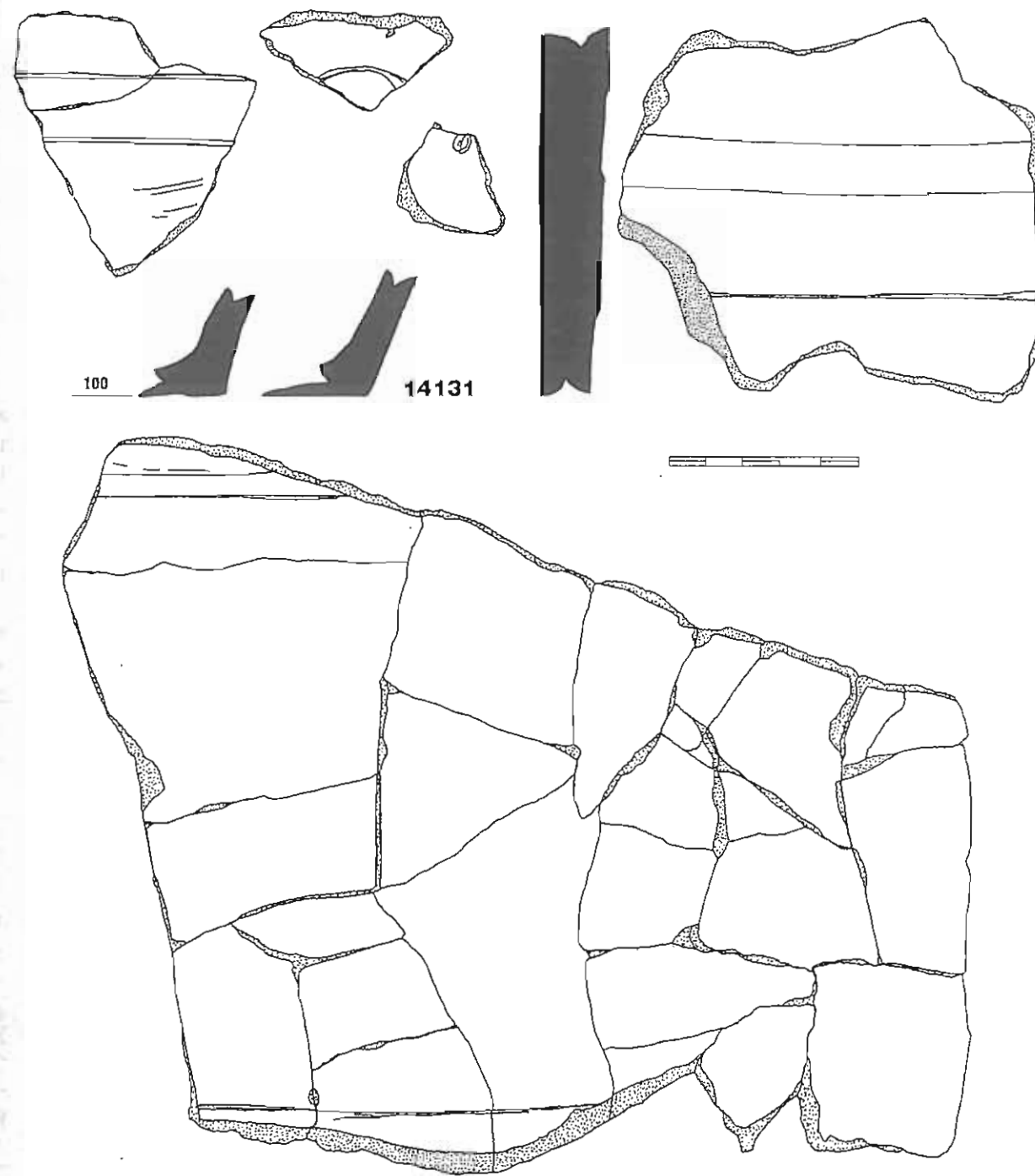

Obr. 6/11: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14531, 14097, 14093, 14092, 14095, 14096 a 14118. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob. Obr. 6/11 až 6/17 kreslili Š. Dančo, J. Frolík a V. Přihonská.
Abb. 6/11: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14531, 14097, 14093, 14092, 14095, 14096 und 14118 mit den meßbaren Randdurchmessern der Gefäße.

²⁷¹ Rozbor zvířecích kostí je součástí samostatného exkurzu.

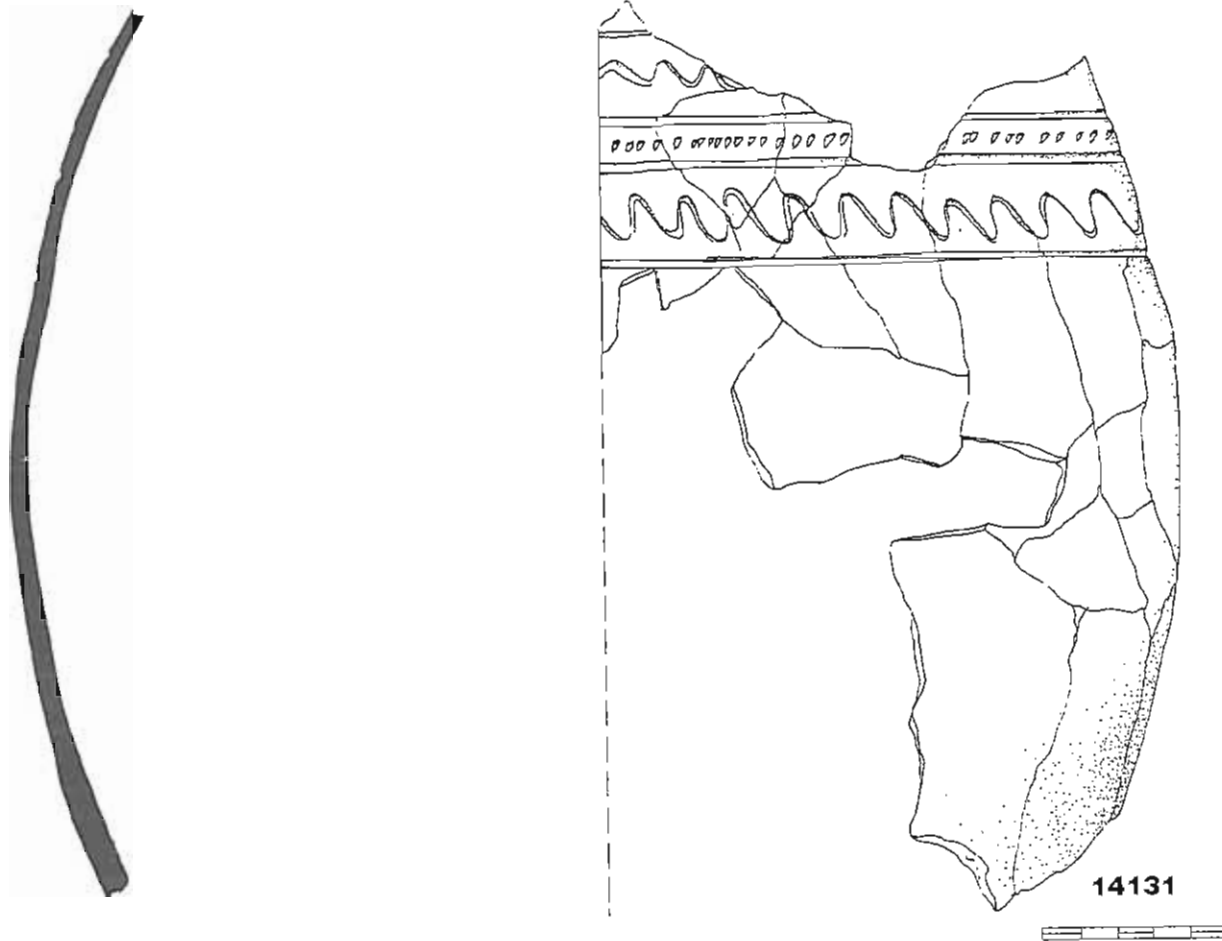
Obr. 6/12: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál pč. č. 14131. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob.
 Abb. 6/12: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14131 mit den meßbaren Bodendurchmessern der Gefäße.

Obr. 6/13: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál pč. č. 14131. Doplněn měřitelný průměr dna nádoby.
 Abb. 6/13: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14131 mit den meßbaren Bodendurchmessern der Gefäße.

pravděpodobně i dva zlomky z podhrdlí (oba mohou pocházet z jedné nádoby). Celkově lze tento soubor datovat do 10. či 11. století. Vzhledem k zastoupení skupin „J“ a „JK“ bych se klonil spíše ke staršímu období (2. polovina 10. století?).

Další vývojovou etapu představuje zřejmě jednorázová navážka, navezená do interiéru kaple po jejím postavení a před položením nejstarší maltové podlahy. Navážka poskytla celkem 54 zlomky

Obr. 6/14: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14131.
Abb. 6/14: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14131.

keramiky (př. č. 14092, 14095 a 14098, obr. 6/11). Zastoupení jednotlivých technologických skupin je poměrně rozmanité („H1“, „H2“, „JK“, „kalichovitá“, „HK“, „zduřelá“, „OST“, „neurčitelné“). Již toto široké zastoupení svědčí o heterogenním charakteru vrstvy dobře odpovídající jejímu navážkovému, vyrovnávacímu charakteru. Pro chronologické zařazení je důležité, že je zastoupena keramika technologické skupiny vázané na klasicky zduřelé okraje („zduřelá“ – 3 zlomky) a skupina, která je s ní alespoň zčásti současná nebo jen o málo starší („HK“ – 20 zlomků). Vyskytuje se i skupina, jejíž vývojové těžiště je až v období následujícím („OST“ – 2 zlomky). I když diskuse o datování keramiky se zduřelými okraji není zatím uzavřena (Hrdlička 1997, 652–658; Frolik – Smetánka 1998, 298–299, 306; Dragoun 1999), je jen velmi málo pravděpodobné, že by bylo možné datovat navážku do 10. století, pravděpodobně můžeme vyloučit i století 11. (technologická skupina zduřelá je doložena v 1. polovině 12. století). Přítomnost, i když nevelká, skupin „OST“ a „HK“ v kombinaci s bílým malováním či přetahem vede k dataci nejdříve do 2. poloviny 12. století. Je zřejmé, že zastoupení skupin „kalichovitá“, „H1“ a „JK“ nemá v tomto případě větší výpovědní hodnotu, protože se jedná o starší reziduum, a to přesto, že je početně hojně zastoupena (dohromady 26 zlomků). Skupina „H2“ má širší chronologický záběr (minimálně 11.–12. století – 2 zlomky). Celkově tedy dospíváme ke 12. století, spíše jeho 2. polovině, jako době, kdy byla položena vrstva navážky do interiéru kaple. Nepřímo je tím datováno i její postavení.

Potvrdit a upřesnit může toto datování posouzení keramických zlomků z vrstev vně kaple, a to především tzv. nejstarší břidlové navážky (př. č. 14096 – obsahuje 1 zlomek – obr. 6/11) a vrstvy tzv. staršího spáleniště (př. č. 14118 – 31 zlomek, obr. 6/11). I zde se již vyskytují skupiny datovatelné až do 12. století (14096 – „HK“ /1/; 14118 – „HK“ /10/, „zduřelá“ /4/ a „OST“ /1/). S ohledem na historicky doložený požár Pražského hradu v roce 1142 se přímo nabízí ztotožnit tzv. starší požár právě s touto událostí. Nic na tom nemění ani poměrně hojná přítomnost skupin starších („H1“ – 3, „kalichovitá“ – 13).

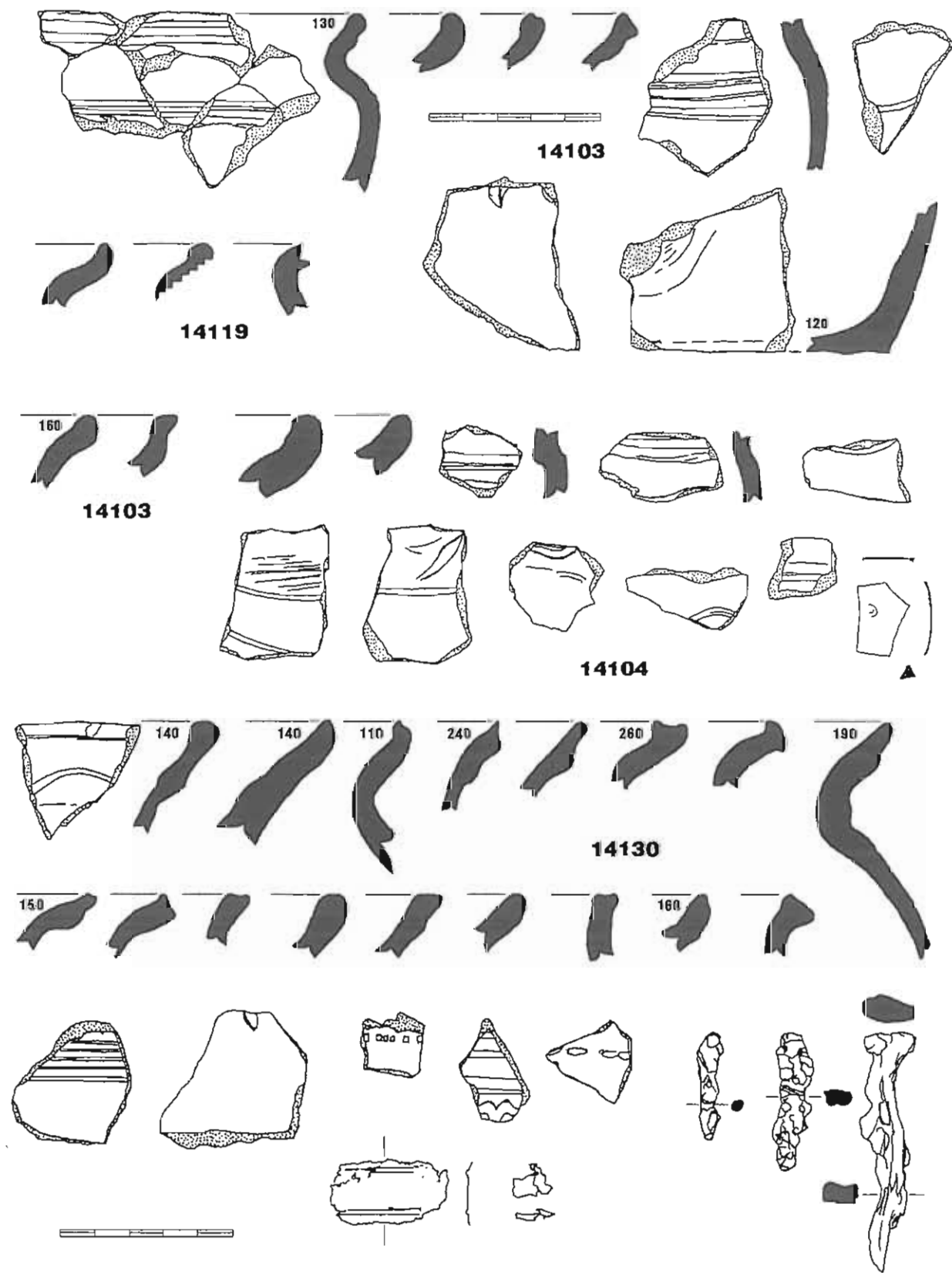
Značnou důležitost mají keramické zlomky z hrobů č. 104 a 105 (př. č. 14097 – pouhých 9 nevelkých zlomků, obr. 6/11). Registrujeme keramické skupiny „JK“ (2 ks), „kalichovitá“ (5 ks) a „HK“ (2 ks). Právě přítomnost keramické skupiny „HK“ nedovoluje datovat tyto dva hroby do 10. století a jen s určitou licencí do 11. století. Těžiště výskytu skupiny „HK“ je až ve století 12.

Ze stratigrafických pozorování vyplývá na jednom místě přítomnost nejméně dvou požárových či spáleništních vrstev. Mladší spáleniště je zřetelně popsáno na jednom místě, kde však neposkytlo žádný datovací materiál. Přesto můžeme přiřadit k mladšímu spáleništi soubor př. č. 14131 (178 zlomků, obr. 6/12–6/14).²⁷² Příčinou je především výskyt většího fragmentu pánve s okrajem zdobeným vrypem a stopou ulomeného držadla. Tento keramický tvar je zřetelným zástupcem skupiny keramiky nejlépe popsané z naleziště Hradištko – Sekanka (Richter 1982), i když je zde proveden v poněkud netypické technologické skupině („H2“). Datována může být nejnižší do 1. poloviny 13. století. Další určitelný keramický tvar představují zlomky rozměrné tuhové zásobnice s kyjovitým okrajem. Jinak je zastoupení technologických skupin poměrně rozmanité („kalichovitá“ – 20 zlomků, „zduřelá“ – 93 zl., „HK“ – 25 zl., „H2“ – 14 zl., „OST“ – 8 zl., „tuha“ – 14 zl., „neurčitelné“ – 4 zl.), svědčící o hojně příměsi staršího rezidua. Zvláštností je fragment a větší počet jednotlivých zlomků větší zásobnicové /?/ nádoby, zdobené kombinací rýh a vlnovek, z jemného keramického materiálu, blízkého technologické skupině „zduřelá“.

Obdobně můžeme datovat i keramiku z navážky, která překryla tzv. nejstarší spáleniště (př. č. 14119, 14121 – obr. 6/15). I zde je mezi keramickými tvary zastoupen zlomek pánve (proveden v technologické skupině „H2“, zcela můžeme vyloučit, že by mohlo jít o zlomek z téže nádoby jakou známe ze souboru př. č. 14131, liší se průměr dna a v obou případech je dochován otisk ulomeného držadla), datovatelný do pokročilejšího 13. století. Zastoupení technologických skupin je poněkud širší („HK“ – 21 zlomek, „S/T“ – 2, „tuha“ – 1, „H2“ – 6). Starší reziduum je zdánlivě menší („H1“ – 1, „kalichovitá“ – 9), s ohledem na doloženou existenci požáru ve vrstvě předcházející nepřekvapuje přítomnost přepálených, technologicky neposuzovatelných zlomků (13 kusů). Vrstva mladší břidlové navážky je doložena jen na jediném místě.

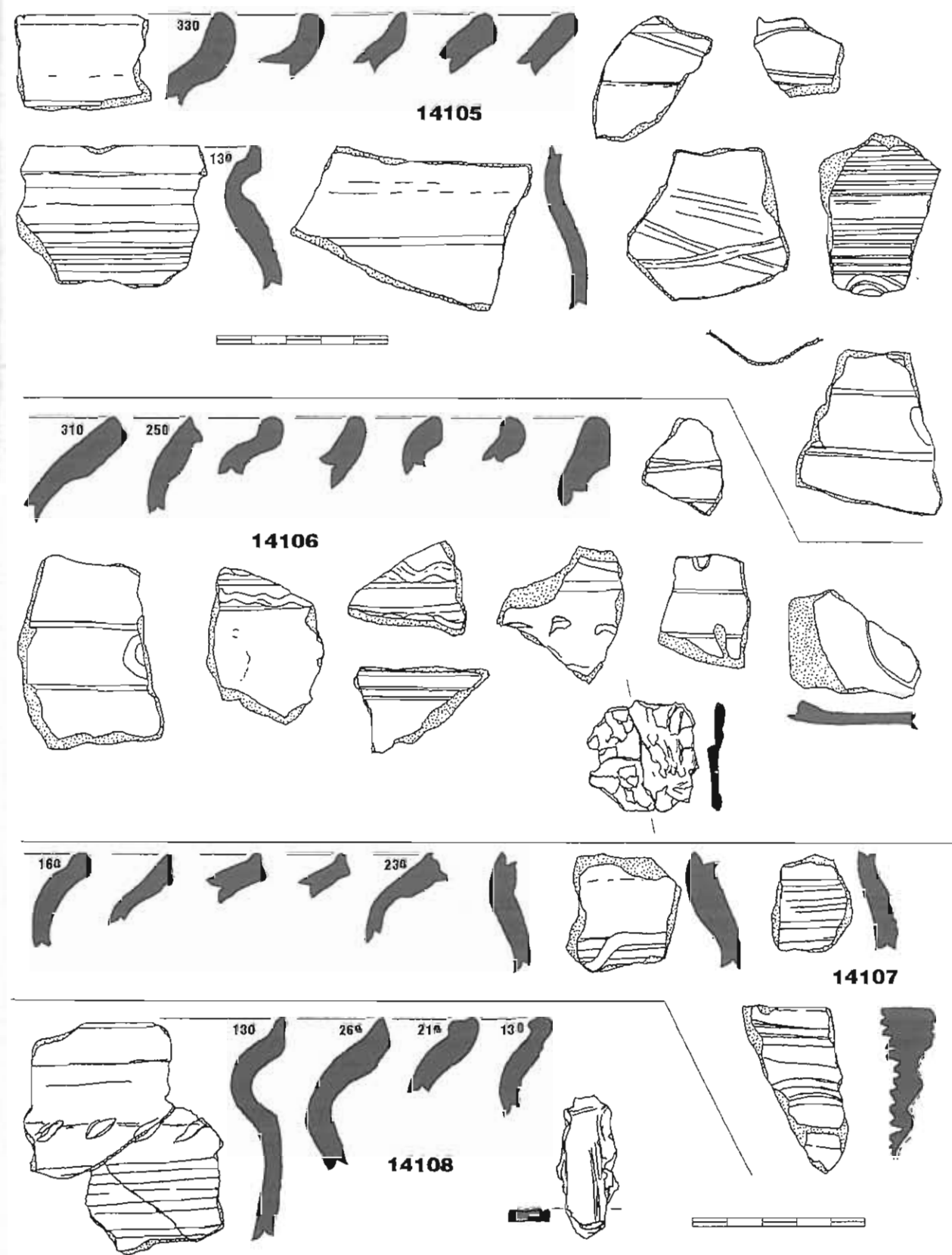
Zbylou část keramického souboru byla získána převážně ze sekvence vrstev „a“ až „d“, uložených na spáleništi, které porušily základy románské kaple. Z nejnižší položené vrstvy „a“, překrývající spáleniště a vzniklé pravděpodobně v souvislosti s výstavbou kaple, pochází soubor čítající 74 zlomků keramiky (př. č. 14103, 14104 – obr. 6/15). Jako chronologicky nejmladší skupiny jsou zastoupeny „zduřelá“ (7 ks), „HK“ (24 ks) a „OST“ (5 ks). Výše jsme je datovali do 12. století, s ohledem na uložení na spáleništi se přikloníme až k 2. polovině tohoto století. Doloženy jsou i skupiny chronologicky málo citlivé („tuha“ – 1 ks, „H2“ – 3 ks) a starší reziduum („J“ – 4 ks, „JK“ – 11 ks, „kalichovitá“ – 19 ks).

²⁷² V tomto případě je počet zlomků patrně částečně zkreslující, v souboru jsou zastoupeny zlomky bezpečně pocházející z několika nádob, pro fragmentárnost je však nelze bezpečně přiřadit ke konkrétní nádobě. Proto jsou započítány jako samostatné kusy.

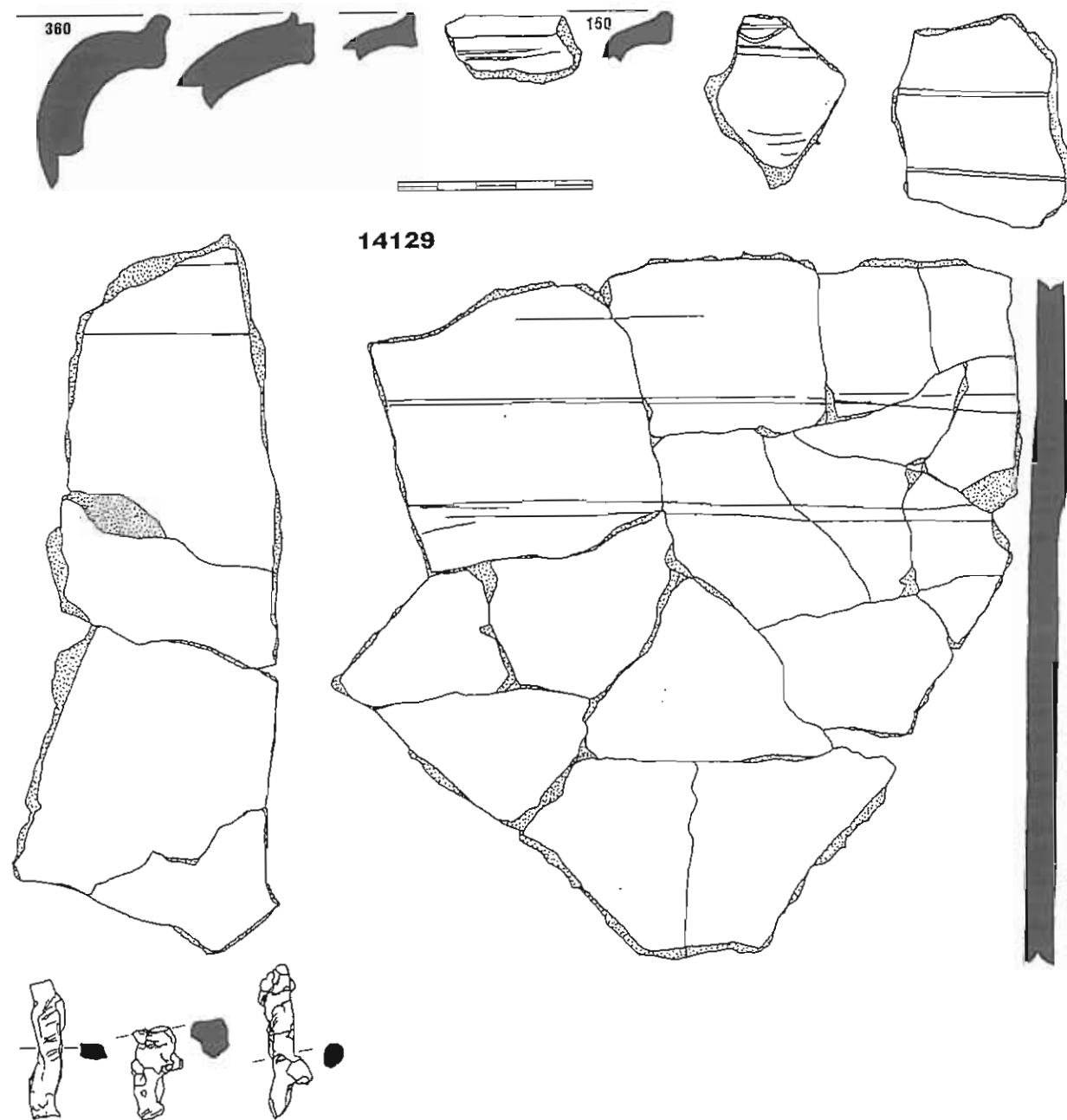
Obr. 6/15: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál pň. č. 14121, 14119, 14103, 14104, 14130. Doplněny měřitelné průměry okrajů a den nádob, sklo označeno trojúhelníkem, dole vedle měřítka bronzový pásek.

Abb. 6/15: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14121, 14119, 14103, 14104 und 14130 mit den meßbaren Rand- und Bodendurchmessern, Dreieck: Glas, unten beim Maßstab ein Bronzeband.

Obr. 6/16: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál pň. č. 14105 až 14108. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob, glazura vyznačena čárkováním po obvodu řezu, v rámci pň. č. 14105 bronzový spleťaný drátek.

Abb. 6/16: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14105-14108 mit den meßbaren Randedurchmessern der Gefäße; Glasur am Umfang des Schnitts strichliert, im Rahmen von Eing.-Nr. 14105 geflochtener Brozedraht.

Obr. 6/17: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14129. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob.
Abb. 6/17: St-Georgs-Kloster, Marien-/St-Anna-Kapelle. Funde. Eing.-Nr. 14129 mit meßbaren Randdurchmessern der Gefäße.

Z vrstvy „b“, sídlištního charakteru, bylo získáno celkem 58 zlomků keramiky (př. č. 14105, obr. 6/16), zastoupení jednotlivých technologických skupin je poměrně široké a obdobné, jako u vrstvy předchozí („zduřelá“ – 11, „HK“ – 20, „OST“ – 6, „S/T“ – 1, „H2“ – 3), přítomno je také starší reziduum („JK“ – 3, „kalichovitá“ – 10). Novým prvkem, zařaditelným do velmi pokročilého 12. a na počátek 13. století, je výskyt tzv. technické misky (technologicky skupina „TM“ – 4 zlomky).

Vrstva „c“, spojená s postavením tzv. předrománské budovy, poskytla celkem 69 zlomků keramiky (př. č. 14106; obr. 6/16) velmi pestrého technologického zastoupení („zduřelá“ – 10, „HK“ – 24, „OST“ – 3, „H2“ – 1, „neurčitelný“ – 2) s přítomností poměrně hojného staršího rezidua („J“ – 1, „JK“ – 11, „kalichovitá“ – 15, „H1“ – 1), a to včetně přítomnosti pravěkého zlomku (1 ks). Chronologické zařazení by se příliš nelišilo od vrstvy předchozí. Určitým potvrzením této datace, i když nikoliv upřesněním, může být také přítomnost okrajového zlomku misky s polevou na vnitřní straně (Čiháková – Hrdlička 1990, 414–415). Tzv. předrománská budova je stavěna románskou stavební technikou, její vznik by neměl zasahovat příliš hluboko za počátek 13. století, příkláněli bychom se spíše ještě ke století předchozímu. Pestrá skladba materiálu z této vrstvy svědčí o jejím heterogenním původu, dobře představitelném jako výsledek pohybu terénu v souvislosti se stavební činností.

Následuje vrstva „d“, z níž byly získány 42 zlomky keramiky (př. č. 14107; obr. 6/16) opět s podobným technologickým zastoupením („zduřelá“ – 5, „HK“ – 9, „OST“ – 5, „S/T“ – 4, „TM“ – 1, „H2“ – 5, „tuha“ – 1, starší reziduum: „kalichovitá“ – 11, „H1“ – 1) a tudíž i podobným chronologickým postavením v tomto případě blízkým vrstvě „b“. Určitým vodítkem pro datování může být zlomek špinavě žlutozeleně glazované dlaždice či obkladačky s plastickým, blíže nejasným motivem. Přesné zařazení zlomku je obtížné, výskyt polevy a užití motivu, obsahujícího volutu, připouští datování do pokročilého 12. století (Hejdová – Nechvátal 1970, 117, 119, 129–132, 141; Merhautová 1988, 88, 91, 95).

Sekvenci vrstev „a“ až „d“ uzavírá kamenitá vrstva, která zvláštní označení nedostala (př. č. 14108; obr. 6/16), ale poskytla soubor 30 zlomků keramiky, opět s téměř totožným zastoupením jednotlivých technologických skupin („zduřelá“ – 3, „HK“ – 21, „OST“ – 1, „H2“ – 1) včetně staršího rezidua („kalichovitá“ – 3, „H1“ – 1). Nejvypělejším prvkem je okrajová část nádoby s malým vzhůru vytaženým okrajem, odsazenou výdutí, zvýrazněnou vrypy a rytou šroubovicí. Tento fragment nádoby je možné datovat do 13. století. V jihovýchodní části prostoru za apsidou kaple se uvádí jako vrstva na spáleníšti vrstva kamenů, která obsahovala soubor keramiky (př. č. 14129; obr. 6/17) čítající 41 zlomek. Technologické zastoupení je opět velmi pestré. Část nevybočuje z obrazu získaného rozbořem jiných vrstev („zduřelá“ – 4, „HK“ – 10, „OST“ – 2), a to včetně zastoupení chronologicky méně citlivých skupin („H2“ – 8 /náleží rozměrnějším zásobnicovitým nádobám/, „tuha“ – 8 /z rozměrných zásobnic/) a také přítomnosti staršího rezidua („kalichovitá“ – 5, „H1“ – 2). Nejmladším prvkem je drobný zlomek světlé kolonizační keramiky a zlomek nádoby, provedené vrcholně středověkou technologií. Oba prvky je možno datovat nejnižší do 2. třetiny 13. století. S ohledem na charakter vrstvy a zastoupení keramických skupin je zřejmý její navážkový charakter.

Stratigraficky nejmladší posuzovaný soubor (př. č. 14130; obr. 6/15) je svým popisem blízký vrstvě „d“, ale ztotožnění není bezproblémové. Spíše ho vylučuje zastoupení keramických technologických skupin, které je značně heterogenní („JK“ – 2, „kalichovitá“ – 5, „zduřelá“ – 8, „HK“ – 17, „OST“ – 9, „TM“ – 2, „S/T“ – 23, „H2“ – 9, „tuha“ – 1), přičemž nejmladší skupinu představují zlomky vrcholně středověkého charakteru („VS2“ – 10 kusů). Zastoupení archaického radélka svědčí o datování do pokročilejšího 13. století, tenký okraj s profilací nepravého okruží se vyskytuje až ve 14. století. Posuzovaný soubor pochází z vrstvy pod dlažbou, jeho heterogenní charakter může být důsledkem přesunu zeminy a planýrovacích prací před položením dlažby. Z datování této vrstvy zároveň vyplývá (stejně jako ze stratigrafických souvislostí), že dlažba z opukových dlaždic nemohla být románská, ale patrně až gotická.

Mezi nekeramickými nálezy není žádný, který by byl chronologicky citlivý (železné hřeby, zlomky amorfních železných předmětů, spletaný bronzový drátek, plochý bronzový /?/ pásek).

Určitou výjimku představuje zlomek modrého skla (př. č. 14104, podle prohnutí jde zlomek nádob, obr. 6/15) z vrstvy „a“, kterou jsme datovali do 2. poloviny 12. století.

Pravděpodobně poněkud nepřehledný rozbor keramiky z jednotlivých částí stratigrafie můžeme stručně sumarizovat. Potvrdilo se, že zkoumaný prostor byl postižen nejméně dvěma požáry, z nichž starší můžeme ztotožnit s historicky dobře doloženým požárem z roku 1142, mladší se odehrál pravděpodobně někdy během 2. třetiny 13. století. Velmi málo je dokladů pro aktivity starší než 12. století, nejvýraznějším souborem je zásyp hrobu č. 102, dobře oddělený od mladších aktivit pískovcovou náhrobní deskou. Navážka v interiéru kaple datuje její postavení do 12. století. Překvapením je výskyt keramiky 12. století nalezený při preparování hrobů č. 104 a 105, považovaných v literatuře za soudobé z hrobem č. 102.

6.3.6. POZNÁMKY K VÝVOJI KAPLE P. MARIE

I. Borkovský interpretoval celkovou situaci v kapli P. Marie tak, že zde nejprve stála dřevěná stavba vztyčená nad hrobem č. 102, považovaným za místo posledního odpočinku první abatyše kláštera Mladý/Marie. Dřevěná stavba měla velmi brzy, ještě v 10. století shořet, a měla být nahrazena zděnou kaplí. Její výstavba je datována ještě do 10. století. V další fázi byla postavena tzv. předrománská budova, znakem jejího velkého stáří měly být konicky se zužující základy. Prostor měl být postižen dalším požárem v roce 1142. Následná stavební aktivita náleží až době gotické, a to 14. či 15. století, kdy byla zbořena románská apsida a kaple prodloužena směrem k východu (Borkovský 1975, 83–91).

Porovnáme-li závěry studia stratigrafie a archeologického materiálu, můžeme konstatovat, že stop aktivit starších 12. století se dochovalo velmi málo, většinou byly odstraněny mladšími úpravami terénu a planýrkami. Přesto můžeme soudit, že zde existovala vrstva 9.–10. století, jak dokládá nevelký soubor př. č. 14531.

Souhlasit můžeme i s existencí dřevěné stavby. Její bližší podobu neznáme a detailnějšímu studiu nelze podrobit zjištěné kúlové jamky a fragment žlábků z jihovýchodního koutu současné kaple (obr. 6/18). Jako oprávněný hodnotíme předpoklad, že dřevěná stavba byla vztyčena nad hrobem č. 102, který jediný chronologicky spadá do tohoto období. Keramiku z jeho zásypu můžeme datovat do 10. či 11. století. Antropologický rozbor vyloučil, že by se mohlo jednat o abatyši Mladu (Vlček 1997, 151–154, 158–9). Extrémně chudé písemné prameny však neumožňují vyslovit ani hypotézu o tom, jaká jiná osoba, významná pro klášter by zde mohla být pohřbena.²⁷³

Dřevěná stavba nad hrobem č. 102, jejíž interpretace jako kaple je nejpravděpodobnější (srovnej Sommer 1998, 141–3), musela stát poměrně dlouho. Její bližší podobu a velikost nemůžeme rekonstruovat. Předpokládat snad můžeme, že hrob ležel v její ose. Na pískovcové náhrobní desce zřejmě stál oltář, interpretace maltové obdélníku jako stopy jeho základu se jeví nejpřirozenější. Dřevěná kaple zanikla až požárem v roce 1142 (což je nejpravděpodobnější ztotožnění pro tzv. starší spáleníště). Byl by to také nepřímý důkaz pro to, že i samotný klášter musel alespoň v některých částech přetrvávat jako dřevěný poměrně dlouho (což opět není neobvyklá situace – srovnej Sommer 1991).

Situace kolem staršího spáleníště není nejstarším dokladem z 12. století, keramika pochází i z vrstvy břidly doložené na jednom místě pod ním. Nicméně interpretovat tuto situaci jako doklad nějakých starších úprav je obtížné.

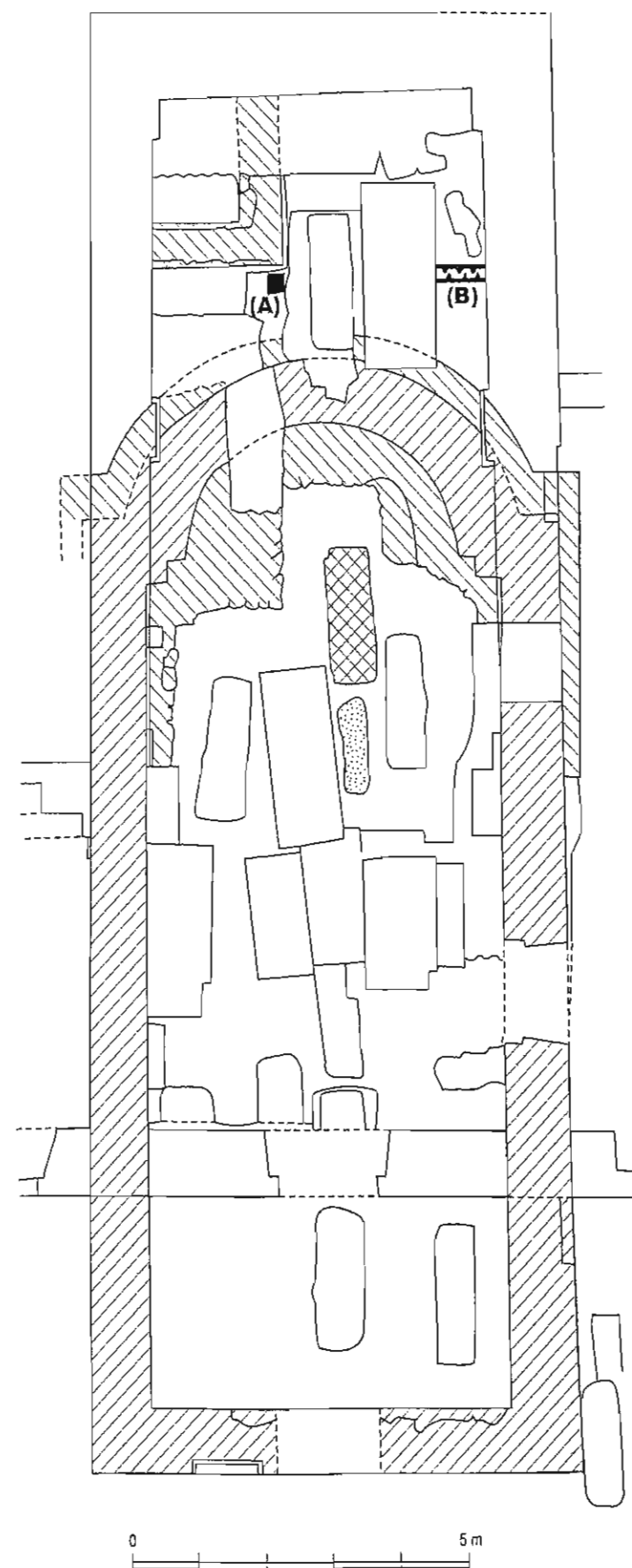
²⁷³ Hypoteticky by bylo možné uvažovat i o tom, že hrob byl zvýrazněn stavbou dřevěného objektu až v 11. století jako hrob abatyše Mladý a nemuselo být přesně známo, kdo je zde skutečně pohřben.

Obr. 6/18: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Půdorys kaple (románská zdíva šikmo šrafovaná) s vyznačenou přibližnou polohou 2 kúlových jamek (A) a žlábků (B) jako stop starší dřevěné stavby. Křížem šrafované hrob č. 102, který ležel v interiéru této stavby. Tečkovaně hroby č. 104 a č. 105, jejichž příslušnost ke stavbě je nejistá.

Abb. 6/18: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Grundriß (schräg schraffiert: romanische Bauphase) mit der Lage von zwei Pfostengruben (A) und einem Gräbchen (B), es handelt sich um Spuren des älteren Holzbaus. Kreuzschraffiert: Grab Nr. 102 im Interieur. Punktirt: Gräber Nr. 104 und 105; ihre Zugehörigkeit zum Bau ist unsicher.

Počínaje požárem z r. 1142, rozpadá se situace východně románské apsidy na dvě části. V severovýchodním rohu, s bohatší stratografií, je spáleníštěm stopou ohně z r. 1142 (jak svědčí keramika z vrstev nad ním), v jihovýchodním rohu s převážně jednodušším zvrstvením je doložen až mladší požár ze 13. století. V severovýchodním rohu je také bezpečně doloženo, že stavba zděné kaple románskou kvádřikovou technikou proběhla až po požáru v roce 1142. Stejný chronologický závěr poskytuje také navážka z interiéru kaple, navrstvená sem po postavení zdi a překrývající náhrobní desku hrobu č. 102. Jeho význam však přetrvával dále, jak dokládá nepravidelně široký základ apsidy, který tvoří kolem východní poloviny hrobu pravidelnou obdélníkovou „vynechávku“ (obr. 6/1). Hrob však neležel přesně v ose nové stavby. Byl převrstven vyrovnávací navážkou a překryt maltovou podlahou. Byl nad ním patrně opět zřízen oltář, I. Borkovský zjistil v maltové podlaze „prázdný“ obdélník o rozměrech 1 x 0,9 m (Borkovský 1975, 95), umístěný v ose nové apsidy.

Jednoznačné stanovisko nelze zaujmout k chronologii dětských hrobů č. 104 a 105. Jsou umístěny na téže ose jako hrob č. 102, což by mohlo svědčit o jejich vzájemném vztahu (např. matka s dětmi – Vlček 1997,

158–159). Keramika, nalezená při jejich preparování obsahuje zlomky z 12. století, což tuto možnost zpochybňuje. Zvažována byla i možnost, že obě děti byly pohřbeny do rozestavěné zděné kaple (neboť jejich hroby překrývala nejstarší maltová podlaha), ale znamenalo by to připustit delší dobu její výstavby. Vzájemné porušení hrobů předpokládá, že mezi jejich vyhloubením uplynul nějaký čas. Situace v terénu již neumožňuje přiklonit se k některé možnosti, určitou naději zde skýtají přírodovědné metody. Naše pozorování však zpochybňují přímočaré úvahy o vzájemném bezproblémovém vztahu těchto tří hrobů.

Obr. 6/19: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Dětské hroby č. 104 a č. 105 po vypreparování. Pohled od severu. Snímek z 18. 3. 1960, negativ č. 66088/2470 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.

Abb. 6/19: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Blick von Norden auf die Kindergräber Nr. 104 und 105 während der Grabung. 18. 3. 1960, Negativ Nr. 66088/2470 im Archiv des ARÚ AV ČR Prag und der Arbeitsstelle „Prager Burg“.

Obr. 6/20: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Dětské hroby č. 104 a č. 105 po vypreparování. Pohled od východu. Snímek z 15. 3. 1960, negativ č. 66089/2471 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.

Abb. 6/20: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Blick von Osten auf die Kindergräber Nr. 104 und 105 während der Grabung. 15. 3. 1960, Negativ Nr. 66089/2471 im Archiv des ARÚ AV ČR Prag und der Arbeitsstelle „Prager Burg“.

Obr. 6/21: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Celkový pohled do východní části kaple, vpravo vřadu u stěny patrný žlábek starší dřevěné stavby. Pohled od západu. Snímek z r. 1961, negativ č. 66862 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.

Abb. 6/21: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Gesamtansicht des Ostteils von Westen, Rechts hinten: Gräbchen vom älteren Holzbau. 1961, Negativ Nr. 66862 im Archiv des ARÚ AV ČR Prag und der Arbeitsstelle „Prager Burg“.

Obr. 6/22: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Žlábek po trámu starší dřevěné stavby v jihovýchodní části kaple po vypreparování. Pohled od severu. Snímek z 25. 2. 1960, negativ č. 66832/2368 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.

Abb. 6/22: St.-Georgs-Kloster, Marien-/St.-Anna-Kapelle. Blick von Norden auf das Gräbchen von einem Balken des älteren Holzbaus im Südostteil während der Grabung. 25. 2. 1960, Negativ Nr. 66832/2368 im Archiv des ARÚ AV ČR Prag und der Arbeitsstelle „Prager Burg“.

Z úvah o příslušnosti k nejstarší dřevěné stavbě můžeme s velkou pravděpodobností vyloučit dutinu pod základem apsidy (č. 118A). Její vztah k sousedním objektům je natolik nejistý, že neumožňuje bezproblémové závěry. Navíc je jeho osa odlišná od osy hrobu č. 102, který jediný k dře-

7. ANALÝZA ZDIV

Pražský hrad je jednou z mála lokalit, která disponuje reprezentativním souborem zdív předrománského a románského období doprovázeným, alespoň částečně, archeologickými terény. Způsob zdění a opracování nám sice umožňuje zdivo chronologicky zařadit jen do poměrně dlouhých časových úseků, může ale být korektivem při nedostatečnosti nebo neshodě stratigrafie.

Předmětem našeho pozorování je charakter zdiva (jedná-li se o zdivo lomové nebo kvádríkové), velikost jednotlivých stavebních kamenů, způsob napojení nadzemní partie na základ, materiál a na něj vázaný způsob opracování. Podstatným momentem je i mocnost maltových lůžek a vzhled jednotlivých spár.

7.1. PŘEDROMÁNSKÉ STAVBY

Fragmenty zdív pocházejících z konce 9. a 10. nalezneme v kostele Panny Marie, v rotundě sv. Víta a v bazilice sv. Jiří.

V **kostele Panny Marie** se z období konce 9. století a počátku 10. století dochoval pouze nepatrný fragment severovýchodního nároží a objekty v interiéru. Ze staršího z nich, z tzv. tumby, se neúplně dochovaly tři stěny asi do výše 0,3 m. Jsou zděny z nepravidelně opracovaných opukových ploten o průměrné velikosti 0,1 x 0,2 x 0,2 m kladených do vysokých maltových lůžek. Mladší hrobka byla do tumby zapuštěna. Též se z ní neúplně dochovaly tři stěny, do výšky 0,3 m, tvořené drobnějšími opukovými kameny o průměrné velikosti 0,07 x 0,1 x 0,05–0,1 m kladenými do nízkých maltových lůžek (*obr. 2/13*).

Ve spodní části severovýchodního nároží lodi kostela je uložen pískovcový blok o rozměrech 0,3 x 0,8 m (*obr. 2/29*).

Ve **svatovítské rotundě** lze s jistotou přiřadit předrománské fázi fragmenty základového zdiva rotundy a vnitřní prstenec jižní apsidy. Nejlépe dochované základové zdivo na styku severního ramene jižní apsidy s lodí je dlouhé 1,8 m a vysoké 0,2 m (*obr. 4/35*). Základ lodi i apsidy se sobě navzájem podobají a použité lomové opukové bloky se příliš neliší od dochovaného nadzemního zdiva. Východní fasádu vnitřního prstence můžeme pozorovat v délce 1,6 m a výšce 0,6 m. Tři řádky o průměrné výšce 0,1 m náležejí nadzemnímu zdivu, čtyři řádky o průměrné výšce <0,1 m pak zdivu základovému (*obr. 4/30*). Západní fasáda je porušena, přesto se i zde dochovaly čtyři řádky nadzemního zdiva vysoké v průměru 0,1 m, u zdiva základového počet řádků není zjevný (*obr. 4/29*). V obou případech převažují dlouhé nízké stavební kameny s jednou, lícovou stranou.

Revizi zdív **baziliky sv. Jiří** dnes nejde bohužel provést, musíme se proto spolehnout na starší výzkumy (viz *kap. 3.2.1.1.*), ze kterých vyplývá, že i zde se v první fázi jednalo o mělce založené lomové zdivo.

S přihlédnutím k ostatním současným stavbám ve středních Čechách lze konstatovat, že stavby konce 9. a 10. století mají jeden společný charakteristický rys a tím je kvalitní lomové zdivo. Hlavním konstrukčním materiálem je opuka, pískovcový nárožník byl konstatován v jednom případě. Pískovec, zejména červený, se uplatnil v architektonickém dekoru.²⁷⁶

²⁷⁶ Patky sloupů jsou známy z výzkumu baziliky sv. Jiří.

7.2. STAVBY RANĚ ROMÁNSKÉ

Námi studovaný soubor zahrnuje mladší fázi kostela Panny Marie, vnější prstenec jižní apsidy rotundy sv. Víta a basiliku sv. Jiří. Stejně jako u předcházejícího období se u poslední jmenované musíme spokojit se starší dokumentací.

Z obvodového zdiva kostela Panny Marie se dochovala v neúplné délce západní stěna (obr. 2/26), celá severní stěna (obr. 2/27) a asi polovina východního závěru (obr. 2/28 a 2/29) do max. výšky 2 m včetně základového zdiva. U obvodového zdiva lodi se výška řádků pohybuje kolem 0,1 m a jen zřídka tento rozměr přesáhne, délka jednotlivých kvádrů se pohybuje v rozmezí 0,1–0,6 m. Trochu odlišný charakter má zdivo apsidy, mění se poměr dlouhých kvádrů (nad 0,4 m) ve prospěch kvádrů kratších, ve sledu řádků nad sebou je zřejmá tendence střídat řádky vyšší (< 0,1 m) s nižšími (kolem 0,07 m). Stejně je tomu v případě vnějšího prstence jižní apsidy.

V obou případech byla velká pozornost věnována základovému zdivu. V kostele Panny Marie dosahuje výšky až 0,7 m, způsob kladení jednotlivých stavebních kamenů připomíná klasové zdivo, mezi základovou a nadzemní partií, u nichž je frapantní rozdíl v jejich orientaci, je vložena řada kamenných desek. Kvádrův základ jižní apsidy rotundy sv. Víta je odstupněn dokonce dvakrát a dosahuje výšky 0,6 m.

7.3. BASILIKA SV. VÍTA

Basilika sv. Víta je, i přes své fragmentární dochování, dobrým příkladem vývoje románské zdiva na Pražském hradě. V obou kryptách a u severní basiliky jsou líce stěn vyzděny z menších opukových kvádrů o nepravidelné délce, výška řádku se pohybuje kolem 0,1 m. Ze severní strany byl k basilice přisazen ambit, jehož jižní stěna, upravená severní obvodová zeď basiliky, je vyzděna ze zeleného, hladce opracovaného pískovce. Severní stěna jižního ramene ambitu byla vyzděna z dobře opracovaných opukových bloků o průměrné velikost 0,3 x 0,6 m.

7.4. SHRNU TÍ

Zdá se, že každá předrománská stavba je originálem, u něhož formální i technologická východiska bezprostředně souvisela s konkrétní politickou situací.²⁷⁷ Náročnost mělce založených budov z lomového zdiva kladeného do kvalitní malty jistě nebyla úkolem pro domácí stavebníky. Další dvě námi zkoumaná zdiva stojí na masivních základech a na jejich fasádách je zřejmý sklon k dekorativnosti

Až do položení základního kamene svatovítské baziliky byla výhradním konstrukčním materiálem na Pražském hradě opuka s výjimkou severovýchodního nároží kostela Panny Marie (obr. 2/38), jehož situace ale není úplně jasná. Pískovec se uplatňuje v architektonickém dekoru již v bazilice sv. Jiří, čteněji pak v kapitulním komplexu.

²⁷⁷ U dvou ze třech historických počínů, které souvisejí s naším tématem, víme, že panovníkovi byl s sebou dán doprovod, který se měl nebo mohl tak či onak u vzniku nové církevní stavby podílet. V případě rotundy sv. Víta je situace složitější, ale o bezprostředním vlivu jednoho ze dvou německých center není pochyb.

8. MALTY NA VYBRANÝCH STŘEDOVĚKÝCH STAVBÁCH NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Antonín Zeman – Eliška Růžičková

8.1. ÚVOD

Od roku 1995 jsme studovali látkové složení malt u vybraných středověkých staveb na Pražském hradě. V roce 1996 byl zpracován tři vzorky z románských zdí pod podlahou chrámu sv. Víta (Zeman – Růžičková 1996b). V roce 1996 bylo dále zpracováno 10 vzorků malt z obvodového zdiva kostela Panny Marie na Pražském hradě (Zeman – Růžičková 1996c). V letech 1997–98 by zpracován soubor 12 srovnávacích vzorků malt z lokalit Míkulčice, Kopčany – Svatá Margita a po jednom vzorku z lokalit Levý Hradec, Wrocław a dva kontrolní vzorky z kostela Panny Marie na Pražském hradě (Zeman – Růžičková 1997–98). V roce 1998 – 1999 bylo zpracováno 21 vzorků z basiliky sv. Jiří svatojiřského kláštera a rotundy v chrámu sv. Víta (Zeman – Růžičková 1998–99). Předložená studie se zabývá syntézou dat ve výše uvedených zprávách.

8.2. DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Malty svým látkovým složením, texturními a strukturními znaky odpovídají pískovcům s vápnitým tmelem a jsou tedy v podstatě obdobou přírodních materiálů, proto metodika, kterou jsme použili při výzkumu malt, je založena na aplikaci metod používaných v sedimentární petrografii. Při výzkumu malt je petrografický termín tmel nahrazen termínem pojivo. Studium malt provedené těmito metodami přináší informace o látkovém složení plniva a pojiva, jejich vzájemném poměru a uspořádání (textuře), o velikosti částic plniva, jejich tvaru a vztahu k pojivu (struktuře), které v případě malt jsou odrazem technologií používaných v době, kdy malta byla vyrobena (Zeman – Růžičková 1996a).

Plnivem malty se rozumí klastická komponenta tvořená převážně pískovou (0,05–2,0 mm), a méně často drobně šterkovou (2–10 mm) frakcí (zrnitostní rozhraní převzata podle Kukal 1985). Ne vždy je pojmu písek správně rozuměno. Pro označení jednotlivých částic plniva užíváme negenetický termín klast. *Písek* je nezpevněná usazená hornina, klasty písku jsou většinou tvořeny křemenem, dále živci, úlomky hornin (litoklasty) a akcesorickými minerály. Podle převažující komponenty tvořící písek hovoříme o písku křemenném, živcovém apod. Klasty písku může tvořit i uměle nardrcený materiál přírodního (např. opuka, křemen, ...) nebo umělého původu (např. cihla, různé druhy strusek, atd.). Klasty plniva mohou být vyrobeny vypálením drobných částic anorganického materiálu a v tom případě je označujeme jako *pellety*. *Pellety* mají charakter malých sférických částic, dosahujících průměru řádově milimetrů, jsou tvořeny křemenným prachem, tmeleným silikátovou izotropní matrix. Chemické složení matrix těchto částic je poměrně stálé (mikrosondové analýzy – SiO₂ 44–48 %, Al₂O₃ 1–5 %, FeO 0,3–1,5 %; zbývající část hmotnosti připadá na vodu a látky které nebyly identifikovány). Byly popsány poprvé z malt kostela Panny Marie na Pražském hradě a původně byly označeny jako „umělé částice“ (Zeman – Růžičková 1996c). V dalším textu používáme termín *pellety*. Zvláštní typ plniva představují klasty vápence, které jsou vypálené jen na povrchu a střed zůstává tepelně nezměněn (Zeman – Růžičková 1996b; 1998–99). Touto technologií byl pravděpodobně sledován záměr zlepšit pevnost malty pevnějším propojením plniva s pojivem. Jak ukázal mikroskopický výzkum (Zeman – Růžičková 1996b; 1998–99), vypálená zóna na povrchu vápencového klastu reaguje snadněji s okolním karbonátovým pojivem.

Pojivem malty rozumíme látky nebo směsi látek, jež mají schopnost samovolného zpevnování, nejčastěji rekrystalizací na jehličky nebo destičky, které spojují zrnité systémy v pevný kompaktní celek, maltu. (U sedimentárních hornin ekvivalentem termínu pojivo jsou termíny základní hmota, tmel, mezerní hmota sedimentů atd., *Petránek 1958*). Pojiva mohou být organického nebo anorganického původu. Anorganická pojiva jsou dělena do dvou skupin, stavební pojiva (zvané maltoviny) a technická pojiva (např. vodní sklo).

Maltoviny se podle složení rozdělují na hydraulické maltoviny (ve vodě prakticky nerozpustné, např. hydraulické vápno) a vzdušné maltoviny (použitelné trvale na vzduchu, např. vápno, sádra atd.) (upraveno *Hlaváč 1988*). Termín maltovina nebudeme nadále používat a nahradíme jej termínem pojivo, protože lépe vystihuje vlastnosti popisovaného materiálu.

Vzdušné vápno je pojivo obsahující vysoký podíl CaO a případně malý obsah MgO. U kvalitních vápen je součet těchto složek vyšší než 85 hmot. %. Vzdušné vápno obsahující více než 7 hmot. % MgO se označuje jako dolomitické. Jako **hydraulické vápno** je označováno pojivo jež bylo vyrobeno z méně čistých vápenců s obsahem nad 10 hmot. % tzv. hydraulických složek, tj. SiO₂, Al₂O₃ a Fe₂O₃ (*Hlaváč 1988*).

Vedle těchto pojiv byla ve středověkých maltách na Pražském hradě zjištěna skupina následujících anorganických pojiv, která nejsou v běžně dostupné literatuře popsána. Byly označeny pracovními termíny (*Zeman – Růžičková 1996c; 1998–99*), protože tyto látky budou vyžadovat další samostatný výzkum, což není předmětem této studie. Jedná se o **silikátové pojivo**. Pod tímto termínem chápeme látku obsahující: 36–40 % SiO₂, 5–10 % Al₂O₃, 1–3,5 % FeO a 3–12 % CaO (váh. procenta, hmota chybějící do 100 % váh. je tvořena vodou, kyslíčným uhlíkem a patrně látkami, které jsme zatím neidentifikovali). **Smíšené pojivo** (rovněž předběžné označení) jsou látky, které se svým chemickým složením blíží portlandskému cementu: 17–38 % SiO₂, 5–10 % Al₂O₃, 1–3 % FeO, 23–49 % CaO (portlandský cement (*Škvára 1994; Hlaváč 1988*): 18–24 % SiO₂, 4–8 % Al₂O₃, 1,5–4,5 % Fe₂O₃, 62–67 % CaO, 0,5–4,0 % MgO, 0,1–1,5 % K₂O váhová procenta).

Poslední typ pojiva zjištěný v maltách středověkých staveb Pražského hradu (*Zeman – Růžičková 1998–99*) je označován jako **wollastonitové pojivo**. Dominující komponenty, které tvoří toto pojivo jsou oxidy Si a Ca a jsou v poměru 1 : 1,6. Ve světové literatuře se tento poměr pro čistý wollastonit uvádí 1,2 : 1,0 (*Deer – Howie – Zussman 1996*).

8.3. METODIKA

Základem metodiky výzkumu malt je **studium petrografických výbrusů malt v polarizačním mikroskopu** a jejich fotodokumentace. Tento typ výzkumu nám umožnil identifikovat horninové a minerální klasty plniva, zjistit jejich velikost a stupeň zaoblení (*Dudek – Fediuk – Palivcová 1962*). Z těchto údajů můžeme odvodit zdrojovou oblast plniva (eluvium sedimentárních, vyvěřelých a metamorfovaných hornin) a původ plniva (říční a eolický písek, atd.). Ze zrnitostního složení můžeme odvodit, zda byl písek použit v přírodním stavu, nebo byl upraven síťováním. Charakter zaoblení klastů je důležitá informace o genezi písku (např. ostrohranné klasty bez známek zaoblení hran jsou důkazem výroby písku drcením větších horninových úlomků nebo cihel atd.). Mikroskopické studium je dále významné pro identifikaci antropogenních komponent (klasty starší malty, keramiky, strusky, cihel, skla, kovu atd.), organických látek (např. zuhelnatělé organické hmoty, chlupů, plev atd.) a stanovení poměru přírodního a uměle připraveného plniva.

Častou komponentou plniva jsou i klasty vápence, a to vypáleného, částečně vypáleného nebo v přírodním stavu. Přítomnost klastů vápence v plnivu zlepšuje mechanické vlastnosti malty, protože vápenec dobře reaguje s karbonátovým pojivem. Těchto vlastností bylo dosaženo použitím „slabě“ vypálených klastů vápence, kdy zóna disociace (hranice mezi vypáleným a nevy-

páleným vápencem) leží několik mm pod povrchem vápencového klastu. Vypálená zóna se pak pevně spojí s karbonátovým pojivem.

Vápenec není běžně se vyskytující hornina a musel být na většinu staveb dovážen. Identifikace zdroje vápence je proto neocenitelným zdrojem informací o sociálně-ekonomických poměrech a stavebních technologiích (*Zeman – Růžičková 1996a*). Mikroskopickým výzkumem bylo zjištěno, že v některých středověkých maltách na Pražském hradě byl použit krystalický vápenec (např. *Zeman – Růžičková 1998–99*). I když rozdíl mezi vápnem vyrobeným z krystalického vápence nebo z vápence sedimentárního původu není prakticky žádný, ve větším rozsahu byl krystalický vápenec použit při výstavbě některých zdí baziliky sv. Jiří a svatojiřského kláštera. Přestože území Prahy poskytovalo dostatek zdrojů vápenců sedimentárního původu, stavitelé této církevní stavby dováželi krystalický vápenec na výrobu vápna na vzdálenost několika desítek km. Nelze vyloučit i variantu, že bylo dováženo již hotové vápno z oblastí výskytu těchto vápenců, např. z Posázaví.

Při mikroskopickém studiu malt se dále určuje objemový poměr pojiva ku plnivu pomocí planimetrické analýzy, vyjádřeno v objemových procentech z plochy výbrusu. Údaje o objemových poměrech obou složek jsou důležité informace jednak pro charakteristiku vlastní malty, jednak pro případné napodobení technologického procesu při přípravě obdobné malty pro restaurátorské účely. Stanovení tohoto poměru pomocí rozpuštění karbonátového pojiva, jak se běžně používá, v sobě skrývá nebezpečí, že jsou rozpuštěny i další karbonátové složky, které nejsou součástí pojiva malty. Tím je získán údaj zkreslen.

Kvantitativní i kvalitativní analýza anorganických komponent, především pojiva byla provedena „suchou cestou“ na **rentgenovém mikroanalýzátoru ve spojení s rastrovacím elektronovým mikroskopem**. Malta představuje složitý heterogenní systém jehož každá součást má svoji vypočítací hodnotu o technologii a původu. Klasické chemické analýzy „na mokré cestě“ přinášejí zkreslené informace.

K analýze na mikroanalýzátoru byly použity leštěné petrografické výbrusy. Mez stanovitelnosti prvků byla 0,1 váh. %. Vzhledem k tomu, že malty představují málo soudržný materiál a tudíž obtížně lešitelný, je třeba hodnotit tyto kvantitativní analýzy spíše jako semikvantitativní. Přesto nám tento postup umožnil analyzovat všechna pojiva zkoumaného souboru malt a určit jejich chemické složení.

Zjišťování přítomnosti organických látek a jejich identifikace bylo vedle výzkumu v polarizačním mikroskopu řešeno hlavně pomocí stereomikroskopu SM XX při 25-násobném zvětšení a **metodou infračervené spektrofotometrie** na IR-mikroskopu Quantum ve spojení s IR-spektrometrem Genesis firmy ATI Mattson. Spektra každé vrstvy a objektu byla měřena v rozsahu 4000–600 cm⁻¹ s rozlišením 4 cm⁻¹ a porovnávala se sloučeninami v knihovně spekter makromolekulárních a anorganických látek.

V některých případech pro potřeby detailního výzkumu plniva bylo **pojivo malty odstraněno rozpuštěním** (v případě malt se vzdušným nebo hydraulickým pojivem). Nadrcená malta byla rozpuštěna v 10% HCl po dobu 24 hod. a nerozpustný zbytek byl vyprán v destilované vodě a usušen. Takto získané klasty byly dále zkoumány mineralogicko-petrografickými metodami.

8.4. KOSTEL PANNY MARIE

Z obnažených zdí tohoto kostela bylo odebráno (*obr. 8/1*) a zpracováno 12 vzorků malt (*Zeman – Růžičková 1996c, Zeman – Růžičková 1997–98*). Tyto vzorky můžeme rozdělit do několika technologických skupin, které jsou navzájem charakterizovány odlišnostmi ve skladbě plniva a složení pojiva. Druhý pohled vychází z pozice vzorku ve stavební konstrukci. Ukazuje se totiž, že jednotlivé technologické skupiny malt do jisté míry odráží i jednotlivé konstrukční prvky stavby.

Č. vzorku	Lokalizace vzorku	Datování ²⁷⁸
PM-1	základ Z zdi	11. století
PM-2	horní část základu Z zdi	11. století
PM-3	Z zeď, spodní část nadzemního zdiva	11. století
PM-4	Z zeď, horní část nadzemního zdiva	11. století
PM-5	SV nárožní základ	9. století (± 885)
PM-7	základ „starší apsidy“	9. století (± 885)
PM-13	S zeď tumbly	9. století (± 885)
PM-14	V zeď tumbly	9. století (± 885)
PM-15	Z zeď tumbly	9. století (± 885)
PM-18	Z část kostela, destrukce	9. století (?) (± 885)
B1/907	ložná spára starší apsidy	9. století (?)
Zed' 907	ložná spára starší apsidy	9. století (?)

8.4.1. ROZDĚLENÍ VZORKŮ PODLE TECHNOLOGICKÝCH VLASTNOSTÍ

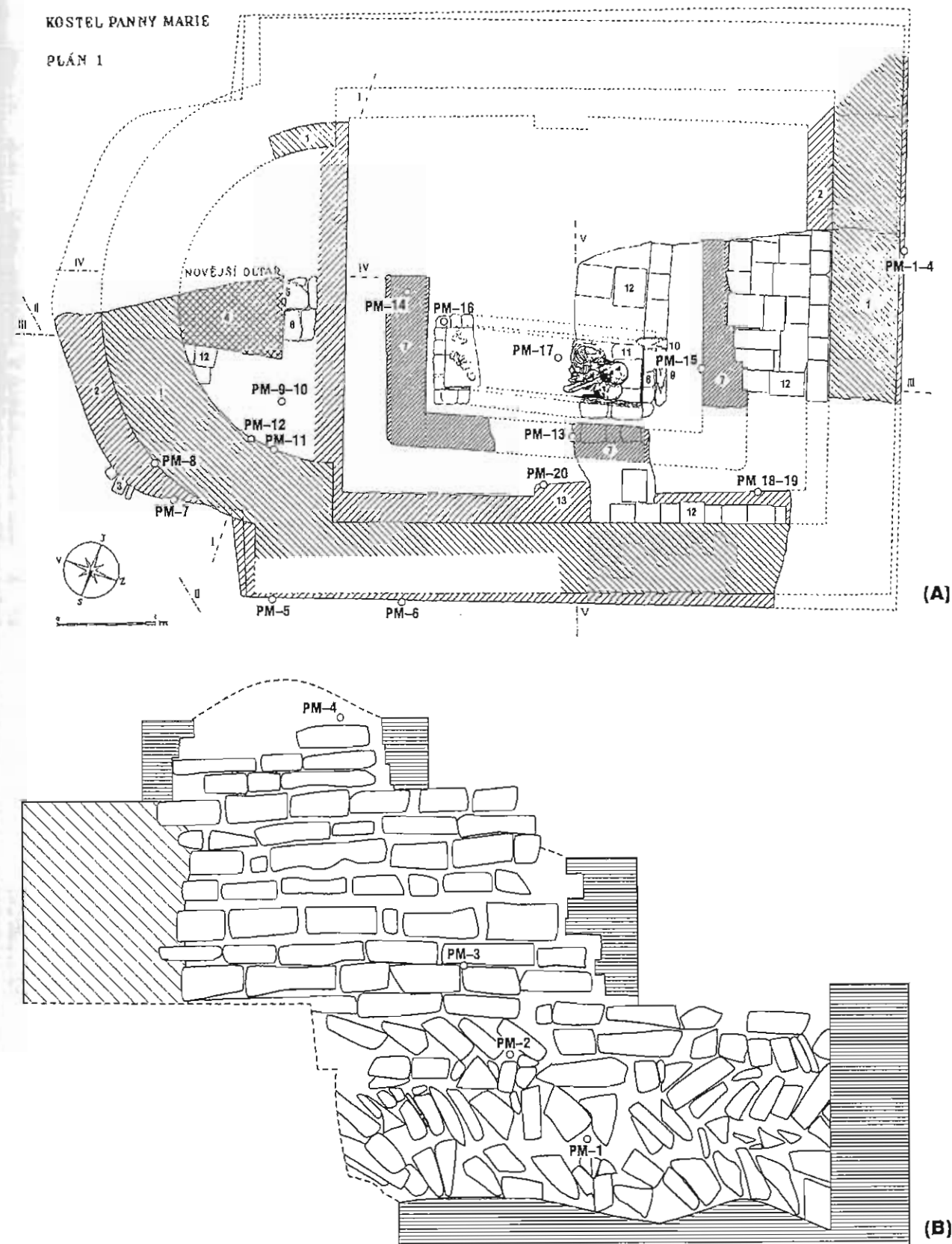
Z hlediska použitého plniva můžeme malty z kostela Panny Marie rozdělit do 4 skupin. Za významnou součást plniva považujeme pellety, které byly vyráběny uměle a v některých maltách tvoří významný podíl v plnivu, nebo se vyskytují jako akcesorie.

1. V maltách s pellety je plnivo tvořeno hlínou, případně hlinitým eluviem z křídových pískovců. Jedná se o vzorky PM-1, PM-2 a PM-3. Pellety jako akcesorie se vyskytují ve vzorcích PM-5, PM-7, PM-15 a B1/907 (foto 1).
2. Malty, jejichž plnivo je tvořeno převážně říčním pískem, upraveným síťováním představují vzorky PM-4 a PM-18.
3. Malty, jejichž plnivo je připraveno převážně z písku pocházejícího z eluvia křídových pískovců. Toto pozorování se týká vzorků PM-5, PM-7, PM-13, PM-14 a PM-15. V rámci této skupiny byly vyčleněny podskupiny podle charakteru příměsí v tomto písku. U vzorků PM-14 a PM-13 jsou v plnivu použity nadrcené klasty křemene. Zdá se, že přípravě plniva do malt vzorků PM-13, PM-14 a PM-15 byla věnována zvláštní pozornost. Jedná se o vzorky odebrané z tumbly uvnitř stavby.
4. V plnivu malt jsou použity mimořádně velké (10 mm a více) ostrohranné klasty karbonátu a křemene; toto se týká vzorků B1/907 a „pod apsidou, ložná spára – zeď 907“ (Zeman – Růžičková 1998–99).

Z hlediska chemického složení pojiva lze tyto malty rozdělit na několik skupin podle druhu použitého pojiva (typy pojiv, viz část „Definice základních pojmů“, uvedeno pět druhů pojiv). Při určování složení pojiv malt jsme se setkali se značnými problémy, protože většina identifikovaných látek, mimo vzdušného a hydraulického vápna se nepodobná známým anorganickým pojivům uváděným v odborné literatuře (Hlaváč 1988; Škvára 1994; 1995)²⁷⁹.

²⁷⁸ Datování jednotlivých vzorků bylo doplněno podle rozboru stratigrafické situace při zohlednění maximálního možného rozsahu dochování částí staršího kostela, pro vzorky PM-7, PM-18, B1/907 a Zeď 907 platilo jako pravděpodobné (poznámka J. Frolík)

²⁷⁹ Používáme zde proto pro označení částí zjištěných pojiv dva termíny, které nejsou v příslušné odborné literatuře uvedeny a definovány. Jedno z těchto pojiv označujeme předběžně jako *silikátové pojivo*. Pod tímto termínem chápeme látku, obsahující 36–40 % (váb.) SiO₂, 5–10 % Al₂O₃, 1–3,5 % FeO a 3–12 % CaO (hmota chybějící do 100 % váb. je nepochybně tvořena vodou, kyslíčkem uhlíčitým a látkami, které jsme zatím neidentifikovali. Druhé pojivo označujeme jako *smíšené pojivo* (dále viz „Definice základních pojmů“).

Obr. 8/1: Kostel P. Marie. Místa odběru jednotlivých vzorků: (A) půdorys kostela, (B) západní stěna.
Abb. 8/1: Marienkirche. Probeentnahmestellen: (A) Grundriß; (B) Westwand.

Foto 1: Kostel P. Marie, vzorek PM – 1. Šedé zaoblené částice – pellety – v šedé silikátové matrix. Odražené polarizované světlo.

Foto 1: Marienkirche, Probe PM–1. Graue abgerundete Teilchen – Pellets – in grauer Silikatgrundmasse. Reflektiertes polarisiertes Licht.

Foto 2: Kostel P. Marie, vzorek PM–4. Struktura malty se vzdušným vápnem (bělošedé plošky) probarveným okry železa. V pravém horním kvadrantu bílý klast karbonátu s kontrakčními puklinami. Odražené polarizované světlo.

Foto 2: Marienkirche, Probe PM–4. Struktur des Mörtels mit durch Eisenocker gefärbten Luftkalk (weißgraue Flächen). Im rechten oberen Quadranten ein weißer Karbonatklast mit Kontraktionsrissen. Reflektiertes polarisiertes Licht.

Foto 3: Kostel P. Marie, vzorek PM–18. Střídání dvou druhů pojiva – vzdušného vápna (hnědé jemně zrnité plochy) a hydraulického vápna (šedé jemně zrnité plochy v levé polovině snímku). Šedé, černé a šedobílé a šedě skvrnitě homogenní plochy odpovídají plnivu malty. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 3: Marienkirche, Probe PM–18. Wechsel zweier Bindemittelarten, Luftkalk (braune feinkörnige Flächen) und hydraulischer Kalk (graue feinkörnige Flächen) in der linken Hälfte der Aufnahme. Graue, schwarze, grauweiße und graugefleckte homogene Flächen entsprechen dem Zuschlagstoff. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 4: Kostel P. Marie, vzorek PM–5. Střídání dvou druhů pojiva; v levé polovině snímku silikátové pojivo (šedé jemně zrnité plochy) s drobnými klasty karbonátů (v průměru 0,04mm velkými, plošky s pestrými barvami) a křemene (šedé plošky). V pravé části snímku vzdušné vápno (hnědé jemně zrnité plochy). Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 4: Marienkirche, Probe PM–5. Wechsel zweier Bindemittelarten, in der linken Hälfte der Aufnahme Silikatbindemittel (graue feinkörnige Flächen) mit kleinen (im Durchschnitt 0,04 mm) Karbonat- (bunte Flächen) und Quarzklasten (graue Flächen), im rechten Teil der Aufnahme Luftkalk (braun feinkörnige Flächen). Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 5: Kostel P. Marie, vzorek PM – 7. V levé polovině snímku pelleta (černá izotropní sklovitá matrix s křemenným prachem – nažloutlé a šedé plošky). V pravé polovině snímku vzdušné vápno (hnědá plocha) s klasty plniva. Napravo uprostřed snímku světle hnědý oválený klast vypáleného karbonátu se sítí kontrakčních puklin. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 5: Marienkirche, Probe PM–7. In der linken Hälfte ein Pellet (schwarze isotrope glasige Grundmasse mit Quarzstaub – gelbliche und graue Flächen). In der rechten Hälfte Luftkalk (braune Flächen) mit Klasten des Zuschlagstoffs. Rechts Mitte hellbrauner ovaler Klast von gebranntem Karbonat mit einem Netz von Kontraktionsrissen. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 6: Chrám sv. Víta, rotunda – vzorek 14 (popsáno jako „malta z okolí hrobu sv. Vojtěcha“). Uprostřed snímku klast krystalického vápence, uzavřený v silikátovém pojivu. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 6: Rundkirche St Veits – Probe 14 (bezeichnet als „Mörtel aus der Umgebung des Grabs St Adalberts“). In der Mitte der Aufnahme ein im Silikatbindemittel eingeschlossener Klast von kristallinem Kalkstein. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

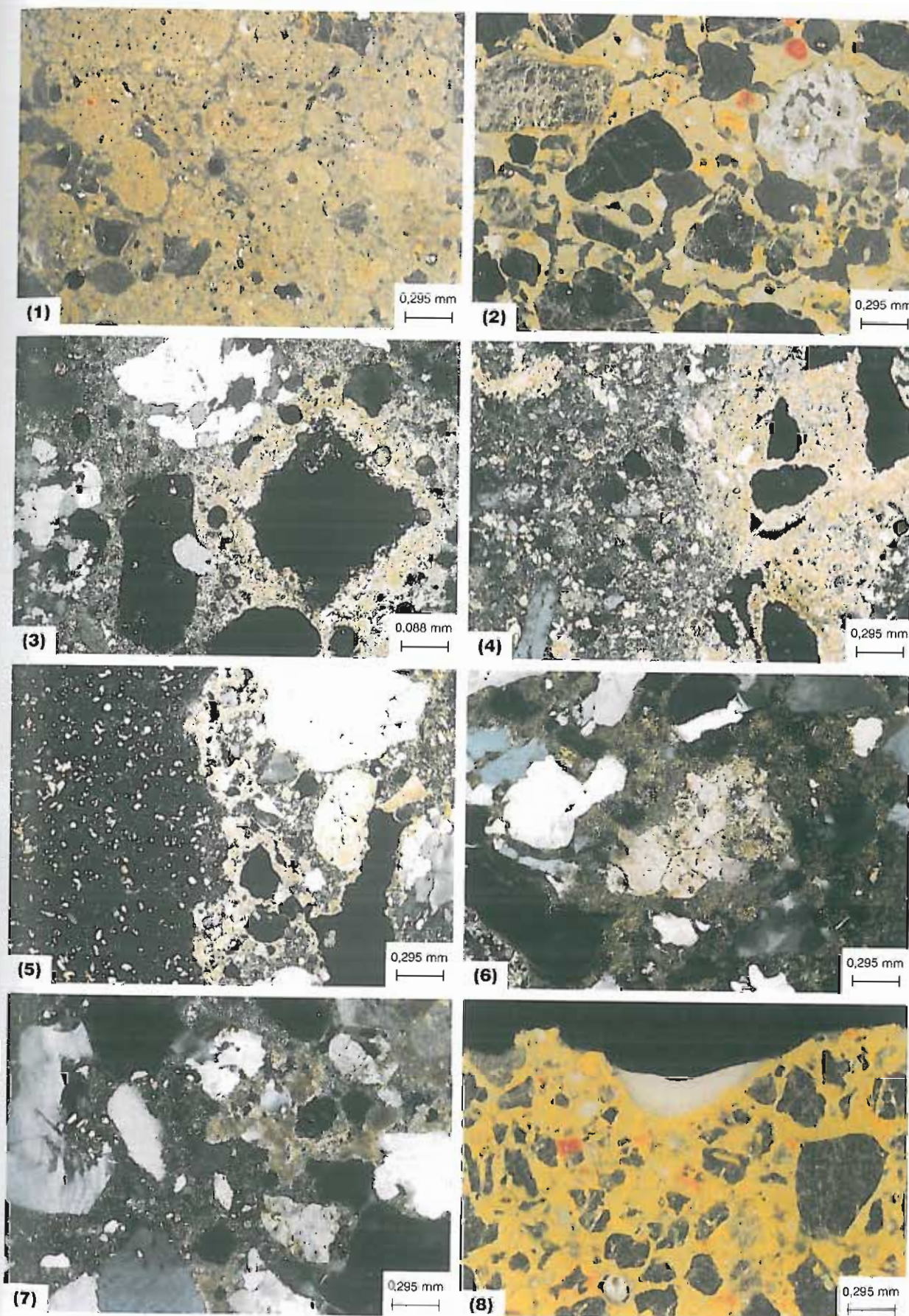
Foto 7: Chrám sv. Víta, vzorek 13 (základ severní apsidy). Detailní záběr na strukturu pojiva malty. V pravé polovině snímku hnědé vzdušné vápno s drobnými hnědými klasty vypáleného karbonátu. V levé polovině snímku šedé jemně zrnité silikátové pojivo. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 7: Veitsdom, Probe 13 (Fundament der Nordapsis). Detailaufnahme der Struktur des Bindemittels. In der rechten Hälfte brauner Luftkalk mit kleinen braunen Klasten von gebranntem Karbonat. In der linken Hälfte graues feinkörniges Silikatbindemittel. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 8: Chrám sv. Víta – rotunda, vzorek 15 (zdívko kruhové loďi rotundy). Detailní záběr na strukturu vzdušného vápna probarveného okry železa. V prohlubni povrchu zachován relikt vápenného náteru. Odražené polarizované světlo, nikoly X.

Foto 8: Rundkirche St Veits, Probe 15 (Mauer des Rundschiffs). Detailaufnahme der Struktur des durch Eisenocker gefärbten Luftkalks. In einer Vertiefung der Oberfläche ist ein Rest der Kalkstrichs erhalten. Reflektiertes polarisiertes Licht, Nicols X.

1. Vzorky malt se *silikátovým pojivem* nebo s jeho výraznou převahou – PM–1, PM–2, PM–3 a B1/907 a „pod apsidou ložná spára-zed' 907“ (Zeman – Růžičková 1997–98). Nutno poznamenat, že ve všech případech se jedná o základové zdi.
2. Vzorky malt se *vzdušným vápnem*, případně s příměsí hydraulického vápna – PM–4, PM–13, PM–18. V případě těchto vzorků se jedná o malty z nadzemních částí stavby (foto 2).
3. Vzorky malt s pojivem tvořeným *směsí vzdušného vápna* nebo hydraulického vápna a silikátového pojiva PM–7, PM–14 a PM–15 (foto 3).
4. Vzorek s jasně „trojsložkovým pojivem“ je vzorek PM–5. Liší se nápadně od ostatních vzorků především skladbou silikátového pojiva (foto 4). V případě tohoto vzorku silikátové pojivo obsahuje rovnoměrně rozptýlenou příměs přibližně stejně velkých (v průměru 0,10 mm) klastů uhličitanu vápenatého, které místy vytváří i celé shluky.

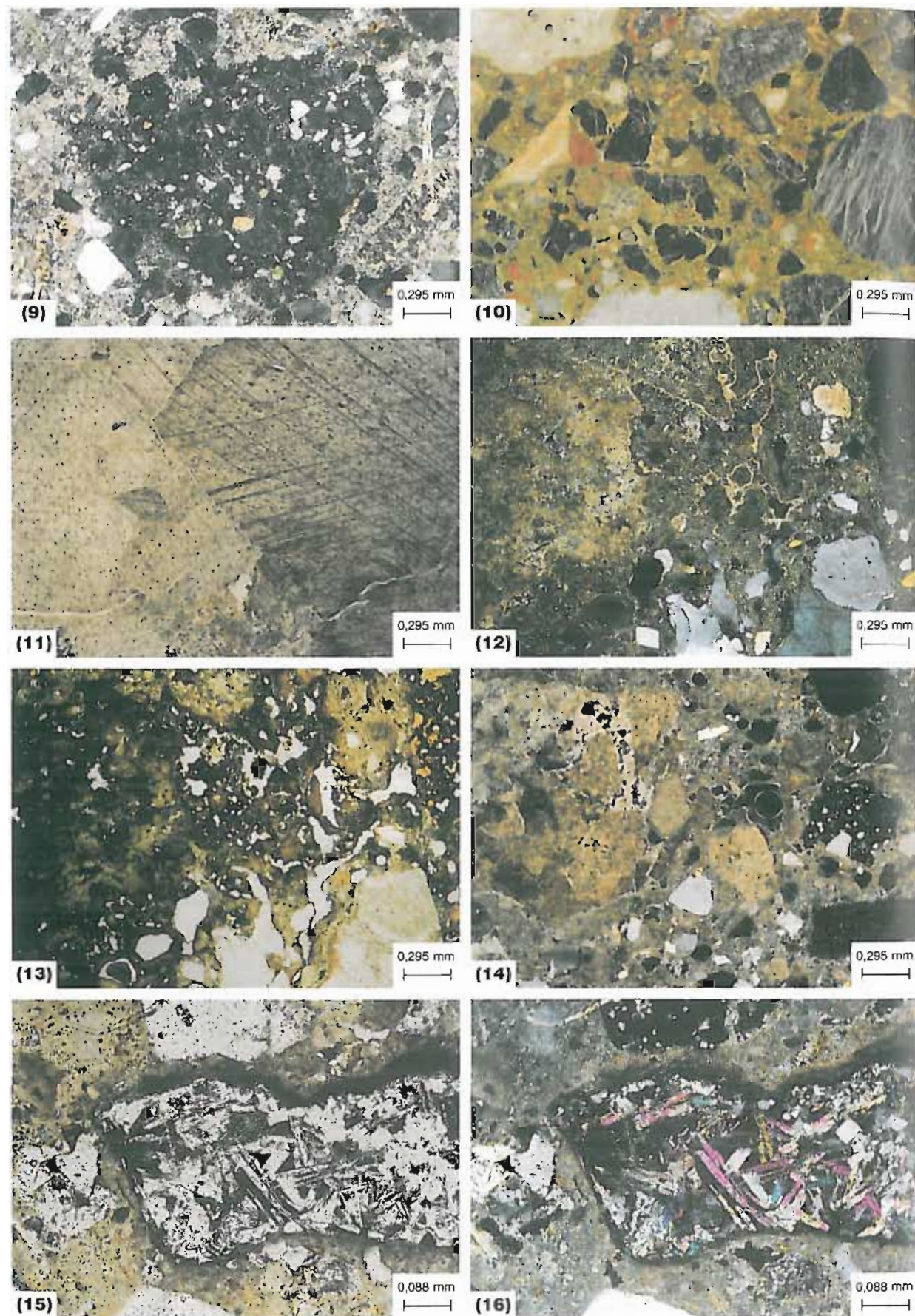

Foto 9: Basilika sv. Jiří, vzorek 3 (ze spár opukových kamenů kenotafu Boleslava II.). Šedá částice, bílé skvrnitá uprostřed snímku – příklad pellety – v pojiu vzdušného vápna. V polarizovaném světle při zkřížených nikolech se matrix pellety chová jako izotropní hmota.

Foto 9: St-Georgs-Basilika, Probe 3 (aus den Fugen der Plänersteine des Kenotaphs Boleslavs II.). Graues, weißgeflecktes Teilchen in der Mitte – Beispiel für ein Pellet im Bindemittel aus Luftkalk. Im polarisierten Licht bei gekreuzten Nicols verhält sich die Pellet-Grundmasse wie eine isotrope Masse.

Foto 10: Basilika sv. Jiří, vzorek 7 („ze severní lodi Vratislavova kostela, z poslední vrstvy kamenů“). Příklad silikátového pojiu malty probarveného do hnědého odstínu okry železa. Mléčné bílé plochy vlevo nahoře a dole uprostřed odpovídají klastům vypáleného vápence. Odražené polarizované světlo, nikoly X.

Foto 10: St-Georgs-Basilika, Probe 7 („aus dem Nordschiff der Vratislav-Kirche, aus der letzten Steinreihe“). Beispiel eines durch Eisenocker braun gefärbten Silikatbindemittels. Milchweiße Flächen oben links und unten Mitte entsprechen Klasten gebrannten Kalksteins. Reflektiertes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 11: Basilika sv. Jiří, vzorek 1' (západní krypta – západní zed). Klast krystalického vápence s granoblastickou strukturou s polysyntetickým lamelováním. Procházející polarizované světlo.

Foto 11: St-Georgs-Basilika, Probe 1' (Westkrypta-Westwand). Klast kristallinen Kalksteins mit granoblastischer Struktur mit polysynthetischer Lamellierung. Durchtretendes polarisiertes Licht.

Foto 12: Basilika sv. Jiří, vzorek 1 (západní krypta – západní zed). Hnědá porézní malta s převahou vzdušného vápna. V levé polovině snímku hnědý velký klast vypáleného karbonátu v okolí se vzdušným vápnem. V pravé polovině snímku převažuje silikátové pojiu, v pravém horním rohu černá plocha – izotropní sklovitá struska. Plošky zbarvené různými odstíny šedé odpovídají křemenným klastům plniva. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 12: St-Georgs-Basilika, Probe 1 (Westkrypta-Westwand). Brauner poröser Mörtel mit vorherrschendem Luftkalk. In der linken Hälfte der Aufnahme großer brauner Klast von gebranntem Karbonat mit Luftkalk in der Umgebung. In der rechten Hälfte überwiegt Silikatbindemittel, eine schwarze Fläche in der rechten oberen Ecke ist isotrope glasige Schlacke. Kleine verschieden grau gefärbte Flächen entsprechen Quarzklasten des Zuschlag-stoffs. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 13: Basilika sv. Jiří, vzorek 1 (západní krypta – západní zed). V procházejícím polarizovaném světle při rovnoběžných nikolech se textura klastu strusky jeví jako porézní, probarvená sloučeninami Fe.

Foto 13: St-Georgs-Basilika, Probe 1 (Westkrypta-Westwand). Im durchtretenden polarisierten Licht bei parallelen Nicols erscheint die Schlackeklastentextur porös, durch Eisenverbindungen gefärbt.

Foto 14: Basilika sv. Jiří, vzorek 2 (západní krypta, severozápadní roh, z „vnitřku zdi“). Hnědé pojiu malty tvoří převažující vzdušné vápno z hojnými klasty hnědých vypálených karbonátů. Uprostřed pravé poloviny snímku černý izotropní klast bíle skvrnitě strusky. Procházející polarizované světlo, nikoly X.

Foto 14: St-Georgs-Basilika, Probe 2 (Westkrypta, Nordwestecke, von der „Innenwand“). Das braune Bindemittel besteht hauptsächlich aus Luftkalk mit zahlreichen Klasten gebrannter Karbonate. In der Mitte der bunten rechten Hälfte ein schwarzer isotroper Klast weißgefleckter Schlacke. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols X.

Foto 15: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny, vzorek 8 (apsida, malta ze spodních základů). Hnědé plochy tvoří „wollastonitové“ pojiu. Protáhlý šedo-bílý klast s lištami je úlomek strusky s krystaly wollastonitu a sklovitou základní hmotou. Struktura odpovídá struktuře vyvěřých hornin, označované jako intersertální struktura. Procházející polarizované světlo, nikoly II.

Foto 15: St-Georgs-Basilika, Marien-/St-Anna-Kapelle, Probe 8 (Apsis, Mörtel aus dem unteren Fundament). Braune Flächen bestehen aus „Wollastonit“-Bindemittel. Der längliche grauweiße Klast mit Leisten ist ein Schlackebruchstück mit Wollastonitkristallen und glasiger Grundmasse. Die Struktur entspricht der als intersertal bezeichneten Struktur der Eruptivgesteine. Durchtretendes polarisiertes Licht, Nicols II.

Foto 16: Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny, vzorek 8 (apsida, malta ze spodních základů). Při zkřížených nikolech je dobře patná intersertální struktura, lištovitě vyrostlice wollastonitu s pestrými interferenčními barvami a černá základní hmota.

Foto 16: St-Georgs-Basilika, Marien-/St-Anna-Kapelle, Probe 8 (Apsis, Mörtel aus dem unteren Fundament). Bei gekreuzten Nicols sind Intersertalstruktur, leistenartige Wollastonitsprenglinge von bunten Interferenz-Farben und die schwarze Grundmasse gut sichtbar.

8.4.2. POZICE VZORKŮ VE STAVEBNÍ KONSTRUKCI

Z tohoto hlediska můžeme vzorky rozdělit do tří skupin:

1. vzorky v základech stavby. Do této skupiny spadají vzorky PM-1, PM-2, PM-3, dále vzorky PM-7, B1/907 a „ložná spára starší apsidy“ – zed' 907 všechny ze základů starší apsidy a vzorek PM-5 // ze SV nárožního základu. Jednotlivé prvky z hlediska technologické přípravy malty – plnivo ve všech vzorcích mimo vzorku PM-5 a vzorku .. zed' 907 obsahuje pellety. Pojiu je u všech vzorků silikátové nebo smíšené, tj. směs vzdušného vápna a silikátového pojiu. Pojiu vzorku PM-7 obsahuje silikátové pojiu jako příměs.
2. vzorky z nadzemní části stavby PM-4 a PM-18; jako pojiu bylo použito vzdušné vápno, v případě vzorku PM-4 probarvené okry do hnědého odstínu (Zeman – Růžičková 1996c).
3. skupina vzorků z tumby PM-13, PM-14, PM-15 se poněkud odlišuje od ostatních vzorků. Zvláštní pozornost byla věnována přípravě plniva, které je převážně křemenné, získané z eluvia

křídových pískovců a dále byl přidáván drcený křemenný písek. Ve vzorku PM-14 byl v plnivu nalezen klast z kvalitní malty ze vzdušného vápna! To by znamenalo, že v okolí byla nějaká destrukce zdiva vybudovaného z kvalitní malty (Zeman – Růžičková 1996c).

8.4.3. MINERALOGICKO-PETROGRAFICKÉ A JINÉ ZVLÁŠTNOSTI NĚKTERÝCH VZORKŮ A JEJICH INTERPRETACE

Pozoruhodnou příměsí v klastické komponentě vzorků malt PM-5, PM-13 a B1/907 jsou drobné klasty krystalického vápence. Tyto vzorky jsou archeologicky datovány do 9. století. Byly zjištěny i v maltách jiných středověkých staveb Pražské hradu (Zeman – Růžičková 1998–99). Jedná se o horninu, které se nevyskytuje v nejbližším pražském okolí, ale její lokality nutno hledat několik desítek km na J nebo JV až VJV od Prahy. Je otázkou, co vedlo stavitele těchto budov používat při přípravě malt krystalický vápenec, který se musel nákladně dovážet. Nejbližší okolí Prahy se vyznačuje dostatečně kvalitními zdroji vápenců sedimentárního původu na výrobu vápna. V rámci klastické komponenty tvořené oběma druhy vápenců se vyskytují klasty nedokonale vypálené, dekarbonizace proběhla jen na povrchu vápencového klastu. Povrchy klastů velmi dobře reagují s okolním pojivem a značně zlepšují mechanickou odolnost malt. Toto pozorování se týká malt obojího stáří. Tento fenomén jsme popsali poprvé v maltách pod podlahou chrámu sv. Víta (Zeman – Růžičková 1996b).

Nález klastu kvalitní malty ze vzdušného vápna ve vzorku PM-14 je dosti pozoruhodný. Pokud je archeologické datování tohoto vzorku správné, znamenalo by to, že při budování tumbly byla v okolí destrukce zdiva s kvalitní maltou nebo omítkou, ze které pochází zmíněný úlomek.

Ve vzorcích PM-4, PM-7, PM-13 a 2 vzorky z ložní spáry starší apsidy obsahují místy klasty vypáleného karbonátu se sítí kontrakčních puklin. Takto utvářené vypálené karbonátové klasty jsme popsali (Zeman – Růžičková 1996a) z nejstarších malt románské rotundy ve Znojmě. S výjimkou vzorku PM-4 podle archeologického datování všechny tyto vzorky spadají do 9. století (foto 5).

Na stěnách pórů v karbonátovém pojivu se jak v maltách z 9. tak 11. století vyskytují povlaky velmi jemných krystalů novotvořeného uhličitanu vápenatého. Tento fenomén jsme pozorovali vždy u malt z 9. a 10. stol., případně i mladších období.

8.4.4. ZÁVĚRY

Základové malty mají jako důležitou komponentu v plnivu pellety a převahu silikátového pojiva. Nález pellet i ve vzorku PM-15 dokládá, že technologie výroby umělého plniva prostupuje všechny malty na zkoumaných reliktech stavebních konstrukcích.

Prakticky ve všech vzorcích, kde je vzdušné vápenné pojivo, byly v tomto pojivu pozorovány drobné (desetiny a setiny mm) póry, které by svědčily o úniku plynu v průběhu dohašování vápna ve zdi. Tento jev by mohl být dokladem technologického postu nazývaného „zdění na horké vápno“.

Technologické postupy, jak v přípravě plniva, tak v přípravě pojiva prostupují archeologické datování vzorků od 9. do 11. století.

8.4.4.1. ROZDĚLENÍ VZORKŮ PODLE ARCHEOLOGICKÉHO DATOVÁNÍ A JEJICH KORELACE S TECHNOLOGICKÝMI SKUPINAMI

Starší skupina vzorků (9. století) PM-5, PM-13, PM-14, PM-15 se kryje s druhou technologickou skupinou – pl.a)3 – vymezenou na základě použitého plniva, především z eluvia křídových pískovců.

Mladší skupina vzorků (11. stol., před 1092) PM-1, PM-2, PM-3 a PM-4 se kryje se skupinou pl.a)1, mimo vzorek PM-4, kde charakteristickou složkou plniva jsou pellety, uměle vyrobené silikátové částice, což signalizuje použití zcela nové neobvyklé technologie. Pro vzorek PM-4 je charakteristické plnivo z říčního písku a rovněž i pojivem se odlišuje od mladší skupiny vzorků. Z hlediska výskytu pellet v plnivě malt, který je velmi důležitý, by k těmto vzorkům náležel i vzorek PM-7, kde se pellety vyskytují jako akcesorie v plnivě z eluvia křídových pískovců.

Vzorky 907 a B1/907 se nápadně odlišují od všech vzorků výskytem asi až 10 mm velkých ostrohranných klastů vápence případně křemene, takže struktura těchto vzorků je brekciovitá. Zdá se, že se vzorkem PM-7 nemají z hlediska technologického nic společného.²⁸⁰ Z hlediska postavení těchto vzorků ve stavební konstrukci náležejí do vzorků ze základů stavby (srov. b1).

Z krátkého přehledu je tedy zřejmé, že rozdělení vzorků do několika technologických skupin a jejich porovnání s postavením v konstrukci stavby nachází více méně paralelu v rozdělení vzorků podle archeologického datování.

8.4.4.2. POROVNÁNÍ VZORKŮ MALT Z KOSTELA P. MARIE S JINÝMI LOKALITAMI

1) z lokality Mikulčice bylo popsáno celkem 5 vzorků malt – AÚ AV 97, čtv. E14, obj. 45, inv. č. 594–1689/56 (výbrus. č. 31); AÚ AV 97, čtv. H 21, inv. č. 594–1578 (výbrus č. 30); AÚ AV 97, inv. č. 594–2433/57 (3. kostel) (výbrus č. 29); AÚ AV 97, nál. č. 1238/59 (čtv. 30/4 – 4, maltová kra 4. kostela (výbrus č. 28); AÚ AV 97, nál. č. 2038/59 (čtv. 38/–15, v destrukci u JV stěny 5. kostela) (výbrus č. 26) (Zeman – Růžičková 1997–98).

Soubor malt z Mikulčic je strukturně i látkově diferencovaný, vyskytují se zde technologie podobné těm, které jsme popsali ve vzorcích malt z románských zdí pod chrámem sv. Víta na Hradčanech (Zeman – Růžičková 1996b) a ze zdi kostela Panny Marie (Zeman – Růžičková 1996c) tamtéž.

V plnivě mikulčických malt výrazně převažují zaoblené klasty křemene; vzhledem k vysokému stupni zaoblení klastů byl pravděpodobným zdrojem plniva navátý, příp. fluviální písek. Nápadnou komponentu v plnivě malt (výbrus č. 28 a 30) tvoří velké (8–10 mm) klasty vypáleného místy i nevypáleného karbonátu.

V jejich pojivu – u třech vzorků převažuje čistý uhličitan vápenatý – „vzdušné vápno“ (80–90 % váh. CaCO₃). Ve výbrusu č. 30 bylo zjištěno hydraulické vápno a ve výbrusu č. 28 se vyskytlo typické silikátové pojivo, poprvé definované v maltách kostele Panny Marie (Zeman – Růžičková 1996c).

Strukturní a látkové podobnosti vzorků malt. Shodná struktura v plnivě vzorků malt výbrus č. 28 a 30 z Mikulčic a z ložné spáry starší apsidy kostela Panny Marie (zed' 907 a B1/907) se projevuje použitím kolem 10 mm velkých ostrohranných klastů převážně uhličitanu vápenatého, méně křemene, takže strukturu těchto vzorků můžeme podle terminologie sedimentární petrografie (Dudek – Fediuk – Palivcová 1962) označit jako brekciovitou. Vypálené klasty karbonátu mají síť kontrakčních trhlin, které jsme popsali poprvé z románských malt znojmské rotundy (Zeman

²⁸⁰ K vyloučení souvislosti se zdivem tzv. starší apsidy (z něhož pochází vzorek PM-7) dospěl nezávisle i archeologický rozbor (poznámka J. Frolík)

– Růžičková 1996a). Toto charakteristické rozpukání vypálených klastů uhličitanu vápenatého se vyskytuje u mikulčických výbrusů č. 29 a 30 a v kostele Panny Marie u vzorků PM-4, PM-7, PM-13 a u dvou zmíněných vzorků z ložné spáry starší apsidy téhož kostela. Látková podobnost je ve složení plniva u mikulčického vzorku s nálezovým č. 1238/59 (čtv.30/4-4, výbrus č. 28) a vzorkem malty z ložné spáry starší apsidy (Zeman – Růžičková 1997–98).

2) z lokality chrám Sv. Víta bylo prostudováno 10 vzorků (Zeman – Růžičková 1996b, Zeman – Růžičková 1998–99). Vzorek malty z chrámu Sv. Víta označený jako – zeď T3 – vnější prstenec – se strukturou svého pojiva a jeho probarvením okry velmi podobá vzorku z kostela Panny Marie PM-4 z nadzemního zdiva.²⁸¹ Plnivo obou malt bylo připraveno z eluvia křídových pískovců, což nemusí být významný společný rys, ale kompaktní karbonátové pojivo probarvené okry může odrážet společnou technologii.

8.5. CHRÁM SV. VÍTA²⁸²

Chrám sv. Víta – identifikace posuzovaných vzorků.

Č. vzorku	Lokalizace vzorku	Datování
11	západní předsíň, v níž spočíval sv. Vojtěch	± 973/6 ²⁸³
11'	západní předsíň, v níž spočíval sv. Vojtěch	± 973/6
12	z „mozaiky dlažby“ nad hroby biskupů, maltový kryt K1, K2	± 1039
13	základ severní apsidy	± 1039
14	rozrušené zdivo západní předsíně kolem původního hrobu sv. Vojtěcha	± 973/6
15	ze zdiva rotundy, konk. loď	± 930 nebo 1039 ²⁸⁴
16	otěř 12 apoštolů	otěř náleží etapě ± 973/6 nebo 1039 ²⁸⁵
Kub-2	vnitřní prstenec – jižní apside, vnitřní prstenec	938 ²⁸⁶
Kub-1	T3 vnější prstenec	± 1039.
Kub-3	omítková vrstva	

8.5.1. ROZDĚLENÍ VZORKŮ PODLE TECHNOLOGICKÝCH VLASTNOSTÍ

Z hlediska použitého plniva můžeme vzorky malt z chrámu sv. Víta rozdělit:

- malty složené převážně z křemenného říčního písku – 11', 13, 15, 16, T3, mimo vzorek 12, jehož plnivo je výrazně polymiktní říční písek
- malty, jejichž plnivo pochází z eluvia křídových křemenných pískovců – 11, 14, Kub-3; někdy je plnivo nápadně stejnozměrné; vzorek 14 jako akcesorii obsahuje klast krystalického vápence (Zeman – Růžičková 1998–99, foto 6).
- malty, jejichž plnivo bylo připraveno uměle nadrcením křemenného písku – Kub-2. Jednotlivým prvkem vzorků 11', 16, Kub-1 (T3) a Kub-3 je použití velkých (10mm a více), ostrohranných

²⁸¹ Vzorek PM-4 je datován do období před 1092, zdivo vnějšího prstence jižní apsidy rotundy je datováno do období kolem r. 1039 (poznámka J. Frolík).

²⁸² Popis vzorků je převzat podle původního označení, pod nímž byly uloženy ve sbírce „Jednoty pro dostavbu chrámu sv. Víta“.

²⁸³ Ač není západní přístavba prokazatelně doložena, přikládáme se pro její datování k hypotéze A. Merhautové (1965) (poznámka J. Frolík).

²⁸⁴ Nelze určit, zda byl vzorek odebrán ze základového zdiva (pak by platilo datování ± 930) nebo ze zdiva nadzemního (pak platí datum ± 1039) (poznámka J. Frolík).

²⁸⁵ Vzhledem k nejasnému popisu může vzorek náležet také etapě ± 930 a pocházet ze zdiva lodí rotundy (poznámka J. Frolík).

²⁸⁶ Kub-1, Kub-2, Kub-3 srov. Zeman – Růžičková 1996b.

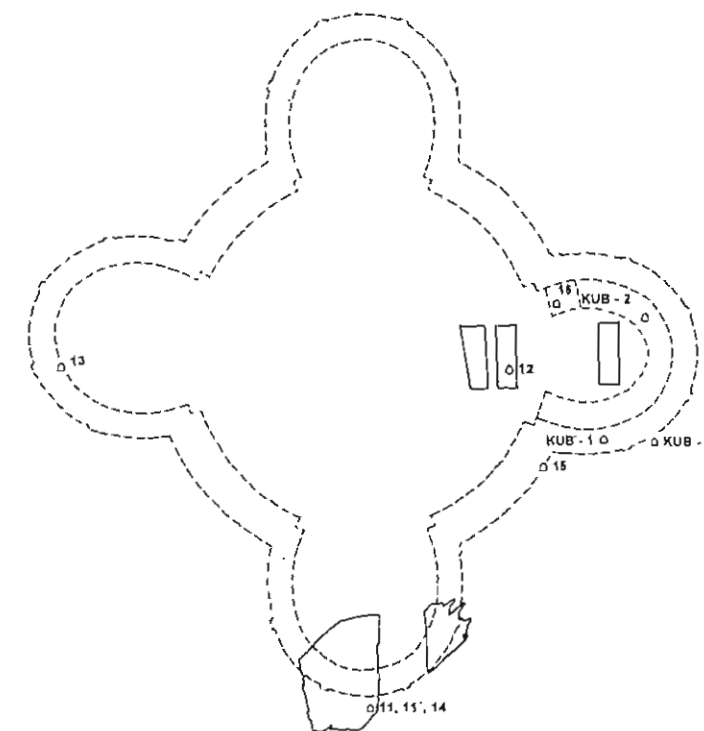
klastů částečně vypálených karbonátů. Tyto malty mají z hlediska terminologie sedimentární petrografie charakter brekcie.

Jako významná akcesorie byl v řadě malt (14, Kub-1, Kub-3) zjištěn krystalický vápenec, který dokládá dálkovou komunikaci do vzdálenosti několika desítek km na J a JV od Prahy.

Klasy antropogenního původu představují úlomky cihel ve vzorku Kub-3 a úlomky sklovité strusky ve vzorku 12.

Obr. 8/2: Chrám sv. Víta – rotunda. Půdorys pozůstatků rotundy s lokalizací jednotlivých vzorků.

Abb. 8/2: Veitsdom – Rundkirche. Grundriß der Mauerreste mit den Probenentnahmestellen.

Častou příměsí plniva malt jsou klasty vypálených karbonátů, v centrální části s kontrakčními trhlinami popsanými v románských maltách ve znojenské rotundě (Zeman – Růžičková 1996a). Jedná se o vzorky 11', 12, 13, 15, Kub-2.

Z hlediska chemického složení pojiva můžeme malty z chrámu sv. Víta rozdělit na:

- Vzorky se silikátovým pojivem – 12.
- Vzorky se směsí silikátového a karbonátového pojiva (vzdušné vápno) – 11, 11', 13, 15 (foto 7) a v jednom případě hydraulického vápna – 14.
- Vzorky se smíšeným pojivem – Kub-3.
- Vzorky se vzdušným vápnem – Kub-1 (T3), Kub-2.
- Vzorek s převahou „wollastonitového“ pojiva – 16.

Pojiva jsou v řadě případů probarvena okry Fe do hnědého odstínu – 11, 14, 15 (foto 8).

Porovnání technologických vlastností z hlediska archeologie u chronologicky jasných vzorků.

Vzorek	Plnivo	Pojivo
„vnitřní prstenec“ = r. 938	uměle nadrcený křemenný písek	vzdušné vápno
11, 11', 14 ± 973/6	eluvium křídových pískovců	vzdušné (11, 11') a hydraulické (14) vápno, vše probarveno okry
S apside – 13 a Kub-1 (T3) r. 1039	křemenný říční písek	směs silikátového pojiva a vzdušného vápna; vzdušné vápno
15	křemenný říční písek	směs silikátového pojiva a vzdušného vápna
16	křemenný říční písek	wollastonitové pojivo
12	polymiktní říční písek	silikátové pojivo, jako u vzorků z 11. stol. kostel P. M.

Z předložené tabulky je zřejmé, že mezi jednotlivými vzorky nebo malými skupinami jsou nápadné rozdíly v technologii přípravy malt.

8.5.2. POROVNÁNÍ VZORKŮ MALT Z CHRÁMU SV. VÍTA S JINÝMI LOKALITAMI

Brekciovitou strukturou se vzorky 11', 16, Kub-1(T3), Kub-2(?) a Kub-3 velmi podobají dvěma vzorkům z kostela Panny Marie 907 a B1/907.

Vzorky 11, 11' a 14 ($\pm 973/6$) se nepodobají z technologického hlediska vzorkům 5 a 5' (± 970) z baziliky sv. Jiří. Svým pojivem, které je předběžně klasifikováno jako „wollastonitové“ (Zeman – Růžičková 1998–99), se velmi podobají vzorku 16 z chrámu sv. Víta, rovněž i plnivo vykazuje podobnost – říční písek.

8.6. CHRÁM SV. JIŘÍ²⁸⁷

Chrám sv. Jiří + Jiřský klášter – identifikace posuzovaných vzorků.

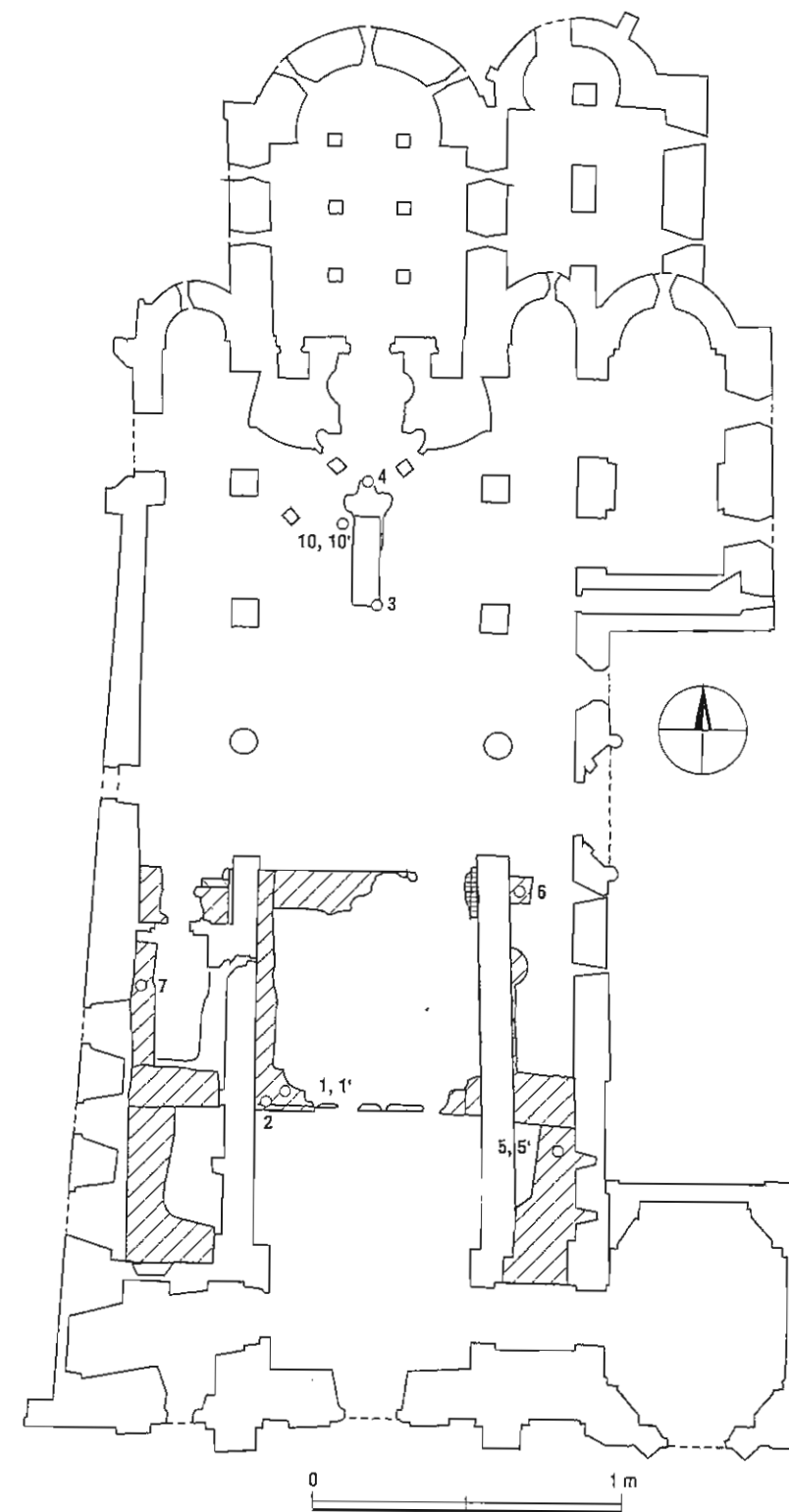
Č. vzorku	Lokalizace vzorku	Datování
1	západní krypta, západní zeď	± 920
1'	západní krypta, západní zeď	± 920
2	záp. krypta, severozápadní roh z „vnitřku zdi“	± 920
3	hrobka Boleslava II.; vzorek ze spár opukových kamenů kenotafu	gotika?
4	křížový útvar vých. hrobky Boleslava II.; omítka ze stěny, tzv. piscina	± 920 nebo ± 970
5	jižní loď Vrátilavova kostela, tzv. přizděný portikus	± 970
5'	dtto vz. 5	± 970
6	jižní loď Vrátilavova kostela, východní zeď, ze základů	± 920
7	severní loď Vrátilavova kostela, malta z poslední vrstvy kamenů	± 920 nebo ± 970
8	apsida, malta ze spodních základů kaple P. Marie	po 1142
8'	dtto vz. 8	po 1142
9	základ apsidy, malta z rozšířeného základu kaple P. Marie	po 1142
10	podlaha starší než piscina a hrobka Boleslava II.	± 920 nebo ± 970
10'	dtto vz. 10	± 920 nebo ± 970

8.7. ROZDĚLENÍ VZORKŮ PODLE TECHNOLOGICKÝCH VLASTNOSTÍ

Z hlediska použitého plniva můžeme rozdělit vzorky malt ze sv. Jiří a kaple Panny Marie v Jiřském klášteře

1. Malty složené převážně z křemenného říčního písku s příměsí klastů vypálených karbonátů, někdy s kontrakčními trhlinami v centrální části a často jako akcesorie klasty krystalického vápence – 1 (klasty částečně nadrcené), 2, 5, 6, 7; 5' – říční písek polymiktní s příměsí klastů vypálených karbonátů.
2. Malty složené převážně z hrubozrnného písku až drobnozrnného říčního štěrku, ojediněle s klasty vypáleného nerozpukaného karbonátu (organodetrického vápence) – 8, 8' (akcesorie pellet), 9 (+ krystalický vápence).
3. Základem je písek z eluvia křídových pískovců s různými příměsemi – 3 (příměs klastů bílé malty ze vzdušného vápna a pellet, foto 9), klasty vypáleného organodetrického vápence, krystalického vápence, dtto vz. 10 (ale bez pellet); 4 (+ nadrcené granitické horniny); 10' (klast opuky, glaukonitických pískovců).
4. Samostatný klast krystalického vápence, pravděpodobně zbytek suroviny na výrobu plniva a vápna – 1'.

²⁸⁷ Vzorky z chrámu sv. Jiří byly vybrány ze souboru z výzkumu I. Borkovského, jejich přesná lokalizace není dnes v některých případech bohužel možná (např. vz. 7).

Obr. 8/3: Basilika sv. Jiří. Půdorys s lokalizací jednotlivých vzorků.
Abb. 8/3: St.-Georgs-Basilika. Grundriß mit Probeentnahmestellen.

Z hlediska chemického složení pojiva můžeme rozdělit vzorky malt ze sv. Jiří a kaple Panny Marie v Jiřském klášteře

1. Malty se směsí vzdušného vápna + silikátové pojivo – 1, 2 a 7 (probarveno okry, foto 10), 10 + wollastonitové pojivo – 4, malty se silikátovým pojivem – 3, 8.
2. Malty s wollastonitovým pojivem – 8'.
3. Malty s wollastonitovým pojivem probarveným do hnědých odstínů okry – 5, 5', 6, 10.

8.8. MINERALOGICKO-PETROGRAFICKÉ A JINÉ ZVLÁŠTNOSTI NĚKTERÝCH VZORKŮ A JEJICH INTERPRETACE

1. Na vzorku č. 10' se zachoval relikv zelenošedého nátěru, na vzorku 4 šedobílý vápenný nátěr.
2. Vzorek 1' ostrohranný klast krystalického vápence (foto 11), pravděpodobně zbytek suroviny na pálení vápna.
3. Klasy (sklovitého) izotropního materiálu (patrně sklo) a strusky (foto 12, 13, 14) – vzorek 1, 2, 8', 9.

8.9. POROVNÁNÍ VZORKŮ MALT ZE SV. JIŘÍ S JINÝMI LOKALITAMI NA PRAŽSKÉM HRADĚ

1. Vzorek 8 obsahuje úlomek klastu částečně vypáleného karbonátu, struktura je identická se vzorkem Kub-1(T3) z chrámu sv. Víta; liší se však druhem použitého pojiva; v 8 je pojivo wollastonitové, v Kub-1(T3) je pojivem vzdušné vápno.
2. Skupina vzorků 1, (1'), 2, 6 – co mají společného s vnitřním prstencem – Kub-2 – z chrámu sv. Víta (±938)? Vzorek 1 má, podobně jako vzorek ze Sv. Víta nadrcené křemenné plnivo. Pojiva u vzorků 1 a 2 jsou směsí vzdušného vápna a silikátového pojiva, Kub-2 má pouze vzdušné vápno. Celkově lze shrnout, že mezi vzorky č. 1 a Kub-2 je dosti značná technologická podobnost.
3. Vzorky 11, 11', 14 (±938) ze sv. Víta tvoří ucelenou skupinu jak z hlediska použitého plniva (eluvium křídových pískovců), tak pojiva (hydraulické a vzdušné vápno probarvené okry do hnědých odstínů). Vzorky 5, 5' ze sv. Jiří mají plnivo z říčního písku a „wollastonitové“ pojivo; jsou tedy technologicky odlišné.

Porovnání technologických vlastností a chronologického postavení na základě archeologie

Starší skupina vzorků 1, 1', 2, 6 (okolo ±920) je technologicky odlišná od vzorků 5, 5' (±970), jak bylo zmíněno výše.

Skupina 1, 1', 2, 6 se od všech ostatních vzorků liší plnivem, které pochází z říčního písku (šterková frakce byla patrně odstraněna přesátím). Rovněž i pojivo je specifické jen pro tuto skupinu, je tvořeno směsí vzdušného vápna a silikátového pojiva. U vzorku č. 6 je však pojivo odlišné, jedná se o „wollastonitové“ pojivo, které, jak se zdá, pochází z mladší stavební etapy cca od roku ± 970. Do této skupiny se však složením plniva a pojiva řadí vzorek 7.

Mezi skupinou vzorků 1, 1', 2 a 7 a vzorky 5, 5' je velký technologický skok, objevuje se zde poprvé nový neznámý typ pojiva, které pracovně označujeme jako „wollastonitové“, protože se chemickým složením nejvíce blíží známému minerálu wollastonitu $\text{Ca}(\text{SiO}_3)$. Tento minerál nachází široké uplatnění v keramickém průmyslu (Hlaváč 1988, Konta 1982). Vzhledem k tomu, že jsou jeho zdroje v přírodě velmi omezené, vyrábí se uměle pálením směsi křemenného písku a vápence (Dinsdale 1986). S ohledem na technologické možnosti a znalosti našich předků před

1000 lety je zřejmé, že toto pojivo vyráběli (Zeman – Růžičková 1998–99, foto 15, 16). „Wollastonitové“ pojivo bylo nalezeno v maltě ze základů kaple Panny Marie v Jiřském klášteře ve vzorku 8, který je datován do roku 1142, je tedy zřejmé, že používání této technologie pokračovalo na Pražském hradě ještě počátkem 12. století.

8.10. ZÁVĚR

Předložená studie zahrnuje petrograficko-mineralogický popis 12 vzorků malt z kostela Panny Marie, 10 vzorků z chrámu sv. Víta – rotundy a 14 vzorků z baziliky sv. Jiří a svatojiřského kláštera a kaple Panny Marie. Ve zkoumaném souboru 36 vzorků je řada odlišností, v druhu a struktuře plniva, látkovém složení pojiva a struktuře malt.

Plnivo se vyskytuje v pěti druzích. Je zastoupeno *eluvium křídových pískovců a opuk* (zvětralinná zóna na povrchu zmíněných hornin), *monomiktním říčním pískem* s výraznou převahou křemene a křemenných hornin. Tento materiál byl pravděpodobně získáván z pleistocenních říčních teras. Třetím druhem je *polymiktní říční písek* (písková fakce obsahuje širokou škálu hornin), který se svým složením podobá písku v současné korytě Vltavy. Nevyskytuje se však běžně jako výše zmíněné druhy. U vzorku 4 z baziliky sv. Jiří se vykytuje plnivo, které bylo patrně připraveno *nadrcením granitických hornin*. Plnivo, které bylo získáno z říčních sedimentů, bylo ve většině případů před použitím do malty zbaveno větší šterkové frakce (asi nad 3,5 mm). Podle charakteru opracování klastů je u řady vzorků zřejmé, že část plniva byla před použitím zpracována drčením. Poněkud exotický druh plniva byl zjištěn v maltách z kostela Panny Marie, které označujeme jako *pellety*. Pellety mají charakter malých sférických částic, dosahujících průměru řádově milimetrů. Jsou tvořeny křemenným prachem, tmeleným silikátovou izotropní matrix. Byly vyrobeny uměle vypálením drobných částic anorganického původu, což dokládá izotropní matrix „tmelící“ prachovou komponentu. Tato technologie náročná na spotřebu tepelné energie se poprvé objevila u vzorků malt z 11. století PM-1, PM-2 a PM-3 (kostel Panny Marie).

Součástí plniva jsou dále klasy ze sklovitých strusek, jejichž obsah je v rámci akcesorické příměsi. Jedná se pravděpodobně o zbytky hmot, které vznikaly při tepelném zpracování pojiv do malt. Tento předpoklad bude třeba ověřit; za povšimnutí však stojí, že se tyto hmoty vyskytují především v maltách baziliky sv. Jiří a svatojiřského kláštera. U některých vzorků bylo obtížné stanovit genetický původ plniva.

Zvláštní postavení v plnivu středověkých malt mají klasy vápence (jak sedimentárního, tak krystalického vápence). Vyskytují se v původním stavu, zčásti vypálené (dekarbonizace postihla jen povrch klastu) a dokonale vypálené. Dokonale vypálená klasy vápence mají zpravidla v centrální části síť kontrakčních trhlin a jsou charakteristickou příměsí románských malt.

Pojivo se vyskytuje rovněž v několika druzích. Je to *vzdušné vápno* použitelné trvale na vzduchu. *Hydraulické vápno* je ve vodě prakticky nerozpustné. Vedle těchto pojiv používaných i v současné době byly ve středověkých maltách identifikovány tři další druhy pojiva, které jsou poněkud exotické. První označujeme pracovním názvem *silikátové pojivo*, kde převažujícím materiálem jsou sloučeniny křemíku, hliníku, železa a vápníku. Tento typ pojiva byl zjišťován samostatně nebo ve směsi se vzdušným nebo hydraulickým vápnem. Čtvrtý druh pojiva byl označen jako *pojivo smíšené*, které se svým složením blíží portlandskému cementu. Poslední typ pojiva je označován jako „wollastonitové“ pojivo. Toto pracovní označení jsme volili proto, že poměrem Si a Ca, které jsou dominujícími elementy v tomto pojivu se nejvíce blíží poměru těchto prvků v minerálu wollastonitu, který se vyrábí v současné době uměle pro potřeby keramického průmyslu. Toto pojivo by se mohlo být interpretovat i jako vápenný hydrosilikát (Hlaváč 1988, 469). Identifikace přesného složení je obtížná a může být předmětem dalšího šetření.

Promítáme-li si postavení posledních třech druhů pojiv středověkých malt, která můžeme označit jako „nekarbonátová“, do stavebních konstrukcí, je na první pohled zřejmé, že tato pojiva byla použita v maltách v těch částech staveb, které byly pod zemí. Zvláště dobře toho dokumentuje výzkum malt v kostele Panny Marie. Malty v nadzemních částech jsou většinou ze vzdušného vápna nebo směsi vzdušného a hydraulického vápna, často probarvené hnědými okry železa do žlutohnědých odstínů, případně do odstínu červené barvy. Stejně diferencovaný přístup pozorujeme i při výběru plniva do malt, kde se setkáváme s pískem a šterkem v maltách v základech budov, a na omítky byly použity ty nejjemnější plniva, např. nadcený křemenný písek. Z těchto výsledků je zřejmé, že tyto malty byly připravovány podle předem známých postupů. Diferencované využívání jednotlivých druhů malt v různých částech stavební konstrukce dokumentuje přítomnost vyspělé stavební technologie na těchto stavbách již před tisíci lety. Je proto zřejmé, že hlubší poznání látkového a strukturního složení malt může sloužit i jako nástroj korelace použitých technologií mezi vzdálenými stavbami, jako to naznačují první výsledky v případě porovnání některých vzorků malt z kostela Panny Marie na Pražském hradě s několika vzorky malt z Mikulčic.

Komentář z archeologického hlediska (J. Frolík)

Původním základním záměrem, s nímž byly odebírány vzorky, bylo stanovení rozdílů mezi románskými a předrománskými maltami s představou, že poslouží především chronologickému rozlišení tam, kde takové určení nedovoluje archeologická (stratigrafická) situace. Příkladem může být problém rozlišení starší a mladší etapy zdivu kostela P. Marie.

Detailní rozbor tento předpoklad převážně potvrdil. V kostele P. Marie se jedna část vzorků se skupuje kolem situací, které souvisejí se starším kostelem a tzv. tumbou (PM-5, PM-13, PM-14, PM-15), druhá souvisí bezpečně s mladším kostelem (PM-1, PM-2, PM-3). Na základě této skutečnosti bylo možno podle podobnosti malt posílit hypotézu o tom, že i tzv. starší apsida (PM-7) patří ke kostelu mladšímu a je vlastně jeho základovou částí.

Také u vzorků z kostela sv. Jiří se určitá část vzorků dělí na dvě skupiny, jednu z nich přiřazujeme k fázi kostela, stavěné Vratislavem I. (1, 1', 2, 6), menší skupina provází vzorky, spojované se zdmi a dalšími situacemi (podlaha, tzv. piscina) z přestavby za Boleslava II. (5, 5' a také 4, 10).

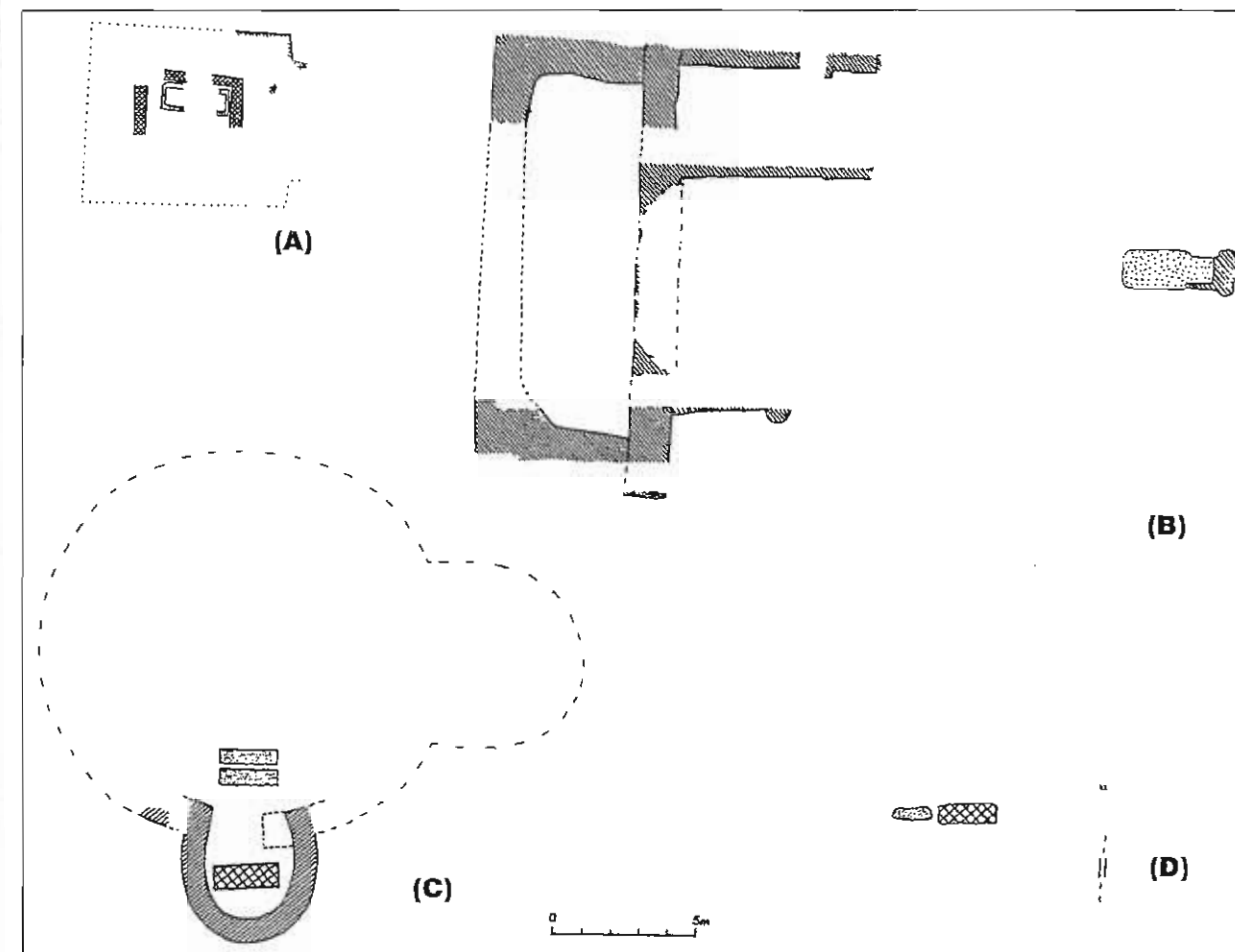
U kostela sv. Víta je obraz, který vzorky poskytly, nespojitý, snad proto, že identifikovaných stavebních fází je zde více (odebrané vzorky můžeme připsat až čtyřem) a snad také proto, že část vzorků odebraných před mnoha lety není dostatečně přesně lokalizována. Blok s oltářem 12 apoštolů a jeho nejasný popis umožňuje dnes eventuální připsání až třem fázím. V případě svatovítské rotundy bude nutné rozbory zopakovat s nově odebranými vzorky. U nich však hrozí nebezpečí kontaminace recentními maltami při úpravách v roce 1912 a později.

Porovnání mezi jednotlivými lokalitami spíše zvýraznilo rozdíly, mezi stejně nebo nepříliš vzdáleně datovanými stavebními fázemi jsou v použitých maltách rozdíly. Nejmarkantněji se to projevuje u malt z tzv. západní přístavby rotundy sv. Víta, hypoteticky kladené k rokům 970/6 (vzorky 11, 11', 14), a přestavbou chrámu sv. Jiří (±970) (vzorky 5, 5'). Vysvětlit tuto diferenci zatím neumíme. Rozbory malt také přesvědčivě doložily používání ustálených postupů („receptur“) s promyšleným postupem při jejich užívání, ale také i určitou nepružnost při jejich aplikaci (dovoz krystalického vápence ze vzdálených lokalit místo jeho nahrazení technologicky stejnou místní surovinou). Je pozoruhodné, že se tento jev objevuje právě u nejstarší stavby (starší fáze kostela P. Marie), tj. na počátku zděné architektury Pražského hradu.

9. ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

9.1. REKAPITULACE VÝSLEDKŮ

Podrobnou analýzou nejstarších pozůstatků sakrální architektury na Pražském hradě jsem dospěl k překvapivým závěrům. Odhlédneme-li od faktu, že od odkryvu často uběhla dlouhá desetiletí, která některé stopy zastřela, fragmentů prvotních staveb je mnohem méně, než se dosud předpokládalo (obr. 9/1).

Obr. 9/1: Praha – Hrad. Církevní architektura 9. a 10. století. Půdorysné znázornění dochovaných fragmentů. (A) kostel P. Marie, starší kostel, šrafovaně dochovaná zdiva kostela, křížem šrafovaně tumba, tečkovaně hrobka knížete Svytláha I., rozsah kostela odvozen od velikosti kostela mladšího; (B) basilika sv. Jiří, stav v roce 999, šrafovaně zdiva kostela a křížový objekt, tečkovaně hrob Boleslava II.; (3) rotunda sv. Víta, po translaci knížete sv. Václava (hrob značen křížem šrafovaně) a uložení hrobů K1 a K2 (tečkovaný), dochovaná zdiva šrafovaně; (4) kaple P. Marie/sv. Anny v jiřském klášteře, situace datovaná do 10. století, křížem šrafovaně hrob 102, který je částí stavby, tečkovaně hroby 104 a 105, jejichž příslušnost ke stavbě je pouze pravděpodobná.

Abb. 9/1: Prager Burg. Kirchenbauten im 9. und 10. Jahrhundert. Grundriß der erhaltenen Fragmente. (A) Marienkirche, ältere Bauphase, schraffiert: erhaltene Mauern, kreuzschraffiert sog. Tumba, punktiert Grab Svytláha I., Maße des Baus von der jüngeren Kirche abgeleitet; (B) St.-Georgs-Basilika, Stand im Jahre 999, schraffiert Kirchenmauern und kreuzförmiger Reliquienschein, punktiert: Grab Boleslavs II.; (3) Rundkirche St.-Veits, nach der Übertragung des Wenzelsgrabs (kreuzschraffiert) und der Anlage der Gräber K1 und K2 (punktiert), schraffiert: erhaltene Mauerreste; (4) Marien-/St.-Anna-Kapelle im St.-Georgs-Kloster, in das 10. Jahrhundert datierte Situation, kreuzschraffiert: Grab 102, das bestimmt Teil des Gebäudes war, punktiert Kindergräber 104 und 105, die vielleicht auch zu dieser Bauphase gehören.

Z kostela Panny Marie, z písemných pramenů známého jako první hradní církevní stavba z období vlády knížete Bořivoje (+ ±889), se zachovala pouze část severozápadního nároží a tzv. tumba. Z těchto nepřímých indicií můžeme usuzovat na longitudinální půdorys, tvar ani velikost východního závěru nelze určit, předpokládáme ale na základě soudobých paralel polokruhovou nebo podkovovitou apsidu. Celkové rozměry chrámu se asi příliš nelišily od mladší fáze kostela z 11. století. I z tohoto důvodu se domníváme, že tzv. tumba byla pod podlahou a jednalo se o hrobku, snad připravenou pro knížete Bořivoje. Základní chronologickou oporou pro datování starší fáze kostela jsou šperky manželky knížete Svyatopluka I., která byla se svým životním druhem pohřbena v hrobce, druhotně zapuštěné do podlahy zmíněné tumbly.

Druhý hradní kostel sv. Jiří, založený Vratislavem I. (+921), se ve svých nejstarších fázích dochoval jen v základovém zdivu. To i přes svou fragmentárnost naznačuje, pro naše území v té době mimořádné, trojlodní uspořádání kostelní stavby s nedochovanými východními zakončeními. Boleslav II. (+ 999) obohatil stavbu o západní přístavbu, snad již v souvislosti s nově zřízeným klášterem. Sám byl na čestném místě, uprostřed hlavní lodi před presbytářem, pohřben.

Pevný bod v české archeologii a dějepisu umění vždy představovala rotunda sv. Víta. K zamyšlení by nás měl přimět fakt, že téměř žádný z elementů podstatných pro známou ideální rekonstrukci nelze ověřit, nebo lze ověřit, že neexistoval. Z doby Václavovy přetrvaly pouze dva fragmenty základového zdiva lodi; ještě předrománskou technikou je pak vystavěn vnitřní prstenec jižní apsidy, která byla zřízena pro světcovy ostatky. V 10. století byla rotunda poměrně jednoduchou stavbou se dvěma apsidami, v níž spočinuli nejméně dvě významné osobnosti (kníže Boleslav I. s manželkou?). Během první poloviny 11. století pak došlo k přestavbám, z nichž největší spojujeme se jménem biskupa Šebíře (1030/31–1067) a s přenesením ostatků sv. Vojtěcha z Hnězda do Prahy. Po roce 1060 se jižní apsida stala součástí jižní lodi románské basiliky a teprve v rámci modifikací jejího interiéru vzala za své.

Rozbor nálezné situace v kapli P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře obohatil škálu hradních objektů o dřevěnou církevní stavbu (kapli) postavenou nad hrobem významného nebožtíka a až ve 12. století nahrazenou zděnou stavbou.

9.2. POZNÁMKY K METODICE

Potvrdilo se, že důkladná revize veškeré dochované dokumentace může napomoci při novém hodnocení i velmi sporných nálezových situací. Uvědomujeme si ovšem, že Pražský hrad je pravděpodobně výjimkou. Po celou dobu existence archeologického výzkumu (tj. od roku 1925 a dokonce před tímto datem) byla pořizována pečlivá dokumentace. Popisy nálezových situací v ní uchované, a platí to především o popisech I. Borkovského, umožňují natolik detailní rekonstrukci původní situace, že z nich lze vyvozovat nová pozorování a nové závěry, překonávající či měnící závěry staré.

Ukázalo se, že častým zdrojem chyb je směšování nálezové a interpretační roviny terénní situace. Interpretací závěr byl často učiněn dříve, než byly náležitě zhodnoceny všechny informace o jejím stáří a vztahu k jiným situacím. Lze doložit, že takto „předem“ utvořený názor zřejmě překryl cestu ke správné interpretaci, která však přesto tu a tam probleskne při popisu terénních situací. Příkladem může být připsání dvou fází kostela P. Marie dvěma legendami doloženým „zakladatelům“ – Bořivojovi I. a Svyatoplukovi I., čímž došlo k posunu mladší fáze téměř o dvě století zpět proti skutečnému stáří. Při popisu stratigrafie se však správné určení jaksi mimochodem objeví, ale bez vlivu na celkové hodnocení. Na podobnou situaci jsme upozornili také při hodnocení situace v kapli P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře, kde je v deníkových záznamech zachyceno mladší datování (námi potvrzené jako správné), ale při interpretaci sehrály svou roli písemné pra-

meny. Je jistým paradoxem, že právě důvěra ve výpověď písemných pramenů vedla k chybnému závěru, pomíjejícímu jejich stejnou torzovitost, jaká je běžná u pramenů archeologických. Tímto konstatováním se nijak nemění zásluha I. Borkovského o poznání těchto situací a jejich tak kvalitní „převedení“ z primárních terénních situací do sekundární dokumentace (deníky, plány, fotografie), že umožňují nové hodnocení i s odstupem mnoha desetiletí. Něco takového se nedá říci o mnoha výzkumech řady jiných archeologů na neméně významných lokalitách.²⁸⁸

Samostatnou kapitolou je recepce archeologických pozorování příbuznými disciplinami. Postupné poznávání nejstarších církevních staveb Pražského hradu ukazuje, jak byly zpočátku archeologické závěry (zejména jejich stratigrafická část) podceňovány nebo sloužily jen jako ilustrace k jiným pozorováním. Příkladem může být situace jižní apsidy rotundy sv. Víta. Již v roce 1911, tedy krátce po objevu, A. Podlaha správně stanovil chronologii (i když nevíme zda na základě vlastních zkušeností s terénními situacemi či jen intuitivně), ale nakonec v prezentaci situace a jejím datování převážila hlediska architektonická a uměleckohistorická, poplatná dobovým názorům. Archeologická situace nebyla znovu detailně hodnocena a přetrvávala jen ve formě několika stále přetiskovaných fotografií. Pobídkou k revizi názorů se nestal ani zjevný rozdíl mezi situací zachycenou v publikacích a v terénu. Teprve postupně se prosazovala váha archeologických informací. Objev a datování starší fáze kostela P. Marie jsou dílem zejména této disciplíny. I zde však váha archeologických pozorování plně prosadila až s odstupem několika desetiletí.

Jedním z největších zdrojů chyb a omylů se ukázalo být výběrové publikování faktů (všemi zmíněnými disciplinami), které neumožňuje ověřit řadu důležitých tvrzení. Mnoho názorů v literatuře nemá dokonce žádnou oporu v terénní situaci a její prosazení je dílem razantní či opakované prezentace. Skutečnost, že o většině zkoumaných staveb existuje pouze tříšť drobných sdělení či upozornění na některé vybrané aspekty, je snad odrazem určitého stupně bádání. Další výzkum (nejen v oblasti nejstarších církevních staveb) by se měl ubírat cestou pečlivé revize důležitých, ale jen neúplně či předběžně zveřejněných situací.²⁸⁹

Vedle metod archeologických jsme se pokusili i nové přístupy k materiálu. Analýza zdív a malt nám přinesla výsledky, které jsou v interakci se závěry stratigrafickými. Ukázalo se, že nejstarší zdiva mají bez výhrady lomový charakter, k nástupu kvádríkového zdiva dochází kolem roku 1000. Jak zdivo vnějšího prstence jižní apsidy, tak celek dochovaného zdiva obvodového kostela Panny Marie náleží již k pokročilejšímu stadiu.

Detailně pojaté rozborly malt ukázaly na užívání určitých ustálených postupů („receptur“), které mohou napomoci při identifikaci stejně starých fází jednotlivých objektů a v optimálním případě mohou podpořit a doplnit archeologická pozorování. Stejně tak rozborly malt ukázaly na pečlivou přípravu hmoty a poměrně promyšlené technologické postupy. Na druhou stranu technika zdění na maltu nebyla zcela zdomácněným projevem (suroviny byly transportovány ze vzdálených ložisek, ačkoli v místě mohli užít surovin sice vzhledově odlišných, ale se stejnými technologickými vlastnostmi). Rozhodně považujeme rozborly malt na základě cíleně kladených otázek za přínos k poznání staveb 9. a 10. století.

²⁸⁸ Ocenění a připomenutí zaslouží i úsilí I. Borkovského o uchování vztahu mezi dokumentovanou nálezovou situací a příslušnými nálezy, a to pro celé období od roku 1925. Je to snad elementární požadavek, ale při objemu materiálu na Pražském hradě a s přihlédnutím k faktu, že se jedná o lokalitu těsně svázanou i s těmi nejpohnutějšími ději českých dějin 20. století, a že depozitáře byly mnohokrát stěhovány, vyžaduje hodně obětavosti.

²⁸⁹ Výsledky předkládané práce jsou snad také příspěvkem do diskuse, jak naložit s velkými nálezovými soubory, často získanými na důležitých lokalitách, které nebyly zpracovány autory výzkumu a u nichž je někdy jasné, že jejich výpovědní hodnota z různých důvodů neodpovídá významu lokality. V některých případech bude nezbytné tyto soubory zpracovat a zveřejnit přesto, že jejich zpracování může být frustrující a vynaložená námaha nebude (zdánlivě) odpovídat očekávanému výsledku. Jen tak se vyrovnáme s některými očekáváními a jen tak lze zpřístupnit dalšímu bádání některé klíčové objekty a situace.

Poznávání stavebních technik, identifikaci příslušných malt i metrickou analýzu zdiva komplikuje ještě jeden překvapivý závěr. Alespoň pro soubor architektury z Pražského hradu platí, že starší zdivo bylo jen v malé míře respektováno při větších přestavbách a sekundárně používáno. Svědčí o tom situace v kostele P. Marie a v bazilice sv. Jiří, o mnoho lépe na tom nebyla ani rotunda sv. Víta. S podobným přístupem se můžeme setkat i jinde. Druhotně užitý stavební materiál byl zjištěn v základech rotundy na Levém Hradci (Sommer 1997; Maříková-Kubková, v tisku). Malý respekt ke staršímu zdivu a poměrně rozsáhlé užití staršího stavebního materiálu bylo zjištěno i v komplexu staveb 11. a 12. století z krakovského Wawelu (Pianowski 1998).

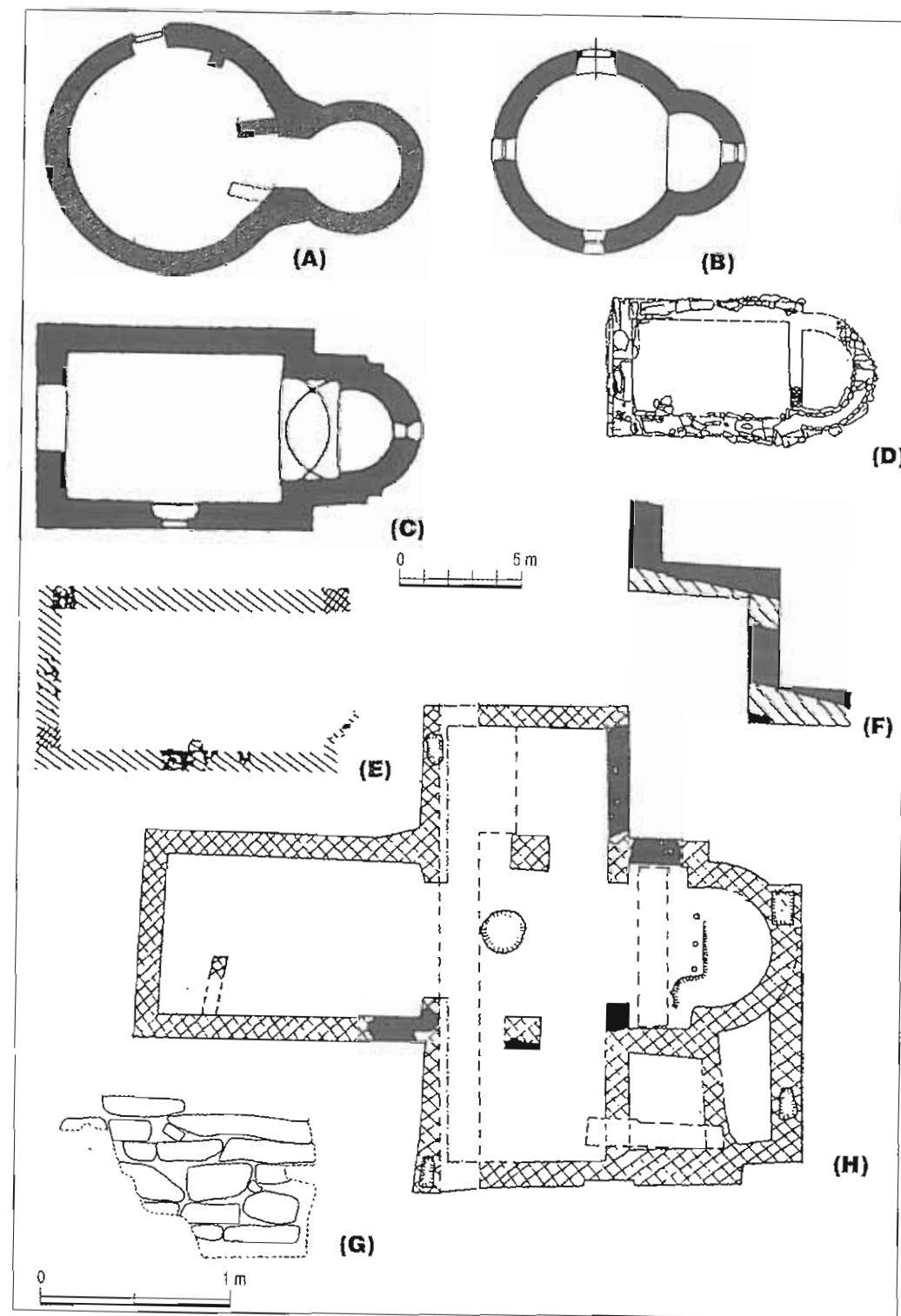
9.3. KOSTELY NA PRAŽSKÉM HRADĚ V KONTEXTU ČESKÉ CÍRKEVNÍ ARCHITEKTURY 9. A 10. STOLETÍ

Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu, představuje, i přes svou fragmentárnost, podstatnou část souboru předrománské a raně románské české architektury.

Písemnými prameny ověřenou nejstarší církevní stavbou je kostel sv. Klimenta na Levém Hradci, založený knížetem Bořivojem (Borkovský 1965, 50–57; Tomková 1998, 10–15). Nejnovější studium základového zdiva (Maříková-Kubková v tisku) a v něm umístěného základního kamene (Sommer 1997) však prokázalo, že jím nebyla archeologickým výzkumem objevená rotunda.²⁹⁰

Stavba rotundy sv. Petra na Budči, také jmenované písemnými prameny, přes některé modifikace náleží bezesporu přelomu 9. a 10. století (Libal 1981; Macek 1992; Šolle 1990). Na budečském hradišti stál ještě jednoduší obdélný kostelík P. Marie (Šolle 1991), datovaný na základě archeologického výzkumu s velkou pravděpodobností do 1. poloviny 10. století. Na ostatních nejstarších středočeských hradištích jsou, většinou v centrální poloze, kostely, u nichž se dá starobylý původ předpokládat (Mělník, Stará Boleslav, Lštěň, Libušín, Tetín; Radová-Štiková 1983, 4–8; Sláma 1988, 74–75), známé i z písemných pramenů (např. Tetín, Sommer 1998, 139, 141–143), zatím neověřené archeologickým výzkumem. Jedinou kamennou stavbou mimo církevní prostředí, náležející předrománské architektuře je opevnění staroboleslavského hradiště, datované v souladu se svědectvím Kosmovy kroniky (Boháčová – Frolík – Špaček 1994) do 30. let 10. století.

²⁹⁰ Historický a liturgický rozbor ritu pokládání základního kamene nepřipouští jeho existenci již v 9. století, a to nejen v Čechách, ale ani jinde v západní Evropě. V základovém zdivu byly sekundárně použity pokročilejší kvádříky. I vzhledem k výpovědi písemných pramenů je nasnadě, že prvotní kostel nemusel být kamenný. Ve vynikajícím rozboru Bořivojova křtu D. Třeštík (1997, 312–347) píše: „Bořivojovi byl dán kněz Kaich, kterého kníže usadil na Levém Hradci a vystavěl mu kostel sv. Klimenta“ (Třeštík 1997, 329), dále si všimá skutečnosti, že Kaich měl za úkol pouze pomáhat knížeti plnit jeho křesťanské povinnosti a že se vši pravděpodobností nemohl křtít a tím spíše nebyl pověřen žádnou misijní činností. Tyto skutečnosti nám snad napovídají i něco o povaze církevní stavby postavené na hradišti. Jednalo se pravděpodobně o malou oratoř soukromého charakteru, která mohla být postavena ze dřeva. Dřevěné podlouhlé malé kostely povětšinou s pravoúhlou apsidou nejsou v raně středověké evropské architektuře žádnou výjimkou, jejich naprostá absence na našem území je spíše problémem archeologie a jejich metod (Frolíková-Kaliszová 1999). Jak si autor dále všimá, vědomí, že s Levým Hradcem souvisejí počátky českého křesťanství přežívalo velmi dlouho (D. Třeštík 1997, 330). Zároveň si všimá obecného jevu zakládání rotund, jedna z jejich mnoha funkcí může být memorie. Je tedy pravděpodobné, že rotunda na Levém Hradci mohla být vystavěna později právě na památku příchodu křesťanství do Čech nebo na památku Vojtěchovy volby biskupem (srovnatelná s Římem).

Obr. 9/2: Církevní architektura 9. a 10. století v Čechách. Půdorysy staveb, u nichž můžeme považovat datování do sledovaného období za jisté (A) Budeč – rotunda sv. Petra, (B) Starý Plzeňec – rotunda sv. Petra, (D) Budeč – kostel P. Marie) nebo pravděpodobné (C) Malín – kostel sv. Jana a Petra, (E) Kouřim – starší fáze kostela sv. Jiří, (F) Vyšehrad – nejstarší fáze kostela sv. Vavřince, (H) Libice – kostel neznámého zasvěcení na akropoli hradiště). (G) pohled na vnitřní líc hrady ze Staré Boleslavi (±930). Upraveno podle B. Nechvátala, R. Turka a M. Šolle.

Abb. 9/2: Kirchenbauten des 9. und 10. Jahrhunderts in Böhmen. Grundriß jener Bauten, die sicher in den Untersuchungszeitraum zu datieren sind (A) Budeč, Rundkirche St.-Peter; (B) Starý Plzeňec, Rundkirche St.-Peter; (D) Budeč, Marienkirche) und deren Datierung unsicher ist (C) Malín, St.-Johannes-und-Peters-Kirche; (E) Kouřim, alte Bauphase der St.-Georgs-Kirche; (F) Vyšehrad – älteste Bauphase der St.-Laurentius-Kirche; (H) Libice – Kirche unbekannter Weihung auf der Akropolis des Burgwalls); (G) Blick auf die Innenfassade der Stadtmauer von Stará Boleslav (±930). Nach B. Nechvátal, R. Turek und M. Šolle.

Mimo původní přemyslovskou doménu nacházíme doklady zděných církevních staveb ve sféře slavníkovské. Výsledkem jejich působení měla být podle původních představ řada staveb (*Turek 1963*, 222–226), ovšem novější bádání omezilo tento výčet jen na kostelní stavbu neznámého zasvěcení na libickém hradišti (*Turek 1966*, 32–46; *1981*, 6–23; *1982*, 114–117), na kostel sv. Jana a Pavla na malínském hradišti (*Merhautová 1971*, 163; *Merhautová – Třeštík 1983*; 49) a na kostel sv. Václava ve Vrbčanech (*Wagner 1939*; *Merhautová 1971*, 355–6; *Turek 1982*, 120).²⁹¹

Pozornost přitahuje rotunda sv. Petra na hradišti ve Starém Plzenci, která je datována do 3. čtvrtiny 10. století (*Merhautová 1971*, 322–3; *1984*, 45; *Merhautová – Třeštík 1983*, 39). U ostatních kostelních staveb (sv. Vavřinec, sv. Kříž), někdy kladených také ještě do 10. století (*Turek 1975*, 157–8), nelze toto datování žádným způsobem ověřit. Zjevným omylem od počátku bylo datování kostela sv. Jiří v Plzni–Doubravce k roku 992, kdy se mělo stát provizorním útlukem prvních mnichů zakládaného břevnovského kláštera (*Turek 1982*, 126–7).²⁹²

Také na hradištích pokročilého 10. století, zvláště na těch, která se stala sídly přemyslovské správy, můžeme předpokládat řadu kostelních staveb. Archeologický výzkum měl příležitost se zabývat jen několika málo z nich. Pouze u zaniklého kostela sv. Jiří na svatojiřské ostrožně hradiště v Kouřim se opatrně uvažuje o vzniku jeho starší fáze již v 10. století (*Šolle 1981*, 107), ovšem publikace nálezové situace není taková, aby umožnila ověření tohoto předpokladu (*Šolle 1969*, 72–82). Do závěru 10. století je kladen fragment zdiva, zachovaný v kostele sv. Vavřince na Vyšehradě (*Nechvátal 1976*, 41–43; *1992*, 117–122), ovšem ani datování a ani určení jako církevní stavby není nesporné (*Merhautová 1984*, 46, pozn. 7, 73). Poslední částí architektonického dědictví jsou naše nejstarší kláštery (u sv. Jiří na Pražském hradě, Praha – Břevnov, Ostrov u Davle). Jejich archeologický výzkum prokázal, že do 10. století nemůžeme datovat žádnou jejich dochovanou část (*Sommer 1991*).

Výčet ukazuje, že srovnávacího, dobře datovaného materiálu je velmi málo (*obr. 9/2*). Nejvýmluvnější část představují dvě stojící rotundy (sv. Petr a Pavel na Budči, sv. Petr ve Starém Plzenci). V ostatních případech se dochovaly jen malé fragmenty zdiv, převahou základových P. Marie na Budči, sv. Vavřinec na Vyšehradě) či jen v negativu (Libice). Nejstarším zdivům z Pražského hradu je podobné zejména zdivo budečské rotundy (*Macek 1992*). Vyspělejší se zdá být zdivo rotundy na Starém Plzenci, ale i zde se ještě blíží lomovému zdivu. Půdorysně velmi blízký kostelu P. Marie na Pražském hradě je kostel P. Marie na Budči, neliší se rozměrově (délka lodi i s apsidou je 10,7 m; vlastní loď 7,4 m, síla zdiva /základového/ 0,8–0,9 m, apsidy 0,86 m, *Šolle 1991*, 233) a ani technikou zdění.

Zdá se, že každá předrománská stavba je originálem, u něhož formální i technologická východiska bezprostředně souvisela s konkrétní politickou situací. Různorodost dochovaných pozůstatků církevních staveb a difference v užívaných maltách, jakož i stavebních typech, potvrzuje podle našeho názoru předpoklad o různých zdrojích a podnětech, z nichž byly čerpány znalosti o jejich výstavbě. Při studiu vlivu zejména velkomoravské architektury se nedostatečně hodnotila přede-

²⁹¹ I tento omezený výčet příliš mnoho nevyhovuje. Kostel v Malíně nebyl podroben výzkumu, nové zpracování je žádoucí (především v datování předchůdců stojícího chrámu) u stavby ve Vrbčanech (*Wagner 1939*). Značné meze-ry vykazuje také publikace chrámu libického, která podle našeho názoru nutně vyžaduje revizi a zvážení eventuali-ty, zda chrám nefungoval ještě o něco déle, zvláště byla-li v jeho sousedství obnovena palácová stavba (*Turek 1981*, 23–28) a jsou-li na pohřebišti nesporné hroby 11. století (např. hrob 71 a 98a, *Turek 1978*, 19, 32). V případě potvr-zení této hypotézy by musela být prověřena zejména současnost všech částí kostelní stavby. Opatrně se k libickému kostelu vyjadřuje *A. Merhautová (1971, 157–159)*.

²⁹² Tak ranému datování odporuje již sám kvádříkový charakter stavby. Z hlediska obecnějšího bylo možno poukázat na nepravděpodobnou výstavbu kamenného provizoria v kontextu 10. století, v době, kdy naše nejvýznamnější kláštery měly i po dlouhou dobu a i mnohem později provizorní zástavbu dřevěnou (*Sommer 1991*, srov. též *Merhautová 1963*).

vším přetržitost výskytu jednotlivých prvků. Nejsnáze je doložitelná na příkladu rotund, u nichž se o velkomoravském vlivu uvažuje nejčastěji. Pokud budeme jako o nejstarším kostele uvažovat o rotundě levohradecké a pokud budeme hypoteticky i zdejší prvotní stavbu považovat za rotundu, pak mezi ní a rotundou na Budči je časová prodleva minimálně 15 let (Levý Hradec cca 880, Bu-deč nejdříve 895), ale možná i 35 let (podle toho, kdy byla za vlády Svyatopluka I. [895–915] po-stavena). Od další rotundy – svatovítské (asi 930) jí dělí přibližně stejné období (nejméně 15, nej-více 35 let). Další rotunda pochází až z 2. poloviny 10. století, tedy nejméně dalších 20 let. I když pravděpodobně neznáme všechny rotundy tohoto období, přesto vychází jedna novostavba rotun-dy na více než jednu lidskou generaci. Předpokládat, že by se mohla v Čechách udržovat stavební tradice, je již jen z tohoto časového hlediska málo pravděpodobné.

Stavební tradice byla nejspíše přerušovaná až do doby Boleslava II. Kníže Bořivoj založil dva kostely. Jeho nástupce kníže Svyatopluk I. podle legend také dva (v jednom případě se legendy mylí – u kostela P. Marie na Pražském hradě), ale můžeme předpokládat, že mohl založit nejméně po jenom kostelu na každém z „pohraničních“ hradišť jeho domény (tj. dalších 5, celkově tedy 6). Vratislav I. založil jeden kostel, sv. Václav také jeden. V případě Boleslava I. nemáme z písem-ných pramenů doložen dokonce žádný, ale kostel P. Marie na Budči spadá pravděpodobně do do-by jeho vlády (odhadněme aktivity Boleslava I. na 5 kostelních staveb, protože začal rozšiřovat přemyslovskou doménu a některá nová hradiště mohla vzniknout jeho přičiněním). Celkem tedy víme či můžeme předpokládat, že za dobu cca 880 až cca 970 (tj. 90 let) bylo na území Čech po-staveno asi 15 kostelů, při čemž se zdá, že se nestavělo plynule). I toto číslo se zdá být nízké pro existenci trvalé stavební hutě. Spíše byli v případě jednotlivých staveb či jejich skupin získávání stavitelé mimo hranice Čech, kteří sem přinášeli své stavební postupy a zvyklosti.

Boleslavu II. je připisováno dvacet chrámových novostaveb,²⁹³ v tomto období byly tedy příz-nivé podmínky pro vybudování stavební hutě a tím i pro vznik domácí stavební tradice. Založení pražského biskupství a vznik nejstarších klášterů tu jistě není bez vlivu.

9.4. LITURGICKÁ ZAŘÍZENÍ

Vzhledem ke stavu dochovaných jednotlivých sakrálních staveb nejsme bohužel schopni, pro 9. a 10. stol., blíže rekonstruovat jejich interiérové uspořádání. Písemné prameny se vždy zmiňují o hlav-ním oltáři, který ale nemohl být ani jednou ověřen. Jiná je situace u zahloubených objektů. V kos-tele Panny Marie můžeme konstatovat dokonce dvě hrobky v superpozici, hrob sv. Václava v jižní apsidě rotundy sv. Víta mohl být také znovu podroben bližšímu ohledání.

Zvláštním případem je pak objekt křížového charakteru zahloubený pod vítězným obloukem v kostele sv. Jiří, který *I. Borkovský (1960)* spojuje s křestním ritem. Probíhající diskuse nejen u nás (*Kubková 1995*), ale i na příklad v Polsku (např. *Rodzińska-Choraży 1996; 1997; 1998; Urbańczyk 1995a; 1995b; 1996; 1997*) tuto možnost vylučuje. Jednalo se bezpochyby o relikviářovou schránku.

Archeologie nemůže ověřit svými postupy existenci církevních institucí, vázaných na jednotli-vé kostelní stavby, i když jsou písemnými prameny zmiňovány.

²⁹³ Kosmas I, 22, FRB I: „Erat autem iste princeps, secundus Boleslaus, vir christianissimus, fide catholi-cus, ..., ecclesiarum dei praecipuus fundator. Nam ut in privilegio ecclesiae sancti Georgii legimus, 20 ecclesias christianae religioni credulus erexit, et eas omnibus utilitatibus, quae pertinent ad ecclesiasticos usus sufficienter ampliavit.“

9.5. ZÁVĚR

Soubor nejstarší sakrální architektury Pražského hradu je pozoruhodným pramenem pro poznání nejstarší minulosti nejen této památky, ale i našeho státu. Jeho výzkum probíhá více než sto let a ani naše práce není závěrečnou kapitolou tohoto procesu. Snad nové uspořádání dokumentace a faktů, z ní vyplývajících, poskytuje jasnější obraz počátků, jejího vzhledu a vývoje. Při své práci jsme se setkávali se jmény mnoha odborníků, se dvěma z nich však častěji. Architekt Kamil Hilbert a archeolog Ivan Borkovský věnovali svá nejlepší léta Pražskému hradu a poznáváním jeho minulosti doslova žili. Někdy jejich obětavé a často také nesnadné práce, byl by tento svazek mnohem tenčí a ve svém závěrech mnohem neurčitější, proto bychom je rádi věnovali jejich památce.

EXKURZY

1. HUMAN SKELETAL REMAINS RECOVERED FROM EXCAVATIONS IN THE AREA OF THE CHURCH OF THE VIRGIN MARY, PRAGUE CASTLE, CZECH REPUBLIC

*Marshall Joseph Becker, Ph. D.**

1.1. INTRODUCTION

The early Czech state, one of 3 great powers emerging in central Europe (Bohemia, Hungary, Poland) during the 8th and 9th centuries, was centered in the area of modern Prague. Prague remains at the center of modern Bohemia, forming the western province of today's Czech Republic. These evolving states, reflecting the shift from Roman military control and Roman oriented trade to influence from the church-centered successors, were part of a widespread process of political development throughout central Europe (cf. *Bührer-Thierry 1997*). Archaeological findings, coupled with archival data, are revealing the many complexities of the several processes involved in medieval state formation in Bohemia (*Bubenik 1994*), and the importance of these discoveries in Prague for evaluating parallel processes throughout Europe (*Kubková – Klápště – Ježek – Meduna 1997*).

The archaeology of the medieval period in Bohemia has had a long and productive history and has generated an extremely good record (see *Klápště 1994*). The early archaeological research also involved considerable efforts to recover and study the human skeletal remains. Descriptions of the physical characteristics of the population at the center of the Czech state, and in particular of the elite members of these people, may help in the delineation of social interactions between rich and poor and possibly between the growing urban population and their rural neighbors in the region surrounding Prague. Later studies can consider if these characteristics may be useful in contradistinguishing the population of Bohemia from others, and thereby help in constructing cultural borders in antiquity.

The events surrounding the people whose bones are the focus of this study relate to the region generally identified as Greater Moravia. The origins of the settlement area of early Prague, within what had been the ancient Bohemian Kingdom are becoming more clear each year as archaeological work progresses at an unprecedented pace (*Frolík 1994; Tomková 1997*). Bohemia is mainly served by the Vltava (Moldau) and Labe (Elbe) rivers, and comparative settlement research throughout their drainages offers impressive data for comparative studies. The skeletons recovered over the many years of excavation, and in particular during the recent work of Jan Frolík, provide biological data from a location nearly in the center of that ancient region. Furthermore, these people are the lineal ancestors of the modern Czech people.

1.2. GOALS OF THIS STUDY

Frolík – Boháčová (1992, 86) indicate the potential use of osteological research as an adjunct to archaeological investigations in Prague. Examination of available skeletal populations from these contexts has three principal goals. The first is to use the recovered skeletal material in the

* Professor of Anthropology, West Chester, University of Pennsylvania, West Chester, PA 19383 USA, 3rd revision: 27 Aug. 1999.

interpretation of the earlier archaeological field records. Second, the distribution of the human skeletal remains provides us with direct evidence for the social behavior of these people, as indicated by their mortuary activities. This goal follows the important trend, that has begun relatively recently, to use cemetery data to investigate social ranking (cf. *Soles 1988*) and to use these results to understand state formation (e.g. *Branigan 1988*). Third, the skeletons themselves may enable us to recognize biological variations, of any type, that can be used to infer social processes.

An example of this third process has been suggested from a medieval period English context. Dr. Chris Wickham has noted that medieval changes in tax structure and land holdings might be reflected in dietary change and thus be biologically identifiable. Wickham asked Hodges (pers. comm.) if intensification of landlordship in England during the early middle ages could be identified in skeletal collections. Hodges believes that sufficient skeletal samples are available in England to consider this question, but to date no physical anthropologist has pursued this matter. The outstanding collections now available in the Czech Republic seem ideally suited to the consideration of similar questions.

Interpretations of biological variation in skeletal remains, whether a result of population movement ("ethnic" migration) or as a result of socio-economic changes (see *Kobylnski 1989*) will require an independent evaluation of the archaeological evidence. The data from these bones, when combined with the archaeological as well as the literary (archival) evidence, should be found to be in agreement, thus providing us with assurances of the accuracy of these separate lines of research in understanding the past.

1.3. MATERIALS

The focus of this project, beginning with a field program in August of 1997, was that series of Early Medieval skeletons recovered during excavations within the Prague Castle. Excavations at Prague Castle since 1930 have recovered human remains representing a small population of the 9th century or later. Examination of the "30 to 40" individuals believed to have been located during the 1930 excavations (see Field notes of the 1930 excavations as summarized in Appendix II A, and other notes) has enabled us to provide a better evaluation of these bones, plus combine these data with information gained from later excavations.

The data gathered from Prague Castle may be compared with information from other populations located within, and around, the City of Prague. Most of these varied collections are held in storage at the Anthropological Department of the National Museum in Prague. The other major depository of the vast collections available in Prague are those curated at the Anthropological Department of the Institute of Archaeology, being held in storage at Horní Počernice (in 1997 this facility was being renovated and not all of the collections were accessible). These collections have number prefaced by "AO" to identify their separate status.

1.4. METHOD

The skeletal material was first sorted to remove any animal bones and teeth that had been recovered along with these human remains. A total of 29 Excavation Units were found to include at least one animal bone or tooth fragment, and most of these units had only a few such pieces. Only 2 units (*12194* and *13270*) had several large pieces of animal bone in them. A complete list of these remains, provided as an appendix in the first draft of this report, now appears as a separate listing that will be incorporated into a specialist's report.

All of the human skeletal analyses were conducted independently and processed as a separate study from the archaeological data. These skeletal data were simply listed in numerical sequence. After this direct study, each "Unit" was analyzed with reference to the archaeological data (See *Appendices IA-IC*); data which was used to "group" the skeletal remains from various "units" into archaeologically related "clusters". These "clusters" were identified by J. Frolík through study of the excavation records, and created equivalencies in excavations units that are here linked in written "clusters" as a series of excavation units within brackets (e.g. [*12104 = 13126 = 13145 = etc.*]). These data were then used to evaluate the individuals who had been buried and excavated at different times, disturbed in the past, or otherwise had portions of their skeletons dislodged from the original mortuary contexts.

During the 1930 excavations the skeletal material was poorly recovered, but fortunately these bones were neither washed nor disturbed after placement in storage. Bones recovered during the 1950's appear to have been washed, thereby removing some of the data that would have been of use in this study. Each "group" of bone (archaeological unit, with its own separate number code) was examined as a single unit to determine how many people were represented (Minimum Number of Individuals, MNI). Various "groups" of bone believed to be from the same general archaeological area, on the basis of field data, were then examined for cross-fits, and also compared with archaeological data in an attempt to "reassemble" individuals and to determine the MNI for each part of the cemetery area. The "assembled" individuals then were evaluated for age, sex, and stature (where possible). Subadult ages are estimated from the fragmentary remains based on relative size and stage of development (see *Ubelaker 1989, 70-75*).

1.5. FINDINGS

1.5.1. BONES FROM VARIOUS BURIALS AND MIXED LOTS FROM THE 1930. CARRIAGEWAY EXCAVATIONS

12179-12193 (skeletal materials grouped in 12194)

All of the human skeletal materials from the excavation Units *12179* through *12193* had been, at some time, collected into a single box, identified as Unit *12194*. The bones of Unit *12194* also were identified with a single date, "15. 10. 1930." As Jan Frolík (pers. comm.) pointed out, this date probably reflects the day that the materials were registered, or entered into the catalogue, and not the date of their excavation. *Borkovský (1949, 69)* had assigned 14 "Grave" numbers to units that he perceived to represent individual graves (see *Appendix IIA*). The bones of Units *12179* through *12193*, as gathered into a single box identified as "*12194*", include bones representing at least 8 adults and 20 subadults, exactly twice as many individuals as had been recognized by *Borkovský*. However, many of these 28 people probably derive from graves of an early date that had been disturbed, if not obliterated, by later interments. *Borkovský* appears to have reported quite accurately the number of relatively undisturbed graves.

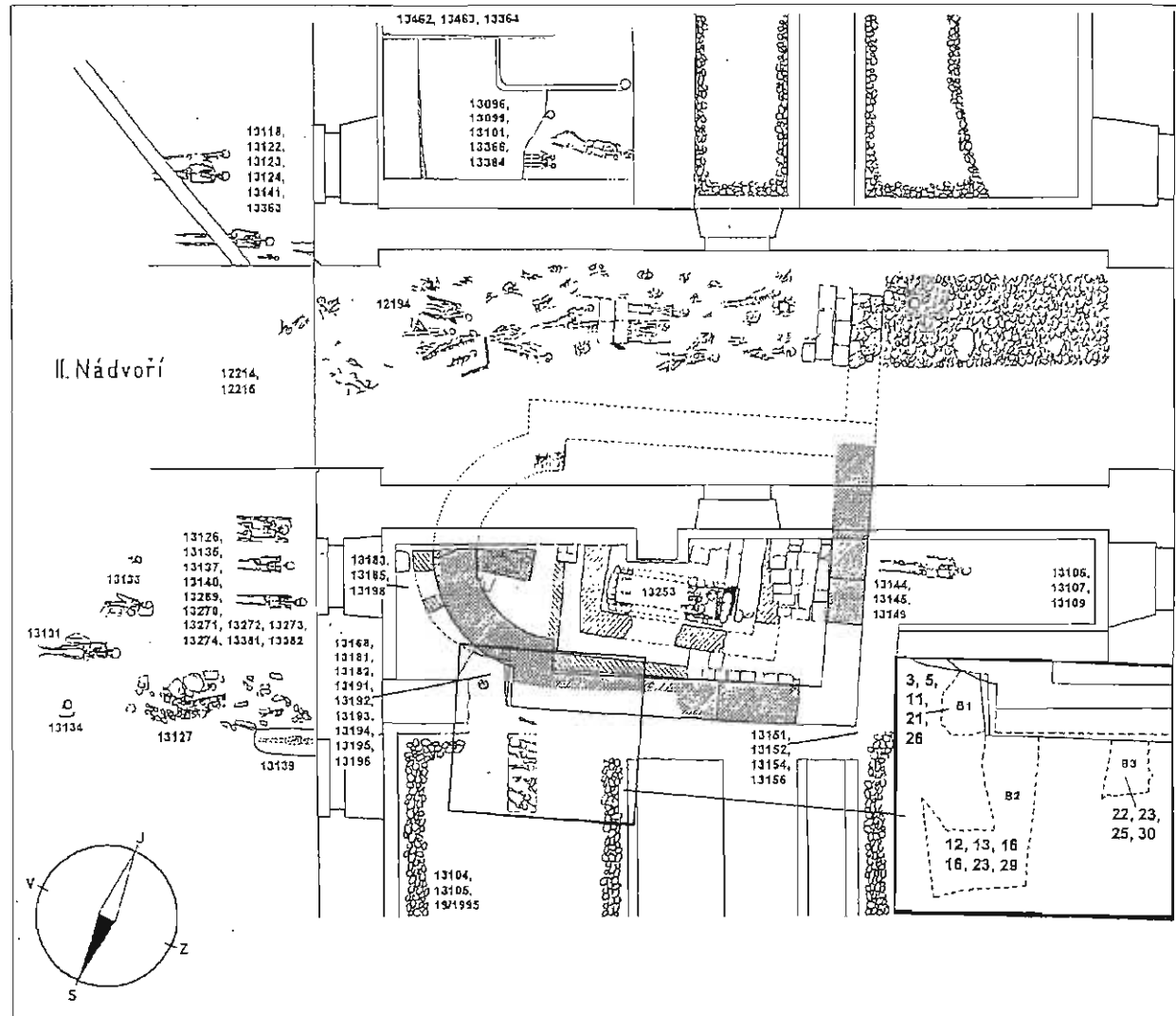
The archaeological field records (see *Appendix IIA*) suggest that *Borkovský* found several of these 28 individuals in distinct and separate graves, but there is also evidence for contemporary disturbances commingling some of these bones during the period when the cemetery was in use. Probably the 4 bones of Unit *12215*, representing at least 2 adults, also relate to this assemblage identified as *12194*.

This skeletal research program, in conjunction with the archaeological data, suggests that approximately 10 relatively intact graves may have been identified by previous excavations, with

a great many other individuals represented by graves that had been reused or disturbed by subsequent burials, construction, and any of the other activities that commonly disrupt the burials in ancient cemeteries.

12194

At least 8 adults (U–BB) and 20 subadults (A–T) are represented in this large assemblage; with the bones being mixed in a single box only after excavation.

Obr. E1/1: Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. Výzkum kostela P. Marie. Lokalizace antropologických nálezů podle přírůstkových čísel do plochy výzkumu. Vpravo dole detail severovýchodního nároží kostela se sondami B1 až B3 a lokalizací nálezů z výzkumu v roce 1995.

Fig. E1/1: Prague Castle. North-Western Wing, Virgin Mary Church Excavation. Position of anthropological finds according acc. – numbers in excavated area. In right bottom corner detail of trenches B1, B2, B3 and position of finds of 1995.

This mass of human remains were found in storage in a single box, not being separated in any way. Extremely few intact adult bones are present. A second unit (12215, see below) with only 4 “bones” may be related. If bones from individual burials that were recognized during this 1930 excavation were segregated, they are not now known to survive. This mass of material has the character of bones that would be recovered during a cleaning operation of a cemetery area, or

from a disturbed mortuary context, reflecting the gathering of these remains from a cemetery situation. See Table 3 for statures. The “Minimum Number of Individuals” (MNI) for each category is indicated as a one number enclosed in brackets: [].

Mandibles

Although mandibles often are the best indicator of numbers in mixed skeletal collections, only 2 adults and 6 children are represented by this sample (N = 8). Many more adults are represented by the long bone collection (see below). However, some of the mandibles appear to represent subadults who are not represented by bones listed below. Data from the 6 subadults represented by these mandibles are combined below with the “children,” as based on post-cranial remains, to achieve a better understanding of the composition of this population (the children, A through T, for whom mandibles are noted are listed here by age, but the adults are not):

- F:** 2.0 years. The d1M (only tooth present) is almost in line and the d2M socket suggests that it also is in an advanced stage of eruption. This section has the sockets for d2M–dM1.
- H:** 3.0 years. Present is the area from d2I-right ramus. The dM1 is in place and the dM2 socket suggests that it was nearly completely erupted. The 1I crown is formed and the crown of the M1 is midway through its turn to eruption position.
- O:** 6.0 years. The area from the left ramus to d1I is present, with that incisor possibly recently lost. The left canine crown is formed and the d2M and d1M also are in place. The crown of 1M is visible in the alveolar socket, and the socket for the 2M is large.
- Q:** 8.0 years. The mandible is broken in the area of the 2M, but there is no evidence that it was in place. The 1M is in place as is the 1PM, with a 1/4 formed root. The 2PM is missing, but the left canine is moving up. Sockets for the 2I–I2 and a forming right canine suggest that all the incisors were in place.
- R:** 8.0 years?. This individual is represented only by a ramus fragment.
- T:** 15.0 years. The area from the left canine socket to M3 is present. The M1 size (11.3 x 10.9) suggests a male. This is one of 2 teeth in place and has little wear. The missing M2 was jammed into its place. The M3 crown is visible through holes in the mandible, which would need considerable growth to enable the M3 to erupt without impaction.
- V:** Adult (F??). Other mandibular material is an adult left ramus, which could represent a third adult.
- W:** 75+ years (F??). All but the 1PM and left canine were lost long before death, with vast resorption having taken place. The 2 surviving teeth were minimally holding on.
- X:** 65± years (F??). Present are parts of both ramii and the sockets from 2M–M2. The 2I socket is the only one clearly noted, but shifting of other teeth suggests other incisors may have been lost. The M1 had been lost before death and an abscess in that socket extends into the socket of PM2, which was not lost. The crown of the 2M had rotted down to the roots, the anterior of which had been lost, but the posterior probably was lost only after death. M3 agenesis is clear!

Maxillae (7 fragments) and teeth

- R:** Male, age 5.0 years.
- Q:** Female?, age 7.5 years. Note that a male child age 7.5 also is represented, as well as a female (?) child age 7.5 years. Also present is an adult (I2–M3), and an old adult. The adult had a tiny M3, lost before death, and only PM1 and M2 were in place.
- S:** Child age 10 years, male. Two of 8 loose teeth are deciduous, including a dM1 and dM2. Three

of the permanent teeth are maxillary and have root development that suggests they derive from a single male age ca. 10 (1PM-1M). This person does not seem to be represented by any mandibular remains recovered, but a 10 year old child is represented by a humerus (see below, sex not determined).

Final evaluation of 12194

Eight Adults Age 17 and older: U-BB (using only maxillae and mandibles).

U: Age 17, sex unknown (represented by a piece of humerus only)

V: Female, adult (noted above).

W: Female, adult (noted above).

X: Female, 65+.

Y: Adult, female. Left (and right) tibia, length 334 mm (158.39 ± 3.66 cm stature).

Z: Adult, female. Left femur length 409EE (stature 155.12 ± 3.72 cm).

AA: Male, adult.

BB: Male, adult.

Although the total volume of cranial material recovered is equal to less than that of 3 adult skulls, at least 8 adults and children are represented. Temporals, often the best preserved skull bones, are represented by 4 left and 3 right. The 8 occipital fragments may reflect the presence of only 5 adults plus subadults. For the full range of adults represented the post-cranial evidence has provided the best information. Adults (N = 8) are represented by the following postcranial bones:

Humerus: Only a few pieces survive. A left distal end (M?) and another fragment are the only bits clearly from the left side (cf. Unit 12215). Rights are indicated by 3 distal ends, 2 with shafts. One of the more complete shafts seems immature. A right "head" has fused epiphyseal portions, but has not yet begun fusion to the shaft (age ca. 17.0 years; person "U", see above).

Radius: [4: 3F, 1M] One head, 2 left distal ends and 6 shaft fragments only, one of which is a robust male.

Ulna: [4?: 3F, 1M] Two right ulnae with damaged ends represent a male and a female. Four other shaft fragments are present.

Femur: [7 people: 5F, 1M, 1?]. Lefts are represented by at least 6 proximal shafts. One with a head still attached derives from a robust female (ZZ). This femur has an estimated length of 409EE (head d. 44, subtr. 25/32, midshafts 27.3/23.3). Only one left shaft may be male (M?; person "AA"?), with subtr. diams. of 22/33. Right femurs are represented only by 3 proximal ends and 3 distal ends. Only one of the distal portions may be male (M?), possibly "AA". An immature (?) shaft section only 15 cm long (diams. 25/20) has no clear markings, and may relate to the immature tibia noted below, and possibly the subadult humerus noted above (person "U").

Tibia: [7 people: 2M, 4F, 1?] represented by 6 (possibly 7) left tibia (2 male, 4 female) and 4 (possibly 6) right shafts are represented (2 male, 2 female). The intact left female tibia ("Y", length = 334, nut. for. 30/21) appears to be a mate to a right shaft. One particularly gracile (adult?) right tibia shaft has no left equivalent. The absence of any indication of individual "U" the person 17.0 years old suggests that a minimum of 8 adults (17 years and older) are represented by all of these remains.

Fibula: 4 reconstructed shaft sections, 4 to 19 cm long, of which only 1 appears to be male.

Clavicle: Small section of shaft.

Scapula: Fragments of 4 left and 1 right.

Sacrum: 3 fragments.

Innominate: Sections of 4 left and 3 right, but no pubic symphyses survive.

Vertebra: a male atlas, female cervical, and 4 fragments.

Metacarpals: 3.

Tarsals: A left calcaneus 80 mm long represents a male age ca. 65. A right calcaneus 72 mm long is a female age 45. A fragment of a third is noted, as is one talus and a fragment of another. Only 5 1/2 metatarsals are present.

Ribs: 17 fragments of various lengths.

Children of 12194

As represented by postcranial material.

The category "Children" is here defined as those individuals up to and including persons 16 years of age. Only one perinatal appears among the remains, suggesting that this category of "person" was buried elsewhere. Children of all ages are represented by a variety of bones and fragments, but as with the adults, almost no single skeleton is well represented. An intact right scapula and a fragment of another is present, as are 8 pelvic bits. The 3 clavicles include a possible pair (est. length 85 mm; age ca 1.0 year?) and the other at 107 mm may be 1.5-2.0 years old. An ulna 96 mm long also may be from an infant 1.5 years old. Seven rib fragments, a metacarpal (?), 2 fibula shaft sections (1 is estimated at ca. 85 mm, or about 1.0 year old), 2 radius sections and 2 ulna sections also are present.

Not a single subadult (under the age of 17) long bone was recovered intact. All of the bone lengths listed below have been estimated from relatively intact examples. Femurs are poorly represented, with 4 left (possibly 5) and 4 right only. "Pairs" were determined by morphology rather than length, with variations probably reflecting sex.

Humerus	L:	145	155	162	165	172	175		
	R:	138	155	162	165	166	172	175	226
Est. age:		3.0	3.5	4.0	4.5	4.5	5.0	5.5	6.0 10.0 (N = 9)

Tibia	L:	100	110	115	120	145	155	212
	R:	70	110	115	120	137	145	200
Est. age:		0.2	1.2	1.5	1.7	1.7	2.0	2.5 3.0 6.0 6.5 (N = 10)

Lengths are given in mm; estimated ages are listed in years.

These postcranial data alone suggest that at least 17 children are present, including only one possible "perinatal" (age 0.2 years). Together with the mandibular data noted above, 20 children are represented in the following distribution:

A. 0.2	B. 1.2	C. 1.5	D. 1.7	E. 1.7
F. 2.0 (+Mandible)	G. 2.5	H. 3.0 (x2+Mandible)	I. 3.5	J. 4.0
K. 4.5	L. 4.5	M. 5.0	N. 5.5	O. 6.0 (x2+Mandible)
P. 6.5	Q. 8.0 (see mandible and max.)	R. 8.0 (+Mandible)	S. 10.0 (see also maxilla K)	T. 15.0 (Mandible E)

TOTAL = 20

12214

Any skeletal material recovered was not found for this study. Specifically, a "skull" noted in the archaeological records was not identified among the bones available for this study.

12215

4 bones representing at least 2 adults.

These 4 bones relate to Unit 12194, but will be presented here as a separate set of skeletal data. The people represented have already been "included" among the adults listed above in 12194. Important additions provided by the following data are statures for both people.

A: Female, adult, stature 154.79 ± 4.45 cm.

One long bone and 2 skull fragments, believed to derive from one or more females, include a left humerus with the articular surface of the head missing (est. length 288 mm), a piece of parietal and a piece of occipital that articulates with the parietal along the lambdoid suture.

B: Male, adult, stature 174.44 ± 4.72 cm.

This individual is represented only by a right ulna from which the distal end is missing. Stature has been calculated on the basis of an estimated (reconstructed) length.

1.5.2. THE 1946 EXCAVATIONS: SKELETAL MATERIAL

12707

Female, age 60–65 years (plus a child's tooth).

Label with these remains reads as follows: "Červen [?] 1946, Vikářská ul. před pop. čís. domu 38. Temeno lebky a kosti z kostry nalezené v hloubce 95 cm".

Note that the original number on this label was "12606" written in ink, but this was crossed out and "12.707" added in red crayon.²⁹⁴

A: Portion of a calotte, but including only a small piece of frontal. The internal sutures are almost all obliterated, and nearly as much sutural closure is evident externally. The skull appears to have been dolichocephalic. There are numerous depressions and other suggestions of pathology on the interior surface of this calotte.

The only other adult bone is a nearly complete left rib, perhaps the 8th, on which a swelling near the anterior end suggests a healed fracture that was near the sternum. Small pieces of this rib, broken from each end, probably can be glued, but others clearly are missing.

B: A single deciduous tooth, probably the maxillary d2M, has considerable wear. Whether this is a random tooth, or a partial recovery as in the case of the adult bones, can only be suggested by the general context. Note should be made of the 1955 recovery of Unit 13463A, where possible PM2 agenesis is suggested. Such a condition results in the retention of the dM2, ultimately generating considerable wear on these retained deciduous teeth.

²⁹⁴ According the „List of finds“ for the 1946 is correct number 12707 and this find is probably not the part of Virgin Mary Church collection (note of J.F).

1.5.3. THE 1950 EXCAVATIONS: SKELETAL MATERIAL

At present most of the following excavation units containing bones have not been evaluated regarding their archaeological contexts. Where information concerning their relationships is known, data from contiguous or "same source" units has been joined.

13096

4 pieces of bone representing 3 people.

A: Adult rib section 110 mm long.

B: Piece of infant parietal (?), dark color and mineralized. Age estimated at 1.0 ± 1 year.

C: Two pieces of infant skull, probably 1–2 months old.

13099

Infant, female??, age 1.2 years.

These 2 pieces of bone appear to derive from one person. A left tibia is 107 mm long (midshaft 11.3/9.2). The left humerus (?) is represented by 54 mm of the proximal (?) end, with midshaft diameters of 10.9/9.2.

13101

Child age 6 ± 1 year.

This child is represented by a right scapula fragment and the proximal half of a right rib.

13104

Three adults. [13104 = 13126 = 13145 = 13168 = 13181–3 = 13191–3 = 13198]

Data from the first 2 of these many units have been conjoined in this description that follows, to form the two individuals noted as 13104A and 13104B. The bones noted here as 13104C is believed to be part of the person identified as 13168 (q.v.). The original field records, however, retain their separate evaluations and the bones remain in separate containers. When Unit 13104 was first evaluated those bones were believed to represent 3 separate people, but the note was made that all of those remains could derive from just one person. Information from skeletal material from the other 2 groupings confirms that more than one person is present. I also suspect that these three adults in Unit 13104 (etc.) are the same people who are represented by the adults in Unit 13105 (q.v.).

A: Male, 50 years, robust

A left humerus without its head (possible healed fracture, midshaft diameters 24.4/16.2), 2 pieces of the shaft of a right humerus (not joinable, diams. 23.0/20.2), an extremely robust tibia shaft fragment and a rib bit. These bones all appear to derive from a person of about 50 years. Added to this collection is the acromion process of a scapula, half of the spine of a thoracic vertebra, and much of a skull. The frontal, both malars, parietals and occipital including the condyles plus part of the left temporal have been provisionally assembled. The brow ridges and left mastoid (23 height, 25 br.) suggest a male, but cheek heights (R/L 18.4/19.4) suggest a female. No face nor mandible is present but the max. right central incisor is very short and suggests a female. Regardless of sex, the face of this person is very small. Dental wear again suggests an age of 50 years. A massive phalange is present

B: Female??, adult.

This woman is represented by much of a frontal and the adjoining left parietal (2/3 present) plus a fibula shaft section. An unusually long (49 mm) and twisted styloid process of the temporal is present. An innominate fragment with a large, shallow acetabulum may belong to this woman (sciatic notch damaged), as well as a piece of ilium. A portion of a distal end of a left humerus is noted. A nearly intact left clavicle, the straightest I've ever seen, may derive from this woman, as well as a piece of the lateral tip of a left (?) clavicle. Also present is a cervical vertebra.

C: Male, 60± years.

Represented by a pelvic fragment with an acetabulum manifesting significant and a very photogenic pathology. The proximal half of a right femur

13105

Two adults and one child.

The skeletal evidence from these 2 adults of Unit 13105 suggests that they may relate to the adults in Unit 13104, although Frolík indicates that there is no archaeological evidence to confirm this inference.

A: Male, age 55 ± 5 years.

Represented by a right pubic symphysis, the proximal half of a left ulna, 2 metatarsals and a talus.

B: Female, adult. Shaft of a left radius only.

C: Child, age 4.5 ± 1.0 years, represented only by the distal end of a left humerus.

13106

Adult and infant, represented only by a few bits of bone.

A: Female???, adult. Present are a mandibular left central incisor, a nearly intact thoracic vertebra and most of another body, 1/3 of a left rib and a sliver of tibia (?) shaft.

B: Infant, age 0.5 Year. This infant is represented only by a tibia from which the distal end is missing (est. length 70 mm). The midshaft diameters are 6.8/6.0 and the nutrient foramen diameters are 8.4/7.0.

13107

Animal bone only (see *Appendix II*).

13109

North Part (relates to Unit 13118, which is in the South Part; see also 13122 and 13123).

I also suspect that these units relate to Unit 13105.

A: Male??, adult. Only a left clavicle, 139 mm long. This probably belonged to the male "A" from Units 13122/3.

B: Child, age 11 years. Represented by a right mandibular ramus broken off at the socket of the M2 (no M3 is evident). This bone does not relate to the 11 year old child of U. 13118, nor to anyone in 13122 or 13123, but may be the female of 13105.

13118

South Part (of 13109?). Female???, age 11 years.

This is a limited collection of bones, but seem to represent an intact burial that may be the same person as found in 13109B. The mandible was broken and only the 4 deciduous and 6 permanent molars are in place. The central area is restorable, but the teeth were not recovered. The M2's have just passed the alveolus. Both M1's measure 10.4/9.1 mm. The presence of M3's, both midway through turning in their sockets, should be noted. The skull is represented by much of both parietals and 1/4 of the occipital, plus 6 small pieces all probably from the frontal.

Postcranial bones represented are the distal 1/3 of the right (?) tibia, a left scapula and vertebral elements including an axis, a thoracic (fused) plus a spine. A second cervical vertebra has green stains on the right wing suggesting the presence of a bronze earring or possibly a coin.

13122

3 adults (2 M, 1 F) and a child age 4.5 years (cf. 13105 C). [13122 = 13123]

Note that 2 adults and a child are evident in photograph 6549.

Three adults, at least, are represented by 6 femur shafts (1 with distal end) plus 2 loose distal ends and 3 loose heads. One proximal end and one head appear female. The 4 robust shaft fragments could derive from 4 separate people but possibly represent only 2 males. Two tibia are both missing distal ends, although one end was found but could not be fitted to either of these tibia with certainty, and not even possibly to fragments of 2 others. A third tibia has evidence of pathology, and a bit of a 4th tibia is noted. The humerus is represented by 3 shaft bits, 3 distal ends, and one proximal piece. Four ulna shafts, 2 left and 2 right, are all badly damaged and 1 left may be pathological. Two radius shafts are in similar condition.

Fibulae are represented by 5 shaft sections, 2 with proximal ends. Two of these sections show extreme pathological growths similar to those noted from medieval collections in Verona (q.v.). Some 13 rib sections are noted. Other bones present are a calcaneus and talus, both male, parts of an ilium, 4 metacarpals, and several robust (male?) vertebrae: 1 lumbar, a lumbar spine and an atlas.

The skull fragments reflect numerous post-excavation breaks. Where joints were found they were glued, with the results being 16 pieces of skull that appear to derive primarily from 1 very old male and 1 very old female (both with interior sutures obliterated). A suspected parietal fragment appears to derive from another very old man.

A: Male?, 65+. Most of a left mandible, sex uncertain, may derive from this male. Most of the teeth have been lost but the 2M and 3M are in place and a loose PM may derive from this person. This is in addition to the skull fragment(s), a clavicle fragment and a glenoid fossa piece.

[No "B" has been assigned, to keep these letters in synchronization with the Unit 13109 list of individuals]

C: Male, 65+. Skull pieces plus a clavicle and a glenoid fossa piece

D: Female, 70+. A mandibular fragment (3M-M2?) has no teeth in place in the 6 sockets (the other 10 teeth were lost and resorbed). These are in addition to the skull pieces, a clavicle and a left scapula.

E: Female???, 4.5 years. Represented only by the left mandible from dI2. The M1 crowns have formed and the right is in position to erupt. Cf. 13105C.

Also present is an unidentified bone that appears to be an elongated and pathological phalange.

13123

2 adults (M??, F???) and 1 child. [13123 = 13122]

This unit held only a small collection of bones. Five rib fragments, 4 metacarpals and 4 phalanges are not assigned to either of the 2 people represented, as is one of the 3 tarsals. The 15 small bits of adult skull bones, none of which can be joined, also are unassigned.

A: Male??

Represented by a portion of right mandible from I2 to M3, with the I2 and PM1 lost post-mortem. Only the PM2 had been lost before death, but so long that all of the molars had shifted forward and greatly out of alignment. Extensive periodontal problems are evident. Both the canine and M1 are worn, but the other molars have long been out of alignment and show little wear. One of two nearly identical proximal halves of right ulnas (M??) belongs with this person, as does one of the tarsals.

These probably are bones of 13122 C (but, cf. 13109 A).

B: Female??? [probably 13122D].

An 8 cm section of humerus (F?), 2 sections of fibula. A right mastoid (M???) and a 12 cm section of the distal end of an ulna also may belong with this person. The second of the two nearly identical proximal halves of right ulnas probably belongs with this person, as does one tarsal.

[No letters C through E assigned]

F: Child (possibly 2 children).

Four thin pieces of skull, possibly from a child estimated at 1 to 2 years of age, may relate to the tiny but fused cervical vertebrae also found in this unit.

13124

Female, adult.

Only 2 very small bits of bone (distal end of a fibula and the inferior third of a corpus sternum) were recovered.

13126

See 13104.

13127

Male + Female, both adults. [13127 = 13135 = 13137 = 13140 = 13274 = 13381] Also, cf. 13141 = 13382.

A: Male, age 20–25 years: The thoracic vertebra is the only complete bone in this lot, which includes 4 other pieces. Three appear male: the inner portion of a temporal, a small piece of parietal (?) some 3 cm across with open sutures suggesting age, and the proximal half of a left ulna shaft.

B: Female, adult: A section 165 mm long of fibula.

13131

[joins to skull of 13381D]: Female, age 45 ± 10 years.

Approximately half of a female skull was recovered from this unit, and when reconstructed it was found to join with the various pieces of a skull from Unit 13381D. No other fits (joins) were found between these two groups of bone, although the coracoid process of a scapula in 13131 probably was attached to the scapula from 13381A. The single piece of skull from Unit 13137 could not be joined to any of the skull parts of this woman. Found as 13381D were the left parietal with a bit of frontal, most of the mandible including the right ramus and corpus to M1. All 16 teeth were in place at death, but only 3M and 2M are now here. With these bones are 1/3 of a rib and 1/2 of a phalange.

With 13131 are parts of both supraorbitals and maxillae, but much of the base is missing. An os japonicum is evident in the frontal suture between the right orbit and the zygomatic (malar), and a very strong metopic suture is noted. The right maxillary alveolus is present, showing extensive periodontal problems. Evident is long ago loss of the M3, and loss of M2 within a year before death. The other 6 teeth were in place at death but only canine – PM2 are now in place, and they are worn almost flat. A fragment of the mandibular corpus has no evidence of the alveolar margin. The 2 molars with little wear are of interest.

The pelvis is damaged, and only the top of the sacrum is present. A piece of corpus sternum, both patellae (Right measures 43 br., 44 ht., 20 depth), several fragments of the scapulae, and a number of rib sections. Of the vertebrae we have 1 cervical, 5 lumbar, 9 thoracic and several fragments. Also noted are 7 metacarpals, 1 carpal, 2 metatarsals, a calcaneus, talus and 1 other tarsal and 3 phalanges. Both femurs associated with this material have been determined to belong to the male identified as 13381A, and other bones also may derive from that male.

Cranial metric and non-metric data can be recovered from this skull when a complete restoration is undertaken. Long bone data is listed in Table 1.

Note should be made that a vague green “stain” is evident on this cervical vertebra (from a coin?) and a copper-containing ring also was probably worn, as indicated by a stain on a phalange. Bone development suggests that this was a right handed person.

13133

Child, age 5 ± 0.5 years.

This skeleton is relatively complete, but several pieces were not recovered (e.g. distal end of the right tibia, proximal half of the left humerus, the distal ends of the ulnae, the right radius and the proximal half of the left). Although most of the skull (lying on its right side) was recovered, much of both parietals and parts of the maxilla were not. Also, most of the vertebral elements were not recovered. All of these “missing” bones may be located in other units (see 13139 and 13140C). These skeletal elements may be useful in evaluating the age of fragmentary remains of children from this population.

The skeleton was found in the northern part of the Second Courtyard. The field drawing accurately suggests that these bones derive from a child of 5 or 6 years of age, as evaluated prior to examination of the actual bone.

Age was determined from the dentition. Both maxillary first molars are in correct position and ready to begin the eruption process. Only 7 other teeth were recovered (7 deciduous molars, except the left mandibular). None of the other deciduous teeth nor any of the other forming permanent teeth were recovered.

13134

Female??, age 11 years (does not appear to relate to 13140B).

This child (seen clearly on the excavation plan) was represented by a skull. Only a tiny piece of the left ramus of the mandible was recovered, and no mandibular dentition was noted. The skull is relatively intact, including all of the face. While in the tomb the skull lay on the inion and there has been considerable distortion of its shape. The right zygomatic is missing as well as all of the left temporal, which is surprising!

The maxillary I1 is 8.6 mm broad, suggesting that this may be a robust child. The second molar roots are 1/5 to 1/4 complete. The dentition is relatively intact but postmortem loss of M2, I2 and right canine is noted. The dM2 is still in place. Both second premolars have bifurcate roots

Behind the right mastoid is a green stain that suggests that an earring had been worn.

13135

Female?, age 60±.

Only 6 bones are noted in this unit: a central portion of a deteriorating frontal bone (female) with both brow ridges present, the distal 2/3 of a left parietal and the articulating left temporal that is nearly intact plus the articulating sphenoid, plus a nearly intact left maxilla and a rib section. All 8 teeth had been present in the jaw at death, but only the IPM and first 2 molars remain. The third molar was reduced in size. While the 1M is worn flat, the 2M shows little wear, probably reflecting dental loss in the maxilla. The premolars are not bifurcate. Periodontal disease is moderate.

13137

Female, adult

This person is represented by only a moderately robust section of rib and a piece of left frontal bone. The frontal fragment includes the area over the left orbit and the area between the eyes, thus representing a person distinct from 13135 and 13131, and also appears different from 13381.

13139

Female??, age 5 years (cf. 13140C).

The grave and bones of this child are well represented, as seen in the field drawing of Courtyard II, North part. The excavators note that this grave is that of a child. The skull had been badly fragmented but probably can be restored. The mandibular dentition offers good information on age. Age was determined by dental development (maxillary molars and incisors, with the mandibular M2 crown still inverted). Sex is suggested by mandibular M1 diameters of 10.3 x 9.2 mm. Of note is a small trace of shoveling on the maxillary left central incisor. Present are 15 deciduous teeth plus 14 permanent teeth (including the 2 second molars in the mandible).

Postcranial remains include an atlas plus another cervical vertebra, both without bodies, 3 separate vertebral bodies and 6 spine fragments. Five tiny rib sections are present but no other postcranial material was recovered.

A green stain on the right mandibular condyle and the left side of the basilar area of the skull suggest the presence of at least one earring (cf. 13134).

13140

3 people.

A: Male, adult.

These bones, stored in two bags, includes those of at least one robust male are coated with a white material. Storage in two bags may indicate that the excavators thought that two distinct people were represented. The adult male appears represented by 3 small skull fragments and a restored left humerus (see *Table 1*). A left tibia appears female (?), but a short shaft fragment of the fibula appears male. The 16 surviving rib pieces are quite robust. Four intact or damaged vertebrae are present plus 2 small pieces. A carpal and metacarpal appear robust. The right pubic symphysis was badly eroded when in the grave. Most of the left innominate is present.

B: Male, age 12–14 years. (Does not appear to relate to 13134).

The white material evident on the bones of person "A" (above) appears to have been washed off these bones, once again suggesting that 2 different people were recognized in the ground. Two skull bits and the right half of the mandible is present, but only the canine – M2 are in place. The premolars appear small, but the molars are robust. There is no evidence that a M3 is in place, nor does there appear to be space for it to erupt. However, if this person is closer to 12 years of age the mandible could be expected to have grown. If this person were over age 14 the long bones would be more helpful in evaluating age.

Present are 2 thoracic and 1 cervical vertebrae, a left femur with no fusion (est. length 380 mm), a left tibia, proximal half of a right tibia and what could be the distal end, the right ulna and a rib fragment. The right ilium and piece of an ischium also are present. The sex evaluation is based on a mandibular M1 diameters (12.4 x 11.7).

C: Child, ca. 5 years [almost certainly 13139, but cf. also 13133].

This child is represented by 7 skull fragments and the proximal 1/2 of a left tibia shaft (nut. for. diameters 14.8 x 11.1 mm). These bones probably should be considered as the same person as the child in 13139.

13141

[= 13382, q.v.]: 2 people (only 3 fragments).

A: Female???, adult. A rib fragment and a small fragment of skull, with interior and exterior pathologies, may derive from the same person. This could derive from any of the 3 adult females in Unit 13382, and I have considered this female as probably the same as 13382C.

B: Child, age 5–6 years. A right temporal fragment including the mastoid and inner ear; all these bones are probably a part of (q.v.) 13382F.

Note: Units 13144 – 13149, below, all come from the West Trench.

13144

Female, age 8 years ± 1 year.

This child is not evident in the drawing of the West Trench plan. What remains of the skull is badly crushed, but a calotte might be restorable. The mandibular corpus from the left canine to M2 is present, but only 4 teeth are in place, including the PM2 (see *Becker Ms. A*). The dM2 was present at death, but has since been lost. Sex is derived from the mandibular M1 (10.5 x 9.4). One piece of ilium is present plus a section of a gracile fibula, perhaps derived from an adult. This

child's skull appears to be in the fill within the grave cut of 13145, and probably represents a displaced bone from a much earlier burial.

13145

2 people (12 bones). West of the church in the cemetery layer, under 13144 but said to be above the skeleton, the bones of which should be in a higher Unit number.

A: Female, adult (4 bones).

Present are a femur shaft segment 156 mm long (midshafts 24/26), an 84 mm long section of a left tibia (Nut. for. 29.0/21.5) and half of a phalange. With these are an articular aspect of a rib, but this may be a male's.

B: Child, age 5 ± 1.0 year (female??).

The mandible here is much smaller than that in Unit 13133, but it has the same degree of dental development. Present is the area from the left d1M. The d2M was lost postmortem, and the 1M is visible coming up through the bone. Present are 2 small fragments of skull, a right ischium, the proximal half of a left ulna, the shaft of the left humerus (midshafts 10.7/9.2), a right tibia (length 162, nut. for. 14.0/11.9) and a right (?) fibula estimated to have been 150 mm long (midshafts 7.7 x 6.0).

13149

Mature adult, male? (1 bone).

Represented only by a single, robust skull fragment, possibly a parietal.

13151

2 people (4 bones).

A: Adult male: represented by 3 fragments that all may derive from the same bone! Present are the proximal half of the left (?) femur shaft (sub-tr. 24E/39.5; midshafts 33/28), the head (diam. 46) and a shaft sliver.

B: Adolescent?? The vertebral axis with the dens and spinal tip unfused.

13152

Male??, age 70+ [is this the person in 13151?].

After reconstructing much of this calotte I determined that it had been badly distorted in the ground. A small piece of the frontal extends to the supraorbitals and some of the browridges are present. Inion is well marked. The sutures are uniformly closed on the interior. Externally the sagittal suture is faintly evident and the coronal is fading.

A pathology on the external surface of the occiput above the nuchal bump may be of interest.

13154

Child, age 7 ± 3 years (13154 = 13185).

A largely intact frontal and some 12 other skull bits, most of which may only be other pieces of the frontal, plus a large piece of temporal anterior to the auditory meatus and a possible bit of occipital. The mandible is represented by the anterior process of the right ramus with a bit of an empty tooth chamber for the first molar and the d2M intact. An overbite has resulted in the severe

wear of the d2M down to the bottom of the crown on the labial surface, at a 45 degree angle! Some resorption of the permanent tooth below should be examined.

Present also are a portion of right scapula with the acromion process intact and the (unfused) coracoid process, 3 rib fragments and a metatarsal.

13156

2 adults (8 bone fragments).

A: Adult male. These five pieces of bone include the proximal half of a right humerus (head d. not noted; midshaft diams. 23.7/20.8), a fragment of tibia (?), the proximal half of the left radius (head d. 25.0 mm) and the distal half of a right ulna shaft.

B: Adult female. Only the acetabulum survives of an innominate, the distal third of a damaged left humerus, and a 133 mm long section of a left (?) femur (midshafts 22.5/27.2).

13168

Male??, age 50 +10 years. See 13126 C. Also see Trench B2: 1995. [13104 = 13126 = 13168 = 13182]

Unit 13104, which is archaeologically said to be equivalent to 13126 and 13168, held remains of 3 people. Remains from 2 of these people have been conjoined into Unit 13104. However, person 13104C is represented by only 2 pieces of bone (q.v.) believed now to be part of 13168.

My original evaluation of these bones was "Male??" but that was changed to "Female??" and finally, back to Male?? The skull has been provisionally restored, but needs to be redone before metric data can be secured. Slight distortion in the grave has created the usual problems in fitting the broken bits together. The frontal, both parietals, and much of the occipital down to the condyles of the basilar part are in fair condition. Both malars and part of the left temporal also are present. A loose styloid process of the temporal is extremely long, at 49 mm. The well developed brow ridges and general configuration of the left mastoid suggest a male, but the mastoid height is only 23 mm, and breadth is 25 mm. The cheek heights (R/L) are 18.4/19.4, also suggesting a female. No face nor mandible are present, but a short maxillary II also appears female, and the wear suggests the age. Also present is a cervical vertebra and a massive phalange plus a small piece of the lateral tip of the left clavicle.

Note: 7 bits of bone in Unit 13182 were also evaluated as being from an adult male.

Excavation units 13181-13198 all derive from the "North Part" of Trench (sondage) B1 and/or B2.

13181

2 people (represented by 13 bits of bone; found in the Cemetery Layer around the apse; Trench B1).

A: Female??, adult.

One lumbar vertebra, one metacarpal, 2 rib fragments and 2 bits of scapula (?). These bones probably are part of the woman of 13194, or possibly 13104B.

B: Child, age 3 years \pm 1 year.

A right femur (est. shaft length 145 mm, midshaft diameters 14.1/11.9), a bit of a frontal over the right eye, and 2 pieces of skull. These bones are now considered part of 13104E.

13182

Male, adult. [The 1995 Trench B2; all part of, 13168 q.v.]

Only 7 bits of bone are present, including the anterior protuberance of the superior aspect of a tibia, 1 tarsal, 1 metacarpal, 2 phalanges and 2 bits of vertebral spine.

Area of children's burials, East of the Apse? 13183 = 13191-3 = 13198.

These Units include bones that all appear to be part of the 13104 series (q.v.), but after Unit 13183 the bones appear principally to be those of children, suggesting a specialized burial location.

13183

3 (or 4?) people in B1 (represented by 15 bits of bone).

A: Adult (possibly 2). See also 13198C (Male??, adult), and also try fitting with 13381A.

A small collection of vertebrae include a cervical, 1/2 of a thoracic body, and the body of a lumbar that seems older and perhaps from a second person. Also assigned to this adult are 2 rib bits, a possible clavicle fragment (or piece of rib?), a nearly intact hyoid, a piece of scapula and a bit of phalange.

B: Child, age 10 ± 2 years.

Three fragments of bone include one from the left tibia (nut. for. 19.1/18E), one of the forearm and a bit of phalange.

C: Perinatal: left innominate (ht. ca. 32 mm, br. 34). Probably the same perinatal as 13198B.

[**D** and **E**, see 13191]

13185

3 people (represented by ca. 50 bits of bone).

A: Male adult.

A bit of distal condyle of the right humerus, pieces of both the atlas and axis and the lesser trochanter of the left femur.

B: Female adult.

Distal condyles of the left humerus (br. 52), a proximal 1/4 of a right radius, the right acromion process, a damaged left mastoid process, 2 metatarsals and a metacarpal.

A+B: These bones possibly derive from either of these 2 people include a piece of scapula, 1 cervical vertebra and 5 vertebral bodies plus 4 bits, 12 rib fragments, 4 tarsals, 4 phalanges and several other bits of adult bone.

C: Female, age 15 ± 2 years.

A left malar, unfused head of a humerus, a right pubic symphysis (estimated age 16-17 years), a right clavicle (L. = 127E) with medial aspect unfused (lateral unclear, midshaft diameters 11.4/8.7), and 2 rib bits.

13191

2 children, one age 5-6 years and one an adolescent. These bones are part of the 13104 series.

For **A** through **C**, see 13183 [and others].

D: Child, age 5-6 years (probably 13198A).

A collection of ca. 25 skull fragments appears entirely random and is not now restorable, but these fragments need to be compared with the skull fragments of 13198A. Included here are both maxillae and the left palate. The teeth provide age information. The right maxillary dI1 and dI2 were both lost post-mortem. The permanent incisors are within the jaw, with the I1 crown formed plus 1/10 to 1/5 of the root, and appears ready to erupt. The I2 crown has only a bit of root formed and is at a 45 degree angle. The left maxillary 2PM is at a 90 degree angle (rotating into eruption position). The 1M socket is large and empty, and no trace of a root shape is evident at the bottom suggesting limited development of the root, if any. The crown may have been in position to erupt, but had not yet begun. The M2 "crown" is inverted and just past the beginning stages of cusp fusion.

E: Adolescent, age ca. 16 years (see 13185 C, above).

Represented by 1/2 of the shaft of a left humerus (midshaft diams. 21.2/15.2). The length can be estimated at 270+ mm.

13192

Animal bone only?

13193

Adult [the fragments are certainly part of 13183A or 13183D].

Some 17 skull fragments of which all are small except for a large occipital piece, show old breaks. These are also encased in lime, or a spackling or plastering material. One scapular fragment is with them.

13194

Female??, age 43 ± 7 years. East of the apse, cf. *Skeleton E* of the 1995 excavation.

This burial is clearly indicated on the excavation plan, which also suggests that the foot bones associated with this burial may derive from a second person. The principal person represented appears to have been buried in an extended position and has been cut completely below the sternum, with the foot bones representing another person(s). Also possible is a cut between the sternum and the knees, since there is no trace of hands, forearms, pelvis and femurs and most of the vertebrae in that region except for 2 lumbar spines and a small fragment.

Much of the skull was represented; found in pieces that have now been provisionally reassembled. Many of the pieces of the smashed skull and many loose teeth simply were not recovered. The thin mastoids seem to indicate that this is a female, but the moderate supraorbital ridges and general robusticity lead me to hesitate in making a firm evaluation of sex. The skull could be examined for some non-metric traits, and a number of metric measurements also might be secured.

The damaged mandible indicates bilateral M3 agenesis. The mandible is damaged in the incisor area, but at death all 14 teeth were in place. Now present are only 4 teeth: the first molars and first premolars. On the right side there are large (and very impressive) calculi in place that warrant illustration and description. This individual also has some of the only dental caries seen in this entire population - including large distal caries on both first molars (and assumed matching caries on the now missing second molars). The 1M appears to have a slight apical abscess on the

distal root and definitely has a large abscess on the lingual side of the anterior root. There may be a similar abscess in the same position on the M1, but this is obscured by post-mortem damage.

The maxillae are represented by bits that include the area from 2M-canine and I1-M1, with only the 1M-1PM still in place. There is a very slight carious "burn" on the distal surface of 1M, and all 3 teeth on that side are worn flat! The 1PM has a bifurcate root, and the socket of the M1 suggests that there was an abscess on the lingual surface.

Those sections of long bones that were recovered have been measured and the data appears in the Tables. Most of both tibiae and the distal end and most of the shafts of both fibulae indicate where the grave was cut at the lower end. Most of both humeri are noted, but as indicated above there were no bones of the forearms and hands recovered at this time. However, the 1995 excavations recovered a distal half of a right ulna and other bits of bone missed during earlier activity. The cervical vertebrae include pieces of atlas and axis and 4 other bodies. Two pieces of the left clavicle, bits of both scapulae and a piece of the hyoid have been recovered. More than 40 fragments of rib were identified, but only 2 were joined during the study period. Detailed examination of these rib pieces should confirm that the upper part of the thorax is represented, with the lower region cut by the trench that destroyed the middle part of the skeleton.

The bones of the feet, which may not be from the same person, are represented by pieces of both calcanei, most of both tali and part or all of 3 other tarsals, 7 1/2 metatarsals and a phalange.

13195

Female???, 65 ± 10 years (found below 13194).

The skull of this person appears to be the best preserved of all those recovered from these excavations and could be restored with some effort. Of immediate interest is the presence of a very large os Inca and many other wormian bones. Aside from the skull, however, there are only a few bits of the right clavicle and the proximal 1/2 of the right humerus (with a damaged head est. at 41 mm diam.; midshaft diam. est. at 19.8/18.7).

The supraorbital projection is medium, and the mastoids are thin but give the appearance of being robust (right: ht. 26, br. 25). The right malar ht. is 23.7 mm. While much of the cranium may be reconstructable, the smashed face may not be restorable. The mandible has possible third molar agenesis, masked by the loss of both left molars, and the M1, long before death. There may have been room for a small M3 and for 3 left molars, but this is not certain. Present is what appears to be the M2 (10.8 x 9.3) with a carie that is (unusually) on the articular surface that has been worn flat! All 4 premolars are in place, with the canines and incisors lost after death.

The mandibular wear patterns are very interesting. The left premolars are worn sharply down on the buccal surface as if a severe overbite were indicated; but they also are angled down lingually as if the opposing teeth had undergone some kind of shift. Which pattern came first is not clear. The left premolars are less worn than the right, being worn just into the dentine on the labial surfaces while the right premolars are worn deeply into the dentine. The PM1, in addition, has a flat surface and also an angled surface (down lingually). The PM2 is worn down toward the distal aspect. Also of note is that the suspected M2 has a surface that is at a level below the lowest level of the worn PM2, and clearly had been out of articulation for years while the area surrounding this tooth had been resorbed deeply. This also may suggest that a M3 had existed! However, there are no signs of decay on the mesial or distal surface of the M2, but at some point a lack of abrasion (wear) may have allowed the carie to form.

The maxillary dentition can only be reconstructed from bits of surrounding bone and a few teeth. Clearly there was third molar agenesis! In addition, the 2M is a tiny, 2-root "peg" that may

have been smaller than the premolars. The 1M has minimal wear, suggesting that the mandibular 1M had been lost at a very young age. The left premolars were lost before death as was the I2. The teeth from the left canine to the I1 were all lost post-mortem, as were the right canine, PM2 and M1. The PM1, however, is present although the crown had entirely rotted away leaving only a pair of root stubs in place. The M2 area is too damaged to evaluate but that tooth probably was in place. This unusual pattern of decay and loss helps explain the unusual wear pattern noted on the mandibular dentition.

13196

Female?, 40 ± 5 years. Right handed!

This is the second best preserved skull found in this series, after that of the woman in Unit 13195. Within the temporals were found the left incus and both maleoli. Although both warped and smashed, this skull can be restored and could be measured, and useful non-metric data also can be secured. No trace of the mandible is noted! This individual certainly is more clearly female than the skull of Unit 13195, which needs to be reviewed. Once again the post-cranial material is limited, including only the tip of a rib, 2 pieces of scapula, and both clavicles (right length 138E, midshafts 11.9/9.3; left midshafts 11.8/9.1). One thoracic vertebra, 2 other spines and 2 small bits are all that remain of the spinal column. Long bones are possibly represented only by 2 very small bits.

Both maxillae are well represented by pieces and all 16 tooth spaces can be "reconstructed". Only the I2 appears to have been lost before death, an interesting situation considering *Robb's* (1997) recent findings regarding tooth evulsion (see also *Becker* 1998). However, both of the central incisors appear to have extensive alveolar loss and the 2I has only a slightly better purchase in the alveolar margin. This extensive periodontal loss in the incisor area may be an indication of leprosy (see summary of data in *Becker In review*).

All 4 third molars were present, although quite reduced. This presence of third molars in a small woman, where 2 more robust individuals seem to lack third molars, is of interest. The only maxillary teeth recovered are the 1M, M1 and M2, and all are worn nearly flat.

The only evident pathology is seen on the palatal surface.

13198

3 people. [= 13183 = 13191-3]

The bone fragments of the 3 people represented here are now considered as part of the 13104 series, or as parts of people who are noted above.

A: Male???, age 6.0 years. Probably 13191D.

One join could be found in the 17 bits of skull from this child, but no attempt has yet been made to match these skull pieces with those of 13191D. Sex has been determined here on the basis of a mandibular first molar diameters (11.2 x 10.2). Pieces of the left and right sides of the mandible were recovered, and the 2M is seen in an inverted position within the bone. The 1M crown clearly has a 5-Y cusp pattern. The crown is above the bone, but may not have pierced the gum. Possibly the d2M was in place, with the 2PM moving up beneath. The 1PM may have loosened or ejected the d1M. The bottom section of the right mandible from the canine to M2 shows traces of the root imprints for the permanent teeth, and a trace of the root outline for the dM2.

The postcranial skeleton is represented only by a piece of clavicle, a piece of femur (shaft end), a section of ulna shaft, and 8 very small sections of ribs.

B: Perinatal (only 13 bones or bone fragments). Probably these are bones belonging with 13183C. Only 6 small bits of skull are present, including a right temporal and a piece of the frontal over the right orbit. An ilium is tiny and damaged. Six long bones are as follow:

	Length	Midshaft diameters (in mm.s)
Clavicle - R	38	2.8/2.3
Humerus - R	57E	5.0/4.3
Humerus - L	57.0	4.9/4.3
Radius - L	52.5	
Femur - R	61.4	5.8/5.2
Femur - L	62.1	5.7/5.2

C: Adult, male?? (represented by 16 bone fragments); see 13183A.

A piece of alveolus originally sorted with Individual "A" above now is believed to derive from this adult. The 5 small pieces of skull include a left mastoid (M?; compare with the mastoids of Unit 13194). Also present are 3 vertebral bits, the distal end of an ulna (M?) and a shaft fragment that may be from an ulna, a piece of humerus head, 4 bits of ribs, and a bit believed to derive from a scapula.

1.5.4. 13253: PRINCELY TOMB MATERIAL

The large tomb within the Kostel Panny Marie yielded the remains of 3 individuals, two of whom are believed to be the Prince and his wife. An impressive publication presenting the anthropological data has been written by Vlček (1997). These bones are held within the Prague Castle Museum collections. In August of 1997 I was permitted to examine these remains, and some basic observations may be summarized as follow:

The remains of the Prince (or Duke) and his wife were inventoried 16.9.1992 by Prof. MUDr. Emanuel Vlček, DrSc., and the list as enclosed with the remains is noted here. Note should be made that both skeletons were cut by a much later construction activity, largely destroying (or at least displacing) the bones below their waists. Present are the Duke's skull and most of the hyoid, C: 1-7, T: 1-8, L: "jeden", a sternum and manubrium, right and left clavicles and scapulae, the right humerus and proximal portion of the left, and some ribs of both sides. A right patella is indicated as present, possibly recovered despite being disrupted. The bones of the Duke's wife also were inventoried on that date, but 2 loose molars had been packaged on 18. 12. 1984.

The Duke's skull is largely intact, but heavily restored. The massive size of this skull attests to his impressive robusticity, which is confirmed by his massive supraorbital torii as well as all the metric data (see Table 2). Lacking are the left sphenoid, much of the palate, all of the area behind the face, and a few other bits such as those posterior to the right occipital condyle. An important note is that there is only minimal post-mortem distortion of this skull, most evident in the basilar area. This means that the metric data should be relatively accurate as compared with the measurements secured from other skull in this sample. In the reconstruction of the Duke's face the right cheek height may have been reduced. There is some suggestion that a latex mold has been made from this skull.

Measurements and other observations appear in my 1997 field notes that relate to that period (see Table 2).

N. B.: The following information pertains solely to materials recovered during the 1995 re-excavation at this location.

A small sample of bone fragments was recovered through the sifting of the soil within this tomb. Recovered were some small fragments of ribs and tiny pieces of skull. These were preserved without conservation treatment and without washing. While these bits may not be significant in the reconstruction and evaluation of the skeleton they may be extremely important in dating these remains, or for chemical analysis.

Note also should be made that some small mortar samples also were with these bones. Quite possibly these relate to the construction or sealing of this chamber, and as such these also may be of use in future analyses.

1.5.5. EXCAVATIONS 1950 = COURTYARD II

13269

(Kostrá/Grave 1): Female, age 68 ±10 years.

The uneven preservation of these bones may be a function of damage sustained while the cemetery was still in use, plus later excavation. However, many pieces with fresh breaks could not be matched with their "missing" partners. However, cross-fits were found between this unit and Burial 2 (13270), from which the distal 2/3 of the right radius was retrieved. On the other hand, in addition to the pair of calcaneus found in this grave (possibly male), 1/2 of a right calcaneus was recovered - and possibly derive from the female person in 13270; just as a clavical shaft from 13270 is believed to belong to this woman.

The only pieces of skull recovered are a piece of right temporal (with a malleus) fused to a bit of occipital. The mastoid process is short but quite massive. The robust femura are notable for their rugged crests. Regarding a possible limp (see below), unfortunately only the left innominate is relatively well represented, and that is without a pubis. The sciatic notch, however, is open and quite indicative of a female, as is the acetabular margin. The left innominate is represented only by the pubic symphysis, and from this bone we have determined age. That age evaluation is confirmed by both calcaneus surfaces.

Two pieces of scapula, perhaps from the same piece, are noted. About 1/4 of the sacrum is present. All or most of the 5 lumbar vertebrae are present, and they indicate relatively slight geriatric lipping. Five thoracic vertebrae, and a small piece, are present but no examples of cervicals. Both patellae are present (R = ht. 39, br. 41, th. 20), with slight lateral notches. The hands and feet are well represented (5 metatarsals, 1 carpal, 4 metacarpals, 16 phalanges plus 2 pieces), and 4 tarsals in addition to those noted above; 22 rib fragments also were recovered.

Pathologies of 13269: The right femur is severely distorted, perhaps relating to pelvic damage. Regardless of the source, a severe limp appears to have been the likely effect on this individual.

The right tibia bears two partially healed gashes that may be cut marks; perhaps sword slashes made at some point before death. The interval may suggest that wounds sustained were related to the death of this person.

13270

(Kostra 2): 2 people.

A: Female??, age 63 ± 10 years.

This right handed person (based on clavicles) must have been near Unit 13269 since there are cross-fits with those bones (see above). With the pair of clavicles believed to be those of this woman is an extra clavicle midshaft, smaller and probably from the female of 13269.

Right handedness also may be evident in the break seen in the left forearm, that may have resulted in the loss of some use. The left ulna has an old fracture that has healed, but not particularly well. The left ulna length is 240 mm, but this probably has been shortened at least a bit by the poor repair of the break. No left radius was recovered.

No skull is present (but, see 13272B as a possible candidate). The vertebrae are represented by the lowest 5 cervicals (only), 11 thoracic, all 5 lumbar plus the superior aspect of the sacrum. The first 2 cervical vertebrae are missing, and the 3rd (C3) was carefully examined for evidence of cutting. None was detected. However, note should be made that the lower half of the lower legs have been cut, and no feet are represented (see 13269). Thus both the head and feet may have been disturbed during later burial activity or any subsequent disturbances.

Both scapulae are represented. Although a robust and intact manubrium and corpus sternum are noted, only 26 rib fragments are present. Both innominates are represented. The acetabulum seems to be that of a male, but the sciatic notch is wide and female. The left pubic symphysis suggests the age. Two metacarpals and 4 phalanges also are present. The linea aspera are well marked only in the center of the shafts, suggesting a robust woman.

Pathologies: Note the healed fracture of left ulna (above). The 5th lumbar vertebra and the superior aspect of the sacrum show serious geriatric lipping. The 5th lumbar also appears to have collapsed to the left. The area between the L1 and L2 also show serious lipping as well as damage to the bodies. A great deal of cancellous bone is evident in the area of the pubic symphysis.

B: Child, age ca. 2.2 years.

This child is represented only by a left radius and ulna. The distal end of the ulna shows a fresh break. The radius length is 89.8 mm and the diameters are 9.0 and 6.2 mm. These bones are probably from the same child as indicated by 13272F, below.

13271

(Kostra 3): 3 people.

A: Female?, age 55 ± 5 years.

The skull is represented only by the parietals and the conjoined posterior portion of the occipital, plus a fragment of another bone. Suture closure suggests an age over 50 years. The parietals have separated from the adjacent bones, but the occipital had fused and is broken off. No parietal foramina are noted, nor is there an Inca bone nor any sutural ossicles. However, at lambda, or the "apex," the lambdoidal suture forms a large loop some 3 cm in diameter. Age calculated from the calcaneus is ca. 60+ years, while bone joints suggest about 50 years and the vertebrae about 55 years.

As with 13270, the top 2 cervical vertebrae are absent. The C3 has a green stain on the anterior surface of the body, possibly derived from a coin in the mouth. A possible C7 is represented, along with 7 nearly intact thoracic vertebrae and pieces of the 5 other bodies, plus 6 separated spines. No lumbar vertebrae are noted; no pelvis nor femurs are noted. The grave may have

been cut through in the pelvis-femur area. This also might explain why only one metacarpal is noted, with no other bones of the hands. Both talus and 1 other tarsal are present, but no other bones of the foot besides the calcaneus noted. Pieces of both scapulae are present as well as 23 rib fragments.

B: Child, age ca. 10 years.

A pair of femurs (est. length 240 mm) have badly damaged ends, but the right midshafts are 14/16 mm. These may be related to the skull pieces found with burial 13273C and the bones of 13274B. Age is estimated based on data from Ficana (Becker 1996b, 477).

C: Fetus/perinatal? Age estimated at fetal 7.5 to 9 months.

This infant is represented by a left femur (?) with damaged ends. The estimated length is 65 mm, and the midshaft measures 5.2/6.1 mm.

Possible bones from kostra 4: 13272?

No skeletal materials clearly labeled or identified as from 13272 were found in storage when this study was conducted.

However, an unlabeled bag containing the following bones from the 1950 excavations was found (see also the following, Unit 13384). Included in this unlabeled bag are pieces of at least 6 people (q.v.), but this is not likely to be the bones from 13272. However, the unnumbered bag may include bits from all of these graves (13269–13273) as well as all of the bones recovered (if any) from 13272.

This unnumbered bag from the 1950 excavations may be the "missing" material from Grave 4, Unit 13272. However, note should be made that it might also be the expected material from 13363 (q.v.). The data from these bones will be listed here.

This bag (20 x 25 cm) includes an interesting assortment of bones representing at least 6 people (2 adults, 4 children).

Only the adult female and the oldest child are extensively represented, suggesting that the other remains are random or stray pieces of bone. At least 2 adults are represented by the skull pieces, and possibly 3.

A: Male, adult.

This person is represented clearly only by the proximal half of the left ulna, but several of the skull fragments listed under "B" below also may be part of this person.

B: Female, mature adult.

Much of the frontal with the right orbit and the fused bit of the left parietal, and a left temporal piece with 5 other large fragments (after gluing), plus the occipital condyles and much of the basilar area. A right malar and attached piece of right maxilla, that has no teeth. Left ramus and a right mandible fragment extending to the right ramus. The mandible has all or at least traces of the sockets from 1I–PM2, with the 2 or 3 (?) right molars lost before death. There appears to be room for 3 molars. Also here is the center fused to the left wing of the hyoid – both of which are stained green and suggest a "coin" in the mouth.

Also present is a bit of atlas and another vertebra, the proximal half of the right humerus shaft, a fragment of tibia (?), the proximal 1/3 of the right (?) fibula, 2 metacarpals and 2 phalanges.

C: Child, age 8 years.

These bones could represent more than one child, but 8 year old children are not commonly found in mortuary assemblages (but, see 13271 and 13273). The skull is represented only by a

piece of left parietal. Also present are an intact right clavicle 78 mm long (mids. 5.6/4.9), a nearly intact right (88 mm high) and much of the left scapula. The unfused fossa face of the right is 31 mm high. These are of approximately the same size, but the colors are different. Only 3 vertebrae are present, 1 each of cervical, thoracic and lumbar. Two intact ribs and 11 other fragments appear to be from 2 different people, but this may represent variations in size at this age.

A left ilium has a maximum diameter of 81 mm. An os pubis with a maximum "diameter" of 42 mm had originally been assigned to person "E" but is more likely a piece of this skeleton. The left femur is represented from the (unfused) head area to the trochanters. The proximal half of a right tibia (nut. for. 17.3/14.1) is the only other piece of the leg bones noted.

D: Infant, age 1.5 years.

This person is represented only by a left humerus 106 mm long, with a slightly damaged distal end.

E: Infant, age 1.0 year.

This infant is represented by a left femur that measures 96 mm long (mids. 9.4/8.2).

F: Child, age 2–3 years.

An ulna that is far too large to be person "E" may possibly belong to "D" but I suggest another person is represented. A bit of a rib may belong to this child. The piece of bone believed to be the ulna has been identified by the process of elimination in comparison with other long bones in this general stage of development.

13273

(Kostra 5): 3 people.

A: Male, age 50 ± 5 years.

This skeleton, apparently lying in an extended position, appears to have been cut (by a trench?) through the elbow area, as nothing has been recovered of the skeleton above the forearms. Only 1 vertebral body, with moderate lipping, has been recovered. Two long pieces from the central portion of the sacrum plus two side pieces are present. Much of both innominates survive, and age can be derived from the left pubic symphysis (see below).

For the size of this person the linea aspera appears relatively small. A third trochanter is evident on the right femur, but none appears on the left. The feet are represented by both calcaneus, both talus, 2 other tarsals, plus 8 metatarsals and 6 phalanges.

Pathologies: Lipping has been noted on the surviving vertebral body. The pubic symphysis shows extensive disease, not yet diagnosed. The left fibula has large and "weeping" growths on the proximal 1/3, but only on the surface that opposes the tibia! On that opposing surface of the tibia we find a series of raised bumps, and these extend up to where the head of the fibula was in articulation. In fact, the now missing head of the left fibula may have been attached to the tibia through this pathological condition. The right tibia above the nutrient foramen has a deep groove, possibly representing an infection at some point where the vein passes this area. Both femur heads and the areas nearby manifest pathological conditions. The right femur head has a bullet shape created by a huge growth of bone forming a collar. The left head has even a more extreme growth.

B: Adult??

A 10 cm long section of a left tibia including the nutrient foramen derives from someone other than the people of Burials 1–3 and 5A noted above since all of the adults there noted have all of

their tibia shafts represented. This may be a trace of Burial 4, or yet another grave from an earlier period of burial activity at this site.

C: Child, age ca. 8–12 years (cf. 13271B and 13274B).

A small calotte section formed by parts of the frontal, almost all of the left parietal and pieces of the right are all that represent this person. Age is estimated on the basis of relative size.

13274

Parts of the adult female, and child age 8–12 years.

These bones were found among the bones, or units, identified as 13269 through 13273. Therefore, these 2 "individuals" are considered to be parts of the people noted above.

A: Adult, Female.

All of these bones represent parts of the body below the waist. They could be a single separate person or parts of the women noted earlier. In one bag were found a small piece of the anterior surface of a sacrum plus two small bits of bone. A second bag held two intact patellae that are similar in shape and size, but quite different in color. Nevertheless, they are believed to be a matched pair (hts. 41/40, br. 43/41, thickness 20.5/20.3). Also present are a fragment of the distal end of two femurs plus a fragment from near the distal end, plus the anterior protuberance from a tibia.

B: Child, age 8–12 years. Believed to be the same person as represented by bones in 13271B and 13273C (but also see possible relation to 13272C).

Present are the unfused heads of both tibia (the right is 47.5 mm across), the unfused distal epiphysis of a right femur, the unfused proximal 1/2 of a left ulna, and a 132 mm section of fibula, plus three short rib sections (4.5, 11 and 14 cm)

Cemetery layers in the South Part of the Courtyard II

(Compare these with Units 13269–13273 above, and 13366 below.)

13363

No skeletal remains were found in storage that were identified with this number, but note should be made of those remains included above as 13272.

13364

5 bones or fragments representing 3 different people.

A: Infant, age 1.25 years.

Represented by a right radius 79 mm long (midshaft diameters 12.6/5.8 mm), a right (?) proximal fibula shaft section 65 mm long (mids. 7.9/5.8) and a complete left rib (possibly third) with a maximum length across the outer points being 63 mm.

B: Infant, age ca. 3 to 4 years.

This infant is represented by a piece of right mandible anterior to the ramus. The body has a large socket like hole that may be for a developing M1, measuring some 11.4 by 16+ mm. Distal to this "socket" is another sinus or socket some 20 mm long and 9 wide anteriorly tapering to 5.5 mm broad distally.

C: Adult, male? [from 13273A or another]

A 4-sided, nearly square piece of frontal (?) measures 39 x 37.5 mm. The regularity in configuration makes it seem cut, but there is no evidence that these breaks are anything but natural.

13366

One piece of bone, Infant, age ca. 1.5 years.

This infant, represented by a nearly complete right parietal that is broken into 3 pieces, is almost certainly the same person as 13364A. A small crumb of bone that was found with this skull fragment cannot be identified.

Cemetery layers in the North Part of Courtyard II [13381 = 13382]

13381

This unit was located under Skeleton 13131 (q.v.) and the bones of both groups join to form a single skull. This small collection of bones includes bits from at least 4 people, one of whom (13381C) is clearly part of 13131 by cross-fits.

A: Male, age 50 (from 13382B). Stature = 170.394 ± 3.94 cm. See also 13183A and 13198C.

The skull is represented by most of the frontal plus an articulated bit of the left parietal, and the left temporal mastoid plus inner ear. A headless left humerus is estimated at 320 mm long (mids. 23/21). Only 1/3 of the right humerus below the head is present, the distal 2/3 of the right radius, much of the left scapula (3 pieces), a left clavicle ca 147 mm long (mids. 12.4/10.3), a spineless cervical vertebra and body fragment of an axis with part of the dorsal arch, and one metacarpal. The sockets of 2 scapulae that originally had been included with "B" below have now been placed with this person.

The femurs that were found among the bones of 13131 appear to belong to this male, as suggested by their size, and confirmed by the stature calculated from them. The stature from the femur is nearly identical to that calculated from the left humerus.

B: Female???, age 12-14 years. [possibly the same as 13382E]

Parts of both maxillae from the "areas" of 3M-M1 are noted, with the 3M-1M and M1 in place. The M1 (10.2 x 10.9) and 1M show very little wear; the 2M does not appear to be in full articulation, and the 3M has 1/4 of the root complete and is ready to descend; the crown is very small. The right femur includes the head down to 2/3 of the shaft, but none of the 3 fusions of the "head" is complete. The left humerus shaft is complete, but none of the epiphyses has fused. Only 1/3 of the right humerus is preserved. A thoracic vertebral body is noted. The arch had fused, but was then broken off.

C: Infant, age 1.25 years (cf. 13364A and 13382G).

The proximal 2/3 of a right radius allows us to calculate a length ca. 78 mm, and thus to estimate age (midshaft diameters are 7.6/5.5 mm). Probably the right ulna of 13382 G is a match to this radius.

D: Female, adult. These bones include matching pieces that fit with those of the woman in 13131. The material from this woman's skull was found to be the missing half of the skull from 13131, where all of this information is now recorded (except for the sockets of both scapula that now have been included with "A" above).

North Part of Courtyard II

13382

"Ossuary-like" collection of bone.

These bones were stored in two large bags, and now have been returned to storage in 3 containers. Each of the original storage bags was evaluated independently, and found to contain materials that relate them to a single unit. This collection of bone may derive from a slit trench, and should be compared with bones in Unit 13381. Note also that no skeletal material was associated with Unit 13383, which also was noted by Dr. Frolik as being from another part of Prague Castle.

When first examined I believed that there is a vague suggestion that only one person is represented, but clearly at least 8 people are evident in this collection, if only by small traces of bone. The material identified as person "A" is best represented. Of particular interest is the finding that the bones of the principal person ("A") have a reddish cast that is not evident on the other skeletal material associated with this Unit.

Four separate adults can be identified, rendering difficult the assignment of many bones. Fortunately the bones of 3 of these adults can be distinguished by sex assignment (A and B) and the person identified as "C" is an old adult female and thereby distinguishable from the female "A". Nevertheless, many bones are placed in a general category as follows:

A general note on the adult bones, probably from individuals A-D, that are represented as follow:

Skulls: 3 pieces of adult parietals probably derive from a person in 13381, but could easily belong with "A" below. Some 15 random pieces of adult skull cannot be fitted not placed with any of the people identified below (A-D). Also unassigned here are 39 rib pieces, 1 tarsal, 10 intact or fragmentary phlanges-metatarsals-tarsals, and 5 vertebral fragments.

A: Female, age 40. Stature = 166.32 ± 4.24 cm.

A complete mandible, with all 16 teeth in place at death, now has only the 6 molars. The M1's are worn deep into the dentine, and are more than simply worn flat (1M = 10.8 x 10.2). The M2's are worn not quite flat and the M3's show a bit of wear, which together led me first to infer an age ca. 25 years for this woman. However, periodontal disease appears much greater than would be present in a young woman, leading to an older age estimate. Also found is most of a matching right maxilla that also had all 8 teeth in place at death, but only the M1 survives; worn flat but with a slight suggestion of an overbite; and with both premolars being small.

Associated bones include a pair of clavicles (right length est. at 129, mids. 9.3/7.9), a piece of the right acromion process, a piece of head plus 2/3 of a left humerus shaft (mids. 21/17.7), a left radius missing its ends (length = 235E), and 2/3 of a left ulna shaft. Also found are the proximal 1/5 of a left femur (head d. 40), a left ilium with a medium sciatic notch, and the S1 of the sacrum. A pair of tibia shafts (mids.: R. 31/23, L. 29/20) appear to be part of this woman, but both have a color that is more white than red. Two shaft pieces of fibula are 210 and 81 mm long, and an 84 mm piece of a proximal end is present. Three vertebrae are believed to be female and possibly from this woman: most of an atlas and axis and an intact T3.

B: Male, age 50+ [this is 13381A].

A large right temporal has been assigned to this male, and also a small collection of "robust" skull fragments that cannot be identified. These are the only suggestion of the skull vault. A right maxilla, with malar attached, has an alveolus from PM1-M2. Those 4 teeth were present

at death, but only the PM2 now is in place. A right mandibular ramus may relate to this person, but the color is black (cf. person "D").

Present are a scapular piece plus 2 acromion processes, a proximal half of the right ulna plus a distal fragment, the proximal 1/2 of the right tibia (nut. for. 35/24), and what appears to be a bit of the head of the left tibia, 2 pieces of fibula (section 98 mm long and a prox. 1/4 some 137 mm long). Also found are both ilia, 1 ischium, much of the S1 of the sacrum, and a small piece of calcaneus. Two damaged vertebrae are believed to be from this male, a thoracic and a lumbar.

C: Female, age 65+.

A second female is represented by a damaged mandible without ramii, but a left ramus may belong to this person. The right canine and PM2 probably were in place at death, and the 2PM certainly was in place. All others may have been lost before death. Many of the following bones do not appear to be from an old person, suggesting that a third adult female could be represented (see "D", below): a section of ulna (?) shaft, short sections of tibia shafts and ca. 14 cm of fibula

D: Female???, adult.

The condyle of a right mandibular ramus appears to derive from a 4th adult, and the evidence from the "younger" long bones in "C" above suggest that this could represent a third adult female in 13382, and I believe that this bone belongs to the woman of 13131.

E: Female??, age ca. 11.5 years. Probably 13381B.

No skull clearly is associated with these remains. A pelvis that appears to be of "adult" (and male?) size is present, but with no fusion – indicating an age of 10–11 years. Neither end of the right clavicle (shaft length 115 mm) is fused suggesting an age ca 10–12 years. The left radius shaft may be projected to have a total length of ca. 176 mm (age 11–12). Also present is a fragment of tibia (?), 4 rib pieces, and a metatarsal.

F: Child, age 5 years.

Some pieces of this skeleton may be confused with the bones in "E" above. Age is derived from the dentition associated with the left mandible piece which had a d2M and d1M (the C and 2I were lost). The 1M was forming in the now empty socket. The right maxilla has several sockets up to and including the M1, but only the dM2 is in place. These bones may go with tibia frag. "H".

Also present are three immature ribs.

G: Infant, age 1.0 year.

This infant is represented by a right ulna (distal tip broken) est. to be 79 mm long. The bones of an infant of this approximate age are represented by a frontal, a piece of left temporal, and several unidentified bits of skull.

H: Infant, age 3.5 months.

A right humerus, with damaged ends, is estimated to have been 73 mm long. Portions of left humerus and left femur also appear to derive from this infant.

Excavations in Courtyard II, South Part

13384

3 rib fragments representing 2 people [cf. 13118, 13122–3].

A: Adult, male???

Two fragments probably from 2 different ribs.

B: Perinatal, 0–2 months of age.

A left rib only.

1.5.6. 1955 EXCAVATIONS AT THE "KOSTEL PANNY MARIE, PRAHA – HRAD"

Only "two" graves were encountered during this limited excavation. The original records only note that an adult is associated with 13462, and that a child was noted as 13463. These observations for 13463 are quite insufficient, as can be seen by the 1999 skeletal analysis, which follows.

13462

Female, 70 ± 10 years. Stature = 157.0 cm.

This grave was excavated on 16.V.1955, and the data that can be found on the various labels may be of use in the evaluation of the skeletal material. The bones, evaluated in August of 1999, appear to represent a complete skeleton since all body areas are represented. Few of the individual bones are intact, but many of them might be reconstructed.

The skull is missing most of the face, including both maxillae and all maxillary dentition, and large portions at its base. The mandible is represented only from the 3M to the 1I, with possible 3M agenesis. Only the canine, lost after death, is missing from this area with the remaining 6 teeth all showing extremely deep wear.

The right femur is missing only the medial condyle, but 3 other bones are intact or could be reconstructed to their complete length from which stature could be calculated. This information follows:

Left femur = 398 mm (152.406 ± 3.72).

Right ulna = 245 mm (162.374 ± 4.30).

Left fibula = 331 mm (156.357 ± 3.57).

These data are interesting in that the calculated "statures" for the femur and ulna fall beyond the plus-minus ranges. Since the statures calculated from the leg bones are in fair agreement, and the fibula-ulna differences overlap, one may presume that this woman had relatively long arms. In fact, the rather tall stature as calculated for the woman in Tomb 13463 derived entirely from measurements of the arm bones! Whether she also had relatively long arms remains unknown, but the similarities suggest that these women may be closely related, as well as being from the same population.

An important note is that some fragments from 13462 were found to join bones in 13463, suggesting that the graves were either very close together or that during recovery detailed control of the skeletal units was not maintained, possibly in the last stages of bone recovery. Since both "principal" women are represented by at least part of a right ulna, unless there was greater confusion in the bones than I suspect, these long bones are with the appropriate skeletons. A complete inventory was not made of skeleton 13462, but only 9 vertebral vertebrae and ca. 7 vertebral spines constitute the entire representation of the spinal column.

Pathology and anomaly

The right femur has an extensive pathological condition represented by an extremely large (greater than 1 x 2 cm) hole penetrating the flat dorsal surface of the distal end just above the condyles. This fissure is surrounded by a large exostosis that extends up the entire distal half of the femur, and incorporates the linea aspera. The pathogenetic aspects that created this disease may have been overcome prior to death, but this is not certain.

Also of interest is the presence of a slight nuchal bun on the skull of this woman. This trait, frequently discussed in association with the Neanderthal population, is only one of many that survives among more recent European groups. Several examples are noted from the skeletal collections at Prague Castle (cf. *Becker Ms. B*), and should be studied as a separate project.

Animal Bone: A scapular fragment, probably sheep/goat, is the only bit of animal bone recovered from among these human remains.

13463

Two young women and 3 children.

These 5 people represent an interesting assemblage, and the context of the "grave" should be considered as an archaeological problem. Since the bones appeared completely mixed in storage only the field data may provide a means by which the context may be better understood. The adult appears to be the best represented person, but this may be a factor of bone size and preservation rather than the order of burial. The 5 individuals will be listed in descending order by age.

A: Female, 26 ± 5 years. Stature = 166.5 cm.

The most notable feature of this skeleton is that the bones are extraordinarily solid, as if extra mineralization had taken place within the tomb, or original burial location. This appears to be a form of fossilization suggesting that these bones may have come from another location. This suggestion is reinforced by the apparent lack of various parts of this skeleton.

This skull is "complete", in that it has been rebuilt from fragments of which some remain missing along with much of the face. Only the malars and the left maxilla are present, with all 8 sockets represented. Unfortunately, the 3M, 2M, 2I and 1I were lost after death. Some of the mandible also has been reconstructed, with some interesting features noted, and worthy of a photographic record being made.

In addition to possible 3M agenesis, the configurations of the sockets for both 2PM's are unusual, appearing more like sockets for molars. Post-mortem loss appears to have involved the C-PM1 (N = 7), while ante-mortem loss may have involved only the 2PM and PM2. The possibility of agenesis of the PM2's, with retention of dM2's might explain the peculiar configurations of the sockets. While the deciduous teeth continue to function "normally" in cases of 2PM agenesis, their small size and relative fragility would lead to their loss at a relatively "early" age. While other cases are known, the distribution of this anomaly and the course of dental functioning of the deciduous teeth has yet to be described.

Possibly associated with this suggested PM2 agenesis is the significant wear noted only on the buccal aspects of this woman's first molars, while wear on the other molars is minimal.

As noted, the skeleton does not appear to be completely represented, not due to recovery problems in the field at the time of excavation but rather to the more probable relocation of these bones to this context from an original burial location. A complete inventory follows:

Vertebrae: atlas, axis, and C3(?).

Scapula: left intact, much of right.

Innominate: 4 pieces representing both.

Metacarpals: 6 1/2 plus one phalange of the hand.

Ribs: Ca. 6 complete ribs and about 60 rib sections were separated out, of which some are believed to belong to this woman. However, no distinction was made between her ribs and those of the younger person (age 17), and they have all been stored with the collection representing the children.

Long Bones (intact examples are followed by lengths and statures as calculated from the individual bones):

Right humerus (322/166.162).

Left humerus, head only with pathology.

Left radius (236E/166.794). Right radius is mostly present, but a section is missing. Present is a section of a third radius shaft that is strongly mineralized, and thus not related to 13463B. I assume that this piece came to this location with the bones of 13463 when she was relocated.

Right ulna: proximal half only.

Right femur: proximal 3/5 plus distal end. No length was estimated for this bone as 2 intact bones (see above) were available for the calculation of stature. However, the findings of possible displasia or differing body proportions in the woman of 13462 lead me to suggest that this the length of this right femur be calculated, and from it a stature be evaluated to determine how it relates to the stature calculated from the arm bones. The left femur is represented only by the proximal 1/3 and a possible distal fragment.

Pathology: head of left humerus.

B: Female??, age 17 years.

The bones of this individual were easily separated from those of 13463A on the basis of epiphyseal fusions, or lack thereof. The most complete bone is a right clavicle on which the medial epiphysis had not fused, and for which complete length is predicted at 140 mm. This is in the female range, and this skeleton appears to be that of a woman.

The left clavicle is represented by the lateral half only. The sacrum is represented by S1-S4. A piece of right ilium plus a portion of the unfused crest is noted. Nine vertebrae (T6-T12, L1 and L2) are almost all complete. As noted above, the mass of ribs and fragments, of all ages, include many that probably derive from this person.

C: Male?, age 6 years ± 1.5 years. Right handed?

Five of the major long bones are represented by pairs, although in only one set are the shafts both intact. No fibulae are represented. Lengths are given in mm for those 6 bone shafts that are intact: R. humerus (136), L. radius (105), L. ulna (118), R. femur (181), L./R. tibia (143/144).

The following bones (with age estimates in parentheses) also may belong to this child, although some may belong to the skeleton of 13463D: a left temporal (4-6) and 1 skull fragment (5-7).

D: Male???, 4.5 ± 1 year. Right handed?

In this case 4 of the major long bones are represented by pairs, but only 1 tibia is present. The absence of fibulae in this second case is interesting, as is the fact that both examples of 2 pairs are intact. The lengths are given in order (L/R): Humerus (109/111), radius (88/87), ulna (-/97), femur (150E/150E), tibia (-/115).

Placed with this child are the following bones, with independent age evaluations in parentheses: right mandible (4), d1Molar (4-5), skull fragment (5-7), right scapula (5), pair of clavicles (only a piece of right, 4), first sacral vertebra (3-4), ilium (4-6).

E: Infant, age 2.5 ± 1 year.

A few tiny bones suggest an infant, including an ilium (1-3), half of a vertebral arch (2-4), and a lateral bit of a tiny clavical (1-3). Other bits, and ribs, of this person may be misplaced above.

?F: Talus of an adult male. Possibly only a random or stray bone. The general context of this unit should be considered to see if a male grave is nearby.

Animal bones: at least some of the ca. 65 rib sections noted from this unit probably are those of animals. These are in addition to the ca. 50 bones, teeth, and fragments that are obviously non-human. These include 2 rib sections, 2 pig tusks, 2 right jaws of pigs, 2 teeth or facial parts of sheep/goats, 1 cow astragalus, 2 small teeth, 3 probable animal bone fragments from among the bones of 13463A, plus 32 whole or relatively large bone fragments.

Artifacts: A curved piece of iron ca. 5 cm long, 2 iron nails (7 and 8 cm long), and a small ceramic sherd were among these bones.

Discussion: Graves 13462 and 13463.

While "Grave" 13462 holds the remains of an old adult female, 13463 holds two young women (ages 26 and 17) as well as the remains of 3 children (6, 4.5 and 2.5 years), suggesting a possible context in which women dying in childbirth and "immature" (uninitiated) children were buried.

The considerable height of the female 13463A, calculated only from the lengths of arm bones, may reflect a displasia involving long arm to leg length (cf. 13462). Calculation of stature from the nearly intact right femur may be of use in resolving this question.

1.5.7. 1995 EXCAVATIONS AT THE "KOSTEL PANNY MARIE, PRAHA - HRAD"

The 1995 re-excavations of the "graves" excavated in 1950 (see above; and Plan on *fig. 1*) recovered an impressive quantity of bone. This skeletal material can be of use in identifying the age and sex of the people from the 1950 excavations, and also as a means by which spatial control of these earlier excavations can be maintained.

A series of seven graves, ultimately identified as **A** through **G**, were exposed in a sondage at the southwestern end of the church. The bones were identified only by numbers (3-30, not inclusive) when taken from storage and had been evaluated using that number code. In the absence of any concordance between these numbers, retained here within brackets, and the later (?) letter assignment, the origins of which are not known. The Trench numbers, B1 through B3, provide the only secure location, however general it may be.

Three of these seven graves (**A-C**, in the area of Borkovský's Trench B1), lying north of the **D-G** group, were found to be oriented East to West, but are represented only by surviving parts of the skeletons not cut by construction or previous excavations. The principal damage is to the east, where the Graves **A-C** are cut by a perpendicular construction ditch or excavation pit (**G?**). At the far north of these 3 graves are the remains of Grave **C**, who may have had its head to the west. Visible in photographs are parts of a spinal column, what appears to be a left innominate, and about 1/2 of the left femur which is cut by the construction. Some of the damage to "**C**" may have been the result of burying "**A**" immediately to the south of "**C**". The skull, upper arms, and much

of the trunk of "**A**" is evident, with the construction to the east cutting through the lower portion of the trunk. The left shoulder of "**A**" appears to be where the right innominate of "**C**" had been. The most southern of these 3 graves, "**B**", seems to be represented by leg bones only, with the feet cut by the construction ditch. To the west the entire skeleton appears missing above the legs.

A "skull" identified at level 254.93 is a redeposited unit placed "over" Grave "**H**", a letter that I have assigned to this skull. This skull had previously been associated with the number [13], but this also was associated with Grave **G** in my original notes. However, the numbers associated with these letter-designated excavation Units are said to be irrelevant to the original series, but will be preserved here in brackets. These locations for the 1995 excavations are now best identified by the letter code (Graves **A-G**). Borkovský's Trench B1 at the north end of the apse generated the first of these groups of bone. We do not have any numbers for these as Borkovský does not appear to have recorded any in his notes. The lack of long bone pieces suggests that these elements (pieces of bone) were removed during the 1950 excavations, but at that time (1950) there were left in situ the much smaller bits and miscellaneous skull fragments.

The bags are coded as follow: L = human; KO = Bones.

TRENCH B1

Units [3] and [5] are from Cleaning of the Cemetery Layer in Trench B1. Are these possibly GRAVES **A** and **B?** (see listing below of Graves from the 1995 excavations).

[3] Two people: **A** and **B**.

The cleaning of the unit identified as [3] produced good evidence for the presence of two adults, noted below as Graves **A** and **B**. A second "Unit" is identified as [5] can be demonstrated to be part of the same context. The few bones associated with [5] also produced evidence that 2 adults were present, and the independent evaluations were remarkably similar regarding the age and sex of these two people. The information will be maintained separately identified here as an indication of the reliability of the analytical procedures.

1995 Grave A [3]. Male, age 35 ± 10 years.

This person is represented principally by his skull bones. These include parts of the frontal, the right temporal and a bit of the left, and the upper or squamous portion of the occipital. Masses of sutural ossicles are noted in the lambdoidal suture, and one is suspected in the parietal suture. The right malar appears gracile, but measures 29 mm wide. Numerous bits of the delicate portions of the skull were recovered.

A piece of right scapula plus the coracoid process (with the tip and a fragment of the upper part), a piece of the atlas and 1 intact cervical vertebrae, and the lateral tip of the left clavicle are noted.

Unit [5] produced only a metacarpal identified as adult male, and some unidentified fragments of bone. Note that none of the long bones are identifiable here.

Graves A and B in B1 [26]: Male adult plus Female?.

This is an unusual assemblage of bone (15/3/96) noted as being from the cleaning of graves **A** and **B**, but I also have a note that this is "[26] **A/C**" indicating that it comes from the northern part of Trench B1.

Grave A [26]: Male, adult (see above).

Represented by a left humerus shaft fragment 155 mm long, left clavicle shaft fragment 73 mm and a piece of medial tip, left malar including bits on both sides of the zygomatic suture.

A large piece of a male innominate and 4 tiny pieces probably from it may come from this person.

1995 Grave B [3]. Female, age 40 ± 10 years.

Once again the skull pieces provide the most identifiable portion of this limited collection of bones. Most of the frontal and right malar are present. The malar appears massive, but is quite short (23 mm). Also present are 3 pieces of maxillae. One piece includes the alveolus from canine to canine, but only the right is in place. The second holds the area from 3M-1M, but only 2M is in place. The third piece includes the area of M2 and M3, with the latter socket being very small (F?). No teeth were in this recovered piece of maxilla. The dental wear pattern is much like the mandible, but periodontal disease makes this person appear much older than 45 years.

The mandible includes the left ramus and teeth from 3M-1M, and the 2PM had been in place at death. The area from I1-PM1 (with I2 and C in place) also survives. The dentition is small, with the 1M measuring 10.4×10.4 mm. Dental wear suggests an age ca. 35 years, but dental wear in many of these individuals appear to be relatively slight.

Also present is the dark colored half of the body of a very small lumbar vertebra, that appears to be from a person age 50+, and a terminal phalange of the same dark color. This could be a third adult (second female) as the other bones do not have the same dark stain. Color, however, is an unreliable indicator of origin. Also present is most of a left metacarpal, possibly distorted, and 2 vertebral spine fragments.

Unit [5] produced a few remains believed to be from this same woman of Grave B. The bones in [5] were independently identified as from a female age 35 ± 10 years. These bits include a small square of the left parietal around bregma, a small section of humerus shaft, the distal end of the left fibula, a bit of right rib, 3 bits of pelvis, 1 metacarpal, 1 phalange, and a damaged calcaneus.

Grave B [26]: Female, adult (goes with B [3] above).

Represented by fragments of a right mandibular ramus and the corpus area around M2 and M3, a loose maxillary canine 28 mm long, and a tiny skull fragment, a scapular process, 3 small bits of small (female?) vertebral bodies, 4 very short rib fragments and a chip of rib.

Unassigned: Also in Unit [26] are more than 30 vertebral fragments including the body and odontoid process from an axis plus $4 \frac{1}{2}$ other vertebrae from which the spines have been broken (as if deliberately), 3 larger spine fragments and 17 pieces of vertebral arches that do not include the spines. These probably represent pieces of several people identified (already) in Trench B1, and possibly pieces of other individuals.

Grave C: No bones identified, but, see [11] as Grave "2" (cf. Grave F, noted below in "Cemetery Layer").

Grave D: No bones identified, but, see [11].

1995: TRENCH B2

Graves E, F, and G.

Grave E [12] (or 1/E) on the section. Represented by only 6 fragments.

Grave E1: Female???, adult. This is the "Female" of 13194.

Represented by a fragment of sphenoid, 2 scraps of long bone that join, an ilium fragment only 1.5 cm square and a bit of humerus head measuring 1.5×2 cm. See also 13181 through 13183.

Grave E [same as 13194], Female??, age $43 \pm$.

[16]: 10 fragments representing at least 2 people.

Cemetery Layer in B2 (undivided "0156"). Note: "0156" is identified as a cemetery layer, and it lies over [23].

[16] Female, adult.

By far the largest fragment of "this" person is the distal half of the right ulna! The skull is represented by only a 1×2 cm bit, probably from the basilar region of the occiput. There are 3 small fragments of ilium of which the largest (46 mm long) is larger than the other two combined. Also present is a small vertebral process. All of these pieces of bone are tan-orange in color, but also present are a phalange and tiny piece of the head of a tibia that are dark brown in color.

Grave E: [18] Female?, adult.

Two carpals and a section from a left ulna distal shaft appear to be female, as does a section of fibula that has the color of the odd bits in [16]. Also present is a small piece of bone that looks like the scapula piece in [16] B.

Grave E2 [12]. Infant ca. 7 months (± 5) old.

This infant is represented by a rib fragment with an arc only 40 mm long. This could be a fragment of any of the children, but the age evaluation here suggests that this is a separate individual.

Grave E3 [16]: Child, age 6-10 years. Probably the child 13183 B.

Three bits of bone were found of which 2 were glued together to form what may be a small piece of a scapular body measuring ca. 2×4 cm. The other bit is a rib section only 1 cm long.

Cemetery layer trench B2: [16 through 18, plus 21 and 29]

Grave F BZ: [17] Noted as "same as [16]" but cf. [18] below, as well as [19-29], all of which could derive from one person.

Male, age 40 ± 10 years. Stature 177.58 ± 4.66 cm (radius).

This adult (or two?) is represented by a right radius (L. 25.9E) and ulna (L. 28.2E) both of which have the distal ends broken off and the proximal tip of the ulna is missing. Also present are 6 small bits from the basilar area of the skull around the foramen magnum, a piece of the palate and 2 very small bits of what may be the facial skeleton, and one piece of iliac crest that was reconstructed from 3 bits to measure only 2.4×3.3 cm.

[18]: Identified as "cleaning at bottom of layer 0156" and thus below [17] and [16] above, but no actual fits have been found among these bone fragments. Also present but unassigned to either person are many small unidentified bits (screening recovered?). My notes indicate that "BZ 10000 = K,²⁹⁵ STM²⁹⁶ or KO, K, STM."

Grave F: [18] Male, adult.

Once again the largest piece of bone is an arm bone - a left radius shaft section some 100 mm long. Also present is a fragment of the head of a left radius, presumably the same bone. Both of these pieces have the same approximate size, shape and muscle markings as the right radius in [17].

Also present are 8 small skull fragments of which 3 are basilar bits. Again, these are the same color as skull pieces in [17], but no fits could be found. Other bits include a tiny bit of the

²⁹⁵ = pottery sherds.

²⁹⁶ = building material (pieces of mortar and stones).

distal condyle of a humerus, a piece of iliac crest and body (cf. [17]), 3 bits of vertebral bodies of which 2 have exostoses suggestive of an adult 55+ years, and different from the male represented. A rib section ca. 40 mm long was assembled from 2 pieces (color as in [16]). Three phalanges plus 2 unidentified bits may be from this person.

Grave G: [13] H3: Grave G (G = 3). Adult, age 50+ See "Western Edge" section, elevation 255.03 m.

This person is represented only by 2 damaged thoracic vertebrae bodies and a fragment of a humerus head (diam. 46 mm). Note the age evaluation of the vertebra in [3] Grave B, above.

[29] Material from Cemetery Layer: Section B2, Layer 0156. Also noted as "K, MZ (= burnt clay)"

Female adult represented only by 4 bits of bone: a skull fragment about 1 cm square, a metacarpal (with ends broken into bits) and 2 phalanges.

TRENCH B3

Note: Borkovský's cemetery layer in trench B3 equates with [22 = 23 = 25 = 30]. These all may be part of the "cemetery layer" identified as 0156, that was over [23]. These bones and fragments all appear to be the remains of either excavated or disturbed contexts.

[22] Male adult. Represented only by a tarsal and a phalange, and a tiny piece of bone that may be animal.

S II: [23]. This is identified in the records as a grave in trench B3, but no specific skeletal remains in storage are related to this number.

S III/156 = [25]. Also, 25 = B3.

Ca. 25 bits of bone that can be divided into 2 sets by color. SET 1: (light color) includes 9 phalanges (1 pedal, 4 terminal) and 1 carpal. SET 2: (dark) includes 4 small pieces of sacrum, 3 pieces of vertebrae, more than 6 small bits of rib, 1 tiny piece of long bone shaft and 5 misc. bits.

[30] Male, adult. From cleaning of B3 (see plan). [30 = 22 = 25]

This person is represented by a robust 1st left metacarpal, a robust phalange, a rib section some 60 mm long, and 2 tiny bits of rib. Field notes say that 1 leg, not excavated in the 1950's, was found undisturbed; but this "leg" is not represented by the bones stored with these numbers.

[24] Adult?

This 2 cm long fragment (drawn in *Becker Ms. A*, 22) is listed as from "cleaning" but the area is not specified. The bone fragment was thought to be from siftings of the soil before being identified as such from notes. The bone looks vaguely like a flat pterygoid process, but is not clearly identified.

TRENCH B5

[19] LK, Cemetery Layer in Trench B5 (may be the same as 0156: the cemetery layer).

This material comes from beyond the north edge of my plan, or to the north of the slit trench (see Section B2, etc.). This may be the same as [17] and [18].

Male. The only bone recovered is the distal half of a large pedal phalange.

Problematical: Grave A(?), SJ [21] Male, adult. Combine with [16-18].

These 2 bits of human bone said to derive from Trench B1 also may relate to [17] and [18] (both suggest Trench B2) can be joined to form a piece from an iliac crest, apparently mature.

1.6. DISCUSSION

The human remains from the skeletal population from the part of Prague Castle that is the center of this study, the courtyard zone in the area of the Church of the Virgin Mary, is limited in size. The few bones that have been recovered had suffered extensive but entirely normal damage while in the ground due to their location at the center of an active area of building and renovations. Nevertheless, these bones provide some important clues to physical characteristics of the people of the early Czech state. Numerous other cemeteries in the region have yielded impressive quantities of skeletal material that was well preserved and has been carefully recovered and curated. Several of these have been well studied and extensively published, but the majority await focused research projects.

Paleopathological study was not a focus of this project since the structure of this research project was primarily intended to be a supplement to the archaeological reconstruction of these cemeteries. This skeletal study reflects the history of these excavations, plus the fragmentary nature of those skeletal remains that survived buried within a cemetery that had long term use and later became the center of an urban area. While no specific attempt was made to catalogue paleopathologies on these fragmentary and "reconstructed" skeletons, a small number were noted.

What also is worth noting is the discovery that a specific and focused study involving more than 1,000 crania derived from contexts spanning the 13th through 18th century at the St. Mary's Church in Krtny, Czech Republic (*Strouhal – Vyhnánek – Horáčková – Benešová – Němečková 1996*) revealed only 3 cases of multiple lytic lesions. While dramatic and interesting, paleopathological findings rarely tell us more than the fact that pre-modern populations, of all social classes, led difficult lives that were plagued by chronic diseases.

Results of this skeletal study

The area of the Prague Castle from which the bones for this study have been recovered is not a simple and bounded "cemetery" area in the commonly understood sense. Ancient, and even many relatively modern cemeteries have patterns of growth and development that tend through time to become "disorderly" below ground. Thus even the best laid out burial area experiences changes and problems that cause later graves to be cut into earlier graves, but usually not until after the passage of a century or more. While no fixed interval of time can be assigned to this process, my more than 40 years of excavation experience in the recovery and/or analysis of skeletal materials from more than 45 ancient cemeteries of all periods (Bronze Age to the 1920's) indicates that after 100 years confusion in body placement becomes common. Grave pits and constructions for burials, other types of construction, land contouring and normal changes in topography, and still other factors lead newer graves to be intruded into the older. This process is vastly accelerated in urban contexts, despite the surface appearance of what seems to be an "orderly" cemetery through regular rows of tombstones, plot markers and other constructions that suggest the presence of neat rows of graves.

The reality is that most cemeteries that are in use for more than a century soon come to resemble the situation that has been discovered through excavations in the Second Courtyard (Courtyard II) of the Prague Castle – large numbers of graves that have cut into and through earlier graves, that in turn have been cut into even earlier graves. The result is considerable

disruption as well as general destruction of the graves that predate the most recent, and the corresponding loss of skeletal order and data.

Other factors may contribute to disruptions within cemeteries. *Rodwell (1989, 161)* speculates that children may have been buried in shallow graves, accessible to rats [as well as dogs and pigs] or disturbed more readily by later activities. This idea, and his suggestion that the bones of the young simply dissolved away, paralleled my earlier beliefs, which accounted for the under representation of children in cemeteries. While these factors could account for bone loss in some cases, low sub-adult numbers in a cemetery are more likely a result of perinatals being buried in special areas totally unassociated with the culture's principal cemeteries (*Becker 1997a, 1997b*).

The two best represented subadult bone categories recovered from the Kostel Panny Marie (Church of the Virgin Mary) cemetery at Prague Castle provide two very different modalities regarding infant mortality patterns (see conclusions). The humerus data suggests a morbidity rise in the 4 to 5 year range, while the tibia data suggests a peak in the 1.5–2.0 year range. The random bits of subadult bone that can be evaluated (see above) all fall within the lower range! These figures provide a very strong caution regarding drawing conclusions from small samples.

In addition to the many "intact" graves excavated from the area of the Church of the Virgin Mary, the numbers of fragmentary remains recovered from these contexts indicates that this burial area had been used for quite some time, perhaps centuries. Later graves frequently were dug through earlier interments, disturbing the skeletons of the earlier population. This behavior, common wherever cleared land resources are highly valued and/or space allocated to cemeteries is well defined and restricted, appears to apply at the Prague Castle. This "accidental reuse" of burial plots also indicates long term use of area, but little or short-term marking of individual graves.

This impressive collection of skeletal remains from Courtyard II, possibly representing an urbanizing, if not an elite population of Prague during the important centuries when the early Czech state was forming, provides a useful sample for comparison with the bones of the royal family (*Vlček 1997*). DNA from the bones of the several royal dynasties could be compared with these people to determine their internal relationships, as well as compared with royal descendants and with royal families of central Europe (cf. *Flury-Lemberg and Otavsky 1994*).

A relationship with the Lumbe Garden cemetery?

As noted elsewhere (see *Becker Ms. A*), the 148 people from the 141 graves excavated from the Lumbe Garden area of the Prague Castle are dated to a period extending from the end of the 9th to the early 11th centuries (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1973, 1974; Smetánka 1994; Frolík – Boháčová – Žeglitz 1988; Boháčová – Frolík – Tomková – Žeglitz 1988; also Frolík – Boháčová 1992, 151*). The Lumbe Garden cemetery, located only 400 meters NW by W of the Courtyard II area, does not appear to have the extremely disturbed graves that are typical of the Courtyard II situation. The area of the Lumbe Garden, lying at the margin or just beyond the central region that is critical to understanding the Courtyard II burials, has neither the density of graves nor the considerable extent of construction that has created so many archaeological difficulties for the recovery of "intact" skeletons within the Castle. As *Boháčová (1994, 154)* points out, the preservation and recovery of skeletal material was influenced by other factors that impede extensive comparisons between these two cemetery "populations".

Different excavators, working at intervals over a period of more than 50 years, have had increasingly greater concern with the recovery of the human skeletal remains. As a result we have as many as 3 separate collections of bones from any one specific location in the area of Courtyard II. Since each excavator had different constraints on the work conducted, the configurations of the

excavated units was never the same. Thus fragments of bone from different excavations and different target areas had to be identified and matched in a labor intensive process.

At the end of this skeletal study Dr. Frolík carefully reviewed the results to confirm that the skeletal joins and various groupings of bone were archaeologically reasonable. He and I were very pleased to find that the skeletal results are in conformity with the archaeological evidence.

a) Contexts

The impressive and important hillfort that evolved into the present Prague Castle has a number of burial areas that now are relatively well known, and others that are yet to be "defined" through excavation. Some of these areas, such as the Riding school cemetery, have burials that date from periods which can be relatively clearly defined as to time due to the presence of grave goods. The general area surrounding the Church of the Virgin Mary appears to have been used as a burial area since at least the end of the 9th century until the 13th century, possibly with some breaks or periods during which no burials were made. Unfortunately, the dates of the individual graves and even of clusters of graves cannot be determined with precision. The series of archaeological excavations in Courtyard II, that recovered the bones that are the basis for this study, identified some 22 apparently intact, or relatively intact, graves of people of all ages. These 22 graves are in addition to the 3 adults found in the Princely tomb (13253). However, examination of the skeletal remains indicates that far more than 22 people had been buried, at various times, in the study area.

The bones from the earliest modern excavations, combined into a single box for storage, provide evidence for the presence of at least 28 people. The later archaeological excavation units relating to the skeletons can be grouped into approximately 55 "sources" for human remains (27 from the 1930's; 19 from 1950; 2 from 1955; 7 from 1995). A primary goal of this skeletal study has been to "reassemble" the remains from individuals whose bones may have been disturbed prior to this century and then recovered during these several periods of excavation. The results appear in Table 3 in which these "people" have been reassembled on paper.

b) How many people?

A total of 99 different individuals (MNI) can be recognized from the bones recovered from the various excavations in the area of Courtyard II, the region immediately around and including the Church of the Virgin Mary (*Table 4*). While the actual minimum number might be calculated somewhat lower were all these bones together in a single unit, spatial distribution helps us to infer a somewhat larger count (see Conclusions).

c) Male to female ratio

The 17 adult males identified from this sample of 45 adults represents only 38 % of the total, but 41 % of the sex identified adult population (N = 41). If the 4 adults for whom sex is not assigned are added to the male count, the resulting number (21) provides us with a "male" percentage of 47 % of the total adult count (N = 45). This figure is extremely close to that which would be predicted for the population

The absence of females who died in the age range where high primipara mortality is expected (17–22 years) must be noted as unusual. More likely would be the findings of *Blajerová (1988, 27, Taf. 1)* where individuals in her age category of 20–29 years included 32.7 % of all deaths! This is a period during which primipara (female) mortality raises the mortality curve sharply in all cultures, and male deaths also normally rise. Thus the absence of these individuals in this sample suggests that they are under-represented in this population. Possibly these people have

special cemeteries, areas of cemeteries, or even different mortuary ritual such as cremation. Thus special locations for women dying in childbirth, as at a special church in Roman Anamur on the south coast of Turkey (Becker 1986), may be in this area. Similarly, a military or warriors cemetery might absorb the males in this age category.

d) Sub-adults, including infants

Here we have identified as “sub-adults” those individuals up to and including 16.9 years of age. The 54 individuals so identified, or 55 % of the total, are a perfectly normal percentage of any ancient cemetery population. However, this percentage may be high if one notes that perinatals appear almost completely absent from this sample from Courtyard II.

Of considerable interest is the comparative data on children from the Riding School cemetery. An almost identical distribution of infant mortality pattern is seen at the Riding School and at Courtyard II, despite the age categories that were used in the study of the Riding School being less suited to the examination of a weaning “peak” (cf. Moggi-Cecchi – Pacciani – Pinto-Cisternas 1994).

Perinatal plus infant mortality, regardless of how “infant” is defined, commonly falls in the 50 % range in traditional societies. Yet by itself perinatal mortality often reaches more than 25 % of all advanced pregnancies (over 6 months gestation). Almost invariably, despite high infant mortality rates throughout the world (Becker 1995b), perinatals and very young children are consistently “under-represented” in cemetery excavations (Rodwell 1989, 161; cf. Dawes and Magilton 1980, 27). This provides us with an interesting question relating to the excavations of cemeteries. Quite commonly the remains of perinatals are not buried in the same cemetery as those of “others” (Becker 1995b). In fact, the methods by which the small bodies of perinatals are buried may be a means by which a culture defines itself (Becker 1997a).

Molleson (1992, 44–45) found that perinatals did appear in the Poundbury cemetery, that was used ca. 100 BC–500 AD, but that they were so clearly under-represented that she concluded that stillborns and miscarriages were “apparently not buried in the cemetery”. At Poundbury and elsewhere in England, Molleson (1992, 47) suggests that perinatals may have been buried under house floors in urban contexts. They also may have been thrown into privies or old wells, or placed in a variety of other available disposal areas.

e) The “sample” and elite stature

This study reviews skeletal data from a sample of humans buried in the area of the Church of the Virgin Mary (built ca. 882–885 AD). The skeletons are believed to date to the 9th through 13th centuries AD. As noted, the exact dates remain problematical due to the paucity of grave goods found associated with these burials, even where the graves and the bones within them were well preserved. This problem of dating the burials also was noted in other areas around the Cathedral of St. Vitus (St. Guy). Frolík (1988) reports on a metal chalice and 2 bronze rings found with a grave excavated in 1926 from the area between the ancient Royal Palace and the Cathedral of St. Vitus. This was the only burial in that area with any grave goods, and was found intruded through the lowest level of graves found at that location. The head was to the west, as is normal in these interments. The chalice appears to date from the 13th century, and its presence is noted by Frolík as a possible indicator that the person in the tomb was a priest.

Note should be made that the average stature of the women is quite tall. From the Courtyard area Unit 13382A is a woman whose stature has been calculated at 166.3 cm, the tallest in the sample until the more recent studied (1999) female of 13463A who was 166.5 cm tall. These

findings are of particular interest when the results are compared with what has been published about Prince Spytihněv I. and his wife (see Appendix I). The impressive robusticity, or massive builds, of both the Prince and his wife, speak to a diet and lifestyle quite different from the other people around them. However, their respective statures are not at the top of the charts compiled from this study (see Table 2). This finding of the statures of the Prince and his wife is also interesting as it is similar to Molleson’s discovery from a Romano-British site that principally dates from the period 300–400 AD, but had been used as early as 100 BC. Molleson (1992, 44, 46) notes the remarkable uniformity in the stature of that British local population, but that in the few excavated high status “mausolea, some of which were used for the burial of members of a family of extraordinary physique”, a clear divergence was evident. This is exactly what is seen with Spytihněv and his people in Prague.

The data that is available from the bones of Prince Spytihněv I. and his family provide a possible basis for confirming biological studies relating to social class and status (cf. Lasker and Mascie-Taylor 1996). While the Prince and his wife are relatively tall within the range of, respectively, males and females from this population, they are not the tallest individuals in this sample (see Table 2). Whether stature increases through time in the Royal family, as would be predicted by Lasker and Mascie-Taylor (1996), or remains within the normal range as appears the case with these first members of the Přemyslid dynasty is an interesting question to be tested in the future.

1.7. CONCLUSIONS

1. The excellent archaeological data enables us to take these diverse sets of skeletal material, excavated after intervals of many years, and to reassemble the information to suggest the numbers of individuals represented in this area (N = 99) and the mode of interment.
2. The excavated area in Courtyard II within the Prague Castle, around the structure identified as the Church of the Virgin Mary, appears to have been used as a burial area for some period prior to the construction of the building. The mortuary associations of this church appear similar to those found throughout the southern European region during this period of time.
3. The principal individuals within the burial chamber of the church structure are far more robust than the other people recovered in these excavations, but they are not of greater stature.
4. From this limited sample, stature, as a reflection of nutritional change through time as well as status differences within a contemporary population, is not found to be correlated with the evidence for social rank within this forming early state.
5. If the burials in the area of the small Church of the Virgin Mary had been used by other elites, before and after the construction of this structure, that might explain similarities in stature between the Prince and others in this sample. Note may be made that at the Abbazia di Farfa (Italy) the area immediately surrounding the apse appears to have been reserved for higher status burials (Becker *In press B*).
6. The age of weaning in this population is inferred to be ca. 1.5 to 2.5 years (cf. Moggi-Cecchi – Pacciani – Pinto-Cisternas 1994). The mortality curve rises sharply in the age category 1.1–2.0 years, and then very slowly declines to about 7 years. This pattern may indicate that weaning did not take place at a strongly established time, or as a fixed cultural rule.
7. Perinatals and the Definition of “Infant” and “Child”.
 - A. The discovery of only very few perinatals (1 fetus, 5 in the age category 0–6 months) is far below their expected numbers (e.g. one age 0.2 years, see also 13183 C = 13198 B). This is

a strong indication that perinatal bodies are being deposited in a separate and special location, as yet to be identified.

- B. The presence of these few perinatals in this cemetery may be a random phenomenon, or may relate to simultaneous deaths of the mother, or other family member, with who the corpse could be interred with minimum special effort. These "special" burials also may be an indication of high status! Each of these possibilities can be explored only through the study of the archaeological evidence.
8. While no specific area for perinatal burials has been recognized, several children "appear" to be clustered (*13183 = 13191 = 13198*) east of the apse of the church, including a perinatal. Was this area special in some way, or particularly important for perinatals, as it is in Italy where baptistries were commonly located east of the apse? Alternately, recovery from this area may have been particularly good, but the probability is that the location has significance for perinatals. I suggest that a baptism or other water source be sought adjacent to the area east of the apse.
 9. Despite the rarity of perinatals in this sample, the total number of subadults ($N = 54$) forms 55 % of the total identified population. This suggests either an extremely high mortality rate, or considerable under-representation of adults (see 9B), or even a wide scattering of the bones of the sub-adults resulting in the counting of these people two or more times.
 10. The remarkable absence of deaths in the 20.1–23.0 age range, and the finding of but one person in the 17.0–20.0 category should be strongly noted. These people clearly are under-represented in this population, perhaps having special mortuary rites and/or cemeteries of their own as the perinatals (venerated locations for women dying in childbirth, men in military cemeteries).
 11. Females form 53 % of the adults identified in this population, a percentage that appears reasonable.
 12. Wormian bones are common in this population, meriting a specific study of this and other non-metric cranial observations.
 13. Third molar agenesis is a trait identified in a number of individuals (e.g. *13194, 13195*). This trait may be characteristic of this population and not a function of morphology relating to the sex of individuals.
 14. An interesting array of pathologies is evident on these bones, including what appears to be tooth loss associated with leprosy (*13196*).
 15. Frequent finds of green stains on various bones, a product of contact with oxidizing copper, bronze or other copper alloys, provides clues to mortuary behaviors. These data can be culled from the text above.

ACKNOWLEDGEMENTS

My sincere thanks are due Dr. Jan Frolík (Institute of Archaeology, Prague) for his kind invitation to study these human remains and to contribute to this important aspect of his investigation of the early Czech state. His continued support and encouragement, as well as his careful editing of this text, have been critical to the success of this project. Thanks also are due to Prof. Zdeněk Smetánka for his support and encouragement in all aspects of this program. My sincere appreciation is due for the co-operation and kindnesses of RNDr. Petra Stránská (Head, Anthropology Department at the Institute of Archaeology, Prague), Dr. Dobisíková (Director of the Anthropology Department at the National Museum), Dr. Viktor Černý, and all of my colleagues in physical anthropology, as

well as all the archaeologists and museum staff with whom I worked in Prague and the immediate area.

The generous support of the Institute of Archaeology (Prague) during August of 1997 and 1998, when the study of these skeletons was conducted, is most gratefully acknowledged. During the 1998 field program a small travel subsidy for part of the air fare was awarded by the CASSDA program at West Chester University (Dean J. Skerl). The evaluation of these data took place while the author was a Fellow in Anthropology at The University of Pennsylvania (Philadelphia). My sincere thanks are due Prof. G. Possehl, Chairman of Anthropology at The University of Pennsylvania for his encouragement and support of this program. Any errors of presentation or of interpretation are entirely my own responsibility.

Table 1.: Metric data, Praha hrad 1950: kostel Panny Marie.

		Bu. 1 13269		Bu. 2 13270		Bu. 3 13271		Bu. 5 13273	
		R	L	R	L	R	L	R	L
Clavicle	Length	-	d	134	d	d	d	-	-
	Midshaft D's		10.4	14.5	11.5	13.0	12.5	-	-
Humerus			9.2	9.0	9.2	8.5	9.0		
	Max L. (HuL1)	d	d	305	300	-	306E	/	/
	Head d.	-	44	42	41	d	43E		
	Distal Br.	56	-	d	58	-	59E		
	Midshaft A-P.			21	20	-	20		
Radius	Lat			16	17	-	15		
	Max L. (RaL1)	d	224	237e	-	/	/	261	d
Ulna	Max L. (UL1)	252	/	-	240e	/	/	?	d
Femur	Max L. (FeL1)	d	408	423	425	/	/	454	453
	Subtroc. A-P.	27	26	25	22			26	27
	Lat	21	25.5	33	32			37	36
	Midshaft A-P.			26	26			29	31
	Lat			27	27			29	29
Tibia	Head d.	-	44	43	43			47	46
	Distal Br.	76e	77	80	77			79E	79E
	Max. L. (TiL1)	356	355	d	d	d	340E	388	384e
	Nut. For. A-P.	32	29	33	34	29	31	37	37
Fibula	Lat	20	22	20	21	21	22	21	23
	Max. L. (FiL1)	d	/	d	d	338E	339E	d	371E
Calcaneus	Max. length	69	70	-	-	-	-	85	84
Stature		159.257 ±3.55		159.075 ±3.72		160.786 ±4.45		170.626 ±3.95	
Age		68		63		55		50	
Sex		F		F??		F?		M	

		13131		13140 B		13194		13381A	
		R	L	R	L	R	L	R	L
Clavicle	Length	147E	d	/		d	d		
	Midshaft D's	11.8	d	/		9.4	d		
Humerus			9.7	/	10.1				
	Max L. (HuL1)	d	d		352	310E	d		
	Head d.	-	-		49	-	-		
	Distal Br.	54	57		63E	d	60E		
	Midshaft A-P.	22.0	21.8		22.0	22.5	22.4		
Radius	Lat	16.9	16.8		17.5	20.1	18.9		
	Max L. (RaL1)	223E	d						
Ulna	Max L. (UL1)	241	d						
Femur	Max L. (FeL1)							443	452
	Subtroc. A-P.							28	d
	Lat							34	d
	Midshaft A-P.							27	28
	Lat							26	25
Tibia	Head d.							43	42
	Distal Br.							77	76
	Max. L. (TiL1)	d	348		Same person?	d	354EE		
	Nut. For. A-P.	33	35		32	d	33.4		
	Lat	24	26		35	d	23.2		
Fibula	Max. L. (FiL1)	-	d		/	d	d		
Calcaneus	Max. length	75	-			76EE	-	-	-
Stature		162.45 ±3.66		179.828 ±4.57		164.19 ±3.66		170.394 ±3.94	
Age		45		Adult		43		50	
Sex		F??		M		F??		M	

Table 2.: Statures of Individuals from Praha Hrad, Area of the Church of the Virgin Mary in Courtyard II.

Sex	Female	Male
12194 (cf. 12215A).		
Y.	158.4	
Z.	155.1	
12215A	154.8	
12215B		174.4
13131	162.5	
13140B		179.8
13194	164.2	
13253 Royal Tomb. Prince (Duke) Princess		178.4
	159.1	
13269	159.3	
13270	159.1	
13271	160.8	
13273		170.6
13381A		170.4
13382A	166.3	
	N = 10	N = 5
Ranges	154.8 – 166.3	170.4 – 179.8
Average	160.0	174.7
Also see:		
13462	157.0	
13463A	166.5	

Table 3.: List of "Individuals" from Excavations in the Area of Kostel Panny Marie (the Church of the Virgin Mary) in Courtyard II of the Prague Castle, as inferred from the bones (Fig. 1).

Code: Trace (few fragments of bones; not to be considered as a "person").

Part (a few bones, but not clearly a "complete" skeleton).

[] Remains within brackets are believed to be parts of another individual, and thus not included in the count of "individuals" in the master tally.

12194: Parts and bits representing,

20 children: A–T, see text

8 adults: U–BB, see text (age 17 and older).

12214: Represented only by a skull, now missing.

12215: Parts of 2 people

A: Female adult.

B: Male, adult.

12707: Female, age 60–65, plus a child's deciduous tooth.

13096: Traces of 3 people

A: Adult.

B: Infant, 1.0 years (cf. 13099).

C: Perinatal.

[13099: Part of an infant 1.2 years old (female??). Cf. 13096B].

13101: Trace of child, age 6 years.

13104* = 13126 = 13145 = 13168 = 13181-3 = 13191-3 = 13198

Unit 13104 has bits of 3 people in it, but the associated Units have been gathered here to provide a general picture of the numbers of people derived from this layer. I believe that these are the same people as the 2 adults in Unit 13105, and that they all relate to the remains in Unit 13109.

A: Male, 50 (also from 13168).

B: Female??, adult.

C: Male, 60.

D: Female???, age 5 (from 13145B).

E: Child, age 3 (from 13181B).

F: Child, 10 (from 13183B).

G: Perinatal (from 13183C and 13198B).

H: Adolescent, ca. 16 years (from 13181E and 13191).

I: Child, 5–6, possibly male (from 13183F, also 13191D & 13198A).

13105: Traces of 3 people, I suspect are part of 13109 series (q.v.), and that these remains most closely relate to the Unit 13104 people.

A: Male, 55.

B: Female, adult.

C: Child, 4.5 years (Female???, from 13145B).

13106: Traces of 2 people.

A: Female???, adult.

B: Infant, 0.5 years.

13109 = 13118 = 13122 = 13123: Parts of 6 people. Some may be people represented elsewhere.

A: Male??, 65+ [see 13122A].

B: Female???, age 11. These bones, from Unit 13118, are not related to 13109B, but probably are the Female?? of 13134.

C: Male, 65+.

D: Female, 70+.

E: Female???, 4.5 years [cf. 13105C].

F: Infant, age 1–2 years.

[13124: Traces of a female adult]

13126: Now combined with 13104.

13127: Traces of 2 people (= 13135 = 13137 = 13140 = 13274 = 13381). All of these other bones should be listed here.

A: Male, 23.

B: Female, adult (age 60+, from 13135).
13131 = 13381D: Skull of a female, age 45, plus some post-cranial remains.
13133: Child, 5 years.
13134: [Female??, 11: probably same as 13109B, but not 13118].
[13135: Part of a female?, 60+. Probably 13127B].
13137: Traces of Female, adult (see the 13127 series). This one is not 13131 or 13135, and probably not 13381; thus she is a second adult female from this area.
13139: Female, age 5. Clearly an intact child distinct from 13133.
13140: Parts of 2 people, and traces of a child, age 5 (see the 13127 series).
[A: Male, adult. Possibly 13127A].
B: Male, 13.
C: Child, age 5: possibly 13139, but likely another child of the same age.
[13141: traces, see Unit 13382].

Units 13144-13149 from the West Trench: all parts or traces.

13144: Parts of a Female, age 8.
13145: Traces of 2 people, part of the 13104 series.
[A: Female, adult. See 13104B].
[B: Female???, age 5. Now placed in 13104D, but compare this with 13139, etc.].
[13149: Trace, one skull fragment of an adult, male?].
13151: 4 bones (traces only).
[A: Male, adult: see 13152].
[B: Adolescent: probably 13140 B].
13152: Traces of a male?, 70+.
13154: Part of a child, age 7 (cf. 13185, which is an equivalent unit but has three additional people represented in it).
[13156: bits of 2 adults, see others].
[13168: Male??, 50 (now put under 13104A in that series; see also 13182)].

THE 1950'S EXCAVATIONS

13181: traces of 2 people (see 13104 series).
[A: Female??, adult. See 13104B].
[B: Child, age 3. Now placed as 13104E].
13183 = 13191-3 = 13198, all part of the 13104 series: Traces of 6 people.
[A: Male, adult; possibly from 13104A, but see 13198C or 13381A].
[B: Child, age 10. Now 13104F].
[C: Perinatal. Now 13104G].
[D: Female, adult. Possibly 13104C].
[E: Female, 16 (the adolescent of 13191E)].
[F: Child, age 5-6 years. Probably 13191D, and the male of 13198A].
13185: Traces of 3 people (all in addition to the child age 7 in equivalent Unit 13154).
A: Male, adult.
B: Female, adult.
C: Female, age 15 ± 2 years.
13194: Female?, age 43.
13195: Female???, age 65.
13196: Female?, age 40.
13198: (see text). Part of the 13104 series.
13253: Princely tomb (see Text, and Table 2).
A: Male, age 65.
B: Female, 50+.
C: Female, 28.
13269: Grave 1, parts of a female, age 68.

13270: Grave 2:

A: Most of a female??, age 63 years, but no skull.
B: Radius and ulna of a child age 2.2 years (probably the same as 13272F).

13271: Grave 3, parts of 3 people.

A: Male??, 55.
B: Child, 10.
C: Fetal.

13272 [no bone material with this number was found, but an unlabeled container of bone is believed to be from this Unit, Grave 4 in this "series", although they could be from 13363]. Traces of 6 people, only 3 of whom should be included in this population count

[A: Male, adult; cf. 13271 and 13273A].
[B: Female, mature adult. Represented by numerous skull fragments; cf. 13270A].
C: Child, age 8 years. This is definitely a different person than 13271B, 13273C or 13274G.
D: Infant, age 1.5 years (cf. 13364A).
E: Infant, age 1 year (cf. 13364A).
[F: Child, age 2-3 years. Probably the same as 13270B].

13273: Grave 5, a principal ("A") and parts of 2 others.

A: Male, 50.
[B: Adult; pieces that may derive from 13272: Burial 4, above].
[C: Child, age 8-10 years; see 13271B].

13274: materials combined with the 13269-13273 series.

[A: Female, adult].
[B: Child, age 8-12 years].

13363: No skeletal remains located in storage.

13364: Parts of 2 infants.

A: Infant, 1.25 years (see also 13366).
B: Infant, 3.5 years

[13366: Infant, age ca. 1.5 years (right parietal only), cf. 13364A].

CEMETERY LAYER IN NORTH PART OF COURTYARD II [UNIT 13381 = 13382]

13381: Parts of 3 people (see the 13127 series!)

A: Male, adult. Possibly 13127A.
[B: Female???, age 13. Probably the male, age 13 of 13140B].
C: Infant, 1.25 years (not related to 13364 A; probably the same as 13382G).
[D: Parts of the woman in 13131; note that 13131 is not included in the 13127 series!].

13382: Parts of one person followed by traces of 7 others.

A: Female, 40.
[B: Male, 50: see 13381A].
C: Female, 65. Various parts, including pieces now identified as 13141A, which belong to this woman.
[D: Trace of a female, adult; probably the woman in 13131 whose bones should be compared].
[E: Female??, 11.5; probably 13381B].
F: Child, 5 years. Includes material from 13141B.
[G: infant 1.0 years. Probably the same as 13381C].
H: Perinatal, 3.5 months.

EXCAVATIONS IN COURTYARD II, SOUTH PART

[13384: traces of 2 people; cf. 13109 = 13118 = 13122-3].

[A: Two rib fragments from an adult, male??? Considered as a part of 13109A].
B: Rib from perinatal, 0-2 months.

1955 EXCAVATIONS

13462: Female, age 70.
13463: At least 5 people represented.

- A: Female, 26.
- B: Female??, 17.
- C: Male, 6.0 years.
- D: Male???, 4.5 years.
- E: ??, 2.5 years.

1995 EXCAVATIONS

Trench B1:

Bones derived from the cleaning of the cemetery layer in Trench B1.

This is an altered version distilled from the confusing text record through use of the skeletal material alone. The original listing is summarized in *Appendix II* (q.v.).

Numbers in brackets were with the excavated materials. Letter identifications are my assignments.

Grave A: Male, age 35 [3]+[5].

Grave B: Female, age 40 [3]+[5].

Grave C: Possibly [1], Grave 2: No bones.

Grave D: No bones identified in storage.

Trench B2:

[*Grave E* (or *E1*): [12] Adult, female (??); appears to be the missing bones from 13194].

Grave E2: Fragment of infant ca. 7 months old.

[*Grave E3:* Child, age 6–10 years; probably 13183B].

[*Grave G:* (G = 3; or [13] H3). Few bits of adult, age 50+. These are the fragments of a grave excavated previously; cf. *Grave F*].

Trench B2: cleaning of Cemetery layer.

Units [16] through [30] may be the same individual, or random bits of several people excavated in previous years. This might be determined through the use of an excavation overlay plan.

[*Grave F:* [17, 18] BZ: Male, 40. These may be the remains of someone "identified" above].

Trench B3:

Borkovský's cemetery layer in Trench B3 equates [22 = 23 = 25 = 30].

All of these "units" appear to have been excavated previously or extensively disturbed.

Table 4.: Age and sex distribution of the Courtyard II population.

Age Group	Male	??	Female	Totals
Fetus	–	1	–	1
0–6 months	–	5	–	5
6.0–12.0 mo.	–	3	–	3
1.1–2.0 years	–	9	–	9
2.1–3.0	–	4	–	4
3.1–5.0	–	9	4	13
5.1–7.0	1	6	–	7
7.1–10.0	–	6	1	7
10.1–15.0	1	1	2	4
15.1–16.9	–	1	–	1
Subtotal = 54				
17.0–20.0	–	1	–	1
20.1–23.0	1	–	–	1
23.1–25.0	–	–	–	0
25.1–30.0	–	–	1	1
30.1–35.0	1	–	–	1
35.1–40.0	1	–	3	4
40.1–45.0	5	2	10	17
45.1–50.0	2	–	1	3
50.1–55.0	2	1	1	4
55.1–60.0	1	–	–	1
60.1–65.0	1	–	4	5
65.1–70.0	2	–	2	4
70.1–75.0	1	–	1	2
75.1–80.0	–	–	1	1
80.1–85.0	–	–	–	0
Totals:				
Sub-Adults	2	45	7	54
Adults	17	4	24	45
Totals	19	49	31	99

General age assignments:

Where specific ages could not be assigned for adults, each was placed into one of three general categories. For tabular purposes these general categories were distributed above as follows:

Young adult (YA)	25.1–30.0
Adult (A)	40.1–45.0
Mature adult (MA)	60.1–65.0

This distribution suggests that perinatals and women dying in childbirth are buried elsewhere.

APPENDIX I: PRINCE SPYTIHNĚV I. AND HIS WIFE

My brief review of the bones of the Prince and his wife (see text) was conducted as a double-blind study, without consultation with either the historical record or with the results of *Vlček's (1997)* vastly more detailed examination. This brief study, therefore, provides us with a "second opinion" that can be useful in interpreting the skeletal record. The findings from this brief re-examination are offered here in an unaltered state.

Prince (Kníže) Spytihněv I (PM 1)

Robust MALE, age ca. 65 years. Stature: 178.383 ± 4.57 cm.

The bones of this massive male suggest a person who died at approximately 65 years of age. Dental wear suggests an age of approximately 55 years, but a royal personage probably consumed a diet (breads) based on grains from which the dark, siliceous husks that generate much of human dental wear, had been removed. The spines on the right calcaneus suggest an age of 65+ years. Cranial suture closure also suggests an age at death closer to 70, but suture closure rates have wide variability and therefore less accuracy in age evaluations.

A Trepanation?

A most interesting feature of this skull is a feature on the right side of the occipital bone, lateral to the midline. A circular cratered area (diameter 27 mm) appears to be a completely healed trepanation! Of interest is a slightly raised ring of bone surrounding the area of bone replacement. Thin pieces of the regrown bone are missing, having been lost after death. Slight irregularities in the border of this feature hint at the possibility that this is the result of a blow with a round-pointed object, or some other injury antedating his death by perhaps three to five years. Given the area of the skull where this feature is located, I doubt that the Prince would have survived a blow from a long pointed object, although people frequently have been known to survive some extensive cranial injuries. Damage from a blunt object is more likely.

Dentition

Only 31 teeth were in place at the time of death, and the maxillary I1 has been lost after burial. The mandibular 2M had been lost about one year before death as indicated by the resorption pattern. The 3M is leaning forward into this space, but the process of movement may have begun when the crown of the 2M decayed or broke away. The mandibular molars show the impressive size of this person, with the distal examples being larger than the mesial! Thus the M1 (11.2 x 10.4) is much smaller than the M3 (11.8 x 11.0). The marked mandibular torus that appears in the area of the M3's seems needed to contain the large size of these molars as the mandible would barely be sufficiently wide at these points to accommodate these powerful molars.

The mandibular premolars are nearly round in section while the maxillary examples are bicuspid and much larger. This may be gender correlated. A surface carie appears to be centered in the mandibular M2, and is the only one noted. Significant periodontal loss is evident as is a chronic abscess on the labial and lingual gingival margins between the maxillary M2 and M3. Lesser abscesses appear on the lingual surface between the 3M and 2M. Some dental concretions are attached to the teeth and may contain useful information. The third molars show some reduction. The articular surfaces are worn into the dentine only on the second premolars and first molars.

Of particular interest is the presence of the lateral incisor trait on both the central as well as the lateral incisors. This trait has been described by *Pinto-Cisternas – Moggi-Cecchi – Pacciani (1995)* as common among the Etruscans. While I have noted this trait throughout central Italy, and to a lesser extent at the extremes of the peninsula, it has not previously been reported from beyond that part of the Mediterranean. However, by normal genetic distribution it's presence is not unexpected.

The Duke's incisors are relatively small in size, but the premolars are robust. Note that a slight metopic suture is visible for some 45 mm along the frontal. This metopic suture, however, is offset from the parietal suture, beginning some 6 mm from a point in front of the right parietal. Note that the Duke has no Inca bone, nor any wormian ossicles in the lambdoid suture. The absence of an Inca bone on his skull is particularly notable since there is an Inca bone on the skull of his wife. His supraorbital notches are open. There do not appear to be any parietal foramina, but these may well be obscured beneath the dense material used in conservation.

The mandible of this male is huge, but in proportion to his overall robust dimensions. Menton height is 39.4 and the breadth of the right ramus is an unimpressive 32 mm, but the upper aspects of the ramus are a huge head of the mandible (condyle) and coronoid process. See above for dentition. More significant is the finding that the Duke's dental arches articulate well, but the fossae for the mandibular condyles on the skull are ca. 15 mm too narrow as reconstructed. While the mandibular ramii may have diverged in the tomb as an expected post-mortem distortion, attention should be paid to the possibility that this skull, and possibly his wife's, have been reconstructed somewhat more narrow than they had been in life.

The styloid process on the Duke's skull, although broken at 33 mm, has a twisted configuration and is much larger at the distal end, now broken off, than at its origin.

As noted earlier, the central parts of the extended skeletons of the Duke and his wife were cut through their centers by building activity. Thus both are represented by bones of the upper skeleton, and an assemblage of leg and foot bones that have been "matched" with the upper skeletons. The relative sizes of various bones suggest that the Duke may have been left handed. For example, the left scapula is very robust; the right is smaller and has a fossa height of 44 mm. The left clavicle is 163 mm long (midshafts 16.2/12.5), while the right is 162 mm long (15.4/11.4).

The manubrium measures 56 high and ca. 70 wide, with very heavy lipping of both articulations with the top ribs. This has been restored as fused to the top right rib, and certainly there is extensive ossification of the cartilage. The 7 cervical vertebrae are present, with significant lipping at the anterior inferior aspect of C4 and the anterior superior of C5. The thoracic vertebrae from T1 down to T8 are present, with destruction of most of the skeleton below T8. The T5 and possibly T4, have collapsed or developed a scoliosis so that the bodies slope to the left, and significant lipping appears from the right inferior aspect of T5 down to T8. A very large exostosis surrounded the head of the left rib at the base of T7 (top of T8). Present among these bones is a vertebral spine that may relate to the "missing" T9, but I suspect that it derives from a female and should be compared with the Duke's companion.

Ribs are represented by 19 complete or partial sections of various lengths. Most of the fragments are heads with some shaft, but 5 pieces lack the heads. The smallest fragment has a fresh break. The pair of second ribs also appear to have been fused to the manubrium. These fragments are less "restored" and coated with preservatives than the other bones.

The only intact long bone is the left humerus, from which the length (347 mm) has provided the evaluation of stature (see above). The head diameter is 54 and the midshaft diameters are 25 and

20, unusually gracile for such a robust individual. The distal breadth is estimated at 71EE. Only the proximal half of the right humerus is present, with a head diameter of 56 mm. The midshaft diameters (26/21) suggest right-handedness, and a configuration differing from that indicated by other bones. Perhaps the vertebral scoliosis or other factors are important in this conflicting "evidence".

A massive sacral element (S1 or S2) is included, possibly being found loose in the area. This also may be the situation with a huge right patella (51 high, 51 broad and 25 thick) that has geriatric indications that would suggest an age of 65 to 75 years at death. The Duke's robust right calcaneus measures 88 mm, and 4 other tarsals have been "assembled" plus 4 lunate accessory bones. All 10 metatarsals are present but only 16 phalanges (of 28). Note that the right third metatarsal is 73 mm long, and the left third is only 72 mm long. This again suggests that the Duke was left handed.

A small collection of bone fragments (N = 15) includes 2 phalange pieces. The other small bits cannot be identified.

The Princess (Spytihněv's wife, name unknown: PM2)

Robust FEMALE, age 50+. Stature: 159.106 ± 4.45 cm.

The conservation process used with the skull has made measurements difficult as the mandible has been attached to the maxilla. In addition, measurements may be distorted by the conservation materials. The long, thin face of this woman has been exaggerated by distortion that probably took place in the ground, but now has been emphasized by the reconstruction process. This problem also should be noted for all of the skulls that are noted in this report, and was a factor that led to the decision to leave metric evaluations to another time.

All 32 teeth have erupted. She has lost her maxillary I1 (and possibly the mandibular I1) before death. This is an unusual loss, and may reflect deliberate evulsion (see *Robb 1997; Becker In review*). Missing from their sockets are the maxillary left canine and the mandibular left canine and 2I. The mandibular pair appear to be sealed in a plastic container that was not opened for this brief review. This woman has the same narrow (normal) incisor breadth, central and lateral, that is noted for the Duke.

Age evaluation is somewhat problematic. What can be seen of dental wear suggests an age of 45–55 years, but status factors should be considered as they were with the Duke. Periodontal problems, especially in the areas of her second and third molars, indicate an age above 50. Cranial sutures externally are obscured, but the internal sutures may indicate an age of 40–50 years, with a wide range around these figures. The general lack of geriatric features suggest that she died at an age younger than that of her husband. I conclude that the age was between 50 and 55 years at death.

Several traits on the skull are important for determining the origins of this woman. Very interesting is the full metopic suture, that may be completely fused. An area of this has been broken and restored. No evidence can be seen of the lateral incisor trait. Both parietal foramina seem to be evident. A small ossicle appears at lambda plus 2 small examples in the left leg of the suture and at least 1 in the right. These seem fused and largely obliterated, if not obscured by the coating now on the bone. Interesting on this face is the slight nasal (left) guttering.

As with the Duke, maxillary torii support the third molars. The left cheek height is 19 mm. Much of the skull is damaged, with the base of the skull along with much of the face and orbits being missing. An occipital condyle was found loose among these bones, as was most of the hyoid.

The clavicles are well represented, with the right being 134 mm long (midshafts 12.8/9.2). The left is damaged, but the midshafts (12.4/9.0) suggest that it is the smaller. This suggests right-handedness, but as the case with the Duke the general evidence is not conclusive. The scapulae reflect a robust female, and the glenoid fossa of the left has a trace of lipping.

The distal end of the left humerus is missing, but the length of the bone has been estimated at 301EE (head diameter 44.5, midshafts 23.2/16.0). The right humerus is represented by the proximal 2/3 (head diameter 44.4, midshafts 20.0/16.4). The relative sizes suggest a left handed person, in contradiction to the evidence from the clavicles.

All of the cervical vertebrae are present but for the left half of the axis, and the first 4 thoracic are present except for most of the body of T4. These bodies suggest a mature adult, but without geriatric problems; a woman of ca. 50 years of age. Only 19 sections of rib were identified, all being less than 100 mm long in direct length.

The left foot has been "assembled". Half of the calcaneus is missing, but the talus and 3 other tarsals are present along with all 5 metatarsals and 4 phalanges. The right foot has no tarsals, but 3 and 2/3 of the metatarsals and 5 phalanges are noted. One of the 3 "intact" metatarsals is missing the distal end, and the missing bits may be among the small fragments of bone packaged with the Duke.

Person Number 3

Female, age 28 ± 8 years.

This person is represented only by a skull. No post cranial remains found in storage appear to relate to this woman, who is much smaller and less robust in every way that the Prince's wife.

The relationship of this woman to the Duke and his wife could provide some interesting speculation. Whether she is a latter addition (or intrusion) remains unknown. Due to her small size I do not believe that she is a daughter of the royal couple who may have preceded the royal couple (but, see *Becker 1993*). There appears to be very little distortion of this skull, although some reduction of size may have taken place during the original reconstruction (see *Table 1*).

Photographs (see *Vlček 1997*) reveal that this skull was situated toward the southwest corner of the tomb, and was sited at a "higher" elevation than the skulls of the royal couple, suggesting that it may have been added at a much later date. This could be a later burial added to this tomb, or more likely the disposal of a skull (only) that had been disturbed from a grave somewhere in this general area, and it had been deposited in this tomb. A third but less likely possibility is that it was a skull from a grave disturbed in the building of this small Church of the Virgin Mary within which the royal tomb was located, and that the skull was placed inside the structure and later placed in this tomb.

Both of the temporals and all of the base of this skull as well as a mandible are missing, but much of the orbits remain. The left cheek height is 22.3 mm (right is 24). Both parietal foramen are evident. No ossicles appear at lambda, but possibly 3 or 4 can be seen in the right leg of the lambdoidal suture, none are in the left leg. All 14 maxillary teeth were present at death, but only the 2M–2PM and M1–M2 now remain. The roots of the first premolars are bifurcate and the canines are large.

No third molars appear to have erupted! The only dental wear is a trace on the M1, suggesting a high status diet. Periodontal disease suggests that this woman may have been 30 years old or older! Quite possibly her health status was poor, as suggested by her death at an early age. Poor health might correlate with exaggerated periodontal difficulties.

APPENDIX II. A GENERAL LISTING OF THE "GRAVE" EXCAVATIONS AND ANCILLARY DATA

Graves from the Carriage-Way excavations of 1930

The skeletons were found at varying depths below the paving stones (at 256.22 m), but all above 255.69 meters, the level of the cobbled "street" that appears at the western margin of the south extension of the church. The date 15. 10. 1930 is associated with Units 12179 through 12194 but probably reflects the date these materials were catalogued, not the excavation date.

Unit	Grave No.	Foto Nos.	Notes (observations from fotos)
12179	1	1425	Child age 5-6 years?
12180	2	1445	Lower layer, poss. disturbed child.
12181	3	1426, 1430.	Position unclear; Gr. 4 evident.
12182	4	1426, 1430-3, 1435, 1437	Articulated adult(female?), near child (Gr. 5?).
12183	5	1427, 1432	possibly with 2 "articulated" children; adult at different level?
12184	6	1434	Child 8-10 years old, without skull, but skull and other bones are seen in a pile nearby.
12185	7	-	Partly disturbed (?) skeleton.
12186	8	1427-9, 1438	Nos. 1428-9 are tomb str.
12187	9	1436	(disarticulated adult?)
		1445	Upper skeleton? Articulated adult.
12188	10	1438	Badly disturbed adult?
12189	11	-	?
12190	12	1438	See graves 8 and 10. Unclear.
12191	13	-	?
12192	14	-	?
12193	-	1445 "bis"	Bones under a Romanesque wall. These bones appear to be seen in an unnumbered foto following 1445; possibly same set of bones seen in neg. No 6550 (the writing on the reverse side of the unnumbered neg. [1445bis] is the same as on the back of neg. 6555). Negative 6555 and 10697 both show articulated skeletons, but where these skeletons lie is not clear. Neg. 6555 may show the West trench (see 13144-5).
12194		Carriage-way	These are the collected bones from "above and among the graves" of Units 12179-12193, the 14 "graves" identified in the Cemetery layer identified from fotos above.

Unit	Date	Area	Notes
12214	05. 11. 1930	Carriage-way	Skull in cemetery layer.
12215	05. 11. 1930	Carriage-way	Same as 12194.
12216	05. 11. 1930	Courtyard II	Human bones from cemetery layer.

1951 Excavations in Courtyard II

Unit	Date	Area	Notes
13096	11. 04. 1951	South Part (carriage-way?)	Near the skeleton.
13099	21. 09. 1951	South Part (carriage-way?)	Depth 20-100 cm.
13101	16. 04. 1951		Leveling layer after destruction of the church.

1950's Excavation Units from which Bones were noted

Unit	Date	Area	Notes
13104	04. 08. 1950	North Part	"Black layer" probably the layer. Connected with the church fire.. Note: 13104 = 13126 = 13168 (= 13106?).
13105	21-22. 09. 1950	North Part	Leveling layer after the destruction of the church.
13106	?? 07. 1950 to	North Part	Possibly the same 27.09.1950 layer as 13104?
13107	?? 07. 1950 to	North Part	Described as "filling in the younger (late 13 th century) ditch" defending the Prague Castle.
13109	24-28.07.1950	North Part	May relate to 13118 in the South Part
13118	07. 08. 1950	South Part	Borkovský noted that Gr. 3 was younger than Gr. 2, but these numbers now cannot be related to the existing bones.
13122	?? 08. 1950	South Part	"Cemetery layer" from "among skeletons and above the skeletons." These "skeletons" and those noted in 13123 cannot now be identified.
13123	28. 09. 1950	South Part	"layer under the skeletons"
13124	29. 09. 1950	South Part	Unstratified.
13126	27. 09. 1950	North Part	Layer from the church fire . . (= 13104)
13127	28. 09. 1950	North Part	Skeleton layer under the fire layer.
13131	01-10. 10. 1950	North Part	D6538, 6543 Adult skeleton Grave of the woman with ear-rings, 1 st layer of skeletons.
13133	05. 10. 1950	North Part	D6538 Child's skel., age 5. Like the grave with pot
13134	05. 10. 1950	North Part	Single skull (unassociated).
13135	11. 10. 1950	North Part	"under the skull of the newly found skeleton" [13134?]
13137	01-11. 10. 1950	North Part	"cemetery layer among skeletons" Probably betw. 13131 & 13133.
13139	13. 10. 1950	North Part	Grave with skeleton of a child; see plan.
13140	11-15. 09. 1950	North Part	Cemetery layer, above and among skeletons (from 13126-13139).
13141	28. 09. 1950	Courtyard II, South Part	"layer under the skeleton's fill, subsoil"
13144	27. 07. 1950	West Trench	6555 West trench on axis at entry to church. No articulated burial is noted; Unit 13144 is the fill in the grave cut
13145	25-26. 07. 1950	West Trench	Fill in grave under 13144, but above the skeleton.
13149	29. 07. 1950	West Trench	Cemetery layer.
13151	28. 07. 1950	Northwest Corner	"layer above the destruction of the church"
13152	28. 07. 1950	Northwest Corner	"leveling layer above the destruction of the church"
13153	?	North Part	Destruction layer of the Church of the Virgin Mary.
13154	27. 05. 1952	Northwest Corner	"ayer under the destruction of NW corner of church" = cemetery layer
13156	26. 07. 1950	Northwest Corner	"under the floor of the existing building" = secondarily removed(?) layer.
13158	?	North Part, West Trench	By the west wall of the church in the cemetery layer.
13163	21. 09. 1950	(= B2)	NE corner of church; grave older than the church; several pieces of bone.
13168	06. 09. 1950	North Part [Around church?]	Fire layer of the church = 13126 = 13104.
13171	?	North Part [Around church?]	Cemetery layer (recent sondage B1 or B2).
13173	?	North Part [Around church?]	Cemetery layer (recently in area of sondage B1).
13181	20. 09. 1950	North Part	Cemetery layer (in sondage B1).
13182	27. 05. 1952	North Part	Cemetery layer (in B1 or B2).
13183	20-22. 09. 1950	North Part	Cemetery layer (in B1).
13185	06. 09. 1950	North Part	Fire layer (by apse).
13191	30. 06. 1950(?)	North Part	Cemetery layer (in B1 or B2)
13192	03. 06. 1950(?)	North Part	"layer above the 2 nd skeleton" [?] = cemetery layer (B1 or B2)
13193	04. 06. 1951	North Part	"layer under the 1 st skeleton" [?] = cemetery layer (B1 or B2)
13194	?? 07. 1951	North Part	Cemetery layer, but east of apse: "Skeleton E of the apse of the church" (see foto in Borkovský's publication). This is a skull and bits of the upper skeleton.
13195	?? 07. 1951	North Part	"under skeleton 13194"
13196	?? 07. 1951	North Part	"under skeleton 13194"
13198	?? 07. 1951	North Part	Cemetery layer east of the apse [cf. Cemetery layer Units 13181-3, 13191.]
13207	?	North Part	Filling in the 18 th century feature (that is, a secondarily removed layer).
13253	01-04. 12. 1950	Church	Younger tomb in church (Prince, Wife, and a second woman).

Units 13269–13273: Excavated in "1950" from Courtyard II, South Part.

All graves have been redrawn on plan using negative numbers D6535 and D6536, showing:

Unit	Notes
13269 Grave 1	Only a left arm and left torso are clearly in place. Lots of cutting through and over this grave. An extra left (?) arm may be present.
13270 Grave 2	The feet are under a wall, or had been cut off by wall construction; extra frontal (?).
13271 Grave 3	Wall cuts through the left pelvis and right femur; only the upper body and the right arm are on the far side of the wall.
13271B Grave 3bis	Child
{13272} "Grave 4"	Missing. This number may apply to the jumbled mass of bone between the head of 13271 (Gr. 3) and the child that I have identified as "13271B". Also possible is that the number "13272" may have been used for the child. An excavation lot found in storage with no number may represent this entity.
13273 Grave 5	Cut at the pelvis or elbow area, but the legs remained intact.
13274 (1950)	Material from the Cemetery Layer among the skeletons identified in 13269–13273.

Unit	Date	Area	Notes
13363	12. 08. 1954	Courtyard II, South Part	Rescue excavation with a piece of grave.
13364	16. 05. 1955	Courtyard II, South Part	Cemetery Layer.
13366	28. 07. 1946	Courtyard II, South Part	Cemetery Layer.
13381	02–06. 10. 1950	Courtyard II, South Part	Layer under Sk. 13131.
13382	10–12. 10. 1950	Courtyard II, South Part	"Under the skeletons" (the cemetery layer).
13384	11. 04. 1951	Courtyard II, South Part	Cemetery layer.

1955 Excavations

Unit	Date	Area	Notes
13462	Missing?		Adult skeleton.
13463	Missing?		Child skeleton.

These 2 people are "known" only through the photographic record (Foto numbers 10746, 10773–4).

1995 Excavations

Bones derived from the cleaning of the cemetery layer in Trench B1.

The following tabulation reflects the labeling of the skeletal material as it was seen in storage. The people represented by these bones are "assembled" above in *Table 3*, a list of "individuals" recovered from this burial area.

Trench B1:

[3] and [5]: Two people (These two Graves, "A" and "B", are probably the same as the 2 adults noted in [26] below?).

A: Male, age 35.

B: Female, age 40.

[11] Grave 2: No bones.

Trench B2:

[12] Grave E (or E/1):

Pieces of an adult, female (???) that may be from [3, 5] "B".

Fragment of infant ca. 7 months old

[13] H3, Grave G (G = 3). Few bits of adult, age 50+.

Bones derived from the cleaning of the Cemetery layer, Trench B2.

Units [16] through [30] may be the same individual, or random bits of several people excavated in previous years. This could not be determined without the use of an overlay plan of all excavations, which will be made and applied.

Grave A [21]: possibly relates to [16–18].

[16]: Few bits of 2 people.

A: Female, adult.

B: Child, age 6–10 years (cf. [12]).

[17] B2: Male, 40 (probably the same as [18] A, and also poss. B).

[18] 2 people (probably the same as [17]).

A: Male, adult.

B: Female?, adult.

[21] see above, as "Grave A".

Trench B3:

Borkovský's cemetery layer in Trench B3 equates [22 = 23 = 25 = 30]. All of these "units" may be over [23].

[22] Tarsal and phalange of adult male. Probably the same as represented by [30]

S II [23]: No bones noted.

S III [25] = B3. Two small "collections" of bone; distinguished by their color only!

[24] fragment only

[26] Graves "A" and "B" in B1. These appear to be the same people as appear in Trench B1 as numbers [3] and [5].

A: Male adult (cf. [3]?).

B: Female adult (cf. [5]?).

[29] bits of bone.

[30] see [22].

APPENDIX III: CONCORDANCE FOR EQUIVALENT UNITS

Second Courtyard: Cemetery area south of the carriage-way.
13122 = 13123

Second Courtyard: Cemetery area north of the carriage-way (i.e. to the east of the church, behind the apse).

- A: Cemetery layer: 13127 = 13135 = 13137 = 13140 = 13274 = 13381.
- B: Cemetery layer, bottom part: 13141 = 13382.
- C: Skeleton of woman: 13131 = 13132

Area around the Church:

- A: Fire layer outside church (destruction layer)

Off NW corner (13154) = 13185 (by apse)

- B: Cemetery layer: 13104* = 13145 = 13168 = 13181 = 13182 = 13183 = 13191 = 13192 = 13193 = 13198

These general units are from the same layer, but their horizontal distribution can be noted as follows:

- 13104: location uncertain; & may be the cemetery layer or the fire layer
- 13145: west of church
- 13168 = 13182: North of apse, partly re-excavated by "Trench B2" (see below).
- 13181: around apse
- 13183 = 13191 = 13192 = 13193 = 13198: all east of apse, also in location of the more recent "Trench B1"(see above).

Unit 13104 is not clearly defined in the inventory records. Unit 13104 probably derives from the cemetery layer, but it is possible that it is related to the burned layer associated with the destruction of the Church of the Virgin Mary.

APPENDIX IV: BORKOVSKÝ'S 3 TRENCHES FROM 1950 (WEST TO EAST) AND CORRESPONDANCES WITH THE RE-EXCAVATION OF 1995-1996.

B1: East of Apse	B2: North of Apse	B3	B5
		compare with	
{3 = 5 {Unit 0156 = {Unit 0156	{16 = 17 = (18)* = 29 (over Graves D-G)	22 = 25 = 30	19? {23 [a grave?] {24
26** = Gr. B (at S.) 26** = Gr. A (middle; cf 21) Gr. C (at N.)***	Gr. D (at S.) Gr. E (near S.) (12) Gr. F (near N.) Gr. G (at N.) (13)	13181-3 13181-3 13192 13185, 13191-3	

* 18 is the cleaning of the bottom of these units
** Both Graves A and B are below or within 0156; also compare 16-18 with 26.
*** Grave C is within 0156.

Grave D was left in place, E was the deepest, F was at a higher level and at the same level as G. These "depths" may not have meaning.

2. OSTEOLOGICKÉ NÁLEZY Z KOSTELA P. MARIE A Z KAPLE P. MARIE V JIŘSKÉM KLÁŠTEŘE

Jitka Petříčková *

2.1. NÁLEZY Z VÝZKUMU KOSTELA P. MARIE

2.1.1. ÚVOD

Kostel P. Marie byl zkoumán v letech 1950 – 1952 pod vedením I. Borkovského. Vlastnímu objevu sakrální stavby předcházely ojedinělé nálezy pohřbů a opukové destrukce ve starších výzkumech v prostoru 2. a 4. nádvoří a v průchodu mezi nimi. Poprvé se I. Borkovský pokusil sakrální stavbu lokalizovat právě do tohoto prostoru již v roce 1949 (*Borkovský 1949*). Následně probíhající výzkum tento předpoklad plně potvrdil. Autor výzkumu o průběhu prací informoval odbornou veřejnost v monografii a předběžných článcích, celkový souhrn publikoval v roce 1953, bezprostředně po ukončení výzkumu (*Borkovský 1953*). V současnosti probíhá revize výsledků výzkumu. Zároveň byl poprvé uceleně zpracován veškerý osteologický materiál. Archeologickými metodami se podařilo vyčlenit 4 základní vývojové horizonty daného prostoru. Pro osteologický rozbor byl vybrán nejstarší horizont, tzv. románská sídlištní vrstva, obsahující převážně nálezy z 12.–13. století, s ojedinělými staršími příměsemi. Zpracováváný horizont velmi zhruba odpovídá 2. horizontu nálezů z baziliky sv. Jiří (srovnej druhou část této zprávy). Stratigrafická situace je silně porušena hřbitovní vrstvou kolem kostela. Nejmladší nálezy pocházejí z novověku, část souboru nebylo možno stratifikovat.

2.1.2. METODIKA

Převážná část dochovaného osteologického materiálu je dobře zachovaná. Barva zlomků kolísá od velmi světle krémové po různé odstíny okru. Materiál je tvořen převážně zlomky kostí, celé kosti nalézáme pouze u malých druhů. Soubor byl určován jako celek, po dodání archeologických dat byl komplex rozdělen na části podle lokace a dále členěn podle chronologických horizontů. Morfologicko-metrické zhodnocení bylo prováděno standardními postupy (*von den Driesch 1976*), podrobné vyhodnocení bude součástí závěrečného zpracování všech etap výzkumu. Minimální množství jedinců bylo stanovováno metodou *Chaplina (1971)*. Pro podrobnější stanovení věkové struktury u tura bylo použito práce *Grigsonové (1982)*, pro prasata práce *Bull – Payne (1982)*.

2.1.3. OBECNÉ ZÁVĚRY

Výzkumem byly získány z nejstaršího horizontu celkem 992 fragmenty kostí. Zhruba polovinu souboru tvoří neurčitelné drobné fragmenty dlouhých kostí, žeber a obratlů pravděpodobně domácích savců. Dále bylo nalezeno 7 fragmentů ptačích kostí, zřejmě náležejících kurovi, nelze je však zodpovědně tomuto druhu přiřadit. Vyčíslení nálezů přináší *tab. 1*.

* Ústav archeologické památkové péče středních Čech Praha.

Tab. 1.: Počet jednotlivých druhů v horizontu A.

Druh	Počet [n]	Podíl [%]	Podíl domácích druhů [%]
<i>Bos p.f.t.</i>	179	36,6	37,8
<i>Sus s.f.d.</i>	188	38,5	39,8
<i>Ovis/Capra</i>	73	14,9	15,4
<i>Equus f.f.c.</i>	8	1,6	1,7
<i>Canis l.f.f.</i>	1	0,2	0,2
<i>Gallus g.f.</i>	23	4,8	4,9
<i>Anas a.f.d.</i>	1	0,2	0,2
Domáci	473		100 %
<i>Cervus e.</i>	7	1,4	
<i>Capreolus c.</i>	2	0,4	
<i>Vulpes v.</i>	1	0,2	
<i>Sus sp.</i>	1	0,2	
<i>Lepus e.</i>	4	0,8	
<i>Lyrurus t.</i>	1	0,2	
Lovné	16		
Určitelné	489	100 %	
Neurčitelné	496		
pták neurčit.	7		
Celkem	992		

V souboru bylo determinováno 10 druhů savců a 3 druhy ptáků, podrobný výčet přináší příloha 1. Hospodářsky nejdůležitějšími druhy je tur domácí a prase domácí, jejich pozůstatky tvoří bezmála 80 % všech nálezů. Celek doplňují nálezy ovce a kozy, koně a psa. Poslední dva jmenované druhy nepovažujeme za konsumní zvířata, nálezy jsou nejspíše pozůstatky uhynulých kusů. Soubor domácích zvířat doplňují nálezy kura a husa. Podíl zastoupení domácích druhů je uveden v tab. 1. Domáci zvířata tvoří převážnou část nálezů, a to jak domácí savci, tak ptáci. Vzájemný podíl domácích a lovných druhů přináší tab. 2.

Tab. 2.: Podíl domácích a lovných druhů.

Domáci	473	96,7
Lovné	16	3,3
Celkem	489	100 %

Poměrně nízký počet nalezených divokých druhů koresponduje zároveň i s menším počtem nalezených ptáků. Doložené poměry se spíše blíží situaci, jak ji známe z prostředí středověkých měst. Spíše ale můžeme hovořit o jakémsi „smíšeném“ prostředí, neboť nálezy divokých druhů ve středověkých městech zřídka překračují 1 % všech nálezů. Na složení souboru se patrně odráží blízký kontakt s prostředím sociální elity. Podíl ptáků a savců uvádí tab. 3.

Tab. 3.: Podíl savců a ptáků.

Savci	464	94,9
Ptáci	25	5,1
Celkem	489	100 %

2.1.4. MORFOLOGICKÉ ÚVAHY

Domáci zvířata

Tur domácí (*Bos primigenius f. taurus*) tvoří spolu s prasem nejhojnější skupinu nálezů. Celkem bylo rozlišeno 10 jedinců, 8 adultních a 2 subadultní. Všechny nálezy jsou velmi fragmentárně dochované, nepodařilo se získat žádné podklady pro stanovení kohoutkové výšky. Relativní velikost a malá robusticita kostí svědčí o vesměs malé velikosti zkoumané populace. Doloženy jsou prakticky všechny partie skeletu. V souboru nejsou doloženy žádné větší fragmenty čelistí, ojediněle se setkáváme s izolovanými zuby, což značně ztěžuje podrobnější odhad porážkového stáří jedinců. Velká fragmentárnost pánví a metapodií neumožnila stanovit podíl pohlaví. Některé kosti nesou stopy po kuchyňských úpravách.

Prase domácí (*Sus scrofa f. domestica*) je nejpočetněji nalézaným druhem celého souboru. Tato skutečnost je především dána porážkou mladších zvířat a rozpadem nesrostlých kostí na více fragmentů. Porážkové stáří je značně různorodé, což u středověkého materiálu není příliš překvapivé. Doloženo je jedno nenarozené sele (fetus), jeden čerstvě narozený jedinec (neonatus), 6 subadultních jedinců s prořezávajícími se nebo čerstvě prořezanými třetími moláry a 5 adultních jedinců. Převažují zvířata porážená okolo druhého roku života. Podle dochovaných špičáků lze doložit 4 samce a 1 samici. Všechny špičáky byly nalezeny izolovaně, podle obrusu patří adultním jedincům. Velká zlomkovitost čelistí neumožňuje srovnat věk s pohlavím.

Ovce a koza (*Ovis et Capra*) tvoří početně nejmenší skupinu konzumovaných domácích savců. Nejvíce jedinců bylo poráženo ve věku 2–2,5 roku (6 jedinců), jeden fragment mandibuly svědčí o jedinci kolem 0,5 roku. Vazbu mezi porážkovým stářím a konkrétním druhem se nepodařilo stanovit. Je nepochybné, že se na lokalitě vyskytují jak ovce, tak kozy, oba druhy jsou na většině skeletu spolehlivě nerozlišitelné. Přesně se podařilo determinovat pouze jeden nález ovce a jeden kozy.

Kůň domácí (*Equus ferus f. caballus*) nepatří k příliš frekventovaným nálezům. V souboru je doložen 2 dospělými jedinci.

Pes domácí (*Canis lupus f. domestica*) – výskyt je doložen jedním radiem velkého jedince.

Kur domácí (*Gallus gallus f. domestica*) je nejhojněji chovaným druhem domácího ptactva v celém středověku. Jednotlivé kosti vykazují relativně malé rozdíly ve velikosti, jisté odchylky od průměru jsou bezesporu způsobeny sexuálním dimorfismem. Nejstarší horizont poskytl nálezy 2 juvenilních a 3 adultních jedinců. Ze 6 dochovaných metatarsů 3 pocházejí z juvenilních jedinců, 3 adultní postrádají ostruhu, patří tedy pravděpodobně samici. V Čechách dosud postrádáme podrobnou morfologickou studii populací kura domácího, nelze proto vyloučit výskyt samců bez ostruh.

Husa domácí (*Anser anser f. domestica*) je doložena pouze jednou kostí adultního jedince.

Divoké druhy

Jelen (*Cervus elaphus*) je typickým obyvatelem hustých lesů. Ostatní druhy dávají přednost spíše volnější krajině, nejvhodnějším biotopem pro ně až dosud zůstává pomezí lesů, remízku a polí či luk. Poněkud problematickým se jeví nález, označený jako *Sus sp.* Relativní velikost femuru vybočuje z průměrné velikosti domácích zvířat, nelze ale vyloučit jakýsi velikostní extrém v domácí populaci. Velikostí se blíží spíše divokému praseti. Nález fragmentu lebky lišky (*Vulpes vulpes*) může být i pozůstatkem kožešiny s ponechanou hlavou. Liška je považována pouze za zdroj kožešiny, konzumace tohoto živočicha není dosud doložena.

2.1.5. ZÁVĚR

- Nejstarší horizont osídlení na lokalitě přinesl soubor 992 kostí a jejich fragmentů. Více než 50 % nálezů tvoří drobné neurčitelné fragmenty.
 - Domácí a savci a ptáci tvoří 96,7 % všech nálezů
 - Mezi domácími zvířaty dominují nálezy tura a prasete domácího.
 - Ovce a koza tvoří druhou nejpočetnější skupinu domácích zvířat. Doloženy jsou kosti obou druhů.
 - Domácí ptáci jsou zastoupeni kurem a husou. Nálezy tvoří 5 % všech kostí
 - Lovná zvěř je zastoupena pěti druhy savců a jedním druhem ptáka.
- Celkový podíl zastoupení ptáků a divokých zvířat nedosahuje hodnot, zjišťovaných na sídlech vládnoucí elity, zároveň ale poněkud překračuje hodnoty, charakteristické pro města ve středověkých Čechách.

2.2. OSTEOLOGICKÉ NÁLEZY Z KAPLE P. MARIE/SV. ANNY V KLÁŠTEŘE SV. JIŘÍ

2.2.1. ÚVOD

Bazilika sv. Jiří byla zkoumána v letech 1959–1962. Vedoucí výzkumu I. Borkovský o průběhu prací informoval v několika předběžných článcích, později všechny výsledky souhrnně publikoval v monografii, věnované zároveň výzkumu přilehlého kláštera benediktinek (*Borkovský 1975*). V současnosti probíhá revize výsledků výzkumu, rozdělená do tří etap. Zároveň s revizí archeologického materiálu byl poprvé uceleně zpracován též osteologický materiál, jak přímo z baziliky, z kaple sv. Marie a ze sond v prostorách přilehlého kláštera. První část předkládané studie je věnována komplexu z kaple Panny Marie. Archeologickými metodami se podařilo vyčlenit 4 základní vývojové horizonty daného prostoru.

Tab. 4.: Chronologické členění.

Horizont	Datování
1	10.–11. st
2	po r. 1142
3	1249–14. st
4	renesance

2.2.2. VÝSLEDKY ROZBORU

Výzkumem v kapli P. Marie bylo získáno celkem 805 fragmentů kostí. Nejvíce nálezů pochází z horizontu 2 a 3, tedy z 12.–14. století. Vyčíslení počtu kostí v jednotlivých horizontech přináší následující tabulka.

Tab. 5.: Počty kostí v jednotlivých horizontech.

Horizont	Určitelné	Neurčitelné	Celkem
1	4	6	10
2	155	80	235
3	326	215	541
4	11	8	19
Celkem	496	309	805

V souboru bylo determinováno 9 druhů savců, 5 druhů ptáků, několik kostí ryb a 1 druh obojživelníka. Podrobný soupis všech determinovaných kostí je uveden v příloze 2, následující tabulka přináší sumární vyhodnocení počtu nálezů.

Tab. 6.: Počet nálezů jednotlivých druhů.

Druh	Hor. 1	Hor. 2	Hor. 3	Hor. 4
<i>Bos p.f.t.</i>	3	16	41	1
<i>Sus s.f.d.</i>		69	121	7
<i>Ovis/Capra</i>	1	46	52	1
<i>Equus f.f.c.</i>			2	1
<i>Gallus g.f.d.</i>		11	62	
<i>Anas a.f.d.</i>		1	6	
Domácí	4	143	284	10
<i>Cervus e.</i>		(1)	(1)	
<i>Capreolus c.</i>		1		
<i>Lepus e.</i>		1	7	
<i>Sus s.</i>				1
<i>Sciurus v.</i>			1	
<i>Perdix p.</i>		3	4	
<i>Tetrao u.?</i>			1	
Pisces sp.		1	12	
Lovné		6 + (1)	25 + (1)	1
pěvec?		1		
Aves sp.		4	15	
<i>Rana/Bufo</i>			1	
Určitelné	4	154 + (1)	325 + (1)	11
Neurčitelné	6	80	215	8
Celkem	10	235	541	19

Horizonty 1 a 4 nepřináší dostatečný počet kostí, v dalších úvahách nebudou brány do úvahy. Podle počtu nalezených kostí i minimálního množství jedinců v obou horizontech převládají nálezy prasete domácího. Tur, ovce a koza a kur tvoří druhou skupinu nálezů, početně prakticky rovnocennou. Tab. 7 uvádí procentuelní podíl počtu všech kostí a podíl zastoupení domácích druhů v horizontech 2 a 3.

Tab. 7.: Procentuelní zastoupení všech nalezených druhů a podíl domácích zvířat

Druh	H2		H3	
	n [%]	n [%] domácí	n [%]	n [%] domácí
<i>Bos p.f.L</i>	10,4	11,2	12,6	14,5
<i>Sus s.f.d.</i>	44,8	48,3	37,2	42,6
O/C	29,9	32,1	16	18,3
<i>Equus f.f.c.</i>			0,6	0,7
<i>Gallus g.f.d.</i>	7	7,7	19,1	21,8
<i>Anas a. f. d.</i>	0,7	0,7	1,9	2,1
<i>Capreolus c.</i>	0,7			
<i>Lepus e.</i>	0,7		2,2	
<i>Sciurus v.</i>			0,3	
<i>Perdix p.</i>	1,9		1,2	
<i>Tetrao u.?</i>			0,3	
pěvec?	0,7			
Aves sp.	2,6		4,6	
Pisces sp.	0,7		3,7	
<i>Rana/Bufo</i>			0,3	
Celkem	100	100	100	100

Domácí zvířata tvoří převážnou část nálezů, a to jak domácí savci tak ptáci. Vzájemný podíl domácích a lovných druhů uvádí tab. 8.

Tab. 8.: Podíl domácích a lovných druhů.

Horizont	1	2	3	4
Domáci	100	96,6	92	91
Lovné		3,4	8	9

Poměrně vysoké procento ptáků, hlavně kura domácího je jedním z charakteristických rysů osteologických souborů, získávaných ze sídel vyšších sociálních vrstev. Podíl nálezů savců a ptáků dokládá tab. 9.

Tab. 9.: Podíl savců a ptáků v jednotlivých horizontech.

Horizont	H1	H2	H3	H4
Savci	100	89,2	75,4	100
Ptáci		10,8	24,6	

2.2.3. MORFOLOGICKÉ ÚVAHY

Domácí zvířata

Tur domácí (*Bos primigenius f. taurus*) tvoří v horizontech 2 a 3 poměrně malou skupinu nálezů, což je ve značném protikladu se situací, zjišťovanou ve vrcholném středověku na lokalitách městského charakteru a částečně i na hradech. Podobné složení souborů osteologických nálezů nacházíme naopak na lokalitách, majících vztah k církevnímu prostředí – Pražský hrad – čp. 48 (Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990), Kladruby – Pozorka, okr. Tachov (Petříčková – rkp.). Zda se jedná o náhodnou shodu mohou upřesnit či vyvrátit pouze další archeozoologické rozborů.

Všechny nálezy jsou velmi fragmentárně dochované, nepodařilo se získat žádné podklady pro stanovení kohoutkové výšky. Relativní velikost a malá robusticita kostí svědčí o vesměs malé velikosti zkoumané populace. Největší podíl nalezených kostí tvoří zlomky žeber a obratlů, ostatní části skeletu jsou zastoupeny ojedinělými zlomky dlouhých kostí končetin. V souboru nejsou prakticky doloženy zuby, což velmi ztěžuje odhad porážkového stáří zvířat. Nápadná je i absence metapodií a prstních článků. Podle stavu epifýz jsou v horizontech 2 a 3 doloženi 3 jedinci, 1 sub-adultní a 2 adultní. Zastoupení pohlaví nebylo možno stanovit. Některé kosti nesou stopy po kuchyňském opracování.

Prase domácí (*Sus scrofa f. domestica*) je nejpočetněji nalézaným druhem celého souboru. Porážkové stáří je dosti různorodé, v hor. 2 se vyskytují nálezy pozůstatku usmrceného nebo uhynulého čerstvě narozeného selete (neonatus), dále jeden jedinec mladší 1 roku a 3 jedinci mladší 2,5 roku. Podle dochovaných špičáků lze doložit 2 samice a jednoho samce. Všechny špičáky byly nalezeny izolovaně, podle stupně obrusu patří nejstarší skupině. Horizont 3 přinesl podobnou situaci. Dvěma humery je zastoupeno nenarozené sele (fetus), jeden jedinec je mladší 1 roku a 2 jedinci zhruba ve stáří 1,5–2 roky. Oba starší jedinci jsou samci. Všechny dochované zuby jsou zpravidla izolované, pouze ve dvou případech se dochovaly malé zlomky čelistí. Velká zlomkovitost čelistí neumožnila srovnání věku s pohlavím.

Ovce a koza (*Ovis et Capra*) tvoří druhou nejpočetnější skupinu nálezů. Pouze v horizontu 3 je předstižena nálezy kura domácího. Stejně jako v předchozích případech jsou nálezy velmi fragmentární, nápadná je prakticky úplná absence čelistí a izolovaných zubů. Jako v případě tura do-

máciho i u malých přežvýkavců postrádáme nálezy spodních částí nohou. Kostí hlavy a spodních částí nohou u sudokopytníků považujeme za tzv. primární odpad, tyto partie na sobě nenesou prakticky žádnou upotřebitelnou svalovinu a nepoužívají se v kuchyňském zpracování. Absence primárního odpadu nejspíše svědčí o zabíjení zvířat v jiném prostoru. V horizontu 2 je nejmladší kategorie (neonatus) doložena 1 fragmentem lebky, 3 jedinci jsou starší než 1 rok a jeden jedinec je mladší než 2,5 roku. Horizont 3 obsahoval jednoho jedince ve stádiu fetus, jednoho ve stádiu neonatus, 2 jedinci jsou mladší 2,5 roku a jeden je starší než 2,5 roku. Vazbu mezi porážkovým stářím a konkrétním druhem se nepodařilo stanovit. Je nepochybné, že se na lokalitě vyskytují jak ovce, tak kozy, oba druhy jsou na většině skeletu spolehlivě nerozlišitelné. V obou horizontech se podařilo přesně determinovat pouze 4 kosti, patřící spolehlivě ovci domácí.

Nálezy koně domácího (*Equus ferus f. caballus*) nepatří ve vrcholném středověku k příliš frekventovaným nálezům. Jeho výskyt je doložen pouze zlomkem diafýzy humeru a radiu v horizontu 3.

Kur domácí (*Gallus gallus f. domestica*) je nejhojněji chovaným druhem domácího ptactva v celém středověku. V horizontu 2 bylo nalezeno 11 kostí pocházejících ze dvou adultních jedinců. Horizont 3 poskytl celkem 62 celých kostí a fragmentů minimálně ze dvou juvenilních a pěti adultních jedinců. Jednotlivé kosti vykazují relativně malé rozdíly ve velikosti, jisté odchylky od průměru jsou bezesporu způsobeny sexuálním dimorfismem. Pouze 2 nálezy tarsometatarsů a absence kostí lebky může opět svědčit o odlišném místě porážky. Pro nedostatek dochovaných tarsometatarsů nebylo možno vyhodnotit podíl pohlaví (1 adultní tarsometatarsus postrádá ostruhu, patří tedy pravděpodobně samici).

Husa domácí (*Anser anser f. domestica*) je doložena pouze sedmi zlomky kostí, pocházejících ze dvou adultních jedinců.

Divoké druhy

Jelen (*Cervus elaphus*) není doložen nálezy kostí, pouze ve dvou případech byly nalezeny zlomky parohů, důležité suroviny pro výrobu nástrojů. Oba zlomky pravděpodobně pocházejí spíše ze schozů. Ostatní druhy divokých savců a ptáků jsou doloženy ojedinělými nálezů. Celek doplňuje několik kostí ryb, pravděpodobně kaprovitých.

2.2.4. ZÁVĚR

Celý soubor z kaple Panny Marie/sv. Anny nese charakteristické rysy, přibližující jej podobnému souboru z Pražského hradu – čp. 48. V obou případech se jedná o lokality příslušející církevnímu prostředí, na obou lokalitách tvoří nálezy tura méně frekventovaný druh, dominantními druhy jsou prase domácí a kur domácí. Pro oba soubory je dále charakteristická značná druhová pestrost (Boháčová – Frolík – Petříčková – Žegklitz 1990).

2.3. PŘÍLOHA: URČENÍ JEDNOTLIVÝCH KOSTNÍCH FRAGMENTŮ²⁹⁷

2.3.1. VÝZKUMU KOSTELA PANNY MARIE

Nálezové okolnosti analyzovaných souborů. Výpis ze „Seznamu při archeologickém výzkumu předmětů nalezených na Pražském hradě od roku 1925“ (př. č. 12170) a „Předmětového katalogu č. 2 (př. č. 12918 až 13384)“.²⁹⁸

- 12170: nalezena ve strouze na rostlém terenu východ. od román. zdi, – v průjezdě z IV. na II. nádv. – Střepy. 15. X. /1930/.
- 13077: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu. Dlažba u západní stěny traktu vedle jižní zdi průjezdu. Střepy a kosti nalezeny na povrchu dlažby blízko kostelíka. 22. VI. 1950.
- 13078: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, sonda č. 3. Střepy z povrchu svahu (jihozápad. svah) směrem k dlažbě kolem kostelíka. 19. VI. 1950.
- 13080: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, severně od cest u západ. stěny. Střepy a kosti nalezené ve vrstvě nad horním spálenišťem (spodní spálenišť, popel s jámou pro sloup. Nad tímto popelem je ve výšce 30 cm další horní spálenišť. Střepy a kosti jsou právě nad ním.) U západ. dlouhé zdi chodby. 26.–28. IX. 1950.
- 13085: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, prodloužená sonda č. 3. Povrch černého terénu při vyústění mísy těsně pod vrstvou břidly. Vrstva silná 10–25 cm. Vrstva přemyslovská. Jižně spálené budovy se sloupem, avšak ve výši pod vrstvou břidly. 11.–14. VII. 1950.
- 13086: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, vých. stěna (asi 10 m) nad jižní stěnou tereziánského kanálu. Střepy z černé navážky 20 cm silné (na rostlém terenu). 7. V. 1951.
- 13087: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, sonda u západ. stěny jižně 3. sondy. Střepy z černé vrstvy pod pruhem břidlové vrstvy a nad vrstvou popela. 19. VI. 1950.

²⁹⁷ Databáze OSTEO, vysvětlivky k používaným zkratkám.

(1) ČÍSLO SÁČKU; (2) KONTEXT; (3) DATOVÁNÍ; (4) DRUH zvířete (skot – *Bos primigenius f. taurus* /Bpt/, prase – *Sus scrofa f. domestica* /Ssd/, O/C – *Ovis/capra* /O/C/, ovce – *Ovis aries f. domestica*, koza – *Capra aegrus f. hircus*, kůň – *Equus ferus f. caballus* /Efc/, pes – *Canis lupus f. familiaris* /Clf/, kočka – *Felis catus f. domestica* /Fcd/, slepice – *Gallus gallus f. domestica* /Ggd/, husa – *Anas anas f. domestica* /Aad/, kachna – *Anser platyrhynchos f. domestica* /Apd/, jelen – *Cervus elaphus* /Cel/, smec – *Capreolus capreolus* /Ccl/, divočák – *Sus scrofa scrofa* /Ss/, zajíc – *Lepus europaeus* /Le/, ryba – *Pisces sp.*, pták n. – *Aves sp.*, neurčit. – neurčitelný zlomek kosti); (5) KOST (základní anatomická jednotka – atla – atlas /1. krční obratel/, axis – axis /2. krční obratel/, base – spodní část lebky, C inf. – dens caninus inferioris, C sup. – dens caninus superioris, calc – calcaneus, carp – os carpi, cent – os centrotarsale, cmc – carpometacarpus /pouze u ptáků/, cora – coracoid /pouze u ptáků/, cost – costa, cran – cranium celé, femu – femur, fibu – fibula, fron – os frontale, furc – furcula /pouze u ptáků/, hume – humerus, hmoi – os hyoideus, I – 1,2,3,4 inf. – incisivus inferioris, I 1,2,3,4 sup. – incisivus superioris, lacr – os lacrimale, M 1,2,3 inf. – molár inferioris, M 1,2,3 sup. – molár superioris, mand – mandibula, maxi – maxilla, mtc – metacarpus, mtp – metapodium, mtpl – laterální metapodium, mtt – metatarsus, nasa – os nasale, occi – os occipitale, P 1,2,3,4 inf. – praemolar inferioris, P 1,2,3,4 sup. – praemolar superioris, pari – os parietale, paro – paroh, pcor – rohový výběžek, pelv – pelvis (pánev), petr – petrosus, ph1 – phalanx 1, ph2 – phalanx 2, ph3 – phalanx 3, phla – laterální phalanx, pmax – praemaxilla, radi – radius, sacr – sacrum, scap – scapula (lopatka), sins – sinsacrum, skel – celý skelet, ster – sternum, talu – talus, tbt – tibiotarsus, temp – os temporalis, tibia – tibia, tmt – tarsometatarsus, ulna – ulna, vcau – vertebra caudalis, vcer – vertebra cervicalis, vlum – vertebra lumbalis, vtho – vertebra thoracica, zygo – os zygomaticum); (6) STRANA (d – dextra, pravá strana těla, s – sinistra, levá strana těla, c – celá kost, u kosti osy těla); (7) FRAG-MENTACE (číselný kód, zachycující zachované partie kosti, 123 – celá kost, 100 – proximální konec, 020 – diafýza, 003 – distální konec), kombinace čísel dávají představu o zachování každé určité kosti, čísla v závorce ukazují nezachovanou celou část kostní partie; (8) POČET (počet kostí); (9) PROX (stav dochování proximálního konce kosti, a – adultní, epifýza proximálního konce je přirostlá, s – subadultní, epifýza proximálního konce je nepřirostlá, j – juvenilní, epifýza nepřirostlá, a – neonatus, čerstvě narozené, několik týdnů, f – foetální, nenarozené zvíře, potrat); (10) DIST (stav dochování distálního konce kosti, vysvětlivky stejné jako u předcházejícího); (11) POHL (určení pohlaví).

²⁹⁸ Uloženy na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha.

- 13088: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, sonda č. 2 (prostřední). Střepy nalezené v černé vrstvě pod vrstvou opuky (odpovídá vrstvě břidly v sondě č. 3) v sondě č. 2, prostřední. 15. VI. 1950.
- 13089: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, jižně sondy č. 3. Střepy, kosti a denárek (falsum) byly nalezeny pohromadě v černé vrstvě jižně sondy č. 3 (u západ. stěny křídla) nad spálenou vrstvou popela a pod druhou vrstvou břidly. (Vrstva černá, hutná, bez opuky, silná 20 cm, pod černou vrstvou s opukou, ve které byl nalezen denár (falsum). VI. 1950.
- 13090: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, již bronz. záušnice nalezená ve zbourané chodbě, nad bouračkou u román. ní část sondy č. 3. Střepy z povrchu popelovité vrstvy na povrchu černé hutné vrstvy s jámou pro sloup. 27. VI. 1950.
- 13091: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, prodloužení sondy č. 3. Střepy a kosti nalezené v prodloužené sondě č. 3 směrem jižním, západ. stěna sondy. Střepy pohromadě pod základem zdi u vrstvy – popela pod vrstvou černé hlíny. 19. VI. 1950.
- 13095: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, těsně u jižní stěny průjezdu – východní část stěny. Střepy a kosti ze svahu východně kostry do hloubky 20 cm. 21. IX. 1950.
- 13100: Severozápadní křídlo, část jižně průjezdu, sondy u jižní stěny průjezdu, západ. část. Střepy nalezené pod břidlovou navážkou z černého románského terénu. 31. VII. 1950.
- 13106: Severozápadní křídlo, část severně průjezdu, sonda č. 3 proti velkým vratům. Střepy, kosti, kousek opuky s otiskem z černé vrstvy oddělené od navežené břidly, která je na jejím povrchu v sondě č. 3 (spojena později se sondou č. 1) proti velkým vratům, východně od Přemyslova příkopu. Až do hloubky 3 m. VII.–27. IX. 1950.
- 13123: II. nádvoří, jižně průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střepy z černé navážky pod kostrami jižně průjezdu nad hnedou vrstvou. Kostí a želez. tyčinka ve 2 zlomech. 28. IX. 1950.
- 13141: II. nádvoří, část jižně průjezdu, těsně u průjezdu z II. na IV. nádvoří. Střepy a kosti nalezené pod kostrami. Černý terén až na jíl, 30 cm silný. 28. IX. 1950.
- 13204: Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Střepy nalezené mezi předzákladem kostela P. Marie a severovýchod. rohem hrobky v černém terénu, do kterého byly stavěny kostel a hrobka. Kousky vápna a uhliky. 18. VIII., 13. IX. 1951.
- 13220: Severozápadní křídlo, část sever. průjezdu, kostel P. Marie. Kostěný nástroj, kosti a střep nalezené pod druhou upěchovanou dlažbou v písčité navážce, pod ní. Druhá dlažba k dnešnímu oltáři. 13. IX. 1950.

Tab. 10.: Pražský hrad – kostel P. Marie. Přehled osteologických nálezů.

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
12.170	A	člověk				3			
13.077	A	husa	tbt	D	20	1	a		
13.077	A	jelen	hume	D	23	1		a	
13.077	A	jelen	hume	S	23	1		a	
13.077	A	jelen	M2 sup.	D	123	1	s	s	
13.077	A	jelen	P4 inf.	D	100	1	a	a	
13.077	A	jelen	pelvis	D	20	1	a	a	
13.078	A	jelen	pelvis	S	123	1	a	a	
13.078	A	jelen	scap	d	23	1	a	a	
13.078	A	koza	pcorn	s	100	1	a	a	
13.078	A	kůň	radius	d	120	1	a		
13.079	A	kůň	P4 inf	d	123	1	a	a	
13.080	A	kůň	pelvis	d	23	1	a		
13.080	A	kůň	pelvis	d	20	1	a	a	
13.080	A	kůň	pelvis	s	120	1	a		
13.080	A	kůň	ph1	s	123	1	a	a	
13.080	A	kůň	ph3	s	120	1	a		
13.080	A	kur	cmc		20	1	j	j	
13.080	A	kur	corac	d	120	1	a		
13.080	A	kur	corac	d	123	1	j	j	
13.080	A	kur	corac	d	123	1	a	a	
13.080	A	kur	corac	d	120	1	a		

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.080	A	kur	corac	s	123	1	a	a	
13.080	A	kur	corac	s	123	1	a	a	
13.080	A	kur	femur	d	20	1	a		
13.080	A	kur	femur	s	20	1	j	j	
13.080	A	kur	hume	s	20	1	j	j	
13.080	A	kur	hume	s	123	1	j	j	
13.080	A	kur	tbt	d	23	1		a	
13.080	A	kur	tbt	s	120	1	j		
13.080	A	kur	tmt	d	20	1	a		
13.080	A	kur	tmt	d	23	1	j	j	
13.080	A	kur	tmt	d	120	1	a		
13.080	A	kur	tmt	d	23	1		j	
13.085	A	kur	tmt	s	100	1	a		
13.085	A	kur	tmt	s	123	1	j	j	
13.085	A	kur	ulna	d	23	1		a	
13.085	A	kur	ulna	d	23	1		a	
13.085	A	kur	ulna	s	123	1	j	j	
13.085	A	kur	ulna		20	1	j		
13.085	A	liška	occi		20	1	a		
13.085	A	neurčit				1			
13.085	A	neurčit				4			
13.085	A	neurčit				1			
13.085	A	neurčit				1			
13.085	A	neurčit				31			
13.085	A	neurčit				1			
13.085	A	neurčit				51			
13.085	A	neurčit				1			
13.085	A	neurčit				54			
13.085	A	neurčit				3			
13.085	A	neurčit				55			
13.085	A	neurčit				12			
13.085	A	neurčit				207			
13.085	A	neurčit				5			
13.085		neurčit				20			
13.085	A	neurčit				31			
13.085	A	neurčit				2			artefakty
13.086	A	neurčit				15			
13.086	A	neurčit				1			
13.086	A	o/c	calc	s	123	1	a	a	
13.086	A	o/c	costa		20	2			
13.086	A	o/c	costa		20	3			
13.087	A	o/c	costa		20	3			
13.087	A	o/c	costa		20	9			
13.087	A	o/c	costa		20	1			
13.087	A	o/c	costa		20	1			
13.087	A	o/c	femur	d	20	1			
13.087	A	o/c	femur	d	100	1	s		
13.087	A	o/c	femur	s	100	1	a		
13.087	A	o/c	hume	d	23	1		a	
13.087	A	o/c	hyoi		120	1	a	a	
13.087	A	o/c	M sup		100	2			zlomky
13.087	A	o/c	M1 inf.	d	123	1	s	s	
13.087	A	o/c	mand	d	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	mand	d	100	1			ramus
13.087	A	o/c	mand	d	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	mand	s	23	1	a	a	
13.087	A	o/c	mand	s	20	1	j	j	

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.087	A	o/c	maxi	d	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	maxi	d	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	maxi	s	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	mtc		3	1		s	
13.087	A	o/c	mtp		20	1			
13.087	A	o/c	mtt	d	100	1	a		
13.087	A	o/c	occi	d	20	1			
13.087	A	o/c	pelvis	d	120	1	a	a	
13.087	A	o/c	pmax	d	20	1	a	a	
13.087	A	o/c	radius	d	120	1	a		
13.087	A	o/c	radius	d	20	1			
13.087	A	o/c	radius	d	120	1	a		
13.087	A	o/c	radius	d	20	1			
13.087	A	o/c	radius	d	23	1		a	
13.087	A	o/c	radius	d	20	1			
13.087	A	o/c	radius	s	120	1	a		
13.087	A	o/c	radius	s	20	1			
13.087	A	o/c	radius	s	20	1			
13.087	A	o/c	scap	s	20	1			
13.087	A	o/c	scap		20	1			
13.087	A	o/c	talus	s	123	1	a	a	
13.087	A	o/c	talus	s	123	1	a	a	
13.087	A	o/c	tibia	d	20	1			
13.087	A	o/c	tibia	d	23	1		a	
13.087	A	o/c	tibia	d	20	1			
13.088	A	o/c	tibia	d	20	1			
13.088	A	o/c	tibia	d	20	1			
13.089	A	o/c	tibia	s	20	1			
13.089	A	o/c	tibia	s	120	1	s		
13.089	A	o/c	tibia	s	23	1		a	
13.089	A	o/c	tibia	s	20	1			
13.089	A	o/c	ulna	s	3	1			
13.089	A	o/c	vcerv		120	1			rozsek
13.089	A	o/c	vlumb		100	1			
13.089	A	o/c	vlumb		123	1	s	s	přesečnuto
13.089	A	o/c	vthor		123	1	s	s	
13.089	A	o/c	vthor		100	1			
13.089	A	ovce	pcorn	d	23	1	a	a	samec
13.089	A	pes	radius	d	20	1			velký
13.089	A	prase	atlas		123	1	a		
13.089	A	prase	atlas		123	1	a	a	
13.089	A	prase	atlas		123	1	a	a	
13.089	A	prase	C inf.	d	120	1	a	a	samec
13.089	A	prase	C inf.	d	20	1	a	a	samec
13.089	A	prase	C inf.	s	123	1	a	a	samec
13.089	A	prase	C inf.	s	123	1	a	a	samec
13.089	A	prase	C inf.	s	20	1	a	a	samec
13.089	A	prase	C sup.	d	20	1			samec
13.089	A	prase	carpi		123	1	a	a	
13.089	A	prase	carpi		120	1	a	a	
13.089	A	prase	costa		20	2			
13.089	A	prase	costa		120	2	a		
13.089	A	prase	costa		120	2			
13.089	A	prase	costa		20	3			
13.089	A	prase	costa		20	3			
13.089	A	prase	costa		20	2			

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.089	A	prase	costa		20	1			
13.089	A	prase	costa		20	6			
13.089	A	prase	costa		20	1			
13.089	A	prase	femur	d	20	1		s	
13.089	A	prase	femur	d	23	1		s	
13.089	A	prase	femur	s	20	1		s	
13.089	A	prase	femur	s	20	1		s	
13.089	A	prase	femur	s	3	1		s	
13.089	A	prase	femur	s	100	1	s		
13.089	A	prase	fibula	d	20	1	s		
13.089	A	prase	fibula	s	123	1	s	s	
13.089	A	prase	fibula	s	123	1	s	s	
13.089	A	prase	fibula	s	20	1	a		
13.089	A	prase	fibula	s	100	1	s		
13.089	A	prase	fibula		20	1			
13.089	A	prase	front	d	20	1	s	s	
13.089	A	prase	front		20	1	s		
13.089	A	prase	hume	d	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	d	23	1	j	j	
13.089	A	prase	hume	d	20	1		s	
13.089	A	prase	hume	d	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	d	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	123	1	s	a	okous. psem
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	hume	s	23	1		a	
13.089	A	prase	h1 inf.	d	120	1	a	a	
13.090	A	prase	h1 inf.	d	20	1			
13.091	A	prase	h2 inf.	d	120	1	a	a	
13.091	A	prase	h2 inf.	s	123	1	a	a	
13.095	A	prase	h2 inf.		123	1	j	j	
13.095	A	prase	h2 sup.	d	123	1	a	a	čerstvě proř.
13.095	A	prase	h3 inf.		123	1	j	j	
13.095	A	prase	M1 sup.	d	123	1	a	a	
13.095	A	prase	M2 sup.	d	123	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	d	100	1	s	s	angulus
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	d	20	1	s	s	
13.095	A	prase	mand	d	100	1			angulus
13.095	A	prase	mand	d	3	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	d	20	1	s	s	
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	samec
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	samec
13.095	A	prase	mand	d	20	1	a	a	samec
13.095	A	prase	mand	d	100	1	s	s	angulus
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	samec
13.095	A	prase	mand	s	100	1			angulus
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.095	A	prase	mand	s	20	1			
13.095	A	prase	mand	s	20	1	a	a	
13.095	A	prase	mand		20	1			
13.095	A	prase	mand		3	1	a	a	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	s	s	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	j	j	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	a	a	
13.095	A	prase	maxi	d	20	1	a	a	
13.100	A	prase	maxi	d	20	1	a	a	samec
13.106	A	prase	maxi	s	20	1	a	a	
13.106	A	prase	maxi	s	20	1	a	a	
13.106	A	prase	maxi	s	20	1	a	a	
13.106	A	prase	maxi	s	20	1	a	a	
13.106	A	prase	maxi		20	1			
13.106	A	prase	mtc3	d	123	1	n	n	
13.106	A	prase	mtc3	d	123	1	a	s	
13.106	A	prase	mtc3	d	123	1	a	s	
13.106	A	prase	mtp		3	1		a	
13.106	A	prase	mtp		20	1			
13.106	A	prase	nasa	d	120	1	j	j	
13.106	A	prase	nasa	d	20	1	s	s	
13.106	A	prase	occi	s	20	1	s	s	
13.106	A	prase	P3 inf.	d	123	1	a	a	
13.106	A	prase	P4 inf.	d	123	1	a	a	
13.123	A	prase	pari		20	1	s	s	
13.123	A	prase	pari		20	1	s	s	
13.123	A	prase	pari		20	1	j	j	
13.123	A	prase	pelvis	d	123	1	a	a	
13.123	A	prase	pelvis	s	100	1	a	a	
13.123	A	prase	pelvis	s	123	1	a	a	
13.123	A	prase	pelvis	s	123	1	a	a	
13.123	A	prase	pelvis	s	23	1	j	j	nes. acet
13.123	A	prase	ph lat		123	1	s	a	
13.123	A	prase	ph1	d	123	1	a	a	
13.123	A	prase	ph1	s	123	1	a	a	
13.123	A	prase	ph2	d	123	1	s	a	
13.123	A	prase	pmax	d	23	1	a	a	
13.123	A	prase	radius	d	123	1	a	a	
13.123	A	prase	radius	d	20	1			
13.123	A	prase	radius	d	120	1	f	f	
13.123	A	prase	radius	d	20	1			
13.123	A	prase	radius	d	120	1	a		
13.123	A	prase	radius	d	120	1	a		
13.123	A	prase	radius	d	120	1	a		
13.123	A	prase	radius	s	120	1	a		
13.123	A	prase	radius	s	123	1	f	f	
13.123	A	prase	radius		20	1			
13.123	A	prase	scap	d	20	1			
13.123	A	prase	scap	d	23	1		s	
13.123	A	prase	scap	d	23	1		a	
13.123	A	prase	scap	d	23	1		a	
13.123	A	prase	scap	s	23	1			
13.123	A	prase	scap	s	23	1		a	
13.123	A	prase	scap	s	23	1		a	
13.123	A	prase	scap	s	20	1	a	a	

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.123	A	prase	scap	s	20	1	j	j	
13.123	A	prase	scap	s	23	1		a	
13.123	A	prase	scap		20	1			
13.123	A	prase	sternum		120	1	s	s	
13.123	A	prase	talus	s	123	1	n	n	
13.123	A	prase	talus	s	123	1	j	j	
13.123	A	prase	temp	d	123	1	a	a	
13.123	A	prase	temp	d	20	1	s	s	
13.123	A	prase	thor		3	1	s	s	
13.123	A	prase	tibia	d	20	1	s		
13.123	A	prase	tibia	d	23	1		s	
13.123	A	prase	tibia	d	20	1	s		
13.123	A	prase	tibia	s	123	1	n	n	
13.123	A	prase	tibia	s	20	1		a	
13.123	A	prase	ulna	d	123	1	s	a	
13.123	A	prase	ulna	d	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	d	3	1			
13.123	A	prase	ulna	d	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	d	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	d	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	d	20	1			
13.123	A	prase	ulna	d	120	1	s		
13.123	A	prase	ulna	s	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	s	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	s	123	1	a	a	
13.123	A	prase	ulna	s	123	1	s	s	
13.123	A	prase	ulna	s	3	1			
13.123	A	prase	vlumb		100	1			
13.123	A	prase	vlumb		20	1			
13.123	A	prase	vthor		100	1			
13.123	A	prase	zuby		20	9			zlomky
13.123	A	prase	zygo	d	20	1	s		
13.123	A	prase	zygo	d	20	1	s	s	
13.123	A	prase	zygo	d	20	1	s	s	
13.123	A	prase	zygo	s	20	1	s	s	
13.123	A	prase	zygo	s	20	1			
13.123	A	prase sp.	femur	d	20	1		a	okous. psem
13.123	A	pták n.				5			
13.123	A	pták n.				1			
13.123	A	pták n.				1			
13.123	A	smec	mand	s	20	1	a	a	
13.123	A	smec	mtc		20	1			
13.123	A	tetřev	scap	s	120	1	a		
13.123	A	tur	atlas		100	1	a		
13.123	A	tur	axis		3	1	s	s	
13.123	A	tur	axis		3	1	s	s	
13.123	A	tur	calc	d	23	1		a	
13.123	A	tur	calc	d	100	1	s		
13.123	A	tur	calc	s	123	1	a	a	
13.123	A	tur	calc	s	20	1			
13.123	A	tur	calc	s	23	1		a	okous. psem
13.123	A	tur	carpi		123	1	a	a	
13.123	A	tur	costa		20	2			
13.123	A	tur	costa		20	5			
13.123	A	tur	costa		20	3			
13.123	A	tur	costa		20	1			
13.123	A	tur	costa		20	6			

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.123	A	tur	costa		20	1			
13.123	A	tur	costa		20	1			
13.123	A	tur	costa		20	1			
13.123	A	tur	costa		20	6			
13.123	A	tur	costa		20	4			
13.123	A	tur	costa		20	22			
13.123	A	tur	costa		120	2			
13.123	A	tur	costa		20	1			
13.123	A	tur	femur	d	20	1			
13.123	A	tur	femur	d	20	1		a	
13.123	A	tur	femur	s	23	1		a	
13.123	A	tur	femur	s	3	1		s	
13.123	A	tur	femur	s	23	1		a	
13.123	A	tur	femur	s	120	1	a		
13.123	A	tur	femur	s	23	1		s	
13.123	A	tur	front		20	2			
13.123	A	tur	hume	d	20	1		a	
13.123	A	tur	hume	d	23	1		a	čerstvě přir.
13.123	A	tur	hume	d	20	1			
13.123	A	tur	hume	d	23	1		a	
13.123	A	tur	hume	s	100	1	a		
13.123	A	tur	hume	s	23	1		a	čerstvě přir.
13.123	A	tur	hume	s	20	1			
13.123	A	tur	l1 inf.	d	120	1	a	a	
13.123	A	tur	l1 inf.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	l1 inf.	s	123	1	a	a	
13.123	A	tur	l3 inf.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	l3 inf.	s	123	1	a	a	
13.123	A	tur	M sup.		100	1			zlomek
13.123	A	tur	M2 inf.	s	123	1	a	a	
13.123	A	tur	M2 sup.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	M2 sup.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	M2 sup.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	M3 inf.	d	123	1	a	a	
13.123	A	tur	mand	d	100	1	a	a	ramus
13.123	A	tur	mand	d	100	1	a	a	ramus
13.123	A	tur	mand	d	100	1			(M3)
13.123	A	tur	mand	d	100	1	s		ramus
13.123	A	tur	mand	s	100	1	a		ramus
13.123	A	tur	mand	s	100	1	a	a	ramus
13.123	A	tur	mand	s	20	1	a	a	
13.123	A	tur	mand	s	100	1	a	a	ramus
13.123	A	tur	mand	s	100	1	a	a	angulus
13.123	A	tur	mand		20	1			
13.123	A	tur	maxi	s	20	1			
13.123	A	tur	maxi		20	1			
13.123	A	tur	mtc	s	23	1		a	
13.141	A	tur	mtc	s	123	1	a	s	
13.141	A	tur	mtc	s	120	1	a		
13.141	A	tur	mtp		3	1		a	artefakt
13.141	A	tur	mtt	d	120	1	a		
13.141	A	tur	mtt	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	mtt	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	mtt	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	mtt	s	120	1	a		
13.141	A	tur	nasa	s	120	1	a	a	
13.141	A	tur	P4 sup.	d	123	1	a	a	

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.141	A	tur	patella	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	pelvis	d	100	1	a		
13.141	A	tur	pelvis	d	20	1			
13.141	A	tur	pelvis	s	23	1	a	a	
13.141	A	tur	pelvis	s	20	1	a		
13.141	A	tur	ph1	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph1	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph1	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph1	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph1	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph1	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph2	d	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph2	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph2	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	ph3	s	123	1	a	a	
13.141	A	tur	radius	d	120	1	a		
13.141	A	tur	radius	d	20	1			
13.141	A	tur	radius	d	23	1		a	
13.141	A	tur	radius	s	20	1	a		
13.141	A	tur	radius	s	120	1	a		
13.141	A	tur	scap	d	20	1			
13.141	A	tur	scap	d	23	1	a	a	
13.141	A	tur	scap	d	23	1		a	
13.141	A	tur	scap	d	20	1			
13.141	A	tur	scap	d	20	2			
13.141	A	tur	scap	d	20	1			
13.141	A	tur	scap	s	20	1			
13.141	A	tur	scap	s	20	1	a	a	
13.141	A	tur	talus	d	20	1			
13.141	A	tur	talus	s	3	1		a	
13.141	A	tur	talus		20	1	a	a	
13.141	A	tur	tibia	d	23	1		a	
13.141	A	tur	tibia	d	20	1			
13.141	A	tur	tibia	d	120	1	s		
13.141	A	tur	tibia	d	20	1			
13.141	A	tur	tibia	s	20	1			
13.141	A	tur	tibia	s	120	1	s		
13.141	A	tur	tibia	s	3	1		a	
13.141	A	tur	ulna	d	120	1	a		
13.141	A	tur	ulna	d	120	1	a		
13.141	A	tur	ulna	d	120	1	a		
13.141	A	tur	ulna	d	120	1	a		
13.204	A	tur	ulna	d	23	1		a	
13.204	A	tur	ulna	s	20	1			
13.204	A	tur	vcerv		100	1			
13.204	A	tur	vcerv		100	1			
13.204	A	tur	vcerv		120	1			
13.204	A	tur	vcerv		100	1			
13.204	A	tur	vcerv		123	1	s	s	
13.204	A	tur	vlumb		20	1			
13.204	A	tur	vlumb		100	1			
13.204	A	tur	vlumb		123	1	a	a	
13.204	A	tur	vlumb		20	1			
13.204	A	tur	vlumb		3	1	a	s	

Kontext	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.204	A	tur	vthor			100	1		
13.204	A	tur	vthor			123	1	s	s
13.204	A	tur	vthor			100	2		
13.204	A	tur	vthor			100	1		
13.204	A	tur	zygo	d	20	1	s	a	
13.204	A	tur	zygo	s	20	1	s	s	
13.204	A	zajíc	costa			20	1		
13.204	A	zajíc	femur	s	23	1		a	
13.220	A	zajíc	hume	d	23	1		a	
13.220	A	zajíc	scap	d	23	1		a	

2.3.2. VÝZKUM BASILIKY SV. JIŘÍ, KAPLE P. MARIE/SV. ANNY A KLÁŠTERA SV. JIŘÍ

Nálezové okolnosti analyzovaných souborů. Výpis z „Předmětového katalogu č. 3 (od přírůstkového čísla 13835)“²⁹⁹

13838: *Pražský hrad – sv. Jiří, křížová chodba, západně severní věže, těsně u věže. 19. I. 1959. Střepey. Střepey v navážce pod starší čtvercovou podlahou.*

13877: *Pražský hrad – sv. Jiří, jižní strana podvěžní kaple. Únor 1959. Střepey, železo, sklo, kachle, kůže. Ze zásypu po opravě základu. Střepey, železo, sklo, kachle, kůže.*

13917: *Pražský hrad – sv. Jiří, západní část křížové chodby u sakristie. Duben 1959, střepey, železo, kosti, střepey. Střepey, kusy železa nalezené v navážce a zásypu sklepní místnosti s pilířem a omítnutou břidlovou východní stěnou.*

13935: *Pražský hrad – sv. Jiří, Vratislavův kostel. 28. V. 1959. Kosti, střepey. Jamka s uhlím, zvířecí kosti a střepey vedle hrobu č. 73. Jamka hluboká 25 cm.*

13988: *Pražský hrad – sv. Jiří, kaple sv. Anny. Září 1959. Hrob č. 100, střepey, hřebíky, kančí zuby. Hrob č. 100 před oltářem. Střepey, železné hřebíky, kančí zuby ze zásypu hrobu.*

13997: *Pražský hrad – sv. Jiří, kaple sv. Anny. Září 1959. Železo, střepey, novinové ústřížky. Předměty nalezené pod dlažbou v navážce po různu.*

14004: *Pražský hrad – sv. Jiří, kaple sv. Anny. Září 1959. Střepey, železo, sklo, kosti, uhlíky, omítka. Východně apsidy pod dlažbou v navážce nad hroby č. 100, 99 nalezeny střepey, železo, sklo, kosti, uhlíky (nová navážka).*

14092: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 14. I. 1960. Kosti, střepey, hřebík. Hrob Milady. Pod maltovou podlahou v navážce a z navážky vybrané zvířecí kosti (zlomky) a střepey. Z navážky těsně nad náhrobním pískovcovým kamenem a kolem něj. Okraj střepey velmi profilovaný 11.–12. stol. Žel. hřebík.*

14093: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 14.–25. I. 1960. Střepey, kosti. Hrob č. 102 Milada, pod pískovcovou deskou před apsidou. Střepey ze zásypu hrobu nad kostrou Milady, pod náhrobní pískovcovou deskou, v hloubce kosti z lebky.*

14095: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 1. III.–14. III. 1960. Střepey, kosti. Navážky na skále u hrobu Mlady a novorozeňátek. Navážka silná až 80 cm sestává z břidly. Mezi břidlou v navážce je větší množství střepey a zvířecích kostí. Navážky, do nichž nebyl hlouben hrob Mlady jsou mladší pod maltovou podlahou, vyrovnávací navážky, do nichž stavěná kaple a po její výstavbě.*

14097: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 10. III. 1959. Kosti, střepey. Kosti, střepey ze zásypu hrobů dvou kostřiček, těsně západně hrobu Mlady.*

14098: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 10. III. 1959. Střepey, kosti. Střepey, kosti pod maltovou podlahou, západně hrobu Mlady, nad kostřičkami dvou dětí.*

14103: *Pražský hrad – sv. Jiří, Kaple P. Marie. 9. II. 1960. Střepey, kosti. Střepey a kosti z vrstvy „a“ k románské budově východně apsidy. Dva střípky s povrchu spáleniště na skále pod maltou a terény k románské budově vých. apsidy.*

²⁹⁹ Uloženy na pracovišti archeologického výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha

- 14104: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 5. III. 1960. Střeby, kosti, bronzovina z vrstvy na skále, na prvním požáru. Vrstva se skládá z malty před románským pracovištěm ke kapli. Severní strana kněžiště. Pod vrstvou „a“.
- 14105: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 8. II.–18. III. 1960. Střeby, kosti, bronz. drát. Vrstva „b“. Střeby, kosti, šedá navážka, na jejímž povrchu je opukové placaté lomené dláždění. Střeby z šedé navážky „b“ přilehlé ke zdi, bronzový drát dvojitý stočený, asi náušnice, také zvířecí kosti. Terény k románské budově východně apsidy.
- 14106: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 18. III. 1960. Střeby, kosti. Vrstva „c“. Pod maltou keramika, profilované okraje, zvířecí kosti.
- 14107: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 3. III.–18. III. 1960. Střeby, kosti, bronzovina, sklo, kus dlaždice? obkladačky? Vrstva „d“. Malta, ušlapaný blátivý povrch. Malta na povrchu skály a pracoviště kaple, kus dlaždice? obkladačka?, bronzovina, střeby, sklo, kosti pod dlažbou ke stavbě z navážky nad první mladší vrstvou malty.
- 14108: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 15. III. 1960. Střeby, hřebík, kosti. Vrstva navážky nad ušlapanou vrstvou s plochými opukovými kameny u líce románské zdi na severní straně oltáře. Nad vrstvou „d“. Střeby profilovaných okrajů, zvířecí kosti, železný hřebík. Keramika pokročilá a jistě již po druhém požáru, což je správné.
- 14115: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 1. III. 1960. Kosti. Kosti bez střeby z navážky nad prvním nejstarším spálenišťem, jižní strana kaple východ. apsidy.
- 14120: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 3. III. 1960. Kosti, střeby, uhlíky, sp. kameny, hřebík. Kosti, střeby a spálené kameny z poškozených terénů v zásypu na jižní straně kaple, u rozšířeného základu apsidy.
- 14121: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 27. II.–3. III. 1960. Kosti, střeby, uhlíky. Střeby, kosti, uhlíky z navážky břidly pod druhou vrstvou spálenišťe z r. 1142.
- 14129: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 9. II. 1960. Střeby, kosti, hřebíky, střeby tuhové. Terény jižního profilu východně apsidy kaple P. Marie. Vrstva na spáleništi po požáru r. 1142, kamenitá navážka pod černým písekem, na ní leží červený písek. Spálená vrstva jde k rozšířenému základu kaple. Střeby, zvířecí kosti, železné hřebíky, střeby tuhové.
- 14130: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 22.–23. II. 1960. Střeby, kosti, hřebíky. Vrchní šedá maltová navážka pod renesanční dlažbou, nebo dlažbou gotickou. Různé střeby i kosti jižně oltáře a hrobky č. 99.
- 14131: **Pražský hrad – sv. Jiří. Kaple P. Marie.** 22.–25. III. 1960. Zdobené střeby, uhlíky, hřebíky, bronzovina, střeby tuhové. Zdobené střeby. Spálená vrstva. Uhlíky, dva železné hřebíky, bronzovina. Spálenišť z r. 1142, jižně oltáře a hrobky č. 99. Pozn. 2 velké zdobné střeby: (14131/1–2, dno nádoby: 14131/3).
- 14135: **Pražský hrad – sv. Jiří. Jižní loď Vratislavova kostela (od Jiřské ulice).** Květen 1960. Střeby, kosti. Nejspodnější vrstva základových kamenů, mezi nimi na skále dva střeby, jeden zdobený rýhami a dvě kosti.
- 14159: **Pražský hrad – sv. Jiří. Místnost těsně severně kaple P. Marie (sv. Anny).** 14. X. 1960. Střeby. Navážka na povrchu klenby pod dnešní dlažbou místnosti. Střeby staré, první na hradě, pod dlažbou místnosti v navážce na klenbě.
- 14208: **Pražský hrad – sv. Jiří. Klášter sv. Jiří – jižní sklep.** 22. II. 1961. Střeby, kosti. Střeby a zvířecí kosti z navážky na severní straně pece i přes vrstvu popele.
- 14212: **Pražský hrad – sv. Jiří. Klášter sv. Jiří.** 13. III. 1961. Střeby, kosti. Severní sklep kláštera sv. Jiří. Jižní sklep. Střeby a kosti zvířecí z navážky pod spálenou souvislou vrstvou popele, uhlíků a spálené hlíny. Spálená vrstva leží na povrchu navážky, ze které jsou střeby a kosti vybrány.
- 14214: **Pražský hrad – sv. Jiří. Klášter svatojiřský. Rajská zahrada.** 6.–11. IV. 1961. Střeby, omítka, got. konsolky, zlomky profilů got. žeber, ostění, vesměs z opuky, zlomky prejšů, kusy malty. Sonda jih – sever. Severní konec. Gotická zeď ambitu 130 cm hluboko od dnešního povrchu zahrady. Bouračka na jižní straně zdi – vrstva silná 35 cm – v ní nalezeny střeby, omítka, gotické konsolky, zlomky profilů gotických žeber, ostění a jiných opracovaných zlomků – vesměs z opuky. V této navážce ležely také zlomky prejšů (vybrány pouze větší kusy), dále kusy omítky gotického kláštera i kusy malty dvojího druhu románské i gotické.
- 14221: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Kousek prejšu, střeby (7), kůstka, hřebík. Bouračka na zdivu těsně jižně dlaždicové cihlové dlažby; souvislá vrstva na východním konci sondy gotického zdiva. Nálezy z východ. konce sondy jsou též pod č. i. 14225, 14226, 14229.
- 14222: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Kousek prejšu, střeby, kůstky (2), železná kulička. Sonda u svaleného kamene pod žlábkem u zdi. Střeby, polévaný prejš gotický, železná kulička; v hloubce 280 cm od povrchu zahrady. Kámen poškozený.
- 14225: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Kus prejšu, střeby, zlomek kosti, zlomek opracov. got. žebra. Souvislý blok navážky vedle poškozeného, prokopaného terénu a opukové, gotické bouračky. Střed sondy, východní konec.
- 14226: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Opukové zlomky opracov. got. žebra, střeby, kosti. Jáma – prostora mezi zdívem tvaru obdélníkového, východní část sondy. Mezi zlomky keramiky jsou u staré střeby zdobené vlnicí.
- 14227: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Zlomky keramiky, kosti, zlomky opracovaných opukových článků, cihly (1 celá, 2 zlomky), kusy prejšů. Střeby, kosti, cihly, zlomky tvárnice na zdi s velkým pískovcovým (?) překladem; zlomky opukových opracov. článků s povrchu zdi, kterou měl již odkrytou stavitel Mach.
- 14228: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Zlomky keramiky, kosti, opracovaný opuk. kámen, načervenalý od ohně. Zahradní navážka pod povrchem asi 150 cm.
- 14229: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. 3 zlomky tvárnice, 2 zlomky prejšů, kosti, střeby. Vrstva do hloubky 1 m, východní část sondy pod švestkami, vrstva 17. stol. Jeden střeby je starší, má vodorovný okraj o ozdobnou rýhu pod okrajem.
- 14230: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada u kláštera sv. Jiří.** Květen 1961. Střeby, kosti, kousek železa, opracov. zlomek opuk. got. žebra. Promísená navážka v hloubce 1 m od povrchu zahrady. Ve vrstvě byly střeby, kosti, sklo, prejšy – nad šikmým zdívem a nad zdi, která má v sobě vsunutou pískovcovou desku. Asi kopáno stavitel Machem.
- 14351: **Pražský hrad – sv. Jiří. Klášter sv. Jiří. Čtvrtá místnost s klenbou, severní část.** 16.–18. 4. 1963. Zlomky keramiky, hřebíky, zlomek kahanu, malta. Střeby, hřebíky, bronzový plech, zlomek kahanu, malta – pocházejí z navážky prejšů po zrušení kláštera.
- 14353: **Pražský hrad – sv. Jiří. Západní část jiřské klášterní zahrady.** 18.–20. 4. 1963. Zlomky keramiky (důležité pro chronologii), malta, spálené kusy pískovce. Navážka pod spálenou dlažbou, položená na maltovou podlahu.
- 14355: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřského kláštera, západní část.** Duben 1963. Zlomky keramiky, prejšy, železné hřebíky, zlomek dlaždice. Třetí (druhá) místnost nejstaršího kláštera, místnost s klenbou, jižní její část. Navážka bouračky u schodů z červeného pískovce vedle vchodu z první (druhé) do druhé (třetí) místnosti. Navážka je pozdně gotická – je starší než na východní straně u zbořeného gotického ambitu.
- 14357: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřského kláštera.** 18. 5. 1963. Zlomky keramiky i zlomky polévaných nádob. Promíchaná navážka těsně nad opukovými kameny východně klášterní budovy.
- 14365: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiř. kláštera.** 23. 5. 1963. Střeby, malta, spálená opuka, malovaná omítka. Plocha západní části zahrady. Spálená dlažba. Třetí místnost, navážka pod spálenou dlažbou u západního ambitu. Střeby, malta, spálená opuka, malovaná omítka z navážky pod spálenou dlažbou nad maltovou podlahou.
- 14367: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřského kláštera, jižní strana.** 23.–31. 5. 1963. Okraje nádob, zvíř. kosti, zlomky červeného pískovce, spálené kameny. Černá vrstva 9. stol., pravděpodobně zbytek stlání jámy (přepsáno na: na cestě), leží na povrchu rostlého jilu směrem od Z k V. Černý humus obsahuje nejstarší zlomky nádob, nalezené na Pražs. hradě. Jsou to okraje nádob, zdobené a nezdobené střeby, zvířecí kosti, zlomky červeného pískovce a spálené kameny (žádná opuka)
- 14372: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřského kláštera.** 4. 6. 63. Střeby, kosti. Hnědá navážka z rostlého jilu navezená jako vyrovnávací vrstva na severním svahu. Touto navážkou byla zavezena stará cesta a svah u ní na severní straně kostela v době Boleslava II.; jílová navážka obsahovala také střeby a kosti.
- 14373: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřského kláštera.** Červen 1963. Zlomky keramiky, zvířecí kosti. Stará cesta na severním svahu návrší. Černá navážka na svahu cesty a černá humusovitá navážka na samotné cestě; v ní byly nalezeny zlomky nádob a zvířecí kosti.
- 14376: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiř. kláštera.** Červen 1963. Střeby. Třetí místnost nejstaršího kláštera, východní část u stupně z červeného pískovce. Keramika nalezena pod litou maltovou podlahou – první nejstarší dlažba kláštera.
- 14395: **Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiř. kláštera.** 5.–6. VIII. 1963. Střeby, zvíř. kosti, kost. Brusle. Jáma v rostlém povrchu; v zásypu černého humusu jámy nalezeny střeby, zvíř. kosti a kostěná brusle. Do této jámy

byly stavěny ke konci 11. stol. základy ohradní zdi směrem S-J. Pod základy ohradní zdi pokračuje černý humus jámy. Na západní straně byla jáma ohraničena opukovou vrstvou. Na povrch ohradní zdi byly položeny pod základy románského zdiva zvíř. kosti a střepy z jámy.

14396: Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada jiřs. kláštera. 21. VIII. 1963. Střepy, zvíř. kosti, spálená mazanice. Rostlá břidlová – jílovitá navázka na severním svahu návrší, na cestě. Navázka sem byla navežena Boleslavem II. při stavbě kostela. V navázce byly nalezeny střepy, zvířecí kosti a též zbytky spálené mazanice s otisky proutí.

14406: Pražský hrad – sv. Jiří. Zahrada v jiřs. klášteře. 7. 4. 1961. Zlomky keramiky. Jáma po kálu v rostlém terénu, v níž byly nalezeny střepy.

Tab. 11.: Pražský hrad – bazilika sv. Jiří, objekt v hlavní lodi.

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.935	3	husa	coracoid	s	120	1	a	a	
13.935	3	kur	hume	d	123	1	a	a	
13.935	3	kur	hume	s	123	1	a	a	
13.935	3	kur	tbt	d	20	1			
13.935	3	kur	tmt	d	120	1	a		
13.935	3	neurčit				17			
13.935	3	o/c	hume	s	23	1		a	
13.935	3	prase	atlas		120	1	a	a	
13.935	3	prase	costa		23	1	s	s	
13.935	3	prase	Mtc 4	d	100	1	a		
13.935	3	prase	Ph3	d	120	1	a	a	
13.935	3	prase	Tibia	d	120	1	s		
13.935	3	prase	Ulna	s	123	1	f	f	
13.935	3	prase	Vthor		123	1	s	s	
13.935	3	tur	Carpi		123	2			1 jed., ohlod. myší
13.935	3	tur	Costa			4			
13.935	3	tur	Hume	d	20	1			
13.935	3	tur	Sacr		20	1			
13.935	3	tur	Scap	d	20	1			
13.935	3	tur	Talus	s	3	1			
13.935	3	tur	Ulna	d	120	1	a		
13.935	3	tur	Vthor		120	1	s	s	

Tab. 12.: Pražský hrad – bazilika sv. Jiří. Kaple P. Marie.

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.093	1	neurčit				6			
14.093	1	o/c	radius	s	20	1			zářezy
14.093	1	tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.093	1	tur	vcerv		100	1			
14.093	1	tur	vthor		100	1	a		
						10			
14.092	2	husa	scap	d	120	1	A		
14.095	2	jelen	paroh	z	20	1			
14.095	2	koroptev	furcula		120	1	A	a	
14.095	2	koroptev	scap		120	1	a		
14.095	2	koroptev	sinsacrum		120	1	a	a	
14.092	2	kur	corac	s	120	1	a		
14.092	2	kur	femur	s	23	1		a	
14.120	2	kur	hume	s	120	1	a		

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.120	2	kur	hume	s	23	1		a	
14.092	2	kur	scap	s	120	1	a		
14.098	2	kur	scap	d	120	1	a		
14.115	2	kur	scap	d	120	1	a		
14.120	2	kur	sinsacrum		120	1	a	a	
14.092	2	kur	tbt	s	23	1		a	
14.092	2	kur	tbt	s	23	1		a	
14.115	2	kur	ulna	s	23	1		a	
14.092	2	neurčit				15			
14.097	2	neurčit				14			
14.098	2	neurčit				10			
14.115	2	neurčit				14			
14.120	2	neurčit				1			artefakt
14.120	2	neurčit				15			
14.121	2	neurčit				11			
14.092	2	o/c	costa		20	4			
14.095	2	o/c	costa		20	1			
14.115	2	o/c	costa			6			
14.120	2	o/c	costa		20	1			
14.121	2	o/c	costa		20	1			
14.092	2	o/c	femur	d	100	1	s		
14.095	2	o/c	fron	d	20	1	n	n	
14.095	2	o/c	hume	s	100	1	s		
14.095	2	o/c	hume	s	23	1		a	
14.095	2	o/c	hume	s	23	1		a	
14.095	2	o/c	hume	s	23	1		a	
14.097	2	o/c	l2 inf.	s	123	1			
14.095	2	o/c	mtc	z	20	1			
14.120	2	o/c	mtc		20	1			
14.095	2	o/c	pelvis	d	3	1		a	
14.092	2	o/c	radius	s	20	1			
14.092	2	o/c	radius	d	20	1			
14.095	2	o/c	radius	s	20	1			
14.095	2	o/c	radius	d	20	1			
14.095	2	o/c	radius	s	20	1			
14.092	2	o/c	scap	s	20	1			
14.092	2	o/c	scap	s	20	1			
14.095	2	o/c	scap	s	20	1	a		
14.095	2	o/c	scap	d	20	1	a		
14.092	2	o/c	tibia	s	20	1			
14.121	2	o/c	tibia	s	20	1			
14.092	2	o/c	uina	d	23	1		a	
14.095	2	o/c	vlumb		20	1			
14.098	2	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.092	2	o/c	vthor		123	1	a	a	
14.095	2	o/c	vthor		20	1			
14.095	2	o/c	vthor		20	1			
14.095	2	o/c	vthor		100	1			
14.095	2	o/c	vthor		100	1			
14.097	2	o/c	vthor		100	1			
14.121	2	o/c	vthor		100	1			
14.095	2	ovce	ph1	s	123	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.115	2	ovce	radius	d	120	1	a		
14.095	2	pěvec?	tbt	z	20	1			
14.092	2	prase	C inf.	d	123	1	a	a	samice
14.097	2	prase	C inf.	d	120	1			samec
14.115	2	prase	C inf.	s	120	1			samec
14.095	2	prase	C sup.	d	123	1	a	a	samec
14.092	2	prase	calc	s	23	1	s		
14.095	2	prase	calc	s	120	1	s		
14.095	2	prase	calc	s	120	1	s		
14.115	2	prase	calc	d	123	1	s	a	
14.092	2	prase	costa		20	5			
14.095	2	prase	costa		20	9			
14.097	2	prase	costa		20	3			
14.098	2	prase	costa		20	6			
14.115	2	prase	costa		20	1			
14.120	2	prase	costa		20	1			
14.120	2	prase	costa		120	2	f	f	
14.097	2	prase	fibula	d	120	1	s		
14.095	2	prase	hume	d	120	1	s		
14.095	2	prase	i1 inf.	d	123	1	j	j	
14.095	2	prase	l1 sup.	s	120	1	a	a	
14.097	2	prase	l1 sup.	d	123	1	s	s	
14.098	2	prase	l2 inf.	d	123	1	a	a	
14.095	2	prase	l3 sup.	s	123	1	s	s	
14.121	2	prase	lacr	s	120	1	f	f	
14.095	2	prase	lat.mtp		123	2	a	s	
14.095	2	prase	lat.mtp		23	1		s	
14.095	2	prase	lat.mtp		120	1	a		
14.095	2	prase	M sup.	z	20	1			
14.098	2	prase	M1 inf.	d	123	1	a	a	
14.095	2	prase	mand	s	100	1			angulus
14.095	2	prase	mand	d	120	1	j	j	
14.098	2	prase	mand	d	23	1	j	j	
14.095	2	prase	maxi	d	20	1	s	s	
14.095	2	prase	mtc3	d	123	1	a	a	
14.098	2	prase	mtp	z	100	1	a		
14.120	2	prase	ph1	d	123	1	s	a	
14.115	2	prase	radius	s	20	1	f	f	přepálený
14.092	2	prase	scap	s	20	1	s	a	
14.120	2	prase	scap	d	20	1	s	a	
14.120	2	prase	scap	s	20	1	a	a	
14.120	2	prase	talus	s	123	1	a	a	
14.095	2	prase	ulna	d	3	1		s	
14.095	2	prase	ulna	d	20	1			
14.097	2	prase	ulna	d	23	1			
14.120	2	prase	ulna	d	3	1		s	
14.121	2	prase	ulna	s	20	1			spálená
14.095	2	prase	vřhor		100	1			
14.120	2	prase	vřhor		100	1			
14.095	2	prase	zygo	d	120	1	s	a	
14.097	2	pták n.				2			
14.120	2	pták n.				1			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.121	2	pták n.				1			
14.121	2	ryba				1			
14.095	2	srnec	tibia	d	20	1		a	
14.098	2	tur	carpi		123	1	a	a	
14.092	2	tur	costa		20	1			
14.095	2	tur	costa		120	1			
14.095	2	tur	costa		20	6			
14.097	2	tur	costa		20	1			
14.121	2	tur	costa		20	2			
14.097	2	tur	femur	s	100	1	a		
14.095	2	tur	occi	z	20	1	a		
14.095	2	tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.092	2	tur	scap	d	20	1			
14.098	2	zajíc	cran	z	20	1			
						235			
14.108	3	husa	hume	d	20	1			
14.129	3	husa	mand		120	1	a	a	
14.108	3	husa	scap	s	123	1	a	a	
14.130	3	husa	ster		120	1	a		
14.130	3	husa	tbt	d	20	1	a		
14.105	3	husa	vcerv		123	1	a	a	
14.105	3	jelen	paroh	z		1			artefakt
14.104	3	koroptev	femur	s	123	1	j	j	
14.105	3	koroptev	stem	z	20	1			
14.104	3	koroptev	tbt	s	23	1	a	a	
14.106	3	koroptev	tbt	s	20	1			
14.130	3	kůň	hume	s	20	1			
14.129	3	kůň	radius	d	20	1			
14.103	3	kur	coracoid	d	120	1	a		
14.105	3	kur	coracoid	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	coracoid	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	coracoid	s	123	1	a	a	
14.106	3	kur	coracoid	d	123	1	a	a	
14.130	3	kur	coracoid	d	120	1	a		
14.105	3	kur	femur	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	femur	s	23	1		a	
14.105	3	kur	femur	s	100	1	a		
14.106	3	kur	femur	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	femur	s	20	1			
14.129	3	kur	femur	d	20	1	a	a	
14.129	3	kur	femur	d	120	1	j		
14.130	3	kur	femur	s	23	1		a	
14.130	3	kur	femur	s	23	1		j	
14.106	3	kur	furc		20	1			
14.105	3	kur	hume	d	123	1	j	j	
14.105	3	kur	hume	d	120	1	a		
14.105	3	kur	hume	d	20	1			
14.107	3	kur	hume	s	20	1	a	a	
14.108	3	kur	huma	s	23	1	j	j	
14.104	3	kur	pelvis		23	1	j	j	
14.105	3	kur	pelvis	z	20	1	a		

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.105	3	kur	pelvis	z	20	1	j	j	
14.106	3	kur	pelvis		120	1	j	j	
14.107	3	kur	pelvis	d	23	1		a	
14.130	3	kur	pelvis	d	120	1	a	a	
14.104	3	kur	radius	s	23	1	s	s	
14.105	3	kur	radius	s	23	1		a	
14.105	3	kur	radius	s	23	1		a	
14.106	3	kur	radius	s	23	1	s	s	
14.105	3	kur	scap	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	scap	s	120	1	a		
14.105	3	kur	scap	s	120	1	a		
14.108	3	kur	scap	d	120	1	a	a	
14.129	3	kur	scap	d	120	1	j		
14.106	3	kur	sinsacr		20	1	a	a	
14.105	3	kur	sinsacrum		120	1	a	a	
14.105	3	kur	ster		120	1	a		
14.105	3	kur	ster		20	1	j		
14.106	3	kur	ster		120	1	j	j	
14.104	3	kur	tblt	d	120	1	a		
14.105	3	kur	tblt	z	20	1	a		
14.105	3	kur	tblt	z	20	1	j		
14.106	3	kur	tblt	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	tblt	s	23	1	j	j	
14.106	3	kur	tblt	s	120	1	a		
14.106	3	kur	tblt	d	20	1			
14.108	3	kur	tblt	d	20	1	a		
14.129	3	kur	tblt	s	20	1	a	a	
14.130	3	kur	tblt	d	23	1		s	
14.104	3	kur	tmt	s	123	1	j	j	
14.106	3	kur	tmt	s	20	1			
14.104	3	kur	ulna	s	120	1	a		
14.104	3	kur	ulna	d	20	1	a		
14.105	3	kur	ulna	d	123	1	a	a	
14.105	3	kur	ulna	d	23	1		a	
14.105	3	kur	ulna	s	120	1	a		
14.105	3	kur	ulna	d	120	1	a		
14.105	3	kur	ulna	s	23	1		a	
14.106	3	kur	ulna	d	23	1		a	
14.106	3	kur	ulna	s	20	1			
14.103	3	neurčit				7			
14.104	3	neurčit				43			
14.105	3	neurčit				81			
14.106	3	neurčit				30			
14.107	3	neurčit				18			
14.108	3	neurčit				1			
14.129	3	neurčit				4			
14.130	3	neurčit				28			
14.131	3	neurčit				3			
14.103	3	o/c	costa		20	2			
14.104	3	o/c	costa		20	6			
14.106	3	o/c	costa			14			
14.107	3	o/c	costa		20	1			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.130	3	o/c	costa		20	3			
14.107	3	o/c	femur	d	3	1		s	
14.130	3	o/c	femur	d	20	1		s	
14.130	3	o/c	femur	d	23	1		a	
14.131	3	o/c	mtp	z	3	1		s	
14.104	3	o/c	pelvis	s	3	1	a	a	
14.105	3	o/c	pelvis	s	20	1	a	a	
14.106	3	o/c	pelvis	s	23	1		a	
14.131	3	o/c	scap	s	23	1	j	j	
14.107	3	o/c	tibia	d	3	1	f	f	
14.130	3	o/c	tibia	s	20	1			
14.104	3	o/c	vlumb		20	1			
14.104	3	o/c	vlumb		20	1			
14.106	3	o/c	vlumb		20	1	s	s	
14.130	3	o/c	vlumb		23	1	a	a	
14.130	3	o/c	vlumb		23	1	a	a	
14.130	3	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.131	3	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.104	3	o/c	vthor		3	3	s	s	
14.105	3	o/c	vthor		123	2	s	s	
14.107	3	o/c	vthor		123	2	n	n	
14.104	3	ovce	hume	s	23	1		a	
14.104	3	ovce	radius	d	123	1	a	s	
14.106	3	prase	calc	d	123	1	s	a	
14.107	3	prase	calc	s	123	1	a	a	
14.107	3	prase	carpi		123	1	a	a	
14.103	3	prase	costa		20	1			
14.104	3	prase	costa			12			
14.104	3	prase	costa		120	1	f	f	
14.105	3	prase	costa		20	9			
14.106	3	prase	costa		123	2	f	f	
14.106	3	prase	costa			21			
14.107	3	prase	costa		123	1	f	f	
14.107	3	prase	costa			3			
14.108	3	prase	costa		20	2			
14.129	3	prase	costa		20	2			
14.130	3	prase	costa		123	2	f	f	
14.130	3	prase	costa		20	4			
14.131	3	prase	costa		20	1			
14.130	3	prase	femur	s	23	1		s	
14.108	3	prase	fron	d	20	1	s	s	
14.130	3	prase	fron		20	1	s	s	
14.131	3	prase	front	s	20	1	s	s	
14.105	3	prase	hume	d	123	1	f	f	
14.107	3	prase	hume	s	23	1	f	f	
14.104	3	prase	i 1 inf.	s	123	1	j	j	
14.105	3	prase	l inf.	z	20	1			
14.105	3	prase	l1 inf.	s	20	1			
14.106	3	prase	l.mtp		123	2	a	s	
14.105	3	prase	lat.mtp		120	1	a		
14.105	3	prase	lat.ph		123	1	s	a	
14.104	3	prase	M 2 inf.		123	1	s	s	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.106	3	prase	m3 inf	d	123	1	s	s	
14.104	3	prase	mand	s	20	1	s	s	
14.106	3	prase	mand	s	20	1	s	s	
14.130	3	prase	mand	s	3	1	a	a	
14.106	3	prase	maxi	s	23	1	s	s	samec
14.130	3	prase	maxi	s	20	1	a	a	samec
14.130	3	prase	maxi	s	20	1	s	s	
14.106	3	prase	mtc 3		120	1	f	f	
14.104	3	prase	mtc 4	s	123	1	a	s	
14.129	3	prase	mtc3	s	123	1	j	j	
14.106	3	prase	mtp		3	1		s	
14.103	3	prase	mtt3	s	120	1	a		
14.105	3	prase	mtt3	d	123	1	a	s	
14.130	3	prase	mtt3	s	123	1	a	a	
14.106	3	prase	Mx	z	20	2			
14.105	3	prase	pelvis	s	120	1	f	f	
14.130	3	prase	pelvis	s	20	1	s	s	
14.130	3	prase	pelvis	s	120	1	f	f	
14.106	3	prase	ph1	d	3	1		a	
14.105	3	prase	pmax		120	1	s	s	
14.104	3	prase	scap		20	1			
14.107	3	prase	scap	d	23	1		a	
14.130	3	prase	scap	d	20	1	s	a	
14.107	3	prase	temp	s	123	1	s	s	
14.106	3	prase	tibia	d	123	1	s	a	
14.107	3	prase	tibia	s	120	1	a		
14.107	3	prase	tibia	s	120	1	s		
14.130	3	prase	tibia	d	20	1			
14.106	3	prase	ulna	d	23	1		s	
14.131	3	prase	ulna	d	3	1	f	f	
14.106	3	prase	vlumb		20	2			
14.106	3	prase	vlumb		123	1	s	s	
14.107	3	prase	vlumb		20	1			
14.104	3	prase	vthor		100	1			
14.105	3	prase	vthor		100	1			
14.106	3	prase	vthor		100	1			
14.107	3	prase	vthor		120	1	s	s	
14.107	3	prase	vthor		23	1	s	s	
14.107	3	prase	vthor		100	1			
14.104	3	prase	zygo	s	123	1	f	f	
14.106	3	prase	zygo	s	123	1	f	f	
14.104	3	pták n.				1			
14.105	3	pták n.				4			
14.106	3	pták n.				4			
14.108	3	pták n.				3			
14.130	3	pták n.				2			
14.104	3	pták n.	scap	d	120	1	a		větší než koroptev
14.105	3	ryba				3			
14.104	3	ryby				9			
14.104	3	tetřev?	coracoid	s	23	1	a	a	
14.130	3	tur	calcaneus	s	123	1	a	a	
14.130	3	tur	carpi		120	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.103	3	tur	costa		20	1			
14.104	3	tur	costa		20	4			
14.105	3	tur	costa		20	5			
14.106	3	tur	costa			1			
14.107	3	tur	costa		20	3			
14.129	3	tur	costa		20	1			
14.130	3	tur	costa		20	3			
14.130	3	tur	femur	d	100	1	s		
14.130	3	tur	front		120	1	j	j	
14.130	3	tur	hume	d	100	1	a		
14.130	3	tur	hume	d	23	1		a	rozsek. podél
14.130	3	tur	M1 sup.	s	123	1	a	a	
14.130	3	tur	maxi	d	20	1	a	a	
14.130	3	tur	mtt	z	3	1		a	
14.130	3	tur	mtt		100	1	a		
14.130	3	tur	pelvis	d	20	1	a	a	
14.131	3	tur	ph2	s	123	1	a	a	
14.131	3	tur	Sacr		20	1	a	a	
14.108	3	tur	scap	d	20	1			
14.129	3	tur	scap	d	20	1	a	a	
14.130	3	tur	scap	s	20	1			
14.103	3	tur	vlumb		20	1			
14.105	3	tur	vlumb		20	1			
14.106	3	tur	vlumb		20	1			
14.107	3	tur	vlumb		20	1			
14.108	3	tur	vlumb		20	1			
14.103	3	tur	vthor		100	1			
14.130	3	tur	vthor		123	1	s	s	
14.105	3	veverka	femur	d	120	1	s		
14.105	3	zajíc	costa		120	1			
14.107	3	zajíc	costa		20	1			
14.129	3	zajíc	femur	d	20	1			
14.130	3	zajíc	femur	d	20	1			
14.104	3	zajíc	pelvis	s	123	1	a	a	
14.129	3	zajíc	pelvis	s	123	1	a	a	
14.107	3	zajíc	scap	s	20	1			
14.104	3	žába				1			
						541			
13.988	4	divočák	C inf.	d	123	1			samec
13.997	4	kůň	I1 inf.	s	123	1	a	a	
14.004	4	neurčit				8			
13.997	4	o/c	temp	s	23	1	a	a	
13.988	4	prase	C inf.	d	120	1			samec
13.988	4	prase	C inf.	d	123	1			samec
13.988	4	prase	C inf.	s	120	1			samec
14.004	4	prase	costa		20	2			
14.004	4	prase	front		20	1			
14.004	4	prase	mand	s	100	1			
14.004	4	tur	maxi	d	20	1	a	s	
						19			

Tab. 13.: Pražský hrad – bazilika a klášter sv. Jiří. Přehled osteologických nálezů.

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
13.838		kur	Radius	s	120	1	a	a	
13.877		tur	Mand	s	20	1	a	a	
13.917		husa	furcula	s	120	1	a	a	
13.917		kur	femur	s	123	1	a	a	
13.917		kur	femur	d	123	1	a	a	
13.917		kur	hume	s	123	1	a	a	
13.917		los?	ph1	s	123	1	a	a	
13.917		neurčit				2			
13.917		o/c	femur	d	3	1		s	
13.917		o/c	scap	d	23	1	n	n	
13.917		prase	hume	d	23	1		a	
13.917		prase	scap	d	23	1		a	
13.917		prase	ulna	s	3	1		s	
13.917		smec	ph1	s	123	1	a	a	
13.917		tur	hume	d	23	1		a	
13.917		tur	mtc	s	123	1	a	s	
13.917		tur	sacr		100	1	s	s	
13.935	3	husa	coracoid	s	120	1	a	a	
13.935	3	kur	hume	d	123	1	a	a	
13.935	3	kur	hume	s	123	1	a	a	
13.935	3	kur	tbt	d	20	1			
13.935	3	kur	tmt	d	120	1	a		
13.935	3	neurčit				17			
13.935	3	o/c	hume	s	23	1		a	
13.935	3	prase	atlas		120	1	a	a	
13.935	3	prase	costa		23	1	s	s	
13.935	3	prase	mtc 4	d	100	1	a		
13.935	3	prase	ph3	d	120	1	a	a	
13.935	3	prase	tibia	d	120	1	s		
13.935	3	prase	ulna	s	123	1	f	f	
13.935	3	prase	vthor		123	1	s	s	
13.935	3	tur	carpi		123	2			1 jed., ohlod. myši
13.935	3	tur	costa			4			
13.935	3	tur	hume	d	20	1			
13.935	3	tur	sacr		20	1			
13.935	3	tur	scap	d	20	1			
13.935	3	tur	talus	s	3	1			
13.935	3	tur	ulna	d	120	1	a		
13.935	3	tur	vthor		120	1	s	s	
13.988	4	divočák	C inf.	d	123	1			samec
13.988	4	prase	C inf.	d	120	1			samec
13.988	4	prase	C inf.	d	123	1			samec
13.988	4	prase	C inf.	s	120	1			samec
13.997	4	kůň	l1 inf.	s	123	1	a	a	
13.997	4	o/c	temp	s	23	1	a	a	
14.004	4	neurčit				8			
14.004	4	prase	costa		20	2			
14.004	4	prase	front		20	1			
14.004	4	prase	mand	s	100	1			
14.004	4	tur	maxi	d	20	1	a	s	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.092	2	husa	scap	d	120	1	a		
14.092	2	kur	corac	s	120	1	a		
14.092	2	kur	femur	s	23	1		a	
14.092	2	kur	scap	s	120	1	a		
14.092	2	kur	tbt	s	23	1		a	
14.092	2	kur	tbt	s	23	1		a	
14.092	2	neurčit				15			
14.092	2	o/c	costa		20	4			
14.092	2	o/c	femur	d	100	1	s		
14.092	2	o/c	radius	s	20	1			
14.092	2	o/c	radius	d	20	1			
14.092	2	o/c	scap	s	20	1			
14.092	2	o/c	scap	s	20	1			
14.092	2	o/c	tibia	s	20	1			
14.092	2	o/c	ulna	d	23	1		a	
14.092	2	o/c	vthor		123	1	a	a	
14.092	2	prase	C inf.	d	123	1	a	a	samec
14.092	2	prase	calc	s	23	1	s		
14.092	2	prase	costa		20	5			
14.092	2	prase	scap	s	20	1	s	a	
14.092	2	tur	costa		20	1			
14.092	2	tur	scap	d	20	1			
14.093	1	neurčit				6			
14.093	1	o/c	radius	s	20	1			zářezy
14.093	1	tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.093	1	tur	vcerv		100	1			
14.093	1	tur	vthor		100	1	a		
14.095	2	jelen	paroh	z	20	1			
14.095	2	o/c	costa		20	1			
14.095	2	o/c	fron	d	20	1	n	n	
14.095	2	o/c	hume	s	100	1	s		
14.095	2	o/c	hume	s	23	1		a	
14.095	2	o/c	hume	s	23	1		a	
14.095	2	o/c	mtc	z	20	1			
14.095	2	o/c	pelvis	d	3	1		a	
14.095	2	o/c	radius	s	20	1			
14.095	2	o/c	radius	d	20	1			
14.095	2	o/c	radius	s	20	1			
14.095	2	o/c	scap	s	20	1	a		
14.095	2	o/c	scap	d	20	1	a		
14.095	2	o/c	vlumb		20	1			
14.095	2	o/c	vthor		20	1			
14.095	2	o/c	vthor		20	1			
14.095	2	o/c	vthor		100	1			
14.095	2	o/c	vthor		100	1			
14.095	2	ovce	ph1	s	123	1	a	a	
14.095	2	prase	C sup.	d	123	1	a	a	samec
14.095	2	prase	calc	s	120	1	s		
14.095	2	prase	calc	s	120	1	s		
14.095	2	prase	costa		20	9			
14.095	2	prase	hume	d	120	1	s		

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.095	2	prase	i1 inf.	d	123	1	j	j	
14.095	2	prase	l1 sup.	s	120	1	a	a	
14.095	2	prase	l3 sup.	s	123	1	s	s	
14.095	2	prase	lat mtp		123	2	a	s	
14.095	2	prase	lat mtp		23	1		s	
14.095	2	prase	lat mtp		120	1	a		
14.095	2	prase	M sup.	z	20	1			
14.095	2	prase	mand	s	100	1			angulus
14.095	2	prase	mand	d	120	1	j	j	
14.095	2	prase	maxi	d	20	1	s	s	
14.095	2	prase	mtc3	d	123	1	a	a	
14.095	2	prase	ulna	d	3	1		s	
14.095	2	prase	ulna	d	20	1			
14.095	2	prase	vthor		100	1			
14.095	2	prase	zygo	d	120	1	s	a	
14.095	2	smec	tibia	d	20	1		a	
14.095	2	tur	costa		120	1			
14.095	2	tur	costa		20	6			
14.095	2	tur	occi	z	20	1	a		
14.095	2	tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.095	2	koroptev	scap		120	1	a		
14.095	2	koroptev	sinsacrum		120	1	a	a	
14.095	2	koroptev	furcula		120	1	a	a	
14.095	2	pěvec?	tbt	z	20	1			
14.097	2	neurčit				14			
14.097	2	o/c	l2 inf.	s	123	1			
14.097	2	o/c	vthor		100	1			
14.097	2	prase	C inf.	d	120	1			samec
14.097	2	prase	costa		20	3			
14.097	2	prase	fibula	d	120	1	s		
14.097	2	prase	l1 sup.	d	123	1	s	s	
14.097	2	prase	ulna	d	23	1			
14.097	2	pták n.				2			
14.097	2	tur	costa		20	1			
14.097	2	tur	femur	s	100	1	a		
14.098	2	kur	scap	d	120	1	a		
14.098	2	neurčit				10			
14.098	2	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.098	2	prase	costa		20	6			
14.098	2	prase	l2 inf.	d	123	1	a	a	
14.098	2	prase	M1 inf.	d	123	1	a	a	
14.098	2	prase	mand	d	23	1	j	j	
14.098	2	prase	mtp	z	100	1	a		
14.098	2	tur	carpi		123	1	a	a	
14.098	2	zajíc	cran	z	20	1			
14.103	3	kur	coracoid	d	120	1	a		
14.103	3	neurčit				7			
14.103	3	o/c	costa		20	2			
14.103	3	prase	costa		20	1			
14.103	3	prase	mtt3	s	120	1	a		
14.103	3	tur	costa		20	1			
14.103	3	tur	vlumb		20	1			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.103	3	tur	vthor		100	1			
14.104	3	koroptev	femur	s	123	1	j	j	
14.104	3	pták n.	scap	d	120	1	a		větší než koroptev
14.104	3	koroptev	tbt	s	23	1	a	a	
14.104	3	teřev?	coracoid	s	23	1	a	a	
14.104	3	kur	pelvis		23	1	j	j	
14.104	3	kur	radius	s	23	1	s	s	
14.104	3	kur	tbt	d	120	1	a		
14.104	3	kur	tmt	s	123	1	j	j	
14.104	3	kur	ulna	s	120	1	a		
14.104	3	kur	ulna	d	20	1	a		
14.104	3	neurčit				43			
14.104	3	o/c	costa		20	6			
14.104	3	o/c	pelvis	s	3	1	a	a	
14.104	3	o/c	vlumb		20	1			
14.104	3	o/c	vlumb		20	1			
14.104	3	o/c	vthor		3	3	s	s	
14.104	3	ovce	hume	s	23	1		a	
14.104	3	ovce	radius	d	123	1	a	s	
14.104	3	prase	costa			12			
14.104	3	prase	costa		120	1	f	f	
14.104	3	prase	i1 inf.	s	123	1	j	j	
14.104	3	prase	M2 inf.		123	1	s	s	
14.104	3	prase	mand	s	20	1	s	s	
14.104	3	prase	mtc 4	s	123	1	a	s	
14.104	3	prase	scap		20	1			
14.104	3	prase	vthor		100	1			
14.104	3	prase	zygo	s	123	1	f	f	
14.104	3	pták n.				1			
14.104	3	ryby				9			
14.104	3	tur	costa		20	4			
14.104	3	žába				1			
14.104	3	zajíc	pelvis	s	123	1	a	a	
14.105	3	husa	vcerv		123	1	a	a	
14.105	3	jelen	paroh	z		1			artefakt
14.105	3	koroptev?	stem	z	20	1			
14.105	3	kur	corac	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	corac	d	123	1	a	a	
14.105	3	kur	femur	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	femur	s	23	1		a	
14.105	3	kur	femur	s	100	1	a		
14.105	3	kur	hume	d	123	1	j	j	
14.105	3	kur	hume	d	120	1	a		
14.105	3	kur	hume	d	20	1			
14.105	3	kur	pelvis	z	20	1	a		
14.105	3	kur	pelvis	z	20	1	j	j	
14.105	3	kur	radius	s	23	1		a	
14.105	3	kur	radius	s	23	1		a	
14.105	3	kur	scap	s	123	1	a	a	
14.105	3	kur	scap	s	120	1	a		
14.105	3	kur	scap	s	120	1	a		
14.105	3	kur	scap	s	120	1	a		
14.105	3	kur	sinsacrum		120	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.105	3	kur	ster		120	1	a		
14.105	3	kur	ster		20	1	j		
14.105	3	kur	tbt	z	20	1	a		
14.105	3	kur	tbt	z	20	1	j		
14.105	3	kur	ulna	d	123	1	a	a	
14.105	3	kur	ulna	d	23	1		a	
14.105	3	kur	ulna	s	120	1	a		
14.105	3	kur	ulna	d	120	1	a		
14.105	3	kur	ulna	s	23	1		a	
14.105	3	neurčit.				81			
14.105	3	o/c	pelvis	s	20	1	a	a	
14.105	3	o/c	vthor		123	2	s	s	
14.105	3	prase	costa		20	9			
14.105	3	prase	hume	d	123	1	f	f	
14.105	3	prase	l inf.	z	20	1			
14.105	3	prase	l1 inf.	s	20	1			
14.105	3	prase	lat mtp		120	1	a		
14.105	3	prase	lat ph		123	1	s	a	
14.105	3	prase	mtt3	d	123	1	a	s	
14.105	3	prase	pelvis	s	120	1	f	f	
14.105	3	prase	pmax		120	1	s	s	
14.105	3	prase	vthor		100	1			
14.105	3	pták n.				4			
14.105	3	ryba				3			
14.105	3	tur	costa		20	5			
14.105	3	tur	vlumb		20	1			
14.105	3	veverka	femur	d	120	1	s		
14.105	3	zajíc	costa		120	1			
14.106	3	koroptev	tbt	s	20	1			
14.106	3	kur	corac	s	123	1	a	a	
14.106	3	kur	corac	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	femur	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	femur	s	20	1			
14.106	3	kur	furc		20	1			
14.106	3	kur	pelvis		120	1	j	j	
14.106	3	kur	radius	s	23	1	s	s	
14.106	3	kur	sinsacr		20	1	a	a	
14.106	3	kur	ster		120	1	j	j	
14.106	3	kur	tbt	d	123	1	a	a	
14.106	3	kur	tbt	s	23	1	j	j	
14.106	3	kur	tbt	s	120	1	a		
14.106	3	kur	tbt	d	20	1			
14.106	3	kur	tmt	s	20	1			
14.106	3	kur	ulna	d	23	1		a	
14.106	3	kur	ulna	s	20	1			
14.106	3	neurčit.				30			
14.106	3	o/c	costa			14			
14.106	3	o/c	pelvis	s	23	1		a	
14.106	3	o/c	vlumb		20	1	s	s	
14.106	3	prase	calc	d	123	1	s	a	
14.106	3	prase	costa		123	2	f	f	
14.106	3	prase	costa			21			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.106	3	prase	l mtp		123	2	a	s	
14.106	3	prase	m3 inf	d	123	1	s	s	
14.106	3	prase	mand	s	20	1	s	s	
14.106	3	prase	maxi	s	23	1	s	s	samec
14.106	3	prase	mtc 3		120	1	f	f	
14.106	3	prase	mtp		3	1		s	
14.106	3	prase	Mx	z	20	2			
14.106	3	prase	ph1	d	3	1		a	
14.106	3	prase	tibia	d	123	1	s	a	
14.106	3	prase	ulna	d	23	1		s	
14.106	3	prase	vlumb		20	2			
14.106	3	prase	vlumb		123	1	s	s	
14.106	3	prase	vthor		100	1			
14.106	3	prase	zygo	s	123	1	f	f	
14.106	3	pták n.				4			
14.106	3	tur	costa			1			
14.106	3	tur	vlumb		20	1			
14.107	3	kur	hume	s	20	1	a	a	
14.107	3	kur	pelvis	d	23	1		a	
14.107	3	neurčit.				18			
14.107	3	o/c	costa		20	1			
14.107	3	o/c	femur	d	3	1		s	
14.107	3	o/c	tibia	d	3	1	f	f	
14.107	3	o/c	vthor		123	2	n	n	
14.107	3	prase	calc	s	123	1	a	a	
14.107	3	prase	carpi		123	1	a	a	
14.107	3	prase	costa		123	1	f	f	
14.107	3	prase	costa			3			
14.107	3	prase	hume	s	23	1	f	f	
14.107	3	prase	scap	d	23	1		a	
14.107	3	prase	temp	s	123	1	s	s	
14.107	3	prase	tibia	s	120	1	a		
14.107	3	prase	tibia	s	120	1	s		
14.107	3	prase	vlumb		20	1			
14.107	3	prase	vthor		120	1	s	s	
14.107	3	prase	vthor		23	1	s	s	
14.107	3	prase	vthor		100	1			
14.107	3	tur	costa		20	3			
14.107	3	tur	vlumb		20	1			
14.107	3	zajíc	costa		20	1			
14.107	3	zajíc	scap	s	20	1			
14.108	3	husa	hume	d	20	1			
14.108	3	husa	scap	s	123	1	a	a	
14.108	3	kur	hume	s	23	1	j	j	
14.108	3	kur	scap	d	120	1	a	a	
14.108	3	kur	tbt	d	20	1	a		
14.108	3	neurčit.				1			
14.108	3	prase	costa		20	2			
14.108	3	prase	fron	d	20	1	s	s	
14.108	3	pták n.				3			
14.108	3	tur	scap	d	20	1			
14.108	3	tur	vlumb		20	1			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.115	2	kur	scap	d	120	1	a		
14.115	2	kur	ulna	s	23	1		a	
14.115	2	neurčit				14			
14.115	2	o/c	costa			6			
14.115	2	ovce	radius	d	120	1	a		
14.115	2	prase	C inf.	s	120	1			samice
14.115	2	prase	calc	d	123	1	s	a	
14.115	2	prase	costa		20	1			
14.115	2	prase	radius	s	20	1	f	f	přepálený
14.120	2	kur	hume	s	120	1	a		
14.120	2	kur	hume	s	23	1		a	
14.120	2	kur	sinsacrum		120	1	a	a	
14.120	2	neurčit				1			artefakt
14.120	2	neurčit				15			
14.120	2	o/c	costa		20	1			
14.120	2	o/c	mtc		20	1			
14.120	2	prase	costa		20	1			
14.120	2	prase	costa		120	2	f	f	
14.120	2	prase	ph1	d	123	1	s	a	
14.120	2	prase	scap	d	20	1	s	a	
14.120	2	prase	scap	s	20	1	a	a	
14.120	2	prase	talus	s	123	1	a	a	
14.120	2	prase	ulna	d	3	1		s	
14.120	2	prase	vthor		100	1			
14.120	2	pták n.				1			
14.121	2	neurčit				11			
14.121	2	o/c	costa		20	1			
14.121	2	o/c	tibia	s	20	1			
14.121	2	o/c	vthor		100	1			
14.121	2	prase	lacr	s	120	1	f	f	
14.121	2	prase	ulna	s	20	1			spálená
14.121	2	pták n.				1			
14.121	2	ryba				1			
14.121	2	tur	costa		20	2			
14.129	3	husa	mand		120	1	a	a	
14.129	3	kůň	radius	d	20	1			
14.129	3	kur	femur	d	20	1	a	a	
14.129	3	kur	femur	d	120	1	j		
14.129	3	kur	scap	d	120	1	j		
14.129	3	kur	tbt	s	20	1	a	a	
14.129	3	neurčit				4			
14.129	3	prase	costa		20	2			
14.129	3	prase	mtc3	s	123	1	j	i	
14.129	3	tur	costa		20	1			
14.129	3	tur	scap	d	20	1	a	a	
14.129	3	zajíc	femur	d	20	1			
14.129	3	zajíc	pelvis	s	123	1	a	a	
14.130	3	husa	ster		120	1	a		
14.130	3	husa	tbt	d	20	1	a		
14.130	3	kůň	hume	s	20	1			
14.130	3	kur	corac	d	120	1	a		
14.130	3	kur	femur	s	23	1		a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.130	3	kur	femur	s	23	1		j	
14.130	3	kur	pelvis	d	120	1	a	a	
14.130	3	kur	tbt	d	23	1		s	
14.130	3	neurčit				28			
14.130	3	o/c	costa		20	3			
14.130	3	o/c	femur	d	20	1		s	
14.130	3	o/c	femur	d	23	1		a	
14.130	3	o/c	tibia	s	20	1			
14.130	3	o/c	vlumb		23	1	a	a	
14.130	3	o/c	vlumb		23	1	a	a	
14.130	3	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.130	3	prase	costa		123	2	f	f	
14.130	3	prase	costa		20	4			
14.130	3	prase	femur	s	23	1		s	
14.130	3	prase	fron		20	1	s	s	
14.130	3	prase	mand	s	3	1	a	a	
14.130	3	prase	maxi	s	20	1	a	a	samec
14.130	3	prase	maxi	s	20	1	s	s	
14.130	3	prase	mtt3	s	123	1	a	a	
14.130	3	prase	pelvis	s	20	1	s	s	
14.130	3	prase	pelvis	s	120	1	f	f	
14.130	3	prase	scap	d	20	1	s	a	
14.130	3	prase	tibia	d	20	1			
14.130	3	pták n.				2			
14.130	3	tur	calc	s	123	1	a	a	
14.130	3	tur	carpi		120	1	a	a	
14.130	3	tur	costa		20	3			
14.130	3	tur	femur	d	100	1	s		
14.130	3	tur	front		120	1	j	j	
14.130	3	tur	hume	d	100	1	a		
14.130	3	tur	hume	d	23	1		a	rozsek. podél
14.130	3	tur	M1 sup.	s	123	1	a	a	
14.130	3	tur	maxi	d	20	1	a	a	
14.130	3	tur	mtt	z	3	1		a	
14.130	3	tur	mtt		100	1	a		
14.130	3	tur	pelvis	d	20	1	a	a	
14.130	3	tur	scap	s	20	1			
14.130	3	tur	vthor		123	1	s	s	
14.130	3	zajíc	femur	d	20	1			
14.131	3	neurčit				3			
14.131	3	o/c	mtp	z	3	1		s	
14.131	3	o/c	scap	s	23	1	j	j	
14.131	3	o/c	vlumb		123	1	s	s	
14.131	3	prase	costa		20	1			
14.131	3	prase	front	s	20	1	s	s	
14.131	3	prase	ulna	d	3	1	f	f	
14.131	3	tur	ph2	s	123	1	a	a	
14.131	3	tur	sacr		20	1	a	a	
14.135		prase	costa		20	2			
14.159		neurčit				1			artefakt
14.208		divočák?	scap	s	20	1			
14.208		neurčit				8			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.208		o/c	costa		120	1			M 1*
14.208		o/c	costa		20	1			M 1*
14.208		o/c	radius	s	123	1	a	s	
14.208		o/c	radius	s	120	1	a		
14.208		o/c	radius	d	20	1			
14.208		o/c	tibia	d	20	1			
14.208		o/c	tibia	s	20	1			
14.208		prase	costa		20	3			
14.208		prase	costa		120	5			
14.208		prase	femur	d	20	1			
14.208		prase	femur	d	23	1		s	
14.208		prase	front	s	20	1	s	s	orbita
14.208		prase	hume	s	123	1	j	j	
14.208		prase	mand	d	20	1			spodek
14.208		prase	mand	s	20	1			spodek
14.208		prase	mand	s	20	1	s	a	
14.208		prase	pelvis	d	100	1	a		
14.208		prase	scap	d	23	1		s	
14.208		prase	temp	s	120	1	s	s	
14.208		prase	temp	s	20	1	a	a	
14.208		prase	tibia	d	20	1	s		
14.208		prase	tibia	s	20	1	s		
14.208		prase	tibia	d	20	1	s		
14.208		prase	tibia	d	23	1	f	f	
14.208		prase	tibia	s	23	1		s	
14.208		prase	vthor		100	1	j	j	
14.208		prase	vthor		100	1			
14.208		prase	zygo	d	20	1	s	s	
14.208		prase	zygo	s	120	1	s	s	
14.208		tur	calc	s	23	1		a	
14.208		tur	costa		120	1	a		M 1*
14.208		tur	costa		20	8			
14.208		tur	femur	d	23	1		s	
14.208		tur	femur	d	20	1			
14.208		tur	hume	s	23	1		a	rozsek. podél, část ohof.
14.208		tur	sacrum		23	1	a		
14.208		tur	scap	d		1			ohofelá
14.208		tur	ulna	d	120	1	a		sesek. podél
14.212		jelen	ph1	d	123	1	s	a	
14.212		jelen	ph2	d	123	1	s	a	
14.212		jelen	ph3	d	123	1	s	a	
14.212		kur	femur	s	123	1	a	a	
14.212		kur	hume	s	123	1	a	a	
14.212		kur	tbt	s	23	1		a	
14.212		kur	tmt	d	23	1		a	
14.212		neurčit				54			
14.212		o/c	costa			9			
14.212		o/c	radius	s	20	1			
14.212		o/c	scap	s	23	1		a	
14.212		o/c	scap	s	20	1			
14.212		o/c	tibia	s	20	1			
14.212		o/c	ulna	s	3	1			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.212		ovce	hume	s	23	1		a	
14.212		ovce	hume	d	23	1		a	
14.212		ovce	hume	s	100	1	a		
14.212		pes	costa		20	1			
14.212		prase	calc	d	123	1	s		
14.212		prase	costa		20	7			
14.212		prase	costa		120	1	f	f	
14.212		prase	femur	d	20	1		s	
14.212		prase	femur	d	20	1	s		
14.212		prase	femur	s	20	1	a	a	
14.212		prase	hume	s	23	1		s/a	
14.212		prase	hume	d	23	1		s/a	
14.212		prase	hume	s	23	1		s	
14.212		prase	lat. mtp.		123	1	a	s	
14.212		prase	mand	s	20	1	a	a	
14.212		prase	mand	d	20	1	a	a	
14.212		prase	mand	d	20	1	s	a	
14.212		prase	mand	d	20	1	a	a	
14.212		prase	max	d	20	1	a	a	
14.212		prase	max	s	20	1	s	a	
14.212		prase	mtc 3	d	120	1	a		
14.212		prase	mtc 4	s	123	1	a	a	
14.212		prase	mtc 4	s	100	1	a		
14.212		prase	occi	d	123	1	n	n	
14.212		prase	pelvis	d	23	1	j	j	
14.212		prase	pelvis	d	123	1	a	a	
14.212		prase	pmax	s	120	1	s	s	
14.212		prase	scap	s	20	1			
14.212		prase	scap	s	23	1		a	
14.212		prase	scap	d	20	1		s	
14.212		prase	scap	d	23	1		s	
14.212		prase	scap	s	23	1		s/a	
14.212		prase	scap	s	20	2			
14.212		prase	scap	s	23	1		s/a	
14.212		prase	scap	s	23	1		a	
14.212		prase	temp	s	23	1	a	a	
14.212		prase	tibia	d	23	1		a	
14.212		prase	tibia	d	20	1			
14.212		prase	ulna	s	123	1	a		
14.212		prase	ulna	s	20	1			
14.212		prase	ulna	s	3	1			
14.212		prase	ulna	s	123	1	s	s	
14.212		prase	ulna	d	123	1	s	s	
14.212		prase	ulna	s	100	1	s	s	
14.212		prase	vthor		100	1			
14.212		tur	calc	s	23	1	s/a		
14.212		tur	calc	s	123	1	a	a	
14.212		tur	costa		20	4			
14.212		tur	costa		120	1	a		
14.212		tur	costa		20	1			
14.212		tur	costa		20	5			
14.212		tur	costa		120	2			

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.212		tur	hume	s	23	1		a	
14.212		tur	hume	d	23	1		a	
14.212		tur	M2 sup.	s	123	1	a	a	
14.212		tur	M3 inf.	d	123	1	a	a	
14.212		tur	max		20	1			
14.212		tur	mtc	d	23	1		a	
14.212		tur	mtc	d	120	1	a		
14.212		tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.212		tur	ph2	s	123	1	a	a	
14.212		tur	radius	d	120	1	a		
14.212		tur	radius	d	100	1	a		
14.212		tur	scap	s	100	1			
14.212		tur	scap	s	20	1			
14.212		tur	tibia	d	23	1		a	
14.212		tur	tibia	d	20	1			
14.212		tur	tibia	s	20	1			
14.212		tur	ulna	d	23	1		a	
14.212		tur	vcerv		100	1			
14.212		tur	vlumb		123	1	a	a	přesek podél
14.212		tur	vlumb		20	1			
14.212		tur	vthor		100	1			
14.212		tur	zygo	d	120	1	a	a	
14.212		zajíc	tibia	d	20	1			
14.214		člověk				1			
14.214		husa	corac	s	23	1	a	a	
14.214		husa	pelvis		20	1			
14.214		husa	ster		20	1			
14.214		kůň	costa		20	1			
14.214		kur	femur	d	120	1	a		
14.214		kur	hume	s	20	1	a		
14.214		kur	hume	s	123	1	a	a	
14.214		kur	pelvis		123	1	a	a	
14.214		kur	tbt	s	120	1	a		
14.214		kur	tmt	s	123	1	a	a	
14.214		neurčit				7			
14.214		o/c	costa		20	1			
14.214		o/c	pelvis	s	23	1		a	
14.214		o/c	radius	s	20	1			
14.214		o/c	tibia	s	120	1	s		
14.214		ovce	hume	d	23	1		a	
14.214		prase	C sup	s	120	1	a	a	samec
14.214		prase	costa		20	2			
14.214		prase	hume	d	23	1		s	
14.214		prase	I1 inf	s	123	1	a	a	
14.214		prase	I2 inf	s	123	1	s	s	
14.214		prase	mand	z	20	1			
14.214		prase	tibia	s	23	1		s	
14.214		prase	vthor		123	1	s	s	
14.214		ryba				1			
14.214		tur	costa		20	5			
14.214		tur	femur	s	20	1		a	
14.214		tur	ph1	s	123	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.214		tur	vcerv		100	1			
14.214		tur	vthor		23	1	s	s	
14.214		tur	vthor		100	1			
14.214		tur	zygo	s	20	1			
14.221		kur	hume	s	23	1		a	
14.222		o/c	M1 inf.	s	123	1	a	a	
14.222		prase	lacr	s	120	1	s	s	
14.222		prase	zygo	s	20	1	s	s	
14.225		o/c	femur	s	20	1			
14.226		husa	ster		120	1	a	a	
14.226		neurčit				1			
14.226		prase	vcerv		123	1	s	s	
14.226		tur	pelvis	d	120	1	a	a	
14.227		člověk				1			
14.227		divočák?	C sup.	d	20	1	a	a	samec
14.227		divočák?	mtt3	d	123	1	a	s	
14.227		divočák?	ulna	d	123	1	s	s	
14.227		husa	ulna	s	123	1	a	a	
14.227		kur	hume	s	123	1	a	a	
14.227		kur	ster		120	1	a		
14.227		kur	tbt	d	23	1		a	
14.227		kur	tbt	s	23	1		a	
14.227		kur	tbt	s	120	1	j		
14.227		neurčit				9			
14.227		o/c	costa		20	3			
14.227		o/c	M3 sup.	d	123	1	s	s	
14.227		o/c	scap	s	20	1			
14.227		o/c	tibia	s	120	1	s		
14.227		prase	calc	d	123	1	s		
14.227		prase	costa		20	4			
14.227		prase	femur	d	23	1		s	
14.227		prase	hume	s	23	1		a	
14.227		prase	hume	s	23	1		a	
14.227		prase	hume	s	23	1		a	
14.227		prase	hume	s	23	1		a	
14.227		prase	hume	d	23	1		a	
14.227		prase	M2 inf.		123	1	s	s	
14.227		prase	maxi	d	20	1	a	a	
14.227		prase	pelvis	d	120	1	a	a	
14.227		prase	pelvis	d	23	1	n	n	
14.227		prase	scap	d	23	1		a	
14.227		prase	scap	d	23	1	a	a	
14.227		prase	scap	d	20	1	j	j	
14.227		prase	tibia	s	23	1		s	
14.227		prase	vlumb		123	1	s	s	
14.227		prase	vthor		100	1	j	j	
14.227		tur	costa		20	4			
14.227		tur	pelvis	d	3	1	a	a	
14.227		tur	pelvis	d	100	1	a		
14.227		tur	ph2	s	123	1	a	a	
14.227		tur	radius	s	120	1	a		
14.227		tur	scap	d	23	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.227		tur	tibia	d	23	1		a	
14.227		tur	tibia	s	120	1	s		
14.227		tur	vlumb		120	1			
14.228		kur	femur	s	123	1	a	a	
14.228		kur	ulna	d	23	1		a	
14.228		o/c	costa		120	1	s		
14.228		o/c	costa		20	1			M 1*
14.228		o/c	femur	s	23	1		s	
14.228		o/c	femur	s	23	1		s	
14.228		o/c	femur	d	120	1	s		
14.228		o/c	mand	d	20	1	s	s	
14.228		o/c	mtt	d	23	1		s	
14.228		o/c	tibia	d	120	1	s		
14.228		ovce	radius	d	120	1	a		
14.228		prase	costa		120	1			L 1*
14.228		prase	femur	d	100	1	j/s		
14.228		prase	M2 sup.	s	123	1	s	s	
14.228		prase	pelvis	d	23	1		s	aceL srostlé
14.228		prase	tibia	d	20	1	s/a		
14.228		pták n.	radius	s	123	1	a	a	kachna?
14.228		tur	costa		3	1		s	L 1*
14.228		tur	costa		20	3			L 1*
14.228		tur	femur	d	100	1	a		
14.228		tur	femur	s	3	1		s	
14.228		tur	femur	d	3	1		s	
14.228		tur	hume	d	23	1		a	2* sesek.
14.228		tur	occi	d	23	1	a	a	
14.228		tur	ph1	d	123	1	a	a	
14.228		tur	scap	d	3	1		j	
14.228		tur	talus	s	100	1	j	j	
14.228		zajíc	tibia	d	120	1	s		
14.228		zajíc	tibia	d	20	1	a	s	
14.229		husa	hume	d	120	1	a		
14.229		kur	femur	s	123	1	a	a	
14.229		kur	hume	s	123	1	a	a	
14.229		kur	hume	d	123	1	a	a	
14.229		kur	hume	d	123	1	a	a	
14.229		neurčit				3			
14.229		o/c	hume	s	23	1		j	
14.229		o/c	radius	d	123	1	j	j	
14.229		o/c	tibia	d	120	1	a		
14.229		prase	costa		20	1			
14.229		prase	mand	s	3	1	s	s	
14.229		prase	maxi	s	20	1	s	s	
14.229		prase	tibia	s	20	1			
14.229		tur	costa		20	1			
14.229		tur	hume	d	23	1		a	
14.230		člověk				10			
14.230		husa	corac	s	120	1	a		
14.230		husa	corac	d	123	1	a	a	
14.230		husa	scap	d	120	1	a		
14.230		husa	tbt	s	100	1	a		

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.230		husa	tnt	d	3	1		a	
14.230		husa	ulna	d	120	1	a		
14.230		kočka div.	atlas		123	1	a	a	
14.230		kočka div.	cranium		23	1	a	a	
14.230		kočka div.	femur	s	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	femur	d	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	hume	s	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	hume	d	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	mand	d	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	pelvis	s	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	pelvis	d	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	scap	s	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	ulna	d	123	1	a	a	
14.230		kočka div.	vlumb		123	1	a	a	
14.230		kur	hume	d	120	1	a		
14.230		kur	sinsacrum		120	1	a	a	
14.230		neurčit				1			artefakt
14.230		neurčit				9			
14.230		o/c	costa		20	2			
14.230		o/c	hume	d	20	1	s		
14.230		o/c	mand	d	100	1			ramus
14.230		o/c	mand	d	20	1	a	a	
14.230		o/c	maxi	s	20	1	a	a	
14.230		o/c	pelvis	d	23	1	a	a	
14.230		o/c	tibia	d	23	1		a	
14.230		prase	mand	s	3	1			
14.230		prase	mtc3	d	123	1	a	s	
14.230		prase	radius	d	20	1			
14.230		pták n.				1			
14.230		tur	costa		20	6			
14.230		tur	femur	d	20	1	a	a	
14.230		tur	mtt	d	20	1	j	j	
14.230		tur	occi	s	120	1	a	a	
14.230		tur	pelvis	s	20	1	a	a	
14.230		tur	ph2	s	123	1	a	a	
14.230		tur	scap	s	20	1	a		
14.230		tur	vthor		100	1	s		
14.351		neurčit				1			
14.351		prase	C inf	d	120	1	a	a	samec
14.351		prase	maxi	s	20	1	s	s	
14.351		tur	femur	s	3	1		a	
14.351		tur	ph3	d	123	1	a	a	
14.351		tur	tibia	d	120	1	a		
14.353		kur	femur	s	120	1	a	a	
14.353		neurčit				3			
14.353		o/c	ulna	d	23	1		a	
14.353		tur	costa		20	1			
14.353		tur	l2 inf	d	120	1	a	a	
14.353		tur	tibia	d	100	1	s		
14.355		prase	C inf	s	120	1	a	a	samec
14.355		prase	C inf	d	123	1	a	a	samec
14.355		tur	ulna	s	120	1	a		

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.357		jelen	mtt	d	100	1	a		
14.357		neurčit				2			
14.357		prase	costa		20	1			
14.357		prase	hume	d	20	1		a	
14.357		prase	hume	d	20	1		a	
14.357		prase	mand	s	20	1	s	s	
14.357		prase	maxi	d	20	1	s	s	
14.357		prase	temp	d	20	1	s	s	
14.357		prase	tibia	d	120	1	s		
14.357		prase	zygo	d	20	1	s	s	
14.357		tur	calc	s	123	1	a	a	
14.357		tur	costa		20	3			
14.357		tur	femur	s	20	1	a		
14.357		tur	pelvis	s	120	1	a	a	
14.357		tur	radius		20	1			
14.357		tur	scap	d	20	1	a		
14.357		tur	scap	d	20	1	a		
14.365		koza	hume	s	23	1		a	
14.365		neurčit				1			
14.365		o/c	costa		20	1			
14.365		prase	costa		20	1			
14.365		prase	l1 sup.	s	123	1	a	a	
14.365		tur	costa		20	1			
14.365		tur	ph3	d	123	1	a	a	
14.367		neurčit				17			
14.367		o/c	mtt		20	1			artefakt
14.367		o/c	tibia	s	23	1		a	
14.367		prase	costa		20	2			
14.367		prase	femur	s	20	1	s		
14.367		prase	hume	s	20	1		a	
14.367		prase	mand	s	100	1			angulus
14.367		prase	mand	s	100	1			angulus
14.367		prase	maxi	d	20	1	a	a	samec
14.367		prase	mtt3	d	123	1	j	j	
14.367		prase	occi	d	20	1	s	s	
14.367		prase	pelvis	d	100	1	j	s	
14.367		prase	ph1	s	123	1	s	a	
14.367		prase	scap	d	20	1	s	a	
14.367		prase	scap	d	20	1	s	a	
14.367		prase	tibia	d	120	1	s		
14.367		prase	ulna	d	120	1	s		artefakt
14.367		prase	vlumb		20	1			
14.367		prase	zygo	s	123	1	s	s	
14.367		tur	costa		20	2			
14.367		tur	l1 inf.	s	20	1			
14.367		tur	M inf.	z	20	1			
14.367		tur	mand	s	100	1			ramus
14.367		tur	mand		20	1			
14.367		tur	maxi	d	20	1	a	a	
14.367		tur	pcorn	s	23	1	a	a	samice
14.367		tur	pelvis	s	20	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.367		tur	pmax	s	20	1	a	a	
14.367		tur	radius	s	120	1	a		
14.367		tur	radius	d	100	1	a		
14.367		tur	radius	s	3	1		a	
14.367		tur	radius	s	20	1	j	j	
14.367		tur	scap	d	20	1	a	a	
14.367		tur	scap	d	20	1	a	a	
14.367		tur	scap	d	20	1	a	a	
14.367		tur	vcerv		120	1			
14.372		neurčit				5			
14.372		o/c	costa		20	1			
14.372		o/c	talus	d	123	1	a	a	
14.372		prase	ulna	s	123	1	s	s	
14.372		pták n.	cmt			1			
14.372		tur	ph1	s	123	1	a	a	
14.372		tur	vthor		100	1			
14.373		neurčit				3			
14.373		prase	hume	s	23	1	j	j	
14.373		prase	scap	s	23	1	j	j	
14.376		neurčit				3			
14.376		o/c	mtc	d	120	1	a		
14.376		tur	ph2	d	123	1	a	a	
14.376		tur	vcaud		123	1	a	a	
14.376		tur	vcerv		100	1			
14.395		divočák?	max	s	20	1	a	a	
14.395		kůň	mtt	d	123	1	a	a	brusle
14.395		kůň	tibia	d	120	1	a		zářez + usek.
14.395		kur	tbt	s	120	1	a		
14.395		kur	tbt	s	120	1	a		
14.395		kur	tbt	s	23	1		a	
14.395		neurčit				11			
14.395		o/c	costa		20	1			
14.395		o/c	fron		20	1			přesek.mezi rohy
14.395		o/c	hume	s	23	1		a	okous. psem
14.395		o/c	mtt	d	20	1			
14.395		o/c	mtt	d	120	1	a		
14.395		o/c	mtt		23	1		a	
14.395		o/c	scap	d	23	1		a	
14.395		o/c	vthor		100	1	s		
14.395		ovce	calc	s	120	1	s	s	
14.395		prase	costa		20	4			M sesek.
14.395		prase	costa		120	1			zář., sesek.
14.395		prase	femur	d	20	1		a	
14.395		prase	l inf.		123	2	a	a	
14.395		prase	lat.mtp		120	1		s	
14.395		prase	mand	s	20	1	a	a	
14.395		prase	mand	d	20	1	a	a	
14.395		prase	mand	s	20	1	s	s	
14.395		prase	mand	s	20	1	s	s	
14.395		prase	mand	d	100	1			ang.
14.395		prase	max	d	20	1	a	a	
14.395		prase	max	d	20	1	a	a	

Č. sáčku	Datování	Druh	Kost	Strana	Frag.	Počet	Prox.	Dist.	Poznámky
14.395		prase	nasa	s	120	1	s	s	
14.395		prase	pelvis	s	123	1	a	a	
14.395		prase	radius	s	120	1	a		
14.395		prase	scap	d	23	1		s/a	
14.395		prase	scap	s	3	1		s/a	
14.395		prase	scap	d	3	1		s/a	
14.395		prase	tibia	s	23	1		s	
14.395		prase	tibia	s	23	1		a	
14.395		prase	ulna	d	123	1	j/s		
14.395		prase	ulna	s	120	1	s		
14.395		prase	ulna	s	123	1	j	j	
14.395		prase	vthor		123	1	j	j	nepřir. tělo
14.395		srnec	mtt	d	20	1			
14.395		tur	costa		20	5			M 2*
14.395		tur	costa		120	1			
14.395		tur	hume	d	23	1		a	zářezy na diaf.
14.395		tur	hume	d	100	1	s		
14.395		tur	hume	s	23	1		a	zářezy na diaf.
14.395		tur	hume	d	23	1		s/a	čerstvě přir.
14.395		tur	mtc	d	23	1		a	
14.395		tur	patella	d	123	1	a	a	
14.395		tur	pelvis	d	100	1	a	a	přes.v krčku → záseky
14.395		tur	ph1	s	123	1	a	a	
14.396		kur	femur	s	123	1	j	j	
14.396		neurčit				1			
14.396		prase	costa		20	1			
14.396		tur	costa		20	1			
14.406		neurčit				1			
Celkem						1509			

3. FOTOGRAFIE Z ARCHEOLOGICKÝCH VÝKOPŮ V CHRÁMU SV. VÍTA, ULOŽENÉ V ARCHIVU ŠTENC

Zápisy ve stavebních denících o postupu prací na dostavbě katedrály sv. Víta, vedených od roku 1925, zmiňují, že některé odhalené archeologické a architektonické situace docházely fotografovat fotograf Pešina z Archivu Štenc. V publikacích zpřístupňujících některé poznatky z archeologických výkopů se fotografie s označením tohoto původu také objevily. Díky zprostředkování ing. arch. J. Škabradý a díky laskavosti ing. arch. V. Škabradové, spravující v současnosti tento fond, bylo možno pokusit se shromáždit všechny snímky, týkající se námi sledované problematiky. Ukázalo se, že ve Štencově archivu je uložena řada dosud nepublikovaných fotografií z let 1911 až 1928, přinášejících možnost studovat archeologické práce v katedrále v nebývalém detailu. Snímky, které se podařilo nalézt, jsou sepsány v připojeném seznamu. Nepředpokládáme však, že by se podařilo shromáždit všechny, původní katalogizační systém fotoarchivu často uvádí natolik stručnou informaci o obsahu snímku, že se nemusela ve všech případech podařit identifikace s očekávaným archeologickým obsahem. Stavební deníky také dokládají fotografování nálezů (např. hrobů stavitelů katedrály Matyáše z Arrasu a Petra Parlěře), ke kterým se snímky nepodařilo nalézt.

3.1. SOUPIS FOTOGRAFIÍ

3.1.1. FOTOGRAFIE Z VÝZKUMU V ROCE 1911

- i. č. 3319: Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části gotických navážek a odhalení nejmladší podlahové úrovně románské baziliky. Vlevo dole hrob sv. Václava a základ oltáře. Pohled od východu.
- i. č. 3323: Kaple sv. Václava. Pohled do rozpracovaného výkopu. Vlevo hrob sv. Václava, uprostřed již vybrána část zásypu v jižní apsidě. Patrný vnitřní líc vnitřního prstence (zdivo „J“ podle Hilberta) částečně pokryté maltou. Za ním vystupuje část vnitřního líce vnějšího prstence (zdivo „G2“). Vpravo pod prkny zdivo „L“ v ještě celistvém stavu. Pohled od východu.
- i. č. 3325: Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části podlah románské svatovítské baziliky a vybrání části zásypu v jižní apsidě. Vlevo (pod prknem) zdivo „L“ podle Hilbertova označení. Vpravo hrob sv. Václava, vzadu základ oltáře. Pod oltářem vystupuje dosud neočištěné základové zdivo lodi rotundy, Pohled od západu.
- i. č. 4159: Kaple sv. Václava. Detail zdiva mezilodní arkády mezi hlavní a jižní lodí románské baziliky sv. Víta, Vlevo základ pilíře, vpravo líc dodatečně vložené zdi. Za zdí patrna dlažba z kamenných dlaždic, gotická hrobka sv. Václava a základ gotického oltáře. Pohled od severu.
- i. č. 4163: Kaple sv. Václava. Zdivo krypty (zdivo „R“) a mezilodní arkády se základem pilíře (zdivo „M1“) románské baziliky sv. Víta. Vlevo část dlažby z dlaždic přiléhající ke zmíněnému pilíři. Pohled od západu.
- i. č. 4166: Kaple sv. Václava. Tzv. Podivenův hrob (také K3) po odkrytí a vypreparování. Pohled od jihu (viz též *Hilbert 1934, tab. XXVI/1*).
- i. č. 8461: Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části podlah románské baziliky a vybrání zásypů v jižní apsidě. Vlevo zdivo krypty románské baziliky („R“ a „M1“ podle Hilberta), před nimi zdivo „L“ podle Hilbertova označení ještě v celistvém stavu. Vpravo hrob sv. Václava s přilehlým základem pro oltář. Pod oltářem vystupuje fragment základového zdiva lodi rotundy. Pohled od západu.

3.1.2. FOTOGRAFIE Z ROKU 1913

- i. č. 5152: Apsida kaple sv. Tomáše, přizděné k severní zdi severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, k absidě vzadu přiléhá zdivo tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od jihozápadu.
- i. č. 5153: Severovýchodní nároží severní věže románské baziliky sv. Víta. Pohled od severovýchodu (tj. z exteriéru baziliky).

3.1.3. FOTOGRAFIE Z VÝZKUMU V ROCE 1928

- i. č. 25192: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled shora.
- i. č. 25193: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled od východu.
- i. č. 25194: Východní krypta románské baziliky sv. Víta, východní závěr. Stav střední části závěru po odkrytí. Pohled od západu.
- i. č. 25195: Východní krypta románské baziliky sv. Víta, část odhalená výkopem v roce 1928. Pohled od západu.
- i. č. 25198: Pohled do apsidy severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled od západu.
- i. č. 25199: Jižní zeď ambitu tzv. kláštera kostela pražského, na koruně s jednou dochovanou patkou. Vzadu základ zdi štítu, který uzavíral nedokončenou katedrálu. Pohled od východu.
- i. č. 25200: Detail zdiva se zbytky omítek a dlažby v místě vstupu do východní krypty románské baziliky sv. Víta. Vlevo základ gotického pilíře. Pohled od východu.
- i. č. 25202: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, vnější (severní) strana (uprostřed) s patrnými pozůstatky omítek. Vpravo dosud neodbourané zdivo základu štítové zdi, uzavírající nedokončenou katedrálu. Vlevo krycí deska královské hrobky. Pohled od severu.
- i. č. 25414: Detailní pohled na severní líc jižní zdi ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Po stranách základ provizorní uzávěrové zdi nedokončené katedrály. U zdi ambitu vzadu probouraný otvor do tzv. kněžské hrobky. Pohled od východu.
- i. č. 25416: Jihovýchodní nároží ambitu tzv. kostela kláštera pražského, stav po odkrytí a fixaci zbytků omítek. Vlevo nahoře klenba královské hrobky. Pohled od východu.
- i. č. 25418: Jihovýchodní nároží ambitu tzv. kostela kláštera pražského, stav po odkrytí. Za nárožím královská hrobka. Pohled od severu.
- i. č. 27955: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta. Pohled na dochované zdivo severní apsidy rotundy, vlevo u okraje toto zdivo v řezu. Překryto zdívem románské baziliky. U pravého okraje patrna dosud nevybraná (hrobová?) jáma, vyplněná stavební sutí. Pohled od jihozápadu.
- i. č. 27962: Pohled na odhalenou patku klenební přípory východní stěny ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od jihozápadu.
- i. č. 27963: Pohled na odhalenou patku klenební přípory východní stěny ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od severozápadu.
- i. č. 27964: Detail zdiva v severní boční lodi románské baziliky sv. Víta. Vpravo dole západní část dochovaného zdiva severní apsidy rotundy. Překryto zdívem románské baziliky.
- i. č. 27967: Patka klenební přípory ve východní stěně ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od západu.

- i. č. 27969: Severní líc zakončení severní boční lodě románské baziliky sv. Víta s navazující zdi ambitu. Pohled od severu.

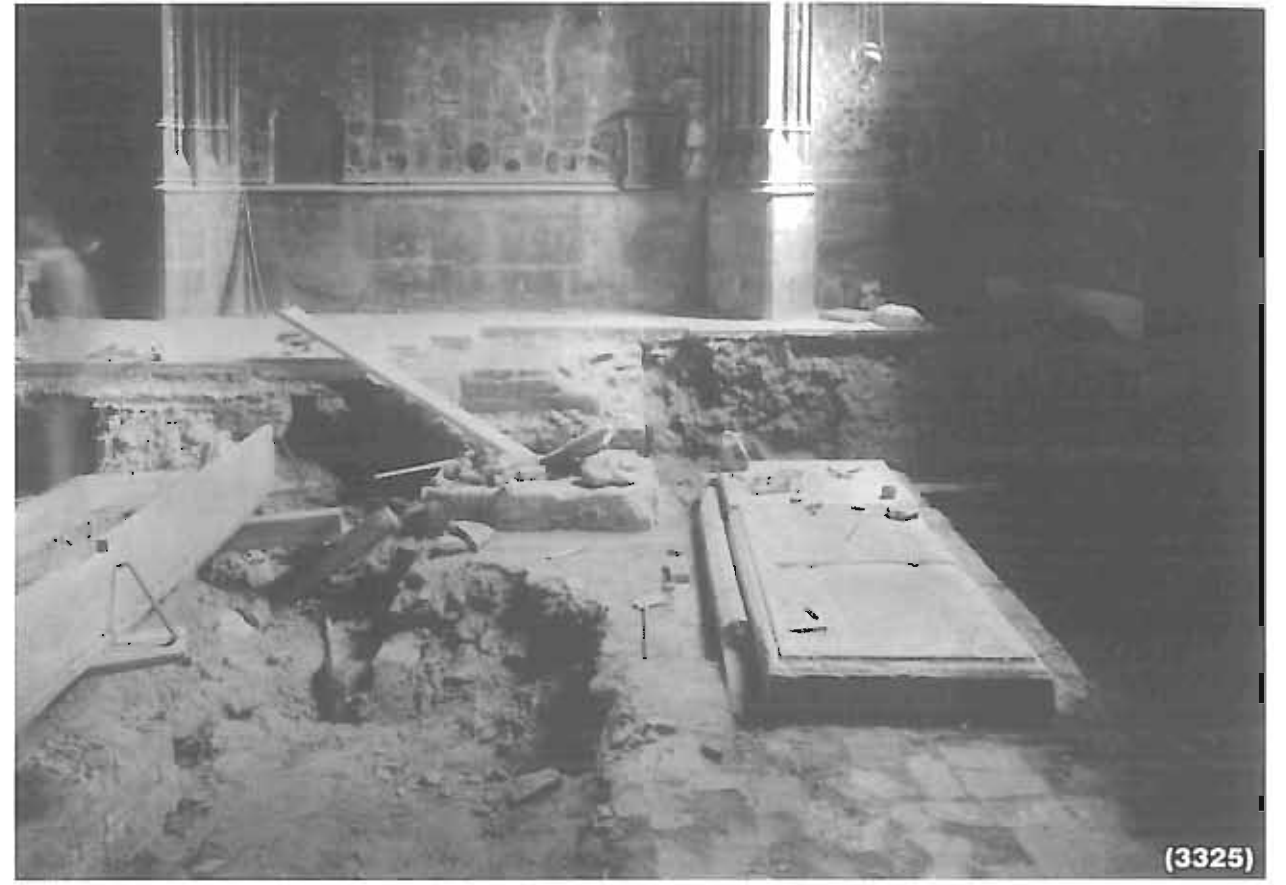
3.1.4. FOTOGRAFIE ZNÁMÉ Z LITERATURY

Konvolut nově získaných fotografií doplňujeme pro soupisem záběrů, známých v literatuře, které pocházejí bezesporu z téže série.

- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Pohled na odhalený vnější líc vnějšího prstence zdiva apsidy (zdivo „G2“) a fragmentu lodi rotundy (zdivo „G1“). V popředí zeď románské svatovítské baziliky. Pohled od jihozápadu. 1911. (*Chaloupecký – Květ – Mencl 1948, 51, obr. 3; Hilbert 1934, tab. XX*).
- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva apsidy (zdivo „G2“) s lizénami. Vpravo patrně mladší přizděné zdivo románské baziliky (zdivo „N“ a „O1“). Vzadu hrob sv. Václava. V popředí v prolomené zdi „O1“ místo tzv. Podivenova hrobu (též hrob K3). Pohled od severozápadu. 1911. (*Chaloupecký – Mencl – Květ 1948, 53, obr. 4; Hilbert 1934, tab. XXI*).
- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí gotických navážek a odkrytí nejmladší podlahy románské baziliky. Vpravo hrob sv. Václava se základem oltáře. Pohled od západu. 1911. (*Podlaha 1934, tab. X*).
- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Pohled na vyjmutý maltový příkrov nalezený nad hrobem K1. 1911. (*Hilbert 1934, tab. XXII/4*).
- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Pohled na vypreparované hroby K1 a K2. Vzadu vnitřní nároží vnitřního prstence zdiva jižní apsidy kryté omítkou (na snímku označeno „F“). Pohled od severovýchodu. 1911. (*Hilbert 1934, tab. XXV*).
- i. č. /?/: Kaple sv. Václava. Kožená přilba nalezená v hrobě K3 a ve zdi nad ním (zeď „O1“ podle Hilberta). 1911. (*Hilbert 1934, tab. XXVI/2*).
- i. č. /?/: Apsida severní boční lodě románské svatovítské baziliky. V absidě patrně celé dochované zdivo severní apsidy rotundy. Vlevo překryto zdívem baziliky. V absidě ještě nevybraná (hrobová?) jáma, vyplněná stavební sutí. Pohled od jihovýchodu. 1928. (*Chaloupecký – Mencl – Květ 1948, 68, obr. 14; Hilbert 1934, tab. XXVII*).
- i. č. /?/: Apsida severní boční lodě románské svatovítské baziliky. V absidě patrný průběh dochovaného fragmentu severní apsidy rotundy (na snímku označeno „A“). V popředí neúplně odhalená situace v lodi před absidou s jen částečně vybranou čtverhrannou schránkou, zapuštěnou pod podlahu. Patrna její jižní stěna (na snímku označena „B“, považována za součást zdiva rotundy, tzv. zdivo schodiště na ochoz) a její severní stěna. Pohled od západu. 1928. (*Hilbert 1934, tab. XXVIII*).

(3319)

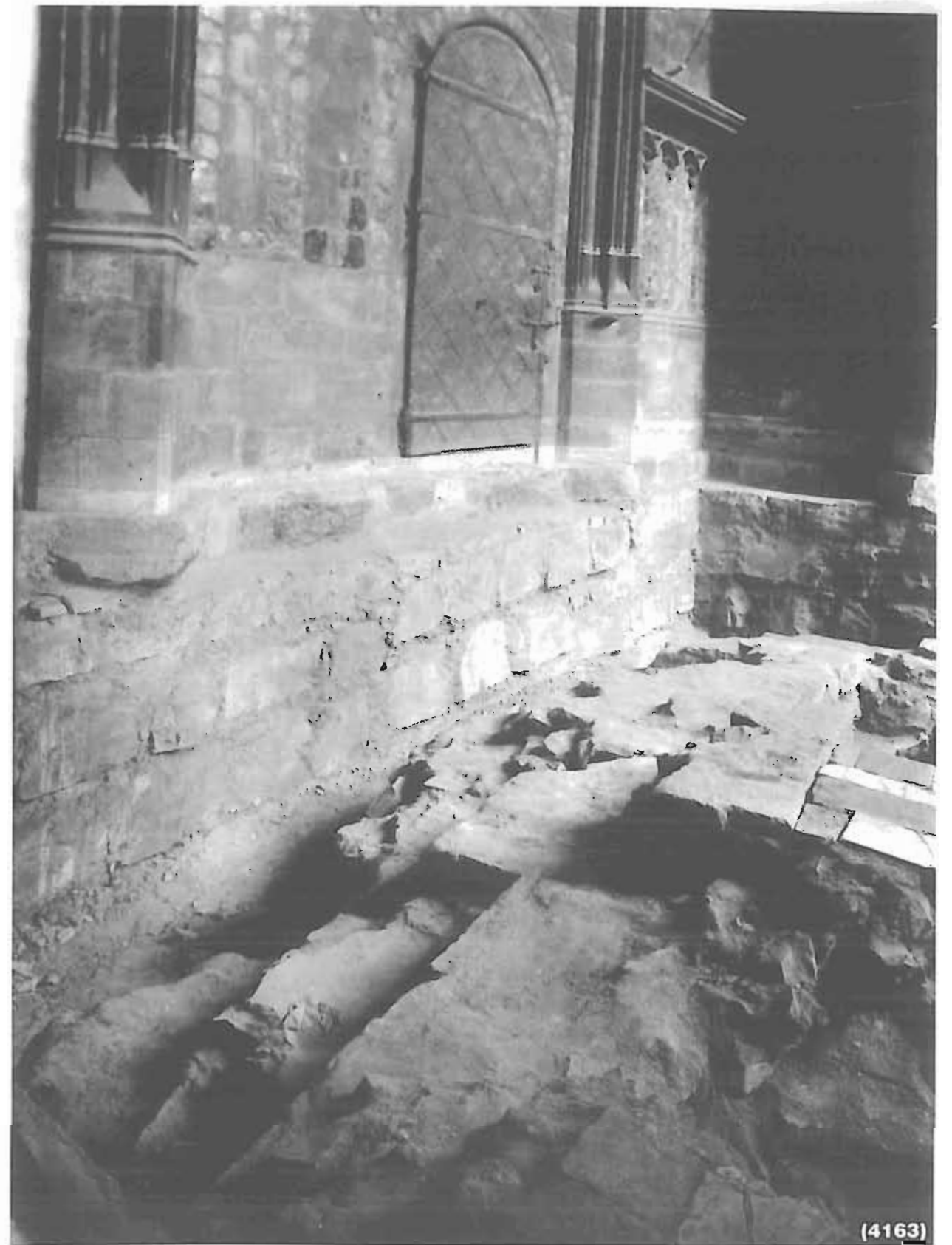
(3325)

(3323)

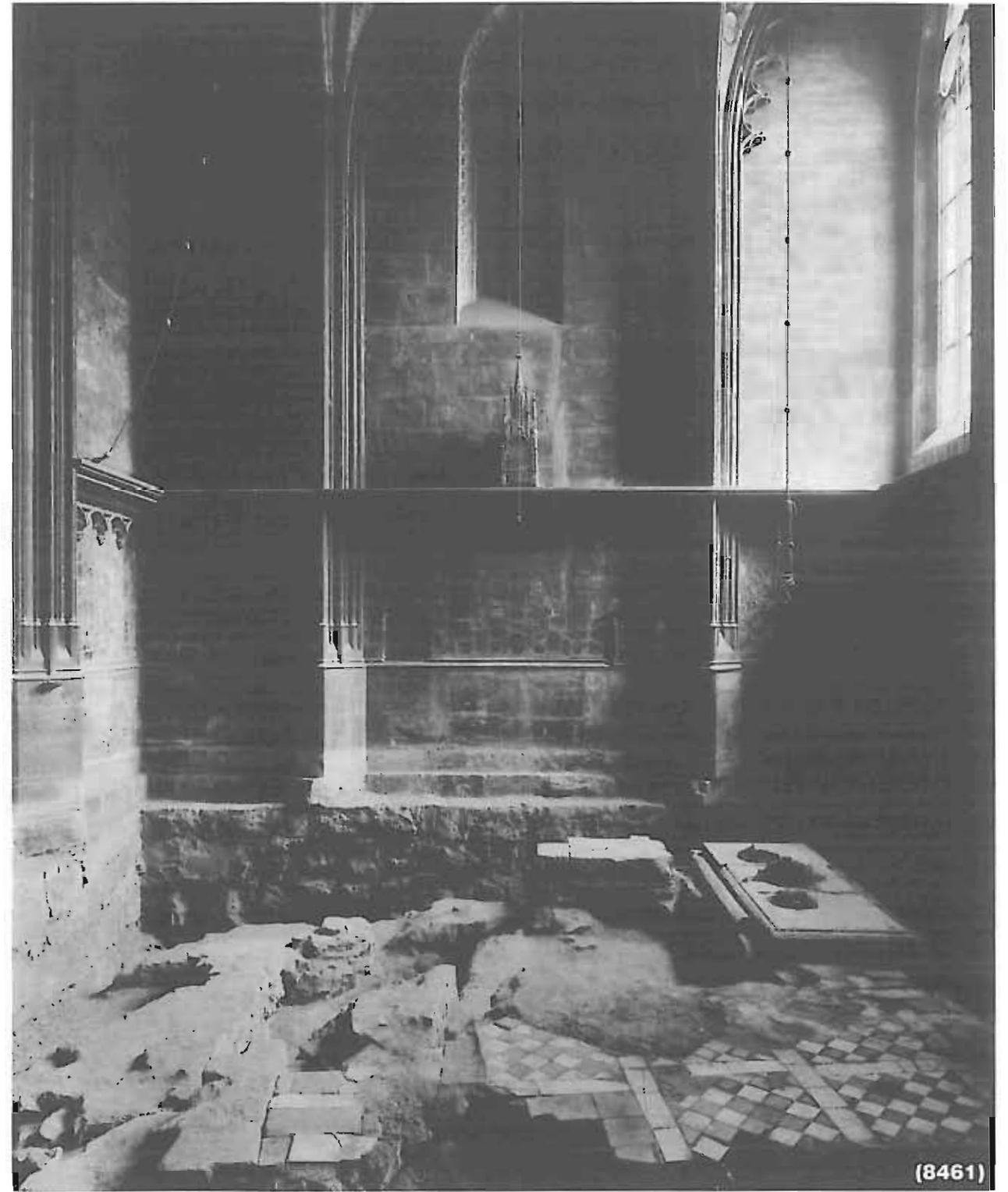
(4159)

(4163)

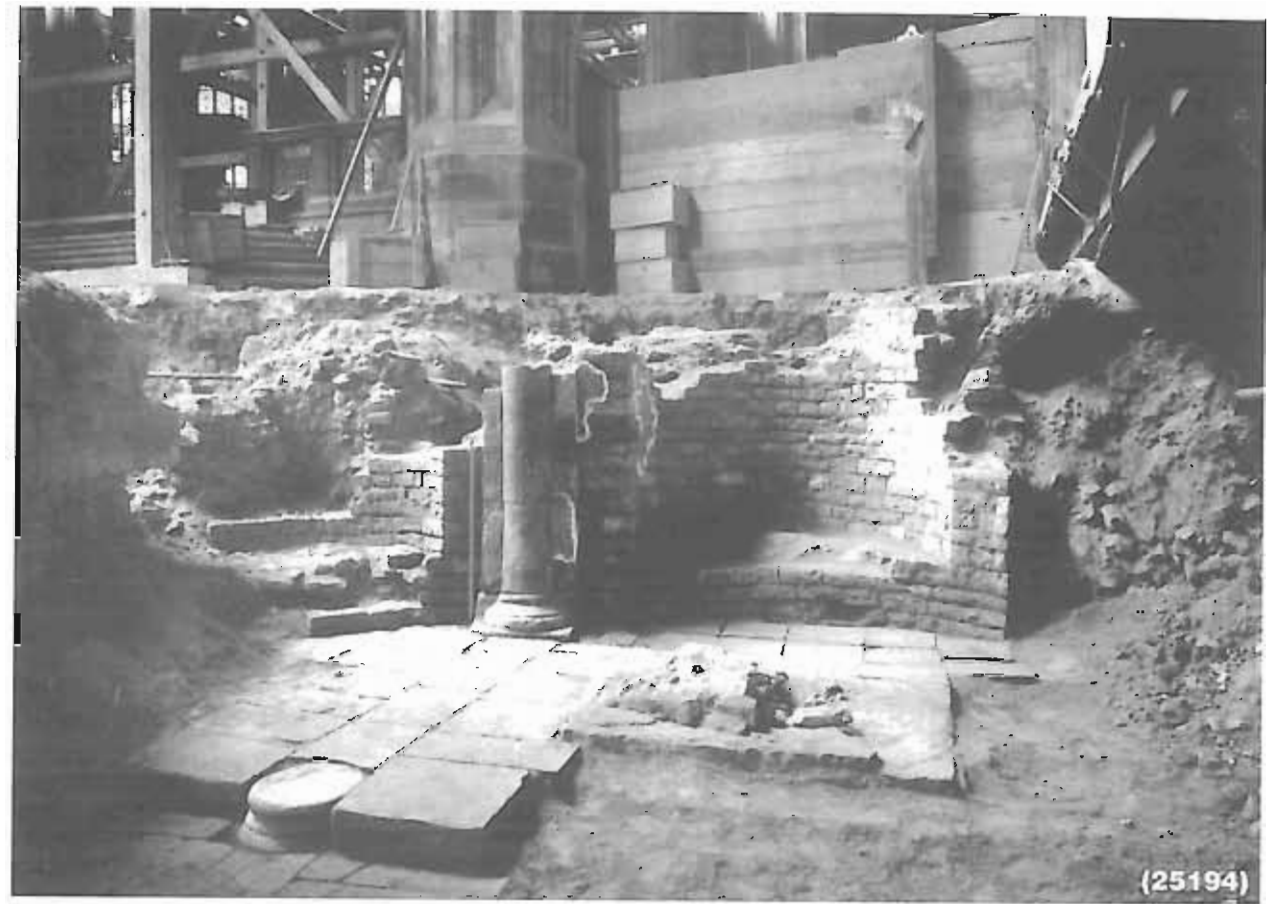

(4166)

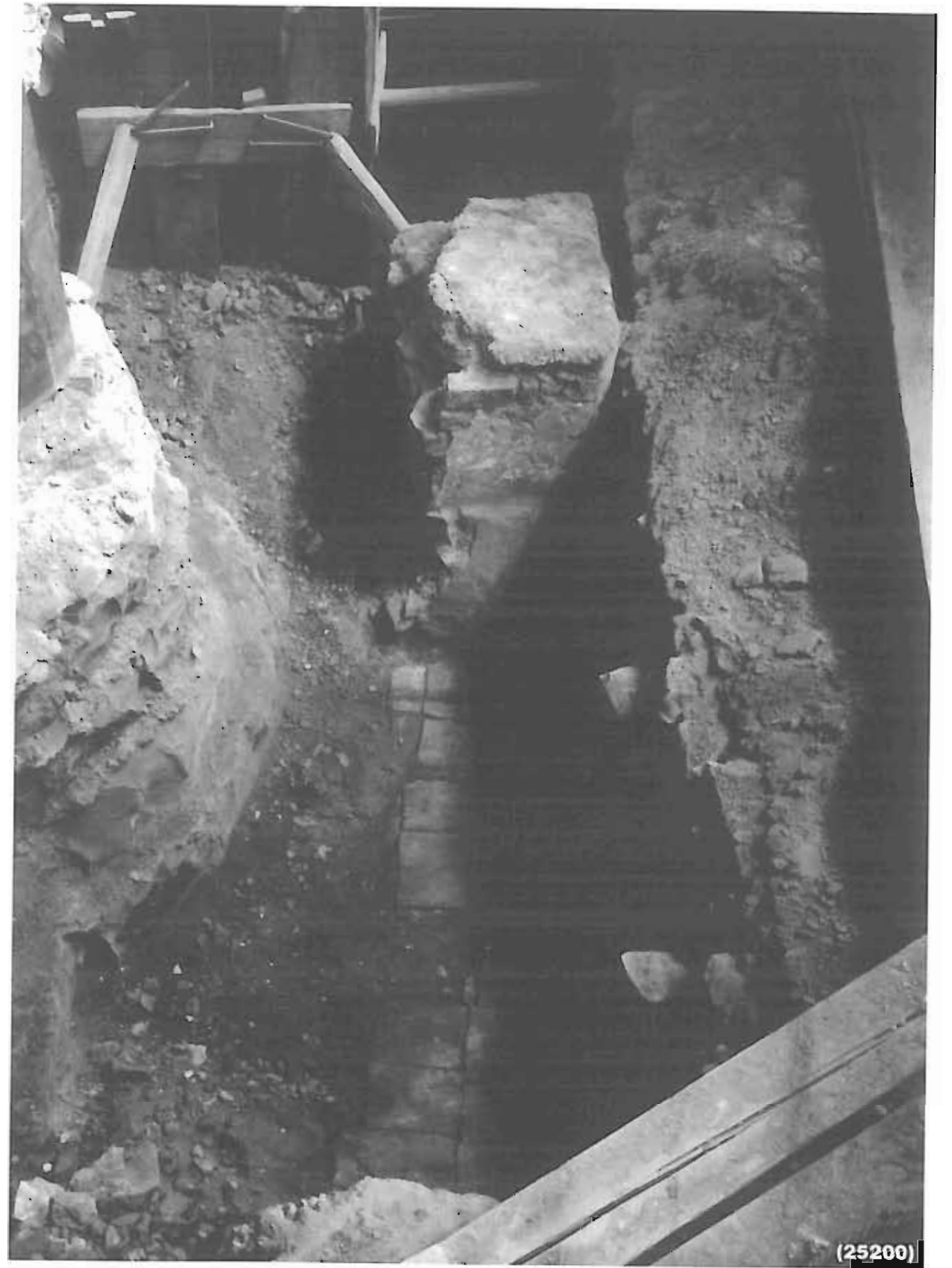

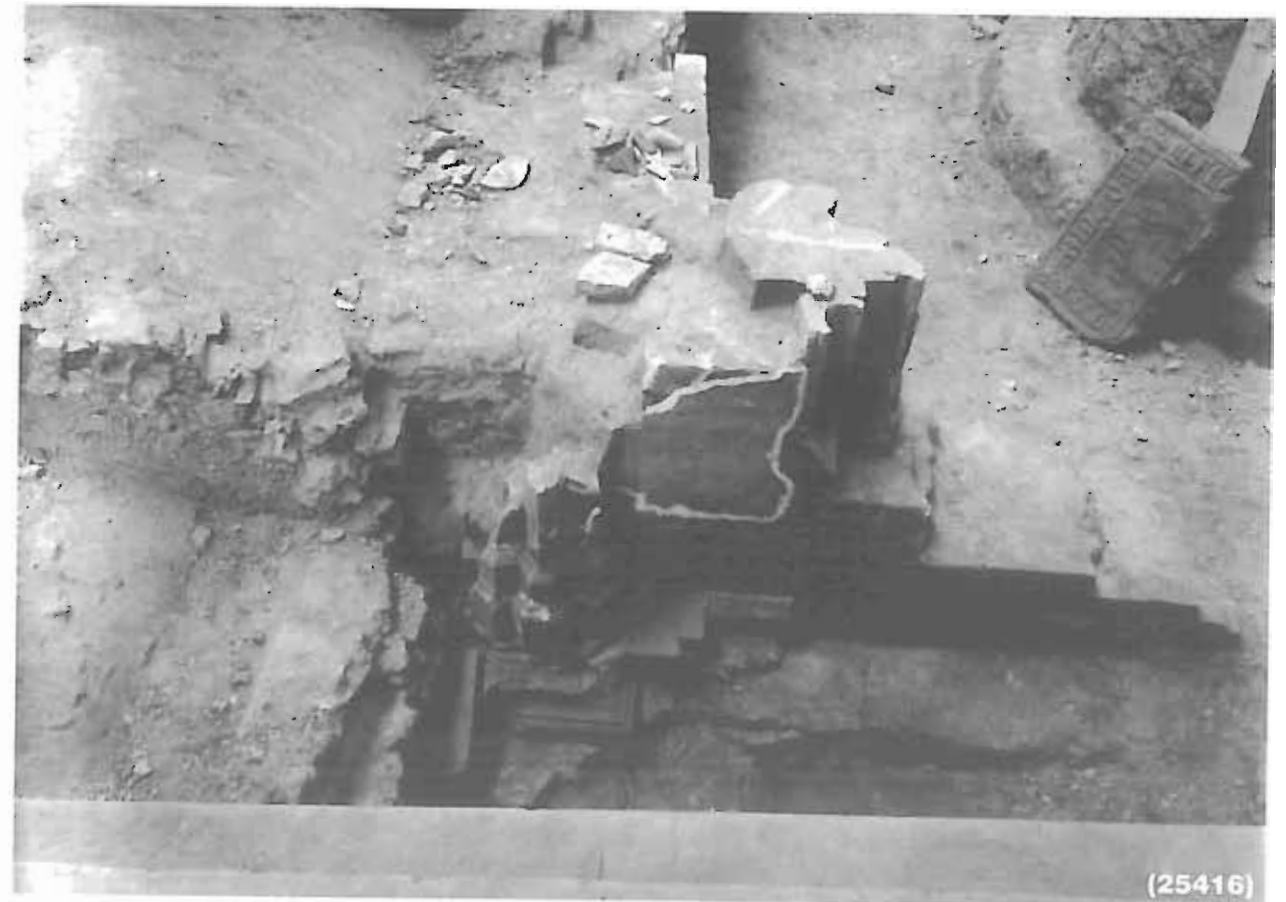
(8461)

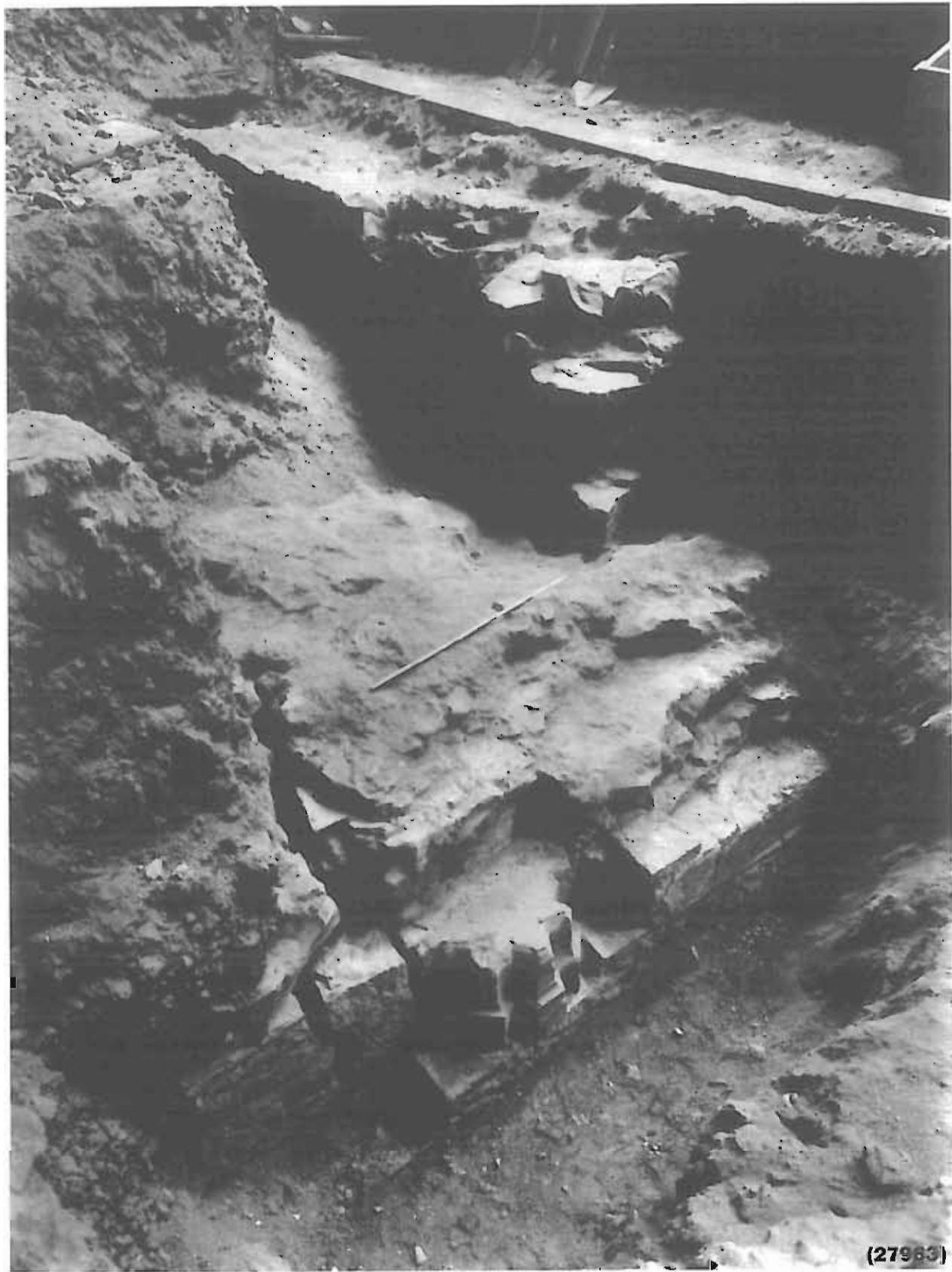

CIZOJAZYČNÉ SOUHRNY

DIE ÄLTESTEN KIRCHENBAUTEN DER PRAGER BURG AUFGRUND DER ARCHÄOLOGISCHEN QUELLEN

1. Einleitung

Die ältesten Kirchen der Prager Burg stehen im Mittelpunkt der archäologischen und Baugeschichtsforschung mindestens seit 1874. Seither ist eine Reihe von Teilerkenntnissen veröffentlicht worden, jedoch sind die Ergebnisse der Teildisziplinen in keinem einzigen Fall zu einem zufriedenstellenden und komplexen Gesamtbild zusammengefügt worden. Ziel dieser Arbeit ist die Revision der Bodenbefunde, der baugeschichtlichen und chronologischen Beobachtungen an den vier ältesten Kirchenbauten auf der Prager Burg, die nach Aussage der Schriftquellen bereits im 9. (Marienkirche) und 10. Jahrhundert (St.-Georgs-Basilika, Rundkirche St. Veits, Marienheute St.-Anna-Kapelle im St.-Georgs-Kloster) bestanden. Außer den Bodenbefunden (Marienkirche, Rundkirche St. Veits) konnte auch die wiederentdeckte Dokumentation der älteren archäologischen Arbeiten (vor allem bei der Rundkirche St. Veits) herangezogen werden. Zusätzlich ist eine metrische Analyse der Mauerreste und eine Analyse der Mörtelproben durchgeführt worden. In dieser Arbeit werden die wichtigsten Ergebnisse des Projekts vorgelegt, die Publikation des restlichen, für die Rekonstruktion der Entwicklungsetappen der einzelnen Bauten grundlegenden Quellenmaterials wird demnächst folgen.

2. Die Marienkirche

Die Marienkirche ist das erste und älteste kirchliche Baudenkmal auf der Prager Burg und die zweitälteste Kirche in Böhmen. Sie ist auf das engste mit den Anfängen der Prager Burg, der Christianisierung Böhmens und der ältesten Geschichte des böhmischen Staates verknüpft. Die veröffentlichten Ergebnisse der Entdeckung von 1950 (*Borkovský 1953*) sind in der Fachwelt nicht vorbehaltlos angenommen worden. 1995 wurde anhand der erhaltenen archäologischen Situation eine Revision der Dokumentation vorgenommen und ein in manchen Punkten abweichendes Bild der Entwicklung dieser Kirche entworfen (*Abb. 1/6–1*). Sie stand an einer seit der Urgeschichte und vielleicht auch im 9. Jahrhundert besiedelten Stelle, an der damals auch bestattet wurde.

Der Bau war eine Initiative des ersten historisch belegten böhmischen Fürsten Bořivojs I. (+ etwa 889), wohl in den Jahren 882–4. Von dieser Etappe ist lediglich das Fundament der Nordostecke des Schiffs erhalten, das auf einen quadratischen Grundriß ca. der Ausmaße 7,5 x 6 m schließen läßt. Über den Ostabschluß wissen wir nichts. Im Interieur ist unter das Bodenniveau eine große Kammer eingelassen worden (sog. Tumba 2,5 x mindestens 1,5 m). Zu Bestattungszwecken wurde sie erst durch Bořivojs Nachfolger, den Fürsten Spytihněv I. (895–915) genutzt, der sich hier mit seiner Frau (+ etwa 918) beisetzen ließ. Die in der großmährischen Tradition stehenden Schmuckgegenstände der Fürstin stellen die Grundlage der Datierung der älteren Bauetappe dieser Kirche dar. Um die Kirche wurde damals ein Gräberfeld angelegt.

Im Laufe des 11. Jahrhunderts (vor 1092?) erfuhr die Kirche einen Gesamtumbau, der vom älteren Zustand nur die sog. Tumba mit dem Grab Spytihněvs I. respektierte. Zum Neubau (7,4 x 5,9 m) gehören fast alle erhaltenen Mauern des Schiffs und der Apsis. Im 12. Jahrhundert wurde die Kirche an der Südseite durch einen offenen Anbau ergänzt und mindestens einmal um-

gebaut (neuer Altar, neue Pflasterung). 1255 wird die Kirche zum letzten Mal erwähnt. Nachdem sie 1278 abgebrannt war, ging auch der Friedhof bei der Kirche unter.

3. Die St.-Georgs-Basilika

Die St.-Georgs-Basilika ist das zweitälteste Kirchenobjekt auf der Prager Burg (*Abb. 1/6–2*). Ihre Anfänge entfallen auf die Herrschaftszeit des Fürsten Vratislavs I. (915–921). Im Allgemeinen wird sie als der älteste bis heute stehende Bau der Prager Burg mit ursprünglichen Bauteilen erachtet. Am Ende des 19. und in den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts verliefen ausgedehnte Rekonstruktionsarbeiten. Der zweiten Rekonstruktion ging eine baugeschichtliche und archäologische Untersuchung voraus, deren Ergebnisse (*Merhautová 1966; Borkovský 1975*) einander gegenseitig widersprechen und unvereinbar sind. Die Neubearbeitung konnte nur von der angefertigten Dokumentation ausgehen, keine der archäologischen Situationen war zugänglich. Neue baugeschichtliche Beobachtungen sind durch ausgedehnte Reparaturen der Quadersteinmauern beschränkt.

Nach der gegenwärtigen Untersuchung lassen die ältesten erhaltenen Bauteile, die Grundmauern des Westteils, auf einen dreischiffigen Bauplan der Ausmaße 15,5 x 8 m schließen. Das Hauptschiff war etwa doppelt so breit wie die Seitenschiffe. Wie die Kirche an der Ostseite abgeschlossen war, läßt sich nicht bestimmen. Ihre Überreste wurden bei jüngeren Bodeneingriffen entfernt. Diese Etappe datieren wir in die Zeit des Fürsten Vratislavs I., d.h. vor 920. Wohl unter Boleslav II. (967/972–999), vielleicht in Zusammenhang mit der Errichtung des St.-Georgs-Klosters (Anfang der 70er Jahre des 10. Jahrhunderts) entstand an der Westseite ein Vestibül (15,5 x 5 m), das die ganze Breite des Gebäudes einnahm. Vom Ostteil der Kirche gehört noch vor das Ende des 10. Jahrhunderts ein ausgemauerter Reliquienschrein, der durch das stratigraphisch jüngere Grab Boleslavs II. (+ 999) gestört ist. Damit hatte der Bau mindestens seit dieser Zeit denselben Umfang wie heute. Die Revision der archäologischen Situation schließt die Zugehörigkeit beider Apsiden und der Kapelle im Erdgeschoß des Südturms zur in das 10. Jahrhundert datierten Etappe aus (deshalb kann auch nicht davon ausgegangen werden, daß die heilige Ludmilla nach dem Jahr 925 gerade hier bestattet worden wäre). Es ist nicht gelungen, bedeutendere Bauaktivitäten im 11. Jahrhundert zu belegen. Die Basilika wurde beim Brand im Jahre 1142 schwer beschädigt. Bei der Erneuerung (eher wohl dem Neubau) wurden einerseits die meisten Bodenhorizonte zerstört, andererseits der Großteil der älteren Bauteile beseitigt. Die heutige Baumasse stammt damit überwiegend erst aus der Zeit nach dem Brand, und kann anhand der Schriftquellen mit den Aktivitäten der Äbtissin Berta (1145–1151) in Zusammenhang gebracht werden. Zu dieser Bauetappe gehören auch die festgestellten Fragmente der Westkrypta, deren Konstruktion zwischen die älteren Mauerreste eingelegt wurde. Trotz aller Hindernisse beim Studium der Anfänge der St.-Georgs-Basilika ist klar, daß die Gründung Fürst Vratislavs I. im böhmischen Raum des frühen 10. Jahrhunderts einzigartig ist und daß sich dieser Bau noch für lange Zeit durch seine Größe und Konstruktionsweise hervorhob.

4. Rundkirche St. Veits

Die von Fürst Wenzel gegründete Kirche ist bereits in den Jahren 1911 bis 1928 ausgegraben worden. Die Ergebnisse (*Hilbert 1934*) wurden zur Grundlage einer Rekonstruktion (*Cibulka 1934*), die sich trotz zahlreicher Einwände in der Fachwelt eingelebt hat, auffallende Widersprüche zur Terrain-Situation waren der wichtigste Grund für die vorgenommene Revision.

Die älteste Bauphase stellt die 930 geweihte Rundkirche (Durchmesser ca. 13 m) dar. Sie hatte eine Ostapsis von der zwar nichts erhalten ist, die jedoch aus liturgischen Gründen unentbehrlich war. Der erste Eingriff in den ursprünglichen Bauplan war der Anbau einer Südapsis für die

sterblichen Überreste des hl. Wenzel, die 938 hierher aus Stará Boleslav übertragen wurden. Nach einem näher unbestimmten Zeitabstand wurden im Interieur vor der Südapsis zwei Gräber angelegt. Mindestens einer der Bestatteten war männlich und es könnte sich um Fürsten Boleslav I. (+ 967 oder 972) und seine Frau handeln.

Weitere Bauetappen gehören in den Rahmen eines ausgedehnten Umbaus, bei dem die Südapsis vergrößert, der Altar verlagert und der Apsidenraum durch eine Zwischenwand vom Rundschiff getrennt wurde. Das Schiff wurde neu durch einen Mörtelboden mit Kieselverzierungen ausgepflastert. Zu demselben Umbau reihen wir auch die Nordapsis, in der das Grab St. Adalberts vermutet wird, dessen sterbliche Überreste 1039 nach Prag kamen. Diesen Umbau setzten wir damit in die Zeit des Bischofs Šebíř (1030/1–67), wahrscheinlich nach 1039. Aus der stratigraphischen Situation geht nicht klar hervor, ob diese Baumaßnahmen in einem Zuge oder schrittweise vor sich gingen.

Früher ist das Grab St. Adalberts in der Westapsis vermutet worden, die später in einen rechteckigen Anbau umgebaut worden sein soll. Die erhaltene Dokumentation erlaubt jedoch auch hier keine glaubwürdige Rekonstruktion, selbst die Existenz eines solchen Anbaus kann bestritten werden.

Nach dem Baubeginn der romanischen St.-Veits-Basilika im Jahr 1060 ist die Südapsis der ursprünglichen Rundkirche in das Südschiff des Neubaus inkorporiert worden. Der größte Teil der Apsis wurde dann bei der Vergrößerung der St.-Wenzels-Kapelle und der Erhöhung des Bodenniveaus im 12. Jahrhundert abgerissen.

Die Rundkirche St. Veits entwickelte und veränderte sich schrittweise durch Anbauten. In ihrer Endgestalt, wohl mit drei Apsiden und vielleicht einem Anbau an der Westseite, stand die Kirche nur etwa 20 Jahre bis sie durch den monumentalen Neubau der Basilika ersetzt wurde.

5. St.-Veits-Basilika

Die St.-Veits-Basilika, der unmittelbare Nachfolger der Rundkirche St. Veits, entstand in den Jahren 1060 bis 1094, und wurde schrittweise im Zuge des 1344 begonnenen Baus der gotischen Kathedrale abgerissen. Einzelne Bauteile der Basilika kamen seit 1877 zum Vorschein, eine Gesamtdarstellung des Bauplans ist 1911 veröffentlicht worden (dreischiffige Basilika mit kürzeren Seitenschiffen, zwei Chören und einem Querschiff im Westteil, unter beiden Chören lagen die teilweise bis heute erhaltenen Krypten). Die wiederentdeckte Dokumentation zeugt von einem außerordentlichen Reichtum an romanischen Baudetails aus verschiedenen Zeitabschnitten. Dieselbe Vorstellung vom Interieur vermittelt auch das Studium der liturgischen Quellen, die zwar in Handschriften vom Ende des 13. bis zum 15. Jahrhundert erhalten sind, jedoch konservativ den älteren Zustand schildern.

6. Marien-/St.-Anna-Kapelle

Nach der ursprünglichen Annahme I. Borkovskýs soll über dem Grab Nr. 102, das Mlada/Maria, der ersten Äbtissin des St.-Georgs-Klosters zugeschrieben wurde, eine hölzerne Kapelle errichtet worden sein, die bald abbrannte und noch im 10. Jahrhundert (gleichzeitig mit dem vorromanischen Gebäude) durch einen Steinbau ersetzt wurde. 1142 wurde der ganze Komplex durch einen Brand beschädigt. Weitere Bauetappen würden erst aus dem 14. Jahrhundert datieren.

Anthropologische Analysen haben jedoch eine Identifikation mit der Äbtissin Mlada ausgeschlossen. Die Revision der Stratigraphie und des Fundmaterials hat gezeigt, daß nur sehr wenig Spuren aus der Zeit vor dem 12. Jahrhundert erhalten sind und nur ein kleiner Komplex eine Schicht aus dem 9.–10. Jahrhundert belegt. Über die Form der Holzkapelle wissen wir nichts, die

Pfostengruben und ein Rinnenfragment in der Südostecke der heutigen Kapelle erlauben keine Grundrißrekonstruktion. Allerdings ist wahrscheinlich, daß sie über dem Grab Nr. 102 errichtet wurde, das in ihrer Hauptachse lag und über dem auch der Altar stand. Sie wurde beim Brand von 1142 zerstört.

Die danach errichtete Steinkapelle respektierte das Grab im Interieur. Die dürftigen schriftlichen Quellen ermöglichen keine Attribution des Grabs einer der bedeutenden Persönlichkeiten des Klosterlebens. Hinter der Kapelle wurde noch im 12. Jahrhundert gleichfalls aus Quadersteinen ein weiteres Gebäude unbestimmter Funktion errichtet. Im 13. Jahrhundert, vielleicht 1249, brannte der ganze Raum wieder ab. Kapelle und Nachbargebäude wurden erneuert. Wahrscheinlich erst ab dem 14. Jahrhundert wächst der Boden hinter der romanischen Apsis wieder an.

7. Metrische Analyse der Mauern

Die Analyse einzelner Bauten kommt zu dem Ergebnis, daß die Fragmente der Bruchsteinmauern der Marienkirche, der Rundkirche St. Veit und der St.-Georgs-Basilika der vorromanischen Zeit angehören. Quadersteinbauweise tritt erstmals um das Jahr 1000 auf. Mit einer einzigen Ausnahme (Sandsteinblock in der Nordostecke der Marienkirche) war das Baumaterial Pläner, bei den architektonischen Zierelementen kommt gelber und roter Sandstein zur Anwendung. Es hat sich gezeigt, daß jeder vorromanische Bau ein Unikat ist, dessen formale und technologische Merkmale unmittelbar von der konkreten politischen Situation abhängig sind. Den aufwendigen, seicht angelegten Gebäuden aus Bruchstein und hochwertigem Mörtel werden heimische Baumeister kaum gewachsen gewesen sein.

8. Analyse der Mörtelproben

Die Mörtelproben sind an polierten Anschliffen unter einem Polarisationsmikroskop untersucht worden. Die quantitative und qualitative Analyse anorganischer Komponenten ist durch die Röntgenmikroanalysator durchgeführt worden. Die vorliegende Studie bietet eine petrographisch-mineralogische Beschreibung von 12 Mörtelproben aus der Marienkirche, 10 Proben aus der Rundkirche St. Veits und 14 Proben aus der St.-Georgs-Basilika, dem St.-Georgskloster und der Marienkapelle. Der untersuchte Komplex von 36 Proben weist in der Art und Struktur der Zuschlagstoffe, dem Stoffbestand des Bindemittels und in der Mörtelstruktur eine Reihe von Unterschieden auf.

Es kommen fünf Arten von Zuschlagstoffen vor: *Eluvium kretazischer Sandsteine und Pläner* (oberflächennahe Verwitterungszone), *monomikter Flußsand* mit deutlichem Übergewicht von Quarz und Quarzgesteinen und *polymikter Flußsand*. Bei Probe Nr. 4 aus der St.-Georgs-Basilika erscheint ein Zuschlagstoff, der wohl durch *Zerbröckelung granitischer Gesteine* zubereitet wurde. Ein exotischer Zuschlagstoff liegt bei den Mörtelproben aus der Marienkirche vor, er besteht aus künstlichen Gemengteilchen, die von uns als *Pellets* bezeichnet werden. Bestandteil des Zuschlagstoffs sind Klasten glasartiger Schlacken, deren Gehalt im Bereich einer akzessorischen Beimengung liegt. Wahrscheinlich handelt es sich um Reste von Stoffen, die bei der Wärmebehandlung der Bindemittel entstanden; Diese Annahme muß jedoch erst bestätigt werden; Es sei jedoch darauf hingewiesen, daß sie vor allem in den Proben aus der St.-Georgs-basilika und dem St.-Georgs-kloster erscheinen. Eine Sonderstellung unter den Zuschlagstoffen mittelalterlicher Mörtel nehmen Klasten des (sowohl sedimentären als auch kristallinen) Kalksteins ein. Sie erscheinen im ursprünglichen Zustand, entweder teilweise gebrannt (von der Dekarbonisierung war nur die Klastenoberfläche betroffen) oder vollkommen gebrannt. Die vollkommen gebrannten Kalksteinklasten weisen im Zentralteil durchweg ein Netz von Kontraktionsrissen auf und sind eine charakteristische Beimengung der romanischen Mörtel.

Entsprechend kamen auch mehrere Bindemittelarten zur Anwendung. Neben dem auch heute noch verwendeten *Luftkalk* und dem im Wasser praktisch unauflösbaren *hydraulischen Kalk* sind in den mittelalterlichen Mörtelproben drei exotischere Arten identifiziert worden. Die erste bezeichnen wir vorläufig als *Silikatbindemittel*, vorherrschendes Material sind Verbindungen aus Silizium, Aluminium, Eisen und Kalzium. Dieser Bindemitteltyp tritt selbständig oder in Verbindung mit dem Luft- oder hydraulischen Kalk auf. Die vierte Art bezeichnen wir als *Mischbindemittel*, das der Zusammensetzung nach dem Portlandzement ähnelt. Die chemische Zusammensetzung des letzten ähnelt dem Mineral Wollastonit und wird „*Wollastonit*“-Bindemittel genannt.

Die Analyse hat eine differenzierte Verwendung der einzelnen Mörtelarten bei verschiedenen Teilen der Baukonstruktion ergeben. Eine tiefere Erkenntnis des Stoffbestands und der Strukturzusammensetzung der Mörtel kann als wichtiges Instrument bei der Korrelation der bei entfernten Bauten angewandten Technologien dienen, wie es die ersten Ergebnisse im Fall des Vergleichs einiger Mörtelproben aus der Marienkirche auf der Prager Burg mit mehreren Mörtelproben aus Mikulčice verdeutlichen.

9. Schluß

Der Komplex vorromanischer Kirchenarchitektur auf der Prager Burg ist einer der bedeutendsten in Mitteleuropa. Da die Untersuchung einiger von ihnen vor mehr als hundert Jahren begonnen wurde und ihre Interpretation oft durch zeitgenössische Vorstellungen beeinträchtigt war, ist eine vorurteilsfreie Wiederaufbearbeitung aller Quellen notwendig geworden. Grundlage des Studiums waren Archivdokumente, begleitet, dort wo es möglich war, von einer Revision der Terrain-Situation. Neu ist eine metrische Analyse der Mauern, eine Analyse der Mörtelproben, ein osteologisches Gutachten der Funde aus der Marienkirche, der St.-Georgs-Basilika und dem St.-Georgs-Kloster und des Gräberfelds in der Umgebung der Marienkirche. Im Fall der Ausgrabung Ivan Borkovskýs konnten wir auch das Fundmaterial revidieren.

In allen Fällen hat sich gezeigt, daß aus dem 9. und 10. Jahrhundert wesentlich weniger erhalten ist, als ursprünglich angenommen. Im 11. und 12. Jahrhundert war die Entwicklung der einzelnen Bauten dagegen viel dynamischer und erlaubt die Unterscheidung mehrerer Bauphasen in relativ kurzen Zeitabschnitten.

Die Entfaltung der ältesten Bautradition in Böhmen verlief nicht fließend. Aus dem Vergleich der historischen Nachrichten und archäologischen Quellen ergeben sich für die Anfangszeit große Zeitabstände zwischen dem Bau einzelner Kirchen. Zu einem Anwachsen der Bautätigkeit und damit vielleicht auch zur Entstehung einer Bauhütte kam es erst unter der Herrschaft Fürst Bole-slavs II.

Unser Dank gilt Kamil Hilbert und Ivan Borkovský, die ihr Leben der Prager Burg geweiht hatten und deren Vermächtnis nach wie vor unterschätzt wird.

Exkurs 1. Kosterní pozůstatky z archeologického výzkumu kostela P. Marie na Pražském hradě

Pohřebiště v okolí kostela Panny Marie na západním předpolí Pražského hradu mohlo existovat ještě před založením první církevní stavby. Mímořádně dobrá archeologická data nám umožňují znovu shromáždit informace o velkém počtu jedinců a způsobu jejich pohřbívání.

Kostry uložené v hrobce v interiéru kostela byly robustnější než v hrobech v exteriéru, ale ani ony nepatřily mohutným postavám. Vzhledem k malému vzorku nemůžeme použít vzrůst jako odraz změn ve výživě nebo rozdílu v postavení v soudobé populaci a jejich sociálního statutu. Podobnosti mezi pohřbem knížete v interiéru a ostatními vzorky, lze vysvětlit tím, že na tento

hřbitov byla ukládána elitní část společnosti. Srovnávacím materiálem by mohlo být pohřebiště v Abbazia di Farfa v Itálii (Becker 1995b), kde byl prostor kolem apsidy vyhrazen hrobům s vyšším sociálním statutem.

S kojením se v této populaci přestávalo v rozmezí 1,5–2,5 let (Moggi-Cecchi – Pacciani – Pinto – Cisternas 1994). Umrtností křivka jde prudce nahoru ve věkové kategorii 1,1–2 a pozvolna klesá kolem 7 let. Tento vzorec snad napovídá, že odstavení dítěte se nemuselo odehrávat v přísně daném čase a nebylo pevným kulturním pravidlem. Jen ojediněle byly nalezeny pozůstatky novorozenců (1 fetus v kategorii 0–6 měsíců). Pokud se nejedná o náhodný jev, důvodem by k tomu mohl být snad fakt, že jejich těla byla ukládána odděleně, nebo nějak souvisí se současnou smrtí matky. Druhá možnost by mohla nepřímo ukazovat na vyšší sociální statut této populace, ověřit to lze ale pouze za pomoci archeologického materiálu. Zatímco místo pohřbu novorozenců nebylo nalezeno, východně od apsidy se vyskytuje skupina několika dětí (13183 – 13191 – 13198).

Navzdory ojedinělosti novorozenců v tomto vzorku, subadultus tvoří 55 % veškeré identifikované populace. To naznačuje buď jejich extrémní úmrtnost, nebo významnou absenci dospělých jedinců, nebo ještě izolaci hrobů kategorie subadultus. Nápadná je absence úmrtí mezi 20,1–23,0 let. Tato skupina ve zkoumané populaci chybí, měla snad, stejně jako novorozenci, zvláštní pohřební rituály nebo vlastní pohřebiště.

Muži tvoří 53 % populace dospělých, ženské kosti si zaslouží speciální studii o nemetrických kraniálních pozorováních. Mezi zajímavé patologické změny náleží výskyt lepry (13196), časté jsou nálezy nazelenalých kostí dokládající přítomnost bronzových předmětů v hrobu.

Exkurs 2. Die osteologischen Funde aus der Marienkirche und der Marienkapelle im St.-Georgs-Kloster

In der vorliegenden Studie werden die osteologischen Funde aus den Ausgrabungen I. Borkovský in der Marienkirche und in der Marienkapelle auf dem Georgsplatz untersucht.

Der Großteil des Materials aus der Marienkirche weist einen guten Erhaltungszustand auf. Aus dem ältesten Horizont stammen insgesamt 992 Knochenfragmente. Etwa die Hälfte des Komplexes bilden unbestimmte kleine Bruchstücke langer Knochen, Rippen und Wirbel wahrscheinlich von Haussäugetieren. Haussäugetiere und Vögel stellen etwa 96,7 % aller Funde dar. Unter den Haustierarten dominiert Auerochse und Hausschwein. Die zweitzahlreichste Gruppe sind Schaf und Ziege. Hausgeflügel (5 %) ist durch Huhn und Gans vertreten, Jagdwild durch fünf Säugetier- und eine Vogelart, der Anteil von Jagdwild erreicht nicht die auf den Adelssitzen festgestellten Werte, ist jedoch höher als in den mittelalterlichen böhmischen Städten üblich.

Im Material aus der Marienkapelle im St.-Georgs-Kloster bildet Auerochse eine relativ kleine Gruppe, am zahlreichsten ist das Hausschwein gefolgt von Schaf, Ziege und Huhn. Zu den seltenen Funden gehört Pferd und Hausgans. Vom Jagdwild ist nur der Hirsch durch zwei Geweihfragmente belegt. Der ganze Komplex trägt dieselben charakteristischen Züge wie der Komplex aus Haus Nummer 48 auf der Prager Burg. In beiden Fällen handelt es sich um kirchliches Milieu mit einer großen Artenvielfalt und Übergewicht bei Hausschwein und Huhn gegenüber nur wenigen Knochen von Auerochse.

POUŽITÁ LITERATURA

- Bartlová, M. 1997: Zpodobení svatého Vojtěcha ve starším středověku. In: Svatý Vojtěch. Tisíc let svatovojtěšské tradice v Čechách. Praha, 27–31.
- Birnbaum, V. 1919: Stavební povaha nejstarších českých basilik, Časopis Společnosti přátel starožitností Československa 27, 10–22.
- Becker, M. J. 1986: Mandibular Symphysis (Medial Suture) Closure in Modern Homo Sapiens: Preliminary Evidence from Archaeological Populations, American Journal of Physical Anthropology 69, 499–501.
- 1993: Human Sacrifice in Iron Age Italy: Evidence from the „Tombe Principesce“ Numbers 926 and 928 at Pontecagnano (Salerno), Old World Archaeology Newsletter 16, 23–30.
- 1995a: Tooth Evulsion Among the Ancient Etruscans: Recycling in Antiquity, Dental Anthropology Newsletter 9, 8–9.
- 1995b: Infanticide, Child Sacrifice and Infant Mortality Rates: Direct Archaeological Evidence as Interpreted by Human Skeletal Analysis, Old World Archaeology Newsletter 18, 24–31.
- 1996a: Medieval Mortuary Customs in Italy: Skull Relocations and other Unusual Burial Procedures, Archeologia Medievale 23, 699–714.
- 1996b: Human Skeletons Recovered from the Ficana Excavations. In: J. Rasnuss Brandt, Scavi di Ficana 2/I. Il Periodo Protostorico e Arcaico. Rome, 453–479.
- 1997a: Perinatal and Other Burial Patterns in Lucania: Evidence from Collina San Salvatore at Timmari, Italy During the 7th–6th Centuries BC, Old World Archaeology Newsletter 20, 1–12.
- 1997b: Roman Amphora Burials of Young Children Dating to the Third Century CE at Metaponto (Basilicata) Italy, Archaeological News 21–22, 20–26.
- 1997c: Skull Relocations in Early Christian Burials: An Example from Santa Maria alla Senigola at Pescarolo, Near Cremona, Italy, Notizie dello Chiostro del Monastero Maggiore (Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico) 59–60, 97–126, Tav. XLVI–XLIX.
- In review: Ancient Dental Appliances: A Review of the History of Dentistry Focusing on Etruscan Gold Dental Appliances. Philadelphia.
- Ms. A: Human Skeletal Remains from the Area of the Church of the Virgin Mary in Courtyard II at Prague Castle (August 1998).
- Ms. B: Second Premolar Agenesis and Deciduous Molar Retention Among a Phoenician Related Population in Marsala, Sicily, Italy. [Manuscript in process].
- Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela, kniha čtvrtá. In: Kroniky doby Karla IV., Praha 1987, 246–7.
- Blajerová, M. 1988: Appendix I: Antropologický posudek. In: J. Frolík – K. Tomková – J. Žegklitz 1988, 447–450.
- Březinová, H. 1996: Nálezová zpráva o archeologickém výzkumu na lokalitě Praha–Hrad, Jiřské náměstí, Vikářská ulice, kolem katedrály sv. Víta. Nálezová zpráva č.j. 1926/96, Archiv ARÚ AV ČR Praha.
- Boháčová, I. 1994: Research at Prague Castle: 1969–1993. In: J. Fridrich (ed.) 1994, 153–157.
- Boháčová, I. – Frolík, J. 1991: Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu – Neue archäologische Quellen und die Anfänge der Prager Burg., Archeologické rozhledy 43, 562–576.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Chotěbor, P. – Žegklitz, J. 1986: Bývalý biskupův dům na Pražském hradě – Das ehemalige Bischofshaus auf der Prager Burg, Archaeologia Historica 11, 117–126.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Petříčková, J. – Žegklitz, J. 1990: Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech – Ein Beitrag zur Kenntnis des Lebens und der Umwelt auf der Prager Burg und in Hradčany, Archaeologia historica, 15, 177–189.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Špaček, J. 1994: Výzkum opevnění hradiště ve Staré Boleslavi. Předběžné sdělení – Archäologische Untersuchung des Burgwalls in Stará Boleslav – Vorbericht, Archaeologia Historica 19, 27–35.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v letech 1980–1987 – Vorläufige Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg in den Jahren 1980–87, Archaeologia Historica 13, 173–198.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1988: Záchrané práce na Pražském hradě (1983–1984) v katedrále sv. Víta, Castrum Pragense 1, 21–22.
- Boháčová, I. – Frolík, J. – Žegklitz, J. 1989: Jiřské náměstí na Pražském hradě (Shrnutí výsledků 1. etapy výzkumu) – Georgsplatz auf der Prager Burg (Ergebnisse der ersten Forschungsetappe), Archaeologia Historica 14, 193 až 202.
- Borkovský, I. 1948: Bořivojův kostel Panny Marie na Pražském hradě, Památky – Historie 43, 57–59.
- 1949: O počátcích pražského hradu a nejstarším kostele v Praze. Praha.

- Borkovský, I.* 1950: Objev nového kostela na Pražském hradě, *Archeologické rozhledy* 2, 188–189.
 – 1950b: Pražský hrad. Archeologický výzkum v r. 1950, rukopis z pozůstalosti I. Borkovského, ARÚ AV ČR, výzkum Pražského hradu.
 – 1950a: Objev nového kostela na Pražském hradě – Odkrytí nového kostela v pražském zámku – Découverte d'une nouvelle église au Château de Prague, *Archeologické rozhledy* 2, 188–199, 285, 292.
 – 1951a: Nález kostela Panny Marie na Pražském hradě (předběžná zpráva), Význam objevu nejstaršího kostela na Pražském hradě, Praha, 71–93.
 – 1951b: Hrobka v nejstarším kostele na Pražském hradě, *Archeologické rozhledy* 3, 3–6.
 – 1952: Zpráva o výsledcích archeologického výzkumu v roce 1952, rukopis z pozůstalosti I. Borkovského, ARÚ AV ČR, výzkum Pražského hradu.
 – 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě – Kostel Bogorodicy v Pražském hradě – Église de la Ste Vierge au Château de Prague, *Památky archeologické* 44, 129–198.
 – 1960: Piscina ve tvaru kříže ve svatojiřské bazilice na Pražském hradě – Piscine cruciforme dans la basilique St Georges au Château de Prague, *Archeologické rozhledy* 12, 680–691, 697–705.
 – 1961: K otázce nejstarších kostelů – Zur Frage der ältesten Kirchen auf der Prager Burg, *Památky archeologické* 51, 332–387.
 – 1961a: Hrobka Boleslava II. v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě – Die Grabstätte Boleslavs II. in der St. Georgs-Basilika auf der Prager Burg, *Památky archeologické* 62, 532–543.
 – 1961b: Výzkum kostela sv. Jiří na Pražském hradě, *Umění* 9, 418–420.
 – 1965: Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců – Levý Hradec, der älteste Sitz der Přemysliden. Praha.
 – 1968: Recenze: „A. Merhautová, Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě“, *Památky archeologické* 59, 286–293.
 – 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat – Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten. Praha.
 – 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě – Kirche und Kloster St. Georg auf der Prager Burg. Praha.
- Branigan, K.* 1988: Some Observations on State Formation in Crete. In: E. B. French – K. A. Wardle (eds.), *Problems in Greek Prehistory* (Papers of the Centenary Conference of the British School in Athens, Manchester 1986), Bristol, 63–71.
- Bubeník, J.* 1994: The State of Research. In: *J. Fridrich (ed.) 1994*, 133–138.
- Bührer-Thierry, G.* 1997: Évêques et Pouvoir dans le royaume de Germanie. Paris.
- Bull, G. – Payne, S.* 1982: Tooth Eruption and Epiphyseal Fusion in Pigs and Wild Boar. In: B. Wilson – C. Grigson – S. Payne, *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, Oxford [= BAR 109].
- Calkin, V.J.* 1970: Drevnější domašnje životnyje vostočnoj Jevropy. Moskva.
- Cibulka, J.* 1933: O poloze kostela P. Marie na hradě Pražském. Praha.
 – 1934: Václavova rotunda svatého Víta – La rotonde Saint-Guy, bâtie par Saint Venceslas au Château de Prague. In: *Svatováclavský sborník* I. Praha, 230–685.
 – 1936: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském. Stavební dějiny a průvodce památkami – Die St. Georgskirche auf der Burg zu Prag. Baugeschichte und Führer – L'église St Georges au Château de Prague. Histoire du bâtiment suivie d'un guide. Praha.
 – 1958: Templum Sanctae Mariae. In: *Knihy o Praze*, 26–46.
- Čarek, J.* 1947: Románská Praha. Praha.
- Černá, E.* 1981: Skleněné kroužky – prstýnky z Prahy 1 – Klárova – Glass Finger-rings from Klárov, Prague 1, *Archeologické rozhledy* 33, 393–397.
- Čiháková, J. – Hrdlička, L.* 1990: Technické misky s polevou v pražské keramice 12.–13. století – Technische Schalen mit Glasur in der Prager Keramik, *Archaeologia Historica* 15, 411–417.
- Dawes, J. D. – Magilton, J. R.* 1980: The Cemetery of St. Helen-on-the-Walls, Aldwark. *The Archaeology of York, Volume 12*.
- Deer, W. A. – Howie, R. A. – Zussman, J.* 1966: *An Introduction to the Rock-Forming Minerals*. London.
- Dinsdale, A.* 1986: *Pottery Science: Materials, Processes and Products*. London.
- Doskočil, K.* 1941: Manželství sv. knížete Václava a úcta svatojiramská, *Český časopis historický* 46, 201–235.
- Dragoun, Z.* 1988: Archeologický výzkum rotundy sv. Jana Křtitele pod Pražským hradem v r. 1986 a 1987 – Archäologische Erforschung der Rotunde St.-Johannes-des-Täufers unterhalb der Prager Burg in den Jahren 1986–1987, *Archaeologia Historica* 12, 403–416.
- Dragoun, Z. a kol.* 1995: Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, *Pražský sborník historický* 28, 213 až 258.
- von den Driesch, A.* 1976: *A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites*, Peabody Museum Bulletin, 1. Cambridge (Ma).
- Dudek, A. – Fedůuk, F. – Palivcová, M.* 1962: Petrografické tabulky. Příručka petrografické mikroskopie s atlasem struktur a textur. Praha.
- Durdík, T.* 1980: Nálezová zpráva o záchranném výzkumu domu čp. 40 na Pražském hradě v letech 1971–1974, ARÚ AV ČR Praha, č.j. 4861/80.
- Durdík, T. – Chotěbor, P.* 1980: Nálezová zpráva o průkopu Vikářskou ulicí na Pražském hradě v r. 1973, ARÚ AV ČR Praha, č.j. 4860/80.
- Durdík, T. – Chotěbor, P.* 1994: Stavební vývoj kláštera sv. Jiří na Pražském hradě ve středověku – Die Bauentwicklung des St. Georg-Klosters im Mittelalter, *Archaeologia Historica* 19, 369–377.
- Durdík, T. – Chotěbor, P. – Muk, J.* 1984: Klášter kostela pražského na Pražském hradě – Das Kloster der Prager Kirche auf der Prager Burg, *Archaeologia Pragensia* 5, 113–123.
- Fiala, A.* 1995: Sakrální architektury v středověkých opevněných sídlích, *Památky a múzea* 4, 18–21. *Fontes rerum bohemicarum*, ed. J. Emler.
- Flury-Lemberg, M. – Otavský, K.* 1994: Das Grabgewand König Wenzels IV., *Aachener Kunstblätter des Museumsvereins* 60, 293–304 [= Peter Ludwig (ed.), *Festschrift für Hermann Fillitz zum 70. Geburtstag*].
- Fridrich, J. (ed.)* 1994: *25 Years of Archaeological Research in Bohemia*. Praha [= *Památky archeologické, Supplementum* 1].
- Frolík, J.* 1987: K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9.–13. století [nepublikovaná kandidátská disertační práce], ARÚ AV ČR Praha.
 – 1988: Druhý archeologický nález kalicha z Pražského hradu – The Second Archaeological Find of a Chalice from Prague Castle, *Sborník Kruhu přátel Muzea hlavního města Prahy* 1, 95–102.
 – 1994: Prague Castle and Its Hinterland. Comments on Its Beginnings and Initial Development. In: *Fridrich, J. (ed.) 1994*, 158–162.
 – 1995: Bemerkungen zum Studium frühmittelalterlicher Keramik aus komplizierten stratigraphischen Situationen, *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice 2*. Brno, 107–118.
 – 1996: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy č. 709/96 na lokalitě Praha–Hrad, chrám sv. Víta – hrob sv. Vojtěcha. č.j. 1684/96.
 – 1997: Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu. – Die Ausgrabung im sog. Nordausläufer der Prager Burg. Ein Beitrag zu den Anfängen der Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg, *Archaeologia Pragensia* 13, 75–92.
 – 1997a: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy č. 7001/96 na lokalitě Praha–Hrad, Obrazárna – býv. kostel P. Marie, Archiv ARÚ AV ČR Praha, č.j. 3109/97.
 – 1997b: Archeologický výzkum v tzv. severním výběžku na Pražském hradě. Příspěvek k počátkům osídlení západního předhradí Pražského hradu – Die Ausgrabung im sog. Nordausläufer der Prager Burg. Ein Beitrag zu den Anfängen der Besiedlung des westlichen Vorfelds der Prager Burg, *Archaeologia Pragensia* 13, 75 až 92.
 – v tisku a: Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 37 na Hradčanech v letech 1982–1985. I. Vývoj osídlení před rokem 1378 – Archaeological Excavations at Kanovnická ul. 73, Hradčany, 1982–1985. Part I. Settlement Evolution Before 1378, *Castrum Pragense* 2.
 – v tisku b: Pražský hrad v 10. a 11. století. K otázkám využití archeologické dokumentace a její interpretace. In: *Sborník ke konferenci o Boleslavu II. (999–1999)*.
- Frolík, J. – Boháčová, I.* 1992: Archeologický výzkum Pražského hradu v 80. letech – Archaeological Investigations of the Prague Castle in the Course of the Eighties, *Staletá Praha* 22, 71–88.
- Frolík, J. – Boháčová, I. – Žegklitz, J.* 1988: Archeologické nálezy z hrobky knížete Svyatopluka II. v chrámu sv. Víta – Archaeological Finds from the Tomb of Duke Svyatopluk II (1055–1061 A.D.) in St. Guy's Cathedral, *Castrum Pragense* 1, 61–70.
- Frolík, J. – Kubková, J.* 1995: Zpráva o záchranném a předstihovém archeologickém výzkumu na základě smlouvy ARÚ č. 785/1995 na lokalitě Praha–Hrad, Obrazárna, kostel Panny Marie, Archiv ARÚ AV ČR Praha, č.j. 5345/95.
- Frolík, J. – Sláma, J. – Smetánka, Z. – Tomková, K.* 1998: K problematice chronologie jižní apsidy svatovítské rotundy na Pražském hradě – The Problem of Chronology of the South Apse of St. Guy's Rotunda at the Prague Castle, *Praehistorica* 23, 141–144.
- Frolík, J. – Smetánka, Z.* 1997: Archeologie na Pražském hradě. Praha – Litomyšl.
 – 1998: K archeologickému studiu Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 50, 293–307.
- Frolík, J. – Tomková, K. – Žegklitz, J.* 1988: Výzkum slovanského pohřebiště v jižním křídle Jízdárny Pražského hradu – Erforschung des Slawischen Gräberfelds im Südflügel der Reitschule der Prager Burg, *Památky archeologické* 79, 424–455.
- Frolíková-Kaliszová, D.* 1999: Dřevěné kostely v Čechách v archeologických pramenech – Bohemian Wooden Churches in Archaeological Sources, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 535–545.

- Frolíková, D.* v tisku: Pokus o analýzu slovanského pohřebiště v Praze-Motole, Památky archeologické.
- Grigson, C.* 1982: Sex and Age Determination of Some Bones and Teeth of Domestic Cattle: A Review of the Literature. In: B. Wilson – C. Grigson – S. Payne, Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites, Oxford [= BAR 109].
- Guth, K.* 1916: O datování nejstarších částí basiliky sv. Jiří, Přednáška 27. června 1916, Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1915, 65.
- 1934a: Praha, Budeč a Boleslav – Praha, Budeč et Boleslav, Svatováclavský sborník I. Praha, 686–818.
- 1934b: Recenze: „Josef Cibulka, Václavova rotunda svatého Víta, Rozšířený zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku, V Praze 1933, str. 478, obr. 96 a Josef Cibulka, O poloze kostela P. Marie na hradě pražském. S plánem pražského hradu v X. století. Vydala Společnost přátel starožitností čsl. V Praze 1933.“, Český časopis historický 41, 137–152.
- Hanuliak, M.* 1978: Problematika hrobů pod náhrobními kameňmi v 11.–14. storočí – Problematik der Gräber unter Grabsteinen im 11.–14. Jh. in der Slowakei, Archaeologia Historica 3, 67–74.
- Hejdová, D.* – *Nechvátal, B.* 1970: Raně středověké dlaždice v Čechách I, II – Frühmittelalterlicher Fliesen in Böhmen, Památky archeologické 61, 100–183, 395–471.
- Hejna, A.* 1960: Basilika v Tepličkách, Umění 8, 217–230.
- Hilbert, K.* 1910: O nálezů ostatků sv. Václava a o objevech archeologických pod kaplí svatováclavskou. In: Zpráva 1910, 60–68.
- 1914: Nové poznatky o románské bazilice na hradě pražském, Památky archeologické 26, 10–15.
- 1915: Svatováclavská kaple v chrámě sv. Víta v Praze, Umělecké poklady Čech II. Praha, 14–15.
- 1934: O nálezech rotundy Václavovy – Sur les découvertes de la rotonde de Saint Venceslas, Svatováclavský sborník I. Praha, 220–229.
- Hlaváč, J.* 1988: Základy technologie silikátů. Praha.
- Hrdlička, L.* 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu – Zur Aussagekraft der stratigraphischen Entwicklung der Prager Burg, Archeologické rozhledy 49, 649–662.
- Chaloupecký, V.* – *Květ, J.* – *Mencl, V.* 1948: Praha románská. Praha, stavební a umělecký vývoj města. Osmera knih o Praze II. Praha.
- Chaplin, R. E.* 1971: The Study of Animal Bones from Archaeological Sites. London – New York.
- Chotěbor, P.* 1968: Architektonické články v lapidáriu Pražského hradu, Archaeologia historica 13, 209–214.
- Chrystianizacja Polski południowej, Kraków 1994.
- Kalousek, J.* 1878: Pozůstatek staršího kostela sv. Víta na hradě Pražském, Památky archeologické 10, 642.
- Klápště, J.* 1994: The Development of Medieval Archaeological Research in the Prague Archaeological Institute. In: *Fridrich, J.* (ed.) 1994, 103–110.
- Kletzl, O.* 1931–32: Zur künstlerischen Ausstattung des Veitsdomes in vorhussitischer Zeit, Germanoslavica.
- Kobylinski, Z.* 1989: An Ethnic Change or a Socio-Economic One? The 5th and 6th centuries AD in the Polish lands. In: S. J. Shennan, Archaeological Approaches to Cultural Identity. New York, 303–312.
- Konta, J.* 1982: Keramické a sklářské suroviny. Praha.
- Krautheimer, R.* 1942: Introduction to an „Iconography of Medieval Architecture“, Journal of the Warburg Institute 1, 1–33.
- Kubková, J.* 1996: Baptisterium a archeologie českého středověku – Das Baptisterium und die Architektur des Tschechischen Mittelalters, Archaeologia historica 21, 131–137.
- 1997: Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit, in: *J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna* (eds.) 1997, 402–407.
- Kubková, J.* – *Klápště, J.* – *Ježek, M.* – *Meduna, P.* (eds.) 1997: Život v archeologii středověku – Das Leben in der Archäologie des Mittelalters – Life in the Archaeology of the Middle Ages – La vie vue par l'archéologie médiévale, Papers in Honor of Miroslav Richter and Zdeněk Smetánka, Prague.
- Kukal, Z.* 1985: Návod k pojmenování a klasifikaci sedimentů. Ústřední Ústav Geologický, příručka 2. Praha.
- Lasker, G. W.* – *Mascie-Taylor, C. B. N.* 1996: Influence of Social Class on the Correlation of Stature of Adult Children with That of Their Mothers and Fathers, Journal of Biosocial Science 28, 117–122.
- Libal, D.* 1966: K situaci kostela P. Marie na Pražském hradě, Umění 14, 308–309.
- 1968: Recenze: „Anežka Merhautová, Basilika sv. Jiří na Pražském hradě“, Umění 16, 408–413.
- 1981: Raně středověký vývoj kostela sv. Petra a Pavla na Budči, Umění 29, 395–398.
- 1983: Praha románská. Architektura. In: E. Poche (ed.), Praha středověká. Praha.
- 1989: Passport Svythněvovy baziliky (SÚRPMO, akce 400060/89).
- Libal, D.* – *Zahradník, P.* 1999: Katedrála sv. Víta na Pražském hradě, Praha.
- Lobbedey, U.* 1995: Zur Archäologie der Kirchen, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 9, 19–26.
- Ludvíkovský, J.* 1942: Na úsvitu křesťanství, Praha.
- Lüssner, M.* 1886–1890: Collectanea archeologica et topographica, Tom V. Rukopis uložený v Archeologickém oddělení Krajského musea východních Čech v Hradci Králové.
- 1889a: Památky architektonické nalezené při opravě kostela sv. Jiří na hradě Pražském, Památky archeologické 14, 371–376.
- 1889b: O některých starobyklých památkách chrámu sv. Jiří na hradě Pražském, Památky archeologické 14, 403–406.
- 1889c: Archeologické nálezy v kostele sv. Jiří na hradě Pražském r. 1889 učiněné, Památky archeologické 14, 557–560.
- Lutovský, M.* 1998: Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I. Praha.
- Mach, F.* – *Šittler, E.* 1906: Oprava chrámu sv. Jiříského na hradě Pražském, Památky archeologické 21, 369–382.
- 1910–1912: Oprava chrámu svatojiříského na hradě Pražském, Památky archeologické 24, 65–114, 329–362, 401–450.
- 1913: Oprava chrámu svatojiříského na hradě Pražském, Památky archeologické 25, 49–51, 133–151.
- Mach, F.* rkp.: Historický a architektonický vývin kostela a kláštera sv. Jiří na hradě Pražském od jeho založení roku 915 až do jeho zrušení 1782. Rukopis uložený v Archivu hl. m. Prahy, sign. 7889.
- Maříková, J.* v tisku: Základové zdivo levohradské rotundy.
- Maříková, J.* – *Eben, D.* v tisku: Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta, Castrum Pragense 2.
- Matiegka, J.* 1919: Anthropologický posudek o ostatcích ctih. Mlady, Památky archeologické 31, 104–106.
- Mencl, V.* 1939–46: Kostel sv. Jiří na hradě Pražském – L'église de Saint-George au château de Prague, Památky archeologické 42 (řada historická), 1–13, 146–147.
- Merhautová-Livorová, A.* 1962: Poznámky k průzkumu kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, Umění 10, 177–181.
- 1963: Poznámky k původu kostela sv. Jiří v Plzni–Doubravce, Umění 11, 207–209.
- 1965: Rotunda knížete Václava na Pražském hradě, Umění 13, 88–92.
- 1968: Odpověď na recenzi Dobroslava Líbala, Umění 16, 412–413.
- 1969: Odpověď A. Livorové na recenzi I. Borkovského v Pan. arch. LIX 1968, 286n., Památky archeologické 60, 273–276.
- 1973: Biskupský kostel na Pražském hradě – Die bischöfliche Basilika auf der Prager Burg, Umění 21, 81–92.
- 1976: Recenze: „I. Borkovský: Svatojiříská bazilika a klášter na Pražském hradě, Monumenta archeologica XVIII, Praha 1975“, Umění 24, 560–564.
- 1983: Nejstarší dosud známý kostel na Pražském hradě – Samyj staryj do sich por izvestnyj kostel na Pražskom kremle – Die bisher älteste bekannte Kirche auf der Prager Burg, Folia Historica Bohemica 5, 81 až 93.
- Merhautová, A.* 1966: Basilika sv. Jiří na Pražském hradě. Praha.
- 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- 1988: Skromné umění. Ostrovská zdobená terakota. Praha.
- 1984: Románská architektura v Čechách, Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku. Praha, 45–91.
- (ed.) 1994: Katedrála sv. Víta v Praze, Praha.
- Merhautová, A.* – *Třeštík, D.* 1984: Románské umění v Čechách a na Moravě, Praha.
- 1985: Ideové proudy v českém umění 12. století, Studie ČSAV 2, 82–105.
- Moggi-Cecchi, J.* – *Pacciani, E.* – *Pinto-Cisternas, J.* 1994: Enamel Hypoplasias and Age at Weaning in 19th-Century Florence, Italy, American Journal of Physical Anthropology 93, 299–306.
- Molleson, T.* 1989: Social Implications of Mortality Patterns of Juveniles from Poundbury Camp, Romano-British cemetery, Anthropologischer Anzeiger 47, 27–35.
- 1992: Mortality Patterns in the Romano-British Cemetery at Poundbury Camp Near Dorchester. In: S. Bassett (ed.), Death in Towns: Urban Responses to the Dying and the Dead, 100–1600. Leicester, 43–55.
- Nechvátal, B.* 1976: Vyšehrad. Praha.
- 1992: Vyšehrad a archeologie. Královský Vyšehrad. In: Vydavatel, Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092). Praha, 112–139.
- 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. – Das frühmittelalterliche Gräberfeld in Radomyšl. Praha.
- Nejstarší legendy přemyslovských Čech, Praha 1969.
- Novák, A.* 1996: Omítky v tradici jižní, východní a střední Evropy. Připomenutí syntetických prací A.V. Vinnera a D.C. Winfielda, Technologia artis 4, 25–29.
- Parczewski, M.* 1982: Piaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu – Die Glubczycer Hochebene im Frühmittelalter. Warszawa – Kraków.
- Payne, S.* 1973: Kill – of Patterns in Sheep and Goats: The Mandibles from Asvan Kale, Anatolian Studies 23, 281 až 303.
- Pekař, J.* 1906: Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians, Prag.

- Pelikán, J.* 1939–46: Inventář oltářů kostela sv. Víta v Praze, r. 1397, Památky archeologické 32, 123–131.
- Peške, L.* 1978: Rozbor osteologického materiálu. In: M. Buchvaldek – J. Sláma – J. Zeman, Slovanské hradiště u Kozárovic. Praha [= Praehistorica 6].
- 1985: Domáci a lovná zvířata podle nálezů na slovanských lokalitách v Čechách – Haustiere und Jagdwild mach Funden in slawischen Lokalitäten in Böhmen, Sborník Národního muzea, řada A 39/3–4, 209–216.
- Petránek, J.* 1958: Základní hmota, tmel, a mezerní hmota sedimentů. (Příspěvek k terminologii.), Časopis pro mineralogii a geologii 3, 470–472.
- Pianowski, Z.* 1998: Architektura monumentalna Wawelu od 1000 do okolo 1300, Civitates Principales. Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej. Katalog wystawy. Gniezno, 61–64.
- Pinto-Cisternas, J. – Moggi-Cecchi, J. – Pacciani, E.* 1995: The Lateral Incisor Trait. In: J. Moggi-Cecchi (ed.), Aspects of Dental Biology: Palaeontology, Anthropology and Evolution. Florence, 333–339.
- Podlaha, A.* 1905: Statuta metropolitanae ecclesiae Pragensis anno 1350, Praha
- 1911a: Sv. Václava hrob a ostatky, Časopis katolického duchovenstva 1911, 257–258.
- 1911b: Sv. Václava hrob a ostatky, Hlasy katolického spolku tiskového 42.
- 1919a: Opravné práce provedené v chrámě sv. Jiří na Hradě Pražském v letech 1917–1919, Památky archeologické 31, 100–103.
- 1919b: Ohledání ostatků ctih. Mladý-Marie, Památky archeologické 31, 103–104.
- 1934: Hrob svatého Václava – Le tombeau de Saint Venceslas. In: Svatováclavský sborník I. Praha, 130 až 158.
- Podlaha, A. – Hilbert, K.* 1906: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany. I. metropolitního chrámu sv. Víta v Praze. Praha.
- Pokorný, L.* 1982: Dvě liturgická pojednání, Teologické studie, Praha.
- Pošmourný, J.* 1971: Svatováclavská rotunda na Pražském hradě ve světle rotund velkomoravských – Die Rundkirche des Fürsten Wenzel auf der Prager Burg und die Rundkirchen Großmährens, Památky archeologické 42, 457–487.
- Radoměský, P.* 1951: Olovená „sceatta“ z Pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví, Numismatické listy 6, 29–44.
- Radová-Štiková, M.* 1983: Předrománská a románská architektura Středočeského kraje. Praha.
- Richter, M.* 1982: Hradiště u Davle, městečko ostrovského kláštera – Hradiště bei Davle, eine Kleinstadt des Ostrover Klosters. Praha.
- Richter, V.* 1936: O účelu československých rotund – Die Bestimmung der Rundkirchen in der Tschechoslovakei, Český časopis historický 43, 237–285, 453–483.
- 1965: Die Anfänge der großmährischen Architektur, In: Magna Moravia, 121–360.
- Robb, J.* 1997: Intentional Tooth Removal in Neolithic Italian Women, Antiquity 71, 659–669.
- Rodwell, W.* 1989: Church Archaeology (Revised edition). London.
- Rodzińska-Chorąży, T.* 1996: Kilka uwag w sprawie sporu o funkcje domniemaných mys chrzcielnych w Poznaniu i Wiślici, Kwartalnik Historyczny 103, 61–63.
- 1997: Kolište struktury w Poznaniu i Wiślici – misy chrzcielne czy urządzenia do mieszania zaprawy?, Wiślica, Nowe badania i interpretacje, 61–81, Warszawa.
- 1998: Zespół architektoniczny na regii w Wiślicy, Proba analizy dostępnych danych, 561–572, Kraje slowianske w wiekach średnich, Profanum i sacrum, Poznań.
- Ruttkay, A.* 1995: Počiatky kresťanskej sakrálnej architektúry v archeologických nálezoch, Pamiatky a múzeá 4, 8–13.
- Sennhauser, H. R.* 1994: Battisteri e impianti battesimali paleocristiani e altomedievali in Svizzera, Il Battistero di Riva San Vitale, Locarno, 11–27.
- Sklenář, K. – Sláma, J.* 1976: Nález slovanských kostrových hrobů v bývalé Královské zahradě Pražského hradu v roce 1837 – Die Entdeckung slawischer Körpergräber im Königlichen Garten der Prager Burg im Jahre 1837, Archeologické rozhledy 28, 659–665, 720..
- Sláma, J.* 1988: Střední Čechy v raném středověku. Archeologie o počátcích přemyslovského státu III. – Central Bohemia in the Early Middle Ages III. Archaeology and the Beginnings of the Přemysl-Dynasty State, Praha [= Praehistorica 14].
- 1996: Budeč v raném období českých dějin, Posel z Budeče, 4–9.
- Smetánka, Z.* 1994: Archaeological Excavations in the Lumbe Garden of Prague Castle and Their Implications for the Study of the Culture of the Early Czech State. In: Fridrich, J. (ed.) 1994, 162–167.
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M.* 1973: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdarna“ (Reitschule) auf der Prager Burg, Archeologické rozhledy 25, 265–270, 369.
- Smetánka, Z. – Hrdlička, L. – Blajerová, M.* 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za Jízdárnou Pražského hradu v roce 1973 – Ausgrabung eines slawischen Gräberfeldes unweit der „Jízdarna“ (Reitschule) auf der Prager Burg im J. 1973, Archeologické rozhledy 26, 386–405, 433–438.
- Smetánka, Z. – Vlček, E. – Eisler, J.* 1983: Hrobka knížete Svytihněva I. (K chronologii Pražského hradu na přelomu 9. a 10. století) – Usypalnica kniazja Svytigněva I. (K chronologii Pražského kremlja na rubeže 9. a 10. Vekov) – Gruft des Fürsten Svytigněv des Ersten (Zur Chronologie der Prager Burg um die Wende des 9. und 10. Jahrhunderts), Folia Historica Bohemica 5, 61–80.
- Sommer, P.* 1991: První dvě staletí benediktinských klášterů v Čechách – Die ersten zwei Jahrhunderte der Benediktinerklöster in Böhmen, Studia Mediaevalia Pragensia 2, 75–100.
- 1994: Die Seitenkapelle der romanischen Basilika in Ostrov bei Davle, Památky archeologické 85, 81–106.
- 1997: Der Grundstein der Rundkirche von Levý Hradec – Základní kámen levohradecké rotundy. In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna (eds.) 1997, 586–595.
- 1998: Duchovní svět raně středověké české laické společnosti, Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Praha, 133–166.
- Staroslověnské legendy českého původu. Praha 1976.
- Staščíková-Štukovská, D.* 1997: Typologische und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce. In: U. von Feeden – A. Wiczorek (eds.), Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994, Kolloquium zur Vor- und Frühgeschichte, Band 1. Bonn, 259–274, Taf. 21–24.
- Strouhal, E. – Vyhnanek, L. – Horáčková, L. – Benešová, L. – Nemečková, A.* 1996: Malignant Tumors Affecting the People from the Ossuary at Krtny (Czech Republic), Journal of Paleopathology 8, 5–24.
- Škvára, F.* 1994: Technologie anorganických pojiv I. Část 1. Hydraulické maltoviny, cementy. Praha.
- 1995: Technologie anorganických pojiv I. Část 2. Vzdušné maltoviny, ostatní anorganická pojiva, technologické výpočty. Praha.
- Šolle, M.* 1969: Kouřim v mladší a pozdní době hradištní – Kouřim in der jüngeren und späten Burgwallzeit, Památky archeologické 60, 1–124.
- 1981: Kouřim v průběhu věků – Kouřim im Wandel der Zeiten. Praha.
- 1990: Rotunda sv. Petra a Pavla na Budči – Die Rotunde der hl. Peter und Paul auf Budeč, Památky archeologické 81, 140–207.
- 1991: kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno). Podle archeologického výzkumu v letech 1975–1980 – Die Kirche der Jungfrau Maria in Budeč (Bez. Kladno). Archäologische Forschung in den Jahren 1975–1980, Památky archeologické 82, 231–265.
- Tomek, V. V.* 1861: Příběhy stavby kostela sv. Víta na hradě Pražském, Památky. Časopis Musea království českého pro dějepis hlavně český, 49–61.
- 1892: Dějepis města Prahy I., Praha, 2. vydání.
- Tomková, K.* 1997: Noch einmal zu den Anfängen der Prager Burg. In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna (eds.) 1997, 630–638.
- 1998: Kostel sv. Klimenta v době předrománské, románské a gotické. In: Z. Dobošová – K. Tomková – M. Vlk – I. Vojtěchovská – Z. Všečeková, Kostel sv. Klimenta na Levém Hradci. Kostelní Vydří, 10–15.
- Turek, R.* 1963: Čechy na úsvitě dějin. Praha.
- 1966–68: Libice, knížecí hradisko X. věku. Praha.
- 1975: Význam Starého Plzně v časném středověku, Minulostí Západočeského kraje 12, 153–171.
- 1978: Libice. Hroby na libickém vnitřním hradisku – Libice/Cidlina, Gräber im inneren Burgwallareal, Sborník Národního musea v Praze, řada A 32, 1–150.
- 1981: Libice nad Cidlinou – monumentální stavby vnitřního hradiska – Libice – Die monumentalen Bauten im inneren Burgwallareal, Sborník Národního musea v Praze, řada A 35, 1–72.
- 1982: Slavníkovci a jejich panství. Hradec Králové.
- Ubelaker, D.* 1989: Human Skeletal Remains (second edition). Washington.
- Urbańczyk, P.* 1995: Czy istnieją archeologiczne ślady masowych chrztów ludności wczesnopolskiej?, Kwartalnik Historyczny 102, 3–18.
- 1996: Jeszcze o funkcji wczesnośredniowiecznych „mis” wapiennych, Kwartalnik Historyczny 103, 65–68.
- 1997: Czy jest Ostrów Lednicki, Kwartalnik Historyczny 104, 103–107.
- Wagner, V.* 1939: Kostel ve Vrbčanech, Praporec. Sborník pro náboženskou kulturu 1, 42–44.
- Wäscher, H.* 1959: Der Burgberg in Quedlinburg, Berlin.
- Třeštlík, D.* 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha.
- Turek, R.* 1948: České hradištní nálezy datované mincemi – Les trouvailles slaves de la Bohême, datées à l'aide des monnaies du Xe–XIIe siècle, Slavia Antiqua 1, 485–534.
- 1966–68: Libice, knížecí hradisko X. věku. Praha.

- Vlček, E. 1982: Nejstarší Přemyslovci ve světle antropologicko-lékařského průzkumu. Praha.
 – 1997: Nejstarší Přemyslovci. Atlas kostemích pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami. Praha.
 Význam objevu 1951: Význam objevu nejstaršího kostelíka na Pražském hradě. Praha.
 Zap, K. V. 1861: Chrám sv. Jiří na Hradě Pražském, Památky archeologické 4, 162–175.
 Zeman, A. – Růžičková, E. 1996a: Výzkum látkového složení malt, Technologia artis 4, 93–97.
 – 1996b: Látkové složení malt z vybraných lokalit na Pražském hradě, rukopis v ARÚ AV ČR Praha.
 – 1996c: Mineralogický a petrografický výzkum 10 vzorků malt z kostela Panny Marie na Pražském hradě, rukopis v ARÚ AV ČR Praha.
 – 1997–98: Mineralogický a petrografický výzkum vzorků malt z lokalit Mikulčice, Kopčany–Svatá Margita, Levý Hradec a kostela Panny Marie na Pražském hradě, rukopis v ARÚ AV ČR Praha.
 – 1998–99: Mineralogicko petrografický výzkum malt z baziliky sv. Jiří, svatojiřského kláštera a rotundy v chrámu sv. Víta, rukopis v ARÚ AV ČR Praha.
 Zpráva 1869–70: Ročník Jednoty pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta na hradě Pražském za čas od 1. května 1869 do 31. prosince 1870. Praha 1871.
 Zpráva 1910: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hl. chrámu sv. Víta na hradě Pražském za správní rok 1910. Praha, bez vřočení.
 Zpráva 1913: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hl. chrámu sv. Víta na hradě Pražském za správní rok 1913. Praha, bez vřočení.
 Zpráva 1915: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hl. chrámu sv. Víta na hradě Pražském za správní rok 1915. Praha, bez vřočení.
 Zpráva 1928: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě Pražském za správní rok 1928. Praha 1929.

SOUPIS VYOBRAZENÍ V TEXTU

- Obr. 1/1: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Řez stěnou (statické?) sondy v západní části dnešního chrámu, dokumentováno 30. 9. 1874, signováno „Edm. Wach“. Skicář č. 5, strana 10. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu. Nejstarší dochovaná archeologická dokumentace týkající se chrámu sv. Víta.
- Obr. 1/2: Praha – Hrad, Vikářská ulice. Severozápadní nároží zaniklého ambitu „kláštera kostela pražského“, dokumentováno 5. 4. 1876, signováno „J. Mocker“. Pohled od jihovýchodu. Skicář č. 6, strana 33. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.
- Obr. 1/3: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Pohled do zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta. Pohled od východu. 3. 8. 1877. Signováno „F. David“. Skicář č. 6, strana 73. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.
- Obr. 1/4: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Půdorys části zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta a nákres detailů objevených sloupů. Pravděpodobně r. 1877. Skicář č. 6, strana 66. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.
- Obr. 1/5: Praha – Hrad, chrám sv. Víta. Detaily sloupů ze zaniklé západní krypty románské baziliky sv. Víta. Pravděpodobně r. 1877. Skicář č. 6, strana 70. Fond „Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta“, Archiv Pražského hradu.
- Obr. 1/6: Praha – Hrad. Poloha jednotlivých kostelů. (1) zaniklý kostel P. Marie, (2) rotunda a posléze basilika sv. Víta, (3) basilika sv. Jiří, (4) kaple P. Marie/sv. Anny v Jiřském klášteře. (A) poloha kostelů vztažená k původnímu reliéfu hradního ostrohu, (B) poloha kostelů vztažená k současné situaci.
- Obr. 2/1: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Půdorys odhalené části kostela. Podle I. Borkovského (1953, 172, obr. 22; ponechán původní popis, kurzívou doplněny interpretační změny podle výzkumu v roce 1995). (1) zdivo mladšího kostela (kontext 903, nadzemní zdivo mladšího kostela); (2) zdivo staršího kostela (kontext 900, základové zdivo mladšího kostela); (3) kusy opuky vytržené ve zlomu starší apsidy při hloubení hrobové jámy (místo dnes nelze revidovat); (4) mladší oltář (kontext 909); (5) základy staršího oltáře (kontext 908); (6) písčivcový stupeň před oltářem; (7) zdivo tumbky (kontext 904); (8) mladší hrobka (kontext 905); (9) dřevěná podložka pod dřevěné viko a náhrobní desku; (10) zbytky dřevěného vika; (11) dva opukové ploché kameny, podložka pod lebky mrtvých; (12) nejmladší dlažba kostela z opukových desek (kontext 100); (13) výstupek v základech severní zdi staršího kostela pro zamýšlený klenební pás (kontext 900, nejedná se o základ nějaké zvláštní konstrukce, jde o nepravdivost základového zdiva).
- Obr. 2/2: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Příčný řez kostel ve směru sever-jih. Podle I. Borkovského (1953, 165, obr. 20, uvedeny pouze interpretační údaje a popis tam, kde není situace dochována, kurzívou doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995 a interpretační změny). (1) kontext 100; (2) kontext 101; (3) kontext 102; (4) kontext 103; (5) kontext 105; (6) kontext 128 (?); (7) kontext 127 (?); (8) kontext 131; (9) kontext 126 (?); (10) naplavená žlutá hlína (dnes nedochovaná); (11) kontext 108; (12) naplavená černá hlína s kousky malty, promíšená vrstvičkami žluté hlíny (dnes nedochovaná); (13) kontext 121; (14) kontext 142; (15) dlažba tumbky, poškozená stavbou jižní zdi mladší hrobky (dnes zakryto recentní přizdívkou, patrně součást kontextu 121); (16) kontext 120 /podložka/, na vnější straně kostela kontext 156, který je mladší !!! než zeď kostela; (17) kontext 905; (18) zásyp promíšený maltou a drobnou opukou, vzniklou po výstavbě tumbky (při dokumentaci v roce 1995 nerozlišeno, patří ke vkopu severní zdi kostela); (19) kontext 121; (20) kontext 904; (21) kontexty 113, 123 a 124; (22) černý humus na kostrách v mladší hrobce (dnes nedochováno); (23) kontext 152; (24) kontext 903; (25) jílovitá navážka vzniklá po zboření kostela (dnes nedochováno); (26) opuková bouračka (dnes nedochováno); (27) navezená břídlá (dnes nedochováno); (28) kontext 160; (29) kontext 143; (30) ramenní kosti, viditelné v profilu mladší hrobky; (31) kontext 900, základové zdivo mladšího kostela.
- Obr. 2/3: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Podélný řez ve směru východ – západ. Podle I. Borkovského (1953, 163, obr. 19, uvedeny pouze nedochované a interpretační údaje I. Borkovského, kurzívou doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995 a interpretační změny). (1) kontext 909; (2) kontext 908; (3) kontext 903; (4) kontexty 118 a 120; (5) kontext 904; (6) kontext 120; (7, 8) kontext 905; (9) kontexty 118, 119 a 120; (10) kontext 904; (11) kontext 121; (12) kontext 120, v tomto místě při původní dokumentaci nerozeznán vkop, vyplněný kontexty 113, 114 a 115; (13) kontext 108; (14) kontext 105; (15) kontext 109; (16) kontext 101; (17) kontext 100; (18) kontext 903; (19) kontext 152; (20) kontext 907, patrně náleží cele mladšímu kostelu; (21) prkno jako podložka pod dřevěné viko a náhrobní desku mladší hrobky (dnes nedochováno); (22) ploché opukové

- kameny jako podložka pod lebky mrtvých v mladší hrobce (*dnes nedochováno*); (23) pískovcový stupeň před starším oltářem; (24) *kontext 131*; (25) *kontext 900, základová zeď mladšího kostela*. Reprodukovaný řez byl pořízen až po provedení odkryvných prací, nezachycuje proto řadu důležitých skutečností.
- Obr. 2/4:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Apsida kostela, půdorys a řez interiérem apsidy. (1) pískovcový stupeň před oltářem; (2) nejmladší dlažba (*kontext 101*); (3) podložka pod nejmladší dlažbu (*kontext 161*); (4) mazanico-vá podlaha ke staršímu oltáři (*kontext 162*); (5) zdivo mladšího kostela (*kontext 903*); (6) kompaktní zdivo starší apsidy (*kontext 900*); (7) mladší oltář (*kontext 909*); (8) pohled na zdivo mladší apsidy; (9) sonda na rostlý terén; (10) povrch rostlého terénu (*kontext 143*). Podle *I. Borkovského (1953, 140, obr. 5)*. Zachován původní popis I. Borkovského, doplněna čísla kontextů podle výzkumu v roce 1995.
- Obr. 2/5:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Rozvinutý pohled na zdivo tzv. starší apsidy a východní líc severovýchodního nároží lodi. (1) nárožní pískovcové desky pod severní zdi kostela (*kontext 906, P1 a P2*); (2) poškození zdi, vzniklé při hloubení hrobové jámy; (3) dva řádky nadzemního zdiva tzv. starší apsidy (*kontext 907*); (4) šikmo uložené kameny v základovém zdivu (*kontext 907*); (5) rovná řada kamenů v základech (*kontext 907*); (6) rostlý terén (*kontext 143*). Podle *I. Borkovského (1953, 141, obr. 6)*. V současnosti je větší část zdiva apsidy zabetonována, a proto nepřístupná.
- Obr. 2/6:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Půdorys zdiva tzv. staršího kostela (podle *I. Borkovského 1953, 163, obr. 18*). Půdorys ve skutečnosti zachycuje základové zdivo mladšího kostela (2), ke staršímu kostelu náleží bezpečně pouze tzv. tumba (1). Tento plán jako jediný zachycuje tvar tzv. starší apsidy, dnes zčásti překrytý betonem.
- Obr. 2/7:** Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. Podélný řez průjezdem mezi II. a IV. hradním nádvořím, výzkum v roce 1930. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/18 – 0217. Originální matrice na pauzovacím papíře. (1) břidlová navážka, (2) renesanční písek, (3) červený pískovec (ostění?), (4) úlomek červeného pískovce, (5) románská zeď, (6) dlažba, (7) opuková deska, (8) ušlapané bláto, (9) hnědý terén, (10) žlutka, (11) šedočerná hlína, (12) malta, (13) černé bláto, (14) otvor obložený kameny, (15) černý románský terén, (16) popel, (17) hrob obložený kameny, (18) cesta, (19) cesta, (20) rostlý jil, (21) východní zeď příkopu.
- Obr. 2/8:** Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. „Nález románského kostelíka těsně při průjezdu. Stav dne 11. 7. 1950“. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/10 – 0209. Plán jako jediný zachycuje úplněji situaci v části jižně od průjezdu mezi II. a IV. hradním nádvořím, tj. „cestu“ vedoucí ke kostelu a fragment sídlištní situace jižně od ní („sloup“). V části severně průjezdu je zachycen neúplně odkrytý kostel P. Marie a původní situace mladších zdív.
- Obr. 2/9:** Praha – Hrad, Severozápadní křídlo. Okolí kostela P. Marie s vynesnými nálezy hrobů. Stav k 10. říjnu 1950. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/11 – 0120.
- Obr. 2/10:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Podélný řez ve směru východ-západ. Řez zachycuje v interiéru kostela situaci totožnou s řezem na obr. 2/3. Jako jediný dokumentuje situaci vně apsidy, v interiéru severozápadního křídla (*vrstvy III. a IV. a neoznačená vrstva mezi nimi*) a v přilehlé ploše II. hradního nádvoří (*vrstvy I., II., III., IV., V.*). Stav k říjnu 1950. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/26 – 0240.
- Obr. 2/11:** Praha – Hrad, Severozápadní křídlo, II. a IV. hradní nádvoří. Archeologická situace kostela P. Marie, cest a příkopů. Plán uložen v archivu výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR Praha, sign. 4/12 + 8/4 – 0211. Jako jediný plán uchovává údaje o nivelaci.
- Obr. 2/12:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, vyznačena poloha jednotlivých řezů a sondy B1 až B3.
- Obr. 2/13:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez A v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu, křížek v rámci kontextu 113 označuje pozici okrajového zlomku s kalichovitou profilací okraje. Tečkovaně podloží, šrafovaně novověká zdiva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech. *Obr. 2/13 až 2/29* kreslili J. Frolík, J. Kučírek, J. Maříková a V. Richterová.
- Obr. 2/14:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez B v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Šrafovaně novověká zdiva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech.
- Obr. 2/15:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez C v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Řez zobrazuje severní část téže situace, jaká je zobrazena na řezu na *obr. 2/2*. Tečkovaně podloží.
- Obr. 2/16:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez D ve východní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží.

- Obr. 2/17:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez E v západní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží, šrafovaně novověká zdiva a konstrukce vložené v souvislosti s památkovou úpravou v 50. letech.
- Obr. 2/18:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez F ve východní části kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží.
- Obr. 2/19:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995, řez G v apsidě kostela. Popis jednotlivých kontextů v textu. Tečkovaně podloží. Řez zobrazuje část téže situace, jaká je zachycena na *Obr. 2/4*.
- Obr. 2/20:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995 a 1997. Sonda B1, řez východní stěnou. Podloží tečkovaně.
- Obr. 2/21:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B1, řez severní stěnou. Šrafovaně novověká zdiva.
- Obr. 2/22:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B2, řez východní stěnou. Tečkovaně podloží.
- Obr. 2/23:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B2, řez západní stěnou. Tečkovaně podloží, šrafovaně novověká zdiva.
- Obr. 2/24:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Sonda B3, řez východní stěnou. Šrafovaně novověká zdiva.
- Obr. 2/25:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Řez vedený z vnější strany na západní zeď kostela. Tečkovaně podloží.
- Obr. 2/26:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnější líc západní zdi kostela. Šikmo šrafovaně novověká zdiva, vodorovně šrafovaně konstrukce vložené při památkové úpravě v 50. letech.
- Obr. 2/27:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnitřní líc severní zdi kostela. Vpravo řez zdi, zachycující ústupky v základovém zdivu. Vodorovná čárkovaná linie vyznačuje spodní hranici ohořelého zdiva.
- Obr. 2/28:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na vnitřní líc apsidy, nadzemní zdivo. (1) fragment terénního zvrstvení; (2) oltáře.
- Obr. 2/29:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Vlevo pohled na vnější (severní líc) apsidy, vpravo vnější východní líc severovýchodního nároží kostela. Šrafovaně novověká zdiva.
- Obr. 2/30:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Stratigrafický vývoj v interiéru kostela, zpracovaný formou Harrisova diagramu podle výzkumu v roce 1995. Doplněno určení důležitých situací a datování. *Obr. 2/30 až 2/32* vypracovali J. Frolík a J. Kučírek.
- Obr. 2/31:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Stratigrafický vývoj vně kostela, zpracovaný formou Harrisova diagramu podle výzkumu v roce 1995. Doplněno určení důležitých situací a datování.
- Obr. 2/32:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Zjednodušený vývoj naleziště a kostela podle jednotlivých fází. Připojeno datování.
- Obr. 2/33:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Pokus o vyjádření výškového vztahu úrovně staršího a mladšího kostela na příčném řezu ve směru sever-jih. (A) rekonstruovaný řez starším kostelem s tumbou, rekonstruována úroveň podlahy i okolního terénu, šrafovaně dochované části zdív, tečkovaně skalní podloží; (B) rekonstruovaný řez starším kostelem s tumbou po vložení hrobky knížete Spytihněva I., šrafovaně dochované části zdív, tečkovaně skalní podloží; (C) rekonstruovaný řez situací po vykopání základových rýh pro mladší kostel, tumba s hrobkou je respektována, šrafovaně dochované části zdív, tečkovaně skalní podloží; (D) rekonstruovaný řez po dokončení mladšího kostela, v mladším kostele vyznačena úroveň podlahy, čárkovaně úroveň podlahy a terénu staršího kostela, šrafovaně dochovaná zdiva mladšího kostela, křížem šrafovaně zdiva staršího kostela, podloží tečkovaně; (E) výzkumem zjištěná situace, narušená novověkými zásahy, šrafovaně dochovaná zdiva mladšího kostela, křížem šrafovaně zdiva staršího kostela, podloží tečkovaně. Kreslil J. Frolík.
- Obr. 2/34:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na řez kostelem ve směru sever-jih (kresbně zachycen na *obr. 2/2*). Pohled od východu. Foto č. neg. D6517.
- Obr. 2/35:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled do západní části mladší hrobky, s horní částí skeletu knížete Spytihněva I. a jeho manželky a mladší třetí lebkou. Pohled od severovýchodu. Foto č. neg. D6532.
- Obr. 2/36:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na apsidu kostela s částečně patrným přílehlým zvrstvením. Foto č. neg. 6486, foto I. Borkovský.
- Obr. 2/37:** Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Pohled na apsidu kostela a přílehlý zvrstvení. Tatáž situace jako na *obr. 2/36* zvýrazněná překreslením A. Kubaštou. Foto č. neg. 6489.

- Obr. 2/38: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Základová zeď v severovýchodním nároží lodi kostela (tj. pozůstatek zdiva staršího kostela). Pod kameny vyčnívají lidské kosti staršího (?) hrobu. Pohled od severu. Č. neg. 6488, foto I. Borkovský.
- Obr. 2/39: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Situace vně apsidy kostela. Patrný jednotlivé hroby a průběh zdiva tzv. starší apsidy. Pohled shora. Č. neg. 10697, foto I. Borkovský.
- Obr. 2/40: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1950–52. Situace vně apsidy kostela. Patrný průběh zdiva tzv. starší apsidy a část pohřbů. Pohled od severu. Č. neg. 10703, foto I. Borkovský.
- Obr. 2/41: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na přístupnou část zdiva tzv. starší apsidy. Pohled od severu, č. neg. 90140.
- Obr. 2/42: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Severovýchodní nároží lodi kostela a přiléhající část zdiva apsidy. Spodní dvě řady kamenů v nároží kostela jsou pozůstatkem zdiva staršího kostela. Pohled od severovýchodu. Č. neg. 90126.
- Obr. 2/43: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Detail lidských kostí, vyčnívajících zpod severovýchodního nároží kostela. Tatáž situace jako na obr. 2/39 po novém odkrytí. Pohled od severu. Č. neg. 90141.
- Obr. 2/44: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Vnější líc západní zdi lodi kostela. Pohled od západu. Č. neg. 90149.
- Obr. 2/45: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Výzkum v roce 1995. Pohled na zdiva obou fází oltáře a zbytek terénních zvrstvení v apsidě. Pohled od severozápadu. Č. neg. 90133.
- Obr. 2/46: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Vlevo bronzová figurka Ukřižovaného ze hřbitovní vrstvy východně od kostela (př. č. 13136), vpravo soubor šperků manželky knížete Svytlahy I. (+ asi 918) z hrobky v kostele (př. č. 13251). Podle I. Borkovského.
- Obr. 2/47: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Nálezy z pohřebiště kolem kostela. (A) př. č. 12195, (B) př. č. 13139, (C) př. č. 13116, (D) př. č. 13138, (E) př. č. 13093, (F) př. č. 12165, (G) př. č. 13128, (H) př. č. 13118, (I) př. č. 13131. Obr. 2/47 a 2/49 kreslila E. Witzová.
- Obr. 2/48: Praha – Hrad, kostel P. Marie. (A) zlomek kování ze záspy hrobky knížete Svytlahy I. a jeho manželky (př. č. 13252), (B) zlomek skleněného kroužku (př. č. 12195), (C) skleněný korál (př. č. 12166), (D) skleněné kroužky a jejich zlomky (př. č. 13132), (E) bronzové záušnice (údajně př. č. 12165). Kreslila V. Příhonská.
- Obr. 2/49: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Vlevo nádoba ze záspy hrobu východně od kostela (př. č. 13277); vpravo nádoba ze sídlištní situace jižně od kostela (př. č. 13098), spolu s ní byla nalezena tzv. „sceahta“.
- Obr. 2/50: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13145, 13188, 13192, 13200, 13202, 13204. Obr. 2/50 až 2/53 kreslila J. Frolík a Š. Dančo.
- Obr. 2/51: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13104, 13181, 13183, 13191, PHSZK32.
- Obr. 2/52: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 13104, 13180.
- Obr. 2/53: Praha – Hrad, kostel P. Marie. Keramika. Př. č. 12253, 13106, 13220 (kost).
- Obr. 3/1: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys basiliky a přilehlé části ambitu kláštera se všemi objevenými archeologickými situacemi. Čárkování zdiva tzv. Vratislavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, obr. I).
- Obr. 3/2: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys zbytků zdiva tzv. Vratislavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, 17. obr. II).
- Obr. 3/3: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Západní průčelí tzv. Vratislavova kostela. Pohled na styk zdiva tzv. Vratislavova kostela vlevo (5) a mladší přístavby vpravo (6). Na tomto jediném místě byla přesvědčivě dokumentována míra postupného snižování úrovně terénu v kostele. (1) úroveň terénu v době založení tzv. Vratislavova kostela; (2) rozšířený základ přístavby – zdiva č. 6; (3) základová spára téhož zdiva; (4) úroveň terénu v 19. století; (7) základová spára zdiva tzv. Vratislavova kostela. Podle I. Borkovského (1975, 19. obr. III).
- Obr. 3/4: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys kostela s vyznačenými nivelačními údaji převzatými z plánu č. 10001-328 z archivu APH, značícími úroveň podloží a vyznačenou polohou jednotlivých řezů.
- Obr. 3/5: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. (A) řez „a“, situovaný v lodi mezi prostředními pilíři. Vyznačena úroveň podloží, šikmo šrafovaně zdivo barokní, křížem šrafovaně zdivo románské, zčásti zachycena úroveň podlahy chrámu v době výzkumu; (B) řez „b“, situovaný v lodi mezi kulatými (západními) pilíři. Vyznačena úroveň podloží a dochovaná, blíže neoznačená zdiva. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-336. Obr. 3/5–3/11 jsou překresleny ze špatně čitelných podkladů.
- Obr. 3/6: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „c“, příčný řez basilikou, situovaný na místo východní zdi západní krypty. Vyznačena dochovaná úroveň podloží (zčásti v pohledu), zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafovaná kří-
- žem) a úroveň podlahy chrámu v době výzkumu. (A – přízdívka po r. 1142, interpretací doplněk autorů do původního řezu). Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-336.
- Obr. 3/7: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „e“, příčný řez basilikou, vedený místem západní zdi západní krypty. Vyznačena dochovaná úroveň podloží a zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafovaná křížem) a úroveň podlahy v době výzkumu. (A) přízdívka po r. 1142, (B) mladší románské zdivo severní zdi severní boční lodi, interpretací doplněk autorů do původního řezu. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-336.
- Obr. 3/8: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „j“, řez ve směru východ-západ, vedený přibližně středem tzv. sakristie (tj. západní částí severní boční lodě basiliky). Vyznačena úroveň podloží a zdiva tzv. Vratislavova kostela (šrafovaná křížem, tečkovaně malta), čárkování do řezu promítnut mladší (barokní?) zásah. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-338.
- Obr. 3/9: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. (A) řez „ch“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 3 m od severní zdi basiliky. Vyznačena dochovaná úroveň skalního podloží, křížem šrafovaně zdivo západní krypty; (B) řez „h“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 4,2 m od severní zdi basiliky (tj. 1,7 m od jižní zdi). Vyznačena dochovaná úroveň skalního podloží; (C) řez „i“, řez západní kryptou ve směru východ-západ, vedený 1,5 m od severní zdi basiliky. Vyznačena dochovaná úroveň podloží a zdiva krypty (křížem šrafovaně). Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-340.
- Obr. 3/10: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „g“, řez lícem jižní zdi západní krypty. Křížem šrafovaně románská zdiva, šikmo šrafovaně zdiva recentní. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-340.
- Obr. 3/11: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Řez „f“, řez místností u západního konce severní boční lodi, zvané „jesličky“. Vyznačena úroveň podloží, křížem šrafovaně románská zdiva. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-337.
- Obr. 3/12: Praha – Hrad. „Basilika sv. Jiří. Situace hrobek kolem hrobky Boleslavovy“ Doplněny řezy rakví hrobu Boleslava II. (AB, CD). Originální matrice s tužkovými přípisy. Archiv Pražského hradu, plán i.č. 10001-351. Doplněno číselné označení jednotlivých hrobů.
- Obr. 3/13: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys a řez křížovým útvarem, relikviářovou schránkou. Originální matrice. Archiv Pražského hradu, plán i. č. 10001-348.
- Obr. 3/14: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. „Příčný řez dvorkem před jižním vchodem a kostelíkem Vratislavovým“ (tj. podvěžní kaplí). Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 81, obr. 9). Obrázek zachycuje míru tehdy provedené podezděni. V podvěžní kapli, v řezu vedeném prostředkem v místě klenebního pasu, dokládá velmi mělké, nerozšířené základy, odlišnou hloubku základů pasu a úroveň skalního podloží velmi mělko pod tehdejší podlahou. Zdivo pilíře/zdi mezi kaplí a basilikou je zobrazeno jako jednotné, nijak nerozdělené. Řez jižním dvorkem ukazuje na velmi mělké založení jižní zdi jižní lodi basiliky, asymetrický základ (patrně starší podezděni) a rozsah nového podezděni. Řez je zároveň důkazem pro značné snížení úrovně terénu Jiřské ulice od doby stavby basiliky.
- Obr. 3/15: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. „Podélný a příčný řez jižního podvěží“. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 93, obr. 20). Obrázek dokládá míru podezděni, původní hloubku velmi mělkých základů, rozsah snížení úrovně Jiřské ulice od doby postavení basiliky a tvar základového zdiva.
- Obr. 3/16: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys přízemí chrámu sv. Jiří a kláštera z r. 1815. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, tab. VI). Plán ukazuje, jaký byl stav bočních apsid před rekonstrukcí.
- Obr. 3/17: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys západní části kostela se zakreslenou západní kryptou. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 337, obr. 29).
- Obr. 3/18: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Severní arkáda, kulatý sloup, zachycena původní poloha patky staršího sloupu. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, 347, obr. 37).
- Obr. 3/19: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Severní stěna hlavní lodi v době Machovy rekonstrukce. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, tab. XXIII). Nejdůležitějším detailem je zakreslený původní stav líce zdiva v západní kryptě. Původní zdivo pokračuje do úrovně 2,44 m od tehdejší podlahy. U západní zdi krypty zachycena spára, oddělující západnější (přistavěné) zdivo.
- Obr. 3/20: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Jižní stěna hlavní lodi v době Machovy rekonstrukce. Podle F. Macha – E. Šittlera (1910–12, tab. XXIV). Mj. zachyceno zdivo západní krypty s patrnými klenebními čely. Spára oddělující tuto část stavby od západní přístavby je zachována výše než v severní zdi. Původní zdivo dosahuje do výše 4,71 m.
- Obr. 3/21: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Dvě patky z červeného pískovce, pocházející z basiliky před rokem 1142. Podle M. Lüssnera (1889a, 371, obr. 1 a 2).

- Obr. 3/22: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Vyjádření stratigrafických vztahů v hrobce Boleslava II. a jejím okolí formou Harrisova diagramu. Doplněno absolutní datování. Vypracovali J. Frolík a J. Kučírek.
- Obr. 3/23: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Hlavní loď, západní krypta. Pohled na střední část vnitřního lince severní zdi krypty. Pohled od jihu. 20. 3. 1959. Č. neg. 2047/66556, foto I. Borkovský.
- Obr. 3/24: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Hlavní loď, západní krypta. Pohled na zdivo v severo-východním rohu krypty. Patrný ubourané stupně schodiště. Pohled od jihu. 28. 5. 1959. Č. neg. 2079/66588, foto I. Borkovský.
- Obr. 3/25: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Prostor pod kaplí sv. Ludmily. Celkový pohled na styk zdiva východní krypty (vpravo) a apsidy jižní boční lodi. Patrné připojení apsidy ke kryptě. Pohled od východu. 18. 3. 1960. Č. neg. 2324/65566, foto I. Borkovský.
- Obr. 3/26: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Prostor pod kaplí sv. Ludmily. Pohled na styk zdiva východní krypty (vpravo) a apsidy jižní boční lodi. Spodní část zdiva apsidy nasedá na ústupek ve spodní části zdiva krypty. Pohled od východu. 11. 5. 1960. Č. neg. 2304/65546, foto I. Borkovský.
- Obr. 3/27: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Archeologické nálezy z výzkumu v basilice; zlomky keramiky ze záp. krypty – př. č. 13935, 13936 a 13937; z jižní podvěžní kaple – př. č. 13877 a ze severní boční lodi – př. č. 13876. Kreslili Š. Dančo, J. Frolík a V. Příhonská.
- Obr. 3/28: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys archeologicky odhalených zdív a dalších objektů s jejich stratigrafickým rozčleněním. Šikmo šrafovaně nejstarší (1.) fáze, křížem šrafovaně mladší (2.) fáze, tečkovaně nejmladší (3.) fáze.
- Obr. 3/29: Praha – Hrad, chrám sv. Jiří. Půdorys archeologicky odhalených skutečností v úrovni podlahy s pokusem o chronologickým rozčleněním. Šikmo šrafovaně zdiva Vratislavova kostela (cca 920), křížem šrafovaně zdiva a objekty Boleslavova kostela (asi 970–976), tečkovaně hrob Boleslava II. (999), vodorovně šrafovaně stavební úpravy po r. 1142.
- Obr. 4/1: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Podélný řez hrobem sv. Václava a stavebními úpravami X.–XVII. století. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Převzato z *Hilbert 1934*, tab. XXIII. *Jeden ze dvou dochovaných řezů terény ve svatováclavské kapli. Lze dedukovat, že řez byl konstruován dodatečně (v roce 1913?) patrně s použitím nedochovaných terénních skic.*
- Obr. 4/2: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Příčný řez hrobem sv. Václava a staveb. úpravami X.–XVII. stol. Architekt Kamil Hilbert 1913.“ Převzato z *Hilbert 1934*, tab. XXIV. *Druhý z dochovaných řezů terény ve svatováclavské kapli. Lze dedukovat, že řez byl konstruován dodatečně (v roce 1913?) patrně s použitím terénních skic, z nichž se jedna dochovala (skicář XVI, s. 90).*
- Obr. 4/3: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Stavební zbytky rotundy Václavovy a basiliky Svytlánské a Vratislavovy“. Půdorys zdív objevených během výkopů K. Hilberta s časovým zařazením (po roce 926, mladší, po 1060, 13.–14. st., kolem 1360). Signováno K. Hilbert 1911–12. Převzato z *Hilbert 1934*, 223, obr. 3. *Základní plán pro posouzení situace objevené při výzkumu v roce 1911. Pravděpodobně vypracováno s pomocí terénních skic, z nichž se minimálně jedna dochovala (skicář XVI, s. 69).*
- Obr. 4/4: Chrám sv. Víta. (A) „Půdorys nálezů rotundy Václavovy. (A, B) zbytek zdiva jižní apsidy a kruhové lodi; (C) zbytek základů severní apsidy, (D) zbytek zdi souběžné s lodí rotundy, (E) zbytek zdiva západní apsidy, (F) zbytek souvislého zdiva západní budovy (kostelíku sv. Vojtěcha), (G) hrůbek, + – hrob sv. Václava. Architekt K. Hilbert 1931.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 383, obr. 7. *Rekonstrukce nezahrnuje všechny objevené situace, v souvislosti s názorem K. Hilberta není zobrazen vnitřní prstenec zdiva, není zakreslena také poloha oltáře 12 apoštolů. (B) „Souhrn nálezů a rekonstrukce půdorysu. (A) Zbytek základového zdiva jižní apsidy a obvodové zdi středního prostoru, objevený r. 1911, (B) Zbytky základů a základové malty jižní apsidy, objevené r. 1911 (nepřesné vyjádření – objeven byl pouze negativ zdiva), (C) Zbytek základů severní apsidy, objevený r. 1928, (D) Zbytek zdi souběžné s obvodovou zdí rotundy, objevený r. 1928, (E) Zbytek základového západní zdiva apsidy podle nálezu z r. 1913, zjištěný r. 1931, (F) Zbytky souvislého základového zdiva západní budovy čili portiku, obsahujícího kostelík sv. Vojtěcha. (1) Hrob sv. Václava, (2) Předpokládaný náhrobní oltář sv. Václava, (3) Oltář snad 12 apoštolů, (4) Neznámé hroby ve svatováclavské rotundě, (5) Hlavní oltář doložený zprávami, (6) Biskupský trůn doložený zprávami, (7) Předpokládané schodiště, (8) Ostatkový hrůbek v plně vyzděném základovém zdivu.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 566, obr. 92. *Rekonstrukce půdorysu podle Cibulkovy hypotézy, kromě věci ryze rekonstrukční povahy (např. předpokládané pilíře ochozu), zahrnuje i informace, odjinud nedoložené, např. jakými konstrukcemi bylo porušeno zdivo západní části rotundy.**
- Obr. 4/5: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Schema mosaikové dlažby rotundy Václavovy“. Převzato z *Hilbert 1934*, 224, obr. 4.
- Obr. 4/6: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. (A) Hrob K1, příčné a podélné řezy. Řez východním koncem hrobu (označen K1A), řez západním koncem hrobu (označen K1C) a podélný řez. Převzato z *Vlček 1997*, 56, obr. IV/8. (B) Hrob K1, železná dýka v dřevěné pochvě, nalezená u levého boku pod zápěstím. Převzato z *Vlček 1997*, 61, obr. IV/11. (C) Hrob K1, fragment lopatky ovce/kozy, zuby vepře a rybí obratel ze záspy hrobu. Převzato z *Vlček 1997*, 62, obr. IV/12.
- Obr. 4/7: Rotunda sv. Víta. (A) „Rekonstrukce půdorysu rotundy Václavovy. Dr. Josef Cibulka a arch. dr. K. Hilbert. R. 1931.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 561, obr. 91., (B) „Rekonstruovaný řez rotundou Václavovou. Dr. Josef Cibulka a arch. dr. K. Hilbert. R. 1931.“ Převzato z *Cibulka 1934*, 569, obr. 93.
- Obr. 4/8: Rotunda sv. Víta. (A) „Hypotetická rekonstrukce původní rotundy knížete Václava z třicátých let 10. stol. (1) objevené zdivo jižní apsidy, (2) pravděpodobná rekonstrukce kruhové lodi, (3) východní apsida podle volné úvahy.“ Převzato z *Pošmourného 1971*, 481, obr. 11. (B) „Hypotetická rekonstrukce pozdějších přestaveb rotundy knížete Václava. (1) část původní Václavovy rotundy, (2) objevené řádkové zdivo jižní apsidy Šebířovy přestavby z let po r. 1039, (3) předpokládaná přístavba kostelíka sv. Vojtěcha bisk. Šebířem po r. 1039, (4) fragment zdiva severní apsidy (asi z 2. pol. 10. stol.), (5) rekonstrukce severní apsidy (pokladnice?), (6) fragment zdiva při severní apsidě, považovaný K. Hilbertem za část portiku se vstupem na emporu (patrně zbytek zdiva hrobu), (7) jímka ve východo-západní ose rotundy.“ Převzato z *Pošmourného 1971*, 482, obr. 12.
- Obr. 4/9: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Harrisův diagram stratigrafického vývoje podle situace dochované v terénu, čárkováně doplněny pravděpodobné, ale v terénu narušené či nedochované vztahy. Obr. 4/9 až 4/11 vypracovali J. Frolík a J. Kučírek.
- Obr. 4/10: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Harrisův diagram stratigrafického vývoje doplněný o údaje z literatury a další dokumentace. Připojena čísla jednotlivých fází.
- Obr. 4/11: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. (A) Vzájemný vztah jednotlivých dochovaných částí seřazený po jednotlivých etapách (odpovídající číslování v textu), doplněno pravděpodobné datování, (B) a (C) variantní řešení vývoje v etapách 3 a 4 (přeměny jižní apsidy a podlah) a zahloubení hrobů K1 a K2 (fáze 3X).
- Obr. 4/12: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Půdorys části zdív jižní apsidy svatovítské rotundy. Měřená skica ze *skicáku č. XVI*, s. 69. „Kaple sv. Václava. Výkopy románských staveb z let 930 a 1060“, 1911, signováno „Ht.“ O existenci nevěstného skicáku z téhož výzkumu informuje přípisek „Viz též XV. 39, 11, 12, 14, 15, 16, 17, až 43“.
- Obr. 4/13: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled západní části kaple během výkopových prací. Pohled od jihu. Kresba tužkou ve *skicáku č. XVI*, s. 75, 1911, signováno „Hilbert“. Přepis místy špatně čitelného komentáře na horním okraji kresby: „Kaple sv. Václava. Pohled s jihu k severu na zeď rotundy. (A) zdivo rotundy; (B) zdivo přiložené (?) od basiliky; (C) základ apsidy; (D) Lic apsidy; (E) dlažba basiliky kryjící zbytek apsidy; (F) odkrytý základ apsidy; (G) Lesénka na apsidě; (H) přeložený hrob; (I) zdivo románské basiliky založené nad hrobem; (K) Lic zdi románské; (L) základ gotický; (T) základ gotický vrchní; (M) zbytek cihelné dlažby. dokrytí románské dlažby z mramoru a hadce; (N) Lic románské hlavní zdi.“
- Obr. 4/14: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Dokumentace nálezů maltové kry s ornamentem z oblázků. Půdorys, řez a detaily. Měřená skica ze *skicáku č. XVI*, s. 82, květen 1911, nesignováno (podle rukopisu K. Hilbert). Označeno „Nálezy pod kaplí sv. Václava. Oblázková mosaika v mazanici kostela z let 930. Viz fotografií. Originál zachován.“ (*Je-li míněna fotografie s polohou nálezů in situ, je nevěstná.*)
- Obr. 4/15: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Dokumentace původního uložení kosti v hrobě K3 (též „Podivenův hrob“). Měřená skica ze *skicáku č. XVI*, s. 89, květen–červen 1911, signováno „Hilbert“. Označeno „Složené kosti pod románskou příčnou zdí západně od hrobu sv. Václava.“
- Obr. 4/16: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Řez situací s hroby K1 a K2. Měřená skica ze *skicáku č. XVI*, s. 90, květen 1911, signováno „Hilbert“ (uprostřed u poznámky), vpravo dole „Fiala“. Přepis poznámky vpravo nahoře: „Pohřeb děl se v dřevěných as 7 cm sil. rakvích, které se zachovaly setlelé na prášek. Víko se prolomilo a kleslo na kostru. Řez promáčkou rakví byl as následující. Těla mrtvých jakoby byla zasypána vápnem neb maltou. Pod hlavou měl mrtvý plochý opukový kámen.“
- Obr. 4/17: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Půdorys hrobů K1 a K2. Měřená skica ze *skicáku č. XVI*, s. 91, „v maji 1911“, signováno „Hilbert“ a „Fiala“.
- Obr. 4/18: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc dochovaného zdiva mezilodní arkády mezi hlavní a jižní boční lodí románské basiliky. Pohled od severu. Měřená skica ze *skicáku č. XVII*, s. 80 a 81, „zeď pokračování arkád starého domu“, 1920, signováno razítkem Kamila Hilberta.
- Obr. 4/19: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Nejmladší dlažba z interiéru románské basiliky. Měřená skica ze *skicáku č. XVII*, s. 82, „dlažba románská“, 1920, signováno razítkem K. Hilberta.

- Obr. 4/20: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. (A) „Kožená přílba nalezená v rom. zdivu baziliky pod dlažbou kaple sv. Václava.“ Náčrt ze *skicáku č. XVIII*, s. 34, 1913, signováno „Hilbert“. (B) „Kožená přílba nalezená pod román. zdivem v kapli sv. Václava.“ Náčrt ze *skicáku č. XVIII*, s. 35, 1913, signováno „Hilbert“.
- Obr. 4/21: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Měřený náčrt z *desek č. 5*, s. 24/8, 17. IV. 1928, signováno značkou (tzv. *motýlek*) stavitele F.X. Margolda. Pohled na odhalené zdivo severní apsidy rotundy, v interiéru apsidy načrtnuta destrukce, kryjící/vyplňující hrobovou (?) jámu.
- Obr. 4/22: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Náčrt z *desek č. 5*, s. 25/10, 16. IV. 1928, signováno značkou F.X. Margolda. Pohled na část odhaleného zdiva severní apsidy rotundy.
- Obr. 4/23: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. „Nálezy mezi zdivem rotundy a zdivem basiliky do světlé červeně vypálené“. Kresby z *desek č. 5*, s. 35/6, květen 1928, signováno značkou F.X. Margolda.
- Obr. 4/24: Chrám sv. Víta, severní apsida rotundy. Půdorys zdiv, považovaných za součásti rotundy, a obdélné jámy v interiéru apsidy. Náčrt z *desek č. 5*, s. 40/11, 17. IV. 1928, signováno značkou F.X. Margolda.
- Obr. 4/25: Chrám sv. Víta, severní apsida románské basiliky. Náčrt terénní situace v interiéru severní apsidy románské basiliky. Náčrt ze *stavebního deníku*, s. 484, Nesignováno, patrně F.X. Margold.
- Obr. 4/26: Chrám sv. Víta, severní apsida románské basiliky. „Stav vykopávek dne 10. listopadu“. Náčrt ze *stavebního deníku*, s. 487. Nesignováno, patrně F.X. Margold.
- Obr. 4/27: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Hroby, nad nimiž zbytek dlažby mazanice s rozvinilou kresbou z oblázků (kota 257,38)“, Archiv Pražského hradu, i. č. 10201/0115.
- Obr. 4/28: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. „Basilika Spytihněvova a rotunda sv. Víta – dlažby. Kopie plánu arch. K. Hilberta (plány Jednoty sv. Víta)“, 1 : 20, podle plánu z března 1915, vypracoval Studený. Archiv Pražského hradu, inv.č. 10201/0032.
- Obr. 4/29: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na západní líc západní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta, fáze 2A). Obr. 4/29 až 4/38 kreslili H. Březinová, J. Frolík a J. Maříková
- Obr. 4/30: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na východní líc jižního dílu části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta, fáze 2A). Šipkou vyznačeno rozhraní mezi základovým a nadzemním zdivem.
- Obr. 4/31: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na východní líc severního dílu východní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta). Dole zdivo vnitřního prstence (fáze 2A), nahoře zbytek oltáře 12. apoštolů (fáze 3B).
- Obr. 4/32: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc východní části vnitřního prstence (zdivo „J“ podle K. Hilberta) (fáze 2A), na něm severní líc oltáře 12. apoštolů (fáze 3B), vpravo pod základem gotického oltáře zdivo lodi rotundy (fáze 1). Šikmo šrafovaně recentní betonový pilíř, tečkovaně malta.
- Obr. 4/33: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na západní líc zdiva vnějšího prstence (zdivo „G2“ podle K. Hilberta, fáze 3A). Spodní šipka vyznačuje základovou spáru, horní rozhraní mezi základovým a nadzemním zdivem. Křížem šrafovaně část překrytá mladším zdivem basiliky a omítkou.
- Obr. 4/34: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na přístupnou část východního líce zdiva vnějšího prstence (zdivo „G2“ podle K. Hilberta, fáze 3A), šrafovaně recentní betonový pilíř.
- Obr. 4/35: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na dochovanou část vnějšího líce zdiva lodi rotundy (zdivo „G1“ podle K. Hilberta). Dole základ (fáze 1), na něm nadzemní zdivo (fáze 3A), rozhraní mezi nimi označeno šipkou. Vlevo, odděleno lomenou čarou, zdivo basiliky (fáze 6A).
- Obr. 4/36: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc jižní zdi jižní lodi basiliky (zed' „N“ podle K. Hilberta, fáze 6A). (A) blok terénu s mladší přizděnou románskou zdí.
- Obr. 4/37: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na západní líc zdi, vložené do jižní lodi basiliky (zed' „O1“ podle K. Hilberta, fáze 8A).
- Obr. 4/38: Chrám sv. Víta, severní apsida zaniklé rotundy sv. Víta. Pohled na dochovanou část vnitřního líce zdiva, tečkovaně vyřezlá malta, křížem šrafovaně zdivo mladší zdivo románské basiliky.
- Obr. 4/39: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patrně dvakrát odstupněné základové zdivo a zdivo nadzemní se dvěma lizénami. Vzadu část zdiva jižní obvodové zdi jižní lodi románské basiliky. Pohled od severozápadu. obr. 4/39 až 4/44 fotografoval K. Musial.
- Obr. 4/40: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patrně dvakrát odstupněný základ a nadzemní zdivo s lizénou. Vzadu přizděna mladší zed' jižní obvodové zdi jižní lodi románské basiliky s patrným rozhraním mezi základovým a nadzemním zdivem. Pohled od severozápadu.

- Obr. 4/41: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na vnější líc vnějšího prstence zdiva na západní straně jižní apsidy. Patrně rozhraní základového a nadzemního zdiva s lizénou v místě připojení apsidy na loď rotundy. Patrně dochovaný celý rozsah líce lodi, a to v základové (fáze 1) i nadzemní (fáze 3A) části. Pohled od jihozápadu.
- Obr. 4/42: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy (fáze 2A). Přístupná jižní část této zdi na západní straně. Patrně rozhraní mezi původním pravidelnějším nadzemním zdivem a zdivem základovým. Pohled od západu.
- Obr. 4/43: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy (fáze 2A). Nejzachovalější část na jižním konci východního ramene apsidy. Pohled od východu.
- Obr. 4/44: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled do jižní části jižní apsidy. Vnitřní líc vnitřního prstence zdiva pokrytý mladší maltou. Vpředu část původní maltové podlahy. Vpravo zdivo gotického hrobu sv. Václava. Pohled od východu.
- Obr. 4/45: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Vnitřní prstenec zdiva na východní straně, jeho severní zakončení (tj. směrem do lodi rotundy, fáze 2A). Horní část s dochovaným nárožím na severovýchodní straně (na snímku vlevo, opírá se o něj trasírka) je zbytkem oltáře 12 apoštolů (fáze 3B). Spodní část omítnuta. Pohled od severu. Obr. 4/45 až 4/54 fotografoval J. Frolík.
- Obr. 4/46: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní zakončení vnitřního prstence zdiva od východu. Dole patrný nepravidelný, patrně ubouraný líc (tj. zdivo by pokračovalo směrem dopředu – k fotografovi, fáze 2A), na něm blok zdiva, oddělený ústupkem (patrným vpravo), zbytek oltáře 12 apoštolů (fáze 3B). Pohled od východu.
- Obr. 4/47: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na dochovanou část jižního líce bloku zdiva, nazděného na severní konec východního ramene vnitřního prstence zdiva (tj. na oltář 12 apoštolů, fáze 3B). Na zdivu vnitřního prstence leží trasírka. Pohled od jihovýchodu.
- Obr. 4/48: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled do severní části interiéru jižní apsidy. Vpravo vnitřní nároží vnitřního prstence zdiva na západní straně apsidy (fáze 2A), pokryté mladší maltou (fáze 4B). Vlevo blok zdiva, nahoře zakončený pískovcovým kvádrem – základ gotického oltáře u hrobu sv. Václava. V základu zbytek zdiva lodi rotundy (etapa 1). Vzadu základ pro náhrobek sv. Václava, před ním maltová podlaha v interiéru apsidy. Hrana v popředí je jižní stěnou hrobové jámy hrobu K1. Pohled od severu.
- Obr. 4/49: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail přizdění jižní obvodové zdi jižní lodi románské basiliky (vpravo) na omítnutou stěnu jižní apsidy rotundy, konkrétně na západní (vnější) stěnu vnějšího prstence. Pohled od severu.
- Obr. 4/50: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail napojení vnějšího prstence zdiva jižní apsidy rotundy (vpravo) na dochovanou část lodi rotundy (vlevo). Patrně základové i nadzemní zdivo (oddělené ústupkem), z nadzemní části apsidy patrna jen lizéna. Pohled od jihozápadu.
- Obr. 4/51: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail zdiva severní lizény na západním (vnějším) líci vnějšího prstence zdiva jižní apsidy. Pohled od západu.
- Obr. 4/52: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detailní pohled na vnější líc vnitřního prstence zdiva jižní apsidy na jižní straně východního ramene. Nadzemní část zdiva. Pohled od východu.
- Obr. 4/53: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Detail kvádříků vnějšího prstence zdiva jižní apsidy na západní straně. Pohled od západu.
- Obr. 4/54: Chrám sv. Víta, kaple sv. Václava. Pohled na severní líc základové zdi lodi rotundy (fáze 1), dochovaný pod základem gotického oltáře.
- Obr. 4/55: Rotunda sv. Víta. Vývoj situace v podzemí kaple sv. Václava po jednotlivých fázích, popsaných v textu. (A) šrafovaně dochované části základového zdiva lodi rotundy (fáze 1), asi 930; (B) šrafovaně zdiva existující po výstavbě vnitřního prstence (fáze 2A) a pohřbu ostatků sv. Václava (fáze 2B, šrafovaně křížem), čárkovaně pravděpodobná poloha oltáře 12 apoštolů, asi 938; (C) jako předchozí fáze, ale s hroby K1 a K2 (fáze 3X, šrafovaně křížem), r. 967/972?; (D) šrafovaně zdiva po výstavbě vnějšího prstence (fáze 3A), přesunu oltáře 12 apoštolů (fáze 3B) na zbytek zdiva vnitřního prstence (šrafovaně křížem) a omítnutí zdiv (silná čára po obvodu zdiva, fáze 4B). Kolem r. 1039; (E) jako fáze předchozí, ale po zřízení přepážky před apsidou (fáze 5A, šrafovaně křížem) a položení maltové podlahy s ornamentem z oblázků (fáze 5B); (F) šrafovaně zdiva po zapojení jižní apsidy rotundy do jižní lodi románské basiliky (fáze 6A), po roce 1060, do jižní lodi po té uložen hrob K3 (fáze 7A, šrafovaně křížem); (G) po zvětšení kaple s hrobem sv. Václava, zboření větší části jižní apsidy a vložení příčného zdiva do jižní lodi basiliky (šrafovaně křížem, fáze 8A), 12. stol.

- Obr. 4/56:** Rotunda sv. Víta. Půdorysná rekonstrukce základních fází rotundy. (A) rotunda v době sv. Václava (před 930, fáze 1), šrafovaně dochovaná zdiva, velikost východní apsidy je hypotetická, šipkou naznačeno nejpravděpodobnější umístění vstupu; (B) rotunda po připojení jižní apsidy (r. 938, fáze 2A), přenesení těla sv. Václava (fáze 2B, křížem šrafovaně). Tečkovaně hroby K1 a K2 (967/972?, fáze 3X); (C) varianta rekonstrukce se západním přístavkem (údajný rozsah zdiva šrafovan šikmo, fáze 11, 973/975?); (D) rotunda po přestavbě za biskupa Šebíře (kolem r. 1039), tj. po postavení vnějšího prstence jižní apsidy (fáze 3A), přesunu oltáře 12 apoštolů (fáze 3B) a uzavření jižní apsidy přepážkou (fáze 5A, šrafovan křížem). Na severní straně připojena apsida (fáze 10A) s hrobem (sv. Vojtěcha?, fáze 10B). V lodi rotundy maltová podlaha s oblázkovým ornamentem (fáze 5B), podoba vnějších líců severní apsidy a východní apsidy je přizpůsobena apsidě jižní a je pouze hypotetická; (E) tatáž přestavba s variantou západního přístavku.
- Obr. 5/1:** Přístěnný pilíř a sloupky ze západní krypty basiliky sv. Víta, Mockerův skicář č. 6, str. 72. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/2:** Bazilika sv. Víta, východní krypta. Desky č. 5. List č. 1. Půdorys. Měřená skica, F.X. Margold, 23. 1. 1928. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/3:** Bazilika sv. Víta, východní krypta – členění vnitřní fasády. Desky č. 5, list 4/16. Kresleno 12. 4. 1928. Nesignováno, pravděpodobně F.X. Margold. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/4:** Bazilika sv. Víta, severní apsida – severní fasáda. Desky č. 5, list 4/23. Kresleno 23. 5. 1928, signováno F.X. Margoldem. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/5:** Bazilika sv. Víta, kaple sv. Tomáše – půdorys. Skicář č. XVIII, s. 35, K. Hilbert – K. Fiala. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/6:** Bazilika sv. Víta, sakristie – fasáda severní zdi. Skicář č. XVII, strana 72. Kresleno 1920, signováno razítkem K. Hilberta. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/7:** Bazilika sv. Víta, východní krypta – nálezy architektonické plastiky. Desky č. 5, list č. 7/20, nesignováno, pravděpodobně F.X. Margold. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/8:** Bazilika sv. Víta, ambit – nálezy architektonické plastiky. Desky č. 7, list 14/48. 6. 2. 1928, signováno F.X. Margoldem. Archiv Pražského hradu.
- Obr. 5/9:** Bazilika sv. Víta, schematická rekonstrukce napojení dlouhé chodby (1) a „*media ecclesiae*“ (2).
- Obr. 6/1:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Půdorys kaple s odhalenými zdívky a jednotlivými hroby. Podle I. Borkovského (1975, 82, obr. IX).
- Obr. 6/2:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. (A) Řez terény u západní zdi tzv. předrománské budovy, podle I. Borkovského (1975, 84, obr. X), (B) náčrt řezu terénem u západní zdi tzv. předrománské budovy, podle deníkového zápisu z 8. 3. 1960 pořízeného I. Borkovským.
- Obr. 6/3:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. (A) Zlomky okrajů nádob z navážek u západní stěny předrománské budovy: 1,2 – vrstva a (př. č. 14103); 3–9 – vrstva b (př. č. 14105, č. 7 patří k vrstvě c); 10–14 – vrstva c (př. č. 14106, č. 13 k tomuto př. č. nepatří a nelze je v dochovaném materiálu identifikovat); 15–18 – vrstva d (př. č. 14107, č. 18 je zlomkem glazované dlaždice či obkladačky); 19–22 – nad vrstvou d (př. č. 14108, č. 22 nakresleno neúplně. Podle I. Borkovského (1975, 85, obr. XI). (B) „Zdobené zlomky nádob ze spálené vrstvy z r. 1142 jižně od gotického oltáře, hrobky 99 a střepy nalezené ve vrstvě spáleniště a pod ní (č. 141121)“. Podle I. Borkovského (1975, 87, obr. XII) (správně má být př. č. 14131 – č. 1–6, 8,9,12 a př. č. 14121 – č. 7,10 a 11). (C) „Zlomky nádob nalezené pod gotickou dlažbou a šedou maltovou podložkou v kapli P. Marie“. Podle I. Borkovského (1975, 88, obr. XIII) (př. č. 14130). Kurzívou doplněna identifikace podle přírůstkových čísel a komentář, původní text v uvozovkách.
- Obr. 6/4:** Klášter sv. Jiří. Půdorys odhalených zdív, interpretace a datování podle T. Durdíka a P. Chotěbora (1994, 371, obr. 2). Kaple P. Marie/sv. Anny je umístěna nahoře, datování se týká následující popisky: (1) předrománská (?) zdiva; (2) románská zdiva (základ šrafovan řídkěji); (4) vrcholně gotická zdiva, (6) recentní zdiva.
- Obr. 6/5:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Interiér kaple a přilehlé části křížové chodby se všemi odhalenými zdívky a hroby. Kostry zakresleny schematicky, doplněna nivelace. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001–318.
- Obr. 6/6:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Interiér kaple s nalezenými zdívky a hroby s detailním zakreslením polohy koster a nivelací. Detail většího plánu, zachycující hroby 102, 104 a 105, apsidu románské kaple a zdi tzv. předrománské budovy. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001–316.
- Obr. 6/7:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Podélný řez ve směru východ–západ, vyznačeno podloží, zdivo apsidy románské kaple a jednotlivé úrovně podlah s nivelací. Číslo hrobů odpovídají prvotnímu, posléze změněnému číslování. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001–321.
- Obr. 6/8:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Příčný řez v místě hrobu č. 102. Vyznačeno podloží, pískovcová deska kryjící hrob a maltová podlaha. Archiv Pražského hradu, i. č. 10001–0323.
- Obr. 6/9:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Řez východní částí románské kaple, vedený přes hroby 105, 104, 102 a 118. Terénní situaci nad hroby 104 a 105 zachycuje řez rozdílně od originální dokumentace (Obr. 5/7), nepřesně je zakreslena také situace hrobu/dutiny 118. Podle E. Vlčka (1997, 149, obr. IX/7).
- Obr. 6/10:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Pokus o synchronizaci jednotlivých popisů stratigrafie ve východní části kaple formou upraveného Harrisova diagramu. Nahoře uvedeno datum deníkového zápisu a určení, zda se jedná o severovýchodní („sever“) či jihovýchodní („jih“) část kaple. Totožné kontexty jsou spojeny vodorovnou čárkovanou čarou. K jednotlivým kontextům připojena vlevo dole přírůstková čísla archeologického materiálu. Vpravo dole kurzívou doplněna pravděpodobná identifikace jednotlivých požárových úrovní. Vypracovali J. Frolík a J. Kučírek.
- Obr. 6/11:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14531, 14097, 14093, 14092, 14095, 14096 a 14118. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob. Obr. 6/11 až 6/17 kreslili Š. Dančo, J. Frolík a V. Přihonská.
- Obr. 6/12:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14131. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob.
- Obr. 6/13:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14131. Doplněn měřitelný průměr dna nádoby.
- Obr. 6/14:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14131.
- Obr. 6/15:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14121, 14119, 14103, 14104, 14130. Doplněny měřitelné průměry okrajů a den nádob, sklo označeno trojúhelníkem, dole vedle měřítka bronzový pásek.
- Obr. 6/16:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14105 až 14108. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob, glazura vyznačena čárkovaním po obvodu řezu, v rámci př. č. 14105 bronzový splétaný drátek.
- Obr. 6/17:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Archeologický materiál př. č. 14129. Doplněny měřitelné průměry okrajů nádob.
- Obr. 6/18:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Půdorys kaple (románská zdiva šikmo šrafovaná) s vyznačenou přibližnou polohou 2 kulových jamek (A) a žlábků (B) jako stop starší dřevěné stavby. Křížem šrafovaně hrob č. 102, který ležel v interiéru této stavby. Tečkovaně hroby č. 104 a č. 105, jejichž příslušnost ke stavbě je nejistá.
- Obr. 6/19:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Dětské hroby č. 104 a č. 105 po vypreparování. Pohled od severu. Snímek z 18. 3. 1960, negativ č. 66088/2470 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 6/20:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Dětské hroby č. 104 a č. 105 po vypreparování. Pohled od východu. Snímek z 15. 3. 1960, negativ č. 66089/2471 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 6/21:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Celkový pohled do východní části kaple, vpravo vzadu u stěny patrný žlábek starší dřevěné stavby. Pohled od západu. Snímek z r. 1961, negativ č. 66862 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 6/22:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Žlábek po trámu starší dřevěné stavby v jihovýchodní části kaple po vypreparování. Pohled od severu. Snímek z 25. 2. 1960, negativ č. 66832/2368 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 6/23:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Pohled na terény přiléhající k západní zdi tzv. předrománské stavby. Vpředu v podloží (?) patrné dvě drobné kulové jamky (?). Pohled od jihu. Snímek z 10. 3. 1960, negativ č. 66612/2366 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 6/24:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny. Zdivo tzv. předrománské budovy, celkový pohled od západu. Snímek z 11. 9. 1959, negativ č. 66855/2391 ve fotoarchivu ARÚ AV ČR Praha a v archivu výzkumu Pražského hradu.
- Obr. 8/1:** Kostel P. Marie. Místa odběru jednotlivých vzorků: (A) půdorys kostela, (B) západní stěna.
- Foto 1:** Kostel P. Marie, vzorek PM – 1. Šedé zaoblené částice – pellety – v šedé silikátové matrix. Odražené polarizované světlo.

- Foto 2:** Kostel P. Marie, vzorek PM-4. Struktura malty se vzdušným vápnem (běložluté plošky) probarveným okry železa. V pravém horním kvadrantu bílý klast karbonátu s kontrakčními puklinami. Odražené polarizované světlo.
- Foto 3:** Kostel P. Marie, vzorek PM-18. Střídání dvou druhů pojiva – vzdušného vápna (hnědé jemně zrnité plochy) a hydraulického vápna (šedé jemně zrnité plochy v levé polovině snímku). Šedé, černé a šedobílé a šedě skvrnitě homogenní plochy odpovídají plnivu malty. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 4:** Kostel P. Marie, vzorek PM-5. Střídání dvou druhů pojiva; v levé polovině snímku silikátové pojivo (šedé jemně zrnité plochy) s drobnými klasty karbonátů (v průměru 0,04mm velkými, plošky s pestrými barvami) a křemene (šedé plošky). V pravé části snímku vzdušné vápno (hnědé jemně zrnité plochy). Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 5:** Kostel P. Marie, vzorek PM – 7. V levé polovině snímku pelleta (černá izotropní sklovitá matrix s křemenným prachem – nažloutlé a šedé plošky). V pravé polovině snímku vzdušné vápno (hnědá plocha) s klasty plniva. Napravo uprostřed snímku světla hnědý oválený klast vypáleného karbonátu se sítí kontrakčních puklin. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 6:** Chrám sv. Víta, rotunda – vzorek 14 (popsáno jako „malta z okolí hrobu sv. Vojtěcha“). Uprostřed snímku klast krystalického vápence, uzavřený v silikátovém pojivu. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 7:** Chrám sv. Víta, vzorek 13 (základ severní apsidy). Detailní záběr na strukturu pojiva malty. V pravé polovině snímku hnědé vzdušné vápno s drobnými hnědými klasty vypáleného karbonátu. V levé polovině snímku šedé jemně zrnité silikátové pojivo. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 8:** Chrám sv. Víta – rotunda, vzorek 15 (zdivo kruhové lodi rotundy). Detailní záběr na strukturu vzdušného vápna probarveného okry železa. V prohlubni povrchu zachován relikv vápenného nátěru. Odražené polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 9:** Basilika sv. Jiří, vzorek 3 (ze spár opukových kamenů kenotafu Boleslava II). Šedá částice, bíle skvrnitá uprostřed snímku – příklad pellety – v pojivu vzdušného vápna. V polarizovaném světle při zkřížených nikolech se matrix pellety chová jako izotropní hmota.
- Foto 10:** Basilika sv. Jiří, vzorek 7 („ze severní lodi Vratislavova kostela, z poslední vrstvy kamenů“). Příklad silikátového pojiva malty probarveného do hnědé odstínu okry železa. Mléčně bílé plochy vlevo nahoře a dole uprostřed odpovídají klastům vypáleného vápence. Odražené polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 11:** Basilika sv. Jiří, vzorek 1' (západní krypta – západní zed'). Klast krystalického vápence s granoblastickou strukturou s polysyntetickým lamelováním. Procházející polarizované světlo.
- Foto 12:** Basilika sv. Jiří, vzorek 1 (západní krypta – západní zed'). Hnědá porézni malta s převahou vzdušného vápna. V levé polovině snímku hnědý velký klast vypáleného karbonátu v okolí se vzdušným vápnem. V pravé polovině snímku převažuje silikátové pojivo, v pravém horním rohu černá plocha – izotropní sklovitá struska. Plošky zbarvené různými odstíny šedé odpovídají křemenným klastům plniva. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 13:** Basilika sv. Jiří, vzorek 1 (západní krypta – západní zed'). V procházejícím polarizovaném světle při rovnoběžných nikolech se textura klastu strusky jeví jako porézni, probarvená sloučeninami Fe.
- Foto 14:** Basilika sv. Jiří, vzorek 2 (západní krypta, severozápadní roh, z „vnitřku zdi“). Hnědé pojivo malty tvoří převažující vzdušné vápno z hojnými klasty hnědých vypálených karbonátů. U prostře pravé poloviny snímku černý izotropní klast bíle skvrnitě strusky. Procházející polarizované světlo, nikoly X.
- Foto 15:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny, vzorek 8 (apsida, malta ze spodních základů). Hnědé plochy tvoří „wollastonitové“ pojivo. Protáhlý šedobílý klast s lištami je úlomek strusky s krystaly wollastonitu a sklovitou základní hmotou. Struktura odpovídá struktuře vyvěřelých hornin, označované jako intersertální struktura. Procházející polarizované světlo, nikoly II.
- Foto 16:** Klášter sv. Jiří, kaple P. Marie/sv. Anny, vzorek 8 (apsida, malta ze spodních základů). Při zkřížených nikolech je dobře patrná intersertální struktura, lištovitě vyrostlice wollastonitu s pestrými interferenčními barvami a černá základní hmota.
- Obr. 8/2:** Chrám sv. Víta – rotunda. Půdorys pozůstatků rotundy s lokalizací jednotlivých vzorků.
- Obr. 8/3:** Basilika sv. Jiří. Půdorys s lokalizací jednotlivých vzorků.
- Obr. 9/1:** Praha – Hrad. Církevní architektura 9. a 10. století. Půdorysné znázornění dochovaných fragmentů. (A) kostel P. Marie, starší kostel, šrafovaně dochovaná zdiva kostela, křížem šrafovaně tumba, tečkovaně hrobka knížete Svyatohněva I, rozsah kostela odvozen od velikosti kostela mladšího; (B) basilika sv. Jiří, stav v roce 999, šrafovaně zdiva kostela a křížový objekt, tečkovaně hrob Boleslava II.; (3) rotunda sv. Víta, po translaci

knížete sv. Václava (hrob značen křížem šrafovaně) a uložení hrobů K1 a K2 (tečkovaný), dochovaná zdiva šrafovaná; (4) kaple P. Marie/sv. Anny v jiřském klášteře, situace datované do 10. století, křížem šrafovaně hrob 102, který je částí stavby, tečkovaně hroby 104 a 105, jejichž příslušnost ke stavbě je pouze pravděpodobná.

- Obr. 9/2:** Církevní architektura 9. a 10. století v Čechách. Půdorys staveb, u nichž můžeme považovat datování do sledovaného období za jisté (A) Budeč – rotunda sv. Petra, (B) Starý Plzeňec – rotunda sv. Petra, (D) Budeč – kostel P. Marie) nebo pravděpodobné (C) Malín – kostel sv. Jana a Petra, (E) Kouřim – starší fáze kostela sv. Jiří, (F) Vyšehrad – nejstarší fáze kostela sv. Vavřince, (H) Libice – kostel neznámého zasvěcení na akropoli hradiště. (G) pohled na vnitřní líc hrady ze Staré Boleslavi (±930). Upraveno podle B. Nechvátala, R. Turka a M. Šolle.
- Obr. E1/1:** Praha – Hrad. Severozápadní křídlo. Výzkum kostela P. Marie. Lokalizace antropologických nálezů podle přírůstkových čísel do plochy výzkumu. Vpravo dole detail severovýchodního nároží kostela se sondami B1 až B3 a lokalizací nálezů z výzkumu v roce 1995.
- Obr. E3/I. č. 3319:** Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části gotických navážek a odhalení nejmladší podlahové úrovně románské baziliky. Vlevo dole hrob sv. Václava a základ oltáře. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 3323:** Kaple sv. Václava. Pohled do rozpracovaného výkopu. Vlevo hrob sv. Václava, uprostřed již vybrána část zásypu v jižní apsidě. Patrný vnitřní líc vnitřního prstence (zdivo „J“ podle Hilberta) částečně pokryté maltou. Za ním vystupuje část vnitřního líce vnějšího prstence (zdivo „G2“). Vpravo pod prkny zdivo „L“ v ještě celistvém stavu. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 3325:** Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části podlah románské svatovítské baziliky a vybrání části zásypu v jižní apsidě. Vlevo (pod prknem) zdivo „L“ podle Hilbertova označení Vpravo hrob sv. Václava, vzadu základ oltáře. Pod oltářem vystupuje dosud neočištěné základové zdivo lodi rotundy, Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 4159:** Kaple sv. Václava. Detail zdiva mezilodní arkády mezi hlavní a jižní lodí románské baziliky sv. Víta, Vlevo základ pilíře, vpravo líc dodatečně vložené zdi. Za zdí patrná dlažba z kamenných dlaždic, gotická hrobka sv. Václava a základ gotického oltáře. Pohled od severu.
- Obr. E3/I. č. 4163:** Kaple sv. Václava. Zdiva krypty (zdivo „R“) a mezilodní arkády se základem pilíře (zdivo „M1“) románské baziliky sv. Víta. Vlevo část dlažby z dlaždic přiléhající ke zmíněnému pilíři. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 4166:** Kaple sv. Václava. Tzv. Podivenův hrob (také K3) po odkrytí a vypreparování. Pohled od jihu (viz též Hilbert 1934, tab. XXVII/1).
- Obr. E3/I. č. 8461:** Kaple sv. Václava. Stav po sejmutí části podlah románské baziliky a vybrání zásypů v jižní apsidě. Vlevo zdiva krypty románské baziliky („R“ a „M1“ podle Hilberta), před nimi zdivo „L“ podle Hilbertova označení ještě v celistvém stavu. Vpravo hrob sv. Václava s přilehlým základem pro oltář. Pod oltářem vystupuje fragment základového zdiva lodi rotundy. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 5152:** Apsida kaple sv. Tomáše, příděné k severní zdi severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, k apsidě vzadu přiléhá zdivo tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od jihozápadu.
- Obr. E3/I. č. 5153:** Severovýchodní nároží severní věže románské baziliky sv. Víta. Pohled od severovýchodu (tj. z exteriéru baziliky).
- Obr. E3/I. č. 25192:** Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled shora.
- Obr. E3/I. č. 25193:** Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 25194:** Východní krypta románské baziliky sv. Víta, východní závěr. Stav střední části závěru po odkrytí. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 25195:** Východní krypta románské baziliky sv. Víta, část odhalená výkopem v roce 1928. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 25198:** Pohled do apsidy severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, stav po dosažení románské podlahové úrovně. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 25199:** Jižní zed' ambitu tzv. kláštera kostela pražského, na koruně s jednou dochovanou patkou. Vzadu základ zdi štítu, který uzavíral nedokončenou katedrálu. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 25200:** Detail zdiva se zbytky omítek a dlažby v místě vstupu do východní krypty románské baziliky sv. Víta. Vlevo základ gotického pilíře. Pohled od východu.

- Obr. E3/I. č. 25202: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta, vnější (severní) strana (uprostřed) s patrnými pozůstatky omítek. Vpravo dosud neodbourané zdivo základu štítové zdi, uzavírající nedokončenou katedrálu. Vlevo krycí deska královské hrobky. Pohled od severu.
- Obr. E3/I. č. 25414: Detailní pohled na severní líc jižní zdi ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Po stranách základ provizorní uzávěrové zdi nedokončené katedrály. U zdi ambitu vzadu probouraný otvor do tzv. kněžské hrobky. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 25416: Jihovýchodní nároží ambitu tzv. kostela kláštera pražského, stav po odkytí a fixaci zbytků omítek. Vlevo nahoře klenba královské hrobky. Pohled od východu.
- Obr. E3/I. č. 25418: Jihovýchodní nároží ambitu tzv. kostela kláštera pražského, stav po odkytí. Za nárožím královská hrobka. Pohled od severu.
- Obr. E3/I. č. 27955: Apsida severní boční lodi románské baziliky sv. Víta. Pohled na dochované zdivo severní apsidy rotundy, vlevo u okraje toto zdivo v řezu. Překryto zdívem románské baziliky. U pravého okraje patrna dosud nevybraná (hrobová?) jáma, vyplněná stavební sutí. Pohled od jihozápadu.
- Obr. E3/I. č. 27962: Pohled na odhalenou patku klenební přípory východní stěny ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od jihozápadu.
- Obr. E3/I. č. 27963: Pohled na odhalenou patku klenební přípory východní stěny ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od severozápadu.
- Obr. E3/I. č. 27964: Detail zdiva v severní boční lodi románské baziliky sv. Víta. Vpravo dole západní část dochovaného zdiva severní apsidy rotundy. Překryto zdívem románské baziliky.
- Obr. E3/I. č. 27967: Patka klenební přípory ve východní stěně ambitu tzv. kláštera kostela pražského. Pohled od západu.
- Obr. E3/I. č. 27969: Severní líc zakončení severní boční lodě románské baziliky sv. Víta s navazující zdi ambitu. Pohled od severu.